O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI VAZIRLIGI

GULISTON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

“UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA MALAKALI MUTAXASSISLARNI TAYYORLASHNING MUAMMO VA YECHIMLARI: 5 E MODELI MOHIYATI, XORIJIY TAJRIBALAR” MAVZUSIDA RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMAN MATERIALLARI

2026-YIL 22-23-MAY

«GRAND KONDOR PRINT»
TOSHKENT – 2026

UDK: 219.246:69.28:34
KBK: 122.215.148
T 097

DOI: https://zenodo.org/records/20696033

“Uzluksiz ta’lim tizimida malakali mutaxassislarni tayyorlashning muammo va yechimlari: 5E modeli mohiyati, xorijiy tajribalar”mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari, (23-may 2026-yil). [To`plam]: – **Toshkent: “GRAND KONDOR PRINT”, 2026 y., 1009 b.**

Ushbu to‘plamga 2026-yil 22-23-may kunlari Guliston davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” hamda “Maktabgacha ta’lim” kafedralarida “Uzluksiz ta’lim tizimida malakali mutaxassislarni tayyorlashning muammo va yechimlari: 5E modeli mohiyati, xorijiy tajribalar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman qatnashchilarining ma’ruza materiallari kiritilgan. Ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plamida respublika oliy ta’lim muassasalarining professor-o‘qituvchilari, ilmiy tadqiqotchilar, magistrlar, doktorantlar, talabalarning ilmiy maqolalari o‘rin olgan.

Taqrizchilar:
B.Abdullayeva – pedagogika fanlari doktori, professor
S.I.Qulmamatov – pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Mas’ul muharrir:
N.T.Misirova – pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori(PhD), dotsent.
M.Dj.Toshmatova – pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori(PhD), dotsent.
M.Berdiyeva – “Maktabgacha ta’lim” kafedrasi mudiri, p.f.f.d.(PhD), dotsent v.b.
D.A.Utanbayeva – pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori(PhD), dosent v.b.

Tashkilotchilar:
D.M.Elmuratova – “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi mudiri, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori(PhD), professor v.b.
A.A.Bolibekov – “Maktabgacha ta’lim” kafedrasi dotsenti, pedagogika fanlari nomzodi.

Tahrir hay’ati:
A.Nizamov, X.Umarov, M.Toshmatova, M.Eshonqulova, M.Bayzakova, G.Umarova, D.Nosirova, G.Yusufaliyeva, K.Eshonqulova, D.Kurbanova, J.Ro‘zimatov, G.Niyozova, N.Sulaymanova, G.Shoymatova, B.Xolyigitova, J.Sheranova, G.Xolmatova, Sh.Jabbarova, U.Bakirova.

Mas’ullar:
N.Abduraxmonova – pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori(PhD), katta oq‘ituvchi
M.Raimqulova – “Maktabgacha ta’lim” kafedrasi o‘qituvchisi

To‘plamda nashr etilgan maqola va tezislardagi ma’lumotlarning haqqoniyligiga mualliflar mas’uldirlar.

ISBN 978-9910-9218-3-4 **© «GRAND KONDOR PRINT» 2026**

KIRISH

Jahon ta’lim tizimidagi islohotlar va zamonaviy talablarning oshishi, ta’lim jarayoniga innovatsion yondashuv va texnologiyalarni joriy etishni taqozo etmoqda. Ta’lim jarayoniga tatbiq etilayotgan innovatiya usullari samarasi bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-pedagogik ijodkorligi xarakteri va uning rivojlanganligi darajasiga bevosita bog‘liq.

Mamlakatimizda ta’lim tizimini isloh qilish, yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash borasida innovatsion pedagogik texnlogiyalarni qo‘llash borasida keng ko‘lamli tadbirlar amalga oshirilmoqda. Uzluksiz ta’lim timizning barcha bosqichlarida ta’lim samaradorligini oshirish, yukak pedagogik mahoratga ega kadrlar tayyorlash orqali sifatli ta’lim berish imkoniyatlarini kengaytirish bugungi kunning ustuvor vazifalaridan biridir. Bu borada ta’lim sohasida faoliyat yurituvchi pedagoglarning amaliyotdagi ko‘nikmalarini mustahkamlash va ilmiy izlnuvchanlikni rivojlantirishga qaratilgan texnologiyalarni takomillashtirish hamda innovatsion faoliyatning turli darajalarini talab darajasida egallashlari uchun xorijiy tajribalarga asoslangan ta’lim muhitini, pedagogik sharoitlar va didaktik imkoniyatlarni ta’minlash o‘ziga xos ahamiyat kasb etadi.

Kadrlar salohiyati jamiyatning iqtisodiy, siyosiy va ma’naviy barqarorligini ta’minlovchi asosiy omillardan biridir. Malakali, bilimli va yuksak ma’naviyatli kadrlar jamiyatda innovatsion rivojlanishni ta’minlaydi, ijtimoiy muammolarni hal etishda muhim rol o‘ynaydi hamda davlat boshqaruvi tizimining samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, kadrlar salohiyatining yetarli darajada rivojlanmaganligi ijtimoiy tengsizlik, ishsizlik, boshqaruvdagi samarasizlik kabi muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Bu esa jamiyat barqarorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Jamiyat barqarorligini ta’minlashda kadrlar salohiyatini yuksaltirish masalasi faqat iqtisodiy yoki tashkiliy muammo bo‘lib qolmay, balki chuqur ijtimoiy-falsafiy mazmun kasb etadi. Chunki bu jarayon insonning bilim, tafakkur, qadriyatlar va ma’naviy dunyosining rivojlanishi bilan chambarchas bog‘liqdir. Kadrlar tayyorlash tizimida zamonaviy yondashuvlarni joriy etish, ta’lim sifati va samaradorligini oshirish, yosh avlodni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash muhim vazifalardan hisoblanadi.

Shuningdek, kadrlar salohiyatini yuksaltirish jarayonida innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish, ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish, uzluksiz ta’lim tizimini rivojlantirish muhim o‘rin tutadi. Bu esa nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, balki jamiyatda ijtimoiy adolat, barqarorlik va farovonlikni ta’minlashga xizmat qiladi.

Guliston davlat pedagogika institutida o‘tkazilayotgan “Uzluksiz ta’lim tizimida malakali mutaxassislarni tayyorlashning muammo va yechimlari: 5E modeli mohiyati, xorijiy tajribalar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman mazkur yo‘nalishda olib borilayotgan ilmiy izlanishlarni muhokama qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularning yechimlarini ishlab chiqish uchun muhim ilmiy maydon hisoblanadi. Ushbu anjuman doirasida kadrlar salohiyatini oshirishning nazariy va amaliy jihatlari, inson kapitalini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari, ta’lim tizimini

takomillashtirish, zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini joriy etish kabi masalalar keng qamrovda tahlil etiladi.

Mazkur anjuman materiallari uzluksiz ta’lim tizimida malakali kadrlar tayyorlashning dolzarb muammolarini chuqur o‘rganish, amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Shu jihatdan, mazkur ilmiy-amaliy anjuman mamlakatimizda malakali kadrlar tayyorlash, zamonaviy yondashuvlar va xorijiy tajribalar asosida ularning kasbiy kompetentligini rivojlantirish yo‘lida muhim ahamiyat kasb etadi.

Guliston davlat pedagogika instituti
rektori J.X.KARSHIBAYEV

BO‘LAJAK TARBIYA FANI O‘QITUVCHILARINING KASBIY TAYYORGARLIGI JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI

Nosirova Dilfuza
Guliston davlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola "Bo‘lajak tarbiya fani o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishning nazariy asoslari" mavzusini o‘rganadi. Muallif, tarbiya fani o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarlik jarayonida raqamli texnologiyalarning ahamiyatini va ularning ta'lim jarayoniga kiritilishining nazariy asoslarini tahlil qiladi. Raqamli texnologiyalar, o‘qituvchilarning pedagogik ko‘nikmalarini rivojlantirish, ta'lim jarayonini samarali tashkil etish va o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

Kalit so‘zlar: tarbiya, ta’lim, raqamli texnologiya, pandemiya, oliy ta’lim, kompetentlilik, axborot, texnologiya, tamoyil, internet.

Аннотация: В данной статье рассматривается тема «Теоретические основы использования цифровых технологий в процессе профессиональной подготовки будущих учителей педагогики». Автор анализирует значение цифровых технологий в процессе профессиональной подготовки учителей педагогики и теоретические основы их внедрения в образовательный процесс. Цифровые технологии играют важную роль в развитии педагогических навыков учителей, эффективной организации образовательного процесса и повышении мотивации учащихся.

Ключевые слова: образование, образование, цифровые технологии, пандемия, высшее образование, компетентность, информация, технологии, принцип, интернет.

Abstract: This article examines the topic "Theoretical foundations of the use of digital technologies in the process of professional training of future teachers of education". The author analyzes the importance of digital technologies in the process of professional training of teachers of education and the theoretical foundations of their introduction into the educational process. Digital technologies play an important role in developing teachers' pedagogical skills, effectively organizing the educational process and increasing student motivation. The article expresses views on various forms of digital technologies, their use in education, as well as their impact on the professional development of teachers.

Keywords: education, education, digital technology, pandemic, higher education, competence, information, technology, principle, internet.

XXI asrda uzluksiz ta’lim tizimining rivojlanishi axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o‘quv jarayoniga faol joriy etilishi bilan bog‘liq. Bugungi kunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan ta’lim sohasida foydalanish samaradorligini oshirish maqsadida jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, madaniy hayotining barcha jabhalarida asosiy rivojlanish omili sifatida raqamli texnologiyalarni keng foydalanish taklif qilinmoqda. Bundan asosiy maqsad – raqamli texnologiyalar

asosida XXI asrda uzluksiz ta’lim sifatini oshirish imkonini beradigan, barcha daraja va bosqichlarda ta’lim olish, shaxslarga teng imkoniyatlar yaratadigan yagona global raqamli ta’lim makonini yaratishdan iboratdir.

Raqamli texnologiyalardan ta’lim jarayonida foydalanish, ya’ni talabalar bilimini oshirish va baholash usullariga mos o‘zgartirishlar kiritishni tahlil qilish muhim jihatlardan biridir. Raqamli texnologiyalar talabalar uchun, ayniqsa, yosh avlodning ta’lim olishiga qanday ta’sir qilishiga oid masalalarni o‘rganishni hamda talabalarda raqamli kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan turli yondashuvlar samaradorligini o‘rganish, samarali usul va vositalarni aniqlash ham muhim masalalardan biri sanaladi.

Bugungi kunda talabalarning raqamli kompetentligini rivojlantirishda kompyuter va dasturiy ta’minotning asosiy tamoyillarini bilish hamda tushunish, ma’lumotlarni qidirish, qayta ishlash uchun elektron resurslardan foydalanish, elektron hujjatlarni yaratish, tahrirlash, internetda muloqot qilish va ishlash qobiliyatiga ega bo‘lish muhimdir.

Raqamli kompetensiya shaxsiy, ijtimoiy va professional maqsadlarga erishish uchun raqamli texnologiyalardan samarali va unumli foydalanish qobiliyatini anglatadi, hamda kompyuter, axborot va media savodxonligi hamda raqamli muloqot ko‘nikmalarini o‘z ichiga olgan ko‘nikmalarni o‘z ichiga oladi [4].

Ushbu masalalar bo‘yicha mamlakatimiz olimlaridan M.E.Mamarajabov, A.X.Maxmudov, F.M.Zakirova, G.R.Hamrayeva va boshqalar tomonidan tadqiqot ishlari olib borilgan.

An’anaviy va raqamli didaktikani amalda qo‘llash davlat ta’lim standartlariga mos tarzda amalga oshirilishi lozimligi bir qator olimlarning ilmiy ishlarida keltirib o‘tilgan.

Xususan, davlat ta’lim standartlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish bo‘yicha N.Turdiyev, Z.Sangirova, N.Rahmanqulova, Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi (MDH) davlatlarida I.Zimnyaya, Y.N.Bondarenko, I.Y.Ipateva va boshqalar shug‘ullanishgan. M.Bond, V.I.Marin, C.Dolch, S.Bedenlier, O.Zavacki-Rixterlar tomonidan o‘qituvchilarning raqamli vositalardan foydalanishi va idrok etishiga oid izlanishlar olib borilgan. Mualliflar cheklangan miqdordagi raqamli vositalardan foydalanishni ta’kidlashadi [5].

Ijtimoiy tartib va zamonaviy axborot jamiyati talablariga javob beradigan, raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishda shaxsiy, kasbiy salohiyatni ro‘yobga chiqarishga qodir bo‘lgan yuqori darajadagi raqamli savodxonlik ko‘nikma va malakalariga ega zamonaviy hamda istiqbolli axborot texnologiyalaridan foydalanishga doir tadqiqotlar MDX davlatlari olimlari Beshenkov, Gnatyshina kabilar tomonidan olib borilgan.

Raqamlashtirishning mehnat bozoriga ta’siri quyidagi jihatlar bilan bog‘liq [3]:

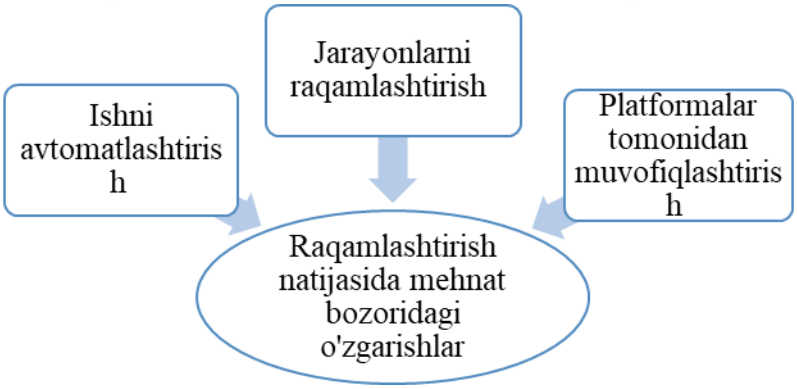
- texnologik taraqqiyot natijasida kasbiy tuzilma to‘g‘ridan to‘g‘ri va doimiy ravishda o‘zgarib turadi (har bir yangi texnologiya muayyan jarayonni amalga oshirishning yangi usullarini o‘z ichiga oladi);
- jismoniy, psixologik, ekologik talablar va mehnat sharoitlariga ham yangi axborot texnologiyalari bevosita ta’sir qiladi;
- ishning shartnomaviy va ijtimoiy shartlari, shu jumladan, barqarorlik, rivojlanish va to‘lov imkoniyatlari, texnologiya ta’sir qiladigan institutsional asos va

mehnatni tartibga solishga bog‘liq; ishchilar va ish beruvchilar o‘z munosabatlarini qanday tashkil qilishiga bog‘liq. Raqamlashtirish natijasida mehnat bozoridagi o‘zgarishlar tuzilmasi 1.1-rasmdagi kabi ifodalash mumkin;

• ishni avtomatlashtirish – odamni mashina bilan almashtirish. Mashinalarni avtomatlashtirish hatto sanoat inqilobidan ham oldinroq bo‘lsa-da, raqamli texnologiyalardan foydalanish yanada avtomatlashtirilgan va barcha turdagi vazifalarni avtomatlashtirishga imkon beradi. Avtomatlashtirish mehnat taqsimotini o‘zgartiradi, chunki avtomatlashtirish orqali kasblarning vazifalari mazmuni va ba’zi kasblarning ahamiyati boshqalarga nisbatan o‘zgaradi. Hatto ijodkorlik, muammolarni yechish va naqshlarni aniqlash bilan bog‘liq bo‘lgan odatiy bo‘lmagan intellektual vazifalar ham avtomatlashtirish uchun tobora ochiq bo‘lib bormoqda;

• jarayonlarni raqamlashtirish – raqamli ma’lumotlarni qayta ishlash, saqlash va aloqa qilish imkoniyatlarini oshiradi. Bu asos mehnat unumdorligini oshiradi;

• platformalar tomonidan muvofiqlashtirish – iqtisodiy operatsiyalarni algoritmik muvofiqlashtirish uchun raqamli tarmoqlardan foydalanishni nazarda tutadi. Bular bandlik shartlarini o‘zgartiradi va mehnatni mayda ishlarga bo‘lish imkonini beradi.

1-rasm. Raqamlashtirish natijasida mehnat bozoridagi o‘zgarishlar.

Raqamli ta’limning muammolari va potensial afzalliklari turli xil.

2021-2027 yillar uchun raqamli ta’lim bo‘yicha harakatlar rejasi, 2018-2020 yillarga mo‘ljallangan birinchi ta’lim harakatlar rejasiga asoslanadi, unda quyidagi ustuvor yo‘nalishlar mavjud:

- o‘qitish va o‘qish uchun raqamli texnologiyalardan yaxshiroq foydalanish;
- raqamli kompetensiya va ko‘nikmalarni rivojlantirish;
- ma’lumotlarni yaxshiroq tahlil qilish va bashorat qilish orqali ta’limni yaxshilash.

Raqamli kompetensiya keng qo‘llaniladigan va tadqiqotchilar tomonidan turli yondashuvlar bilan belgilanishi mumkin bo‘lgan tushunchadir. Ushbu tadqiqotda o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasi – bu ularning AKTdan to‘g‘ri pedagogik tushunish va uning talabalarning o‘quv jarayoniga ta’siridan xabardor bo‘lgan holda foydalanish qobiliyatidir. Olimlarning fikriga ko‘ra raqamli kompetensiya to‘rt komponentdan iborat [2]:

1) axborot-kommunikasiya texnologiyalaridan foydalanish uchun zarur bo‘lgan texnik ko‘nikmalar;

2) turli xil ish sharoitlarida axborot-kommunikasiya texnologiyalaridan foydalanish va qo‘llash qobiliyati;

3) axborot-kommunikasiya texnologiyalarini axloqiy muammolari, cheklovlari va qiyinchiliklari uchun tanqidiy baholash qobiliyati;

4) raqamli madaniyatda ishtirok etish va unga kirishish uchun motivatsiya.

Olib borilgan nazariy izlanishlar tahliliga ko‘ra, oliy ta’lim muassasalari talabalarining raqamli texnologiyalarga oid kompetentligini rivojlantirish muhim muammolardan biridir. Bu muammoning paydo bo‘lishini kompyuterning amaliy dasturlarini takomillashuvi va global tarmoqning imkoniyatlarini kengayishi hamda unga mos ta’lim platformalari ishlab chiqilganligi bilan izohlash mumkin.

Talabalarning raqamli texnologiyalarga oid kompetentligini rivojlantirish zamonaviy yondashuvlarni joriy etishni taqoza etishini inobatga olib, oliy ta’lim muassasalarining DTS va malaka talablari asosida talabalarning raqamli texnologiyalarga oid kompetentligini rivojlantirishda veb texnologyalardan samarali foydalanish mexanizmlarini ishlab chiqish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Urazova M.B., Eshpulatov Sh.N. Bo‘lajak o‘qituvchining loyihalash faoliyati. // Metodik qo‘llanma. – T.: TDPU Rizografi, 2014.

2. Abdullayeva B. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining axborot kompetentligini rivojlantirishga yo‘naltirilgan tayyorgarliginig mazmuni / Boshlang‘ich ta’limning dolzarb masalalari: muammo va yechimlar. Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. – Jizzax, 2019-yil – 6-b.

3. Rustamova N. Media ta’lim va media madaniyat (umumiy o‘rta ta’lim muassasalari misolida).– T.: “Turon zamin ziyo”. 2016. – 131 b.

4. Nosirova, D. (2023). Bo‘lajak boshlang ‘ich sinf o‘qituvchilari uchun “pedagogik mahorat” darslari samaradorligini oshirishning shart-sharoiti. *Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования*, *2*(6), 67-70.

5. Nosirova, D. (2024). Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o ‘qituvchilari uchun “pedagogik mahorat” darslarida raqamli texnologiyalar samaradorlikni oshirish vositasi sifatida. *Евразийский журнал академических исследований*, *4*(4), 35-39.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA UCHRAYDIGAN NUTQ NUQSONLARINI ANIQLASH VA BARTARAF ETISHDA XALQ OG‘ZAKI IJODI NAMUNALARINING O‘RNI VA AHAMIYATI

Nosirova Dilfuza Saydullayevna

Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi katta o‘qituvchisi

Xolmurodova Yorqinoy Zokir qizi

Guliston Davlat Pedagogika instituti

Ta’lim tarbiya nazariyasi va metodikasi (Boshlang‘ich ta’lim) magistranti

Annotatsiya: Mazkur tezisda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida uchraydigan nutq nuqsonlarini aniqlash va ularning bartaraf etishda xalq og‘zaki ijodi namunalaridan foydalanishning pedagogic logopedik ahamiyati yoritilgan. Shuningdek erttak, maqol,

xalq qoʻshiqlari, tez aytishlar va allalar ning bola nutqini korreksiya qilishdagi ahamiyati tahlil qilingan.

Kalit soʻzlar:integratsiya, logopediya, innovatsiya, leksikalogiya

Аннотация: В данной диссертации подчеркивается педагогическое и логопедическое значение использования народных устных произведений для выявления и устранения дефектов речи у учащихся начальной школы. Также анализируется значение сказок, пословиц, народных песен, коротких изречений и алласов в коррекции речи детей.

Ключевые слова: интеграция, логопедия, инновации, лексика, педагогика

Abstract: This thesis highlights the pedagogical and speech therapy significance of using folk oral works in identifying and eliminating speech defects in primary school students. The significance of fairy tales, proverbs, folk songs, quick sayings and allas in correcting children's speech is also analyzed.

Keywords: integration, speech therapy, innovation, lexis, pedagogy

Zamonaviy axborot texnologiyalari rivojlangan davrda yosh avlodning intellektual salohiyatini oshirish bilan bir qatorda, ularning nutqiy rivojlanishiga ham alohida e’tibor qaratish pedagogika fanining eng dolzarb masalalaridan biri boʻlib qolmoqda. Boshlangʻich sinf oʻquvchilari orasida nutqiy nuqsonlarning (dislaliya, dizartriya elementlari, lugʻat boyligining qashshoqligi) koʻpayishi kuzatilayotganligi ta’lim jarayonida korreksion-pedagogik yondashuvlarni takomillashtirishni taqozo etadi. Zero, nutq — bu shunchaki muloqot vositasi emas, balki bolaning tafakkuri, xotirasi va ijtimoiy moslashuvini belgilovchi asosiy omildir. Boshlangʻich sinf davri bolaning nutqi shakllanadigan eng muhim bosqichdir. Bunday nuqsonlarni bartaraf etishda quruq mashqlardan koʻra, bolaning qiziqishiga mos, milliy qadriyatlarimizga yoʻgʻrilgan xalq ogʻzaki ijodi namunalaridan foydalanish yuqori samara beradi.

Xalq ogʻzaki ijodi – insoniyatga tengdosh eng qadimiy san’at. Oʻzbek xalqi ming yillar davomida yaratgan milliy xazinamizning nodir merosi boʻlgan ogʻzaki badiiy ijodi hamisha inson kamoloti, yurt farovonligi, jamiyat yetukligi borasida ma’naviy ozuqa boʻlib xizmat qiladi. Yillar toʻzonidan omon-eson oʻtib, avlod-ajdodlardan meros qolgan folklor janrlari ijtimoiy-siyosiy, ta’limiy-tarbiyaviy sohalarda maktab, ma’naviy-ma’rifiy yoʻnalishda yoʻlboshlovchi vazifasini oʻtaydi. Xalqning turmush tajribalari, kundalik kuzatishlari natijasida yuzaga kelib, oʻz isbotini topgan maqollar, naqllarni hayot maktabi darsligi desak mubolagʻa boʻlmaydi. “Xalq ogʻzaki ijodi — ertak, maqol, topishmoq, rivoyat va qoʻshiqlar orqali bolalarda nutqni rivojlantirishning muhim vositasidir. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarda folklor namunalaridan foydalanish ularning lugʻat boyligini oshiradi, muloqotga kirishish qobiliyatini rivojlantiradi hamda nutqning emotsional ifodaliligini kuchaytiradi. Bunday materiallar bolalarni dialog va monolog nutqqa oʻrgatishda samarali boʻlib, ijtimoiy muhitga moslashishiga ham yordam beradi”

Bolalar uchun moʻljallangan folklor namunalari nafaqat koʻngilochar, balki tarbiyaviy va rivojlantiruvchi vosita hamdir.Xalq ogʻzaki ijodi namunalari orqali bolalarda quyidagi qobiliyatlar rivojlanadi:

Lug‘at boyligi oshadi: topishmoqlar, maqollar, ertaklar,matallar va dostonlarda ko‘pgina yangi so‘zlar, tasviriy iboralar va o‘xshatishlar mavjud. Ularni bolalar eshitishi orqali ko‘plab yangidan yangi so‘zlarni o‘rganib, lug‘at boyligi oshadi.

Nutqning grammatik qurilishini shakllantirish: Xalq og‘zaki ijodi namunalari tildagi gap qurilishini va so‘z birikmalarining o‘z o‘rnida qo‘llanilishini o‘rgatadi. Bolalar ertaklardagi mantiqiy bog‘liqligi tufayli gaplarning ketma-ketligini tushunadi.

Nutqning tiniqligi va ifodaliligini rivojlantirish: Tez aytishlar, she’rlar, matallar va qo‘shiqlar bolaning talaffuzini yaxshilaydi va bu orqali nutq apparati yaxshi rivojlanadi. Ertaklarni hikoya qilish nutqning ifodaliligini, intonatsiya va emotsional bo‘yoqdorligini oshiradi. “Folklor namunalaridan foydalanish bolalarda nafaqat nutqni rivojlantiradi, balki ularning tafakkurini, tasavvurini va hissiy olamini ham boyitadi. Xususan, ertak va hikoyalarni tinglash va qayta hikoya qilish orqali bolalarda mustaqil fikrlash, so‘zlarni to‘g‘ri qo‘llash va gap tuzish ko‘nikmalari shakllanadi. Bu jarayon nutqiy faoliyatni faollashtirib, bolalarda muloqot madaniyatini rivojlantiradi”.

Mantiqiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish: Topishmoqlar bolalarni mantiqiy fikrlashga, topqirlikka o‘rgatadi. Ertaklar esa ularning tasavvurini, fantaziyasini va ijodiy qobiliyatini rivojlantiradi. Bolalar o‘zlari ham ertaklar to‘qishga, hikoyalar tuzishga intiladi.

Tinglab tushunish ko‘nikmasini shakllantirish: Ertak yoki hikoyani diqqat bilan tinglash bolaning eshitish xotirasini va diqqatini jamlash qobiliyatini oshiradi. Bu esa nutqni idrok etish va tushunish uchun muhimdir.

O‘z-o‘zini ifodalash ko‘nikmasini rivojlantirish: Bolalar ertak qahramonlariga taqlid qilib, ularning dialoglarini qaytarib, o‘z nutqini shakllantiradi. Rollarga kirishish orqali o‘z fikrlarini erkin ifodalashga o‘rganadi. “Xalq og‘zaki ijodi namunalaridan foydalanish bolalardagi nutqiy kamchiliklarni bartaraf etishda ham muhim ahamiyatga ega. Tez aytishlar, topishmoqlar va maqollar orqali tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish, nutq apparatini rivojlantirish va fonetik xatolarni kamaytirish mumkin. Bu esa bolalarda to‘g‘ri, ravon va aniq nutqni shakllantirishga xizmat qiladi.”. Darhaqiqat, bolalarda uchraydiga turli nutq nuqsonlarini bartaraf etishda xalq og‘zaki ijodidan to‘ri foydalansak biz kutmagan darajada samarali bo‘lishi o‘z tasdig‘ini topmoqdadir.

Topishmoqlarga namuna:

“O‘zi dumaloq, yerda yotar,
Ichida don-don sirlar yotar.
Qishda topilmas, yozda pishar,
Kesilsa, qizil yuzin ochar.”

(Javobi: tarvuz)

“Qora uyda oq odam,
Yozadi kunduz har dam.
Tili yo‘q, so‘zi bordek,
O‘qigan anglar birdan.”

(Javobi: qalam va qog‘oz)

Tez aytish (namuna):

“Qizil qozonda qaynagan qatiq,

Qaynatgan qiz qattiq qotdi qatiq.
Qatiq qotdimi, qiz qotdimi,
Qotgan qatiqni kim tatidi?”
Maqollarga namuna:
esa nutq bilan birga tafakkurning ham rivojlanishiga olib keladi.
“Yaxshilik qil, dengizga tashla, baliq bilmasa, Xudo bilar.”
“Mehnat qilgan — to‘yadi, dangasa — koyiydi.”
“El bilan maslahat — tog‘ni ko‘chirar.”

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida uchraydigan nutq nuqsonlarini aniqlash va bartaraf etishda xalq og‘zaki ijodi namunalarining o‘rni beqiyosdir. Tez aytish, topishmoq, ertak, maqol va allalar bolalarning talaffuzini yaxshilash, lug‘at boyligini oshirish hamda ravon nutqni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bois pedagog va logopedlar tomonidan xalq og‘zaki ijodi namunalaridan samarali foydalanish bolalar nutqini rivojlantirishning muhim omili hisoblanadi. Uni ta’lim jarayoniga tizimli tatbiq etish nutqi nuqsonli bolalarni sog‘lom muloqot muhitiga qaytarishning eng qisqa va samarali yo‘lidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mahmudov N. “Bolalar nutqini rivojlantirish metodikasi”. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
2. Qodirova F. “Logopediya asoslari”. – Toshkent, 2019.
3. O‘zbek xalq maqollari. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2018.
4. O‘zbek xalq ertaklari. – Toshkent: Yoshlar nashriyoti, 2021.
5. Mirzayev T. “Xalq og‘zaki ijodi va ta’lim”. – Toshkent, 2017.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA MUSTAQIL TA’LIM SHAKLLARINI TAKOMILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI

M.Q.Mamayusupova
Namangan davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim tizimida mustaqil ta’lim shakllarini tashkil etishning pedagogik asoslari, ularning o‘quvchilar intellektual rivojlanishidagi o‘rni hamda mustaqil ta’lim mexanizmlarini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, mustaqil ta’lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va raqamli vositalardan foydalanishning samaradorligi tahlil qilingan. Tadqiqot davomida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mustaqil fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik yondashuvlar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: mustaqil ta’lim, boshlang‘ich ta’lim, pedagogik mexanizm, innovatsion texnologiya, interfaol metod, kompetensiya, mustaqil fikrlash, ta’lim samaradorligi.

Аннотация: В данной статье раскрываются педагогические основы организации форм самостоятельного обучения в системе начального образования, их роль в интеллектуальном развитии учащихся, а также вопросы совершенствования механизмов самостоятельного обучения. Кроме того,

проанализирована эффективность использования инновационных педагогических технологий, интерактивных методов и цифровых средств в процессе самостоятельного обучения. В ходе исследования разработаны методические подходы, направленные на развитие самостоятельного мышления учащихся начальных классов.

Ключевые слова: самостоятельное обучение, начальное образование, педагогический механизм, инновационная технология, интерактивный метод, компетенция, самостоятельное мышление, эффективность образования.

Annotation: This article discusses the pedagogical foundations of organizing independent learning forms in primary education, their role in the intellectual development of students, and the issues of improving the mechanisms of independent learning. In addition, the effectiveness of using innovative pedagogical technologies, interactive methods, and digital tools in the process of independent learning is analyzed. During the research, methodological approaches aimed at developing independent thinking skills of primary school students were developed.

Keywords: independent learning, primary education, pedagogical mechanism, innovative technology, interactive method, competence, independent thinking, educational effectiveness.

Mustaqil ta’lim o‘quvchilarning o‘qituvchi rahbarligida yoki mustaqil ravishda bilimlarni egallashi, tahlil qilishi, umumlashtirishi va amaliyotda qo‘llashi jarayonidir. Bunday faoliyat o‘quvchilarda erkin fikrlash, mas’uliyatlilik, izlanish va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Mamlakatimiz ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar ham o‘quvchilarning mustaqil ta’lim faoliyatini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratmoqda. Yangi davlat ta’lim standartlari va kompetensiyaviy yondashuv asosidagi dasturlarda o‘quvchilarning mustaqil ishlashi, axborotni izlash va undan samarali foydalanish kompetensiyalarini rivojlantirish muhim vazifa sifatida belgilangan.

Boshlang‘ich ta’limda mustaqil ta’lim shakllarini takomillashtirishning pedagogik mexanizmlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish o‘quvchilarning ta’lim sifati hamda dars samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Mustaqil ta’limning nazariy asoslari. Mustaqil ta’lim tushunchasi pedagogika fanida o‘quvchining bilish faoliyatini tashkil etishning muhim shakllaridan biri sifatida talqin etiladi. Pedagog olimlarning fikriga ko‘ra, mustaqil ta’lim o‘quvchini faol subyekt sifatida shakllantirib, uning bilimlarni mustaqil egallashiga zamin yaratadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlari ularning mustaqil faoliyatini tashkil etishda alohida yondashuvni talab qiladi. Chunki kichik yoshdagi o‘quvchilarda diqqatning beqarorligi, tez charchash, o‘yin faoliyatiga moyillik kabi holatlar kuzatiladi. Shu sababli mustaqil ta’lim shakllari o‘quvchilarning psixologik xususiyatlariga mos ravishda tashkil etilishi zarur.

Mustaqil ta’lim quyidagi pedagogik tamoyillarga asoslanadi:izchillik va tizimlilik; ongli va faol ishtirok; individual yondashuv; motivatsiyani kuchaytirish; amaliy yo‘naltirilganlik; hamkorlik va refleksiya.

Mazkur tamoyillar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni o‘quvchilarning bilishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi hamda ularni mustaqil izlanishga undaydi.

Boshlang‘ich ta’limda mustaqil ta’lim shakllari. Boshlang‘ich ta’limda mustaqil ta’limni tashkil etishning turli shakllari mavjud bo‘lib, ular o‘quvchilarning bilim darajasi, qiziqishi va yosh xususiyatlariga mos ravishda qo‘llaniladi.

Mustaqil topshiriqlar: Mustaqil topshiriqlar boshlang‘ich ta’limda keng qo‘llaniladigan usullardan biri hisoblanadi. Bunday topshiriqlar o‘quvchilarning mavzuni mustaqil o‘rganishi, tahlil qilishi va xulosa chiqarishiga yordam beradi. Masalan, matn asosida savollarga javob topish, misollarni mustaqil ishlash yoki rasm asosida hikoya tuzish kabi topshiriqlar o‘quvchilarning tafakkurini rivojlantiradi.

Ijodiy faoliyat: Ijodiy topshiriqlar o‘quvchilarning tasavvuri va kreativ fikrlashini rivojlantiradi. Rasmlar chizish, hikoya yozish, kichik sahna ko‘rinishlarini tayyorlash kabi faoliyatlar bolalarda mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Guruhli ishlash: Guruhli ishlash jarayonida o‘quvchilar o‘zaro hamkorlik qiladi, fikr almashadi va muammoni birgalikda hal qiladi. Bu esa ularning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Loyiha asosida o‘qitish: Loyiha asosida o‘qitish o‘quvchilarning mustaqil izlanish olib borishiga yordam beradi. O‘quvchilar ma’lum bir mavzu bo‘yicha ma’lumot to‘playdi, uni tahlil qiladi va yakuniy natijani taqdim etadi.

Raqamli ta’lim vositalari: Bugungi kunda elektron darsliklar, mobil ilovalar va multimedia vositalari boshlang‘ich ta’limda mustaqil ta’limni tashkil etishda muhim o‘rin egallamoqda. Interaktiv topshiriqlar va videodarslar o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.

Mustaqil ta’lim shakllarini takomillashtirishning pedagogik mexanizmlari. Boshlang‘ich ta’limda mustaqil ta’limni samarali tashkil etish uchun bir qator pedagogik mexanizmlardan foydalanish zarur.

Innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llash. Ta’lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarning mustaqil faoliyatini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “BBB”, “Sinkveyn”, “INSERT” kabi metodlar o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlaydi.

Masalan, “Klaster” metodida o‘quvchilar mavzu yuzasidan o‘z fikrlarini mustaqil ravishda ifodalaydi va tushunchalar o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlaydi. “BBB” metodida esa o‘quvchilar mavzu bo‘yicha bilganlari, bilishni istaganlari va o‘rganganlarini tahlil qiladi.

Individual yondashuvni kuchaytirish. Har bir o‘quvchining qobiliyati, qiziqishi va bilim darajasini hisobga olish mustaqil ta’lim samaradorligini oshiradi. Individual topshiriqlar orqali o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasi nazorat qilinadi va ularga mos metodik yordam ko‘rsatiladi.

Motivatsiyani shakllantirish. Mustaqil ta’limning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan o‘quvchilarning motivatsiyasiga bog‘liq. Rag‘batlantirish, maqtov, baholash va qiziqarli topshiriqlar orqali o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshirish mumkin.

Refleksiya va o‘z-o‘zini baholash. Refleksiya jarayonida o‘quvchilar o‘z faoliyatini tahlil qiladi, kamchiliklarini aniqlaydi va xulosalar chiqaradi. Bu esa o‘z-o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Ota-onalar bilan hamkorlik. Boshlang‘ich ta’limda ota-onalar bilan hamkorlik qilish muhim ahamiyatga ega. Uy sharoitida mustaqil topshiriqlarni bajarishda ota-onalarning pedagogik yordami o‘quvchilarning muvaffaqiyatini oshiradi.

Mustaqil ta’lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish. Interfaol metodlar o‘quvchilarni dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi. Bunday metodlar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish bilan birga ularning bilimlarni chuqur o‘zlashtirishiga yordam beradi.

“Sinkveyn” metodi orqali o‘quvchilar mavzuni qisqa va mazmunli ifodalashni o‘rganadi. Sinkveyn tuzish jarayonida o‘quvchilarning lug‘at boyligi va ijodiy tafakkuri rivojlanadi.

“INSERT” metodi bilan ishlash jarayonida o‘quvchilarning mustaqil tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

O‘yin texnologiyalari boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun o‘yin faoliyati muhim ahamiyatga ega. Didaktik o‘yinlar o‘quvchilarning mustaqil faoliyatga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.

Raqamli texnologiyalar asosida mustaqil ta’limni rivojlantirish. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi ta’lim tizimiga ham katta ta’sir ko‘rsatmoqda. Elektron ta’lim resurslari o‘quvchilarning mustaqil bilim olish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Boshlang‘ich ta’limda multimedia vositalari, elektron platformalar va mobil ilovalardan foydalanish quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshirish;
- mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish;
- axborotni tez va qulay qabul qilish;
- masofaviy ta’limni tashkil etish;
- individual ta’lim trayektoriyasini yaratish.

Shuningdek, raqamli vositalar yordamida interaktiv testlar, animatsiyalar va videodarslardan foydalanish dars samaradorligini oshiradi.

Boshlang‘ich ta’limda mustaqil ta’lim shakllarini samarali tashkil etish o‘quvchilarning bilim olish faolligini oshiradi. Kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, mustaqil topshiriqlar va interfaol metodlardan muntazam foydalanilgan sinflarda o‘quvchilarning:

- o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari yuqori bo‘ladi;
- mustaqil fikrlash qobiliyati rivojlanadi;
- darsdagi faolligi ortadi;
- ijodiy yondashuvi shakllanadi;
- kommunikativ kompetensiyalari rivojlanadi.

Shuningdek, innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayonida o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishi sezilarli darajada ortadi.

Pedagogik tajribalar shuni ko‘rsatadiki, mustaqil ta’lim shakllaridan foydalanishda o‘qituvchining metodik mahorati muhim ahamiyat kasb etadi. O‘qituvchi o‘quvchilarni mustaqil faoliyatga yo‘naltiruvchi, maslahat beruvchi va motivatsiya beruvchi shaxs sifatida namoyon bo‘lishi kerak.

Boshlang‘ich ta’limda mustaqil ta’lim shakllarini takomillashtirish o‘quvchilarning bilim olish faoliyatini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Mustaqil ta’lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va raqamli vositalardan samarali foydalanish o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini, ijodiy yondashuvini va o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetensiyalarini shakllantiradi.

Shu bois boshlang‘ich ta’lim jarayonida:

- mustaqil topshiriqlar tizimini takomillashtirish;
- individual yondashuvni kuchaytirish;
- interfaol metodlardan keng foydalanish;
- raqamli ta’lim resurslarini joriy etish;
- ota-onalar bilan pedagogik hamkorlikni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Mazkur pedagogik mexanizmlar o‘quvchilarning ta’lim sifatini oshirish, mustaqil bilim olish kompetensiyalarini rivojlantirish va barkamol shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Очилова Ф.К. ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ НА ОСНОВЕ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОГО ПОДХОДА //Библиотека статей Шоха. – 2026. – Т. 1. – № 1.

2. M.Q.Mamayusupova https://www.neliti.com/publications/675347/umumta-lim-maktablarida-strategik-rejalashtirishning-sifat-korsatkichlari

3. O.M. Jabborova, Z.A. Umarova, L.B. Babaxodjayeva — “Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi”**-**MALIK PRINT -2021**y**

4. L.Muxtorova-“Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi” Grand Kondor Print**-**2025

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING MATN USTIDA ISHLASH ORQALI O‘QUVCHILARNING NUTQIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA MATN MAZMUNINI O‘RGATISH

Boxodirova Muxlisa Xoljigitovna

Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universitetining tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining matn ustida ishlash orqali o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishning faoliyatIi xususiyatlari, o‘qish kompetensiyasini, og‘zaki va yozma nutqni rivojlantirish bo‘yicha metodist, pedagog va psixolog olimlarning qarashlari keltirilib, ularning fikrlari tahlil qilingan.

Annotation: In this article, the features of the activities of future elementary school teachers to develop students' speech competence by working on the text, the

views of methodologists, pedagogues and psychologists on the development of reading competence, oral and written speech, and their opinions are analyzed.

Аннотация: В данной статье анализируются особенности деятельности будущих учителей начальной школы по развитию речевой компетентности учащихся путем работы над текстом, взгляды методистов, педагогов и психологов на развитие навыков чтения, устной и письменной речи, их мнения.

Kalit so‘zlar: maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari, matn ustida ishlash, o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyalari, ilmiy tushunchalar, nazariy asoslanishlar qarashlar, subyektiv munosabat.

Key words: future elementary school teachers in the article, work on the text, speech competence of students, scientific concepts, theoretical foundations, views, subjective attitude.

Ключевые слова: будущие учителя начальных классов в статье, работа над текстом, речевая компетентность учащихся, научные концепции, теоретические основы, взгляды, субъективное отношение.

Bugungi kun boshlang‘ich ta’limda dars jarayonida matn ustida ishlash, kontekstning mazmunini o‘z so‘zlari bilan qayta hikoya qilishi va undan mantiqiy xulosa chiqara olishga o‘rgatish asosiy vazifalardan biri sanaladi. Matn ustida ishlash boshlang‘ich sinf o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyalari , so‘z boyligi, tafakkuri, mustaqil fikrlay olish va nutq madaniyatini ta’limiy jarayondir. Professor Safo Matchanovning tadqiqot ishida o‘quvchilarni matn ustida ishlashga o‘rgatish orqali mustaqil ishlarni tashkil etish usullari ko‘rsatib berilgan. Unda matn turlari, ularning bir-biridan farqi hamda matn ustida ishlash bosqichlari muallifning ko‘p yillik ilmiy izlanishlari mahsuli misolida yoritilgan. Bizning fikrimizcha, ushbu yondashuv matn bilan ishlash orqali mustaqil faoliyatni tashkil etish o‘quvchilarning nutq madaniyatini oshirish bilan birga, ularning intellektual salohiyatini ham charxlaydi. Ushbu tadqiqotda ko‘rsatilgan usullar o‘quvchining mustaqil qaror qabul qilish va xulosa chiqarishiga ko‘maklashadi.

D.Toshxo‘jaevaning tadqiqot ishi ham rusiyzabon o‘quvchilarni matn mazmunini o‘z so‘zlari bilan qayta hikoya qilishga o‘rgatish orqali nutq o‘stirish masalalariga bag‘ishlangan. Bu borada muallif “Bola matn mazmunini so‘zlashga tayyor darajada nutqiy ko‘nikmaga ega bo‘lgandan keyin hikoya qilish bilan oldinma-keyin qayta hikoya qilishga o‘tiladi”, – deb ta’kidlaydi. Tadqiqot ishida, shuningdek, matnni o‘z so‘zlari bilan qayta hikoyalashning psixologik va metodik asoslari, o‘quvchilarni matn mazmunini tushunib o‘qishga tayyorlash uchun bajariladigan ayrim leksik va grammatik mashq turlari ham bayon qilingan. Tadqiqotimizdan kelib chiqib, o‘quvchilar o‘qishni o‘rganib, o‘qigan matnni va eshitgan matnni hikoya qila olishi-nutqi, tafakkuri o‘sishiga sabab bo‘ladi.

Sh.Sariyev ta’kidlashicha, o‘qituvchilarning aksariyat qismi (37,9%) matn ustida ishlash, uni tahlil qilish haqida yetarlicha bilimga ega emaslar. Shuni ta’kidlash kerakki, o‘qituvchilarning aksariyati berilgan matn va savol-topshiriqlarning murakkab ekanligini, matn ustida ishlashda lug‘at ishida murakkablik vujudga kelishini, matndagi so‘z birikmalarini soddarog‘i bilan almashtirishni, savol-

topshiriqlarni mukammalroq tuzish zarurligini ham qayd etgan. Ushbu koʻrsatkich oʻqituvchilar tayyorlash tizimida matnga filologik yondashuv (grammatik tahlil) ustuvor boʻlib, pedogogik-metodik yondashuv (matnni tushunish va tushuntirish) oqsayotganini koʻrsatadi.

Yuqorida bildirilgan ilmiy qarash va mushohadalardan shunday xulosa qilish joizki, matn tarkibidagi soʻzlar, yetakchi morfemalarni tobelantiradigan grammatik vositalar oʻzaro mosligi, nutq va tafakkur uygʻunligiga doir amaliy koʻnikmalar hosil qilish kerak. Binobarin, boshlangʻich sinf oʻquvchilarining nutqiy kompetensiyalarini matn ustida ishlash darslarida soʻzlarning teng va tobe bogʻlanishi, sintaktik birliklarning matnda qoʻllanilish imkoniyatini anglashi, ijtimoiy hayotda nutqiy vaziyatlarga duch kelganda muammoning yechimini topishda sintaktik va leksik birliklarni ishlatish, fikrini ilmiy dallillash hamda ibratomuz, tarbiyalanishga ijobiy ta'sir koʻrsatadigan buyuk siymolarning hikmatli soʻzlaridan namuna keltirish ularda subyektiv munosabat bildirishga yoʻnaltiruvchi vositadir. Shuning uchun ularda quyidagi nutqiy koʻnikmalar hosil qilinishi lozim:

-oʻquv darsligi va ilmiy adabiyotlarni mustaqil oʻqish:

- oʻzbek adabiyoti lirik merosini oʻqish va uni sharhlash;

-nutq uslublariga oid belgilangan talablar asosida matn yaratish;

-matn turlarini yaratishda bogʻlanishli nutqqa e'tibor qaratish;

-informatsiya, nazariy ma'lumotlarni chuqur oʻrganib, ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish:

Nutqiy —amaliy koʻnikmalar zanjirining eng muhim, yakunlovchi xalqasi oʻquvchida mustaqil fikrlash, fikr ifodalash va matn yaratish koʻnikmalarini shakllantirish tizimi ustida ishlash— oʻquvchi nutqiy iqtidori, matn yaratish koʻnikmasining malakaga aylanishi, tafakkur mahsulining moddiylashuvidir Boshqacharoq aytganimizda tafakkur, nutq, matn yaratish xodisalarini oʻzaro uygʻunlik va uzluksizlikda, til boʻlimlari va boshqa fanlar bilan mustahkam aloqadorlikda, yozma fikr ifodasini yengillashtiruvchi muayyan bir tizimda oʻrganish kommunikativ savodxonlikning eng soʻnggi natijasi— ijodiy matn yaratish va uni mustaqil tahrir qilish koʻnikmalarining shakllanishiga olib keladi. Yozma nutqni rivojlantirishda izchillik tamoyili asosiy oʻrin tutadi. Agar oʻrganish jarayoni muayyan bir tizimga solinsa, fikr ifodasi yengillashadi. Natijada oʻquvchida ijodiy matn yaratishga nisbatan qoʻrquv yoʻqoladi. Matn mazmunini va g ʻoyasidagi faoliyatni his qiladi.

Shunisi ham ahamiyatliki, matn ustida ishlash orqali nitqiy kompetensiyani rivojlantirishda oʻyin va oʻyinli topshiriqlardan foydalanish natija beradi hamda ularning qiziqishi oshadi.A.Bobomurodova "ona tilidan tashkil etiladigan ta'limiy oʻyinlarning lisoniy vazifasi til hodisalarini kuzatish, ularni oʻzaro taqqoslab oʻxshash va farqli tomonlarni aniqlash, umumlashtirish asosida qoida va ta'riflar chiqarish kabilarda namoyon boʻlsa nutqiy vazifasi esa soʻzlarning ma'nosini sharhlash, nutqiy sharoitda unung oʻz va koʻchma ma'noda qoʻllanganligini aniqlash ma'lum bir soʻz oʻrnida shu ma'noni ifodalovchi boshqa soʻzni qoʻllash gap yoki matnning mazmunini saqlagan holda shaklini oʻzgartirish kabilarda namoyon boʻladi". Olimaning fikriga qoʻshilgan holda boʻlajak boshlangʻich sinf oʻqituvchilari soʻz turkumlarini

o‘rgatgandan keyin so‘zning o‘z va ko‘chma ma’nolarini tushuntirishi lozim. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari so‘z turkumlari va so‘z ma’nolarini tushuna boshlagandan so‘ng matnni qayta hikoya qilishi osonlashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1.Бобомуродова А.Я. Она тили таълими жараёнида ўйин-топшириқларидан фойдаланиш. Пед.ф.н. диссетрация. –Бухоро: 1996. 12-13 б.

2.Матчанов С. Умумтаълим тизимида адабиётдан мустақил ишларни ташкил этиш: Пед. фан. докт. ...дис. – Т.: ТДПУ, 1998. – 300 б.

3.Тошхўжаева Д.Р. Матн мазмунини ўз сўзи билан қайта ҳикоя қилишга ўргатишнинг методик асослари (таълим рус тилида олиб бориладиган мактаблар мисолида): Пед. фан. номз. …дис. – Т.: ЎзПФИТИ, 2000. – 130 б.

4.Зиёдова Т. Матн яратиш технологияси.(она тили таълими мисолида).Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси “Фан” нашриёти. Тошкент .2007.-56b'

5.Сариев Ш.У. Бошланғич синф ўқиш дарсларида матн устида ишлаш орқали нутқ ўстириш назарияси ва амалиёти(1-2-синф материаллари асосида). Пед.фан.фалс.док.дисс…-Тошкент, 2020. -50 б.

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARDA TABIIY SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISH ASOSIDA TADQIQOTCHILIKKA YO‘NALTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Jamshid Ro‘zimatov

GDPI 2-bosqich tayanch doktoranti,

GDPI “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda tabiiy savodxonlikni rivojlantirish va ularni tadqiqotchilik faoliyatiga yo‘naltirish masalalari yoritilgan. Tabiiy savodxonlikning mohiyati, uning tarkibiy qismlari hamda o‘quvchilarning psixofiziologik xususiyatlariga mos keladigan pedagogik yondashuvlar (konstruktivizm, faoliyatga yo‘naltirilgan ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv) tahlil qilingan. Shuningdek, mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy-nazariy qarashlari asosida tabiiy fanlarni o‘qitishda kuzatuvchanlik, tahlil qilish, amaliy tajribalar va mustaqil izlanish ko‘nikmalarini shakllantirishning ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: tabiiy savodxonlik, tadqiqotchilik faoliyati, konstruktivizm, kompetensiyaviy yondashuv, boshlang‘ich ta’lim, kichik maktab yoshi, amaliy faoliyat.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы развития естественнонаучной грамотности у учащихся младшего школьного возраста и их ориентации на исследовательскую деятельность. Анализируются сущность естественнонаучной грамотности, её компоненты, а также педагогические подходы (конструктивизм, деятельностно-ориентированное обучение, компетентностный подход), соответствующие психофизиологическим особенностям учащихся. На основе научно-теоретических взглядов отечественных и зарубежных учёных обосновывается важность формирования

навыков наблюдательности, анализа, практических экспериментов и самостоятельного поиска в процессе обучения естественным наукам.

Ключевые слова: естественнонаучная грамотность, исследовательская деятельность, конструктивизм, компетентностный подход, начальное образование, младший школьный возраст, практическая деятельность.

Abstract. This article discusses the development of natural science literacy in primary school students and their orientation towards research activities. The essence of natural science literacy, its components, and pedagogical approaches (constructivism, activity-based learning, competency-based approach) that align with students' psychophysiological characteristics are analyzed. Based on the scientific and theoretical views of local and foreign scholars, the importance of fostering observation, analysis, practical experimentation, and independent inquiry skills in teaching natural sciences is substantiated.

Keywords: natural science literacy, research activity, constructivism, competency-based approach, primary education, early school age, practical activity.

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda tabiiy savodxonlikni rivojlantirish va ularni tadqiqotchilik faoliyatiga yo‘naltirish zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Tabiiy savodxonlik deganda o‘quvchilarning tabiat hodisalari, atrof-muhit, tabiiy jarayonlar haqidagi bilimlarni tushunish, ularni hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olish va ilmiy fikrlay olish qobiliyati nazarda tutiladi [1]. Bu jarayon o‘quvchilarda kuzatuvchanlik, tahlil qilish, solishtirish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantirish bilan uzviy bog‘liqdir.

Tadqiqotchilikka yo‘naltirishning nazariy asoslari konstruktivizm, faoliyatga yo‘naltirilgan ta’lim va kompetensiyaviy yondashuv kabi pedagogik nazariyalarga tayanadi. Konstruktivizm nazariyasiga ko‘ra, o‘quvchilar bilimni tayyor holda qabul qilmaydi, balki o‘z tajribasi asosida mustaqil ravishda shakllantiradi [2]. Shu nuqtai nazardan, tabiiy savodxonlikni rivojlantirishda o‘quvchilarni mustaqil izlanishga, savol berishga va javob topishga undash muhim ahamiyat kasb etadi.

Faoliyatga yo‘naltirilgan ta’lim esa o‘quvchilarni bilimlarni amaliy faoliyat orqali o‘zlashtirishga chorlaydi. Bu yondashuvda o‘quvchilar turli tajribalar o‘tkazish, kuzatishlar olib borish va natijalarni tahlil qilish orqali tabiiy bilimlarni chuqur o‘zlashtiradilar. Natijada, ularda tadqiqotchilik ko‘nikmalari – muammoni aniqlash, gipoteza ilgari surish, ma’lumot to‘plash va tahlil qilish kabi qobiliyatlar rivojlanadi.

Kompetensiyaviy yondashuv esa o‘quvchilarda hayotda zarur bo‘lgan amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga qaratilgan [3]. Tabiiy savodxonlik shu kompetensiyalarning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, u o‘quvchilarni atrof-muhitga ongli munosabatda bo‘lishga, ekologik madaniyatni shakllantirishga va ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olish ham muhimdir. Ular tabiatga nisbatan qiziquvchan, savolga boy va amaliy faoliyatga moyil bo‘ladilar. Shu bois, ta’lim jarayonida interaktiv usullar, o‘yin texnologiyalari va amaliy mashg‘ulotlardan foydalanish tadqiqotchilikka yo‘naltirishda samarali natija beradi.

Tabiiy savodxonlik — bu insonning tabiat va atrof-muhit haqidagi bilimlarni egallashi, ularni tushunishi, tahlil qilishi va turli hayotiy vaziyatlarda samarali qo‘llay olish qobiliyatini ifodalovchi murakkab va ko‘p qirrali tushunchadir. U nafaqat tabiiy fanlarga oid ma’lumotlarni bilishni, balki shu bilimlar asosida fikr yuritish, muammolarni hal qilish va ongli qarorlar qabul qilishni ham o‘z ichiga oladi.

Tabiiy savodxonlikning mazmuni insonning tabiatda kechadigan jarayonlar va hodisalarni anglashi bilan bog‘liq. Masalan, o‘quvchi suv aylanishi, o‘simliklar hayoti, hayvonlar dunyosi yoki ob-havo o‘zgarishlari kabi jarayonlarni tushunib, ularning sabab va oqibatlarini izohlay olishi lozim. Bu jarayonda u kuzatish, solishtirish, tahlil qilish va umumlashtirish kabi aqliy amallarni bajaradi.

Shu bilan birga, tabiiy savodxonlik insonda ilmiy dunyoqarashni shakllantiradi. Ya’ni, o‘quvchi tabiatdagi har bir hodisaning o‘z qonuniyatlari mavjudligini anglaydi va voqelikka ilmiy yondashuv asosida qaraydi. Bu esa turli asossiz fikrlar yoki noto‘g‘ri tushunchalardan qochishga yordam beradi.

Tabiiy savodxonlikning muhim jihatlaridan biri — bu amaliy faoliyat bilan bog‘liqligidir. O‘quvchi o‘z bilimlarini faqat nazariy jihatdan emas, balki amalda ham qo‘llay olishi kerak. Masalan, o‘simlik parvarishi, tabiatni muhofaza qilish, suv va energiyani tejash kabi kundalik faoliyatlarda tabiiy bilimlardan foydalanish shu savodxonlikning namoyoni hisoblanadi.

Bundan tashqari, tabiiy savodxonlik ekologik madaniyatni shakllantirishda ham katta ahamiyatga ega. U insonni tabiatga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lishga, uni asrash va muhofaza qilish zarurligini anglashga undaydi. Bu esa kelajak avlod uchun sog‘lom va barqaror muhitni saqlab qolishga xizmat qiladi.

Ma’lumki, boshlang‘ich sinflarning 1-4-sinflar uchun yaratilgan “Tabiiy fanlar” fanining mazmuni integrativ shakllantirilgan. Bu degani, u alohida fanlar (biologiya, geografiya, fizika, kimyo, ekologiya) mazmunini bir-biri bilan uzviy bog‘langan holda birlashtirib, o‘quvchida yaxlit ilmiy dunyoqarashni shakllantirishga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning tabiiy savodxonligini rivojlantirish masalasi pedagogika va metodika fanlarida keng o‘rganilgan bo‘lib, bu yo‘nalishdagi tadqiqotlar mazmuniy jihatdan integrativ yondashuv, tadqiqotchilik faoliyati va kompetensiyaviy ta’lim tamoyillari bilan bog‘liq holda rivojlanib kelmoqda.

Ilmiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda bilish faoliyatining shakllanishi va tabiatga qiziqishning rivojlanishi masalasi dastlab psixologiya fanlari doirasida o‘rganilgan. Jumladan, Lev Vigotskiy tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy rivojlanish nazariyasida o‘quvchining bilish faoliyati kattalar va tengdoshlar bilan hamkorlikda shakllanishi asoslab berilgan [4]. Bu yondashuv tabiiy fanlarni o‘qitishda ham o‘quvchini faol sub’ekt sifatida qarash zarurligini ko‘rsatadi.

Shuningdek, Jan Piajening kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko‘ra, kichik maktab yoshidagi bolalar aniq-obrazli fikrlash bosqichida bo‘lib, ularda tabiat hodisalarini bevosita kuzatish va amaliy faoliyat orqali anglash ustunlik qiladi. Bu esa tabiiy fanlar ta’limida ko‘rgazmalilik va tajriba usullarining muhimligini asoslaydi.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda tabiiy savodxonlik tushunchasi o‘quvchining tabiat hodisalarini ilmiy jihatdan tushunishi, izohlashi va hayotiy vaziyatlarda qo‘llay

olishi sifatida talqin etiladi. Xususan, Djon Dyuining “learning by doing” konsepsiyasiga koʻra, bilim faoliyat jarayonida, ya’ni amaliy izlanish orqali shakllanadi. Bu gʻoya boshlangʻich sinflarda tabiatni oʻrganish jarayonida amaliy mashgʻulotlar va kichik tadqiqotlarni joriy etish zarurligini asoslaydi.

Devid Kolbning tajribaga asoslangan ta’lim nazariyasi ham mazkur yoʻnalishda muhim oʻrin tutadi. Unga koʻra, bilim tajriba, tahlil, xulosa va refleksiya sikli orqali shakllanadi. Bu model tabiiy fanlar darslarida kuzatish va tajriba asosida oʻqitishni ilmiy jihatdan asoslab beradi.

Yurtimiz olimlaridan F. Imomqulova, G. Qarshiboyova, N. Qobilova va boshqalarning ishlarida boshlangʻich sinf oʻquvchilarida qiziqish va bilish faoliyatini rivojlantirish masalasi psixologik va pedagogik jihatdan tahlil qilingan. Ular oʻquvchilarda qiziqishni shakllantirishda koʻrgazmalilik, oʻyin texnologiyalari va amaliy faoliyatning muhim oʻrin tutishini ta’kidlaydilar.

Shu bilan birga, tabiiy savodxonlik va kompetensiyaviy yondashuv masalasi zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda alohida oʻrin egallaydi. Kompetentlik shaxsning bilim, koʻnikma va tajribalarni amalda qoʻllay olish qobiliyati sifatida N. A. Muslimov tomonidan keng yoritilgan. Shu nuqtai nazardan, tabiiy savodxonlikni rivojlantirish oʻquvchilarda faqat bilim emas, balki amaliy faoliyat koʻnikmalarini ham shakllantirishni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. OECD. “PISA 2018 Assessment and Analytical Framework” [monograph]. Paris: OECD Publishing, 2019. 308 p.

2. Jonassen D. H. “Constructivism: New opportunities for instructional technology” [maqola]. Educational Technology jurnali, 1991, 31(9), 29-35-betlar. (jami 7 bet)

3. Muslimov N. A. “Kompetensiyaviy yondashuv asosida boʻlajak oʻqituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash” [monografiya]. Toshkent: Fan va texnologiya, 2011. 328 b.

4. Vygotsky L. S. “Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes” [monograph]. Cambridge: Harvard University Press, 1978. 159 p.

BOSHLANGʻICH SINFLARDA TABIIY FANLARNI STEAM YONDASHUVI ASOSIDA OʻQITISH METODIKASI

J.A.Roʻzimatov

GDPI 2-bosqich tayanch doktoranti,

GDPI “Boshlangʻich ta’lim metodikasi” kafedrasi oʻqituvchisi

M.U.Savriddinova

GDPI, “Boshlangʻich ta’lim” yoʻnalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlangʻich sinflarda tabiiy fanlarni STEAM yondashuvi asosida oʻqitishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Zamonaviy ta’lim tizimida oʻquvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodkorligi, muammoli vaziyatlarni hal etish koʻnikmalarini rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, STEAM ta’lim texnologiyasi tabiiy fanlarni integratsiyalashgan holda

o‘qitishda samarali pedagogik yondashuv sifatida tahlil qilingan. Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tabiiy fanlarga qiziqishini oshirishda tajriba, kuzatish, amaliy mashg‘ulotlar va interfaol metodlardan foydalanishning ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, tabiiy fan darslarida fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematika elementlarini uyg‘unlashtirish orqali o‘quvchilarning kreativ va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish masalalari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: STEAM ta’limi, tabiiy fanlar, boshlang‘ich ta’lim, innovatsion metodlar, interfaol ta’lim, integratsiya, kreativ fikrlash, amaliy mashg‘ulot.

Annotation: This article discusses the theoretical and practical foundations of teaching natural sciences in primary grades based on the STEAM approach. In the modern education system, developing students’ independent thinking, creativity, and problem-solving skills is considered one of the most important tasks. From this perspective, STEAM educational technology is analyzed as an effective pedagogical approach for teaching natural sciences in an integrated manner. The article highlights the importance of using experiments, observations, practical activities, and interactive methods to increase primary school students’ interest in natural sciences. In addition, the issues of developing students’ creative and logical thinking skills through the integration of science, technology, engineering, art, and mathematics elements in natural science lessons are examined.

Keywords: STEAM education, natural sciences, primary education, innovative methods, interactive learning, integration, creative thinking, practical activities.

Аннотация: В данной статье освещаются теоретические и практические основы преподавания естественных наук в начальных классах на основе STEAM-подхода. В современной системе образования развитие самостоятельного мышления, творческих способностей и навыков решения проблемных ситуаций у учащихся считается одной из важнейших задач. С этой точки зрения технология STEAM рассматривается как эффективный педагогический подход к интегрированному обучению естественным наукам. В статье раскрывается значение использования экспериментов, наблюдений, практических занятий и интерактивных методов для повышения интереса учащихся начальных классов к естественным наукам. Кроме того, рассматриваются вопросы развития креативного и логического мышления учащихся посредством интеграции элементов науки, технологий, инженерии, искусства и математики на уроках естествознания.

Ключевые слова: STEAM-образование, естественные науки, начальное образование, инновационные методы, интерактивное обучение, интеграция, креативное мышление, практические занятия.

Bugungi globallashuv jarayonida ta’lim tizimiga qo‘yilayotgan talablar tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirish, ularning mustaqil va tanqidiy fikrlashini rivojlantirish hamda olgan bilimlarini amaliyotda qo‘llay olish kompetensiyalarini shakllantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shu sababli zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ta’lim jarayoniga joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Boshlang‘ich sinflarda tabiiy fanlarni o‘qitish o‘quvchilarda tabiatga nisbatan qiziqish uyg‘otish, ekologik madaniyatni shakllantirish va ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. An’anaviy ta’lim metodlari ayrim hollarda o‘quvchilarning darsdagi faolligini ta’minlashda yetarli samara bermaydi. Natijada o‘quvchilar faqat tayyor bilimlarni qabul qiluvchi subyektga aylanib qolishi mumkin. Zamonaviy ta’lim esa o‘quvchini faol ishtirokchi, izlanuvchi va yaratuvchi sifatida shakllantirishni talab qiladi.

Shu nuqtai nazardan STEAM yondashuvi ta’lim tizimida innovatsion metod sifatida keng qo‘llanilmoqda. STEAM ta’limi fanlarni integratsiyalashgan holda o‘qitish orqali o‘quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan bog‘lash imkonini beradi. Mazkur yondashuv o‘quvchilarning ijodkorligi, mantiqiy fikrlashi, muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Boshlang‘ich ta’limda STEAM texnologiyalaridan foydalanish tabiiy fanlarni o‘qitish samaradorligini oshirish bilan birga o‘quvchilarning darslarga bo‘lgan qiziqishini ham kuchaytiradi. Shu sababli mazkur maqolada boshlang‘ich sinflarda tabiiy fanlarni STEAM yondashuvi asosida o‘qitishning pedagogik ahamiyati, metodlari va samarali usullari tahlil qilinadi. STEAM ta’limining mazmuni va mohiyati. STEAM atamasi ingliz tilidagi Science, Technology, Engineering, Art va Mathematics so‘zlarining bosh harflaridan tashkil topgan bo‘lib, fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematikani integratsiyalashgan holda o‘qitish tizimini anglatadi. Ushbu yondashuv o‘quvchilarning bilimlarni alohida fanlar kesimida emas, balki o‘zaro bog‘liq holda o‘zlashtirishiga xizmat qiladi. STEAM ta’limining asosiy maqsadi o‘quvchilarda XXI asr ko‘nikmalarini shakllantirishdan iborat. Bunday ko‘nikmalarga kreativ fikrlash, tanqidiy tahlil qilish, muammolarni hal etish, jamoada ishlash va kommunikativ kompetensiyalar kiradi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun amaliy faoliyat orqali bilim olish muhim hisoblanadi. STEAM yondashuvi an’anaviy ta’limdan farqli ravishda o‘quvchini tayyor ma’lumotlarni eslab qolishga emas, balki mustaqil izlanishga yo‘naltiradi. Masalan, tabiiy fan darslarida o‘quvchilar turli tajribalar o‘tkazadi, kuzatishlar olib boradi, kichik loyihalar yaratadi va muammoli vaziyatlarga yechim topishga harakat qiladi.

Boshlang‘ich ta’limda interfaol metodlardan foydalanish o‘quvchilarning darsdagi ishtirokini kuchaytiradi. Ayniqsa, tabiiy fanlarda amaliy mashg‘ulotlar tashkil etish o‘quvchilarning mavzuni chuqurroq o‘zlashtirishiga xizmat qiladi. Interfaol metodlarning asosiy afzalligi shundaki, bunda o‘quvchi darsning faol ishtirokchisiga aylanadi. Masalan: “Aqliy hujum”; “Klaster”; “BBB”; “Insert”; “Rollli o‘yinlar” metodlari o‘quvchilarning fikrlash faoliyatini rivojlantiradi. Tabiiy fan darslarida tajribalar o‘tkazish ayniqsa samaralidir. Masalan, “Havo bosimi” mavzusida oddiy tajribalar yordamida o‘quvchilar hodisani amaliy ravishda tushunib oladi. Bunday usullar nazariy bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi.

STEAM ta’limining boshlang‘ich ta’limdagi afzalliklari juda ko‘p. Avvalo, bu yondashuv o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Chunki o‘quvchilar tayyor ma’lumotlarni eslab qolishdan ko‘ra amaliy faoliyat orqali bilim olishni qiziqarli deb hisoblaydi. Hozirgi davrda ta’lim jarayonini innovatsion texnologiyalarsiz tasavvur qilish qiyin. Shu sababli boshlang‘ich sinflarda tabiiy fanlarni o‘qitishda raqamli

vositalardan foydalanish muhim hisoblanadi. Elektron taqdimotlar, virtual laboratoriyalar, videodarslar va animatsiyalar orqali o‘quvchilarning mavzuga qiziqishini oshirish mumkin. Ayniqsa, murakkab tabiiy hodisalarni animatsion tarzda tushuntirish samarali natija beradi. Shuningdek, mobil ilovalar va interaktiv platformalar yordamida o‘quvchilar mustaqil bilim olish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa ularning axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantiradi. Innovatsion metodlardan foydalanish o‘qituvchidan ham zamonaviy pedagogik kompetensiyalarni talab qiladi. Shu sababli pedagoglar doimiy ravishda o‘z ustida ishlashi va yangi metodlarni o‘rganib borishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinflarda tabiiy fanlarni STEAM yondashuvi asosida o‘qitish ta’lim samaradorligini oshirishda muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Mazkur yondashuv o‘quvchilarning tabiiy fanlarga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi, ularning mustaqil va kreativ fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi hamda bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash imkonini yaratadi. STEAM ta’limi orqali o‘quvchilar nafaqat nazariy bilimlarni egallaydi, balki muammolarni hal qilish, jamoada ishlash va innovatsion fikrlash kabi muhim kompetensiyalarni ham shakllantiradi. Tabiiy fan darslarida tajribalar, kuzatishlar, loyihaviy ishlar va interfaol metodlardan foydalanish o‘quvchilarning bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirishiga yordam beradi. Shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish darslarning samaradorligini yanada oshiradi. Shu bois boshlang‘ich ta’lim tizimida STEAM yondashuvini keng joriy etish va pedagoglarning bu boradagi malakasini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: O‘qituvchi, 2016.
3. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2018.
4. Muslimov N.A. Zamonaviy pedagogik kompetentlik asoslari. – Toshkent, 2015.
5. Yakman G. STEAM Education: An Overview of Creating a Model of Integrative Education. – Virginia, 2008.
6. Bybee R. The Case for STEM Education. – USA, 2013.
7. Boshlang‘ich ta’lim fan dasturi va metodik tavsiyalar. – Toshkent, 2023.

BOSHLANG‘ICH SINF MATEMATIKA DARSLARIDA MATEMATIK TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

To‘rabekovaAziza Mirabek qizi –

GulDPI o‘qituvchisi, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Abdug‘afforova Feruza Ikrom qizi –

GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 4-kurs talabalasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada globallashuv sharoitida boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning mustaqil, mantiqiy va ijodiy tafakkurini rivojlantirishning pedagogik va psixologik asoslari yoritilgan. Unda ta’lim jarayonida o‘quvchilarning aqliy faoliyatini faollashtirish, matematik tafakkurni shakllantirish hamda zamonaviy metod va texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, didaktik o‘yinlar, interfaol metodlar va muammoli ta’lim yondashuvlari orqali o‘quvchilarning

fikrlash qobiliyatini rivojlantirish yo‘llari ko‘rib chiqilgan. Maqolada o‘qituvchining yo‘naltiruvchi roli hamda oila va ta’lim muassasasi hamkorligining ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, tafakkur, mantiqiy fikrlash, ijodiy tafakkur, mustaqil fikrlash, matematik tafakkur, interfaol metodlar, didaktik o‘yinlar, muammoli ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv, o‘quvchilar rivoji.

Аннотация. В данной статье рассматриваются педагогические и психологические основы развития самостоятельного, логического и творческого мышления учащихся начальной школы в условиях глобализации. Анализируется значение активизации умственной деятельности учащихся в образовательном процессе, формирования математического мышления, а также использования современных методов и технологий обучения. Также рассматриваются пути развития мышления учащихся посредством дидактических игр, интерактивных методов и проблемного обучения. Обосновывается роль учителя как наставника, а также важность сотрудничества семьи и образовательного учреждения.

Ключевые слова: начальное образование, мышление, логическое мышление, творческое мышление, самостоятельное мышление, математическое мышление, интерактивные методы, дидактические игры, проблемное обучение, компетентностный подход, развитие учащихся.

Annotation. This article examines the pedagogical and psychological foundations of developing independent, logical, and creative thinking in primary school students in the context of globalization. It analyzes the importance of activating students’ mental activity in the educational process, forming mathematical thinking, and using modern teaching methods and technologies. The study also considers ways to develop students’ thinking skills through didactic games, interactive methods, and problem-based learning approaches. The role of the teacher as a facilitator and the importance of cooperation between family and educational institutions are also highlighted.

Key words: primary education, thinking, logical thinking, creative thinking, independent thinking, mathematical thinking, interactive methods, didactic games, problem-based learning, competence-based approach, student development.

Hozirgi globallashuv sharoitida ta’lim tizimida o‘quvchilarning mustaqil va tanqidiy fikrlashini rivojlantirish, ularni zamonaviy bilim va ko‘nikmalar bilan qurollantirish ustuvor vazifalardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarda matematik tafakkurni shakllantirish ularning keyingi ta’lim jarayonidagi muvaffaqiyatini ta’minlovchi muhim omil hisoblanadi. Zero, aynan shu davrda bolaning mantiqiy fikrlashi, tahlil qilish, solishtirish va umumlashtirish kabi aqliy faoliyatlari faol rivojlanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilayotgan ta’lim sohasidagi islohotlarda ham yosh avlodning intellektual salohiyatini yuksaltirish, ularni raqobatbardosh kadrlar sifatida tarbiyalash masalasiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Xususan, davlat rahbari o‘z nutqlarida “zamonaviy bilim va tafakkurga ega bo‘lgan yoshlar – mamlakat taraqqiyotining eng muhim omilidir”

deya ta’kidlab, ta’lim jarayonida innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish zarurligini qayd etadi.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4884-son qarori “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish to‘g‘risida” hamda O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunida ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish va ularning intellektual qobiliyatlarini kengaytirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan. Ushbu hujjatlar boshlang‘ich ta’limda, xususan, matematika fanini o‘qitishda yangi metod va texnologiyalarni qo‘llash zarurligini ko‘rsatadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tafakkuri rivojlanishida diqqat, xotira, tasavvur kabi psixik jarayonlar muhim rol o‘ynaydi. Ularning diqqati hali barqaror emas, tez chalg‘iydi, shu sababli dars jarayonida faol metodlardan foydalanish zarur. Xotira esa ko‘proq mexanik xarakterga ega bo‘lib, bolalar ko‘proq takrorlash orqali eslab qoladilar. Tasavvur esa aksincha, juda rivojlangan bo‘ladi va bu ijodiy tafakkurni rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratadi.

Tafakkurni shakllantirish jarayoni ko‘p bosqichli va murakkab jarayon bo‘lib, u o‘quv faoliyati orqali amalga oshiriladi. O‘quv faoliyati bolani faqat bilim bilan emas, balki fikrlash usullari bilan ham qurollantiradi. Shuning uchun ham ta’lim jarayonida faqat tayyor bilimlarni berish emas, balki o‘quvchini mustaqil fikrlashga o‘rgatish muhim hisoblanadi. Muammoli ta’lim metodlari aynan shu maqsadga xizmat qiladi. Muammoli vaziyat yaratish orqali o‘quvchi mustaqil ravishda yechim izlaydi, bu esa uning tafakkurini rivojlantiradi.

Tafakkur operatsiyalari — tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish va abstraksiyalash boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida asta-sekin shakllanadi. Masalan, tahlil qilish jarayonida bola predmetni qismlarga ajratadi, sintez orqali esa bu qismlarni birlashtiradi. Taqqoslash esa o‘xshash va farqli jihatlarni aniqlashga yordam beradi. Umumlashtirish orqali esa bola muayyan xulosalarga keladi. Bu operatsiyalarni rivojlantirish uchun maxsus mashqlar va topshiriqlardan foydalanish lozim.

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida tafakkurni rivojlantirishning samarali usullaridan biri bu didaktik o‘yinlardir. O‘yin faoliyati bolalar uchun tabiiy ehtiyoj bo‘lib, u orqali ular atrof-muhitni o‘rganadilar. Didaktik o‘yinlar orqali bolalarda nafaqat bilim, balki fikrlash qobiliyati ham rivojlanadi. Shuningdek, interfaol metodlar, jumladan, “aqliy hujum”, “klaster”, “INSERT” kabi usullar ham tafakkurni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mantiqiy tafakkurni rivojlantirish alohida e’tibor talab etadi. Bu jarayonda matematika fanining o‘rni katta. Matematik masalalarni yechish orqali o‘quvchilar tahlil qilish, xulosa chiqarish, sabab-oqibat bog‘liqligini aniqlash kabi ko‘nikmalarni egallaydilar. Shu bilan birga, ona tili darslarida matn ustida ishlash, savollarga javob berish, hikoya tuzish orqali ham tafakkur rivojlanadi.

Ijodiy tafakkurni rivojlantirish esa zamonaviy ta’limning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Ijodiy tafakkur o‘quvchining noodatiy fikrlash, yangi g‘oyalar ilgari surish va muammolarga yangicha yondashish qobiliyatini ifodalaydi. Buni rivojlantirish uchun ochiq savollar, erkin topshiriqlar, loyiha ishlari qo‘llaniladi.

O‘qituvchi tafakkurni shakllantirish jarayonida nafaqat bilim beruvchi, balki yo‘naltiruvchi va tashkilotchi sifatida ham faoliyat yuritadi. U o‘quvchilarga tayyor bilim bermasdan, ularni mustaqil fikrlashga undashi kerak. Bu esa zamonaviy kompetensiyaviy yondashuvning asosiy talablaridan biridir. Shuni alohida ta’kidlash lozimki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tafakkurini shakllantirish jarayoni uzluksiz va tizimli bo‘lishi kerak. Bu jarayonda o‘qituvchi, ota-ona va jamiyat hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Uy sharoitida ham bolani mustaqil fikrlashga undash, savollar berish va uning javoblarini qo‘llab-quvvatlash zarur.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tafakkurini shakllantirish pedagogik va psixologik jihatdan murakkab, ammo nihoyatda muhim jarayondir. To‘g‘ri tashkil etilgan ta’lim jarayoni orqali o‘quvchilarda mantiqiy, ijodiy va mustaqil tafakkur rivojlanadi. Bu esa ularning kelajakdagi muvaffaqiyatli faoliyatining asosi bo‘lib xizmat qiladi. Bolalardagi fikrlash tezligini oshirish nafaqat ularning matematik qobilyatlarini yaxshilaydi, balki ularning jismoniy hamda aqliy salomatligini oshiradi. Bundan tashqari ularning miyyasi turli xil signallarni tez qabul qiladigan va tezda unga nisbatan yechim topishga o‘tadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Davletshin M.G. Yosh psixologiyasi. — T.: 2020.
2. Ishmuhamedov R.J. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. — T.: 2021.
3. Jumayev M. Matematika o‘qitish metodikasi. — T.: 2020.
4. R.Mavlyanova. Pedagogika nazariyasi. — T.: Fan, 2019
5. Rubinshteyn S.L. Tafakkur asoslari. — Moskva, 2017

BOSHLANG‘ICH TA'LIM ONA TILI DARSLARIDA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI

To‘rabekovaAziza Mirabek qizi –

GulDPI o‘qituvchisi, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Jumanazarova Zaxro Berdiyor qizi –

GulDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 4-kurs talabalasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada ona tili darslarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanishning pedagogik ahamiyati va samaradorligi tahlil qilinadi. Xususan, AKT vositalarining o‘quvchilarning o‘qish, yozish, nutq va grammatik kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o‘rni yoritilgan. Shuningdek, Mark Prensky tomonidan ilgari surilgan “raqamli ona tili” nazariyasi asosida zamonaviy o‘quvchilarning o‘rganish uslublari hamda ularning ta’lim jarayoniga ta’siri ilmiy jihatdan tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, ona tili ta’limi, raqamli ta’lim, raqamli avlod, interaktiv metodlar, multimedia vositalari, boshlang‘ich ta’lim, raqamli savodxonlik, blended learning, innovatsion pedagogika, elektron ta’lim resurslari.

Аннотация. В данной статье анализируются педагогическое значение и эффективность использования информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) на уроках родного языка. В частности, раскрывается роль средств ИКТ в

развитии у учащихся навыков чтения, письма, речи и грамматической компетенции. Также на основе теории «цифровых аборигенов», предложенной Марком Пренски, с научной точки зрения рассматриваются особенности современных стилей обучения учащихся и их влияние на образовательный процесс.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, обучение родному языку, цифровое образование, цифровое поколение, интерактивные методы, мультимедийные средства, начальное образование, цифровая грамотность, blended learning, инновационная педагогика, электронные образовательные ресурсы.

Annotation. This article analyzes the pedagogical significance and effectiveness of using information and communication technologies (ICT) in mother tongue lessons. In particular, the role of ICT tools in developing students' reading, writing, speaking, and grammatical competencies is highlighted. In addition, based on Mark Prensky's theory of "digital natives", the learning styles of modern students and their influence on the educational process are scientifically analyzed.

Keywords: information and communication technologies, mother tongue education, digital education, digital generation, interactive methods, multimedia tools, primary education, digital literacy, blended learning, innovative pedagogy, electronic educational resources.

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan davrda ta'lim tizimi oldiga mutlaqo yangi vazifalar qo'yilmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning savodxonligini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish hamda ularni zamonaviy axborot muhitida samarali faoliyat yuritishga tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, ona tili darslarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanish pedagogik jarayonning ajralmas qismiga aylanib bormoqda.

Ona tili ta'limi nafaqat o'quvchilarning o'qish, yozish va nutqiy kompetensiyalarini shakllantiradi, balki ularning tafakkuri, ijodkorligi va muloqot madaniyatini ham rivojlantiradi. Zamonaviy AKT vositalari esa ushbu jarayonni yanada samarali, qiziqarli va interaktiv tashkil etish imkonini beradi. Elektron darsliklar, multimedia vositalari, interaktiv mashqlar, virtual platformalar va raqamli o'yin texnologiyalari orqali o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishi ortadi, bilimlarni o'zlashtirish darajasi esa sezilarli ravishda yaxshilanadi.

Bugungi "raqamli avlod" vakillari texnologik muhitda ulg'ayib borayotganligi sababli, an'anaviy o'qitish usullari ularning ehtiyojlarini to'liq qondira olmay qolmoqda. Shu bois ta'lim jarayoniga innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish, o'quvchini faol ishtirokchiga aylantirish hamda AKT asosida ta'limning yangi metodlarini ishlab chiqish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich sinflarda ona tili darslarida AKTdan foydalanish o'quvchilarning savodxonligini oshirish, nutq madaniyatini shakllantirish va mustaqil ta'lim ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim pedagogik vosita sifatida namoyon bo'lmoqda.

Mazkur maqolada ona tili darslarida AKTdan foydalanishning pedagogik ahamiyati, uning o‘quvchilarning til kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o‘rni, xorijiy tajribalar hamda bu boradagi mavjud muammolar va ularning yechimlari ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi.

Ona tili darslarida AKTning ahamiyatini quyidagi yo‘nalishlarda ko‘rish mumkin:

1. O‘qish ko‘nikmasini rivojlantirishda elektron matnlar, interaktiv o‘qish topshiriqlari, audio-kitoblar o‘quvchilarni o‘qishga qiziqtirib, tezlik va tushunish darajasini oshiradi.

2. Yozuv ko‘nikmasini shakllanttirishda klaviatura yordamida yozish, animatsiyali harflar, interaktiv imlo mashqlari bolalar uchun yozishni qiziqarli jarayonga aylantiradi.

3. Nutq rivojlantirishda video, audio materiallar, nutq to‘garaklari va multimedia prezentatsiyalar og‘zaki nutqni boyitishga xizmat qiladi.

4. Grammatika o‘rgatishda interaktiv mashqlar, test-dasturlar grammatik qoidalarni mashq qildirish uchun turli xil vaziyatlar yaratadi.

5. Leksika boyitishda vizual kartochkalar, animatsiyali rasmlar yangi so‘zlarni uzoq muddatga esda qoldirish imkonini beradi.

O‘zbekistonlik tadqiqotchilar N. Musayeva, X. Qodirov, D. Yo‘ldosheva va boshqalarning ishlarida qayd etilganidek, AKTdan foydalanish darsda o‘quvchilar faolligini o‘rtacha 40–60 foizga oshiradi. Bundan tashqari, o‘quvchilarning darsga davomati, uyga vazifani bajarish sifati va ota-onalar bilan ta’lim jarayonidagi hamkorlik ham sezilarli darajada yaxshilanadi.

Amerikalik pedagog Mark Prensky “raqamli ona tili” tushunchasini kiritib, bugungi avlod bolalari kompyuter, internet va raqamli qurilmalar bilan o‘sib ulg‘aygani uchun ularning o‘rganish uslubi ham o‘zgarganligi haqida yozadi. Shu bois an’anaviy “darslik – o‘qituvchi – doska” uchligidan iborat ta’lim muhiti bu avlod ehtiyojlariga to‘la javob bera olmaydi. Mark Prensky tomonidan ilgari surilgan “raqamli ona tili” nazariyasi zamonaviy ta’lim tizimini tushunishda muhim o‘rin tutadi. U 2001-yilda e’lon qilgan “Digital Natives, Digital Immigrants” maqolasida jamiyat a’zolarini ikki guruhga ajratadi: raqamli texnologiyalar muhitida tug‘ilib o‘sgan “raqamli ona til egalari” va bu texnologiyalarni keyinchalik o‘rgangan “raqamli muhojirlar”. Prensky fikriga ko‘ra, aynan birinchi guruh vakillari bugungi kunda maktab va oliy ta’lim muassasalarida asosiy o‘quvchilarni tashkil etadi va ularning fikrlash, axborotni qabul qilish hamda o‘rganish uslubi avvalgi avlodlardan sezilarli darajada farq qiladi.

Raqamli avlod vakillari axborotni tezkor qabul qilishga, bir vaqtning o‘zida bir nechta vazifani bajarishga (multitasking), vizual va interaktiv materiallar bilan ishlashga moyil bo‘ladi. Ular odatda qisqa va aniq ma’lumotlarni afzal ko‘radi, tezkor natija va darhol fikr-mulohaza (feedback) kutadi. Shuningdek, ular uchun o‘yin elementlari orqali o‘rganish, ya’ni gamifikatsiya muhim ahamiyat kasb etadi. Bu xususiyatlar ularning texnologik muhitda ulg‘aygani bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, Prensky bu jarayon insonning kognitiv rivojlanishiga ham ta’sir ko‘rsatishini ta’kidlaydi.

Mazkur nazariya ta’lim tizimiga sezilarli ta’sir ko‘rsatdi. An’anaviy “darslik – o‘qituvchi – doska” modeliga asoslangan o‘qitish usuli bugungi raqamli avlod ehtiyojlariga to‘liq javob bermasligi qayd etiladi. Shu sababli, zamonaviy ta’limda interaktiv metodlar, multimediya vositalari, virtual muhitlar, simulyatsiyalar va o‘yinlashtirish elementlarini keng qo‘llash zarur deb hisoblanadi. Bundan tashqari, talaba markazli yondashuvni rivojlantirish, o‘quvchini faollashtirish va mustaqil o‘rganishga undash muhim ahamiyat kasb etadi.

Biroq, ushbu nazariya bir qator tanqidlarga ham uchragan. Ayrim tadqiqotchilar, jumladan David Buckingham, “raqamli avlod” tushunchasi haddan tashqari umumlashtirilganini ta’kidlaydi. Ularning fikricha, barcha yoshlar ham texnologiyadan bir xil darajada samarali foydalana olmaydi va texnologik savodxonlik avtomatik ravishda chuqur bilim yoki tanqidiy fikrlashni anglatmaydi. Shuningdek, ta’limdagi muammolarni faqat texnologiya yordamida hal qilish mumkin emasligi ham qayd etiladi.

Shu bilan birga, Prensky nazariyasi zamonaviy pedagogik yondashuvlarning rivojlanishiga turtki bo‘ldi. Bugungi kunda aralash ta’lim (blended learning), teskari sinf (flipped classroom), raqamli savodxonlik va 21-asr ko‘nikmalarini rivojlantirish kabi konsepsiyalar aynan shu g‘oyalar asosida keng qo‘llanilmoqda. Umuman olganda, “raqamli ona tili” nazariyasi ta’lim tizimini zamon talablari asosida qayta ko‘rib chiqish zarurligini ko‘rsatadi. Bu esa pedagogika, texnologiya va psixologiyaning o‘zaro uyg‘unligini ta’minlash orqali samarali ta’lim muhitini yaratishga xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish va raqamlashtirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda umumta’lim maktablari zamonaviy kompyuter texnikasi, interaktiv doskalar, multimediya vositalari hamda internet tarmog‘i bilan bosqichma-bosqich ta’minlanmoqda. Shu bilan birga, AKT vositalarining moddiy-texnik jihatdan mavjudligi ularning ta’lim jarayonida samarali qo‘llanilishini to‘liq kafolatlamaydi.

Mazkur muammoning yuzaga kelishiga bir qator omillar sabab bo‘lmoqda. Jumladan: – o‘qituvchilarning AKT sohasidagi amaliy ko‘nikmalari yetarli darajada shakllanmaganligi;

– ona tili faniga moslashtirilgan sifatli elektron ta’lim resurslarining cheklanganligi;

– ayrim hududlarda internet aloqasining barqaror emasligi;

– dars jadvalining zichligi va vaqt resurslarining cheklanganligi;

– o‘qituvchilarda yangi texnologiyalarni qo‘llashga nisbatan psixologik to‘siqlarning mavjudligi.

Jahon tajribasiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, rivojlangan davlatlarda AKT ta’lim jarayonining ajralmas qismi sifatida shakllangan. Xususan, Finlandiya, Singapur va Janubiy Koreya kabi mamlakatlarda har bir o‘quvchi individual raqamli qurilmalar bilan ta’minlangan bo‘lib, o‘qituvchilar AKTni darsning barcha bosqichlariga integratsiya qilgan. Bu mamlakatlarda ona tili o‘qitishda interaktiv platformalar, sun’iy intellekt asosidagi ta’lim ilovalari hamda adaptiv o‘quv tizimlari keng qo‘llaniladi.

Finlandiya ta’lim tizimida ona tili va adabiyot darslarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanish shunchaki matnni elektron shaklda o‘qish emas, balki “multisavodxonlik” (multiliteracy) tushunchasini rivojlantirishga qaratilgan. Finlandiya Milliy o‘quv dasturida (2016) ona tili fani doirasida AKTdan foydalanish o‘quvchining axborotni turli shakllarda — matnli, vizual, audio va raqamli ko‘rinishda qabul qilish hamda yaratish qobiliyatini shakllantirishning asosiy vositasi sifatida belgilangan. Bu yondashuv o‘quvchini passiv iste’molchidan faol kontent yaratuvchisiga aylantirishga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich sinflarda AKT ona tili darslariga o‘yin va ijodkorlik orqali kirib keladi. Masalan, o‘quvchilar an’anaviy insholar yozish o‘rniga, planshetlar yordamida raqamli hikoyalar (digital storytelling) yaratishadi. Bunda ular o‘zlari yozgan matnni audio ko‘rinishida ovozlashtiradilar, unga mos rasmlar chizadilar yoki qisqa videolar bilan boyitadilar. Bu jarayon bolaning so‘z boyligini oshirish bilan birga, unga multimedia vositalari orqali o‘z fikrini ta’sirliroq ifodalashni o‘rgatadi. Shuningdek, savod o‘rgatish jarayonida "Ekapeli" kabi maxsus o‘yinlashtirilgan ilovalardan foydalaniladi, bu esa o‘qishda qiyinchilikka duch kelayotgan bolalarga individual sur’atda yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, ona tili darslarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. AKT vositalari yordamida o‘quvchilarning o‘qish, yozish, tinglab tushunish va og‘zaki nutq ko‘nikmalarini rivojlantirish, dars jarayonini interaktiv tashkil etish hamda o‘quvchilarni mustaqil izlanishga yo‘naltirish imkoniyati kengayadi. Ayniqsa, multimedia vositalari, elektron platformalar, raqamli o‘yinlar va interaktiv topshiriqlar o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshirib, bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirishiga xizmat qiladi.

Biroq, ta’lim jarayonida AKTdan samarali foydalanish faqat texnik vositalar mavjudligi bilan cheklanmaydi. O‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish, sifatli elektron ta’lim resurslarini yaratish, internet infratuzilmasini yaxshilash va pedagoglarni innovatsion faoliyatga rag‘batlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining AKTdan foydalanish bo‘yicha amaliy ko‘nikmalarini oshirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Umuman olganda, ona tili darslarida AKTdan foydalanish o‘quvchilarning bilim olish jarayonini zamonaviylashtiradi, ularni axborot jamiyatida faol yashashga tayyorlaydi hamda ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi. Shu sababli, kelajakda ta’lim tizimida AKT integratsiyasini yanada kengaytirish va pedagogik jihatdan takomillashtirish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Musayeva N., Qodirov X. Ta’limda axborot texnologiyalari. – Toshkent: Innovatsiya, 2022. – 196 b.

2. Prensky, M. Digital Natives, Digital Immigrants. – On the Horizon, 2001. Vol. 9, No. 5.

3. Vygotsky, L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge: Harvard University Press, 1978.

4. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – М.: Академия, 2010. – 272 с.

5. https://kun.uz/news/2018/08/13/ukuvci-va-ukituvci-orzusi-finlandia-talim-tizimi

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIGA ONA TILI FANIDAN TA’LIM BERISHDA YOZMA NUTQNI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI

UNIVERSITY OF INNOVATION TECHNOLOGY
Nasriddinova Nasiba Alimjonovna
“Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim” kafedrasi dotsenti v.b., p.f.f.d (PhD)
Nabibullayeva Durdona Ikromjonovna
“Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi I bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘uvchilariga ona tili darslarida ta’lim - tarbiya berish jarayonida yozma savodxonligini oshirish yo‘llari, hamda shu jarayonda turli metodlardan foydalanish usullari haqida so‘z boradi. Maqolamizning asl maqsadi ham o‘quvchilarning yozma nutq savodxonligini rivojlantirish ayniqsa boshlang‘ich sinflarda muhimligini ko‘rib chiqish hamda bu yo‘lda ona tili fanining rolini tahlil qilishdan iboratdir.

Kalit so‘zlar: nutq, metod, didaktika, o‘zlashtirish, psixolingvistika, pedagogika, texologiya, professor, pedagog, individual.

Аннотация: В данной статье рассматриваются пути повышения письменной грамотности учащихся начальных классов в процессе обучения и воспитания на уроках родного языка, а также преимущества использования различных методов в этом процессе. Основной целью нашей статьи является рассмотрение важности развития письменной речевой грамотности учащихся, особенно на начальном этапе обучения, а также анализ роли предмета родного языка на этом пути.

Ключевые слова: речь, метод, дидактика, усвоение, психолингвистика, педагогика, технология, профессор, педагог, индивидуальный.

Abstrakt: This article discusses ways to improve the written literacy of primary school students in the process of education and upbringing during native language lessons, as well as the benefits of using various methods in this process. The main purpose of the article is to examine the importance of developing students’ written speech literacy, especially at the primary stage, and to analyze the role of the native language subject in this process.

Keywords: speech, method, didactics, acquisition, psycholinguistics, pedagogy, technology, professor, teacher, individual.

Bugungi zamonaviy texnologiyalar shiddat bilan rivojlanayotgan davrimizda nutq savodxonligi, so‘z boyligi hamda adabiy til me’yorlaridan muloqot jarayonida xabardor bo‘lish va amal qilish davr talabidir. Sababi o‘quvchilarning nutqini to‘g‘ri shakllantirish uning kelajagi uchun ham muhim poydevor hisoblanadi. Buning uchun esa o‘quvchilarni boshlang‘ich ta’limdanoq ona tili darslarida shakllantirib borish asosiy omillardan biridir. Ona tili fani boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tafakkur qilish faoliyatini kengaytirishga, erkin fikrlay olishiga, o‘zgalar fikrini tinglashiga, o‘z fikrlarini og‘zaki va yozma ravishda ravon bayon eta olishiga, jamiyat a’zolari bilan erkin muloqotda bo‘la oladigan ko‘nikma va malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu o‘rinda ona tili ta’limiga o‘quv fani emas, balki butun ta’lim tizimini uyushtiruvchi ta’lim jarayoni sifatida qaraladi. Bu kabi jarayonda nutq o‘stirish metodikasining

asosiy vazifalaridan biri o‘quvchilar nutqining turli jihatlarini rivojlantirish, aniq uslublari va usullari haqidagi bilimlar o‘zlashtirilishini hamda ularning didaktik nutq muloqotlari paytida to‘g‘ri qo‘llay olishni ta’minlashdan iboratdir. Nutqni rivojlantirish metodikasining asosiy mazmun-mohiyatidan biri esa o‘quvchilarda og‘zaki nutqni, uning atrofdagilar bilan nutqiy muloqoti ko‘nikmalarini shakllantirishdir.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari yozma nutqini to‘g‘ri shakllanishi nafaqat o‘quvchiga shu bilan bir qatorda o‘qituvchiga ham bog‘liqdir. Ushbu jarayonni boshqaruvchi pedagog jarayon qonuniyatlarini, mexanizmlari va uning turli yosh bosqichlaridagi xususiyatlarini bilishi, nutqiy rivojlanishning individual xususiyatlarini ko‘ra bilishi va bolaning o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda uning nutqiga pedagogik ta’sir ko‘rsatishning eng samarali yo‘llarini tanlashi shart.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida yozma nutqni rivojlantirish og‘zaki nutqqa qaraganda ancha murakkab jarayon sanaladi. Chunki, u o‘quvchilardan grammatik va mazmun jihatidan to‘g‘ri jumla qurishni, har bir so‘zni so‘z o‘rnida to‘g‘ri qo‘llashni, fikrni ixcham, izchil, ifodali, uslub jihatidan sodda va ravon ifodalashni, bayon qilingan fikrlar asosida xulosalar chiqarishni talab etadi. Bu nutqning murakkab tabiati yana shundaki, u imlo, tinish belgilari va uslub bilan bog‘liq. So‘zni to‘g‘ri yozish, tinish belgilarini o‘rinli qo‘llash, fikrni uslub talabiga muvofiq bayon qilish o‘quvchidan katta mas’uliyatni talab etadi. Shu sababli nutqning bu turi ancha sekin va murakkab kechadi. Yozma nutqning o‘ziga xos xususiyatlaridan yana biri uni tekshirish, tuzatish, takomillashtirish mumkinligidadir. Buning uchun esa turli didaktik metod va o‘yinlar yordamga keladi. Boshlang‘ich sinflarda ona tilini o‘qitish grammatika, imlo va unga bog‘liq holda nutq o‘stirish metodikasinigina emas, balki xat-savod o‘rgatish, sinfda va sinfdan tashqari o‘qish metodikalarini ham o‘z ichiga oladi.

Didaktik o‘yinlar boshlang‘ich sinflarda ta’limning samarali bo‘ishini ta’minlaydi. O‘quvchilarning o‘quv-bilish faoliyatini muvaffaqiyatli boshqarishga yordam beradi, ya’ni didaktik o‘yinlar vositasida nazariy bilimlar oson egallanadi, qiziqishlarini orttiradi.

Boshlang‘ich sinflarda yozma nutqni shakllantirishda quyidagi interfaol metodlardan samarali foydalanish mumkin:

Aqliy hujum - o‘quvchilarning erkin fikr bildirish va yozma matn uchun g‘oyalar ishlab chiqishiga yordam beradi.

Kichik guruhlarda ishlash - o‘quvchilarning o‘zaro muloqotini kuchaytirib, birgalikda matn tuzish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Klaster - fikrlarni tizimlashtirish va yozma bayon qilishda mantiqiy bog‘lanishlarni aniqlashga xizmat qiladi;

INSERT - matn bilan ishlash jarayonida o‘quvchilarning tahliliy fikrlashini rivojlantiradi;

Rol o‘ynash - yozma nutqda ijodiy yondashuvni shakllantiradi.

Interfaol metodlarning yozma nutqni rivojlantirishdagi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yozma nutqiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu metodlar orqali o‘quvchilar matn tuzish jarayonida faol ishtirok etadi, fikrini erkin ifodalashga o‘rganadi hamda yozma ishlarni bajarishda mustaqillik namoyon etadi. Natijada

o‘quvchilarning yozma nutqi ravon, mantiqiy va mazmunan boy bo‘lib boradi. Shuningdek, interfaol metodlar o‘quvchilarda o‘z fikriga ishonchni oshiradi, yozma topshiriqlarni bajarishga bo‘lgan qiziqishni kuchaytiradi va ularning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga nutqni rivojlantirish birgina ona tili faniga tayanmagan holda boshqa fanlar bilan ham uzviy bog‘langan holda mustahkamlanadi. Jumladan, ona tili o‘qitish metodikasi psixolingvistika fani bilan ham uzviy bog‘liqdir.

Psixolingvistika metodikaga nutq haqida - fikrni bayon qilish turlarini belgilovchi omillar, “nutqni qabul qilish signallari” apparati, individual munosabatga va ommaviy aloqaga nutqiy ta’sirning foydasi haqida ma’lumot beradi. Bu ma’lumotlar metodik masalalarni hal qilish uchun, ayniqsa, bog‘lanishli nutqni o‘stirish metodikasi uchun juda muhimdir. Ona tili metodikasi umumiy pedagogika bilan ham o‘zaro bog‘lanadi. Maktab ta’limidagi har bir o‘quv predmeti, shu jumladan ona tili ham, faqat bilim berish, ko‘nikma va malaka hosil qilish bilangina cheklanmay, bolani ongini oshirishi va tarbiyalashi ham zarurdir.

Haqiqatan ham, ona tili o‘qitish jarayonida bolalarning dunyoqarashi shakllanadi, bilish qobiliyatlari o‘sadi, ular aqliy, axloqiy, estetik tomondan rivojlanadi, xarakterida ma’lum ijobiy xususiyatlar yuzaga keladi, mehnat qilishga o‘rganadi. Bundan tashqari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqini rivojlantirish bo‘yicha professor, olimlar tomonidan ham bir qator izlanishlar olib borilib, o‘z fikrlarini hamda tavsiyalarini bildirishgan. Jumladan, Bolalarni yozma nutqni o‘zlashtirish zarurligiga olib kelish masalasini M.R. L’vov muayyan bir muvozanat o‘rnatish orqali hal qilishni taklif etadi:

- talqin o‘quvchilarga nutq namunalarini o‘zlashtirishda yordam beradi.
- esse yozish jarayonida esa bu namunalar qo‘llaniladi.

M. R. L’vovning fikricha, yozma nutqni o‘zlashtirishning asosiy sharti motiv yaratishdir, ammo uning taklif etilgan yozma nutqni rivojlantirishga oid o‘quv vazifalarida yozma nutqning faqat bitta funksiyasi - masofadan aloqa qilish - aks etadi. Aloqa qilish, xat yozish orqali, albatta, yozma nutqni rivojlantiradi, lekin uning vazifasi faqat komunikativ funktsiya bilan cheklanmaydi. Bunday vazifani zamonaviy sharoitlarda aloqa texnik vositalari ham bajaradi: telefonlar, radio, videomagnitafon, electron pochta…lar og‘zaki nutqning o‘ziga xos uzatuvchisi hisoblanadi.

Yozma nutqni bolalar uchun o‘ziga xos belgi faoliyati sifatida o‘rganishga qiziqarli bir harakatni R.L. Kreymov amalga oshirdi. Uning fikricha, yozma nutqning to‘g‘ri rivojlanishida asosiy omil - so‘z ijodidir. Bola o‘zini haqiqiy yaratuvchi, matn muallifi sifatida his etadigan holat. Bunga erishish uchun bolalar shaxsiyatiga hurmat bilan qarash, ularning tashabbuslarini va harakatlarini qo‘llab quvvatlash, o‘zini ifoda qilish uchun sharoitlar yaratish zarur. R.L. Kreymovning fikricha, yozma nutqni o‘qitishda o‘qituvchi quyidagi talablarga amal qilishi muhimdir:

O‘quvchining tajribasidan foydalanish: Har bir bola ma’lum bir so‘z zaxirasiga va bu so‘zlarning ma’nolari va mazmunlarini belgilaydigan tajribaga ega. O‘qituvchi bolalarga ularning sezgi va aqliy tajribalarini yaxshiroq tashkil qilishda

yordam berishi va ularning tajribasi va nutqi o‘rtasida muvofiq bog‘lanishlarni o‘rnatishi kerak.

O‘quvchilarni o‘zlarini qiziqtiradigan va ehtiyojlariga javob beradigan narsalar haqida yozishga undash: Buning uchun, avvalo, bolaning didi va xohishiga mos yashirin hikoyalar mavzularini tanlash zarur.

Bolalar sezgisini o‘stirish: Badiiy adabiyotning eng yaxshi namunalari bilan tanishtirish orqali, ularni o‘qilgan asarlarga nisbatan layoqatli izohi, til va uslubini taqqoslashga o‘rgatishdir. O‘quvchilar haqiqiy so‘z ustalaridan yozish san’atini o‘rganishlari kerak.

Yozma matnlarni yozish jarayonini shaxsan boshqarish: Yozish jarayonida o‘qituvchi daftarlarga qarash yoki boshqa ishlar bilan shug‘ullanishi kerak emas, u har bir o‘quvchiga yaqinlashishi va ularga yozishda yordam berishi, maslahat berishi va qo‘llab – quvvatlashi lozim.

O‘quvchilar bilan birga yozish: O‘qituvchi o‘z o‘quvchilari bilan bir vaqtning o‘zida yozganida, u nafaqat ularga yozish qoidalarini ko‘rsatadi, balki ularning ishini ilhomlantiradi va rag‘batlantiradi.

O‘quvchilar yozgan asarlarning amaliy ahamiyatini ta’minlash: Yozma nutqini shakllantirish jarayoni murakkab, bosqichma-bosqich rivojlanadigan, o‘quvchilarning yoshi, psixologik xususiyatlari, til madaniyati va tafakkur darajasi bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan jarayondir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Babayeva D.R “Bolalarni nutqini o‘stirish nazariyasi va texnologiyasi” Toshkent: ”Innovatsiya - Ziyo”. 2022. 374 b. 16 - 21betlar.

2. Nasriddinova N.A “Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutq tezligi va ravonligini shakllantirishda foydalanadigan metodlar”. Ustozlar uchun, fidoyi va jonkuyar pedagoglar jurnali. -T.: -2021, 17-son.178-180-betlar.

3. K. Qosimova, S. Matchonov, X. G‘ulomova, Sh. Yo‘ldosheva, Sh. Sariyev “Ona tili o‘qitish metodikasi-T.: «NOSHIR», - 2009. 352 b. 4-bet

4. G‘afforova T. “Boshlang‘ich ta’lim uchun didaktik materiallar”. Toshkent: “Innovatsiya-Ziyo”. 2022. 96 b. 4-bet.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA BOSHLANG‘ICH SINFLARDA TABIIY FANLARNI O‘QITISH

J.A.Ro‘zimatov

GDPI 2-bosqich tayanch doktoranti,

GDPI “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi o‘qituvchisi

M.U.Savriddinova

GDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda tabiiy fanlarni o‘qitish jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik ahamiyati, imkoniyatlari va samaradorligi yoritilgan. Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirish, dars jarayonini interaktiv va vizual tarzda tashkil etish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan raqamli

texnologiyalar tabiiy fanlarni o‘qitishda innovatsion vosita sifatida tahlil qilingan. Maqolada multimedia vositalari, virtual laboratoriyalar, elektron ta’lim platformalari va interaktiv dasturlar orqali o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirish samaradorligini oshirish masalalari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Raqamli texnologiyalar, tabiiy fanlar, boshlang‘ich ta’lim, multimedia, virtual laboratoriya, interfaol ta’lim, elektron platforma, kreativ fikrlash, innovatsion metodlar

Annotation: This article highlights the pedagogical significance, opportunities, and effectiveness of using digital technologies in the process of teaching natural sciences in primary grades. In the modern education system, increasing students’ interest in learning and organizing lessons in an interactive and visual way are considered among the most important tasks. From this perspective, digital technologies are analyzed as an innovative tool in teaching natural sciences. The article examines the use of multimedia tools, virtual laboratories, electronic learning platforms, and interactive programs to enhance students’ learning effectiveness.

Keywords: Digital technologies, natural sciences, primary education, multimedia, virtual laboratory, interactive learning, electronic platform, creative thinking, innovative methods.

Аннотация: В данной статье освещаются педагогическое значение, возможности и эффективность использования цифровых технологий в процессе преподавания естественных наук в начальных классах. В современной системе образования повышение интереса учащихся к обучению и организация учебного процесса в интерактивной и визуальной форме являются одними из важнейших задач. С этой точки зрения цифровые технологии рассматриваются как инновационный инструмент преподавания естественных наук. В статье рассматривается использование мультимедийных средств, виртуальных лабораторий, электронных образовательных платформ и интерактивных программ для повышения эффективности усвоения знаний учащимися.

Ключевые слова: Цифровые технологии, естественные науки, начальное образование, мультимедиа, виртуальная лаборатория, интерактивное обучение, электронная платформа, креативное мышление, инновационные методы.

Raqamli transformatsiya jarayonida ta’lim tizimi ham tubdan o‘zgarib bormoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich sinflarda tabiiy fanlarni o‘qitish jarayonida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarning bilim sifatini oshirish, ularning darsga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirish hamda mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tabiiy fanlar o‘quvchilarda tabiatni anglash, atrof-muhitni kuzatish, ilmiy tafakkurni rivojlantirish va hayotiy jarayonlarni tushunish kabi kompetensiyalarni shakllantiradi. Biroq an’anaviy o‘qitish usullari har doim ham o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlay olmaydi, shu sababli raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish zarurati ortib bormoqda.

Raqamli vositalar yordamida o‘quvchilar murakkab tabiiy jarayonlarni vizual ko‘rish, ularni tahlil qilish va mustaqil xulosa chiqarish imkoniyatiga ega bo‘ladi, bu esa

ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini zamonaviy, interaktiv va samarali shaklda tashkil etish imkonini beradi. Ular o‘quvchilarga tayyor bilimlarni berish bilan cheklanib qolmay, balki bilimni mustaqil izlash, tahlil qilish, taqqoslash va xulosa chiqarish jarayonini ham rivojlantiradi. Multimedia vositalari orqali o‘quvchilar mavzuni nafaqat eshitadi, balki ko‘radi va amaliy tasavvurga ega bo‘ladi, bu esa ularning eslab qolish darajasini oshiradi. Virtual laboratoriyalar esa xavfsiz muhitda turli tajribalarni bajarish imkonini beradi, bu ayniqsa boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun juda muhimdir. Elektron darsliklar va raqamli platformalar esa o‘quvchilarga istalgan vaqtda bilim olish imkoniyatini yaratadi, bu esa mustaqil ta’limni rivojlantiradi. Boshlang‘ich ta’lim bosqichida raqamli texnologiyalarni qo‘llash o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mosligi bilan alohida ahamiyatga ega. Chunki kichik yoshdagi bolalar vizual, eshitish va amaliy faoliyat orqali tez va samarali o‘rganadi. Tabiiy fan darslarida animatsion videolar, interaktiv slaydlar, 3D modellar va o‘quv dasturlari orqali murakkab mavzularni sodda va tushunarli shaklda tushuntirish mumkin. Masalan, suvning aylanish jarayoni, tabiat hodisalari, fasllar almashinuvi yoki hayvonlar hayoti kabi mavzularni animatsiya orqali ko‘rsatish o‘quvchilarda aniq tasavvur hosil qiladi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar yordamida o‘quvchilar o‘z bilimlarini mustahkamlash uchun testlar, interaktiv mashqlar va onlayn topshiriqlarni bajarishi mumkin. Multimedia vositalari ta’lim jarayonida muhim didaktik funksiyani bajaradi. Ular matn, rasm, audio va video elementlarini birlashtirib, o‘quv materialini yanada tushunarli va qiziqarli qiladi. Tabiiy fanlarda multimedia orqali murakkab jarayonlarni oddiylashtirib ko‘rsatish o‘quvchilarning mavzuni tezroq anglashiga yordam beradi. Masalan, Yerning aylanishi, vulqon otilishi yoki o‘simliklarning fotosintez jarayoni kabi mavzularni video va animatsiyalar orqali tushuntirish samarali natija beradi. Bu esa o‘quvchilarning bilimni uzoq muddat eslab qolishiga xizmat qiladi.

Hozirgi kunda Kahoot, Quizizz, Google Classroom kabi raqamli platformalar ta’lim jarayonida keng qo‘llanilmoqda. Ushbu platformalar o‘quvchilarga o‘yin shaklida bilim olish, testlar bajarish va o‘z bilim darajasini baholash imkonini beradi. Bu esa o‘quvchilarda raqobat ruhini shakllantiradi va darsga bo‘lgan qiziqishni oshiradi. Shuningdek, bunday platformalar o‘qituvchiga o‘quvchilarning bilim darajasini tezkor tahlil qilish va individual yondashuvni amalga oshirish imkonini beradi. Raqamli texnologiyalar asosida o‘qitishning bir qator afzalliklari mavjud bo‘lib, ular ta’lim sifatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Ular o‘quvchilarning darsga bo‘lgan motivatsiyasini oshiradi, murakkab mavzularni soddalashtiradi, vizual tasavvurni kuchaytiradi, mustaqil o‘rganishni rivojlantiradi va kreativ fikrlashni shakllantiradi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar o‘qituvchining ishini yengillashtirib, darsni samarali tashkil etish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinflarda tabiiy fanlarni o‘qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish zamonaviy ta’lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu yondashuv o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi, ularning mustaqil va kreativ fikrlashini rivojlantiradi hamda amaliy ko‘nikmalarini

shakllantiradi. Raqamli texnologiyalar ta’lim jarayonini interaktiv, samarali va innovatsion qilish orqali XXI asr kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim sohasini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari. – Toshkent, 2017–2023 y.
3. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: O‘qituvchi, 2016.
4. Ishmuhamedov R.J. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2018.
5. Muslimov N.A. Zamonaviy pedagogik kompetensiyalar asoslari. – Toshkent, 2015.

KONTEKSTLI YONDASHUV ORQALI BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING LISONIY-PRAGMATIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Eshonqulova Kamola
Guliston davlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedra o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta’lim muassasalarida boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabalarining lisoniy-pragmatik kompetensiyasini rivojlantirishda kontekstli yondashuvning o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Bo‘lajak o‘qituvchilarning nutqiy vaziyatni to‘g‘ri baholash, muloqot maqsadlariga erishish va pedagogik vaziyatlarga mos tildan foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish metodikasi takomillashtirilgan. Nazariy tahlillar va amaliy tavsiyalar asosida talabalarda kasbiy-pedagogik nutq madaniyatini yuksaltirish mexanizmlari ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: kontekstli yondashuv, lisoniy-pragmatik kompetensiya, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi, kommunikativ malaka, pedagogik muloqot, nutqiy vaziyat, lingvistik kompetensiya.

Абстрактный: В данной статье анализируется роль и значение контекстуального подхода в развитии языковой и прагматической компетенции учащихся начальной школы в высших учебных заведениях. Усовершенствована методология формирования у будущих учителей навыков правильной оценки речевой ситуации, достижения коммуникативных целей и использования языка, соответствующего педагогическим ситуациям. На основе теоретического анализа и практических рекомендаций разработаны механизмы повышения профессионально-педагогической речевой культуры учащихся.

Ключевые слова: Контекстуальный подход, лингвистически-прагматическая компетенция, учитель начальной школы, коммуникативная компетенция, педагогическая коммуникация, речевая ситуация, языковая компетенция.

Abstract: This article analyzes the role and importance of the contextual approach in the development of linguistic and pragmatic competence of students of primary education in higher educational institutions. The methodology for the

formation of future teachers' skills in correctly assessing the speech situation, achieving communication goals, and using language appropriate to pedagogical situations is improved. Based on theoretical analyses and practical recommendations, mechanisms for improving the professional and pedagogical speech culture of students are developed.

Keywords: contextual approach, linguistic-pragmatic competence, primary school teacher, communicative competence, pedagogical communication, speech situation, linguistic competence.

Boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchisi nafaqat bilim beruvchi, balki o‘quvchilarning nutqiy va ijtimoiy rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi asosiy shaxsdir. Bugungi kunda boshlang‘ich sinflarda ta’limga kompetensiyaviy yondashuv asosida talabalar nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bo‘lajak o‘qituvchilarning lisoniy-pragmatik kompetensiyasi — bu tildan ijtimoiy vaziyatlarda to‘g‘ri foydalanish, muloqot maqsadiga mos til birliklarini tanlash va qo‘llash qobiliyatidir. Kontekstli yondashuv o‘quv materialini real hayotiy va pedagogik vaziyatlar (kontekst) bilan bog‘lash orqali ushbu kompetensiyani amaliy shakllantirish imkonini beradi.

Lisoniy-pragmatik kompetensiyaning mazmuni. Lisoniy-pragmatik kompetensiya – bu faqat til qoidalarini (grammatika, leksika) bilish emas, balki ularni muloqot kontekstida (kim, kimga, qachon, qayerda gapirayotganini inobatga olib) samarali ishlatishdir.Bo‘lajak o‘qituvchi uchun lisoniy-pragmatik kompetensiya – bu nutqiy vaziyatni to‘g‘ri baholash, boshlang‘ich sinf o‘quvchisi bilan muloqotda o‘rinli, xushmuomala, aniq va ta’sirchan til vositalarini tanlay olish malakasidir. Bu o‘z ichiga:

Illokutiv kompetensiya: muloqot maqsadini (so‘rov, buyruq, rag‘batlantirish) to‘g‘ri ifodalash.

Sotsiolingvistik kompetensiya:vaziyat va ijtimoiy me’yorlarga (odob-axloq) mos nutq.

Konteksli yondashuv mazmuni va kontekstli yondashuv orqali rivojlantirish metodikasi.

Kontekstli yondashuv—bu o‘quv jarayonini bo‘lajak kasbiy faoliyat mazmuni bilan to‘ldirishdir. Bu yondashuv orqali talaba til qoidalarini (lingvistika) va ularni ijtimoiy-pedagogik vaziyatda qo‘llashni (pragmatika) bir vaqtda o‘rganadi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning lisoniy-pragmatik kompetensiyasini takomillashtirish uchun quyidagi metodik yondashuvlar tavsiya etiladi:

Pedagogik vaziyat tahlili :Talabalarga boshlang‘ich sinfda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan nizoli yoki kommunikativ vaziyatlar (masalan, o‘quvchi topshiriqni tushunmadi, darsda tartib buzildi) beriladi va ular "o‘qituvchi" pozitsiyasidan kelib chiqib, nutqiy yechim taklif qiladilar.

Rolli o‘yinlar va sahnalashtirish: "Ona tili va o‘qish savodxonligi" darslarida kontekstli nutqiy o‘yinlar orqali nutqiy vaziyatlarni modellashtirish (masalan, "O‘qituvchi va o‘quvchi dialogi", "Ota-onalar majlisi")

.Refleksiv nutq kundaligi: Pedagogik amaliyot davomida o‘z nutqiy xatti-harakatlarini tahlil qilish va qayta ishlash.

Metodikani takomillashtirish bosqichlari

Tadqiqot asosida takomillashtirilgan metodika uch bosqichdan iborat:

1.Motivatsion-kognitiv bosqich: Pragmatik bilimlarni shakllantirish, vaziyatni anglash.2.Faoliyatli-kontekstli bosqich: Pedagogik vaziyatlarda nutqiy koʻnikmalarni simulyatsiya qilish.3.Refleksiv-baholash bosqichi: Oʻz nutqiy faoliyatini tahlil qilish va moslashtirish.

Natijalar: Kontekstli yondashuv asosida ishlab chiqilgan metodika talabalarda quyidagi sifatlarni shakllantiradi:

Oʻquvchi nutqining past darajasiga mos tushuvchi, lekin pedagogik talablarga javob beradigan (moslashuvchan) nutq.Nizoli vaziyatlarda ta'sirchan, emotsional-ekspressiv til vositalaridan toʻgʻri foydalanish.Kasbiy muloqotda xushmuomalalik me'yorlariga (politeness strategies) rioya qilish.

Boʻlajak boshlangʻich sinf oʻqituvchilarining lisoniy-pragmatik kompetensiyasini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish kontekstli yondashuvni ta'lim jarayoniga faol tatbiq etishni talab qiladi. An'anaviy nazariy ta'limdan voz kechib, amaliy, vaziyatga asoslangan ta'limga oʻtish oʻqituvchilarning kasbiy moslashuvchanligini va boshlangʻich sinf oʻquvchilari bilan samarali muloqotini ta'minlaydi.Xulosa qilib aytganda, kontekstli yondashuvni oliy pedagogik ta'lim jarayoniga tizimli tatbiq etish, boshlangʻich sinf oʻqituvchilarining raqobatbardoshligini oshirish va ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqishning muhim omilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Toʻrabekova, A. M. "Kognitiv-pragmatik kompetensiya va boʻlajak boshlangʻich sinf oʻqituvchilarining kognitiv-pragmatik kompetentligini rivojlantirish", Science and Education, 5(1), 2024. – 415-420-betlar.

2. Olloqova, Oʻ. M. "Oʻquvchilarning pragmatik kompetensiyasini shakllantirishning nazariy-metodik asoslari", Buxoro davlat universiteti ilmiy axboroti, №2, 2023.

3. Mustafayeva, N. U. "Pragmatik kompetensiyani rivojlantirishda taksonomiyaning oʻrni", Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2022.

4.Safiyeva, S. "Boʻlajak oʻqituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish mexanizmlari", Monografiya, Toshkent, 2021.

5. Rashidova, K. "Pragmatik kompetensiya va uning til oʻrganishdagi ahamiyati", InLibrary elektron kutubxonasi, 2021.

BOʻLAJAK BOSHLANGʻICH SINF OʻQITUVCHILARINI AKSIOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA TARBIYA FANINI OʻQITISHGA PEDAGOGIK TAYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISH

Kurbanova Dilrabo Xaitbayevna

Guliston davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

kurbanovadilrabo858@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola aksiologik yondashuv asosida boʻlajak boshlangʻich sinf oʻqituvchilarini tarbiya fanini oʻqitishga pedagogik tayorgarligini takomillashtirish

modelini qo‘llash imkonini beradi va ularning pedagogik faoliyatlarini yanada samarali qilishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: aksiologiya, aksiologik yondashuv, model, aksiologik kompetensiya

Аннотация. Эта статья позволяет позволяет применять модель совершенствования педагогической подготовки будущих учителей начальных классов к преподаванию предмета «Тарбия» на основе аксиологического подхода и способствует повышению эффективности их педагогической деятельности.

Ключевые слова: аксиология, аксиологический подход, модель, аксиологическая компетенция

Mamlakatimizda ta’lim tizimida tarbiya fanining ahamiyati kattadir. Tarbiya fani nafaqat bilim berish, balki o‘quvchilarning shaxsiyati, axloqi va umumbashariy qadriyatlarini shakllantirishda ham muhim rol o‘ynaydi. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida aksiologik yondashuvlar asosida tarbiya fanini o‘qitish, ta’lim sifatini oshirish va yosh avlodni ma’naviy-axloqiy jihatdan rivojlantirishga xizmat qiladi. Inson uchun qadriyatli bo‘lgan hodisalar, jarayonlar, voqealar mohiyatini anglash aksiologiya jarayonida sodir bo‘lar ekan, ijtimoiy infrastrukturalarda yoshlarda aksiologik qadriyatlar tizimini rivojlantirish, ularni yuksak ma’naviy axloqli, insonparvarlik fazilatlariga ega, o‘z kasbini chuqur biladigan mutaxassis sifatida tarbiyalash muammolarini ilmiy-pedagogik jihatdan tadqiq qilish masalalari yetakchilik qilmoqda.

Mustaqillik sharofati bilan mamlakatimizda yoshlarni vatanparvarlik, milliy an’ana va qadriyatlarimizga hurmat ruhida tarbiyalash, ma’naviy yetuk va jismonan sog‘lom barkamol avlodni voyaga yetkazish, ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish borasida muayyan ishlar amalga oshirildi.

Mamlakatimiz yoshlari taraqqiyot kelajagi, ajdodlar merosi davomchilari hisoblanadi. Milliy va ma’naviy qadriyatlar asosida komil insonni tarbiyalash bugungi kun davlatimizning asosiy maqsadi bilan mushtarakdir [1].

Shu sababli, uzluksiz ta’lim tizimida yoshlarning qadriyatlarga yo‘naltirilgan qarashlarini takomillashtirish, ma’naviy dunyosini mustahkamlash uchun milliy qadriyatlarimizga asoslangan boy merosimizdan foydalanish o‘rinlidir.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining juda ko‘p moddalarida tarixiy qadriyatlar o‘z o‘rnini topganining shohidi bo‘lamiz. Masalan, diniy bag‘rikenglik doimo o‘zbek xalqining tarixiy qadriyati bo‘lib kelgan. Konstitutsiyamizning 35-moddasida [2] hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlanishi, har bir insonga xohlagan diniga e’tiqod qilish yoki hech qanday dinga e’tiqod qilmaslik huquqining berilganligi bosh Qomusimizning xalqimiz tarixiy an’analari, qadriyatlariga asoslanganidan dalolat beradi.

Mamlakatimizda so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan keng ko‘lamdagi islohotlar har bir inson uchun qadriyatli mental tafakkurni mustahkamlash, huquqiy demokratik davlatni mustahkamlash va fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirish negizida ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot va ma’naviy-axloqiy tarbiyaning o‘zaro aloqadorligi, yaxlitligi, uning barkamol avlod tarbiyasi tizimida tutgan o‘rni, tarixiy

ildizlari, qadimgi Sharq ma’naviy-axloqiy tarbiya taraqqiyotini rivojlantirishga qaratilmoqda. [3]

Tarbiya fani, bolalar shaxsiyatini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. O‘qituvchilar, ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari, o‘quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy qadriyatlarini rivojlantirishda katta mas’uliyatga ega. Ushbu maqolada, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida tarbiya fanini o‘qitishni aksiologik yondashuvlar asosida takomillashtirish metodikasini ko‘rib chiqamiz.

Aksiologik yondashuv, qadriyatlar nazariyasi sifatida, ta’lim jarayonida o‘quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy qadriyatlarini shakllantirishga qaratilgan. Bu yondashuv, o‘quvchilarga hayotda muhim bo‘lgan qadriyatlarni tushuntirish va ularni amaliyotda qo‘llash imkoniyatini yaratadi. Aksiologik yondashuvning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

➢ O‘quvchilarga muhim qadriyatlarni (masalan, adolat, xushmuomalalik, mehnatsevarlik) tushuntirish va ularni hayotda qo‘llashga o‘rgatish.

➢ O‘quvchilarning shaxsiy qadriyatlarini rivojlantirish bilan birga, ularni ijtimoiy qadriyatlar bilan bog‘lash.

Tarbiya fanining dars rejasi va mazmuni, aksiyologik yondashuvni hisobga olgan holda tuzilishi lozim. Darslarda muayyan qadriyatlarni o‘rganishga e’tibor qaratish, o‘quvchilarning fikr va his-tuyg‘ularini rivojlantirishga yordam beradi. Darslar davomida interaktiv metodlar (muhokama, rolli o‘yinlar, guruhiy ish) qo‘llanilishi kerak. O‘qituvchi, o‘zining qadriyatlari bilan o‘quvchilarga namuna bo‘lishi lozim. O‘qituvchining vazifasi nafaqat bilim berish, balki o‘quvchilarning ijtimoiy va shaxsiy qadriyatlarini rivojlantirishdir. Shuningdek, dars davomida o‘quvchilarning fikrlarini tinglash va ularga turli vaziyatlarda qanday qadriyatlar muhimligini muhokama qilish zarur. [4]

O‘quvchilarni baholashda formativ baholash usullaridan foydalanish muhimdir. Bu usul orqali o‘quvchilarning o‘zaro munosabatlari va faoliyatlari asosida baholash amalga oshiriladi. O‘quvchilarga refleksiv yondashuvni qo‘llash orqali o‘z fikrlarini ifodalash va o‘zgarishlarni his qilish imkonini berish kerak.

Aksiologik yondashuvlar asosida tarbiya fanini o‘qitishni takomillashtirish bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining pedagogik mahoratini oshirishga yordam beradi. Bu yondashuv nafaqat bilim berish, balki shaxsiy va ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirishga ham qaratilgan. Shunday qilib, o‘quvchilar nafaqat bilimdon, balki ijtimoiy jihatdan mas’uliyatli shaxslar bo‘lib yetishadilar.

Xulosa. Aksiologik bilishda qadrlash tuyg‘usi va aksiologik idrok muhim ahamiyat kasb etadi. Qadrlash tuyg‘usi aksiologik ongning eng asosiy komponentlaridan biridir. U tabiiy va ijtimoiy hodisalarning qadrini anglash, zavq olish, lazzatlanish, ma’suliyat hissini sezish va boshqalarda namoyon bo‘ladi. Olam va odam o‘z ahamiyati bilan qadrlidir.

Olamdagi narsalar va predmetlar, hodisa va jarayonlar odamlar uchun qadplash tuyg‘usini uyg‘otuvchi asosdir. Talabaning dunyoqarashi aksiologik shakli qadriyatli yondashuv, aksiologik munosabat, aksiologik baholash kabilarni qamrab oladi. Umumiy dunyoqarash sistemasiga aksiologik dunyoqarash elementlari qo‘shilishi

bilan ijtimoiy sub’ektlarning voqelikka munosabatida qadrlash tuyg‘usi, qadriyatli munosabat va aksiologik baho yaqqol ko‘zga tashlana boshlaydi. Bunda aksiologik printsiplar kishilarning voqeilikka munosabatlarini, bir-birlariga nisbatan o‘zaro aloqalarini taptibga soluvchi ma’naviy mezonlar sifatida namoyon bo‘ladi. Ular kishilarning faoliyatlarini amalga oshirishdagi manfaat va maqsadlarida ham ko‘zga tashlanadi.

Xulosa sifatida, talabalarda milliy tarbiya merosini asrab-avaylashga doir bilimlarini takomillashtirishda aksiologik yondashuv yuqori samaradorlikka ega. Chunki milliy tarbiya merosini asrab-avaylash aksiologik munosabat va baho asosida shakllanadi. Bo‘lajak o‘qituvchi o‘zining kasbiy faoliyatida qadr va qimmatlilikni anglasa, unda asrab-avaylash uchun motiv shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. “Uzluksiz ta’lim tizimida yoshlarni milliy qadriyatlarga sadoqat va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash samaradorligini oshirish dasturini tasdiqlash to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2026-yil 28-yanvardagi 34-sonli qarori.

2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (yangi tahriri). https://lex.uz/uz/docs/-6445145

3. Siddiqov, B. (2025). “Qadriyatlar, ma’naviy-axloqiy tarbiya va aksiologik yondashuv bilan bog‘liq ilmiy tahlillar.” Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(10), 68-69.

4. Ismoilov, S. (2025). “Milliy tarbiyaning asosiy tamoyillari. Boshlang‘ich sinflarda “Tarbiya” fanini o‘qitish” Ilmiybaza.uz.

5. https://uz.wikipedia.org/wiki/Aksiologiya

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINI TAYYORLASHGA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Shoymatova Gulnoza G‘ulomjon qizi

GDPI, Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedrasi stajyor-o‘qituvchisi

Muxammedova Muslima Bexzod qizi

GDPI, Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

muslimabexzodovna@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda boshlang‘ich ta’lim tizimida faoliyat yurituvchi kadrlar tayyorlashning zamonaviy metodologik asoslari, xalqaro tajribalar va ta’limni raqamlashtirish jarayonlari tahlil qilinadi. Maqolaning o‘ziga xosligi shundaki, unda texnologik rivojlanish sharoitida o‘qituvchining ma’naviy-axloqiy qiyofasi va tarbiyachi sifatidagi roli ustuvor masalasi sifatida talqin etilgan. Ta’lim tizimidagi raqamli platformalarga o‘tish jarayonining afzalliklari bilan birga, tarbiya komponentining yo‘qolib borishi xavfi va uning yechimlari ilmiy-nazariy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich ta’lim, pedagogik etika, Alpha avlodi, raqamli transformatsiya, ma’naviy-axloqiy tarbiya, TPACK modeli, sun’iy intellekt, pedagogik imidj, ta’lim inqirozi, emotsional sinxronlik.

Boshlang‘ich sinf — ta’lim tizimining fundamenti hisoblanadi. Bugungi "Alpha avlodi" bolalariga ta’lim-tarbiya berish uchun o‘qituvchi shunchaki bilim beruvchi emas, balki fasilitator va texnologik yo‘lboshchi bo‘lishi, odob-axloqi, tarbiyasi hamda xulqi bilan namuna bo‘lishi talab etiladi. Hozirgi kunda pedagogik ta’lim oldida turgan asosiy vazifa — o‘qituvchini qolipli fikrlashdan chiqarib, uni kreativ va o‘zgaruvchan sharoitga moslashuvchan qilib tayyorlashdir.

Boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarini tayyorlashda jahonning yetakchi olimlari va amaliyotchi pedagoglari o‘ziga xos modellar ishlab chiqishgan. Xususan, "Zamonaviy o‘qituvchi tayyorlash modelida pedagogik bilim, mazmun bilimi va texnologik bilimning integratsiyasi (TPACK) asosiy o‘rinni egallashi lozim". Darhaqiqat, o‘qituvchi fanni bilsa-yu, uni texnologiya orqali tushuntira olmasa yoki texnologiyani bilsa-yu, pedagogik usulni noto‘g‘ri tanlasa, ta’lim samaradorligi pastligicha qoladi. Eng muhimi, bilimi bo‘lsa-yu, bugunning va zamonning talabi bo‘lgan madaniyat, etika hamda tarbiya o‘z xatti-harakatlarida namoyon bo‘lmasa, muhim qadriyatlar o‘z o‘rni va ta’sirini yo‘qotadi.

Bizning tizimda ham faqat quruq "metodika"ni o‘rgatish davri o‘tdi. Bo‘lajak o‘qituvchi oliygohning o‘zidayoq sun’iy intellekt bilan ishlash, ma’lumotlarni vizuallashtirish va bolaning psixologik holatiga qarab algoritmni o‘zgartirishni o‘rganishi shart. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ta’lim sifatining 70% dan ortig‘i bevosita o‘qituvchining darsga tayyorgarligi, motivatsiyasi va uning shaxsiy namunasiga bog‘liq[4]. Zero, bolaga berilgan quruq bilim va texnologik ko‘nikma tarbiya bilan sug‘orilmas ekan, bu "sovuq intellekt" jamiyat uchun foydadan ko‘ra zarar keltirishi mumkin.

Bugun rivojlangan mamlakatlarda kuzatilayotgan ta’lim inqirozi — bu bilimsizlik emas, balki tarbiya va ma’naviyatning texnologiya soyasida qolib ketganligidir. Shuning uchun bizga "Robot-o‘qituvchi" emas, balki "Qalb o‘qituvchisi" kerak. O‘qituvchi robot bajara olmaydigan yagona ishni — mehr berishni, milliy qadriyatlarni bolaning ongiga singdirishni ustuvor vazifa deb bilishi shart.

Raqamlashtirish va "Ma’naviy filtrlash"da yuzaga kelayotgan muammolar haligacha o‘z muqobil yechimini topgani yo‘q. Shunday vaziyatda o‘quvchilarga faqat tayyor yechimlarni taqdim qilmasdan, ularga sabab va oqibatlarni ko‘rsatish, har bir axborotga tanqidiy qarashni o‘rgatish zarur.

Maktablarda qog‘ozbozlik kamayib, ishlarning onlayn platformalarga ko‘chishi o‘qituvchini dars rejasini qo‘lda yozish majburiyatidan ozod qildi. Natijada o‘qituvchi o‘zining bor diqqatini o‘quvchi bilan bevosita muloqot qilishga yo‘naltirish imkoniga ega bo‘ldi. Biroq, bu jarayonning "nojo‘ya ta’siri" ham mavjud.

Muloqot tanqisligi va ta’limning quruq raqamlarga ko‘chishi oqibatida ustoz va shogird o‘rtasidagi o‘sha qadimiy, muqaddas ma’naviy ko‘prik — emotsional sinxronlik uzilmoqda. O‘qituvchining diqqati raqamli platforma algoritmlariga asir bo‘lishi natijasida, u o‘quvchining nodaverbal signallarini — ko‘zlaridagi mikroekspressiyalar va tana tilidagi latent o‘zgarishlarni interpretatsiya qilish (o‘qib olish) qobiliyatidan mahrum bo‘lmoqda. Natijada o‘qituvchi shunchaki axborot

uzatuvchi operatorga, ta’lim esa tarbiyadan mahrum bo‘lgan texnologik konveyerga aylanib qolmoqda.

Sun’iy intellektga haddan tashqari bog‘lanib qolish o‘qituvchining shaxsiy "men"i, ruhiyati va milliy tarbiya elementlarining yo‘qolishiga sabab bo‘lmoqda. Shuning uchun platformalarni shunday loyihalashimiz kerakki, u o‘qituvchining o‘rnini bosmasin, balki unga bolaning tarbiyasi bilan shug‘ullanishi uchun ko‘proq vaqt ajratsin.

Yaponiyaning ta’lim modelida boshlang‘ich sinflarda 3-sinfga qadar imtihon o‘tkazilmasligi, asosiy e’tibor bilimdan oldin axloqqa qaratilishi biz uchun katta darsdir. "Ta’limning maqsadi — insonni nafaqat aqlli, balki ezgu niyatli qilishdir. Tarbiyasiz berilgan ta’lim — insoniyat qo‘lidagi qurolga o‘xshaydi"[5]. Ushbu g‘oya Abdulla Avloniy bobomizning: "Tarbiya biz uchun yo hayot — yo mamot, yo najot — yo halokat, yo saodat — yo falokat masalasidir"[1] degan o‘lmas so‘zlari bilan hamohangdir.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisini tayyorlashda zamonaviy yondashuv — bu yuksak texnologiya va yuksak insoniylik uyg‘unligidir. Ma’naviy qashshoqlikdan qutulish bizning bosh maqsadimiz bo‘lishi shart. Kelajak o‘qituvchisi — bu kompyuter tilini ham, bolaning qalb tilini ham birdek tushunadigan, o‘z xulqi bilan jamiyatga nur taratuvchi shaxsdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Avloniy A. Turkiy Guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi, (1992).
2. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan, (2006).
3. Mishra, P., & Koehler, M. J. Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK). – Teachers College Record, (2006).
4. OECD. TALIS 2018 Results: Teachers and School Leaders as Lifelong Learners. – Paris, (2018).
5. Sahlberg, P. Finnish Lessons 2.0: What Can the World Learn from Educational Change in Finland? – New York, (2015).
6. Yusupova F. Zamonaviy o‘qituvchining ma’naviy-axloqiy qiyofasi va AKT kompetensiyasi. – Toshkent: Noshir, (2023).

BOSHLANG‘ICH TA’LIM PEDAGOGLARINI TAYYORLASHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI

Sheranova Jamila Sobir qizi
Guliston davlat pedagogika instituti stajor-o‘qituvchisi
Email: jamilatashmatova1993@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim pedagoglarini tayyorlash jarayonida raqamli texnologiyalarning ahamiyati, ularning pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirishdagi o‘rni hamda ta’lim sifatini oshirishdagi imkoniyatlari yoritilgan. Tadqiqot davomida tahlil, kuzatish va taqqoslash metodlaridan foydalanildi. Natijalar raqamli texnologiyalar bo‘lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini oshirishda muhim vosita ekanligini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: raqamli texnologiyalar, boshlang‘ich ta’lim, pedagog tayyorlash, innovatsion ta’lim, kompetensiya, interfaol metodlar.

Annotation: This article discusses the importance of digital technologies in training primary education teachers, their role in developing pedagogical competencies, and improving the quality of education. Analysis, observation, and comparison methods were used in the study. The results showed that digital technologies are an important tool in enhancing the professional training of future teachers.

Keywords: digital technologies, primary education, teacher training, innovative education, competence, interactive methods.

Аннотация: В статье рассматривается значение цифровых технологий в подготовке педагогов начального образования, их роль в развитии педагогических компетенций и повышении качества образования. В исследовании использовались методы анализа, наблюдения и сравнения. Результаты показали, что цифровые технологии являются важным средством повышения профессиональной подготовки будущих педагогов.

Ключевые слова: цифровые технологии, начальное образование, подготовка педагогов, инновационное образование, компетенция, интерактивные методы.

Bugungi kunda yurtimizda ta’lim tizimini raqamlashtirish jarayoni jadal rivojlanmoqda. Shu asnoda, zamonaviy jamiyatda pedagoglardan nafaqat o‘z fanini mukammal bilish, balki axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalana olish ham talab etiladi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim pedagoglarini tayyorlashda raqamli texnologiyalarning o‘rni muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki boshlang‘ich ta’lim bosqichi o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishi, mustaqil fikrlashi va dastlabki ko‘nikmalarini shakllantiradigan muhim davr hisoblanadi. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlashda elektron ta’lim resurslari, multimedia vositalari, interaktiv platformalar va masofaviy ta’lim tizimlaridan foydalanish ta’lim samaradorligini oshiradi. Xususan, Google Classroom, Moodle, Zoom kabi platformalar yordamida talabalar bilan interaktiv mashg‘ulotlar tashkil etish, elektron topshiriqlar berish va bilimlarni nazorat qilish imkoniyati kengaymoqda. Bu esa pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida kuzatish, tahlil va taqqoslash metodlaridan foydalanildi. O‘rganishlar natijasida raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan dars mashg‘ulotlari talabalarning faolligini oshirishi, mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishi va ijodiy fikrlashiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi aniqlandi. Shuningdek, multimedia vositalaridan foydalanish murakkab mavzularni sodda va tushunarli tarzda yetkazish imkonini beradi. Raqamli texnologiyalar pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini oshirish bilan birga, ularning innovatsion faoliyatini ham rivojlantiradi. Elektron darsliklar, videodarslar, virtual laboratoriyalar va interaktiv testlar orqali ta’lim jarayonini samarali tashkil etish mumkin. Shu bilan birga, bo‘lajak pedagoglarda media savodxonlik, axborotni tahlil qilish va zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash kompetensiyalari shakllanadi.

Bugungi kunda oliy ta’lim muassasalarida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish orqali ta’lim sifatini oshirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, masofaviy ta’lim shakllarining rivojlanishi pedagoglarni tayyorlash tizimida yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Talabalar istalgan joydan turib elektron resurslardan foydalanish, onlayn seminar va vebinarlarda ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda.

Raqamli texnologiyalar ta’lim tizimining ajralmas qismiga aylanib borayotgan bugungi davrda boshlang‘ich ta’lim pedagoglarini zamonaviy talablar asosida tayyorlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi natijasida ta’lim jarayoniga innovatsion yondashuvlar kirib kelmoqda. Bu esa bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini yangi bosqichga olib chiqishni talab etadi. Zamonaviy pedagog o‘z faoliyatida nafaqat an’anaviy metodlardan, balki elektron resurslar, multimedia vositalari, onlayn platformalar va interaktiv dasturlardan ham samarali foydalana olishi zarur.

Boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirish bilan birga, pedagoglarning metodik imkoniyatlarini ham kengaytiradi. Ayniqsa, elektron taqdimotlar, videodarslar, animatsion materiallar va virtual mashg‘ulotlar orqali mavzularni tushuntirish osonlashadi. Bu esa bo‘lajak pedagoglarni dars jarayonini qiziqarli, samarali va interaktiv tashkil etishga tayyorlaydi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, pedagoglarni tayyorlash jarayonida raqamli texnologiyalarni qo‘llash talabalar mustaqilligini oshiradi hamda ularning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Masalan, elektron ta’lim platformalari orqali topshiriqlar bajarish, test sinovlarida qatnashish va mustaqil ta’lim olish imkoniyati talabalarni faol bo‘lishga undaydi. Shu bilan birga, internet resurslaridan foydalanish ilmiy izlanish olib borish ko‘nikmalarini ham shakllantiradi.

Bugungi kunda pedagogika oliy ta’lim muassasalarida Google Classroom, Moodle, Zoom, Microsoft Teams kabi platformalardan keng foydalanilmoqda. Ushbu platformalar orqali onlayn darslar tashkil etish, elektron materiallar almashish, talabalar bilimini nazorat qilish va masofadan turib ta’lim berish imkoniyati yaratilmoqda. Natijada ta’lim jarayonining uzluksizligi va samaradorligi ta’minlanmoqda. Raqamli texnologiyalar bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida media savodxonlik, axborotni tahlil qilish, zamonaviy dasturlar bilan ishlash va innovatsion yondashuvlarni qo‘llash kompetensiyalarini rivojlantiradi. Ayniqsa, interaktiv metodlar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar talabalarning muloqot qilish, jamoada ishlash va muammoli vaziyatlarga yechim topish qobiliyatlarini shakllantiradi.

Shuningdek, masofaviy ta’lim tizimining rivojlanishi pedagoglarni tayyorlashda yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Talabalar istalgan hududdan turib elektron resurslardan foydalanishi, onlayn seminar va treninglarda qatnashishi mumkin. Bu esa vaqt va masofa bilan bog‘liq muammolarni kamaytiradi hamda ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi. Tahlillar natijasida aniqlanishicha, raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga samarali integratsiya qilish pedagoglarning kasbiy

tayyorgarligini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, ta’lim sifati yaxshilanadi, darslarning samaradorligi ortadi va o‘quv jarayonida innovatsion muhit shakllanadi. Biroq ayrim hollarda texnik vositalarning yetishmasligi, internet tezligining pastligi yoki pedagoglarning raqamli ko‘nikmalari yetarli emasligi kabi muammolar ham uchrab turadi. Shu sababli pedagoglarni zamonaviy texnologiyalar asosida muntazam qayta tayyorlash va malakasini oshirish muhim ahamiyatga ega.

Umuman olganda, boshlang‘ich ta’lim pedagoglarini tayyorlashda raqamli texnologiyalardan foydalanish bugungi ta’lim tizimining asosiy talablaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy texnologiyalar pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantiradi, ta’lim jarayonini takomillashtiradi va bo‘lajak o‘qituvchilarning innovatsion faoliyatini qo‘llab-quvvatlaydi. Shu bois pedagogik ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish va ulardan samarali foydalanish bo‘yicha tizimli ishlarni kuchaytirish zarur hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’lim pedagoglarini tayyorlashda raqamli texnologiyalar muhim vosita hisoblanadi. Ular pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantiradi, ta’lim samaradorligini oshiradi va innovatsion yondashuvlarni shakllantiradi. Shu sababli pedagogik ta’lim tizimida zamonaviy raqamli vositalardan foydalanishni yanada takomillashtirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. Muslimov N.A. Pedagogik kompetentlik va kasbiy ta’lim. – Toshkent: Fan, 2019.
3. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent, 2017.
4. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2021.
5. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent, 2018.
6. UNESCO. Digital Technologies in Education. – Paris, 2021.
7. Bates A.W. Teaching in a Digital Age. – Vancouver, 2020.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK YONDASHUVLARNING AHAMIYATI

Qo‘shimbatova Aziza

Guliston davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 10-23-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanishning ahamiyati yoritiladi. Bugungi kunda ta’lim tizimida o‘qituvchidan nafaqat nazariy bilim, balki o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda darsni samarali tashkil etish, interfaol metodlardan foydalanish, raqamli texnologiyalarni qo‘llash va o‘quvchilarda mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish talab etilmoqda. Shu sababli boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlashda kompetensiyaviy yondashuv, interfaol metodlar, 5E modeli va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish

muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada mazkur yondashuvlarning mazmuni, ularning pedagogik jarayondagi o‘rni hamda bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun amaliy ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, pedagogik yondashuv, zamonaviy ta’lim, interfaol metod, 5E modeli, raqamli texnologiya, kompetensiya, o‘qituvchi tayyorlash.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение использования современных педагогических подходов в процессе подготовки учителей начальных классов. В современных условиях от учителя требуется не только владение теоретическими знаниями, но и умение эффективно организовывать урок с учетом возрастных особенностей учащихся, применять интерактивные методы, использовать цифровые технологии и формировать у детей навыки самостоятельного мышления. В статье анализируются содержание компетентностного подхода, интерактивных методов, модели 5E и информационно-коммуникационных технологий, а также их практическое значение для профессионального становления будущих педагогов.

Ключевые слова: начальное образование, педагогический подход, современное образование, интерактивный метод, модель 5E, цифровые технологии, компетенция, подготовка учителя.

Abstract: This article discusses the importance of using modern pedagogical approaches in the training of primary school teachers. In modern education, a teacher is expected not only to possess theoretical knowledge, but also to organize lessons effectively, take into account the age characteristics of pupils, apply interactive methods, use digital technologies, and develop pupils’ independent thinking skills. The article analyzes the content of the competency-based approach, interactive methods, the 5E instructional model, and information and communication technologies, as well as their practical significance for the professional development of future teachers.

Keywords: primary education, pedagogical approach, modern education, interactive method, 5E model, digital technology, competence, teacher training.

Bugungi globallashuv va raqamli taraqqiyot davrida ta’lim tizimiga qo‘yilayotgan talablar tobora ortib bormoqda. Jamiyat rivojlanishi, fan-texnika yutuqlari, axborot oqimining kengayishi ta’lim jarayonini yangicha tashkil etishni talab qiladi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim tizimida faoliyat yuritadigan o‘qituvchilarni tayyorlash masalasi alohida ahamiyatga ega. Chunki boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi bolaning bilim olishga bo‘lgan munosabati, mustaqil fikrlashi, nutqi, muloqot madaniyati va ijtimoiy ko‘nikmalarining shakllanishida muhim rol o‘ynaydi.

Boshlang‘ich ta’lim — bu o‘quvchining shaxs sifatida shakllanishida dastlabki va eng muhim bosqichlardan biridir. Mazkur bosqichda o‘quvchilarda o‘qish, yozish, hisoblash, kuzatish, fikrlash, savol berish va xulosa chiqarish kabi asosiy ko‘nikmalar rivojlanadi. Shu sababli boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyachi, yo‘naltiruvchi, tashkilotchi va motivator sifatida ham faoliyat yuritadi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar deganda ta’lim jarayonini o‘quvchi shaxsiga yo‘naltirish, uning mustaqil fikrlashi, ijodiy qobiliyati, amaliy ko‘nikmalari va hayotiy

kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi metod va texnologiyalar tushuniladi.

Bunday yondashuvlarning asosiy maqsadi — o‘quvchini tayyor bilimlarni passiv qabul qiluvchi emas, balki bilimlarni izlovchi, tahlil qiluvchi, xulosa chiqaruvchi va amaliyotda qo‘llay oluvchi faol shaxs sifatida shakllantirishdir.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi raqamli vositalardan oqilona foydalanishni bilishi kerak. Ammo texnologiya darsning asosiy maqsadini almashtirmasligi, balki uni yanada tushunarli, ko‘rgazmali va samarali qilishga xizmat qilishi lozim.

5E modelining boshlang‘ich ta’limdagi o‘rni

Zamonaviy ta’limda keng qo‘llanilayotgan yondashuvlardan biri — 5E modelidir. Ushbu model o‘quvchilarning bilim olish jarayonini bosqichma-bosqich tashkil etishga yordam beradi. 5E modeli ingliz tilidagi besh so‘zning bosh harflaridan olingan: **Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate**.

Ularni o‘zbek tilida quyidagicha izohlash mumkin:

Bosqich	Mazmuni	Boshlang‘ich ta’limdagi qo‘llanilishi
Engage	Qiziqtirish	Mavzuga oid savol, rasm, topishmoq yoki hayotiy vaziyat beriladi
Explore	Izlanish	O‘quvchilar kuzatadi, solishtiradi, guruhda ishlaydi
Explain	Tushuntirish	O‘quvchilar o‘z fikrini bildiradi, o‘qituvchi mavzuni izohlaydi
Elaborate	Mustahkamlash	Yangi bilimlar mashq, topshiriq va amaliy faoliyat orqali mustahkamlanadi
Evaluate	Baholash	O‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalari baholanadi

5E modeli boshlang‘ich sinf darslarida juda samarali bo‘lishi mumkin. Chunki bu model o‘quvchilarning qiziqishini uyg‘otish, ularni mustaqil izlanishga jalb qilish, bilimlarni tushuntirish, mustahkamlash va baholash jarayonlarini izchil tashkil etadi.

Bu jarayon o‘quvchilarni faqat eshituvchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida shakllantiradi.

Boshlang‘ich ta’limda quyidagi interfaol metodlardan foydalanish mumkin:

Metod nomi	Maqsadi
Aqliy hujum	O‘quvchilarning erkin fikr bildirishini ta’minlaydi
Klaster	Mavzu bo‘yicha tushunchalarni guruhlashga yordam beradi
Venn diagrammasi	Ikki tushuncha yoki hodisani solishtirishga xizmat qiladi
Rolli o‘yin	O‘quvchilarda muloqot va ijodkorlikni rivojlantiradi
Guruhda ishlash	Hamkorlik, mas’uliyat va fikr almashish ko‘nikmalarini shakllantiradi
Insert metodi	Matn bilan ishlash va tahlil qilish ko‘nikmasini rivojlantiradi

Interfaol metodlarning afzalligi shundaki, ular o‘quvchini faollashtiradi, darsga qiziqishini oshiradi va bilimlarni mustahkam o‘zlashtirishga yordam beradi. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi bu metodlarni o‘zlashtirishi va ularni dars mavzusi, o‘quvchilarning yoshi hamda ta’lim maqsadiga qarab tanlay olishi kkerak.

Zamonaviy boshlang‘ich ta’limni raqamli texnologiyalarsiz tasavvur qilish qiyin. Bugungi kunda o‘quvchilar turli axborot vositalari bilan erta yoshdan tanishib bormoqda. Shu sababli o‘qituvchi raqamli vositalardan maqsadli va samarali foydalanishni bilishi zarur.

Shu sababli oliy ta’lim muassasalarida boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida nazariya va amaliyot uyg‘unligiga alohida e’tibor qaratish llozim.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlashda zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanish ta’lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Boshlang‘ich ta’lim o‘quvchining kelajakdagi bilim olishi, dunyoqarashi va shaxsiy rivojlanishi uchun poydevor vazifasini bajaradi. Shuning uchun bu bosqichda faoliyat yuritadigan o‘qituvchilar chuqur nazariy bilim, amaliy ko‘nikma, pedagogik mahorat va zamonaviy metodlardan foydalanish qobiliyatiga ega bo‘lishi kerak.

Demak, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlashda zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanish nafaqat bo‘lajak pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantiradi, balki boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.

3. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent: TDPU, 2006.

4. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. Toshkent: O‘qituvchi, 2004.

5. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent, 2008.

6.Egamberdiyeva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA MANTIQIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING METODOLOGIK ASOSLARI

Abdug‘ofurova Feruza Ikrom qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 4-bosqich bakalavri
Elektron manzil:@gulzodaabdugofurova@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur ilmiy tezisda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kognitiv jarayonlarini shakllantirish, ularda mantiqiy fikrlash operatsiyalarini tizimli rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Tadqiqotda dars jarayonida qo‘llaniladigan innovatsion metodlar va ularning o‘quvchi intellektual salohiyatiga ta’siri amaliy misollar yordamida yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: mantiqiy tafakkur, kognitiv rivojlanish, tahlil va sintez, deduktsiya, evristik suhbat, muammoli ta’lim, interfaol texnologiyalar.

Аннотация :В данной научной работе рассматриваются методологические основы развития логического мышления у учащихся начальных классов. Проанализированы вопросы формирования когнитивных процессов и системного развития логических операций у детей младшего школьного возраста. Освещены инновационные методы, применяемые в образовательном процессе, а также их влияние на интеллектуальный потенциал учащихся на основе практических примеров.

Ключевые слова: логическое мышление, когнитивное развитие, анализ и синтез, дедукция, эвристическая беседа, проблемное обучение, интерактивные технологии.

Annotation : This scientific paper examines the methodological foundations of developing logical thinking in primary school students. The study analyzes the formation of cognitive processes and the systematic development of logical thinking operations in young learners. Innovative methods used in the educational process and their impact on students' intellectual potential are highlighted through practical examples.

Keywords: logical thinking, cognitive development, analysis and synthesis, deduction, heuristic conversation, problem-based learning, interactive technologies.

O‘zbekiston Respublikasining "Ta’lim to‘g‘risida"gi Qonuni va milliy o‘quv dasturining ustuvor yo‘nalishlaridan biri — o‘quvchilarda mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirishdir. Boshlang‘ich ta’lim davri inson hayotidagi eng muhim bosqich bo‘lib, aynan 7-11 yoshda bolalarda konkret tafakkurdan mavhum-mantiqiy tafakkurga o‘tish jarayoni kechadi. Shuning uchun ushbu davrda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlar dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism. Mantiqiy fikrlash — bu o‘quvchining dalillarga tayangan holda xulosa chiqarishi, voqealar o‘rtasidagi sabab-oqibat bog‘liqligini topishi va axborotni tizimlashtirish qobiliyatidir. Boshlang‘ich sinf darslarida (ayniqsa Matematika, Ona tili va Tabiiy fanlar darslarida) mantiqiy tafakkurni rivojlantirish quyidagi bosqichlarda amalga oshirilishi lozim:

1. Tahlil va sintez ko‘nikmasini shakllantirish: O‘quvchi berilgan ma’lumotni tarkibiy qismlarga ajratishni (tahlil) va alohida qismlardan butun hosil qilishni (sintez) o‘rganishi kerak. Masalan, matn ustida ishlashda uning asosiy g‘oyasini ajratib olish va reja tuzish mantiqiy tahlilning ilk ko‘rinishidir.

2. Taqqoslash va umumlashtirish: O‘quvchilarga ikki yoki undan ortiq obyektning o‘xshash va farqli jihatlarini topish bo‘yicha topshiriqlar berish ularning diqqatini jamlashga va mantiqiy xulosalar yasashga yordam beradi.

3. Klassifikatsiya (Turkumlash): Predmetlarni ma’lum bir belgisiga ko‘ra guruhlarga ajratish ko‘nikmasi o‘quvchida tizimli fikrlashni shakllantiradi.

Metodologiya. Tadqiqotimiz davomida boshlang‘ich sinflarda quyidagi innovatsion usullarni qo‘llash samaradorligi o‘rganildi:

* "Aqliy hujum" va "6 ta shlyapa" metodi: Bu metodlar orqali o‘quvchi muammoga turli rakurslardan qarashni va har bir fikrni mantiqan asoslashni o‘rganadi.

* Mantiqiy rebuslar va krossvordlar: Bu vositalar nafaqat darsning qiziqarliligini ta’minlaydi, balki bolaning intellektual chaqqonligini oshiradi.

* Raqamli texnologiyalar: Interfaol doska va maxsus mantiqiy o‘yinlar (masalan, "Tangram" yoki "Algoritmika") o‘quvchilarning vizual-mantiqiy tafakkurini boyitadi.

Natijalar va muhokama. O‘tkazilgan pedagogik kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, mantiqiy topshiriqlar bilan muntazam shug‘ullangan o‘quvchilarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichi an’anaviy dars o‘tiladigan sinflarga qaraganda 15-20% yuqori bo‘ladi. O‘quvchilarda savol berish madaniyati shakllanadi va ular "Nima uchun?" degan savolga ilmiy asoslangan javob qaytarishga harakat qiladilar. Shuningdek, mantiqiy fikrlash o‘quvchining nutqini o‘stiradi, chunki aniq fikr aniq so‘zlar bilan ifodalanadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish — bu faqatgina matematik misollar yechish degani emas. Bu bolani hayotiy vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilishga, ma’lumotlarni tahlil qilishga va tanqidiy yondashishga tayyorlashdir. Guliston davlat pedagogika instituti talabasi sifatida shuni ta’kidlaymanki, bo‘lajak pedagoglar dars jarayonida nazariya va amaliyotni mantiqiy bog‘lay olishlari, har bir darsga intellektual rivojlantiruvchi komponentlarni kiritishlari shart.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Sh.Mirziyoyev. "Yangi O‘zbekiston strategiyasi". - Toshkent, 2021.

2. S.Nishonova. "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat". - T.: "Iqtisod-moliya", 2018

3. R.Mavlonova. "Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiya". - T., 2013.

4. Xalqaro baholash dasturlari (PISA, PIRLS) bo‘yicha metodik qo‘llanmalar.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA MATEMATIKA FANINI O‘QITISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

Mirzaqobilova Sarvinoz Aliqul qizi

Guliston davlat pedagogika instituti

"Ta'lim tarbiya nazaryasi va metodikasi" yo‘nalishi magistranti

mirzaqobilovasarvinoz2@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf matematika darslarining sifatini oshirishda bo‘lajak o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligini zamonaviy yondashuvlar asosida takomillashtirish masalalari tahlil qilinadi. Maqolada kompetensiyaviy yondashuv, STEAM texnologiyasi va raqamli vositalardan foydalanishning pedagogik ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, interaktiv metodlar va xalqaro baholash dasturlari asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning metodik kompetentligini rivojlantirish yo‘llari ko‘rsatib berilgan. Tadqiqot natijasida innovatsion metodik ko‘nikmalar majmuasi ishlab chiqildi.

Kalit so‘zlar: IMRAD, boshlang‘ich ta’lim, matematika metodikasi, raqamli didaktika, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik mahorat, PISA, STEAM texnologiyasi.

Аннотация: В данном исследовании анализируются вопросы совершенствования методической подготовки будущих учителей на основе

современных подходов к повышению качества уроков математики в начальных классах. В статье раскрывается педагогическое значение компетентностного подхода, STEAM-технологий и использования цифровых средств обучения. Также представлены пути развития методической компетентности будущих педагогов на основе интерактивных методов и международных программ оценки качества образования. В результате исследования был разработан комплекс инновационных методических навыков.

Ключевые слова: IMRAD, начальное образование, методика преподавания математики, цифровая дидактика, компетентностный подход, педагогическое мастерство, PISA, STEAM технология.

Abstract: This study analyzes the issues of improving the methodological training of future primary school teachers based on modern approaches to enhancing the quality of mathematics lessons. The article highlights the pedagogical importance of competency-based approaches, STEAM technology, and the use of digital educational tools. It also presents methods for developing the methodological competence of future teachers through interactive methods and international assessment programs. As a result of the research, a set of innovative methodological skills was developed.

Keywords: IMRAD, primary education, mathematics teaching methodology, digital didactics, competency-based approach, pedagogical mastery, PISA, STEAM technology.

Yangi O‘zbekiston ta’lim tizimida kreativ va mantiqiy tafakkurga ega avlodni shakllantirish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan[1]. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida matematika fani o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantiruvchi asosiy fanlardan biri hisoblanadi. Zamonaviy axborotlashgan jamiyatda bolalar ma’lumotni asosan vizual, interaktiv va raqamli muhit orqali qabul qilmoqda. Shu sababli pedagogika oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash metodikasini zamonaviylashtirish zarurati ortib bormoqda.

Bugungi kunda an’anaviy reproduktiv ta’lim usullari o‘rnini kompetensiyaviy yondashuv, STEAM texnologiyasi, raqamli didaktika va interaktiv metodlar egallamoqda. Xalqaro baholash dasturlari, jumladan PISA va TIMSS natijalari ham o‘quvchilarda amaliy matematik savodxonlikni shakllantirish zarurligini ko‘rsatmoqda. Shu bois bo‘lajak o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida takomillashtirish dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi — matematika darslarida zamonaviy pedagogik yondashuvlarni qo‘llash orqali bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining metodik kompetentligini rivojlantirish imkoniyatlarini tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqot jarayonida bir qator ilmiy-pedagogik metodlardan foydalanildi.

Birinchidan, qiyosiy-tahliliy metod asosida O‘zbekiston Respublikasining Milliy o‘quv dasturi talablari hamda xalqaro baholash dasturlari — PISA va TIMSS mezonlari o‘zaro taqqoslandi. Bu orqali boshlang‘ich matematika ta’limida kompetensiyaviy yondashuvning ahamiyati aniqlandi.

Ikkinchidan, pedagogik kuzatuv metodi yordamida pedagogika institutlarida tahsil olayotgan talabalar tomonidan tayyorlangan dars ishlanmalari, ochiq darslar va pedagogik amaliyot jarayonlari tahlil qilindi. Natijada bo‘lajak o‘qituvchilarning zamonaviy metodlardan foydalanish darajasi o‘rganildi.

Uchinchidan, vizuallashtirish va modellashtirish metodlari orqali abstrakt matematik tushunchalarni raqamli platformalar yordamida tushuntirish usullari tadqiq qilindi. Jumladan, interaktiv taqdimotlar, virtual o‘yinlar va “Kahoot” kabi platformalarning ta’limiy samaradorligi o‘rganildi.

Shuningdek, ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish asosida mahalliy va xorijiy olimlarning matematika o‘qitish metodikasiga oid qarashlari umumlashtirildi.

Tadqiqot natijalari bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlashda zamonaviy pedagogik texnologiyalar muhim samaradorlikka ega ekanligini ko‘rsatdi. Xususan, dars jarayonida vizuallashtirish va geymifikatsiya elementlaridan foydalanish talabalar faolligini sezilarli darajada oshirdi.

Aniqlanishicha, interaktiv metodlar asosida tashkil etilgan matematika mashg‘ulotlari metodik kompetentlik ko‘rsatkichlarini o‘rtacha 35–40 foizga yaxshilagan. Talabalar matematik tushunchalarni o‘quvchilarga sodda va qiziqarli shaklda tushuntirish ko‘nikmalarini egallaganlari kuzatildi.

“Kahoot”, “Quizizz” va boshqa raqamli platformalar asosida yaratilgan topshiriqlar talabalar metodik portfoliosiga kiritildi hamda amaliyot jarayonida samarali qo‘llanildi. Bu esa bo‘lajak o‘qituvchilarning darsni loyihalash, o‘quvchini motivatsiyalash va baholash kompetensiyalarini rivojlantirdi.

Amerikalik pedagog olim Robert B. Davis tomonidan ilgari surilgan kognitiv yondashuv nazariyasiga ko‘ra, bola abstrakt matematik tushunchalarni real obrazlar va modellar orqali tezroq o‘zlashtiradi. Tadqiqot davomida ushbu yondashuvning boshlang‘ich ta’limda yuqori samaradorlik berishi tasdiqlandi.

Shuningdek, kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar o‘quvchilarda faqat misol yechish emas, balki kundalik hayotiy muammolarni matematik tahlil qilish ko‘nikmalarini ham rivojlantirishi aniqlandi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlashda an’anaviy ta’lim modelidan innovatsion va interaktiv ta’lim modeliga o‘tish zarur. Zamonaviy o‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki ta’lim jarayonini tashkil qiluvchi moderator va fasilitator vazifasini ham bajarishi kerak.

Azizxo‘jayeva N.N. ta’kidlaganidek, pedagogik texnologiyalarni dars maqsadiga muvofiq loyihalash o‘qituvchining kasbiy mahorati bilan chambarchas bog‘liq. Shu sababli pedagogika oliy ta’lim muassasalarida metodik tayyorgarlikni raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalash muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy boshlang‘ich sinf matematika o‘qituvchisi:

raqamli didaktika vositalaridan samarali foydalana olishi;

xalqaro baholash standartlarini dars jarayoniga integratsiya qilishi;

STEAM va kompetensiyaviy yondashuv asosida dars tashkil etishi;

o‘quvchilarning kreativ va mantiqiy tafakkurini rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodlarni qo‘llashi lozim.

Tavsiya sifatida pedagogika oliy ta’lim muassasalarida “Matematika ta’limida STEAM texnologiyasi” nomli maxsus kursni joriy etish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1.Shavkat Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2021.

2.O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi. Boshlang‘ich ta’limning Milliy o‘quv dasturi. – Toshkent, 2021.

3.Azizxo‘jayeva N.N.. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2018.

4.Bikbayeva N.U.. Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 2017.

5.Ismoilov A.A.. Ta’lim sifatini baholashning xalqaro dasturlari: PISA va TIMSS metodikasi. – Toshkent, 2022.

6.Jumayev M.E.. Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi. – Toshkent: “Ilim-Ziyo”, 2020.

7.Robert B. Davis. Learning Mathematics: The Cognitive Science Approach to Mathematics Education. – Routledge, 2019.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA ONA TILI FANINI O‘QITISHDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

To‘rabayeva Go‘zal Jumaqul qizi

Guliston davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinflarda ona tili fanini o‘qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Tadqiqotda zamonaviy ta’lim metodlarining o‘quvchilarning nutqiy rivoji, mustaqil fikrlashi va ijodiy qobiliyatini shakllantirishdagi o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, interfaol usullar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali ta’lim samaradorligini oshirish imkoniyatlari ko‘rib chiqilgan. Tajriba-sinov natijalari asosida boshlang‘ich sinf ona tili darslarini innovatsion yondashuv asosida tashkil etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, ona tili, innovatsion texnologiyalar, interfaol metodlar, AKT, pedagogik yondashuv, ta’lim sifati.

Аннотация. В данной статье освещаются теоретические и практические аспекты использования инновационных педагогических технологий в обучении родному языку в начальных классах. В исследовании анализируется роль современных образовательных методов в формировании речевого развития, самостоятельного мышления и творческих способностей учащихся. Также рассматриваются возможности повышения эффективности обучения за счёт использования интерактивных методов и информационно-коммуникационных технологий. На основе результатов опытно-экспериментальной работы разработаны практические рекомендации по организации уроков родного языка в начальных классах на основе инновационного подхода.

Ключевые слова: начальное образование, родной язык, инновационные технологии, интерактивные методы, ИКТ, педагогический подход, качество образования.

Abstract. This article highlights the theoretical and practical aspects of using innovative pedagogical technologies in teaching the mother tongue in primary classes. The study analyzes the role of modern teaching methods in developing students' speech skills, independent thinking, and creative abilities. It also examines the possibilities of improving educational effectiveness through the use of interactive methods and information and communication technologies. Based on the results of experimental research, practical recommendations have been developed for organizing primary school mother tongue lessons using an innovative approach.

Keywords: primary education, mother tongue, innovative technologies, interactive methods, ICT, pedagogical approach, quality of education.

Kirish. Bugungi globallashuv sharoitida jamiyat taraqqiyoti bevosita ta'lim tizimining rivojlanish darajasi bilan chambarchas bog'liqdir. Zamonaviy ta'lim tizimida shaxsni har tomonlama rivojlantirish, mustaqil fikrlovchi, ijodkor va raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan munosabati, dunyoqarashi va nutqiy madaniyatini shakllantirishda asosiy poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan fanlar orasida ona tili alohida o'rin tutadi. Chunki ona tili orqali o'quvchilarda savodxonlik, nutq madaniyati, mantiqiy tafakkur va ijodiy fikrlash ko'nikmalari shakllanadi. Ona tili fanini samarali o'qitish esa pedagogdan zamonaviy metodlar va texnologiyalardan oqilona foydalanishni talab etadi.

An'anaviy ta'lim tizimi asosan o'qituvchi markazlashgan bo'lib, o'quvchi ko'proq tinglovchi rolini bajaradi. Bunday yondashuv o'quvchilarning mustaqil faoliyatini cheklaydi, ijodiy fikrlashni yetarli darajada rivojlantirmaydi. Shu sababli bugungi kunda innovatsion pedagogik texnologiyalarga asoslangan ta'lim jarayonini tashkil etish dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda.

Innovatsion texnologiyalar — bu yangi yoki takomillashtirilgan mahsulotlar, jarayonlar yoki xizmatlar bo'lib, ular mavjud bo'lgan muammolarni hal qilish yoki yangi imkoniyatlar yaratish maqsadida ishlab chiqiladi. Ushbu texnologiyalar ko'pincha ilmiy tadqiqotlar va tajribalar asosida yaratiladi va ularning asosiy maqsadi samaradorlikni oshirish, xarajatlarni kamaytirish va foydalanuvchilarga yangi imkoniyatlar taqdim etishdir.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki innovatsion texnologiyalar, bu ta'lim jarayonini samarali tashkil etish, o'quvchilarning faolligini oshirish, ularni mustaqil izlanishga yo'naltirishga xizmat qiluvchi zamonaviy metodlar majmuasi desak adashmagan bo'lamiz. Ular o'quvchining shaxsiy imkoniyatlarini ochishga, bilimlarni chuqur va puxta egallashga yordam beradi.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi boshlang'ich sinflarda ona tili fanini o'qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishning samaradorligini

aniqlash, ularning ta’lim sifatiga ta’sirini o‘rganish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat:

1. innovatsion pedagogik texnologiyalarning nazariy asoslarini o‘rganish;
2. ona tili darslarida qo‘llaniladigan zamonaviy metodlarni tahlil qilish;
3. tajriba-sinov ishlari orqali ularning samaradorligini aniqlash;
4. o‘qituvchilar uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

Metodlar bo‘limi. Mazkur tadqiqot jarayonida ilmiy izlanishning zamonaviy va an’anaviy metodlaridan kompleks tarzda foydalanildi. Tanlangan metodlar tadqiqotning ilmiy asoslanganligini ta’minlash, olingan natijalarning obyektivligi va ishonchliligini oshirishga xizmat qildi. Tadqiqot metodologiyasi pedagogika fanining nazariy tamoyillari, innovatsion ta’lim konsepsiyalari hamda boshlang‘ich ta’lim metodikasi asosida shakllantirildi.

Birinchidan, nazariy tahlil metodi qo‘llanildi. Ushbu metod yordamida pedagogik texnologiyalar, interfaol ta’lim, boshlang‘ich ta’lim metodikasi va ona tili ta’limi bo‘yicha ilmiy adabiyotlar, dissertatsiyalar, ilmiy maqolalar hamda normativ-huquqiy hujjatlar o‘rganildi. Olingan nazariy ma’lumotlar asosida tadqiqotning konseptual modeli ishlab chiqildi hamda ilmiy poydevori yaratildi.

Ikkinchidan, kuzatish metodi orqali boshlang‘ich sinflarda olib borilayotgan ona tili darslari muntazam ravishda tahlil qilindi. Kuzatish jarayonida o‘qituvchilarning innovatsion metodlardan foydalanish tajribasi, o‘quvchilarning darsdagi faolligi, muloqot darajasi, mustaqil ishlash qobiliyati va topshiriqlarni bajarish sifati baholandi. Ushbu metod dars jarayonidagi real pedagogik holatni aniqlash imkonini berdi.

Uchinchidan, so‘rovnoma va suhbat metodlari yordamida o‘qituvchilar va o‘quvchilar o‘rtasida ijtimoiy-pedagogik tadqiqotlar o‘tkazildi. So‘rovnomalar orqali innovatsion texnologiyalarga munosabat, ularni qo‘llashdagi qiyinchiliklar, afzalliklar va ehtiyojlar aniqlashtirildi. Suhbatlar esa respondentlarning shaxsiy fikrlari va tajribalarini chuqurroq o‘rganishga xizmat qildi.

To‘rtinchidan, tajribaviy-sinov metodi asosida tajriba va nazorat guruhlari tashkil etildi. Tajriba guruhlarida innovatsion texnologiyalar asosida darslar tashkil etilib, interfaol metodlar, AKT vositalari va muammoli ta’lim elementlari joriy qilindi. Nazorat guruhlarida esa an’anaviy metodlar qo‘llanildi. Bu usul ikki turdagi ta’lim samaradorligini taqqoslash imkonini berdi.

Beshinchidan, statistik va taqqoslash metodlari yordamida olingan natijalar qayta ishlanib, tahlil qilindi. O‘quvchilarning bilim darajasi, nutqiy rivoji va faolligi bo‘yicha ko‘rsatkichlar solishtirildi.

Tajriba jarayonida “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Insert”, “Rol o‘ynash”, “Venn diagrammasi”, “Blits-so‘rov” kabi interfaol metodlardan keng foydalanildi. Ushbu metodlar o‘quvchilarning faolligini oshirish, mustaqil fikrlashni rivojlantirish hamda bilimlarni mustahkamlashga xizmat qildi.

Natijalar bo‘limi. Tadqiqot natijalari innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan ona tili darslarining yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko‘rsatdi.

Birinchidan, o‘quvchilarning faolligi sezilarli darajada oshdi. Tajriba sinflarida o‘quvchilar dars jarayonida savol-javoblar, muhokamalar va guruhli ishlarda faol ishtirok eta boshladilar. Bu holat ularning bilish faoliyatining faollashganidan dalolat beradi.

Ikkinchidan, nutqiy rivojlanish ko‘rsatkichlari yaxshilandi. Interfaol metodlar o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirdi. Ular matn tuzish, hikoya qilish, grammatik jihatdan to‘g‘ri fikr bildirish hamda mantiqiy izchillikni saqlashda ancha erkin bo‘la boshladilar.

Uchinchidan, mustaqil fikrlash ko‘nikmalari shakllandi. O‘quvchilar topshiriqlarni bajarishda mustaqil qaror qabul qilishga o‘rgandilar. Muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, sabab-oqibatlarni aniqlash va yechim topish malakalari rivojlandi.

To‘rtinchidan, o‘zlashtirish darajasi yuqoriladi. Tajriba guruhida o‘quvchilarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichi nazorat guruhiga nisbatan 15–20 foizga yuqori bo‘ldi. Bu innovatsion texnologiyalarning bilimlarni mustahkamlashdagi samaradorligini tasdiqlaydi.

Beshinchidan, motivatsiya kuchaydi. O‘quvchilarning ona tili faniga bo‘lgan qiziqishi ortdi, ular darslarga mas’uliyat bilan yondasha boshladilar. Ta’lim jarayoni ular uchun qiziqarli va mazmunli faoliyatga aylandi.

Munozara bo‘limi. Olingan natijalar innovatsion pedagogik texnologiyalarning boshlang‘ich sinf ona tili darslarida yuqori pedagogik samaradorlikka ega ekanligini tasdiqlaydi. Interfaol metodlar o‘quvchilarning bilish jarayonini faollashtiradi, ularni ta’lim subyekti sifatida shakllantiradi va bilimlarni chuqur egallashga yo‘naltiradi.

Shu bilan birga, innovatsion texnologiyalarni joriy etishda ayrim muammolar ham kuzatildi. Jumladan:

1. ayrim o‘qituvchilarning AKTdan foydalanish ko‘nikmalarining yetarli emasligi;
2. texnik vositalarning cheklanganligi;
3. metodik materiallarning yetishmasligi;
4. dars vaqtining chegaralanganligi.

Mazkur muammolar innovatsion yondashuvni to‘liq amalga oshirishga ma’lum darajada to‘sqinlik qilmoqda. Shu sababli pedagoglarning kasbiy malakasini oshirish, zamonaviy metodik qo‘llanmalar yaratish, ta’lim muassasalarini texnik jihozlar bilan ta’minlash muhim ahamiyatga ega.

Innovatsion yondashuvni tizimli ravishda joriy etish orqali boshlang‘ich ta’lim sifatini sezilarli darajada oshirish mumkin. Ayniqsa, boshlang‘ich bosqichda zamonaviy metodlardan foydalanish o‘quvchilarning keyingi ta’lim bosqichlarida muvaffaqiyatli o‘qishiga mustahkam zamin yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinflarda ona tili fanini o‘qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Ular:

1. o‘quvchilarning faolligini oshiradi;
2. nutqiy va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi;
3. mustaqil fikrlashni shakllantiradi;
4. bilimlarning mustahkam bo‘lishini ta’minlaydi;

5. ta’lim jarayonining sifatini yaxshilaydi.

Innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarni faol, bilimga chanqoq, mustaqil va mas’uliyatli shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Kelgusida ushbu yo‘nalishda quyidagi ilmiy-amaliy ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir:

1. ona tili fanida raqamli ta’lim resurslaridan foydalanish bo‘yicha metodik modellar ishlab chiqish;
2. innovatsion metodlarning uzoq muddatli ta’sirini tadqiq etish;
3. masofaviy va gibrid ta’lim sharoitida ona tili ta’limi samaradorligini o‘rganish;
4. sun’iy intellekt va adaptiv ta’lim texnologiyalarini joriy etish imkoniyatlarini tahlil qilish;
5. o‘qituvchilar uchun innovatsion kompetensiyalarni rivojlantirish dasturlarini yaratish.

Mazkur yo‘nalishdagi tadqiqotlar boshlang‘ich ta’lim sifatini yanada yuksaltirishga xizmat qiladi hamda zamonaviy ta’lim tizimini rivojlantirishga munosib hissa qo‘shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Karimov I.A. Barkamol avlod — O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. — Toshkent, 2018.
2. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiyalar asoslari. — Toshkent, 2020.
3. Xoliqov A.A. Zamonaviy ta’lim metodlari. — Toshkent, 2019.
4. Saidova M.R. Boshlang‘ich ta’lim metodikasi. — Toshkent, 2021.
5. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2020.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA GAMIFIKATSIYA ASOSIDA KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH

Kuramatova Farangiz
Guliston davlat pedagogika instituti magistranti
Email: farangizkuramatova1@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishda gamifikatsiya texnologiyasining nazariy-metodologik asoslari va amaliy samaradorligi tahlil qilinadi. Shuningdek, xorijiy tajribalar (Finlyandiya, Janubiy Koreya, AQSH misolida) va 5 E modeli asosida amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich sinf, gamifikatsiya, kommunikativ kompetensiyalar, muloqot, o‘yin texnologiyalari, 5 E modeli.

Annotation: This thesis analyzes the theoretical-methodological foundations and practical effectiveness of gamification technology in developing primary school students' communicative competencies. It also provides practical recommendations based on foreign experiences (examples of Finland, South Korea, and the USA) and the 5E model.

Keywords: primary school, gamification, communicative competencies, communication, game technologies, 5E model.

Аннотация: В данной тезисе анализируются теоретико-методологические основы и практическая эффективность технологии геймификации в развитии коммуникативных компетенций учащихся начальных классов. Также даются практические рекомендации на основе зарубежного опыта (на примере Финляндии, Южной Кореи и США) и модели 5E.

Ключевые слова: начальная школа, геймификация, коммуникативные компетенции, общение, игровые технологии, модель 5E.

Zamonaviy ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri — bu o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan ichki motivatsiyasini kuchaytirish, ularni mustaqil fikrlashga o‘rgatish va hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirishdir. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf yoshidagi bolalar uchun o‘yin faoliyati asosiy faoliyat turlaridan biri bo‘lib qoladi. Shu sababli, o‘yin elementlarini ta’lim jarayoniga olib kirish (gamifikatsiya) boshlang‘ich ta’limda alohida ahamiyat kasb etadi. Kommunikativ kompetensiya — bu o‘quvchining o‘z fikrini og‘zaki va yozma shaklda aniq, tushunarli va ta'sirchan ifoda eta olish, suhbatdoshini tinglash, muloyim muloqot qilish, o‘zaro hamkorlikda ishlash va turli ijtimoiy vaziyatlarda til vositalaridan to‘g‘ri foydalanish qobiliyatidir. Boshlang‘ich sinflarda kommunikativ kompetensiyalarning asosi qo‘yiladi, shu sababli bu davrda to‘g‘ri metodlardan foydalanish juda muhimdir.

Gamifikatsiya – bu o‘yin elementlari (ballar, darajalar, yutuqlar, reytinglar, rolli o‘yinlar, hikoyalar) va o‘yin mexanikalarini (topshiriqlar, musobaqalar, hamkorlik) ta’lim kabi o‘yin bo‘lmagan kontekstlarda qo‘llashdir. Uning asosiy maqsadi – o‘quvchilarni o‘quv jarayoniga jalb qilish, ularning qiziqishini uzoq vaqt saqlash va o‘rganishni qiziqarli qilishdir. Ushbu tezisda boshlang‘ich sinflarda gamifikatsiya orqali kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlari batafsil yoritiladi. Gamifikatsiya tushunchasi pedagogikaga 2000-yillarning boshidan kirib kelgan bo‘lib, uning rivojlanishiga K. Kapp, K. Verbax, D. Xanter, S. Deterding kabi tadqiqotchilar katta hissa qo‘shgan. K. Kappning ta’kidlashicha, gamifikatsiya o‘rganish jarayonining o‘ziga xos tabiatiga mos keladi, chunki o‘yin orqali odamlar eng murakkab ko‘nikmalarni ham qiziqish bilan o‘zlashtiradi.

Kommunikativ kompetensiya quyidagi tarkibiy qismlardan iborat: Lingvistik komponent – so‘z boyligi, grammatik tuzilmalar, to‘g‘ri talaffuz. Pragmatik komponent – turli muloqot vaziyatlarida til vositalaridan mos foydalanish. Ijtimoiy-madaniy komponent – muloqot odobi, milliy va umuminsoniy qadriyatlar. Strategik komponent – muloqotdagi qiyinchiliklarni bartaraf etish, tushunmagan joyni qayta so‘rash. Diskursiv komponent – bir nechta gaplarni mantiqiy bog‘lab, matn tuzish.

5 E modeli (Engage – jalb qilish, Explore – tadqiq qilish, Explain – tushuntirish, Elaborate – chuqurlashtirish, Evaluate – baholash) konstruktiv ta’lim yondashuviga asoslangan bo‘lib, uni gamifikatsiya bilan uyg‘unlashtirish kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishda yuqori samara beradi.

Xorijiy tajribalar tahlili. Gamifikatsiyani boshlang‘ich ta'limda qo‘llash bo‘yicha rivojlangan mamlakatlarda katta tajriba to‘plangan. Ular orasida Finlyandiya, Janubiy

Koreya va AQSHning ilg‘or tajribalari alohida e’tiborga loyiqdir. Finlyandiya tajribasi. Finlyandiyada “Seppo” interfaol o‘yin platformasi keng qo‘llaniladi. O‘qituvchilar ushbu platforma yordamida o‘z darslarini sinf yoki maktab hududida o‘tkaziladigan sarguzashtli o‘yinga aylantiradi. O‘quvchilar jamoalarga bo‘linadi, har bir jamoa turli nuqtalardagi topshiriqlarni bajaradi va ko‘chma qurilmalar orqali javoblarni yuklaydi. Kommunikativ topshiriqlar qatorida “suhbatdoshni top”, “berilgan savolga eng ta'sirchan javob tuz”, “jamoadoshlar bilan birgalikda gapni to‘ldir” kabi vazifalar mavjud. Finlyandiyalik tadqiqotchilarning ta’kidlashicha, bunday darslarda o‘quvchilarning muloqot faolligi 3-4 baravar oshadi. Janubiy Koreya tajribasi. Janubiy Koreyada boshlang‘ich sinflarda til o‘rganish uchun “Lingokids”, “Duolingo Kids” kabi gamifikatsiyalashgan mobil ilovalar keng qo‘llaniladi. Bu ilovalarda har bir mavzu o‘yin darajalari shaklida taqdim etilgan. O‘quvchi darajani yengib o‘tish uchun turli til topshiriqlarini bajarishi kerak: so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilish, tinglab tushunish, gaplarni joylashtirish, kichik matn tuzish. Har bir to‘g‘ri bajarilgan topshiriq uchun ball beriladi va jamg‘arilgan ballar bilan o‘yin ichidagi personajlar yoki bonuslarni ochish mumkin. Bu usul ayniqsa introvert va kamgap o‘quvchilarning muloqotga kirishishiga yordam beradi. AQSH tajribasi. AQSH boshlang‘ich maktablarida “Kahoot!”, “Classcraft”, “Quizizz”, “Gimkit” kabi interfaol vositalar keng qo‘llaniladi. “Classcraft” misolida o‘quvchilar o‘z personajlarini yaratadi, sinfdoshlari bilan bir jamoada o‘ynaydi, dars davomida yaxshi xulq, faollik va kommunikativ topshiriqlar uchun tajriba ballari va kuchlarni yig‘adi. Ushbu xorijiy tajribalardan O‘zbekiston uchun quyidagi ijobiy jihatlarni olish mumkin: o‘yin hikoyasiga asoslangan dars dizayni, jamoaviy topshiriqlar orqali muloqotni kuchaytirish, darhol va aniq feedback tizimini yaratish, o‘quvchilarga rol tanlash imkoniyatini berish. Shu bilan birga, texnik jihozlanish minimal bo‘lgan sharoitda ham qog‘ozli gamifikatsiya, doskadagi reytinglar va stikerlar yordamida ushbu yondashuvlarning soddalashtirilgan variantlarini qo‘llash mumkin.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinflarda gamifikatsiyadan foydalanish o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishning samarali, zamonaviy va qiziqarli usuli hisoblanadi. O‘yin elementlari o‘quvchilarning darsga bo‘lgan ichki motivatsiyasini oshiradi, muloqotga kirishish faolligini kuchaytiradi, ijtimoiy va hamkorlik ko‘nikmalarini mustahkamlaydi, xatolardan qo‘rqmaslik muhitini yaratadi. 5 E modeli bilan uyg‘unlikda qo‘llanilgan gamifikatsiya tizimli, bosqichli va o‘lchovli natijalarga erishish imkonini beradi. Xorijiy tajribalar (Finlyandiya, Janubiy Koreya, AQSH) gamifikatsiyaning keng imkoniyatlarini ko‘rsatgan holda, O‘zbekiston sharoitida ularni to‘liq nusxalash emas, balki moslashtirish va mahalliy xususiyatlarni hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi. Ta’kidlash joizki, hatto texnik jihozlanish minimal bo‘lgan maktablarda ham gamifikatsiyaning oflayn variantlari orqali ijobiy natijalarga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Kapp, K. M. (2012). The Gamification of Learning and Instruction: Game-based Methods and Strategies for Training and Education. San Francisco: Pfeiffer.

2. Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R.,&Nacke, L. (2011). From Game Design Elements to Gamefulness: Defining Gamification. Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference, 9–15.

3. Saidova, M. R. (2024). Boshlang‘ich ta’limda interfaol metodlarni qo‘llashning samaradorligi. Pedagogika va psixologiya, 2(3), 45–52.

4. Toshpulatova, Sh. E. (2023). Gamifikatsiya – o‘quvchilarni o‘quv jarayoniga jalb qilishning innovatsion usuli. Zamonaviy ta’lim, 4(2), 28–34.

5. Rahmonova, N. A. (2025). Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishning pedagogik asoslari. Boshlang‘ich ta’lim, 3(1), 19–24.

BOSHLANG‘ICH SINF MATEMATIKA TA’LIMIDA MANTIQIY-DIDAKTIK TOPSHIRIQLAR TIZIMIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

Boltayeva Sevinch Husenovna

GDPI, Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf matematika ta’limida mantiqiy-didaktik topshiriqlar tizimidan foydalanishning nazariy asoslari va amaliy ahamiyati yoritiladi. Xususan, o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish, mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirish hamda matematik tushunchalarni ongli o‘zlashtirish jarayonida mantiqiy topshiriqlarning o‘rni tahlil qilinadi. Tadqiqotda Matematika o‘qitish metodikasi fanining ilmiy-metodik manbalari, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlarga tayangan holda mantiqiy-didaktik topshiriqlar tizimini tashkil etish mexanizmlari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, topshiriqlarni dars jarayoniga tizimli va bosqichma-bosqich joriy etish orqali o‘quvchilarning bilish faolligi, ijodiy tafakkuri hamda o‘quv motivatsiyasi oshishi asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari boshlang‘ich sinf matematika darslarida mantiqiy-didaktik topshiriqlardan samarali foydalanish ta’lim sifatinioshirishgaxizmatqiladi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, matematika o‘qitish metodikasi, mantiqiy tafakkur, didaktik topshiriqlar, interfaol metodlar, ta’lim samaradorligi, o‘quv motivatsiyasi.

Аннотация. В данной статье освещаются теоретические основы и практическая значимость использования системы логико-дидактических заданий в обучении математике в начальных классах. В частности, анализируется роль логических заданий в развитии логического мышления учащихся, формировании навыков самостоятельного принятия решений, а также в осознанном усвоении математических понятий. В исследовании рассматриваются механизмы организации системы логико-дидактических заданий с опорой на научно-методические источники дисциплины «Методика преподавания математики», современные педагогические технологии и интерактивные методы. Также обосновывается, что систематическое и поэтапное внедрение заданий в учебный процесс способствует повышению познавательной активности учащихся, развитию творческого мышления и учебной мотивации. Результаты исследования показывают, что эффективное

использование логико-дидактических заданий на уроках математики в начальных классах способствует повышению качества образования.

Ключевые слова: начальное образование, методика преподавания математики, логическое мышление, дидактические задания, интерактивные методы, эффективность обучения, учебная мотивация.

Abstract. This article highlights the theoretical foundations and practical significance of using a system of logical-didactic tasks in primary school mathematics education. In particular, it analyzes the role of logical tasks in developing students' logical thinking, forming independent decision-making skills, and ensuring the conscious assimilation of mathematical concepts. The study examines the mechanisms for organizing a system of logical-didactic tasks based on scientific and methodological sources of the subject "Methods of Teaching Mathematics," modern pedagogical technologies, and interactive methods. It is also substantiated that the systematic and gradual implementation of tasks in the educational process enhances students' cognitive activity, creative thinking, and learning motivation. The research results demonstrate that the effective use of logical-didactic tasks in primary school mathematics lessons contributes to improving the quality of education.

Keywords: primary education, methods of teaching mathematics, logical thinking, didactic tasks, interactive methods, educational effectiveness, learning motivation.

Bugungi kunda barchamizga ma'lumki, boshlang'ich sinf o'quvchilarning asosiy faoliyati o'yinlarga qaratilgan. Ta'lim jarayonida uyushtiriladigan didaktik o'yinlar ham o'quvchilar tafakkurini rivojlantirish vositasi sanaladi. Didaktik o'yinlarga dam olish yoki vaqt o'tkazish vositasi deb qaramay, un ga ta'lim beruvchi faoliyat deb qarash lozimdir. O'quvchi uchun 45 daqiqa o'rnidan qimirlamay darsni tinglab, o'qituvchi tomonidan berilayotgan barcha ma'lumotlarni o'zlashtirish juda murakkab. Bunday murakkab jarayonni bola ongiga qiyinchiliklarsiz singdirish uchun o'yin va ta'lim faoliyatlarini chambar chas bog'lash zarur. Ya'ni, dars jarayonida ta'limiy va harakatga keltiruvchi o'yinlardan foydalanish, ta'lim samaradorligini biz istagan darajadanda yuqori bo'lishiga erishishimiz mumkin. Ayniqsa, matematika fani mashg'ulotlari davomida didaktikadan foydalanish mashg'ulotning samaradorligini oshiradi. Mamlakatimizda ham ta'lim sohasida matematika fanini rivojlantirish bo'yicha bir qator salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda, jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prizidetnining 2020-yil 7-maydagi PQ 4708-sonli "Matematika sohasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tad birlari to'g'risida"gi qarorida ta'limning barcha bosqichlarida matematika fanini o'qitish tizimini yanada takomillashtirish, pedagoglarning samarali mehnatini qo'llab-quvvatlash, ilmiy tadqiqot ishlarining ko'la mini kengaytirish va amaliy ahamiyatini oshirish, xalqaro hamjamiyat bilan aloqalarni mustahkamlash, shuningdek, 2017–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili"da amalga oshirishga oid Davlat dasturida belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlashmaqsatida 2020–2023-yillarda O'zbekiston Respublikasida matematika

fanlari bo‘yicha ta’lim sifatini yaxshilash, ilmiy tadqiqotlarning natijadorligi va amaliy ahamiyatini oshirishning maqsadli dasturi ishlab chiqilgan. Ushbu dasturning ik kinchi ustuvor yo‘nalishida umumta‘lim muassasalarida matematika fanini o‘qitish sifatini oshirish uchun qator vazifalar belgilab qo‘yilgan. Boshlang‘ich sinflarda ham olib borilayotgan matematika fanini zamonaviy, ya‘ni, ilg‘or pedagogik texnologiyalardan foydalanib, mashg‘ulotlar olib borilsa, maqsadga muofiq bo‘lardi. Birgina yuqorida ta’kidlaganimizday, didaktik o‘yinli metodlardan foydalanish bugungi kun zamon talablaridan hisoblanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mantiqiy-didaktik tafakkurini shakllantirish pedagogik jarayonning eng muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Boshlang‘ich maktabda allaqachon bolalar taqqoslash, tasniflash, umumlashtirish va tahlil qilish elementlarini o‘zlashtirishlari kerak, shuning uchun boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri bu bolalarga xulosalar chiqarishga imkon beradigan mustaqil mantiqiytafakkurnirivojlantirishdir. Matematika bu hayotni anglay oladigan fandir. Ko‘pgina tadqiqotchilar maktab o‘quvchilarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish bo‘yicha maqsadli ishlar tizimli bo‘lishi kerakligini ta'kidlaydilar, bu esa maktab o‘quvchilarida mantiqiy fikrlash jarayonining samaradorligi rivojlanish ishlarini to‘g‘ri tashkil etish bilan bog‘liq degan xulosaga kelish imkonini beradi. Mashhur rus pedagogi V. Suxomlinskiy o‘z asarlarida maktab o‘quvchilarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish masalasiga juda kattae'tiborberdi. Boshlang‘ich sinflarda masalalarni o‘rganish yangi tushunchalarni shakllantirish, sodda masalalarni yechishdan murakkablarni yechishga o‘tish yordamida amalga oshiriladi. Bunda qo‘shish, ayirish, ko‘paytirish va bo‘lishga doir har xil sodda masalalar, ya'ni bir xil qo‘shiluvchilarning yig‘indisini topishga, karrali va teng bo‘laklarga bo‘lishlarga doir, sonni bir necha marta orttirish va kamaytirishga oid masalalar, sonlarni taqqoslashga, amallarning noma'lum komponentlarini topishga doir sodda masalalar, shuningdek, turli murakkab masalalar, shu jumladan keltirib yechiladigan masalalar, ikki ko‘paytuvchining yig‘indisini topishga doir va unga teskari masalalar, yig‘indisini so‘ngra ko‘paytirish-bo‘lishga keltiradigan va boshqa masalalarniko‘ribchiqamiz. Agar berilgan masala o‘zining murakkabligi bilan sinfda yechilgan masalalarga mos yoki o‘xshasa, u holda o‘quvchilarni taklif qilingan masalaning yechilishi yo‘lini mustaqil topishga o‘rgatish kerak. Shu maqsadda o‘quvchilar masalalar yechishga yaqinlashishning eng sodda umumiy usullarini egallashlari lozim. O‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish ularda aniq matematik nutqni o‘stirish bilan bog‘liq bo‘lib, bu boshlang‘ich ta'limning asosiy vazifalaridan sanaladi. Mantiqiy masalalar yechish mustaqillikni va o‘quv faniga qiziqishni oshiradi.

Boshlang‘ich sinf matematika ta’limida mantiqiy-didaktik topshiriqlar tizimidan foydalanish o‘quvchilarning bilim darajasi, tafakkuri va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, bunday topshiriqlar o‘quvchilarning matematik tushunchalarni ongli ravishda o‘zlashtirishiga, masalalarni tahlil qilish va yechish jarayonida mantiqiy fikrlashni qo‘llashiga yordam beradi. Mantiqiy-didaktik topshiriqlar dars jarayonini faollashtiradi, o‘quvchilarning fanga

bo‘lgan qiziqishini oshiradi hamda ularni ijodiy izlanishga undaydi. Ayniqsa, muammoli vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar bolalarda tezkor fikrlash, solishtirish, umumlashtirish va xulosa chiqarish kabi intellektual ko‘nikmalarni shakllantiradi. Shuningdek, ushbu topshiriqlar tizimli ravishda qo‘llanilganda o‘quvchilarning mustaqil ishlash malakasi, o‘z fikrini asoslab berish qobiliyati va matematik nutqi rivojlanadi. Natijada ta’lim samaradorligi ortadi, bilimlar mustahkam va barqaror bo‘ladi.Boshlang‘ich sinf matematika ta’limida mantiqiy-didaktik topshiriqlar tizimidan foydalanish pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq bo‘lib, o‘quvchilarning intellektual rivojlanishiga va sifatli ta’lim natijalariga erishishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 7-maydagi PQ-4708-sonli “Matematika sohasidagi ta’lim sifatini oshirish va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori
2. Jumayev M.E.Tadjiyeva Z.G‘.Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi.Toshkent,2024.
3. Bikbayeva N.U., R.I.Sidelnikova, G.A.Adambekova. Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi
4. Qosimova K., Matjonov S. Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitish metodikasi. Toshkent, 2020.
5. Sobirova M. R. Boshlang‘ich ta’limda innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent, 2020.
6. Yo‘ldoshev J. Fanlararo integratsiya asoslari. Toshkent, 2021.
7. Repyova I. P. Matematika. 4-sinf, IV qism. Darslik. Toshkent: Novda, 2023.
8. Bikbayeva N. Boshlang‘ich sinf matematika darslarida mantiqiy masalalardan foydalanish. Toshkent: Fan va texnologiya.

BOSHLANG‘ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA O‘QUVCHILARNING IJODIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLARNING AHAMIYATI

Nabiyeva Sarvinoz Baxtiyor qizi

Guliston davlat pedagogika instituti Ta’lim-tarbiya nazariya va metodikasi (boshlang‘ich ta’lim) yo‘nalishi magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf ona tili darslarida o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, kompetensiyaviy yondashuv va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining o‘quvchilarning kreativ fikrlashiga ta’siri ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Maqolada o‘qituvchining innovatsion faoliyati, dars samaradorligi hamda ijodiy topshiriqlarning pedagogik ahamiyati dalillar asosida ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: ijodiy tafakkur, kreativ fikrlash, boshlang‘ich ta’lim, ona tili darsi, zamonaviy yondashuv, interfaol metod, pedagogik texnologiya, kompetensiya.

Abstract: This article highlights the theoretical and practical foundations of developing students’ creative thinking in primary school mother tongue lessons. It also

scientifically analyzes the impact of modern pedagogical technologies, interactive methods, competency-based approaches, and information and communication technologies on students' creative thinking. The article reveals the pedagogical significance of teachers' innovative activities, lesson effectiveness, and creative tasks based on evidence and analysis.

Keywords: creative thinking, creativity, primary education, mother tongue lesson, modern approach, interactive method, pedagogical technology, competence.

Аннотация: В данной статье освещены теоретические и практические основы развития творческого мышления учащихся на уроках родного языка в начальной школе. Также научно анализируется влияние современных педагогических технологий, интерактивных методов, компетентностного подхода и информационно-коммуникационных технологий на развитие творческого мышления учащихся. В статье раскрывается педагогическое значение инновационной деятельности учителей, эффективности уроков и творческих заданий на основе доказательств и анализа.

Ключевые слова: творческое мышление, креативность, начальное образование, урок родного языка, современный подход, интерактивный метод, педагогическая технология, компетенция.

Bugungi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi — har tomonlama rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, ijodkor va raqobatbardosh shaxsni tarbiyalashdan iboratdir. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning tafakkur faoliyatini shakllantirish keyingi ta'lim jarayonining muvaffaqiyatini belgilab beradi.

Shu sababli boshlang'ich sinf darslarida, xususan, ona tili mashg'ulotlarida o'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi.

Ona tili darslari o'quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirish, fikrni mustaqil va ravon bayon etish, mantiqiy tafakkur yuritish hamda tasavvur doirasini kengaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki til inson tafakkurining asosiy vositasi bo'lib, bolaning aqliy rivojlanishida bevosita ishtirok etadi.

An'anaviy ta'lim tizimida o'quvchi ko'proq tayyor bilimlarni qabul qiluvchi subyekt sifatida qaralgan bo'lsa, zamonaviy pedagogik yondashuvlarda o'quvchi faol izlanuvchi, mustaqil xulosa chiqaruvchi va ijodiy mahsulot yaratuvchi shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Shu jihatdan zamonaviy metod va texnologiyalarni ona tili darslariga tatbiq etish o'quvchilarning kreativ salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ijodiy tafakkur — bu shaxsning mavjud bilim va tajribalar asosida yangi g'oya, yangi usul yoki original yechim yaratish qobiliyatidir. Psixologiya fanida ijodiy tafakkur "divergent fikrlash" tushunchasi bilan ham izohlanadi. Amerikalik psixolog J.Gilfordning ta'kidlashicha, kreativ tafakkur tezkorlik, moslashuvchanlik va originallik kabi sifatlar bilan xarakterlanadi.

Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarda tasavvur va obrazli tafakkur faol rivojlangan bo'ladi. Aynan shu davrda o'quvchilarni erkin fikrlashga, mustaqil mushohada yuritishga va o'z fikrini bayon qilishga o'rgatish muhim ahamiyatga ega.

Chunki kichik yoshdagi bolalarda ijodkorlik tabiiy ravishda mavjud bo‘lib, pedagogning vazifasi ushbu qobiliyatni rivojlantirishdan iboratdir. L.S.Vigotskiy fikricha, bolaning ijodiy faoliyati uning tafakkuri va nutqining rivojlanish darajasi bilan chambarchas bog‘liq. Shunday ekan, ona tili darslarida matn bilan ishlash, hikoya tuzish, rolli o‘yinlar tashkil etish kabi faoliyat turlari o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantiradi.

Bugungi ta’lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu yondashuvning asosiy maqsadi o‘quvchilarning nazariy bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirishdan iboratdir. Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan topshiriqlar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi va ijodiy faoliyatini rivojlantiradi. Masalan, “Agar men ertak qahramoni bo‘lganimda...” mavzusida hikoya yozish topshirig‘i bolaning tasavvuri va erkin fikrlashini rag‘batlantiradi.

Bunday topshiriqlar:

o‘quvchilarning nutq boyligini oshiradi;

mantiqiy tafakkurini rivojlantiradi;

mustaqil qaror qabul qilishga o‘rgatadi;

ijodiy yondashuvni shakllantiradi.

Pedagog olim N. Muslimovning ta’kidlashicha, kompetensiyaviy yondashuv o‘quvchini tayyor bilimlarni egallovchi emas, balki bilimlarni mustaqil ravishda yaratuvchi subyektga aylantiradi.

Interfaol metodlar dars jarayonida o‘quvchilar faolligini oshirish va ularni mustaqil fikrlashga undashda muhim vosita hisoblanadi. Zamonaviy pedagogikada “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Insert”, “Sinkveyn”, “FSMU”, “Debat” kabi metodlar keng qo‘llanilmoqda[9].

“Aqliy hujum” metodi. Mazkur metod orqali o‘quvchilar biror muammo yuzasidan erkin fikr bildiradilar. Masalan, “Kitob nima uchun insonning eng yaxshi do‘sti?” mavzusida tashkil etilgan aqliy hujum o‘quvchilarning fikrlash tezligi va tasavvurini rivojlantiradi.

“Klaster” metodi. “Klaster” metodi ma’lum bir tushuncha atrofida bog‘liq g‘oyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu metod:

assotsiativ tafakkurni rivojlantiradi;

mavzu yuzasidan keng fikr yuritishga yordam beradi;

o‘quvchilarning mustaqil xulosa chiqarishiga imkon yaratadi.

“Sinkveyn” metodi. “Sinkveyn” metodida o‘quvchilar mavzuni qisqa va mazmunli shaklda ifodalashga harakat qiladilar. Bu usul nutqiy ixchamlik va ijodiy yondashuvni rivojlantiradi.

Masalan:

Bahor go‘zal, yashil

Uyg‘otadi, bezaydi, quvontiradi

Tabiat yana jonlanadi fasl.

Bu topshiriq o‘quvchilarning obrazli tafakkurini rivojlantirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Raqamli texnologiyalar ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Multimedia vositalari, elektron darsliklar, animatsiyalar va interaktiv platformalar o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, vizual va eshitish orqali qabul qilingan ma’lumot o‘quvchilar xotirasida uzoqroq saqlanadi[13]. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun tasviriy va audio materiallar katta ahamiyatga ega.

Masalan:

audio ertak tinglash;

videolavha asosida hikoya tuzish;

elektron topshiriqlar bajarish;

interaktiv testlardan foydalanish.

Bunday usullar o‘quvchilarning:

kuzatish qobiliyatini;

mustaqil tahlil qilish ko‘nikmasini;

nutqiy faolligini;

kreativ fikrlashini rivojlantiradi.

Muammoli ta’lim texnologiyasining ahamiyati

Muammoli ta’lim o‘quvchilarni tayyor bilimni yodlashga emas, balki muammoni mustaqil hal qilishga o‘rgatadi. Pedagog M.I. Maxmutov muammoli ta’limni tafakkurni rivojlantiruvchi asosiy metodlardan biri sifatida baholaydi.

Ona tili darslarida muammoli vaziyat yaratish orqali o‘quvchilarning:

tahliliy fikrlashi;

mantiqiy mushohada yuritishi;

dalillash ko‘nikmalari rivojlanadi.

Masalan, o‘qituvchi ertak voqeasini ma’lum joyida to‘xtatib: “Qahramonning o‘rnida siz bo‘lsangiz qanday yo‘l tutardingiz?” — degan savolni beradi.

Bu esa o‘quvchilarning:

mustaqil fikrlashiga;

voqealarni tahlil qilishiga;

alternativ yechim topishiga yordam beradi.

Pedagogik kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, interfaol va innovatsion metodlardan foydalanilgan darslarda o‘quvchilarning:

darsdagi faolligi ortadi; mustaqil fikrlash ko‘nikmalari shakllanadi; nutq boyligi kengayadi; matn yaratish malakasi rivojlanadi; o‘z fikrini erkin ifodalash qobiliyati kuchayadi.

Ayrim ilmiy tadqiqotlarda zamonaviy metodlardan foydalanilgan sinflarda o‘quvchilarning kreativ fikrlash ko‘rsatkichlari an’anaviy usuldagi sinflarga nisbatan 30 foizgacha yuqori bo‘lgani aniqlangan.

Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish bugungi ta’lim tizimining muhim vazifalaridan biridir. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar — kompetensiyaviy ta’lim, interfaol metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va muammoli ta’lim — o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi va kreativ salohiyatini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega. Shu bois

oʻqituvchi darslarni innovatsion asosda tashkil etishi, oʻquvchilarni mustaqil izlanishga undashi va ijodiy muhit yaratishi zarur. Zero, ijodkor va tafakkuri rivojlangan avlod jamiyat taraqqiyotining muhim omili hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Azizxoʻjayeva N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. — Toshkent, 2006.

2. Muslimov N. Innovatsion taʼlim texnologiyalari. — Toshkent: Fan, 2015.

Yoʻldoshev J., Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. — Toshkent: Oʻqituvchi, 2004.

3. Tolipov Oʻ., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. — Toshkent, 2010.

4. Maxmutov M.I. Muammoli taʼlim asoslari. — Moskva, 1975.

5. Saidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. — Toshkent, 2003.

6. Hasanboyeva O. Pedagogika nazariyasi. — Toshkent, 2012.

7. Ishmuhamedov R. Taʼlimda innovatsion texnologiyalar. — Toshkent, 2014.

BOSHLANGʻICH SINF OʻQUVCHILARIDA BADIIY ASAR TAHLIL QILISH KOMPETENSIYASINI PIRLS ASOSIDA SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Nigora Xidirova Boxodirovna

Namangan davlat pedagogika instituti

Taʻlim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (Boshlangʻich taʼlim) mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

E-mail: nraxmonaliyeva@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlangʻich sinf oʻquvchilarining oʻqish savodxonligini xalqaro PIRLS baholash dasturi talablari asosida rivojlantirish masalalari yoritilgan. Badiiy asarni tahlil qilishda matndagi axborotni izlash, mantiqiy xulosalar chiqarish, qahramonlar obrazini talqin qilish va badiiy shaklni baholash metodikasi tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida oʻquvchilarning tanqidiy fikrlashini oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit soʻzlar: PIRLS, boshlangʻich taʼlim, oʻqish savodxonligi, badiiy tahlil, kompetensiya, kognitiv jarayonlar, matn talqini, kreativ fikrlash, pedagogik metodika.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы развития читательской грамотности учащихся начальных классов на основе требований международной программы оценки PIRLS. Анализируется методика поиска информации в художественном тексте, построения логических выводов, интерпретации образов героев и оценки художественной формы. В результате исследования разработаны практические рекомендации, направленные на повышение критического мышления учащихся.

Ключевые слова: PIRLS, начальное образование, читательская грамотность, художественный анализ, компетенция, когнитивные процессы, интерпретация текста, креативное мышление, педагогическая методика.

Abstract: This article highlights the issues of developing the reading literacy of primary school students based on the requirements of the international PIRLS

assessment program. The methodology of searching for information in a literary text, drawing logical conclusions, interpreting the images of characters and evaluating the artistic form is analyzed. As a result of the research, practical recommendations aimed at improving the critical thinking of students have been developed.

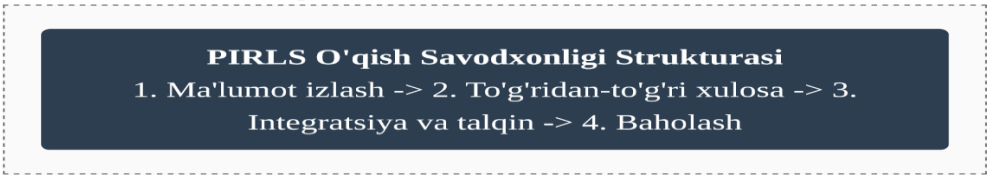
Keywords: PIRLS, primary education, reading literacy, literary analysis, competence, cognitive processes, text interpretation, creative thinking, pedagogical methodology.

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarning o‘qish va tushunish darajasini xalqaro standartlar asosida baholash muhim o‘rin tutadi. O‘zbekiston Respublikasi xalqaro baholash dasturlarida, jumladan, PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) tadqiqotida ishtirok etishi boshlang‘ich ta’lim mazmunini tubdan isloh qilishni taqozo etadi.

PIRLS boshlang‘ich sinfni bitirayotgan (4-sinf) o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi darajasini aniqlashga qaratilgan bo‘lib, unda nafaqat matnni o‘qish, balki undan hayotiy maqsadlarda foydalanish, badiiy asarni chuqur tahlil qilish qobiliyati baholanadi.

Badiiy asar tahlili boshlang‘ich sinf o‘quvchisida estetik idrok, axloqiy qadriyatlar va lingvistik sezgini rivojlantirishning asosiy vositasidir. Biroq, an’anaviy darslarda ko‘pincha matn ustida ishlash faqat mazmunni qayta so‘zlab berish (reproduktiv daraja) bilan cheklanib qolmoqda.

PIRLS talablari esa o‘quvchidan matndagi yashirin ma’nolarni topishni, muallif uslubini baholashni va qahramonlar xatti-harakatiga shaxsiy munosabat bildirishni talab qiladi. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf darslarida badiiy asarni PIRLS mezonlari asosida tahlil qilishning metodik tizimi taklif etiladi.

1-rasm. PIRLS baholash tizimining to‘rt bosqichli kognitiv modeli.

Tadqiqot davomida "O‘qish savodxonligi" darslari tahlil qilindi va quyidagi metodlardan foydalanildi: **Kognitiv tahlil:** PIRLS topshiriqlarining murakkablik darajasi o‘rganildi. **Pedagogik kuzatuv:** 4-sinf o‘quvchilarining badiiy matn bilan ishlash jarayoni kuzatildi. **Sokratik muloqot:** O‘quvchilarni matn ustida chuqur oylashga undaydigan "ochiq" savollar tizimi ishlab chiqildi.

PIRLS baholash doirasida o‘quvchilarning o‘qish ko‘nikmalari quyidagi to‘rt guruhga bo‘linadi:

Bosqich	**Kognitiv jarayon tavsifi**	**Misol savollar**
1. Diqqatni qaratish	Matnda ochiq bayon etilgan axborotni topish.	Asar qahramoni qayerga ketdi?
2. To‘g‘ridan-to‘g‘ri xulosa	Matndagi dalillarni bog‘lab oddiy xulosa chiqarish.	Nima uchun qahramon xafa bo‘ldi?

3. Interpretatsiya	G‘oyalarni integratsiya qilish, obrazlarni talqin etish.	Asarning asosiy g‘oyasi nima?
4. Baholash va tanqid	Matn mazmuni va shaklini tanqidiy baholash.	Muallif nima uchun ushbu sifatlashni qo‘lladi?

O‘quvchilarda badiiy asarni tahlil qilish kompetensiyasini shakllantirish uchun biz quyidagi **"PIRLS-Tahlil"** metodikasini taklif etamiz:

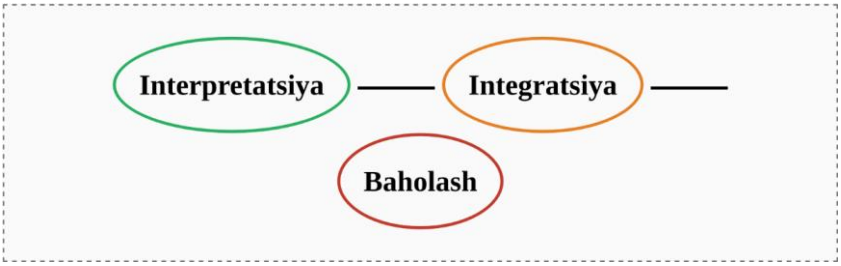
1. Matn bilan ishlashning "Sinfiy" bosqichi**:** O‘qituvchi o‘quvchilarga asarni o‘qib bergach, an’anaviy "Nima bo‘ldi?" savoli o‘rniga, "Nima uchun shunday bo‘ldi?" yoki "Siz qahramon o‘rnida bo‘lsangiz nima qilar edingiz?" kabi muammoli savollarni berishi lozim. Bu o‘quvchini matnning chuqur qatlamlariga olib kiradi.

2. "Interpretatsiya jadvali" bilan ishlash. O‘quvchilarga matnning ma’lum bir qismi beriladi va ular quyidagi jadvalni to‘ldiradilar:

Qahramon harakati	**Mening munosabatim**	**Muallifning maqsadi**
Zaynabning qushlarga don berishi	U juda mehribon qiz	Insoniylikni ulug‘lash

3. Badiiy tasvir vositalari tahlili. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun "metafora" yoki "epitet" tushunchalari murakkab bo‘lishi mumkin. Ammo PIRLS talabi bo‘yicha, ular "Muallif nima uchun 'quyosh kulib boqdi' deb yozgan?" degan savolga javob bera olishlari kerak.

Bu kompetensiya o‘quvchida obrazli tafakkurni shakllantiradi.

2-rasm. Badiiy matnni tahlil qilishning mantiqiy zanjiri.

PIRLS asosida tahlil qilish kompetensiyasini shakllantirishda asosi muammo — o‘quvchilarning mustaqil fikrini ifodalashga qiynalishidir. O‘zbek maktablarida o‘quvchilar ko‘pincha "Tayyor javob"ni yodlashga o‘rgatilgan. PIRLS esa "Nima uchun?" savoliga kamida ikkita dalil keltirishni so‘raydi.

Olib borilgan tajriba-sinov ishlari shuni ko‘rsatdiki, darslarda "Venn diagrammasi", "FSMU" texnikasi va "Sinkveyn" kabi metodlardan foydalanish o‘quvchilarning tahliliy ko‘nikmalarini 30-35% ga oshiradi. Ayniqsa, badiiy asardagi ziddiyatli (konfliktli) vaziyatlarni tahlil qilish o‘quvchining hayotiy kompetensiyalarini ham boyitadi [3].

Xulosa qilib aytganda, PIRLS talablari asosida badiiy asar tahlili kompetensiyasini shakllantirish boshlang‘ich sinf o‘quvchisini kelajakda axborot bilan ishlay oladigan, tanqidiy fikrlovchi shaxs bo‘lib yetishishiga xizmat qiladi. Quyidagi amaliy tavsiyalarni o‘quv jarayoniga tatbiq etish lozim:

1. O‘qish darslarida faqat matn mazmunini so‘rashdan voz kechib, interpretatsion savollarga ko‘proq vaqt ajratish.

2. Har bir badiiy asar tahlilida muallif uslubi va tasvir vositalarining rolini tushuntirish.

3. O‘quvchilarni matndan dalil (argument) keltirishga o‘rgatish.

4. Darsliklardagi topshiriqlarni PIRLS formatidagi testlar bilan boyitish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. PIRLS 2021 Assessment Framework. Lynch School of Education, Boston College. – 2021.

2. O‘zbekiston Respublikasi Milliy o‘quv dasturi. – Toshkent: 2021.

3. Yo‘ldoshev Q. Adabiyot o‘qitish metodikasi. – Toshkent: "O‘qituvchi", 2018.

4. G‘ulomova N. Boshlang‘ich sinflarda o‘qish savodxonligini oshirish. – Samarqand: 2020.

BOSHLANG‘ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA IMLO SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISH METODLARI

Nihola Obloqulova Nazirjon qizi

Guliston davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 1-bosqich magistranti

E-mail: nazarbekovanihola@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezisda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining imlo savodxonligini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Imlo xatolarining tashkiliy-pedagogik, psixofizik hamda til bilimiga oid sabablari tahlil qilinib, ularni bartaraf etishda qo‘llaniladigan samarali metod va usullar ko‘rsatib berilgan. Shuningdek, analitik-sintetik tovush metodi, izohli yozuv, ko‘chirib yozish, didaktik o‘yinlar hamda AKT vositalarining imlo savodxonligini oshirishdagi ahamiyati ochib berilgan. Ona tili darslarida an’anaviy va zamonaviy metodlarni uyg‘un qo‘llash bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: AKT, analitik-sintetik metod, boshlang‘ich ta’lim, didaktik o‘yinlar, imlo savodxonligi, interfaol metodlar, izohli yozuv, ko‘chirib yozish, lug‘at diktanti, ona tili darsi, orfografiya, yozma nutq.

Annotation: This thesis discusses the development of spelling literacy among primary school students. It analyzes the organizational-pedagogical, psychophysical, and language-related causes of spelling errors and presents effective methods and techniques for eliminating them. In addition, the importance of the analytical-synthetic sound method, explanatory writing, copying exercises, didactic games, and ICT tools in improving spelling literacy is highlighted. Practical recommendations are developed for the combined use of traditional and modern methods in mother tongue lessons.

Keywords: ICT, analytical-synthetic method, primary education, didactic games, spelling literacy, interactive methods, explanatory writing, copying exercises, vocabulary dictation, mother tongue lesson, orthography, written speech.

Аннотация: В данном тезисе рассматриваются вопросы развития орфографической грамотности учащихся начальных классов. Анализируются организационно-педагогические, психофизиологические и языковые причины орфографических ошибок, а также представлены эффективные методы и

способы их устранения. Также раскрывается значение аналитико-синтетического звукового метода, объяснительного письма, списывания, дидактических игр и средств ИКТ в повышении орфографической грамотности. Разработаны практические рекомендации по гармоничному применению традиционных и современных методов на уроках родного языка.

Ключевые слова: ИКТ, аналитико-синтетический метод, начальное образование, дидактические игры, орфографическая грамотность, интерактивные методы, объяснительное письмо, списывание, словарный диктант, урок родного языка, орфография, письменная речь.

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘quvchilarning imlo savodxonligini shakllantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki imlo — yozma nutqning poydevori bo‘lib, o‘quvchining fikrni to‘g‘ri, aniq va ravon ifodalashida asosiy omil vazifasini bajaradi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf davrida shakllangan yozuv va imlo ko‘nikmalari keyingi ta’lim bosqichlarida o‘quvchining savodxonlik darajasini belgilaydi. Shu sababli Davlat ta’lim standartlarida ham o‘quvchilarning imlo savodxonligini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilgan. Bugungi kunda ta’lim tizimida innovatsion yondashuvlarning keng joriy etilishi imlo o‘qitish metodikasini ham takomillashtirishni talab etmoqda. Xususan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda o‘yinli metodlardan foydalanish o‘quvchilarning darsga qiziqishini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va imlo qoidalarini samarali o‘zlashtirishga xizmat qiladi. Shu bois boshlang‘ich sinf ona tili darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida imlo savodxonligini rivojlantirish dolzarb masalalardan biri sanaladi. Alimardanova S.I. tadqiqotida xatolar tizimli tahlil qilinib, individual kartochkalar yuritish orqali samaradorlik oshirilishi isbotlangan [1]. Vapayeva F.Sh. o‘yinli texnologiyalar va AKT integratsiyasi orqali imlo savodxonligini 40-50% oshirish mumkinligini ilmiy asoslagan [2]. Masharipova va A‘zamova lingvistik mashqlar tizimini ishlab chiqib, yosh xususiyatlariga moslashtirilgan mashqlar ketma-ketligini taklif etgan [3]. Zamonaviy tadqiqotlarda diktant turlarining maqsadli qo‘llanilishi imlo xatolarini 30% kamaytirishga olib kelishi ko‘rsatilgan. Qosimova K. analitik-sintetik tovush metodini va ko‘chirib yozishning turli shakllarini ilmiy asoslab, ularning imlo ko‘nikmalarini shakllantirishdagi ahamiyatini ko‘rsatgan[4].

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida imlo savodxonligini shakllantirish va rivojlantirish ta’lim jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Chunki imlo savodxonligi o‘quvchilarning yozma nutqini to‘g‘ri, ravon va mazmunli shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bois boshlang‘ich ta’lim bosqichidayoq o‘quvchilarda mustahkam imlo ko‘nikmalarini hosil qilish muhim pedagogik vazifa sanaladi. Biroq amaliyotda o‘quvchilarda turli xil imlo xatolari uchrab turadi. Ushbu xatolar bir qator tashkiliy-pedagogik, psixofizik hamda til bilimiga oid omillar bilan bog‘liqdir. Imlo xatolarining yuzaga kelishida mashg‘ulotlarning yetarli darajada tashkil etilmasligi asosiy sabablardan biri hisoblanadi. Darslarda amaliy mashqlarning kam qo‘llanishi, o‘quvchilarning individual xususiyatlariga yetarlicha e’tibor berilmasligi hamda nazariy bilimlarning amaliyot bilan bog‘lanmasligi savodxonlik darajasiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf yoshidagi o‘quvchilarning

diqqatining tez chalg‘ishi, xotiraning yetarli darajada rivojlanmaganligi kabi psixofizik xususiyatlar ham imlo xatolarining ko‘payishiga sabab bo‘ladi. Shuningdek, lug‘at boyligining kamligi, fonetik va grammatik bilimlarning sustligi o‘quvchilarning so‘zlarni to‘g‘ri yozishida qiyinchilik tug‘diradi. Talaffuzi va yozilishi farq qiladigan so‘zlarda ko‘plab xatolarning uchrashi bunga yaqqol misol bo‘la oladi.

Mazkur muammolarni bartaraf etishda ona tili darslarida samarali metod va usullardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, analitik-sintetik tovush metodi orqali o‘quvchilarga tovush va harf o‘rtasidagi bog‘liqlik tushuntiriladi hamda fonematik eshitish qobiliyati rivojlantiriladi. Ko‘chirib yozish metodining sidirg‘asiga, o‘zgartirib va ijodiy turlari o‘quvchilarning imlo ko‘nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Izohli yozuv metodida esa orfogrammalarni ovoz chiqarib izohlash orqali imlo qoidalari o‘quvchilar xotirasida yanada mustahkam saqlanadi.

Bugungi kunda zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlarning qo‘llanilishi ham yuqori samaradorlik bermoqda. “Xato top”, “Jumlani to‘g‘ri tuz” kabi didaktik o‘yinlar o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshirib, ularning faol ishtirokini ta’minlaydi. Shuningdek, AKT vositalari — interaktiv doskalar, elektron resurslar va multimedia materiallari yordamida o‘quvchilarning vizual tasavvuri kengayadi, mavzularni o‘zlashtirish darajasi ortadi. Xatolar ustida muntazam ishlash, lug‘at doskalari va o‘zaro tekshirish metodlari esa o‘quvchilarda mustaqil ishlash ko‘nikmasini shakllantiradi hamda o‘z xatolarini anglab, ularni tuzatishga o‘rgatadi.

Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida imlo savodxonligini rivojlantirishda an’anaviy va zamonaviy metodlarni uyg‘un holda qo‘llash muhim ahamiyatga ega. Bu esa o‘quvchilarning savodxonlik darajasini oshirish, yozma nutqini rivojlantirish hamda mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining imlo savodxonligini rivojlantirishda mashg‘ulotlarni muntazam va tizimli tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Shu sababli ona tili darslarida har kuni qisqa muddatli imlo mashqlarini o‘tkazish o‘quvchilarning yozuv malakasini mustahkamlashga yordam beradi. O‘quvchilarning individual xatolarini aniqlash va ular asosida maxsus xato kartochkalaridan foydalanish esa kamchiliklarni bartaraf etishda samarali vosita hisoblanadi. Shuningdek, ota-onalar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, uy sharoitida ham imlo mashqlarini davom ettirish o‘quvchilarning savodxonligini oshirishga xizmat qiladi.

Lug‘at diktantlari hamda izohli yozuv mashqlarini muntazam qo‘llash o‘quvchilarning lug‘at boyligini kengaytiradi va imlo ko‘nikmalarini mustahkamlaydi. Har bir yozma ish yakunida xatolar ustida alohida ishlash esa o‘quvchilarda o‘z-o‘zini nazorat qilish va mustaqil ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida imlo savodxonligini rivojlantirish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. O‘quvchilarda uchraydigan imlo xatolari ko‘pincha mashg‘ulotlarning yetarli tashkil etilmasligi, psixofizik xususiyatlar hamda til bilimining sustligi bilan bog‘liq bo‘ladi. Shu sababli ona tili darslarida analitik-sintetik tovush metodi, izohli yozuv, ko‘chirib yozish kabi an’anaviy metodlar bilan bir qatorda didaktik o‘yinlar va AKT vositalaridan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Mashg‘ulotlarni muntazam tashkil etish,

xatolar ustida ishlash va ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish o‘quvchilarning imlo ko‘nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Natijada o‘quvchilarning yozma nutqi rivojlanib, mustaqil fikrlash hamda savodxonlik darajasi ortadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Alimardanova S.I. (2026) "Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yozuvdagi xatolarini aniqlash va bartaraf etish usullari
2. Vapayeva F.Sh. (2022) "Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining imloviy savodxonligini oshirishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish"
3. Masharipova U.A., A'zamova M.A. (2025) "Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida imloviy savodxonlikni shakllantirish"
4. Qosimova K. (1985) "Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi".

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA TABIIY FANLARNI O‘QITISHDA INTERAKTIV METODLARDAN FOYDALANISH

Ozodaxon Toshpolatova Shavkat qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi magistranti
E-mail: alyorbaratov9@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim tizimida tabiiy fanlarni o‘qitish samaradorligini oshirishning innovatsion yo‘llari hamda zamonaviy interfaol metodlarning pedagogik imkoniyatlari tadqiq etiladi. Tadqiqotning dolzarbligi bugungi raqamli avlod o‘quvchilarining tabiiy-ilmiy savodxonligini oshirishda an’anaviy metodlarning yetarsizligi hamda ularda tanqidiy fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish zarurati bilan belgilanadi. Ishning maqsadi boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga tabiiy fanlarni o‘rgatishda interfaol yondashuvlardan foydalanishning metodik tizimini ishlab chiqish va ularning kognitiv faolligini oshirishdagi samaradorligini ilmiy asoslashdan iborat. Tadqiqot davomida pedagogik kuzatuv, qiyosiy tahlil, loyihalash metodi (PBL), muammoli ta’lim va didaktik o‘yinlar kabi metodlardan foydalanildi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki, interfaol metodlar asosida tashkil etilgan darslarda o‘quvchilarning tabiiy jarayonlarni tahlil qilish darajasi an’anaviy guruhlarga nisbatan 25-30% ga yuqori bo‘lib, fanga nisbatan barqaror motivatsiya shakllandi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlariga moslashtirilgan, tabiiy-ilmiy tushunchalarni vizual modellashtirish va o‘yinli texnologiyalar orqali o‘rgatishning integrativ pedagogik algoritmi taklif etilgan. Ishlab chiqilgan metodik tavsiyalar va interfaol ishlanmalarning boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun dars sifatini oshirishda hamda yangi avlod o‘quv adabiyotlarini boyitishda asosiy manba bo‘lib xizmat qilishi bilan izohlanadi.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich ta’lim, didaktik o‘yinlar, interfaol metodlar, kognitiv faollik, loyihalash metodi, tabiiy fanlar, ta’lim samaradorligi, zamonaviy yondashuvlar.

Abstract. This article explores innovative ways to enhance the effectiveness of teaching natural sciences in the primary education system and the pedagogical potential of modern interactive methods. The relevance of the study is driven by the insufficiency of traditional methods in improving the scientific literacy of today’s

"digital generation" students, as well as the need to develop their critical thinking and problem-solving skills. The purpose of the work is to develop a methodological system for using interactive approaches in teaching natural sciences to primary school students and to scientifically substantiate their effectiveness in increasing cognitive activity. During the research, methods such as pedagogical observation, comparative analysis, Project-Based Learning (PBL), problem-based learning, and didactic games were utilized. The results obtained showed that in lessons organized based on interactive methods, the students' level of analyzing natural processes was 25-30% higher than in traditional groups, and a stable motivation toward the subject was formed. An integrative pedagogical algorithm for teaching scientific concepts through visual modeling and game technologies, adapted to the age characteristics of primary school students, is proposed. The developed methodological recommendations and interactive tools serve as a primary resource for improving the quality of lessons for primary school teachers and enriching new-generation educational literature.

Keywords: Cognitive activity, didactic games, educational efficiency, interactive methods, modern approaches, natural sciences, primary education, project method.

Аннотация: В данной статье исследуются инновационные пути повышения эффективности преподавания естественных наук в системе начального образования и педагогические возможности современных интерактивных методов. Актуальность исследования обоснована недостаточностью традиционных методов в повышении естественнонаучной грамотности учащихся «цифрового поколения», а также необходимостью развития у них навыков критического мышления и решения проблемных ситуаций. Цель работы заключается в разработке методической системы использования интерактивных подходов в обучении естествознанию учащихся начальных классов и научном обосновании их эффективности в повышении когнитивной активности. В ходе исследования использовались такие методы, как педагогическое наблюдение, сравнительный анализ, метод проектов (PBL), проблемное обучение и дидактические игры. Полученные результаты показали, что в классах, организованных на основе интерактивных методов, уровень анализа природных процессов учащимися на 25-30% выше, чем в традиционных группах, при этом сформирована устойчивая мотивация к предмету. Предложен интегративный педагогический алгоритм обучения естественнонаучным понятиям через визуальное моделирование и игровые технологии, адаптированный к возрастным особенностям учащихся начальных классов. Разработанные методические рекомендации и интерактивные разработки служат основным источником для повышения качества уроков учителей начальных классов и обогащения учебной литературы нового поколения.

Ключевые слова: Дидактические игры, естественные наукиб когнитивная активность, метод проектирования, начальное образование, современные подходы, эффективность обученияю, интерактивные методы.

Bugungi kunda ta’lim tizimidagi islohotlarning tub mohiyati o‘quvchilarda nafaqat nazariy bilimlarni shakllantirish, balki ularda tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va

muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida atrof-olam haqidagi tasavvurlarni boyitish va tabiiy fanlarga bo‘lgan qiziqishni uyg‘otishda innovatsion pedagogik texnologiyalarning o‘rni beqiyosdir. Zamonaviy ta’lim paradigmasida tabiiy fanlarni o‘qitish endi faqatgina faktlarni yodlatishdan iborat emas. Q. Abdullaevaning ta’kidlashicha, boshlang‘ich sinflarda fanlararo bog‘liqlikni ta’minlash o‘quvchining dunyoqarashini yaxlit holda shakllantirishga xizmat qiladigan didaktik asos hisoblanadi [1]. Bu yondashuv o‘quvchiga tabiat hodisalarini turli fanlar prizmasi orqali ko‘rish va ularning o‘zaro aloqadorligini tushunish imkonini beradi. So‘nggi yillarda xalqaro ta’lim tajribasida keng qo‘llanilayotgan STEAM (fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematika) yondashuvi tabiiy fanlar samaradorligini oshirishning asosiy omillaridan biriga aylandi. R. Bybee o‘zining tadqiqotlarida ta’kidlaganidek, STEM ta’limi o‘quvchilarni zamonaviy dunyo muammolariga tayyorlashda strategik ahamiyatga ega [2]. Ushbu yo‘nalishning mantiqiy davomi sifatida, C. Quigley va D. Herro STEAM yondashuvi orqali o‘quvchilarni real hayotiy muammolarni hal qilishga jalb etish, ularning faolligini oshirishini qayd etadilar [5]. O‘zbekiston ta’lim tizimida ham ushbu yondashuvlarni joriy etish masalalari dolzarb bo‘lib qolmoqda. Xususan, B. Gulyamov tabiiy fanlarni STEAM yondashuvi asosida o‘qitish metodikasini takomillashtirish zarurligini asoslash orqali, amaliy mashg‘ulotlarning o‘rnini alohida ko‘rsatib o‘tgan [3]. Shuningdek, N. Kushvaktov boshlang‘ich ta’limda innovatsion texnologiyalardan foydalanish darsning interfaolligini oshirib, o‘quvchi subyektivligini ta’minlashini uqtiradi [4]. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf tabiiy fanlar darslarida yuqoridagi ilmiy qarashlar va metodik tavsiyalarga tayangan holda, interaktiv metodlarni qo‘llashning afzalliklari va amaliy natijalari tahlil qilinadi. Boshlang‘ich sinflarda tabiiy fanlarni o‘qitishning pedagogik xususiyatlari boshlang‘ich sinf yoshidagi o‘quvchilarning psixofiziologik xususiyatlari ularda borliqni obrazli idrok etish va amaliy faoliyat orqali o‘rganishga bo‘lgan ehtiyoj yuqori ekanligini ko‘rsatadi. Shu sababli, tabiiy fanlarni o‘qitishda an’anaviy informatsion metodlardan voz kechib, o‘quvchini dars jarayonining faol subyektiga aylantiruvchi interaktiv metodlarga o‘tish zarurati tug‘iladi. N. Kushvaktov ta’kidlaganidek, innovatsion texnologiyalar o‘quvchilarda nafaqat tayyor bilimlarni o‘zlashtirish, balki mustaqil kuzatuvchanlik ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu jarayonda quyidagi interaktiv metodlar ustuvor ahamiyat kasb etadi:

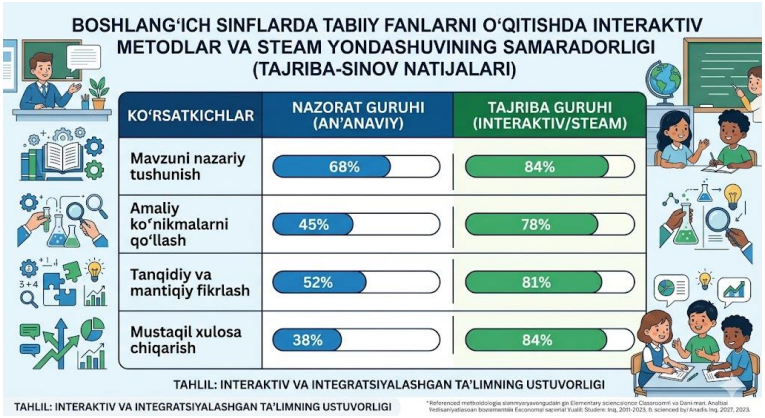
1. Muammoli ta’lim metodi: O‘quvchi oldiga tabiiy hodisa bilan bog‘liq muammoli savol qo‘yiladi va u turli gipotezalar orqali yechim izlaydi.
2. Loyiha metodikasi (Project-based learning): C. Quigley va D. Herro qarashlariga ko‘ra, real dunyo muammolariga asoslangan loyihalar o‘quvchilarning fanlararo integratsiyasini (STEAM) ta’minlovchi eng maqbul vositadir.
3. Modellashtirish: Tabiatdagi murakkab jarayonlarni (masalan, suvning aylanishi yoki fasllar almashinuvi) sodda modellar yoki raqamli resurslar yordamida vizuallashtirish.

STEAM yondashuvi va fanlararo bog‘liqlik tabiiy fanlarni o‘qitishda STEAM yondashuvi texnologiya va muhandislik elementlarini darsga olib kirish orqali

o‘quvchilarning analitik fikrlashini charxlaydi. B. Gulyamovning tadqiqotlariga ko‘ra, tabiiy fanlar darslarida matematik hisoblashlar va texnologik vositalardan foydalanish o‘quvchilarda "ijodiy muhandislik" tafakkurini uyg‘otadi. Bunda fanlararo bog‘liqlik prinsipi markaziy o‘rinni egallaydi. Q.Abdullayeva ilmiy asoslab berganidek, darslarni o‘zaro integratsiyalashgan holda tashkil etish o‘quv materialining takrorlanishini kamaytiradi va vaqtdan unumli foydalanish imkonini beradi. Masalan, "O‘simliklar hayoti" mavzusini o‘rganishda:

1. Tabiiy fan: O‘simlikning tuzilishi va biologik ehtiyojlari.
2. Matematika: Barglar soni yoki o‘sish sur’atini o‘lchash.
3. San’at: Tabiat tasvirini chizish yoki guldagi simmetriyani o‘rganish.

Boshlang‘ich sinflarda tabiiy fanlarni o‘qitishda interaktiv metodlar va STEAM yondashuvining samaradorligini aniqlash maqsadida tajriba-sinov ishlari olib borildi. Tadqiqot jarayonida an’anaviy o‘qitish uslubi qo‘llanilgan nazorat guruhlari hamda interaktiv metodlar va fanlararo bog‘liqlik asosida dars o‘tilgan tajriba guruhlari natijalari o‘zaro qiyoslandi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, dars jarayonida R. Bybee va B. Gulyamov ilgari surgan amaliy yondashuvlarning qo‘llanilishi o‘quvchilarning mavzuni o‘zlashtirish darajasini sezilarli darajada oshirgan.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Q.Abdullaeva ta’kidlaganidek, fanlararo bog‘liqlik masalan, tabiiy fan darsida matematik o‘lchovlar va texnologik modellashtirishdan foydalanish o‘quvchilarda darsga bo‘lgan motivatsiyani 1,5 baravarga oshirgan. Tajriba guruhidagi o‘quvchilar nafaqat nazariy ma’lumotlarni yodlab qoldilar, balki C. Quigley va D. Herro tavsiya etganidek, real hayotiy muammolarni masalan, suvni tejash yoki ekologik muvozanat hal qilishda o‘z bilimlarini namoyon etdilar. Interaktiv metodlardan foydalanish jarayonida quyidagi ijobiy tendensiyalar kuzatildi: Kognitiv faollik: O‘quvchilar passiv tinglovchidan faol tadqiqotchiga aylandi. Ayniqsa, N. Kushvaktov taklif etgan innovatsion texnologiyalar darsdagi zerikarli jarayonlarni jonli muloqot va tajribalarga boyitdi. Kommunikativ ko‘nikmalar: Guruhlarda ishlash davomida o‘quvchilar o‘z fikrini dalillash va jamoaviy qaror qabul qilishni o‘rgandilar. Mantiqiy zanjir: STEAM elementlari o‘quvchilarda "sabab-oqibat" bog‘liqligini tushunishga va tabiat hodisalarini tizimli tahlil qilishga yordam berdi. Boshlang‘ich sinflarda tabiiy fanlarni o‘qitish jarayoniga interaktiv metodlar va fanlararo integratsiyani joriy etish zamonaviy ta’lim tizimining kechiktirib bo‘lmas talabidir. Mazkur tadqiqot doirasida olib borilgan nazariy tahlil va tajriba-sinov ishlari natijalari quyidagi xulosalarni chiqarish imkonini berdi: O‘zlashtirish samaradorligining ortishi:

Interaktiv metodlar va STEAM yondashuvi qo‘llanilgan darslarda o‘quvchilarning tabiiy fanlar bo‘yicha nazariy bilimlarini amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalari an’anaviy darslarga nisbatan sezilarli darajada oshgan (o‘rtacha 30% dan yuqori). Kognitiv ko‘nikmalarning rivojlanishi: Tajriba guruhlarida o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va mustaqil ravishda ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish qobiliyatlari kuchaygan. Bu C.Quigley va D.Herro ta’kidlaganidek, real dunyo muammolariga qaratilgan yondashuvning samarasidir. Motivatsiya va subyektivlik: Fanlararo bog‘liqlik prinsipi (Q. Abdullaeva qarashlari bo‘yicha) darslarning qiziqarliligini ta’minlab, o‘quvchilarni passiv tinglovchidan faol tadqiqotchi va kashfiyotchi darajasiga ko‘targan. Olingan ijobiy natijalarga tayanib, boshlang‘ich ta’limda tabiiy fanlarni o‘qitish samaradorligini yanada oshirish bo‘yicha quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi: O‘quv dasturlarini modifikatsiyalash: Amaldagi tabiiy fanlar o‘quv dasturlarini STEAM yondashuvi elementlari (ayniqsa, modellashtirish va sodda muhandislik loyihalari) bilan boyitish zarur. Moddiy-texnik bazani shakllantirish: Boshlang‘ich sinf xonalarini sodda tajribalar o‘tkazish va fanlararo integratsiyani amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan jihozlar (raqamli mikroskoplar, o‘lchov asboblari, ijodiy konstruktorlar) bilan ta’minlash. O‘qituvchilar malakasini oshirish: Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun interaktiv metodlar, STEAM texnologiyalari va raqamli ta’lim resurslaridan foydalanish bo‘yicha maxsus treninglar va mahorat darslarini tashkil etish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdullaeva, Q. A. Boshlang‘ich sinflarda fanlararo bog‘liqlikni ta’minlashning didaktik asoslari.SamDU ilmiy axborotnomasi, 2022.

2. Bybee, R. W. The Case for STEM Education: Challenges and Opportunities. National Science Teachers Association (NSTA) Press, 2013.

3. Gulyamov, B. R. Tabiiy fanlarni STEAM yondashuvi asosida o‘qitish metodikasi. Toshkent, 2021.

4. Kushvaktov, N. H. Boshlang‘ich ta’limda tabiiy fanlarni o‘qitishning innovatsion texnologiyalari. Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.

5. Quigley, C. F., & Herro, D. An Educator's Guide to STEAM: Engaging Students Using Real-World Problems. Teachers College Press, 2019.

MODERN APPROACHES IN TRAINING PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Sultonova Madina Shavkat qizi

Student of the “Primary Education” department,

Gulistan State Pedagogical Institute

Abstract.This article analyzes modern approaches to the system of training primary school teachers, innovative technologies implemented in pedagogical education, and advanced foreign experiences. The role of contemporary methods in shaping the professional competence of future teachers is highlighted.

Keywords: primary education, teacher training, modern approaches, innovative technologies, foreign experience, professional competence.

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash tizimidagi zamonaviy yondashuvlar, pedagogik ta’limga tatbiq etilayotgan innovatsion texnologiyalar va ilg‘or xorijiy tajribalar tahlil qilingan. Kelajak o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini shakllantirishda zamonaviy metodlarning o‘rni yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, o‘qituvchilar tayyorlash, zamonaviy yondashuvlar, innovatsion texnologiyalar, xorijiy tajriba, kasbiy kompetensiya.

Аннотация. В данной статье анализируются современные подходы в системе подготовки учителей начальных классов, инновационные технологии, внедряемые в педагогическое образование, и передовой зарубежный опыт. Осмыслена роль современных методов в формировании профессиональной компетенции будущих учителей.

Ключевые слова: начальное образование, подготовка учителей, современные подходы, инновационные технологии, зарубежный опыт, профессиональная компетенция.

There are numerous professions in the world, but undoubtedly, the most noble and responsible one is teaching. Indeed, primary education forms the fundamental core of the continuous education system. If a student masters all subjects thoroughly during their primary years, they will not face difficulties in acquiring knowledge in higher grades. As students progress to secondary education, their level of academic achievement serves as a direct reflection of the professional competence of their primary school teacher. To ensure excellence and avoid professional criticism, a primary school teacher must be an expert in their field.

If we compare a school to a large building, primary education is its foundation. The more solid and firm the foundation, the higher the building can rise. Alternatively, if we consider the teacher as a gardener and the student as a young sapling—if the gardener nurtures the sapling correctly and provides water and nutrients on time, it will grow into a great tree. Those who rest in the shade of that tree will offer prayers of gratitude for the gardener’s hard work.

As seen from the two examples provided above, the knowledge acquired during primary education is of paramount importance. Today, it is common to observe teachers utilizing modern innovative technologies, methods, and various educational games during their lessons. Consequently, several questions arise: What exactly do “method” and “innovative technology” mean? Why is it necessary to use modern technologies instead of relying solely on traditional teaching methods? Which specific methods yield the most effective results?

Before implementing innovative technologies and methods, we must focus on their conceptual meanings. The term **“Method”** originates from Latin, meaning “way” or “path.” More specifically, it refers to the systematic efforts made to achieve a particular goal. Innovative technology can be applied in every sphere. In education, today’s most urgent tasks include implementing new approaches, modern methodologies, multimedia tools, and computer technologies.

In the current era, the use of innovative technologies in every field has become a requirement of the times. Primary school students have limited scientific background, and they often find it difficult to comprehend or master topics explained in a purely academic style. Therefore, to ensure better acquisition of knowledge, teachers must employ various innovative technologies, methods, and games.

While topics can be explained solely through verbal instruction, the proverb "Seeing once is better than hearing a thousand times" holds true. Presenting subject matter through presentations using computers and multimedia tools makes it easier for students to understand and retain complex topics. The correct application of various methods during lessons ensures high-quality learning and a sufficient understanding of the material. However, it is important to note that certain methods may not yield the expected results if not aligned with the teacher's specific objectives.

This article provides examples from our practical experience regarding the application of certain interactive methods and technologies used in primary school mathematics lessons during professional internships. It is well known that primary school students are primarily motivated by achieving "Excellent" and "Good" grades, and they often study in a competitive environment. To further increase student engagement, numerous methods and technologies exist; below are examples of how to apply some of them in the classroom.

The **"Competition"** Method. This method is effective for reinforcing the topic of "Adding Multi-digit Numbers" in 3rd-grade mathematics. In this method, three students are initially called to the board. Each student is given a separate sheet containing different problems (of equal difficulty) prepared in advance by the teacher. The student who completes the assigned problems first and correctly is declared the winner and is rewarded by the teacher.This method facilitates rapid thinking in students and significantly increases their engagement in the lesson. The **"Competition"** method can be conducted not just with three students, but with six, nine, or even the entire class during a single session. Naturally, this depends on the time allocated for reinforcement and the complexity of the lesson being taught. To implement the "Competition" method with all students, several topic-related problems are written on the board, and students are given 5–10 minutes. The student who solves the problems correctly within the allotted time (or before the deadline) is declared the winner; alternatively, students can be awarded 1st, 2nd, and 3rd places based on their speed and accuracy.

Another widely used method today is the **"Umbrella"** method. This method can also serve as a "brain break" or physical activity during the lesson. The procedure for the "Umbrella" method is as follows: mathematical tasks are attached to the edges of an umbrella using strings. Five or six students are called to the board and stand in a circle around the umbrella. Music is played, and the umbrella is rotated by one of the students. The number of tasks on the umbrella should be fewer than the number of participants. When the music stops, students must quickly grab a task; the quickest students secure a task, while those who fail to grab one return to their seats. Those with tasks proceed to solve them.

If this method is conducted in a mathematics lesson following consecutive theoretical subjects—such as Literacy or Natural Science—it alerts students who may be sitting inattentively and increases their speed and alertness. As a result of implementing these technologies and methods into the educational process, a student's:

-independent thinking abilities continue to develop;

-capacity for critical and free thinking is cultivated;

-interest and engagement in the lesson increase;

-ability to express personal opinions independently is strengthened;

-habit of self-guided study and continuous self-improvement is fostered, among other benefits.

In conclusion, while there are many teachers in the world, there are unfortunately fewer true masters of the profession. To become an expert in this field, every teacher must first possess profound knowledge and extensive experience, as well as the ability to effectively utilize modern technologies and interactive methods during classroom activities. Furthermore, the proficiency to apply information technologies in professional practice remains one of the most vital requirements of the modern era.

References:

1.Ishmuhamedov, R., Abduqodirov, A., & Pardaev, A. (2008). Innovative Technologies in Education. Tashkent. – 181 p.

2.Mathematics Textbook for 3rd Grade of General Secondary Schools.

3.Isoqov, I., & Qulmamatov, S. I. Innovative Technologies in Teaching Informatics. Lecture notes.

4.Isoqov, I., & Qulmamatov, S. I. (2013). Practical Work Designs in the Subject of Innovative Technologies in Teaching Informatics. Gulistan, GulSU.

5.Ganiyeva, M. (2023). The Importance of Complex Problems in Developing Mathematical Thinking of Primary School Students. Scienceweb Academic Papers Connection.

BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK YONDASHUVLARNING AHAMIYATI

A.B.Ummatqulova

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi II bosqich magistranti

e-mail_adasoj386@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur tezisda boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida zamonaviy pedagogik yondashuvlarning nazariy-metodologik asoslari hamda ularning amaliy ahamiyati tahlil qilinib, kompetensiyaviy yondashuv, interaktiv metodlar hamda raqamli texnologiyalar asosida o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini oshirish masalalari yoritilgan. Shu bilan birga tadqiqotda interaktiv metodlar, muammoli o'qitish, hamkorlikda o'rganish texnologiyalari hamda raqamli ta'lim vositalaridan samarali foydalanishning didaktik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, UNESCO tarafidan ilgari surilgan zamonaviy ta'lim konsepsiyalari va

xalqaro tajribalar asosida o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari boshlang‘ich ta’lim tizimida o‘qituvchilarni tayyorlash isfatini oshirish bilan bir qatorda ijodiy va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish va ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi, zamonaviy ta’lim, pedagogik yondashuv, kompetensiya, innovatsiya, interaktiv metodlar, raqamli ta’lim, raqamli texnologiya.

Abstract: This thesis analyzes the theoretical and methodological foundations of modern pedagogical approaches and their practical significance in the process of training primary school teachers. It highlights issues of improving teachers' professional preparation through competency-based approaches, interactive methods, and digital technologies. At the same time, the research examines the didactic possibilities of effectively using interactive methods, problem-based learning, collaborative learning technologies, and digital educational tools. Furthermore, opportunities for enhancing professional training are explored based on modern educational concepts put forward by UNESCO and international experiences. The research results are of significant scientific and practical importance not only in improving the quality of teacher training in the primary education system but also in developing creative and critical thinking skills and implementing digital technologies into the educational process.

Keywords: primary school teacher, modern education, pedagogical approach, competence, innovation, interactive methods, digital education, digital technology.

Аннотация: В данном тезисе анализируются теоретико-методологические основы современных педагогических подходов и их практическая значимость в процессе подготовки учителей начальных классов. Освещаются вопросы повышения профессиональной подготовки учителей на основе компетентностного подхода, интерактивных методов и цифровых технологий. Вместе с тем, в исследовании анализируются дидактические возможности эффективного использования интерактивных методов, проблемного обучения, технологий совместного обучения и цифровых образовательных средств. Также рассматриваются возможности совершенствования профессиональной подготовки учителей на основе современных образовательных концепций, выдвинутых ЮНЕСКО, и международного опыта. Результаты исследования имеют важное научно-практическое значение не только для повышения качества подготовки учителей в системе начального образования, но и для развития навыков творческого и критического мышления, а также внедрения цифровых технологий в образовательный процесс.

Ключевые слова: учитель начальных классов, современное образование, педагогический подход, компетенция, инновация, интерактивные методы, цифровое образование, цифровые технологии.

XXI asrda ta’lim jarayoni axborotlashuv va globallashuv jarayonlari ta’sirida tubdan yangilanib bormoqda. Bu borada Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev

ta’kidlaganidek: “Yangi O‘zbekistonni barpo etishda zamonaviy bilim va yuksak malakali kadrlar hal qiluvchi omil hisoblanadi”[1]. Mazkur fikr ta’lim tizimida, xususan, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonini zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil etish zaruratini ko‘rsatib beradi. “Xalqimiz dunyoqarashida innovatsiya muhitini yaratish eng muhim vazifamizdir. Innovatsiya bo‘lmas ekan, hech bir sohada raqobat, rivojlanish, bo‘lmaydi. Bu sohadagi o‘zgarishlarni xalqimizga keng targ‘ib qilmasak, odamlarda ko‘nikma paydo qilmasak, bugungi davr shiddati, fan-texnikaning mislsiz yutuqlari bilan hamqadam bo‘lolmaymiz. Shuning uchun ushbu faoliyatni zamon talablari darajasida rivojlantirish yangi vazirlik, qolaversa, ushbu markazning asosiy vazifasi bo‘lishi kerak”[2], dedi Shavkat Mirziyoyev. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Lev Vygotsky ta’limning ijtimoiy-madaniy nazariyasida shaxs rivojida ijtimoiy muhit hamda o‘qituvchi faoliyatining o‘rni muhim ekanligini asoslab bergan. Buning natijasi esa boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlashda interaktiv va hamkorlikka asoslangan metodlardan foydalanish zarurligini namoyon etadi. Shu bilan birga, John Dewey o‘zining pragmatik pedagogika konsepsiyasida ta’lim jarayonida tajribaga asoslangan o‘qitish muhimligini alohida ta’kidlaydi. Ushbu yondashuv zamonaviy ta’limda “learning by doing” tamoyili sifatida keng qo‘llaniladi hamda o‘qituvchilarni amaliy faoliyatga yo‘naltirishni talab etadi. Kompetensiyaviy yondashuv esa o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini yangi bosqichga olib chiqib, UNESCO ta’lim konsepsiyalarida ham o‘qituvchilarning nafaqat bilim, balki amaliy kompetensiyalarini rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Bundan tashqari, zamonaviy ta’limda raqamli texnologiyalar alohida ahamiyatga ega. European Commission tomonidan ishlab chiqilgan “Digital Education Action Plan” dasturida o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish ta’lim sifatini oshirishning muhim sharti sifatida qayd etib qo‘yilgan. Ta’limning maqsadi o‘quv-biluv jarayoni, uning mohiyati, tizimi, mazmunini, usul hamda vositalari, metodlari, texnologiyalari, o‘qituvchi-o‘quvchi munosabatlari, shu bilan birgalikda, mazkur tizimning samaradorligi qanday shaxs yoki mutaxassisini sharklantirishni ham belgilaydi. Ta’lim maqsadining ijtimoiy buyurtma asosida ifodalanishi shaxs, davlat, jamiyat, fan-texnika hamda ishlab chiqarishning umumiy rivojlanish darajasi bilan beligilanib, ta’lim maqsadi jamiyat ehtiyojlarini ifodalaydi hamda uning taraqiyotini belgilaydi. Butun ta’lim jarayoni-o‘quv materialidan boshlab, ta’lim natijasigacha ta’lim maqsadidan kelib chiqqan holda belgilanadi. Ta’lim maqsadi oldida turgan asosiy masala bugungi kun va istiqbolda jamiyat ravnaqi uchun qanday kadr, malakali mutaxassis tayyorlash kerakligi bilan xarakterlanadi. Ta’lim jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchilarlarning dars paytidagi hamkorligi, maktab va ota-onalar hamkorligi, o‘quvchilarning mustaqil ishlashi, sinfdan tashqari ishlar shaklida ta’lim hamda tarbiya masalalari hal etiladi. Ta’limning maqsadi jamiyat ehtiyojiga mos ravishda shakllanib, ta’lim-tarbiya maqsadi mos va mutanosib bo‘lishi lozim. Ilmiy adabiyotlarda ta’limning maqsadi imkoniyatlaridan to‘g‘ri, aniq, o‘rinli foydalanish ko‘nikma va malakalarini hosil qilish, mantiqiy-ijodiy tafakkurni rivojlantirish, kommunikativ savodxonlikni oshirish, milliy g‘oyani singdirish, sharqona tarbiyani shakllantirish, vatanparvarlikni shakllantirish,

shaxsni ma’naviy boyitish hamda dunyoqarashini kengaytirishdan iboratligi ta’kidlangan. Ta’limiy maqsad asosida o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, og‘zaki va yozma savodxonlikni oshirish, mantiqiy tafakkurni rivojlantirish orqali ularning muloqot madaniyati takomillashtirilib boriladi. Zamonaviy ta’lim tizimi o‘quvchilarning faolligi, mustaqil hamda tanqidiy fikrlashi hamda ijodiy yondashuvini rivojlantirishga yo‘naltirilgan. Xususan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini o‘qitishda an’anaviy usullar bilan bir qatorda zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan birga innovatsion metodlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu metodlar ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish bilan birga, o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini ham kuchaytiradi. Masalan, siz o‘zingizni zerikarli darsni boshdan kechirayotganingizni tasavvur qiling, o‘qituvchilarning ovozi quloqlaringizda aks-sado berib, darsga e’tiboringizni qaratmoqchi bo‘lganingizda, ko‘z qovoqlari esa tushmasligi uchun kurashmoqda. Ushbu jarayonda dars turli xil innovatsion texnologiyalar, interaktiv vositalar,multimedia vositalari bilan olib borilganda edi juda ham qiziqarli zerikishga esa vaqt ham bo‘lmas edi. Hozirgi kunda ko‘plab pedagoglar o‘z mashg‘ulotlarini an’anaviy ssenariylardan uzoqlashtirib, zamonaviy o‘qitish usullarini o‘rganish orqali o‘quvchilarni o‘quv jarayoniga yanada chuqurroq jalb qilishni maqsad qilganlar. Ta’lim landshafti jadal bilan rivojlanib bormoqda, bu sizga zamonaviyroq strategiyalardan xabardor bo‘lishni hamda ularga moslashishni talab qiladi. Agar buni qilmasangiz, rivojlanayotgan ta’lim landshaftiga muammosiz qo‘shilishingiz qiyin bo‘lishi mumkin. Ta’lim texnologiyalari pedagogik faoliyatning ma’lum sohasini qamrab olib, didaktik jarayon bosqichlarini muayyan ketma-ketlikda qurish o‘quvchilarning bilim faoliyatini mavzu bo‘yicha belgilangan maqsadlarga mos holda tanlangan o‘qitish metodlari yordamida tashkil etish demakdir. Boshlang‘ich sinflarda ta’lim sifat samaradorligini oshirishda zamonaviy yondashuv - o‘z mohiyati va mazmuniga ko‘ra, ma’lum pedagogik nazariyaga asoslangan, u yoki bu tasnifga tegishli bo‘ladi. Bugungi kunda axborot texnologiyalari jamiyatimiz rivojlanishiga ta’sir etuvchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Axborot texnologiyalari insoniyat taraqqiyotining turli bosqichlarida ham mavjud bo‘lib, hozirgi zamon axborotlashgan jamiyatning o‘ziga xos xususiyati shundaki, axborot texnologiyalari barcha mavjud texnologiyalar, xususan yangi texnologiyalar orasida yetakchi o‘rin egallamoqda. Axborot texnologiyasi va texnik vositalar samarasini belgilaydigan didaktik materiallardan keng foydalanish zamonaviy pedagogik texnologiyalarning asosiy belgilaridan biridir. Axborotli ta’lim jarayoni oldindan pedagogik loyihalangandagina ko‘zlangan maqsadga erishish mumkin. Pedagogik jarayonni kompyuterlashtirish asosiy yo‘nalishlaridan biri va zamonaviy pedagogic texnologiyalarning shug‘ullanishi lozim bo‘lgan sohasidir. O‘qitishning zamonaviy axborot texnologiyalari o‘quvchining emas, u, eng avvalo o‘qituvchining texnologiyasidir. O‘quvchi-talaba zamonaviy axborot texnologiyasini o‘rganmaydi, balki uning mahsulotidan o‘qitishning texnik vositasi sifatida foydalanadi. Xulosa qilib aytganda, ta’limda innovatsion vositalar, ta’limda axborot texnologiyalari, interaktiv vositalar o‘quvchini yangi mavzuni puxta o`zlashtirishga va ta’lim sifatini oshishiga xizmat qiladi. O‘quvchilar qanchalik kreativ

hamda mustaqil va tanqidiy fikrlab, faol bo‘lib mustaqil bajara olsalar biz oldimizga qo‘ygan maqsadimizga erishgan bo‘lamiz

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” 2021.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 29-noyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligini tashkil etish to‘g‘risida”gi farmoni. https://president.uz/oz/lists/view/1309

3. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Moliya. 2003.

4.Yo‘ldosheva D., Hamroyeva SH. Ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent, 2017. 2. Boshlangich ta’limni o‘qitish metodikasi. O‘quv uslubiy majmua. Toshkent, 2018.

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING METODIK TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Xidirova Nodira Abdiganiyevna

Guliston davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya: mazkur maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining metodik tayyorgarligini takomillashtirishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning ilmiy-pedagogik muammolari tadqiq qilingan. Shuningdek, Tabiiy fanlarni o‘qitish metodikasi fanini o‘qitishda https://onlinedars.uz saytidan foydalanish imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: metodik tayyorgarlik, raqamli texnologiya, raqamlashtirish, metodika, rivojlantirish, elektron ta’lim tizimi, elektron sayt, pedagogik kompetentlik.

Abstract: This article examines the scientific and pedagogical problems of using digital technologies to improve the methodological preparation of future primary school teachers. It also discusses the possibilities of using the website https://onlinedars.uz in teaching the subject of natural science teaching methods.

Keywords: methodological preparation, digital technology, digitization, methodology, development, electronic education system, electronic website, pedagogical competence.

Аннотация: В данной статье рассматриваются научно-педагогические проблемы использования цифровых технологий для повышения методической подготовки будущих учителей начальной школы. Также обсуждаются возможности использования веб-сайта https://onlinedars.uz в преподавании предмета «Методика преподавания естественных наук».

Ключевые слова: методическая подготовка, цифровые технологии, цифровизация, методология, разработка, электронная система образования, электронный веб-сайт, педагогическая компетентность.

Ta’lim jarayoniga axborot texnologiyalarni joriy qilish bugungi kunda ta’lim tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Maktablarni jihozlar bilan ta’minlash ortib bormoqda, deyarli har bir maktabda interfaol doskalar, planshetlar, yaxshi kompyuterlar, virtual reallik ko‘zoynaklari va boshqalar mavjud. Hozirgi vaqtda

raqamli texnologiyalardan foydalanish mumkin bo‘lgan ta’lim muhiti yaratilgan va ko‘pchilik o‘qituvchilar undan muvaffaqiyatli foydalanmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktyabrdagi “Raqamli O‘zbekiston-2030” stategeyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g`risida”gi PF-6079 sonli Farmoniga asosan mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotni faol rivojlantirish, barcha tarmoqlar va sohalarda, eng avvalo, davlat boshqaruvi, ta`lim, sog`liqni saqlash va qishloq xo‘jaligida zamonaviy kommunikatsion texnologiyalarini keng joriy etish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda[1].

Zamonaviy axborot texnologiyalari rivojlangan bugungi globallashuv sharoitida tabiiy fanlarni o‘qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanishda bir qancha tamoyillarga amal qilinishi lozim.

Boshlang‘ich sinflarda tashkil etiladigan tabiiy fanlar darslarini ushbu tamoyillar asosida tashkil etishda raqamli texnologiyalarning o‘rnini alohida ta’kidlash lozim. Zamonaviy axborot jamiyatida media ta'lim, ta’lim jarayonida mediadan foydalanish, zamonaviy o‘qituvchining ommaviy axborot vositalari bilan ishlash ko‘nikmasini shakllantishda, ommaviy axborot vositalari yordamida ta`lim mohiyatini, ochib berish, pedagogik salohiyatining oshishi va turli ommaviy axborot vositalaridan foydalanish shartlarini tushunishiga, ta'lim jarayonida (axborot texnologiyalari, Internet, ijtimoiy tarmoqlar, ekran san’ati, televizor, reklama, interaktiv o‘yinlar, kompyuter animatsiyasi va boshqalar), pedagogik modellar va ulardan foydalanishga tayyorligini shakllantirish vositasi sifatida qaraladi[2].

Hozirgi kunda o‘quvchilarga sifatli ta’lim berishda ilmiy-texnika taraqqiyoti mahsuli bo‘lgan raqamli texnologiyalarni o‘quv jarayoniga tatbiq qilish, videodars va multimediali ilovalardan foydalangan holda dars jarayonlarini tashkil etish davr talabidir. Tabiiy fanlar darslariga multimediali vositalar asosida o‘qitish orqali har bir o‘quvchi ona tabiat bilimdoni, tabiatning qo‘riqchisi, tabiatda ro‘y berayotgan voqealarga ongli munosabat bildira oladigan berkamol shaxs bo‘lib voyaga yetishi mumkin.

Shuni inobatga olgan holda biz tadqiqot ishlarimiz natijasida “Tabiiy fanlarni o‘qitish nazariyasi va metodikasi” fanidan raqamli texnologiyalarga asoslangan https://onlinedars.uz saytini ishlab chiqdik. Ishlab chiqilgan ushbu saytda mazkur fanni o‘qitishning didaktik ta’minotidan foydalanildi.

1-rasm. https://onlinedars.uz sayti

Ushbu saytda Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabalari uchun mo‘ljallangan “Tabiiy fanlarni o‘qitish nazariyasi va metodikasi” fanining quyidagi mavzulari joylashtirilgan:

1-mavzu: Boshlang‘ich sinflarda tabiiy fanlar nazariyasi va metodikasining predmeti, maqsad va vazifalari va tadqiqot metodlari.

2-mavzu: Boshlang‘ich sinflarda quyosh sistemasi.

3-mavzu: Boshlang‘ich sinflarda yerning shakli va harakati.

4-mavzu: Boshlang‘ich sinflarda yerning geografik qobig‘i. Litosfera

5-mavzu: Boshlang‘ich sinflarda yerning geografi qobig‘i. Gidrosfera

6-mavzu: Boshlang‘ich sinflarda yerning geografik qobig‘i. Atmosfera.

7-mavzu: Boshlang‘ich sinflarda biosfera.

8-mavzu: Boshlang‘ich sinflarda o‘simliklar anatomiyasi, fiziologiyasi. Tiriklik belgilari.

9-mavzu: Boshlang‘ich sinflarda o‘simliklarning asosiy bo‘limlari va O‘zbekistonning o‘simlik qoplami.

10 - mavzu: Boshlang‘ich sinflarda hayvonot olamining xilma-xilligi va uning tabiatda tutgan o‘rni.

11- mavzu: Boshlang‘ich sinflarda odam va uning salomatligi.

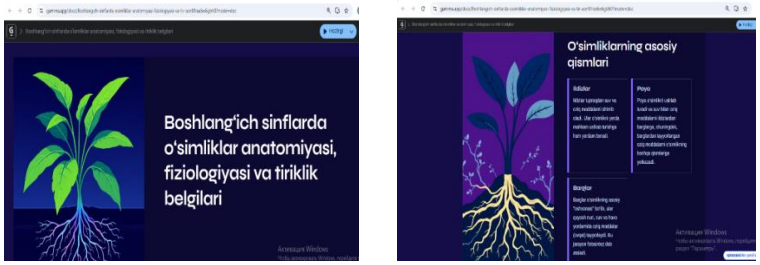
12 -mavzu: Boshlang‘ich sinflarda tabiiy resurslar va ulardan oqilona foydalanish.

13-mavzu: Boshlang‘ich sinflarda muhit va ekologik omillar.

14-mavzu: Boshlang‘ich sinflarda ekologik muammolar

15- mavzu: Boshlang‘ich sinflarda energiya. Issiqlik va yorug‘lik. Tovush. Harakat va tezlik. Energiya.

Saytda har bir mavzu bo‘yicha ma’lumotlar, taqdimot, nazorat savollari, test va video materiallar joylashtirilgan bo‘lib, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini metodik tayyorgarligini takomillashtirishda va o‘quv darslariga tayyorgarlik ko‘rishda va darsni olib borishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

2-rasm. “Boshlang‘ich sinflarda o‘simliklar anatomiyasi, fiziologiyasi. Tiriklik belgilari” mazvusi bo‘yicha taqdimot ko‘rinishi

Olib borilgan tadqiqot natijasida talabalarning tafakkur qilish dinamikligini fanlararo raqamli texnologiyalar asosida strukturaviy integratsiyalash mohiyati chuqur o‘rganilib, quyidagi metodik tavsiyalarni berish maqsadga muvofiq:

- o‘qituvchilar tomonidan o‘rgatilayotgan o‘quv materialini yangi innovatsion metodlar asosida o‘rgatish;
- o‘quvchilarning tafakkur qilish dinamikligini fanlararo strukturaviy integratsiyalash mohiyatini tatbiq qilish bo‘yicha zamonaviy metodik ta’minot yaratish;
- ta’lim subyektlarining qiziqish va intilishlarini inobatga olib nostandart mashq va topshiriqlarni ishlab chiqib, uni amalaiyotga tatbiq etish ishlarini amalga oshirish.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining metodik tayyorgarliginni raqamli texnologiyalar asosida takomillashtirishning pedagogik: raqamli texnologialar vositasida darslarni joriy etish; bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining metodik tayyorgarligini rivojlantirishga yo‘naltiruvchi yondashuv va tamoyillarni amaga oshirish; raqamli texnologiyalar asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligini rivojlantirishga hetiyojlarni shakllantirish va pedagogik faoliyat motivlarini rivojlantirish hamda tashkiliy: raqamli texnologiyalar asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining metodik tayyorgarliginni rivojlantirish; raqamli texnologiyalar yordamida yaratilgan o‘quv materiallari asosida o‘qitish ni tashkil etish; bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining metodik tayyorgarligini rivojlantirishga doir pedagogik faoliyatning sinov jarayonini ta’minlash kabi shart-sharoitlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni. PF-6079-son. 2020-yil 5-oktabr. https: //lex.uz

2. Федоров А.В, Медиаобразование в зарубежных странах. Монография. - Таганрог: Изд-во. Кучма,2003. - С. 238.

3. Nuritdinova M.I. Tabiatshunoslikni o‘qitish metodikasi. O‘quv qo‘llanma. – T.: Cho‘lpon nomidagi nashriyot manba ijodiy uyi, 2005. – 240 b.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA MANTIQIY MASALALAR YECHISH ORQALI TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Xilvatova Go‘zal Sultonovna

GulDPI, Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang‘ich ta’lim)

1-kurs magistranti

Annotatsiya: ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mantiqiy masalalar yechish orqali tafakkurni rivojlantirishning nazariy asoslari yoritilgan. Unda o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash, tahlil qilish, solishtirish, umumlashtirish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantirishda mantiqiy masalalarning ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, boshlang‘ich ta’lim jarayonida mantiqiy masalalardan samarali foydalanishning pedagogik va psixologik jihatlari tahlil qilingan. Tadqiqot davomida mantiqiy masalalar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi hamda matematik tafakkurini rivojlantirishning muhim vositasi ekanligi asoslab berilgan. Maqola natijalari boshlang‘ich ta’lim amaliyotida o‘quvchilarning intellektual salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, tafakkur, mantiqiy masala, mantiqiy fikrlash, ijodiy fikrlash, pedagogik yondashuv, matematik tafakkur, o‘quv faoliyati.

Abstract: This article discusses the theoretical foundations of developing thinking in primary school students through solving logical problems. It reveals the importance of logical problems in developing students' logical thinking, analysis, comparison, generalization, and conclusion skills. It also analyzes the pedagogical and psychological aspects of the effective use of logical problems in primary education. The

study substantiates that logical problems are an important tool for developing students' independent thinking, creative approach, and mathematical thinking. The results of the article serve to increase the intellectual potential of students in primary education practice.

Keywords: primary education, thinking, logical problem, logical thinking, creative thinking, pedagogical approach, mathematical thinking, educational activity.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические основы развития мышления у учащихся начальной школы посредством решения логических задач. Раскрывается важность логических задач в развитии у учащихся навыков логического мышления, анализа, сравнения, обобщения и формулирования выводов. Также анализируются педагогические и психологические аспекты эффективного использования логических задач в начальном образовании. Исследование обосновывает, что логические задачи являются важным инструментом развития самостоятельного мышления, творческого подхода и математического мышления учащихся. Результаты статьи способствуют повышению интеллектуального потенциала учащихся в практике начального образования.

Ключевые слова: начальное образование, мышление, логическая задача, логическое мышление, творческое мышление, педагогический подход, математическое мышление, образовательная деятельность.

Yurtboshimiz Sh.Mirziyoyev haqli ravishda ta’kidlaganidek, “Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma’naviy salohiyatga ega bo‘lib, dunyo miqyosida o‘z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo‘sh kelmaydigan insonlar bo‘lib kamol topishi, baxtli bo‘lishi”ga erishishda “...umumiy o‘rta ta’lim, o‘rta maxsus va oliy ta’lim sifatini yaxshilash hamda ularni rivojlantirish chora-tadbirlarini amalga oshirish”ga alohida urg‘u berilgani bejiz emas.

Matematika o‘qitishning oliy maqsadi — bolaning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishdir. Matematika — bu shunchaki raqamlar haqidagi fan emas, u fikrlash maktabidir. Mantiqiy masalalarni yechish orqali bola abstrakt fikrlashni va masalalarga to‘g‘ri strategiya bilan yondashishni o‘rganadi"[1]. Ta’lim-tarbiya jarayonida ta’lim oluvchilarning mustaqil fikrlashini shakllantirish hamma zamonlarda ham dolzarb masala bo‘lib kelgan.

"Berilgan ma’lumotlardan tashqariga chiqib, narsalarning mohiyatini anglab yetish — bu hayotdagi eng katta zavqlardan biridir. O‘quvchi mantiqiy masalalar orqali o‘zi kutganidan ham ko‘proq narsani bilishga va tushunishga o‘rganadi"[2].

Boshlang‘ich ta’lim metodikasi bo‘yicha yetakchi olimlardan biri Jumayev B. o‘zinning o‘quv qo‘llanmasida mantiqiy masalalarni **"fikrlash gimnastikasi"** deb ataydi. Uning ta’kidlashicha, *"Matematik tafakkur faqat formula yodlash bilan emas, balki kutilmagan vaziyatli mantiqiy masalalarni yechish orqali shakllanadi"*[3].

Insonning fikrlash qobiliyatining muhim tarkibiy qismlaridan biri bu mantiqiy savodxonlik, ya’ni har qanday intellektual faoliyatda zarur bo‘lgan ma’lum bir minimal mantiqiy ko‘nikma va bilimdir. Mantiq matematikaning ajralmas qismi bo‘lganligi sababli, maktab o‘quvchilari uchun maktab matematika kursida mavjud bo‘lgan

mantiqiy tushunchalar va harakatlarni ajratib koʻrsatsak, ularga tegishli uslubiy ishlov berishni qoʻllasak, ularda mantiqiy koʻnikmalarni shakllantirish mumkin deb taxmin qilish mumkin. Har qanday faoliyatda e'tibor, mantiqiy fikrlash qobiliyati inson uchun zarurdir, chunki ular muammolarni hal qilishga, qiyin vaziyatlardan chiqish yoʻlini topishga yordam beradi. Matematika ijodkorlik sifatida alohida holatlarda qoʻllanilishi kerak boʻlgan umumiy qoidalarni ishlab chiqishni oʻz oldiga maqsad qilib qoʻygan. Bu qoidalarni yaratgan kishi yaratadi. Tayyor matematik qoidalarni qoʻllagan har bir kishi bilimning boshqa sohalarida yangi qiymatlarni yaratishi mumkin. Matematika alohida qobiliyatlarni talab qiladi, degan fikr bor.

Oʻzbekistonda boshlangʻich sinf matematika darsliklarining asosiy mualliflaridan biri Nasiba Abdurahmonova "Mantiqiy masalalarni darsning uzviy qismi" - deb hisoblaydi[4].

V.V.Drozina, V.L.Dilman "Nostandart muammolarni hal qilish uchun ijodkorlik mexanizmi" kitobida nostandart vazifaning quyidagi ta'rifini beradi - "bu reproduktiv usullar bilan aniqlab boʻlmaydigan oʻziga xos, ijodiy printsipni oʻz ichiga olgan vazifadir. hal qilish va talabalardan oʻz echimlarini izlashni talab qiladi"[5].

Mantiqiy topshiriqlar-bu oʻquvchini mantiqiy fiklashini oʻstirishga qaratilgan jumboqlardir. Bu topshiriqlarni bajarish davomida oʻquvchida tezkorlik, miya faoliyatining rivojlanishi, hozirjavoblik, mushkul vaziyatlardan tez chiqib ketish uchun zamin yaraladi.

Xulosa qilib aytadigan boʻlsak, biz bolalarga matematika fanidan ilk saboqni boshlangʻich sinfdanoq berar ekanmiz, bu bilan birga matematik masalalar bilan ishlash koʻnikmasini ham shakllantirib boramiz. Oʻquvchilar matematik fikrlash qobiliyatini shakllantirish bilan birga ularda toʻgʻri, aniq, qisqa matematik nutqni oʻstirish masalasi ham uzviy ravishda bogʻlangandir. Matematika oʻqitishning asosiy vazifalardan biri oʻquvchilarga hisoblash, oʻlchash va grafik koʻnikmalarning ma'lum aniq sistemasini hosil qilishdan iborat. Bu vazifani yetarlicha baholamaslik amalda oʻquvchilar bilimlari sifatining pasayishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jorj Polya "Matematik kashfiyot: Masalalarni yechishni oʻrganish, oʻrgatish va metodikasi" (*"Mathematical Discovery: On Understanding, Learning, and Teaching Problem Solving"*) nomli asar.

2. Jerom Bruner "The Process of Education" Harvard University Press. 97b.

3. Jumayev B. "Boshlangʻich sinflarda matematika oʻqitish metodikasi" oʻquv qoʻllanma "Oʻqituvchi" nashriyoti, Toshkent. 2003.

4.Nasiba Abdurahmonova *"Matematika oʻqitish metodikasi"* darsligi va boshlangʻich sinf matematika darsliklariga yozilgan metodik qoʻllanmalar. "Oʻqituvchi" nashriyoti (Toshkent). *2011, 130-bet".*

5. V.V. Drozina va V.L. Dilman's "Nostandart muammolarni hal qilish uchun ijodkorlik mexanizmi" kitobi. "Binom. Laboratoriya znaniy" 2-nashr. 256b.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA INNOVATSION USULLARDAN FOYDALANISH

Abbasova Sitora Baxtiyor qizi
Guliston davlat pedagogika instituti magistranti
E-mail: sitoraabbasova394@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutq madaniyatini shakllantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalar va zamonaviy metodlarning ahamiyati yoritilgan. Interfaol metodlar, raqamli texnologiyalar, kreativ topshiriqlar hamda kommunikativ yondashuvlarning o‘quvchilar og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirishdagi samaradorligi tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy didaktik o‘yinlar va innovatsion metodlarning boshlang‘ich ta’limdagi metodik imkoniyatlari ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: nutq madaniyati, innovatsion texnologiyalar, interfaol metodlar, kommunikativ kompetensiya, boshlang‘ich ta’lim, kreativ fikrlash, AKT, didaktik o‘yinlar.

Annotation: This article discusses the importance of innovative pedagogical technologies and modern teaching methods in developing the speech culture of primary school students. The effectiveness of interactive methods, digital technologies, creative tasks and communicative approaches in improving students’ oral and written speech is analyzed. In addition, the methodological possibilities of modern didactic games and innovative methods in primary education are described.

Keywords: speech culture, innovative technologies, interactive methods, communicative competence, primary education, creative thinking, ICT, didactic games.

Zamonaviy o‘quvchilar “raqamli avlod” vakillari bo‘lib, ular oddiy va bir xil metodlarga tez zerikadi. Shu sababli an’anaviy dars shakllari o‘rniga kreativ va innovatsion yondashuvlarni qo‘llash ta’lim samaradorligini oshiradi. Masalan, oddiy matn o‘qitish o‘rniga “Storytelling” texnologiyasidan foydalanish o‘quvchilarning tasavvur doirasini kengaytiradi. O‘quvchilar hikoya yaratish, voqeani davom ettirish yoki qahramon roliga kirish orqali nafaqat nutqini rivojlantiradi, balki ijodiy fikrlashni ham o‘rganadi.

Bugungi kun bolalari vizual axborotni tez qabul qilishi sababli “visual learning” elementlarini qo‘llash ham muhimdir. Mind map, infografika, emoji-card, QR topshiriqlar va animatsion lavhalar orqali tashkil etilgan darslar o‘quvchilarda yuqori qiziqish uyg‘otadi. Ayniqsa, “Bir rasm — ming fikr” usuli orqali o‘quvchilardan bitta tasvir asosida mustaqil hikoya tuzish talab etilganda, ularning og‘zaki nutqi sezilarli darajada rivojlanadi.

Kreativ yondashuvning yana bir muhim jihati — gamification, ya’ni ta’limni o‘yinlashtirishdir. An’anaviy darslarda o‘quvchi vazifani majburiyat sifatida bajarsa, o‘yin elementlari qo‘llangan darslarda u jarayonning faol ishtirokchisiga aylanadi. Masalan, “Nutq detektivi”, “So‘zlar laboratoriyasi”, “Sirli mikrofon”, “Bloger bola” kabi innovatsion mashg‘ulotlar o‘quvchilarning erkin va madaniyatli muloqot qilishiga yordam beradi. Bunday metodlar o‘quvchilarda o‘z fikrini qo‘rqmasdan bayon qilish

koʻnikmasini shakllantiradi.
Sun’iy intellekt va multimedia texnologiyalarining ta’limga kirib kelishi ham nutq madaniyatini rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Audioertaklar, virtual sayohatlar, podkastlar va interaktiv platformalar orqali oʻquvchi mustaqil tinglaydi, kuzatadi va fikr bildiradi. Masalan, qisqa videorolik tomosha qilgandan soʻng oʻquvchilardan jurnalist sifatida intervyu olish yoki reportaj tayyorlash soʻralganda, ularda kommunikativ kompetensiya faol rivojlanadi.

Shuningdek, zamonaviy yondashuvda “peer learning”, ya’ni tengdoshlar orqali oʻrganish usuli ham samarali hisoblanadi. Oʻquvchilar kichik guruhlarda ishlash orqali bir-birining fikrini tinglash, baholash va madaniyatli munosabat bildirishni oʻrganadi. Bu esa nutq madaniyatining tabiiy shakllanishiga xizmat qiladi.

An’anaviy ta’limda oʻquvchi koʻproq tinglovchi vazifasini bajargan boʻlsa, kreativ yondashuvda u ijodkor, izlanuvchi va kommunikator sifatida shakllanadi. Natijada dars jarayoni oddiy bilim berish emas, balki fikr almashish, muloqot qilish va ijodiy hamkorlik maydoniga aylanadi.

Bugungi kunda ta’lim tizimida oʻquvchilarning erkin fikrlashi, mustaqil qaror qabul qilishi va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf oʻquvchilarining nutq madaniyatini shakllantirish ularning keyingi ta’lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatini belgilaydi. Nutq madaniyati oʻquvchining fikrni ravon, mantiqiy va adabiy til me’yorlariga mos holda ifoda eta olish qobiliyatidir.
Boshlang‘ich ta’lim jarayonida innovatsion metodlardan foydalanish oʻquvchilarni darsning faol subyektiga aylantiradi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar oʻquvchilarning ijodiy fikrlashi, mustaqil ishlashi va erkin muloqot qilish koʻnikmalarini rivojlantiradi.

Hozirgi ta’lim amaliyotida nutq madaniyatini rivojlantirishda quyidagi innovatsion metod va oʻyinlardan samarali foydalanilmoqda:
“Aqliy hujum” – tezkor va erkin fikr bildirish koʻnikmasini rivojlantiradi;
“Storytelling” – hikoya yaratish orqali bog‘lanishli nutqni shakllantiradi;
“Role play” (rolli oʻyin) – real hayotiy vaziyatlarda muloqot qilishga oʻrgatadi;
“Debat” texnologiyasi – oʻz fikrini himoya qilish va nutqiy faollikni oshiradi;
“Quizizz” va “Kahoot” platformalari – interaktiv savol-javoblar orqali oʻquvchilarning qiziqishini oshiradi;

“Flipped classroom” (teskari sinf) – mustaqil tayyorgarlik va erkin fikrlashni rivojlantiradi;

“Case study” – muammoli vaziyatlarni tahlil qilish orqali mantiqiy fikrlashni kuchaytiradi;

“Insert” texnologiyasi – matn bilan ishlash va fikrni tahlil qilish koʻnikmasini rivojlantiradi.

Shuningdek, zamonaviy didaktik oʻyinlardan foydalanish ham yuqori samaradorlik beradi. Jumladan:

“Mikrofon” oʻyini – har bir oʻquvchi mavzu yuzasidan qisqa fikr bildiradi;

“Zanjirli hikoya” – oʻquvchilar navbat bilan hikoyani davom ettiradilar;

“Top so‘z” – berilgan harf asosida tezkor so‘z topish orqali lug‘at boyligi oshiriladi;

“Bir daqiqalik nutq” – o‘quvchilar qisqa vaqt ichida mustaqil fikr bayon qiladi;

“Emoji orqali hikoya” – rasmlar va emojilar asosida matn tuzish kreativ tafakkurni rivojlantiradi;

“QR-code topshiriqlar” – telefon yoki planshet orqali interaktiv topshiriqlar bajariladi;

“STEAM elementli nutq o‘yinlari” – fanlararo integratsiya asosida muloqot ko‘nikmalari rivojlantiriladi;

“Podcast minute” – o‘quvchilar qisqa audio nutqlar yozib, talaffuz va ravon nutq ustida ishlaydilar.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarning tinglab tushunish, fikrni tahlil qilish va mustaqil xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Multimedia vositalari, animatsion videolar, elektron taqdimotlar va interaktiv platformalar orqali tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi hamda dars samaradorligini kuchaytiradi.

Bundan tashqari, o‘qituvchining pedagogik mahorati va nutq madaniyati ham muhim omil hisoblanadi. O‘qituvchi o‘zining ravon nutqi, muomala madaniyati va zamonaviy metodlardan foydalanish tajribasi orqali o‘quvchilarga namuna bo‘lishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutq madaniyatini shakllantirishda innovatsion metodlar, raqamli texnologiyalar va kreativ didaktik o‘yinlardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshiradi. Bu esa o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirib, ularni mustaqil va ijodiy fikrlovchi shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1.Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2017.

2.Ishmuhamedov R. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent, 2019.

3.Yo‘ldoshev J. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida dars tashkil etish. – Toshkent, 2020.

4.Karimova S.Sh. Boshlang‘ich ta’limda innovatsion yondashuvlar. – Guliston, 2022.

5.Karimova S.Sh. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida nutqiy kompetensiyani rivojlantirish metodikasi. – Guliston, 2023.

6.O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.

BOSHLANG‘ICH TA’LIM TASHKILOTLARIDA STEAM ELEMENTLARI ASOSIDA MANTIQIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH

Sevinch Abduvahobova Anvarbek qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi magistranti
E-mail: sabduvahobova3@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida matematik mantiqiy fikrlashni shakllantirishning psixologik-pedagogik asoslari hamda uni rivojlantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalarning o‘rni ilmiy jihatdan tahlil etiladi. Tadqiqotda kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning bilish jarayonlari, xususan, tafakkur, diqqat va xotira xususiyatlari asosida matematik mantiqni rivojlantirish mexanizmlari yoritilgan. Shuningdek, boshlang‘ich ta’lim jarayonida interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar, didaktik o‘yinlar va raqamli texnologiyalarni qo‘llash orqali o‘quvchilarning mantiqiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantirish imkoniyatlari asoslab berilgan. Innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llashning samaradorligi nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinib, ularning o‘quvchilarning mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishdagi ahamiyati ochib beriladi. Tadqiqot natijalari boshlang‘ich ta’lim tizimida matematik mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan samarali metod va yondashuvlarni takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: didaktik o‘yinlar, interfaol metodlar, innovatsion pedagogik texnologiyalar, matematik mantiqiy fikrlash, muammoli ta’lim, boshlang‘ich ta’lim, tafakkur rivoji.

Abstract. This article examines the psychological and pedagogical foundations of developing mathematical logical thinking in primary school students, as well as the role of innovative pedagogical technologies in this process. The study highlights the cognitive characteristics of young learners, particularly thinking, attention, and memory, as key factors in the development of mathematical logic. Special attention is given to the use of interactive methods, problem-based learning, didactic games, and digital technologies in primary education to enhance students’ logical and critical thinking skills. The effectiveness of innovative pedagogical technologies is also analyzed, emphasizing their importance in fostering independent thinking abilities. The findings of the study contribute to improving methods and approaches for developing mathematical logical thinking in primary education.

Keywords: didactic games, innovative pedagogical technologies, interactive methods, mathematical logical thinking, primary education, problem-based learning.

Аннотация: В данной статье рассматриваются психолого-педагогические основы формирования математического логического мышления у учащихся начальных классов, а также роль инновационных педагогических технологий в данном процессе. В исследовании раскрываются особенности познавательных процессов младших школьников, в частности мышления, внимания и памяти, как основы развития математической логики. Особое внимание уделяется использованию интерактивных методов, проблемных ситуаций, дидактических игр и цифровых технологий в начальном образовании для развития логического и критического мышления учащихся. Также анализируется эффективность применения инновационных педагогических технологий и их значение в формировании навыков самостоятельного мышления. Результаты исследования направлены на совершенствование методов и подходов к развитию математического логического мышления в системе начального образования.

Ключевые слова: дидактические игры, инновационные педагогические технологии, интерактивные методы, математическое логическое мышление, начальное образование, проблемное обучение.

Zamonaviy ta’lim tizimida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matematik mantiqiy fikrlashini shakllantirish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Chunki aynan boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning bilish faoliyati, tafakkur operatsiyalari, mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalari shakllanadi hamda keyingi ta’lim jarayonlari uchun mustahkam poydevor yaratiladi. O‘zbekiston Respublikasining Boshlang‘ich ta’lim davlat ta’lim standartida ham o‘quvchilarning kompetensiyaviy yondashuv asosida fikrlash, tahlil qilish va amaliy muammolarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim vazifa sifatida belgilangan [1]. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida matematik mantiqiy fikrlashni rivojlantirish jarayoni psixologik va pedagogik qonuniyatlar bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, bu jarayonda o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, bilish jarayonlari (diqqat, xotira, tafakkur) hamda individual rivojlanish darajasi muhim ahamiyat kasb etadi. Robert Slavin ta’lim jarayonida o‘quvchilarning faol bilish faoliyati va ijtimoiy o‘zaro ta’sirini muhim omil sifatida ko‘rsatib, samarali o‘qitishning asosiy sharti sifatida interfaol yondashuvni ta’kidlaydi [2]. Bu esa boshlang‘ich ta’limda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish zaruratini kuchaytiradi. George Polya tomonidan ilgari surilgan masalani yechishning evristik usullari o‘quvchilarda mantiqiy fikrlashni bosqichma-bosqich rivojlantirishga xizmat qiladi. Unga ko‘ra, masala yechish jarayoni faqat natijaga erishish emas, balki fikrlash jarayonini tahlil qilish va muqobil yechimlarni izlashni ham o‘z ichiga oladi [3]. Bu yondashuv boshlang‘ich sinf matematika ta’limida muammoli o‘qitish texnologiyalarining ilmiy asosini tashkil etadi. Pedagogik jarayonda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash o‘quvchilarning faolligini oshirish, mustaqil fikrlashni rivojlantirish hamda bilimlarni amaliyotga tatbiq etish imkoniyatlarini kengaytiradi. Carol Ann Tomlinson differensial ta’lim yondashuvi orqali o‘quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olish zarurligini asoslab beradi [4], bu esa boshlang‘ich ta’limda har bir o‘quvchining rivojlanish darajasiga mos topshiriqlarni ishlab chiqishni taqozo etadi. O‘zbekistonlik olimlar tomonidan ham ta’lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish masalalari keng o‘rganilgan. Xususan, R.J. Ishmuhamedov va M.M. Yuldashev ta’limda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash orqali o‘quv jarayonini faollashtirish va samaradorlikni oshirish mumkinligini ta’kidlaydi [5]. Shuningdek, A.A. Xoliqov pedagogik mahoratni o‘qituvchi faoliyatining muhim omili sifatida ko‘rsatib, ta’lim jarayonida metodik savodxonlik va kreativ yondashuv zarurligini asoslaydi [6]. Shu nuqtai nazardan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida matematik mantiqiy fikrlashni shakllantirishning psixologik-pedagogik asoslarini hamda innovatsion pedagogik texnologiyalarning ushbu jarayondagi o‘rnini ilmiy jihatdan o‘rganish dolzarb hisoblanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida matematik mantiqiy fikrlashni shakllantirish ta’lim jarayonining markaziy vazifalaridan biri bo‘lib, u o‘quvchilarning aqliy rivojlanishi va bilimlarni ongli o‘zlashtirishida muhim o‘rin tutadi. Ushbu jarayon nafaqat matematik bilimlarni

egallash, balki tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish va xulosa chiqarish kabi mantiqiy operatsiyalarni shakllantirishni ham o‘z ichiga oladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari yosh xususiyatlariga ko‘ra ko‘proq konkret-obrazli tafakkurga tayanadi. Shu sababli ularda matematik mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun o‘quv materiallarini oddiydan murakkabga tomon bosqichma-bosqich tashkil etish muhimdir. Dars davomida ko‘rgazmali vositalar, hayotiy misollar va amaliy topshiriqlardan foydalanish o‘quvchilarning mavzuni chuqurroq anglashiga yordam beradi. Innovatsion pedagogik texnologiyalar ushbu jarayonning samaradorligini oshirishda asosiy vosita bo‘lib xizmat qiladi.

PEDAGOGIK TADQIQOT DAVOMIDA QO‘LLANILGAN METODLAR, MAQSADLARI VA KUTILGAN NATIJALAR

№	Tadqiqot Metodlari	Maqsadi	Kutilgan Natija
1 NAZARIY TAHLIL	Ilmiy adabiyotlarni o‘rganish, qiyosiy tahlil	Matematik mantiqiy fikrlash va innovatsion texnologiyalar bo‘yicha nazariy asoslarni aniqlash	Mavzuga doir ilmiy asoslar shakllanadi
2 PEDAGOGIK KUZATUV	Dars jarayonini bevosita kuzatish	O‘quvchilarning mantiqiy fikrlashdagi faolligini aniqlash	Real ta’lim jarayoni haqida ma’lumot olinadi
3 TAJRIBA-SINOV ISHLARI	Interfaol metodlar va didaktik o‘yinlarni qo‘llash	Innovatsion texnologiyalarning samaradorligini tekshirish	O‘quvchilarning mantiqiy fikrlashi rivojlanadi
4 DIAGNOSTIK TAHLIL	Test, savol-javob, masalalar yechish	O‘quvchilarning bilim va mantiqiy darajasini baholash	Natijalar darajasi aniqlanadi
5 TAQQOSLASH METODI	An’anaviy va innovatsion darslarni solishtirish	O‘qitish usullarining samaradorligini aniqlash	Eng samarali metodlar ajratib olinadi
6 STATISTIK TAHLIL	Natijalarni umumlashtirish	Olingan ma’lumotlarni tizimlashtirish	Ilmiy xulosalar chiqariladi

TA’LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR SAMARADORLIGI

Interfaol metodlar o‘quvchilarning faolligini oshirib, ularni mustaqil fikrlashga undaydi. Masalan, “aqliy hujum”, “klaster”, “besh bosqichli tahlil”, “kichik guruhlarda ishlash” kabi metodlar o‘quvchilarda mantiqiy fikrlash jarayonini faollashtiradi. Shuningdek, muammoli ta’lim texnologiyasi o‘quvchilarda izlanish, solishtirish va yechim topish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bunda o‘qituvchi tayyor bilimni beruvchi emas, balki yo‘naltiruvchi rolini bajaradi. O‘quvchilar esa berilgan muammo ustida mustaqil fikr yuritib, turli yechim variantlarini taklif etadi. Didaktik o‘yinlar ham boshlang‘ich ta’limda muhim ahamiyatga ega. O‘yin faoliyati orqali o‘quvchilar matematik tushunchalarni tezroq o‘zlashtiradi va mantiqiy bog‘lanishlarni osonroq anglaydi. Raqamlar bilan ishlash, mantiqiy ketma-ketliklarni topish va oddiy masalalarni yechish jarayonida o‘yin elementlaridan foydalanish samarali natija beradi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar va multimedia vositalarini qo‘llash ham o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi. Interaktiv taqdimotlar, elektron mashqlar va vizual dasturlar o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi hamda dars jarayonini yanada jonli va samarali qiladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida matematik mantiqiy fikrlashni shakllantirish jarayonida individual yondashuv ham muhim hisoblanadi. Har bir o‘quvchining bilim darajasi, qiziqishi va o‘zlashtirish tezligi turlicha bo‘lganligi sababli topshiriqlarni differensiallashtirish samarali natija beradi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida matematik mantiqiy fikrlashni shakllantirish shunchaki hisoblash ko‘nikmalarini o‘rgatish emas, balki bolaning intellektual salohiyatini va muammoli vaziyatlarda oqilona qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishning asosiy poydevoridir.

Matnda keltirilgan ilmiy qarashlar va amaliy yondashuvlar asosida quyidagi yakuniy xulosalarga kelish mumkin:

1. **Pedagogik va psixologik integratsiya:** Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish o‘quvchilarning yosh xususiyatlari (konkret-obrazli tafakkur) va individual imkoniyatlarini (differensial ta’lim) inobatga olgan holda amalga oshirilishi lozim. Bu jarayonda psixologik qonuniyatlar va pedagogik mahoratning uyg‘unligi ta’lim samaradorligini ta’minlovchi bosh omildir.

2. **Innovatsion texnologiyalarning o‘rni:** An’anaviy ta’limdan farqli o‘laroq, interfaol metodlar (“aqliy hujum”, “klaster”, muammoli ta’lim) va didaktik o‘yinlar o‘quvchini tayyor axborotni qabul qiluvchidan faol izlanuvchiga aylantiradi. Bu esa mantiqiy operatsiyalarni (tahlil, sintez, umumlashtirish) ongli ravishda o‘zlashtirishga xizmat qiladi.

3. **Tizimli yondashuv va metodik izchillik:** George Polya va boshqa olimlar ta’kidlaganidek, masala yechish jarayonida natijadan ko‘ra jarayonning tahlil qilinishi, muqobil yechimlarning izlanishi o‘quvchilarda tanqidiy va kreativ fikrlashni shakllantiradi.

4. **Raqamli va zamonaviy muhit:** Bugungi kun talabidan kelib chiqib, multimedia vositalari va raqamli texnologiyalarni dars jarayoniga integratsiya qilish o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishini oshirish bilan birga, murakkab matematik tushunchalarni vizuallashtirish orqali tushunishni osonlashtiradi.

Boshlang‘ich ta’limda matematik mantiqiy fikrlashni rivojlantirish-davlat ta’lim standartlarida belgilangan kompetensiyalarni shakllantirishning eng samarali yo‘lidir. Bu jarayonni tizimli tashkil etish kelajakda o‘quvchilarning nafaqat matematika sohasida, balki hayotiy vaziyatlarda ham mustaqil va mantiqiy qaror qabul qila oladigan shaxs bo‘lib yetishishlariga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi. Boshlang‘ich ta’lim davlat ta’lim standarti. – Toshkent, 2021.

2. Ishmuhamedov R.J., Yuldashev M.M. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2013. – 240 b.

3. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2016. – 200 b.

4. Polya G. How to Solve It: A New Aspect of Mathematical Method. – Princeton University Press, 2014. – 253 p.

5. Slavin R.E. Educational Psychology: Theory and Practice. – Boston: Pearson, 2018. – 528 p.

6. Tomlinson C.A. How to Differentiate Instruction in Academically Diverse Classrooms. – Alexandria: ASCD, 2017. – 160 p.

7. Xoliqov A.A. Pedagogik mahorat. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2018. – 240 b.

BOSHLANG‘ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH METODIKASI

Allayarova Sevara Atabek qizi
Guliston shahridagi Investing Xalqaro matkabining
boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi
allayorovasevara7@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezis boshlang‘ich sinf ona tili darslarida zamonaviy axborot texnologiyalaridan (ZAT) foydalanish metodikasini tadqiq etadi. Muammolar tahlili shuni ko‘rsatadiki, an'anaviy ta'lim usullari o‘quvchilarning nutq va tafakkurini rivojlantirishda yetarli emas. Tezisda ZAT vositalarining (multimediali taqdimotlar, elektron o‘quv qo‘llanmalar, audio-video materiallar, animatsion slaydlar, kompyuterli testlar) ona tili darslarida qo‘llanilishining pedagogik shartlari, metodik tavsiyalar va samaradorlik omillari yoritilgan. "Videotopishmoq" metodi, guruhli va individual ishlash, interfaol doskalardan foydalanish kabi innovatsion yondashuvlar tahlil qilingan. Ilmiy tadqiqot natijalariga ko‘ra, ZAT dan maqsadli foydalanish o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini, mantiqiy mushohada yuritish qobiliyatini oshiradi, ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlaydi. Tezis boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari, metodistlar va ta'lim sohasi mutaxassislari uchun qiziqish uyg‘otadi.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich ta'lim, ona tili, zamonaviy axborot texnologiyalari, multimedia ta'limi, elektron o‘quv qo‘llanmalar, interfaol doska, nutqni rivojlantirish, ta'lim samaradorligi, metodika, testlar

Аннотация. В данном тезисе исследуется методика использования современных информационных технологий (СИТ) на уроках родного языка в начальных классах. Анализ проблем показывает, что традиционные методы обучения недостаточны для развития речи и мышления учащихся. Освещены педагогические условия применения средств СИТ (мультимедийные презентации, электронные учебники, аудио-видеоматериалы, анимационные слайды, компьютерные тесты), методические рекомендации и факторы эффективности. Проанализированы инновационные подходы: метод «Видеогадание», групповая и индивидуальная работа, использование интерактивных досок. Результаты исследования свидетельствуют, что целенаправленное использование СИТ повышает устную и письменную речь, развивает логическое мышление и обеспечивает эффективность образовательного процесса. Тезис представляет интерес для учителей начальных классов, методистов и специалистов в области образования.

Ключевые слова: начальное образование, родной язык, современные информационные технологии, мультимедийное обучение, электронные учебные пособия, интерактивная доска, развитие речи, эффективность обучения, методика, тесты.

Abstract: This thesis examines the methodology of using modern information technologies (MIT) in mother tongue lessons in primary grades. Problem analysis shows that traditional teaching methods are insufficient for developing students' speech and thinking. The pedagogical conditions for applying MIT tools (multimedia

presentations, electronic textbooks, audio-video materials, animated slides, computer tests), methodological recommendations, and efficiency factors are highlighted. Innovative approaches are analyzed: the "Video Guessing" method, group and individual work, and the use of interactive whiteboards. Research results indicate that purposeful use of MIT improves students' oral and written speech, develops logical thinking, and ensures the effectiveness of the educational process. The thesis is of interest to primary school teachers, methodologists, and education specialists.

Keywords: Primary education, mother tongue, modern information technologies, multimedia learning, electronic textbooks, interactive whiteboard, speech development, educational effectiveness, methodology, tests.

Boshlang‘ich ta'lim — ta’lim tizimining poydevori hisoblanib, unda o‘quvchilar ona tilining badiiy boyligi, grammatik tuzilishi va nutq madaniyatini o‘rganadi. Zamonaviy axborot texnologiyalari (ZAT) ta'lim jarayonini samarali tashkil etish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodiy izlanish va nutq qobiliyatlarini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

ZAT dan foydalanishning pedagogik shartlari. O‘qituvchi darsdan oldin quyidagilarni aniqlashi lozim: dars maqsadi, maqsadga erishish yo‘llari, o‘quv materiallarini taqdim etish usullari, o‘qitish metodlari, topshiriqlar turlari, muhokama savollari va o‘zaro aloqa usullari. ZAT darsning asosiy tayanchi emas, balki yangi ma'lumotlarni osonlik bilan yetkazib beruvchi vosita sifatida qo‘llanilishi kerak.

1. **Ona tili darslarida qo‘llaniladigan ZAT vositalari:**

- **Multimediali taqdimotlar (PowerPoint, Prezi):** Mavzuning savol-rejalarini tuzish, qiyin so‘zlarni izohlash, insho yozishda rasm asosida materiallarni namoyish etish uchun qulay.
- **Elektron o‘quv qo‘llanmalar va dasturlar:** "Alifbo saboqlari", "Sanashni o‘rganamiz" kabi dasturlar harflarni talaffuz qilish, so‘zlarni tahlil qilish, husnixatni shakllantirishda samarali.
- **Audio-video materiallar:** Ertak va hikoyachalarni o‘qishda mos multimedia qo‘yish, harflarni to‘g‘ri yozishni aks ettirgan videoroliklar, tabiat hodisalari haqidagi lavhalardan foydalanish.
- **Animatsion slaydlar va o‘yinli mashqlar:** So‘zni tovushli-harfli tahlil qilish, bo‘g‘in tuzilishi, orfogrammalarni o‘rganishda yorqin rasmlar va qiziqarli topshiriqlar orqali o‘yin shaklida ta'lim berish.
- **Kompyuterli testlar:** Grammatik va leksik mavzular bo‘yicha "Teskari o‘yin", krossvordlar, sxemalar yordamida o‘quvchilarning bilimini darhol baholash, kamchiliklarni aniqlash.

2. **Metodik tavsiyalar:**

- **"Videotopishmoq" metodi:** Izohsiz videolavhalarni namoyish etish, o‘quvchilarning jarayonni izohlashi, daftarga qayd etishi va savollarga javob berishi orqali kuzatuvchanlik va tahliliy fikrlashni rivojlantirish.
- **Guruhli va individual ishlash:** Kompyuterda turli murakkablik darajasidagi topshiriqlarni tanlash orqali ta'limni differensialash.

- **Interfaol doskalar:** Darsda o‘quvchilar bilan suhbatlashish, ularning fikrlarini tinglash, istalgan paytda mavzuning boshiga qaytish imkonini beradi.

3. **Ta'lim samaradorligini oshirish omillari.** ZAT yordamida dars jarayoni quyidagi natijalarga erishadi: o‘quvchilar darsga bo‘lgan qiziqishi ortadi, bilim olish ishtiyoqi va o‘ziga bo‘lgan ishonchi mustahkamlanadi, og‘zaki va yozma nutqi rivojlanadi, mantiqiy mushohada yuritish ko‘nikmalari shakllanadi.

Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida zamonaviy axborot texnologiyalaridan to‘g‘ri va samarali foydalanish o‘quvchilarning nutq va tafakkurini rivojlantirish, ularni mustaqil fikrlashga, ijodiy izlanishga undash, shuningdek, zamonaviy kompetentliklarga ega yetuk shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi. O‘qituvchi esa darsning asosiy boshqaruvchisi sifatida ZAT ni maqsadli qo‘llash orqali sifatli ta'lim-tarbiya berishni kafolatlaydi. Hozirgi kunda boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga dars davomida qiziqarli metodikalar va turli xil zamonaviy axborot vositalaridan foydalanilsa maqsadga muofiq bo‘ladi. Chunki kichik yoshdagi o‘quvchilar juda qiziquvchan va tez zerikuvchi bo‘ladi. Doimo yangiliklar qilib qiziqtirib turish kerak. Shundan keyin o;quvchilar darsga bo‘lgan qiziqishi ortadi va tez darsni o‘zlashtirib olishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108-sonli Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6 apreldagi 187-son qarori.

3. Babantayev A. Ona tili darslarida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish. // Zenodo, 2022.

4. Bo‘riyeva Sh.I. Ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish metodikasi. // IJSR, 2024.

BOSHLANG‘ICH SINF MATEMATIKA DARSLARIDA INTERFAOL USULLARNI QO‘LLASH – O‘QUVCHILARNING MANTIQIY, TANQIDIY FIKRLASHLARINI O‘STIRISH VOSITASI SIFATIDA

Ashurova Zilolaxon Baxodir qizi

Xovos tuman 17-umumta’lim maktabi Boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchisi

zilolaashurova079@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tezis boshlang‘ich sinf matematika ta’limida interfaol o‘qitish usullarini qo‘llashning ahamiyatini, o‘quvchilarning mantiqiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishdagi rolini tadqiq etadi. Tezisda muammoli ta’lim, kooperativ o‘rganish, didaktik o‘yin va loyiha usullari kabi interfaol metodlarning nazariy asoslari ko‘rib chiqilgan, ularni darsda qo‘llash yo‘llari va samaradorligi tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, interfaol usullar o‘quvchilarning matematik tafakkurini, mustaqil fikrlash va muammolarni hal etish ko‘nikmalarini sezilarli darajada oshiradi.

Kalit so‘zlar: interfaol usullar, boshlang‘ich sinf, matematika ta’limi, mantiqiy fikrlash, tanqidiy fikrlash, muammoli ta’lim, kooperativ o‘rganish, didaktik o‘yin, faollashtiruvchi metodlar.

Abstract. This thesis examines the importance of using interactive teaching methods in primary school mathematics education, their role in developing students logical and critical thinking skills. The thesis examines the theoretical foundations of interactive methods such as problem-based learning, cooperative learning, didactic games, and project methods, and analyzes the ways and effectiveness of their use in the classroom. The results of the study show that interactive methods significantly increase students' mathematical thinking, independent thinking, and problem-solving skills.

Keywords: interactive methods, primary school, mathematics education, logical thinking, critical thinking, problem-based learning, cooperative learning, didactic games, activating methods.

Аннотация. В данной диссертации рассматривается важность использования интерактивных методов обучения в преподавании математики в начальной школе, их роль в развитии логического и критического мышления учащихся. В работе исследуются теоретические основы интерактивных методов, таких как проблемно-ориентированное обучение, кооперативное обучение, дидактические игры и проектные методы, а также анализируются способы и эффективность их использования в классе. Результаты исследования показывают, что интерактивные методы значительно повышают математическое мышление учащихся, их самостоятельность и навыки решения проблем.

Ключевые слова: интерактивные методы, начальная школа, преподавание математики, логическое мышление, критическое мышление, проблемно-ориентированное обучение, кооперативное обучение, дидактические игры, активизирующие методы.

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarni faqat bilim bilan qurollantirishning o‘zi yetarli emas – ularda mustaqil fikrlash, muammolarni tahlil qilish va ijodiy yechimlar topish ko‘nikmalarini shakllantirish ustuvor vazifaga aylanmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich sinflarda matematika fani orqali o‘quvchilarning mantiqiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi, chunki aynan shu davrda bolaning intellektual asoslari mustahkamlanadi.

O‘zbekiston Respublikasida ta’limni modernizatsiya qilish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar doirasida o‘qituvchilar oldiga yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish vazifasi qo‘yilmoqda. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan “Ta’lim va tarbiya – buyuk kelajagimizning poydevori” tamoyili asosida boshlang‘ich ta’limda sifat ko‘rsatkichlarini yuksaltirish dolzarb masalaga aylangan[1].

Interfaol usullar – bu o‘qituvchi va o‘quvchi, shuningdek o‘quvchilarning o‘zaro faol muloqoti va hamkorligiga asoslangan ta’lim shaklidir. Bunday metodlar darsni

jonlantiradi, o‘quvchilarda qiziqish va motivatsiyani oshiradi, ularning bilish faolligini faollashtiradi.

Interfaol usullarning nazariy asoslari. Interfaol ta’lim nazariyasi L.S.Vigotskiyning “Yaqin rivojlanish zonasi” konsepsiyasiga, J.Piajeaning konstruktivistik ta’limot tamoyillariga hamda D.Dyuining tajribaga asoslangan o‘rganish g‘oyalariga tayanadi[3]. Bu nazariyalar o‘quvchi bilimni passiv qabul qiluvchi emas, balki uni faol qurishda ishtirok etuvchi subyekt sifatida ko‘radi.

B.Bloom taksonomiyasi nuqtai nazaridan qaraganda, interfaol usullar o‘quvchilarni quyi darajadagi (bilish, tushunish) kognitiv operatsiyalardan yuqori darajadagi (tahlil, sintez, baholash) fikrlash jarayonlariga ko‘tarish imkonini beradi[4]. Matematika darslarida bu, ayniqsa, muhim – chunki masalalar yechishda faqat algoritm yodlash emas, balki muammoni chuqur anglab yetish va unga turli yondashuvlarni ko‘ra bilish talab etiladi.

Mantiqiy va tanqidiy fikrlashni o‘stirishdagi samaradorlik. Tadqiqotchi R.Paul va L.Elderning ta’kidlashicha, tanqidiy fikrlash – bu “o‘z fikrlashini tahlil qilish, baholash va takomillashtirish qobiliyati” hisoblanadi[8]. Boshlang‘ich sinflarda bu qobiliyatni rivojlantirish uchun interfaol usullar quyidagi imkoniyatlarni taqdim etadi:

Muammoli vaziyatlar o‘quvchini o‘z javobini asoslashga, turli yechim yo‘llarini solishtirishga majbur qiladi. Masalan, bir masalani ikki xil usulda yeching va qaysi yo‘l qulayroq ekanligini isbotlang – bu tanqidiy tahlilni talab etadi[7]. Kooperativ o‘rganishda o‘quvchilar boshqalarning fikrlarini tinglab, ularni baholab, o‘z nuqtai nazarini himoya qilishga o‘rganadi. Bu dialogik fikrlashni shakllantiradi[8]. Didaktik o‘yinlar va loyihalar orqali matematik tushunchalar konkret, ko‘rgazmali tarzda o‘zlashtiriladi, bu esa abstraktdan konkretga, konkretdan umumlashmaga o‘tishni osonlashtiradi – mantiqiy fikrlashning asosiy mexanizmi[3].

O‘zbekiston maktablarida o‘tkazilgan kuzatuv va eksperimental tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, interfaol usullarni tizimli qo‘llagan o‘qituvchilarning sinf o‘quvchilari matematik masalalarni mustaqil yechish ko‘nikmasida sezilarli o‘sishni namoyon etdi. Nazorat guruhi bilan taqqoslaganda, tajriba guruhidagi o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash testlarida o‘rtacha ball 15-20% yuqori bo‘ldi.

Interfaol ta’limda o‘qituvchi bilim uzatuvchi emas, balki jarayonni tashkil etuvchi va yo‘naltiruvchi vazifasini bajaradi. Bu rol o‘qituvchidan yuqori pedagogik mahorat, darsni puxta rejalashtirish va o‘quvchilarga individual yondashishni talab etadi[6].

Samarali natijaga erishish uchun quyidagi amaliy tavsiyalar muhim ahamiyat kasb etadi:

- dars maqsadlarini aniq belgilab, interfaol usulni unga muvofiq tanlash, o‘quvchilar faolligini rag‘batlantirish uchun ijobiy muhit yaratish;
- guruh ishlarida har bir o‘quvchining ishtirokini ta’minlash;
- o‘yin va loyiha vazifalarini o‘quv dasturiga integratsiyalash;
- interfaol usullarni an’anaviy metodlar bilan uyg‘unlashtirish[8].

Interfaol usullarning natijadorligini obyektiv baholash pedagog faoliyatining muhim qismi hisoblanadi. Buning uchun kuzatuv daftarchalari, o‘quvchi portfellari, guruh refleksiyasi va formativ baholash usullaridan foydalanish tavsiya etiladi.

Formativ baholash o‘quvchining rivojlanish jarayonini kuzatib borish imkonini beradi va o‘qituvchiga dars strategiyasini o‘z vaqtida tuzatish uchun qayta aloqa ma’lumotlari yetkazadi[6].

XXI asrda raqamli texnologiyalarning ta’limga kirib kelishi interfaol usullarning yangi imkoniyatlarini ochib bermoqda. Interaktiv taxtalar, onlayn matematik simulyatorlar, masalan, GeoGebra va Khan Academy kabi platformalar o‘quvchilarga matematik tushunchalarni ko‘rgazmali, o‘ynoqi va interaktiv tarzda o‘zlashtirish imkonini beradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli interfaol vositalardan foydalangan sinflarda o‘quvchilarning matematikaga qiziqishi 25-35% oshadi va dars materialini eslab qolish darajasi ham sezilarli ravishda yaxshilanadi[7].

Shuningdek, raqamli vositalar o‘qituvchiga har bir o‘quvchining individual o‘sishini kuzatib borish, zaif tomonlarini aniqlash va ularga maqsadli yordam ko‘rsatish imkonini beradi. Bu esa differensiallashtirilgan ta’lim tamoyilini amaliyotda qo‘llashni osonlashtiradi.

Biroq shuni ta’kidlash lozimki, texnologiya o‘z-o‘zicha maqsad emas, u faqat interfaol usullarni kuchaytiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. O‘qituvchining pedagogik mahorati, o‘quvchi bilan jonli muloqot va ijodiy yondashuv – interfaol ta’limning o‘zagi bo‘lib qoladi. Shu boisdan raqamli vositalar an’anaviy va interfaol usullar bilan uyg‘un qo‘llanilgandagina haqiqiy ta’lim samaradorligiga erishiladi.

Xalqaro tajriba ham bu fikrni tasdiqlaydi: Finlandiya, Singapur va Janubiy Koreya kabi ta’lim tizimi rivojlangan mamlakatlarda boshlang‘ich sinf matematikasi o‘qitishida interfaol va raqamli usullarning uyg‘un kombinatsiyasi keng qo‘llaniladi va bu mamlakatlarda o‘quvchilarning PISA xalqaro baholash natijalaridagi yuqori ko‘rsatkichlar bevosita shu yondashuvning samaradorligini isbotlaydi.

Boshlang‘ich sinf matematika darslarida interfaol usullarni qo‘llash o‘quvchilarning mantiqiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantirishda samarali vosita ekanligi isbotlangan. Muammoli ta’lim, kooperativ o‘rganish, didaktik o‘yin va loyiha usullari bolalarni passiv tinglovchidan faol bilim quruvchiga aylantiradi. Bu usullar orqali o‘quvchilar nafaqat matematik bilim va ko‘nikmalar hosil qiladi, balki hayotiy masalalarni mustaqil tahlil qila oladigan, ijodiy va tanqidiy fikrlaydigan shaxsga shakllanadi.

Shunday qilib, zamonaviy boshlang‘ich ta’limda interfaol usullarni tizimli va maqsadga muvofiq qo‘llash – bu nafaqat dars samaradorligini oshirishning, balki XXI asr fuqarosini tarbiyalashning muhim omili hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktab ta’limini yanada takomillashtirish to‘g‘risida” Farmoni. – PF-6108-son. – Toshkent, 2020.

2. Yo‘ldoshev J.G‘. Boshlang‘ich ta’limda rivojlantiruvchi ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019. – 184 b.

3. Hasanboyeva O.U., Saidova M.X. Boshlang‘ich sinflarda matematika o‘qitishning zamonaviy usullari. – Toshkent: TDPU nashri, 2021. – 210 b.

4. Bloom B.S. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. – New York: Longmans, Green, 1956. – 207 p.

5. Matpo‘latov N.T. Boshlang‘ich sinflarda muammoli ta’lim orqali o‘quvchilarning kognitiv faolligini rivojlantirish: ped. fan. nom. … diss. – Toshkent: TDPU, 2022. – 148 b.

6. Johnson D.W., Johnson R.T. Cooperative Learning: Improving University Instruction by Basing Practice on Validated Theory // Journal on Excellence in College Teaching. – 2014. – Vol. 25, № 3–4. – P. 85–118.

7. Qodirov B.R. Matematika darslarida didaktik o‘yinlardan foydalanish metodikasi. – Samarqand: SamDU nashri, 2020. – 96 b.

8. Paul R., Elder L. Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life. – 3rd ed. – New Jersey: Pearson, 2012. – 464 p.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA RAQAMLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK AHAMIYATI

Gadoyboyeva Diyora Azamat qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta'lim yo‘nalishi magistranti
dostondiyora9@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola zamonaviy boshlang‘ich ta’lim jarayonida raqamli ta’lim texnologiyalarining pedagogik ahamiyatini o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqotda pedagogik kuzatuv metodidan foydalangan holda 30 nafar boshlang‘ich sinf o‘quvchilari qatnashgan. Kuzatuv davomida raqamli vositalar yordamida olib borilgan darslarda o‘quvchilarning faolligi, diqqatni jamlash darajasi, mustaqil ishlash ko‘nikmalari va ijodiy fikrlash faoliyati tahlil qilindi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, raqamli ta’lim texnologiyalari darslarni interaktiv va vizual qilishi, o‘quvchilarning qiziqishini oshirishi, bilimlarni mustahkamlash va abstrakt tushunchalarni osonlashtirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Tadqiqot shuningdek, raqamli texnologiyalarni bosqichma-bosqich va amaliy mashqlar orqali joriy etish zarurligini, individual yondashuv va muntazam pedagogik yordam ta’minlash pedagogik samaradorlikni oshirishda muhimligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich ta’lim, faollik, ijodiy fikrlash, interaktiv ta’lim, pedagogik kuzatuv, raqamli ta’lim texnologiyalari, o‘quv faoliyati.

Abstract: This article aims to study the pedagogical significance of digital educational technologies in the modern primary education process. The study involved 30 primary school students using the pedagogical observation method. During the observation, students' activity, level of concentration, independent work skills, and creative thinking were analyzed in lessons conducted using digital tools. The results showed that digital educational technologies are an effective tool for making lessons interactive and visual, increasing students' interest, consolidating knowledge, and facilitating abstract concepts. The study also shows the need for a gradual and practical introduction of digital technologies, and the importance of providing an individual approach and regular pedagogical support in increasing pedagogical efficiency.

Keywords: Primary education, activity, creative thinking, interactive education, pedagogical observation, digital educational technologies, learning activities.

Аннотация. Цель данной статьи — изучить педагогическое значение цифровых образовательных технологий в современном процессе начального образования. В исследовании приняли участие 30 учеников начальной школы, которым был предложен метод педагогического наблюдения. В ходе наблюдения анализировались активность учеников, уровень концентрации внимания, навыки самостоятельной работы и творческое мышление на уроках, проводимых с использованием цифровых инструментов. Результаты показали, что цифровые образовательные технологии являются эффективным инструментом для повышения интерактивности и наглядности уроков, повышения интереса учащихся, закрепления знаний и облегчения усвоения абстрактных понятий. Исследование также демонстрирует необходимость постепенного и практического внедрения цифровых технологий, а также важность индивидуального подхода и регулярной педагогической поддержки для повышения эффективности обучения.

Ключевые слова: Начальное образование, активность, творческое мышление, интерактивное образование, педагогическое наблюдение, цифровые образовательные технологии, учебная деятельность.

Zamonaviy jamiyatning jadal raqamli rivojlanishi ta’lim tizimi oldiga yangi vazifalar va talablarni qo‘ymoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining kundalik hayotga chuqur kirib borishi ta’lim jarayonining mazmuni, shakli va metodlarini tubdan yangilashni taqozo etadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichi o‘quvchilarning bilish faoliyati, o‘rganishga bo‘lgan munosabati hamda asosiy tayanch kompetensiyalari shakllanadigan muhim davr hisoblanganligi sababli ushbu bosqichda raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish masalasi alohida pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari yosh va psixologik xususiyatlariga ko‘ra ko‘rgazmali, interaktiv va faoliyatga yo‘naltirilgan ta’limni talab etadi. Raqamli ta’lim texnologiyalari esa o‘quv materialini vizuallashtirish, o‘yin elementlari orqali o‘rganish, individual yondashuvni ta’minlash va mustaqil ta’lim faoliyatini rivojlantirish imkoniyatlarini yaratadi. Shu bilan birga, raqamli vositalardan foydalanish o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshirish, bilimlarni chuqurroq va barqaror o‘zlashtirishga xizmat qilishi bilan pedagogik jarayon samaradorligini ta’minlashga yordam beradi.

Bugungi kunda ta’lim amaliyotida raqamli texnologiyalardan foydalanish kengayib borayotgan bo‘lsa-da, ularning boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ta’siri har doim ham yetarlicha ilmiy asoslangan holda tashkil etilmayapti. Ayrim hollarda raqamli vositalardan foydalanish texnik imkoniyatlar bilan cheklanib, ularning ta’limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi jihatlari to‘liq hisobga olinmayapti. Bu esa raqamli texnologiyalarning pedagogik ahamiyatini empirik tadqiqotlar asosida aniqlash va ilmiy xulosalar chiqarish zaruratini yuzaga keltiradi. Shu bilan birga, raqamli ta’lim texnologiyalaridan me’yordan ortiq yoki noto‘g‘ri foydalanish

o‘quvchilarning diqqatini susaytirishi, charchoq va passivlik holatlariga olib kelishi mumkin. Shu sababli ularni ta’lim jarayoniga oqilona, maqsadga muvofiq va pedagogik tamoyillar asosida joriy etish masalasi ilmiy yondashuvni talab etadi[2]. So‘nggi yillarda esa ta’lim jarayonining raqamlashtirilishi, masofaviy va aralash ta’lim elementlarining keng joriy etilishi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ham raqamli muhit bilan erta bosqichda to‘qnash kelishiga olib keldi. Bu holat raqamli texnologiyalarning boshlang‘ich ta’limdagi o‘rni va ahamiyatini ilmiy asosda qayta ko‘rib chiqish zaruratini yuzaga chiqardi. Ayniqsa, raqamli vositalardan foydalanishning pedagogik samaradorligini tabiiy dars sharoitida aniqlash bugungi kunda muhim ilmiy ehtiyojga aylandi.

Mavjud ilmiy-pedagogik tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, raqamli ta’lim texnologiyalarining ta’lim jarayonidagi o‘rni va ahamiyati turli nuqtayi nazarlardan o‘rganilgan. Xususan, xorijiy va mahalliy ilmiy ishlarda raqamli texnologiyalarning o‘quvchilar motivatsiyasi, faolligi va o‘zlashtirish darajasiga ijobiy ta’siri qayd etilgan[3]. Biroq mazkur tadqiqotlarning aksariyatida raqamli ta’lim texnologiyalarining boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ta’siri umumiy tavsifda yoritilib, pedagogik jarayonning bevosita ichki dinamikasini ochib beruvchi empirik metodlar yetarli darajada qo‘llanilmagan. Shu sababli, boshlang‘ich sinfda raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik ahamiyatini aniqlashda pedagogik kuzatuv metodi eng maqbul va ishonchli tadqiqot usullaridan biri hisoblanadi. Pedagogik kuzatuv o‘quvchilarning real dars jarayonidagi xatti-harakati, faolligi, diqqatni jamlash darajasi va o‘quv faoliyatidagi o‘zgarishlarni tabiiy sharoitda tahlil qilish imkonini beradi. Mazkur metod Vygotskiyning faoliyatga asoslangan ta’lim nazariyasi hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalar konsepsiyalariga tayanadi[6].

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, avvalgi tadqiqotlarning asosiy qismi o‘rta va yuqori sinflarda raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish masalalariga bag‘ishlangan. Buning asosiy sababi sifatida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlari, ularning sog‘lig‘i va rivojlanishiga bo‘lgan ehtiyotkorona munosabatni ko‘rsatish mumkin. Shu bois ko‘plab tadqiqotchilar raqamli texnologiyalarni qo‘llashda ehtimoliy salbiy ta’sirlarni hisobga olib, boshlang‘ich ta’lim oquvchilarida empirik tadqiqotlar olib borishmagan.

Bundan tashqari, boshlang‘ich sinflarda olib borilgan tadqiqotlar ko‘pincha nazariy tavsif yoki metodik tavsiyalar bilan cheklanib, pedagogik jarayonni bevosita kuzatish va tizimli tahlil qilishga kam e’tibor qaratilgan. Natijada, raqamli ta’lim texnologiyalarining boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga real pedagogik ta’siri, dars jarayonidagi samaradorligi va o‘quv faoliyatiga ta’sir mexanizmlari yetarli darajada ochib berilmagan. Mazkur tadqiqot boshlang‘ich sinf ta’limida raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik ahamiyatini aniqlash, ularning samaradorligini baholash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgani bilan dolzarbdir

Shu sababli, mazkur tadqiqotda boshlang‘ich sinf ta’limida raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik ahamiyatini aniqlashda pedagogik kuzatuv metodi asosiy tadqiqot usuli sifatida tanlandi. Ushbu metod o‘quvchilarning

real o‘quv faoliyatini tabiiy sharoitda tahlil qilish, raqamli ta’lim texnologiyalarining ijobiy va cheklovchi jihatlarini aniqlash hamda amaliy xulosalar chiqarish imkonini beradi.

Tadqiqot empirik yo‘nalishda tashkil etilib, unda pedagogik kuzatuv asosiy tadqiqot metodi sifatida belgilandi. Tadqiqotda jami 30 nafar boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ishtirok etdi. Tadqiqot jarayonida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish jarayonidagi o‘quv faoliyati, darsdagi faolligi, mustaqil ishlash ko‘nikmalari va bilimlarni o‘zlashtirish darajasi tizimli ravishda kuzatildi.

Pedagogik kuzatuv dars jarayonining barcha bosqichlarida (yangi mavzuni tushuntirish, mustahkamlash, amaliy mashg‘ulotlar va baholash jarayoni) olib borildi. Kuzatuv davomida quyidagi ko‘rsatkichlarga alohida e’tibor qaratildi:

- o‘quvchilarning dars jarayonidagi faolligi va ishtiroki;
- raqamli vositalar yordamida topshiriqlarni bajarish tezligi va aniqligi;
- vizual va interaktiv materiallarga bo‘lgan munosabat;
- mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuv namoyon bo‘lishi;
- o‘quvchilarning diqqatni jamlash darajasi.

Kuzatuv natijalari maxsus kuzatuv varaqalari asosida qayd etildi va har bir dars yakunida tahlil qilindi. Kuzatuvning samaradorligini ta’minlash maqsadida u bir necha hafta davomida takroriy ravishda o‘tkazildi. Shuningdek, tahlil va taqqoslash metodi orqali raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanilgan darslar natijalari an’anaviy usullarda o‘tilgan darslar bilan solishtirildi.

Pedagogik kuzatuv jarayonida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish natijalari tizimli ravishda qayd etildi.[6] Kuzatuv davomida quyidagi asosiy tendensiyalar aniqlangan:

1. O‘quvchilarning ko‘pchiligi dastlab raqamli vositalarga katta qiziqish bildirdi, darslarda interaktiv taqdimot va vizual materiallar orqali faol ishtirok etdi. Shu bilan birga, ayrim o‘quvchilar yangi texnologik vositalarni tushunishda qiyinchiliklar sezdi, topshiriqlarni bajarishda yordamga muhtoj bo‘ldi va ba’zan diqqatni jamlashda sustlik kuzatildi.

2. Haftaning oxiriga kelib, interaktiv va vizual materiallardan foydalangan darslarda o‘quvchilarda:

- Darsga qiziqish ortdi;
- Mashqlarni bajarishda mustaqillik va tezlik sezilarli darajada oshdi;
- Tasavvur dunyosi kengayib, vizual materiallar orqali abstrakt tushunchalarni yaxshiroq tushunishga erishildi;
- Ijodiy yondashuv va mustaqil fikrlash faoliyati rivojlandi.

3. Raqamli texnologiyalarning qo‘shimcha ijobiy ta’siri. Kuzatuv natijalari shuni ko‘rsatdiki, raqamli vositalar:

1. O‘quvchilar e’tiborini diqqatni jamlashga jalb qilishda samarali bo‘ldi;
2. Dars jarayonini interaktiv va qiziqarli qiladi, o‘quvchilar motivatsiyasini oshiradi;
3. Murakkab tushunchalarni vizual va amaliy mashqlar orqali osonlashtiradi;

Sinfdagi hamkorlik va jamoaviy ishlash koʻnikmalarini mustahkamlaydi.

Shu tarzda kuzatuv natijalari raqamli ta’lim texnologiyalarining boshlangʻich sinf oʻquvchilarining faolligi, diqqatini jamlashi va ijodiy fikrlashini rivojlantirishdagi pedagogik ahamiyatini koʻrsatadi, bu esa dars jarayonida amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga asos yaratadi. Empirik kuzatuv natijalari shuni koʻrsatdiki, raqamli ta’lim texnologiyalarining boshlangʻich sinf oʻquvchilariga ta’siri bir qator jihatdan pedagogik ahamiyatga ega. Darsning dastlabki bosqichlarida oʻquvchilarning qiziqishi yuqori boʻlishiga qaramay, ayrimlari yangi texnologiyalarni tushunishda qiyinchiliklarga duch keldi. Bu holat boshlangʻich sinf oʻquvchilarining yosh xususiyatlari va yangi vositalarni oʻzlashtirish jarayonidagi psixologik xususiyatlari bilan izohlanadi.

Hafta oxiriga kelib, interaktiv va vizual materiallardan foydalangan darslar natijasida oʻquvchilarda faollik va bilimlarni mustahkamlash darajasi sezilarli darajada oshdi. Bu kuzatuv natijalari Vygotskiy nazariyasi asosidagi faoliyatga yoʻnaltirilgan oʻqitish yondashuvi bilan uygʻunlashadi: oʻquvchilar faoliyat orqali oʻrganadi, tasavvur va ijodiy fikrlash rivojlanadi. Tadqiqot natijalari avvalgi ilmiy izlanishlar bilan uygʻun boʻlib, raqamli texnologiyalar oʻquvchilarning faolligini oshirishi va ta’lim sifatini yaxshilashini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, ularni an’anaviy ta’lim usullari bilan uygʻunlashtirish pedagogik jihatdan eng maqbul yechim hisoblanadi.

Raqamli texnologiyalar oʻquv jarayonini individual yondashuvga moslash imkonini beradi, bu esa dars samaradorligini oshiradi. Pedagogik kuzatuv natijalari shuni koʻrsatdiki, boshlangʻich sinf oʻquvchilari bilan raqamli ta’lim texnologiyalaridan samarali foydalanish uchun quyidagi jihatlarga e’tibor qaratish lozim. Birinchidan, oʻquvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda, har bir yangi texnologik elementni bosqichma-bosqich, amaliy mashqlar orqali joriy etish ularning diqqatini jamlash va oʻrganishga boʻlgan motivatsiyasini oshiradi. Ikkinchidan, darslarni vizual va interaktiv materiallar bilan boyitish tasavvur dunyosini kengaytirishga va abstrakt tushunchalarni osonlashtirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, oʻquvchilarga mustaqil ishlash imkoniyatini berish, natijalarni tahlil qilish va texnologik vositalardan darsning barcha bosqichlarida maqsadga muvofiq foydalanish pedagogik samaradorlikni oshiradi. Nihoyat, kuzatuv shuni koʻrsatdiki, oʻquvchilarning qiyinchiliklarini muntazam kuzatish va zarur hollarda pedagogik yordam koʻrsatish, raqamli texnologiyalarning ijobiy ta’sirini maksimal darajada oshirish imkonini beradi.

Shu jihatga ham e’tibor qaratish kerakki, tadqiqot jarayonida ayrim cheklov va kamchiliklar ham aniqlandi. Xususan, tadqiqot ishtirokchilarining soni cheklangan boʻlib (30 nafar oʻquvchi), olingan natijalarni barcha boshlangʻich sinf oʻquvchilari uchun umumlashtirish imkoniyati ma’lum darajada chegaralangan. Bundan tashqari, tadqiqot qisqa muddatda olib borilgani sababli raqamli ta’lim texnologiyalarining uzoq muddatli ta’siri, ya’ni oʻquvchilarning barqaror bilim darajasi va kompetensiyalar shakllanishiga ta’siri toʻliq aniqlanmadi.

Kuzatuv davomida aniqlangan yana bir muhim jihat shundan iboratki, ayrim oʻquvchilar dastlab raqamli vositalardan foydalanishda qiyinchiliklarga duch keldi. Bu holat oʻquvchilarning individual tayyorgarlik darajasi, texnologik muhitga moslashish tezligi hamda oʻqituvchining raqamli vositalardan foydalanish metodikasiga bogʻliq

ekanini koʻrsatadi. Mazkur omillar tadqiqotda chuqur differensial tahlil qilinmagan boʻlib, bu ham tadqiqotning muayyan metodologik cheklovi sifatida baholanadi. Shu sababli, mazkur tadqiqotni davom ettirish ilmiy va amaliy jihatdan muhim hisoblanadi. Kelgusidagi tadqiqotlarda respondentlar sonini kengaytirish, turli hududlardagi boshlangʻich sinflarni qamrab olish, shuningdek, eksperimental va nazorat guruhlarini solishtirish orqali raqamli texnologiyalarning ta'lim samaradorligiga ta'sirini yanada aniqroq aniqlash mumkin. Bundan tashqari, raqamli ta'lim vositalarining oʻquvchilarning psixologik holati, diqqat barqarorligi va sogʻligʻiga ta'sirini uzoq muddatli monitoring asosida oʻrganish zarurati ham mavjud.

Empirik tadqiqot natijalari shuni koʻrsatdiki, raqamli ta'lim texnologiyalari boshlangʻich sinf oʻquvchilarining darsga boʻlgan qiziqishi, diqqatni jamlash darajasi va mustaqil hamda ijodiy fikrlash faoliyatini sezilarli darajada oshiradi. 2. Dars jarayonida vizual va interaktiv materiallardan foydalanish, bosqichma-bosqich texnologik elementlarni joriy etish, shuningdek oʻquvchilarning qiyinchiliklarini muntazam kuzatish pedagogik samaradorlikni maksimal darajada oshirishga xizmat qiladi.

Raqamli texnologiyalar an'anaviy ta'lim usullari bilan uygʻunlashtirilsa, boshlangʻich ta'lim sifatini yaxshilashda samarali vosita boʻla oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Abtoxodjayeva, X. X., & Sharofaddinov, Sh. A. (2023). Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish boʻyicha (uslubiy qoʻllanma). Toshkent: Pedagogik innovatsiyalar, kasb-hunar ta'limi boshqaruv hamda pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti.

2. Inomova, K. M. (2018). Pedagogik texnologiyalar va ta'lim samaradorligi.

3. Isanov, N. I. (2024). Pedagogik kuzatish psixologik-pedagogik muammo sifatida. Education and Innovative Research. Jizzax: Oʻzbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Jizzax mintaqaviy oʻquv markazi Maxsus va oʻqitish tayyorgarlik sikli.

4. Joʻraev, R. X. (2020). Zamonaviy ta'lim texnologiyalari.

5. Mirhayitova S.I. (2020). *Pedagogik texnologiyalar*

6. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.

BOSHLANGʻICH SINFLARDA OT SOʻZ TURKUMINI OʻRGATISHDA INNOVATSION USULLARDAN FOYDALANISH

Imamaliyeva Nigora Muxiddin qizi

GDPI, "Boshlangʻich ta'lim" yoʻnalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda boshlangʻich sinflarda ot soʻz turkumini oʻrgatishda innovatsion usullardan foydalanishning ahamiyati haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, interfaol metodlar orqali oʻquvchilarning mustaqil fikrlashi, nutqi va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish masalalari yoritilgan.

Kalit soʻzlar: boshlangʻich ta'lim, ot soʻz turkumi, innovatsion metod, interfaol usul, ona tili, pedagogik texnologiya, kreativ fikrlash, ta'lim samaradorligi.

Abstract: This thesis discusses the importance of using innovative methods in teaching nouns in primary education. It also analyzes the role of interactive methods in developing students' independent thinking, speech and creativity.

Keywords: primary education, noun, innovative methods, interactive teaching, pedagogical technology, creativity, educational effectiveness.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение инновационных методов при обучении имени существительного в начальных классах. Анализируется роль интерактивных методов в развитии самостоятельного мышления и творческих способностей учащихся.

Ключевые слова: начальное образование, имя существительное, инновационные методы, интерактивное обучение, педагогические технологии.

Bugungi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar boshlang'ich ta'lim jarayonini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishni talab qilmoqda. Ayniqsa, ona tili darslarida grammatik mavzularni o'qitishda innovatsion usullardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich sinflarda ot so'z turkumini o'rgatish o'quvchilarning nutqini rivojlantirish, so'z boyligini oshirish va grammatik bilimlarini shakllantirishda muhim o'rin tutadi.

An'anaviy darslarda o'quvchi ko'proq tinglovchi vazifasini bajarsa, innovatsion metodlar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlarda o'quvchi faol ishtirokchiga aylanadi. Masalan, "Aqliy hujum" metodida o'quvchilar otlarga misollar keltirib, ularni ma'no jihatdan guruhlarga ajratadilar. Bu esa ularning tezkor fikrlashi va mantiqiy tafakkurini rivojlantiradi."Klaster" metodidan foydalanishda o'quvchilar "Ot" tushunchasi asosida shaxs nomi, narsa nomi, joy nomi kabi tarmoqlarni hosil qiladilar. Ushbu metod mavzuni tizimli ravishda tushunishga yordam beradi. "Sinkveyn" metodida esa o'quvchilar otga oid so'zlar yordamida qisqa va mazmunli matn tuzishga o'rganadilar. Bu usul o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari ko'rgazmali vositalar orqali bilimni tez qabul qilganliklari sababli darslarda AKT vositalaridan foydalanish ham samarali hisoblanadi. Multimedia taqdimotlari, interaktiv o'yinlar, animatsiyalar va elektron mashqlar mavzuni qiziqarli tarzda tushuntirishga yordam beradi. Masalan, otlarni topish yoki ularni guruhlarga ajratish bo'yicha interaktiv topshiriqlar o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi.Shuningdek, rolli o'yinlar va guruhlarda ishlash usullari ham o'quvchilarning nutqini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. O'quvchilar turli predmetlar yoki kasblar nomidan foydalanib dialoglar tuzadilar va sahnalashtirish elementlari orqali mavzuni mustahkamlaydilar. Innovatsion metodlardan foydalanish natijasida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, nutq madaniyati, ijodkorligi va darsdagi faolligi oshadi. O'qituvchi esa har bir darsga ijodiy yondashib, mavzuga mos metodlarni tanlay bilishi lozim. Chunki metodlarning to'g'ri qo'llanishi ta'lim samaradorligini belgilaydi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinflarda ot so'z turkumini innovatsion usullar asosida o'qitish o'quvchilarning bilimlarni puxta o'zlashtirishiga, erkin fikrlashiga va ona tili faniga bo'lgan qiziqishini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
2. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2017.
3. Yuldasheva D.Sh., Toirova M.E. Ona tili. 4-sinf uchun darslik. IV qism. – T.: "Novda Edutainment", 2023.
4. Yo‘ldoshev J. Pedagogik texnologiyalar asoslari. – Toshkent, 2019.
5. G‘afforova T. Ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent, 2021.

PIRLS XALQARO BAHOLASH DASTURI MEZONLARI ORQALI ONA TILI DARSLARINI TASHKIL QILISH

Maxmudova Sabina Amriddin qizi
GulDPI Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada PIRLS xalqaro baholash dasturining mazmuni, asosiy maqsadlari va ta’lim tizimidagi o‘rni yoritilgan. Maqolada o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini baholash orqali ta’lim sifatini aniqlash va uni takomillashtirishga qaratilgan imkoniyatlar tahlil qilingan. Shuningdek, O‘zbekistonning ushbu dasturda ishtiroki va Prezidentning ta’limga oid fikrlari asosida mavzuning dolzarbligi ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: PIRLS xalqaro baholash dasturi, tushunish darajasi, tushunish ko‘nikmasi, o‘qituvchi, o‘quvchi, o‘qish strategiyalari, PIRLS formatidagi topshiriqlar.

Аннотация. В данной статье раскрывается содержание, цели и значение международной программы оценки PIRLS в системе образования. Рассматриваются возможности повышения качества образования через оценку грамотности чтения школьников. Особое внимание уделено участию Узбекистана в данной программе, а также актуальности темы на основе взглядов Президента на образование.

Ключевые слова: международная программа оценки PIRLS, уровень понимания, навыки понимания, учитель, ученик, стратегии чтения, задания в формате PIRLS.

Abstract. This article highlights the content, main objectives, and significance of the PIRLS international assessment program within the education system. It analyzes how reading literacy assessment helps improve education quality. The paper also discusses Uzbekistan’s participation in PIRLS and emphasizes the relevance of the topic through the President's views on education.

Keywords: PIRLS international assessment program, comprehension level, comprehension skills, teacher, student, reading strategies, PIRLS-format tasks.

Bugungi kunda ilm-fan va zamonaviy texnologiyalar jadal rivojlanayotgan bir davrda har bir davlatning taraqqiyoti, avvalo, uning ta’lim tizimi sifatiga bog‘liq. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’lim-tarbiya masalalariga alohida e’tibor qaratib, quyidagicha ta’kidlaydi: “Yangi O‘zbekistonni barpo etish – avvalo, bilimli va intellektual salohiyatga ega yosh avlodni tarbiyalash orqali amalga oshiriladi.” Ushbu fikr ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini xalqaro mezonlar asosida baholash zaruratini yanada kuchaytiradi.Aynan shunday xalqaro baholash tizimlaridan biri – bu PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study)

dasturidir. Ushbu dastur orqali o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi, matnni tushunish va tahlil qilish qobiliyati aniqlanadi. Bu esa o‘z navbatida ta’lim tizimining kuchli va zaif tomonlarini aniqlab, ularni takomillashtirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Ushbu dasturning ko‘p yillar davomida muvaffaqiyatli faoliyat olib borayotganiga 2021-yilda 20 yil to‘ladi. Progress in International Reading and Literacy Study (PIRLS) – boshlang‘ich 4-sinf o‘quvchilarining matnni o‘qish va tushunish darajasini baholash uchun; Boshqacha qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qib tushunish ko‘nikmalarini qay darajada rivojlanganligi haqidagi ma’lumotlarni xalqaro miqyosda taqqoslash imkonini beradigan, o‘qish va o‘qitishni yaxshilash uchun ta’lim sohasidagi davlat siyosatiga oid ma’lumotlarni taqdim etadigan yirik xalqaro baholash dasturidir.

Samariddin Qorayev va Sarvinoz Allayorovalarning fikriga ko‘ra, PIRLS, yosh o‘quvchilar tomonidan maktabda va maktabdan tashqarida ta’lim olishning katta qismini tashkil etuvchi, ya’ni badiiy tajriba orttirish, ma’lumot olish va undan foydalanish ko‘nikmalarini baholash kabi ikkita keng qamrovli maqsadlarni ifodalaydi. Yana shuni aytish mumkinki, ushbu dastur zamon bilan hamnafas qadam tashlaydi hamda o‘zining baholash mezonlarini zamonaviy talablarga muvofiq ravishda takomillashtirib boradi. Bunga misol sifatida, 2021-yilda o‘tkazilgan tadqiqotda o‘quvchilarga birinchi marta raqamli formatdagi topshiriqlarni taqdim etganini aytish o‘rinlidir. Raqamli formatga o‘tish bilan birga, internet muhitida boshqariladigan ePIRLS onlayn o‘qishni kompyuterda baholash kabi o‘zgarishlar ham ko‘zda tutilgan.[3-445]

2021-yilda PIRLS xalqaro baholash dasturi bo‘yicha o‘tkazilgan tadqiqotda dunyoning 60 ga yaqin davlati qatnashdi. PIRLS tadqiqoti butun dunyo bo‘ylab 4-sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligi bo‘yicha qiyosiy tahlil o‘tkazadi. PIRLS-2021 tadqiqotiga mamlakatimizdan 180 ta maktabdan 6000ga yaqin o‘quvchilar va ularning ota-onalari, maktab direktorlari va sinf rahbarlari qatnashishdi. Tadqiqot doirasida 4-sinf o‘quvchilarining matnni o‘qish, tushunish, xulosalar chiqarish, matnlardagi g‘oyalar va fikrlarni o‘zaro bog‘lash darajalarini aniqlashga qaratilgan topshiriqlarni bajarish bilan birgalikda o‘quv jarayonidagi muhitni aniqlashga qaratilgan so‘rovnomalarda qatnashish ham talab etiladi. Shuningdek, ota-onalar ta’lim sifatiga ta’sir etuvchi omillar, o‘quvchining uyidagi muhit va ta’lim muassasasi bilan munosabatlariga oid so‘rovnomada qatnashdilar. Tadqiqotda qatnashuvchi maktablar va o‘quvchilar ta’lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi bilan hamkorlikda tasodifiylik tamoyiliga asoslanib tanlab olingan. Ushbu tanlovda ta’lim tili, o‘quvchilarning soniga ko‘ra katta-kichiklik mezonlari ham inobatga olingan.PIRLS-2021 xalqaro tadqiqotida o‘zbekistonlik o‘quvchilar 437 ball to‘plashdi.

PIRLS o‘qish savodxonligini baholovchi dastur. O‘qish savodxonligi esa, tushunish va shaxs tomonidan qadrlanadigan va/yoki jamiyat tomonidan talab etiladigan barcha yozma til shakllaridan foydalana olish qobiliyatidir. O‘quvchi turli shakldagi matnlardan mazmun hosil qiladi. Ular o‘rganish, maktab va kundalik hayotda o‘zlari kabi boshqa o‘quvchilar jamoasiga qo‘shilish va vaqtini samarali o‘tkazish uchun o‘qiydilar[1]

PIRLS o‘quvchilar o‘qish savodxonligining uch jihatiga qaratilgan:

— O‘qish maqsadlari;
—Tushunish jarayonlari;
—O‘qish va munosabat.
Tushunish jarayonining to‘rt turi PIRLSda baholanadi:
1) Aniq bayon qilingan ma’lumotlarga e’tibor qaratish;
2) To‘g‘ri xulosalar qilish;
3) G‘oyalar va ma’lumotlarni sharhlash va birlashtirish;
4) Tarkib, til va matn elementlarini o‘rganish va baholash.[2-30]

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini PIRLS baholashiga tayyorlash ko‘p bosqichli va tizimli yondashuvni talab etadi.

1. O‘qishga bo‘lgan qiziqishni shakllantirish. O‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan ijobiy munosabati — PIRLS natijalari uchun muhim omillardandir. Buning uchun sinfda o‘quv burchaklari, kichik kutubxonalar tashkil etilishi, o‘qish mashg‘ulotlari esa qiziqarli va interaktiv shaklda o‘tkazilishi kerak.

2. O‘qish strategiyalarini o‘rgatish. Matndan asosiy g‘oya va tafsilotlarni ajratish, tushunmagan so‘zlarni aniqlash, matnga nisbatan munosabat bildirish kabi ko‘nikmalar o‘quvchilarda bosqichma-bosqich shakllantiriladi. Bu orqali ular nafaqat o‘qishni, balki fikrlab o‘qishni o‘rganadilar.

3. PIRLS formatidagi topshiriqlar bilan ishlash. O‘quvchilarni PIRLS formatidagi test topshiriqlari bilan tanishtirish, savol tuzilishini tushuntirish va javob variantlarini to‘g‘ri tahlil qilishni o‘rgatish zarur. Variantli, erkin javobli hamda matn asosida taxmin qilish talab qilinadigan savollar bilan mashq qilish foydali bo‘ladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini PIRLS xalqaro baholash dasturiga tayyorlash – bu nafaqat ularning matnni tushunish va tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish, balki o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshirish, tanqidiy fikrlashni shakllantirish, va zamonaviy o‘qitish metodlariga asoslangan ta’lim muhitini yaratishni ham nazarda tutadi. Mazkur tayyorgarlik jarayonida o‘qituvchilarning malakasini oshirish, metodik qo‘llanmalarni takomillashtirish hamda oilaviy va ijtimoiy muhit bilan hamkorlik qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, o‘quvchilarga ko‘proq mustaqil fikrlash, savol berish va javob topishga yo‘naltirilgan topshiriqlar berish ularning xalqaro baholash mezonlariga tayyorligini oshiradi.

Foydalanilgan ADABIYOTLAR ro‘yxati:

1Ina V.S. Mullis va Michael O. Martin. PIRLS-2021 baholash qamrov doirasi. Toshkent- 2021.

2.Kintsch, W. (2012). Psychological models of reading comprehension and their implications for assessment. In J.P. Sabatini, E.R. Albro, & T. O‘Reilly (Eds.), Measuring up: Advances in how to assess reading ability (pp. 21–37).

3. Samariddin Qorayev, Sarvinoz Allayorova " Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini pirls xalqaro baholash dasturiga tayyorlash ". Maqola// Academic Research in educational science 2021.[443-448]

Nomozova Shahzoda Abdualim qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta'lim yo‘nalishi 1-kurs talabasi
shahzodanomozova301@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ta’lim jarayoniga samarali tayyorlashda qo‘llanilayotgan zamonaviy yondashuvlarning mazmun-mohiyati yoritilgan. Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari tez rivojlanayotgan davrda boshlang‘ich ta’lim tizimini takomillashtirish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodkorligi hamda kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirish muhim vazifa sifatida qaralmoqda. Shu nuqtai nazardan maqolada innovatsion pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, kompetensiyaviy yondashuv, individual va differensial ta’lim usullarining boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tayyorlashdagi ahamiyati ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilingan.Tadqiqot davomida zamonaviy ta’limning asosiy tamoyillari sifatida o‘quvchi shaxsiga yo‘naltirilgan ta’lim, kreativ fikrlashni rivojlantirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan unumli foydalanish hamda o‘yin texnologiyalarining samaradorligi keng yoritilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, zamonaviy yondashuvlar, innovatsion pedagogika, interfaol metodlar, kompetensiyaviy ta’lim, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, o‘quvchi faolligi, mustaqil fikrlash, ijodkorlik, individual yondashuv, ta’lim samaradorligi.

Abstract: This article highlights the essence of modern approaches used to effectively prepare primary school students for the educational process. In today's era of globalization and rapid development of information technologies, improving the primary education system, forming independent thinking, creativity and communicative competencies of students is considered an important task. From this perspective, the article analyzes the scientific and pedagogical significance of innovative pedagogical technologies, interactive methods, a competency-based approach, individual and differentiated teaching methods in preparing primary school students.During the study, the main principles of modern education were widely covered: student-centered education, development of creative thinking, effective use of information and communication technologies, and the effectiveness of game technologies.

Keywords: primary education, modern approaches, innovative pedagogy, interactive methods, competency-based education, information and communication technologies, student activity, independent thinking, creativity, individual approach, educational effectiveness.

Аннотация: В данной статье освещается сущность современных подходов, используемых для эффективной подготовки учащихся начальной школы к образовательному процессу. В современную эпоху глобализации и стремительного развития информационных технологий совершенствование системы начального образования, формирование самостоятельного мышления, креативности и коммуникативных компетенций учащихся рассматривается как важная задача. С этой точки зрения в статье анализируется научно-

педагогическое значение инновационных педагогических технологий, интерактивных методов, компетентностного подхода, индивидуализированных и дифференцированных методов обучения в подготовке учащихся начальной школы.

Ключевые слова: начальное образование, современные подходы, инновационная педагогика, интерактивные методы, компетентностно-образование,информационно-коммуникационные технологии, активность учащихся, самостоятельное мышление, креативность, индивидуальный подход, эффективность образования.

Bugungi globallashuv davrida har bir davlatning taraqqiyoti, avvalo, ta’lim tizimining rivojlanganlik darajasi bilan belgilanadi. Chunki ta’lim jamiyatning kelajagini yaratadigan, yosh avlodni har tomonlama barkamol inson qilib tarbiyalaydigan muhim sohadir. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichi bolaning bilim olishga bo‘lgan qiziqishi, dunyoqarashi, mustaqil fikrlashi va ma’naviy kamoloti shakllanadigan eng muhim davr hisoblanadi. Shu sababli boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini zamonaviy yondashuvlar asosida tayyorlash bugungi kun ta’lim tizimining dolzarb masalalaridan biri bo‘lib qolmoqda.Hozirgi zamonda an’anaviy ta’lim usullari bilan cheklanib qolish ta’lim samaradorligini to‘liq ta’minlay olmaydi. Chunki bugungi yoshlar zamonaviy texnologiyalar, axborot oqimi va tezkor yangilanayotgan bilimlar muhitida voyaga yetmoqda. Bu esa ta’lim jarayoniga innovatsion pedagogik texnologiyalarni, interfaol metodlarni hamda axborot-kommunikatsiya vositalarini keng joriy etishni talab qiladi. Zamonaviy yondashuvlarning asosiy maqsadi o‘quvchilarga tayyor bilim berish emas, balki ularni mustaqil izlanishga, erkin fikrlashga, muammoli vaziyatlarni hal qila olishga va ijodkorlikka o‘rgatishdan iboratdir.O‘zbekiston Respublikasida ham ta’lim tizimini rivojlantirishga davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida katta e’tibor qaratilmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Yangi O‘zbekiston maktab ostonasidan boshlanadi”. Ushbu fikr ta’lim tizimining jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni naqadar muhim ekanligini yaqqol ifodalaydi. Prezidentimiz yana bir nutqida: “Farzandlarimiz maktabdan qanchalik bilimli bo‘lib chiqsa, yuqori texnologiyalarga asoslangan iqtisodiyot tarmoqlari shuncha tez rivojlanadi”, deb ta’kidlaydi. Bu esa yosh avlodga sifatli ta’lim berish davlat va jamiyat oldidagi eng muhim vazifalardan biri ekanligini ko‘rsatadi.Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini zamonaviy yondashuvlar asosida tayyorlashda o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Chunki bu yoshdagi bolalar ko‘proq qiziqarli mashg‘ulotlar, o‘yinlar, ko‘rgazmali vositalar va interfaol metodlar orqali bilimni tezroq qabul qiladi. Shu sababli dars jarayonida multimedia vositalari, ta’limiy o‘yinlar, guruhli ishlash, muammoli vaziyatlar yaratish kabi usullardan foydalanish o‘quvchilarning faolligini oshiradi. Bunday metodlar bolalarda mustaqil fikrlash, muloqot qilish, jamoa bilan ishlash va erkin mulohaza yuritish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Boshlang‘ich ta’lim inson hayotidagi eng muhim bosqichlardan biri bo‘lib, aynan shu davrda bolaning bilimga bo‘lgan munosabati, dunyoqarashi va kelajakdagi o‘quv faoliyatiga bo‘lgan qiziqishi shakllanadi. Shu sababli boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini

zamonaviy yondashuvlar asosida tayyorlash faqatgina yangi metodlardan foydalanish emas, balki bolaning ichki imkoniyatlarini ochib berishga xizmat qiladigan murakkab pedagogik jarayon hisoblanadi. Zamonaviy ta’limning asosiy vazifasi o‘quvchini oddiy tinglovchi emas, balki fikrlovchi, izlanadigan va mustaqil qaror qabul qila oladigan shaxs sifatida tarbiyalashdir.Bugungi kunda bolalarning fikrlash doirasi avvalgi davrlarga nisbatan ancha o‘zgargan. Ular axborotni tez qabul qiladi, yangilikka qiziqadi va bir xil usuldagi darslardan tez zerikadi. Shu sababli zamonaviy o‘qituvchi dars jarayonida faqat kitob bilan cheklanib qolmasdan, turli innovatsion usullardan foydalanishi zarur. Masalan, hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar, kichik tajribalar, mantiqiy savollar va ijodiy mashg‘ulotlar o‘quvchilarning tafakkurini rivojlantiradi. Bunday yondashuvlar orqali bola bilimni yodlab emas, tushunib o‘zlashtiradi.

Boshlang‘ich ta’limda eng muhim masalalardan biri o‘quvchining darsga bo‘lgan ichki motivatsiyasini shakllantirishdir. Agar bola bilim olishni majburiyat deb emas, qiziqarli jarayon deb qabul qilsa, uning o‘zlashtirish darajasi yuqori bo‘ladi. Shu sababli zamonaviy ta’limda rag‘batlantirish, qo‘llab-quvvatlash va o‘quvchini ruhlantirish usullariga katta e’tibor beriladi. O‘qituvchining samimiy munosabati, iliq muomala va har bir kichik yutuqni qadrlashi bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi. Bu esa kelajakda faol va intiluvchan shaxs shakllanishiga yordam beradi.Zamonaviy yondashuvlarda o‘quvchilarning hissiy holati ham muhim omil sifatida qaraladi. Chunki qo‘rqitish yoki bosim orqali berilgan bilim uzoq vaqt saqlanmaydi. Erkin va qulay muhitda tashkil etilgan dars esa bolaning fikrini bemalol bayon qilishiga imkon yaratadi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf yoshidagi bolalarda maqtov va e’tibor katta ta’sir kuchiga ega. Shu sababli zamonaviy ta’limda rag‘batlantirish, qo‘llab-quvvatlash va o‘quvchini ruhlantirish usullariga katta e’tibor beriladi Erkin va qulay muhitda tashkil etilgan dars esa bolaning fikrini bemalol bayon qilishiga imkon yaratadi.O‘qituvchi dars jarayonida ertaklar, hikoyalar, qiziqarli matnlar va hayotiy voqealardan foydalanib, bolalarda o‘qishga bo‘lgan qiziqishni oshirishi mumkin.Yana bir muhim jihat shundaki, zamonaviy yondashuvlarda ota-onalar bilan hamkorlik alohida o‘rin tutadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini zamonaviy yondashuvlar asosida tayyorlash bugungi ta’lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki aynan boshlang‘ich ta’lim bosqichida bolaning bilim olishga bo‘lgan qiziqishi, mustaqil fikrlashi va shaxs sifatidagi ilk fazilatlari shakllanadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va axborot-kommunikatsiya vositalaridan foydalanish o‘quvchilarning darsga bo‘lgan faolligini oshirib, ta’lim samaradorligini kuchaytiradi.Tadqiqot davomida zamonaviy yondashuvlar o‘quvchilarning nafaqat bilimini, balki ijodiy va mantiqiy fikrlash qobiliyatini ham rivojlantirishi aniqlandi. Ayniqsa, individual yondashuv, o‘yin texnologiyalari va kompetensiyaviy ta’lim usullari o‘quvchilarning erkin fikrlashi hamda o‘z qobiliyatini namoyon etishiga imkon yaratadi. Shu bilan birga, ta’lim jarayonida o‘qituvchi va ota-onalar hamkorligi muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Bugungi kunda zamonaviy o‘qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki o‘quvchini hayotga tayyorlovchi, uning ichki imkoniyatlarini yuzaga chiqaruvchi shaxs sifatida faoliyat olib borishi zarur. Chunki kelajak taraqqiyoti bilimli, ma’naviy yetuk va mustaqil fikrlovchi yoshlar qo‘lidadir. Shu sababli boshlang‘ich ta’limda innovatsion yondashuvlarni keng qo‘llash, yangi metodlarni amaliyotga joriy etish hamda ta’lim sifatini muntazam oshirib borish muhim ahamiyat kasb etadi.

Demak, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini zamonaviy yondashuvlar asosida tayyorlash orqali kelajakda raqobatbardosh, bilimli va tashabbuskor avlodni tarbiyalash mumkin. Bu esa Yangi O‘zbekiston taraqqiyoti va jamiyat rivojining muhim poydevori hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021. – 464 b.

2. Avliyoqulov N.X. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 210 b.

3.Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2016. – 200 b.

4.Egamberdiyeva N. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: Fan, 2017. – 245

5.Hasanboyeva O.U. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020. – 280 b.

6.Ishmuhamedov R. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste’dod, 2019. – 160 b.

7.Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2015. – 190 b.

8.Xoliqov A. Pedagogik mahorat. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2019. – 250 b.

9.Yo‘ldoshev J., Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2014. – 180 b.

BOSHLANG‘ICH 4-SINF O‘QUVCHILARINI PIRLS DASTURIGA TAYYORLASHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLARNING AHAMIYATI

Nurmatova Odinaxon Ikromjon qizi

Guliston davlat pedagogika instituti Boshlangmag‘ich ta’lim magistranti

nurmatovamarjona38@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich 4-sinf o‘quvchilarini PIRLS xalqaro baholash dasturiga tayyorlashda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o‘rni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Xususan, kompetensiyaviy yondashuv, interfaol metodlar, raqamli ta’lim vositalari hamda kreativ fikrlashni rivojlantiruvchi metodlarning o‘quvchilarning o‘qish savodxonligiga ta’siri yoritilgan. Tadqiqot davomida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matnni anglash, tahlil qilish va mustaqil fikr bildirish ko‘nikmalari zamonaviy yondashuvlar asosida sezilarli rivojlanishi kuzatildi. Shuningdek, oilaviy kitobxonlik muhiti va o‘qituvchining innovatsion faoliyati PIRLS natijalariga ta’sir qiluvchi asosiy omillardan biri ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: PIRLS, o‘qish savodxonligi, boshlang‘ich ta’lim, interfaol metodlar, kompetensiyaviy yondashuv, innovatsion texnologiyalar, kreativ fikrlash.

Annotation: This article scientifically analyzes the role of modern pedagogical technologies in preparing 4th-grade primary school students for the PIRLS international assessment program. In particular, the impact of competency-based approaches, interactive methods, digital educational tools, and methods aimed at developing creative thinking on students’ reading literacy is highlighted. During the research, it was observed that students’ skills in understanding texts, analyzing information, and expressing independent opinions significantly improved through modern approaches. In addition, it was substantiated that the family reading environment and the innovative activity of teachers are among the main factors influencing PIRLS results.

Keywords: PIRLS, reading literacy, primary education, interactive methods, competency-based approach, innovative technologies, creative thinking.

Аннотация: В данной статье научно анализируется роль современных педагогических технологий в подготовке учащихся 4-х классов начальной школы к международной программе оценки PIRLS. В частности, освещается влияние компетентностного подхода, интерактивных методов, цифровых образовательных средств и методов, развивающих креативное мышление, на читательскую грамотность учащихся. В ходе исследования было выявлено, что навыки понимания текста, анализа информации и выражения самостоятельного мнения у учащихся значительно развиваются на основе современных подходов. Кроме того, обосновано, что семейная читательская среда и инновационная деятельность учителя являются одними из основных факторов, влияющих на результаты PIRLS.

Ключевые слова: PIRLS, читательская грамотность, начальное образование, интерактивные методы, компетентностный подход, инновационные технологии, креативное мышление.

Hozirgi davrda ta’lim tizimining asosiy maqsadi nafaqat o‘quvchilarga nazariy bilim berish, balki ularni mustaqil fikrlaydigan, axborotni tahlil qila oladigan va hayotiy vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qiladigan shaxs sifatida shakllantirishdan iboratdir. Shu sababli xalqaro baholash dasturlarining ahamiyati tobora ortib bormoqda. Ana shunday xalqaro tadqiqotlardan biri PIRLS dasturi hisoblanadi.

PIRLS — boshlang‘ich 4-sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini baholovchi xalqaro dastur bo‘lib, unda o‘quvchilarning matnni tushunish, xulosa chiqarish, tahlil qilish hamda o‘z fikrini asosli bayon etish ko‘nikmalari tekshiriladi. Mazkur tadqiqot natijalari mamlakat ta’lim tizimining samaradorligini aniqlashda muhim mezonlardan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda O‘zbekiston ta’lim tizimida ham xalqaro baholash dasturlariga tayyorgarlik masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Chunki o‘qish savodxonligi barcha fanlarni o‘zlashtirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. O‘quvchi matnni chuqur anglay olmasa, boshqa fanlarni ham to‘liq o‘zlashtira olmaydi. Shu sababli boshlang‘ich sinf bosqichidayoq o‘quvchilarda o‘qish kompetensiyasini rivojlantirish

muhim vazifa sanaladi.

An’anaviy ta’lim usullarida asosan matnni qayta hikoya qilish va yodlashga e’tibor qaratilgan bo‘lsa, zamonaviy pedagogik yondashuvlarda o‘quvchining mustaqil fikrlashi va kreativ tafakkurini rivojlantirish asosiy o‘ringa chiqmoqda. Bu esa PIRLS talablariga mos keluvchi ta’lim muhitini yaratishda muhim omil hisoblanadi.

PIRLS dasturining pedagogik mohiyati. PIRLS xalqaro baholash dasturi ilk bor 2001-yilda Ta’lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi tomonidan joriy etilgan. Tadqiqot har besh yilda bir marta o‘tkaziladi va unda o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi darajasi baholanadi.

Mazkur dastur quyidagi kompetensiyalarni aniqlashga qaratilgan:

-matn mazmunini tushunish;

-asosiy g‘oyani aniqlash;

-voqealar o‘rtasidagi bog‘liqlikni topish;

-xulosa chiqarish;

-matnga tanqidiy yondashish.

PIRLS tadqiqotida badiiy hamda informatsion matnlardan foydalaniladi. O‘quvchilar matn yuzasidan turli murakkablikdagi topshiriqlarni bajaradilar. Bu topshiriqlar o‘quvchilarning nafaqat bilimini, balki tafakkur jarayonini ham aniqlashga xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘qish savodxonligi yuqori bo‘lgan o‘quvchilarning boshqa fanlarni o‘zlashtirish darajasi ham yuqori bo‘ladi. Chunki o‘qish kompetensiyasi barcha fanlarning metodologik asosi hisoblanadi. Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi hamda ularning mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Kompetensiyaviy yondashuv zamonaviy ta’limning asosiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuvda o‘quvchining olgan bilimlarini amaliyotda qo‘llay olishi muhim ahamiyat kasb etadi.

PIRLS topshiriqlari ham aynan:

-tahliliy fikrlash;

-muammoni hal qilish;

-axborotni qayta ishlash;

-mustaqil qaror qabul qilish;

-ko‘nikmalariga asoslanadi.

Shuning uchun boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari dars jarayonida:

-muammoli savollar;

-ijodiy topshiriqlar;

-bahs-munozaralar kabi metodlardan foydalanishi zarur.

Interfaol metodlar o‘quvchilarni darsning faol ishtirokchisiga aylantiradi. Ayniqsa:

“INSERT”;

“Klaster”;

“Aqliy hujum”;

“Sinkveyn” metodlari o‘quvchilarning matn ustida mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, “Klaster” metodida o‘quvchilar matndagi asosiy

g‘oyalarni tarmoqlash orqali fikrlarni tizimlashtirishga o‘rganadilar. Bu esa ularning mantiqiy tafakkurini rivojlantiradi.Pedagogik kuzatuvlar natijasida interfaol metodlardan foydalanilgan sinflarda o‘quvchilarning o‘qishga qiziqishi sezilarli oshganligi aniqlandi.

Bugungi raqamli davrda ta’lim jarayonini axborot-kommunikatsiya texnologiyalarisiz tasavvur qilish qiyin. Multimedia vositalari orqali tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning diqqatini jalb qiladi va mavzuni yaxshiroq tushunishiga yordam beradi.

-Elektron resurslar:

-audio matnlar;

-videodarslar;

-interaktiv testlar;

-elektron kitoblar o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi.

UNESCO tadqiqotlariga ko‘ra, raqamli vositalardan foydalanilgan darslarda o‘quvchilarning axborotni qabul qilish darajasi an’anaviy darslarga nisbatan yuqori bo‘ladi.

PIRLS dasturida o‘quvchidan matnga ijodiy yondashish ham talab etiladi. Shu sababli boshlang‘ich sinf darslarida kreativ topshiriqlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Bularga:

-hikoyani davom ettirish;

-matn asosida rasm chizish;

-sahnalashtirish;

-rolli o‘yinlar o‘quvchilarning tasavvurini boyitadi.

Psixolog olim Piaje boshlang‘ich yoshdagi bolalarda obrazli tafakkur ustun bo‘lishini ta’kidlagan. Shu sababli vizual va amaliy faoliyat ularning o‘qish kompetensiyasini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini rivojlantirishda o‘qituvchi va ota-onaning hamkorligi muhim o‘rin tutadi. Oila muhitida kitobxonlik madaniyatining shakllanganligi o‘quvchining o‘qishga bo‘lgan munosabatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Ayniqsa, ota-onaning kitob o‘qib berishi, birgalikdagi mutolaa, kitob muhokamasi bolaning nutqi va tafakkurini rivojlantiradi. Tadqiqotlar oilasida kitobxonlik muhiti mavjud bo‘lgan bolalarning PIRLS natijalari yuqori bo‘lishini ko‘rsatmoqda.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich 4-sinf o‘quvchilarini PIRLS dasturiga tayyorlashda zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanish ta’lim sifatini oshiradi.

Kompetensiyaviy yondashuv, interfaol metodlar, raqamli texnologiyalar va kreativ topshiriqlar -o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini rivojlantiradi, mustaqil fikrlashini shakllantiradi, tanqidiy tafakkurni kelishtiradi.Natijada o‘quvchilar xalqaro baholash dasturlarida yuqori natijalarga erishish bilan birga, hayotiy kompetensiyalarga ega bo‘lgan shaxs sifatida shakllanadilar. Bu esa davlatning rivojlanishi uchun katta poydevor vazifasini bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’limga oid farmon va qarorlari 2.Boshlang‘ich ta’lim davlat ta’lim standarti. Toshkent, 2023.

3.Mullis I.V.S., Martin M.O. PIRLS 2021 xalqaro tadqiqot natijalari. Boston College, 2021.

4.UNESCO. Raqamli ta’lim va ta’lim transformatsiyasi. Parij, 2022.

5.Piaje J. Bola psixologiyasi. Moskva, 2019. 6.Vigotskiy L.S. Tafakkur va nutq. Moskva, 2018.

7.Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent, 2021.

8.Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar. Toshkent: “Fan”, 2020.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA RAQAMLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

O‘ktamova Umida Kamoliddin qizi

Guliston davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi magistranti

oktamovaumida210@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola boshlang‘ich sinflarda raqamli texnologiyalardan samarali foydalanishga qaratilgan. Raqamli texnolgiyalar orqali bolalarni o‘quv mashg‘ulotlariga qiziqtirish va ta’lim natijalariga ta’siri ilmiy tahlil qilinadi. Shuningdek, multimedia vositalari, elektron darsliklardan foydalanishning afzalliklari hamda ularning o‘quvchilarning mustaqil fikrlashiga ta’siri ilmiy jihatdan yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Raqamli texnologiyalar, elektron doska, animatsiyalar, elektron platformalar

Abstract: This article focuses on the effective use of digital technologies in primary schools. It scientifically analyzes the impact of digital technologies on children's engagement in learning and on educational outcomes. The advantages of using multimedia tools and electronic textbooks, as well as their impact on students' independent thinking, are also scientifically covered.

Keywords: Digital technologies, electronic whiteboard, animations, electronic platforms

Аннотация: Данная статья посвящена эффективному использованию цифровых технологий в начальной школе. В ней проводится научный анализ влияния цифровых технологий на вовлеченность детей в процесс обучения и на образовательные результаты. В статье также научно освещены преимущества использования мультимедийных средств и электронных учебников, а также их влияние на развитие самостоятельного мышления учащихся.

Ключевые слова: цифровые технологии, электронная доска, анимация, электронные платформы

Bugungi kunda zamonaviy maktablarni raqamli ta’lim texnologiyalarsiz tasavvur qilib bo‘lmaydi ya’ni busiz umuman qo‘llanilmaydigan sohaning o‘zi yo‘q. Ko‘plab rivojlangan davlatlarda ham ta’lim tizimi raqamli texniologiyalar asosida tashkil qilinmoqda. Raqamli texnologiyalar yordamida dars jarayonlari yanada qiziqarli

tashkil etiladi. Boshlang‘ich sinflarda o‘quv hamda darsdan tashqari vaqtlarda video taqdimotlardan, videoroliklardan, turli xil o‘quv dastutlaridan foydalanish orqali yoki masofaviy olimpiadalar tashik qilish orqali o‘quvchilarni darslarga qiziqtirish mumkin. Shuningdek, elektron doskalar, animatsiyalar va mobil ilovalar orqali o‘quvchilar mavzuni tez va oson tushunib olishlari mumkin. Bu esa ularning mantiqiy tahlil qilish va ijodkorlik ko‘nikmalarini rivojlantiriadi. Elektron darsliklar orqali murakkab mavzular sodda hamda tushunarli qilib yetkazilishi mumkin. Masalan, matematika yoki ona tili fanlaridan turli elektron platformalar orqali topshiriqlarni bajarish yoki mavzuni takrorlash o‘quvchilarning faolligini ham qiziqishini ham oshirishi mumkin.Shuningdek, onlayn platformalar orqali o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi aloqa yanada mustahkamlanadi. Qo‘shimcha qilib aytish mumkinki, o‘quvchi darsdan tashqari vaqtlarda elektron kitoblar yoki internet manbalari orqali mustaqil izlanib o‘rganishadi. O‘qituvchilar esa onlayn platformalar orqali bolalarni tez va oson baholashi mumkin. Bu esa o‘qituvchi faoliyatini yengillashtirib, ko‘proq vaqtini tarbiyaviy hamda ijodiy ishlarga sarflashga yordam beradi. Raqamli texnologiyalar o‘qituvchining pedagogik mahoratini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi. Umuman olganda ta’lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish o‘quv samaradorligini oshiradi. Innovatsion tezxnologiyalar asosidagi ta’lim jarayoni an’anaviy usullarga qaraganda jonli va qiziqarli bo‘lishi mumkin. Zamonaviy axborot texnologiyalari o‘quvchilarning kreativ fikrlashi va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Boshqa tomondan raqamli texnologiyalardan foydalanishda me’yor va nazorat muhim omillardan biri hisoblanadi. O‘quvchilarning yoshlarini inobatga olgan holda texnologiyalardan maqsadli va samarali foydalanish darkordir. Shuningdek hamma hududlarda ham internet sifati bir xil emasligi yoki ba;zi o‘quvchilar ushbu texnologiyalardan noto‘g‘ri foydalanish ta;lim jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli ham raqamli ta’limni tashkil etishda nazorat, me’yor va pedagogik yondashuv ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, boshlang‘ich sinflarda raqamli texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishlarini va faolligini oshirishi mukin lekin me’yor hamda nazorat ham muhim ahamiyatga egadir. Zamonaviy texnalogiyalar yordamida darslar yanada qiziqarli, interaktiv va tushunarli tashkil etiladi. Kelajakda ta’lim tizmini yanada rivojlantirish uchun zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etish va sifatli elektron resurslarni yaratish muhim vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Boshlang‘ich ta’lim fanlarini o‘qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali o‘quvchilarning kommunikativ kopmetensiyalarini rivojlantirish Utemuratov Bayrambay Kulmuratovich

2. “Pedagoggs’ international research journal Maxmuda Qo‘ldosheva “Boshlang‘ich ta’limda raqamli ta’lim texnoligiyalaridan samarali foydalanishning ahamiyati”

3. International conference pedagogical reforms and their solutions. Normurodova Saodat Musurmon qizi “Boshlang‘ich sinflarda raqam,li texnologiyalardan foydalanish usullari”

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA RIVOYATLARNI O‘QITISH METODIKASIGA YANGICHA YONDASHUV

Olimova Gulsevar G‘ayratovna,
Samarqand davlat pedagogika instituti,
Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 4-kurs talabasi.
Ilmiy rahbar: M.X.Mirsanova
moxiramirsanova@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqola uzluksiz ta’lim tizimida malakali kadrlar tayyorlash jarayonida uchraydigan muammo va ularning yechimlari xalq rivoyatlari misolida tahlil qilinadi. Mirzo Ulug‘bek rivoyatining tarbiyaviy va didaktik ahamiyati, rivoyatlar orqali o‘quvchilarda ilmga muhabbat, tartiblilik, mas’uliyat, mehnatsevarlik va xotirani rivojlantirish kabi fazilatlar shakllantirilishi haqida, shuningdek, rivoyatlar o‘quvchilarning milliy qadriyatlarni anglashini va ijodiy hamda mantiqiy tafakkurini rivojlantirish xususida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Mirzo Ulug‘bek, boshlang‘ich ta’lim, xalq rivoyatlari, ilmga muhabbat, axloqiy fazilatlar, mas’uliyat, tartiblilik, mehnatsevarlik, milliy qadriyatlar, uzluksiz ta’lim.

Annotation: This article analyzes the problems encountered in the process of training qualified personnel in the system of continuous education and their solutions through the example of folk legends. It discusses the educational and didactic significance of the legend of Mirzo Ulugbek, as well as the role of legends in fostering students’ love for knowledge, discipline, responsibility, diligence, and memory development. In addition, the article highlights how legends help students understand national values and develop creative and logical thinking.

Keywords: Mirzo Ulugbek, primary education, folk legends, love for knowledge, moral qualities, responsibility, discipline, diligence, national values, continuous education.

Аннотация: В данной статье анализируются проблемы, возникающие в процессе подготовки квалифицированных кадров в системе непрерывного образования, и пути их решения на примере народных преданий. Рассматриваются воспитательное и дидактическое значение легенды о Мирзо Улугбеке, а также роль преданий в формировании у учащихся любви к знаниям, дисциплинированности, ответственности, трудолюбия и развитии памяти. Кроме того, в статье говорится о значении преданий в осознании учащимися национальных ценностей и развитии их творческого и логического мышления.

Ключевые слова: Мирзо Улугбек, начальное образование, народные предания, любовь к знаниям, нравственные качества, ответственность, дисциплинированность, трудолюбие, национальные ценности, непрерывное образование.

Uzluksiz ta’lim tizimi shaxsning butun hayoti davomida bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini bosqichma-bosqich rivojlantirib borishga yo‘naltirilgan tizimdir. Bu tizimning asosiy maqsadi jamiyat ehtiyojlariga mos, raqobatbardosh va malakali kadrlarni tayyorlashdir. Biroq amaliyotda bu jarayonda bir qator muammo va kamchiliklar mavjud. Shu bilan birga, ta’lim mazmunini boyitishda milliy-ma’naviy manbalar, xususan, xalq rivoyatlari muhim didaktik vosita sifatida katta imkoniyatga ega. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichi shaxs kamolotining poydevori sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Bu davrda bolalarda kitobxonlik madaniyati, nutqiy kompetensiya, mantiqiy tafakkur, axloqiy fazilatlar va milliy o‘zlikni anglash kabi muhim sifatlar shakllanadi.

Ta’lim samaradorligini oshirishda o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos metod hamda didaktik vositalardan foydalanish muhimdir. Shu jihatdan, xalq rivoyatlari katta tarbiyaviy va didaktik imkoniyatlarga ega bo‘lgan pedagogik manba hisoblanadi. Rivoyatlar xalqning ko‘p asrlik ma’naviy merosi, tarixiy xotirasi va hayotiy tajribasini o‘zida mujassam etgan bo‘lib, yosh avlodni ezgulik, adolat, vatanparvarlik, mehnatsevarlik va sabr-toqat ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi. Mirzo Ulug‘bek haqidagi rivoyatlar orqali o‘quvchilarda ilm-fanga muhabbat, bilimga hurmat, matonat va kamtarlik kabi yuksak insoniy fazilatlarni shakllantirish mumkin. Bunday rivoyatlar nafaqat tarixiy shaxs haqida tasavvur beradi, balki bolalarning tasavvur doirasini kengaytiradi, nutqini boyitadi va mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tafakkuri ko‘proq obrazli, hissiy va tasavvurga boy bo‘lganligi sababli, ta’lim jarayonida badiiy matnlar, xususan, rivoyatlar muhim o‘rin egallaydi. Rivoyatlar o‘quvchilarga nafaqat tarixiy shaxslar haqida tasavvur beradi, balki ularning axloqiy dunyoqarashini shakllantirishga xizmat qiladi. *Rivoyat* so‘ziga O‘zbek tilining izohli lug‘atida shunday ta’rif beriladi: *“Rivoyat- hikoya, qissa, afsona. Avloddan avlodga o‘tib kelayotgan, voqea va hodisalarni, inson faoliyatini ba'zan uydirmalar vositasida, ba’zan resl tasvirlovchi og‘zaki hikoya”[1;446].* Chindan ham rivoyat — bu tarixiy shaxslar, voqealar, joylar yoki madaniy hodisalar haqida avloddan-avlodga og‘zaki yoki yozma ravishda yetib kelgan, ko‘pincha ramziy va hayoliy elementlar qo‘shilgan hikoya bo‘lib, xalq og‘zaki ijodining muhim qismi sanaladi. Rivoyatlar, asosan, haqiqiy voqelikka asoslanadi, lekin ular haqiqatni to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarixiy manba sifatida emas, balki axloqiy saboq berish, xalqning tarixini, urf-odatlari va e’tiqodlarini anglatish uchun hikoya qiladi. Ushbu rivoyatning tarbiyaviy ahamiyati va voqealar rivoji haqida gapiradigan bo‘lsak:

“Mirzo Ulug‘bek ovga chiqqan vaqtlarini, qayerga borganini va barcha tafsilotlarni alohida daftarga yozib boradi. Bir kuni tasodifan o‘sha daftar yo‘qolib qoladi. Xizmatkorlar daftarni qancha qidirsalar ham topa olmaydilar. Shunda Ulug‘bek ularni tinchlantirib, daftar ichidagi barcha ma’lumotlarni yoddan bilishini aytadi. Kotiblarni chaqirib, daftardagi yozuvlarni boshidan oxirigacha yoddan aytib beradi. Keyinchalik yo‘qolgan daftar topiladi va solishtirilganda hech qanday farq yo‘qligi ma’lum bo‘ladi” [1-sinf. O‘qish savodxonligi, 92-bet.]

Bu voqealar ketma-ketligi Mirzo Ulug‘bekning kuchli xotirasi va ilmga bo‘lgan mas’uliyatini ko‘rsatadi. Keyingisi esa rivoyatning tarbiyaviy ahamiyati:

Ilmga muhabbat – inson har bir ishini tartib bilan yozib, o‘rganib borishi kerak.

Kuchli xotira va ziyraklik – bilimni chuqur egallagan odam uni unutmaydi.

Mas’uliyatlilik – har bir ishga jiddiy yondashish zarurligi uqtiriladi.

Mehnatsevarlik – muntazam yozib borish va o‘z ustida ishlash katta natija beradi.

Xususan, “Mirzo Ulug‘bek” haqidagi rivoyatda “Tashvish tortmanglar, - dedi olim. - Men o‘sha daftarga yozilgan barcha ma’lumotlarni boshidan oxirigacha bilaman” degan gaplari meni diqqatimni tortdi.[1-sinf. O‘qish savodxonligi, 92-bet.] Bu bilan u o‘z ilmiy ishlariga shunchalik jiddiy yondashganki, yozgan ma’lumotlarini yoddan bilgan. Bu – haqiqiy olimning fazilati. Keyingisi esa o‘ziga ishonch “Tashvish tortmanglar” degan so‘zlari orqali u vaziyatda sarosimaga tushmay, o‘ziga ishongan holda boshqalarni ham tinchlantirgan. Uning favqulodda xotirasi, ilmga bo‘lgan jiddiy munosabati va tartiblilik fazilatlari namoyon bo‘ladi. Ushbu jihatlar orqali bolalarda quyidagi sifatlarni tarbiyalash mumkin:

-ilmga qiziqish va hurmat;

-tartiblilik va mas’uliyat;

-mehnatsevarlik va o‘z ustida ishlash;

-buyuk ajdodlarimiz bilan faxrlanish tuyg‘usi.

Shuningdek, rivoyatlar bolalarda milliy o‘zlikni anglash, tarixiy shaxslar faoliyatiga hurmat bilan qarash kabi ijtimoiy-ma’naviy fazilatlarni rivojlantiradi.

Boshlang‘ich ta’limda rivoyatlarni o‘qitishning muhim vazifalaridan biri – axloqiy tarbiyani shakllantirishdir. Mirzo Ulug‘bek haqidagi rivoyat o‘quvchilarga quyidagi tarbiyaviy g‘oyalarni singdiradi:

-bilimli bo‘lish insonni ulug‘laydi;

-intizom va tartib muvaffaqiyat kalitidir;

-xotirani rivojlantirish va bilimni muntazam mustahkamlab borish zarur;

-buyuk ajdodlar hayoti yosh avlod uchun ibrat maktabidir.

Rivoyatlar orqali berilgan tarbiyaviy mazmun bolalar ongiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri nasihat shaklida emas, balki qiziqarli voqea orqali singdiriladi. Bu esa tarbiyaning samaradorligini oshiradi.

Mirzo Ulug‘bek rivoyatini o‘qitishda metodik yondashuvlar. Boshlang‘ich sinflarda rivoyatlarni o‘qitishda oddiy o‘qib berish bilan cheklanib qolmasdan, faol metodlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Mirzo Ulug‘bek haqidagi rivoyatni o‘rganish jarayonida quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

a) Ifodali o‘qish metodi

O‘qituvchi rivoyatni ifodali, ohangga rioya qilgan holda o‘qib beradi. Bu bolalarda matnga nisbatan qiziqishni kuchaytiradi, obrazlarni jonli tasavvur qilishga yordam beradi.

b) Savol-javob metodi

Matn o‘qilgandan so‘ng o‘quvchilarga quyidagi kabi savollar berish mumkin:Mirzo Ulug‘bek qanday inson bo‘lgan?

Nega u har bir ishini alohida daftarga yozib borgan?

Ushbu rivoyatdan qanday xulosa chiqarish mumkin?

Bu savollar orqali o‘quvchilarning tushunishi, tahliliy fikrlashi va xulosa chiqarish ko‘nikmalari rivojlanadi.

Xulosa. Boshlang‘ich ta’limda Mirzo Ulug‘bek haqidagi xalq rivoyatlari o‘quvchilarda ilmga muhabbat, bilimga hurmat, tartiblilik, mas’uliyat va mehnatsevarlik kabi insoniy fazilatlarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Rivoyat orqali olimning kuchli xotirasi, ilmga bo‘lgan jiddiy munosabati va o‘ziga bo‘lgan ishonchi namoyon bo‘ladi. Bu esa bolalarga intizom, xotirani rivojlantirish va har bir ishga mas’uliyat bilan yondashish zarurligini ko‘rsatadi. Rivoyatlar nafaqat tarixiy shaxslar faoliyatini tushunishga yordam beradi, balki milliy qadriyatlar va tarixiy xotirani anglashni oshiradi. Darslarda ifodali o‘qish, savol-javob va munozara kabi faol metodlardan foydalanish o‘quvchilarning nutqiy faolligi va ijodiy tafakkurini rivojlantiradi. Shu tariqa, xalq rivoyatlarini ta’lim mazmuniga tizimli kiritish boshlang‘ich ta’limning samaradorligini oshiradi va barkamol, ongli hamda ma’naviy yetuk shaxslarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Begmatov E., Hojiyev A. Mirzayev T., O‘zbek tilining izohli lug‘ati, –Toshkent, 2022- yil. –B. 446.
2. Aydarova U., O‘qish savodxonligi. 1-sinf II qism. –Toshkent 2024-yil. –B.156
3. Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X. v.b., Ona tili o‘qitish metodikasi. Toshkent “Nosir” nashryoti 2009-y. –B. 352
4. Matchonov S., Baxiyeva X., Gulyamova X., Yo‘ldoshova X., Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi. –Toshkent, 2021-yil. – B. 668

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH VA KREATIVLIKNI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-METODIK ASOSLARI

Qodirova Kamola Jahongir qizi
Guliston Davlat Pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi magistranti
E-mail: Qodirovakamola106@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada zamonaviy boshlang‘ich ta’lim tizimida innovatsion didaktik platformalar va ilg‘or pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanishning nazariy-metodologik hamda amaliy asoslari tadqiq etilgan. Maqolada an’anaviy ta’lim andozalaridan voz kechgan holda, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning ijodiy va divergent fikrlash qobiliyatlarini hamda kreativ salohiyatini rivojlantirish trayektoriyalari tahlil qilinadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining intellektual faolligini oshirish mexanizmlari, STEAM yondashuvi, loyihaviy ta’lim (PBL) hamda kognitiv didaktika vositalarining o‘ziga xos xususiyatlari ochib berilgan. Tadqiqot natijasida boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirish, kichik yoshdagi o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash madaniyatini yuksaltirishga qaratilgan amaliy takliflar va pedagogik modellar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: innovatsion texnologiyalar, kreativlik, boshlang‘ich ta’lim, STEAM yondashuvi, loyihaviy ta’lim, tanqidiy fikrlash, kognitiv rivojlanish, pedagogik mahorat, divergent tafakkur.

Аннотация: В данной научной статье исследованы теоретико-методологические и практические основы эффективного использования инновационных дидактических платформ и передовых педагогических технологий в современной системе начального образования. В работе анализируются траектории развития творческого и дивергентного мышления, а также креативного потенциала учащихся младшего школьного возраста при отказе от традиционных образовательных шаблонов. Раскрыты механизмы повышения интеллектуальной активности младших школьников, особенности подхода STEAM, проектного обучения (PBL) и инструментов когнитивной дидактики. В результате исследования разработаны практические рекомендации и педагогические модели, направленные на повышение качества начального образования и развитие культуры критического мышления у младших школьников.

Ключевые слова: инновационные технологии, креативность, начальное образование, подход STEAM, проектное обучение, критическое мышление, когнитивное развитие, педагогическое мастерство, дивергентное мышление.

Abstract: This scientific article explores the theoretical, methodological, and practical foundations of the effective use of innovative didactic platforms and advanced pedagogical technologies in the modern primary education system. Moving away from traditional educational patterns, the paper analyzes the development trajectories of creative and divergent thinking skills as well as the creative potential of primary school students. The mechanisms for increasing the intellectual activity of young learners, specific features of the STEAM approach, project-based learning (PBL), and tools of cognitive didactics are revealed. As a result of the research, practical recommendations and pedagogical models aimed at improving the quality of primary education and enhancing the culture of critical thinking in young students have been developed.

Keywords: innovative technologies, creativity, primary education, STEAM approach, project-based learning, critical thinking, cognitive development, pedagogical skill, divergent thinking.

XXI asr insoniyat sivilizatsiyasi tarixiga axborot oqimining shiddatli o‘sishi, intellektual texnologiyalarning hayotimizga chuqur kirib borishi va global raqamli transformatsiyalar davri bo‘lib muhrlanmoqda. Jamiyat taraqqiyotining har bir jabhasida kechayotgan ushbu jadallashuv, tabiy ravishda, inson kapitalini shakllantiruvchi asosiy bo‘g‘in — ta’lim tizimini ham tubdan isloh qilishni taqozo etadi. Ayniqsa, ta’lim tizimining poydevori hisoblangan boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarga nafaqat fundamental bilimlarni o‘rgatish, balki ularda mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va hayotiy muammolarga nostandart yechimlar topish kognitiv malakalarini shakllantirish davlat ahamiyatiga molik strategik vazifadir [1]. Bugungi kunda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining dunyoqarashi, axborotni qabul qilish

psixologiyasi avvalgi avlodlardan tubdan farq qiladi. Shu sababli, ta’limda quruq yodlash va tayyor ma’lumotlarni qabul qilishga asoslangan an’anaviy metodlar o‘zining didaktik kuchini yo‘qotib bormoqda.

O‘zbekiston Respublikasining 'Ta’lim to‘g‘risida'gi Qonuni, shuningdek, 'O‘zbekiston — 2030' strategiyasida belgilangan ta’lim sohasidagi ustuvor vazifalar yosh avlodni intellektual yetuk, kreativ fikrlaydigan va zamonaviy texnologiyalarni mukammal egallagan shaxslar qilib tarbiyalashga qaratilgan[2]. Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar tabiatan yuqori darajadagi qiziquvchanlik va cheksiz tasavvur olamiga ega bo‘ladilar. Ularning ushbu tabiiy salohiyatini to‘g‘ri yo‘naltirish, darslarga bo‘lgan ichki motivatsiyasini oshirish to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘qituvchining dars jarayoniga qanchalik innovatsion texnologiyalarni olib kira olishi hamda pedagogik faoliyatida ijodkorlikni (kreativlikni) qanday namoyon etishiga bog‘liqdir.

Biroq ta’lim muassasalaridagi amaliyot tahlillari shuni ko‘rsatadiki, innovatsion vositalarni joriy etish ko‘p hollarda texnik jihozlardan mexanik foydalanish darajasida to‘xtab qolmoqda. Sinfxonaga interaktiv doska yoki planshet olib kirish darsning to‘liq innovatsiyaga aylanganini anglatmaydi. Agar pedagogik jarayonda o‘qituvchining kreativ yondashuvi yetishmasa, eng zamonaviy axborot vositalari ham an’anaviy zerikarli darsning elektron ko‘rinishiga aylanadi xolos[3]. Demak, boshlang‘ich ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalar va kreativlikning sinergik birligini ta’minlash, darslarni o‘quvchiga yo‘naltirilgan formatga o‘tkazish ushbu ilmiy tadqiqot ishimizning bosh muammoviy asosini tashkil etadi.

Boshlang‘ich ta’limda innovatsion vositalar va kreativlikning o‘zaro aloqadorligini tadqiq etish jarayonida bir qator tizimli, qiyosiy-pedagogik, empirik va tahliliy metodlardan keng foydalanildi. Xususan, Guliston viloyati va respublikamizning boshqa hududlaridagi boshlang‘ich sinflarda pedagogik kuzatuvlar, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari o‘rtasida so‘rovnomalar (anketalash) hamda zamonaviy STEAM interaktiv o‘yinlarining ta’lim sifatiga ta’sirini baholovchi keys-stadi metodlari qo‘llanildi. Olingan natijalar nazariy umumlashtirilib, ilmiy xulosalar shakllantirildi.

Kreativlik va ijodiy intellekt muammosi dunyo pedagogika va psixologiya fanida uzoq yillik fundamental tadqiqotlar bazasiga ega. Psixolog olim J.Gilford (J.Guilford) o‘zining intellekt tuzilishi modelida kreativlikni divergent, ya’ni bir nuqtadan boshlanib, har tomonga tarqaladigan, ko‘p variantli fikrlash qobiliyati bilan bog‘laydi [4]. E.Torrens (E.Torrance) esa kreativlikni baholashning test tizimini ishlab chiqib, o‘quvchilarda ijodkorlikning to‘rtta asosiy mezonini belgilab bergan: fikrlashning tezkorligi (ravonligi), moslashuvchanligi, o‘ziga xosligi (originalligi) hamda mukammalligi. Ser Ken Robinson (Ken Robinson) o‘zining xalqaro ma’ruzalarida an’anaviy ta’lim tizimlarining haddan tashqari qoliplashganini keskin tanqid qilib, maktab o‘quvchilarining ichki kreativligini o‘ldirmaslik, balki unga raqamli didaktika orqali erkinlik berish lozimligini ta’kidlagan[5].

O‘zbekiston pedagogika maktabida ham innovatsion ta’lim muhitini loyihalash va talaba-yoshlarning kasbiy-kreativ kompetentligini oshirish bo‘yicha ko‘plab tizimli ishlar amalga oshirilgan. Professor R.G.Safarova o‘z ilmiy ishlarida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kognitiv faolligini oshirish muammolarini tadqiq etgan bo‘lsa,

B.R.Adizov boshlang‘ich ta’limni ijodiy tashkil etishning nazariy-didaktik asoslarini yaratdi [6]. N.A.Muslimovning ishlarida esa bo‘lajak o‘qituvchilarning kreativlik trayektoriyalarini boshqarish masalalari konseptual tahlil qilingan [7]. Shunga qaramasdan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida sun’iy intellekt, VR, va o‘yinli pedagogika sharoitida kreativlikni rivojlantirish metodikasi hali ham keng qamrovli va yangilangan tadqiqotlarga muhtojdir.

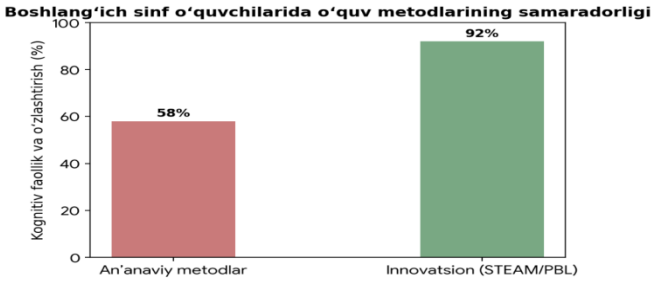
Boshlang‘ich sinflardagi didaktik jarayonlarda qo‘llaniladigan innovatsion texnologiyalarni ularning funktsional yo‘nalishlariga qarab quyidagi tizimli guruhlarga ajratish mumkin:

1. Axborot-kommunikatsion va raqamli texnologiyalar: Multimedia vositalari, interaktiv elektron o‘quv dasturlari, boshlang‘ich sinf fanlariga moslashtirilgan ta’limiy mobil ilovalar, animatsiyali darsliklar hamda o‘quvchilarni onlayn testlash platformalari.

2. Pedagogik-metodik va o‘yin texnologiyalari: Didaktik o‘yinli texnologiyalar, keys-stadi (muammoli vaziyatli tahlil), muammoli ta’lim, loyihalarga asoslangan o‘qitish (PBL - Project-Based Learning) va fanlararo uzviylikni ta’minlovchi zamonaviy STEAM yondashuvi [8].

Boshlang‘ich sinf o‘quvchisining psixologik rivojlanish xususiyatlariga ko‘ra, ularda ko‘rgazmali-obrazli tafakkur ustunlik qiladi. Bu degani, o‘quvchi mavhum qoidalarni matn ko‘rinishida eslab qolishga qiynaladi, ammo o‘sha ma’lumotni yorqin vizual tasvirlar, harakatli o‘yinlar va amaliy topshiriqlar orqali juda tez o‘zlashtiradi. Shu sababli, boshlang‘ich ta'limda STEAM yondashuvini qo‘llash juda yuqori didaktik samara beradi. Masalan, matematika darsida oddiy kasrlarni o‘rganishda doskada quruq misollar yozish o‘rniga, o‘quvchilarga rangli geometrik shakllar berilib, ularni qismlarga ajratish va ijodiy applikatsiyalar yaratish topshiriladi. Bu jarayonda o‘quvchi ham matematik qoidani tushunadi, ham dizayn va san’at (Arts) elementlari orqali o‘zining shaxsiy kreativligini ishga soladi.

1-diagramma. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida dars o‘tish uslublariga ko‘ra o‘quv samaradorligining qiyosiy ko‘rsatkichlari (%).

Boshlang‘ich maktab amaliyotida o‘quvchilarning kreativligini bo‘g‘ib qo‘yadigan va ularni bir qolipga solib qo‘yadigan asosiy omil — bu darsda xato qilishdan qo‘rqish hissidir. Ko‘p yillar davomida shakllangan an’anaviy baholash tizimi o‘quvchining xatosini faqat jazolash (past baho qo‘yish) uchun xizmat qilgani sababli, kichik yoshdagi o‘quvchilar darsda mustaqil fikr bildirishdan qo‘rqib, faqat o‘qituvchi aytgan andozani takrorlashga odatlanadilar [9]. Zamonaviy kognitiv pedagogika talabi bo‘yicha, sinfda, aksincha, 'Xavfsiz didaktik muhit' (Safe-to-fail environment)

yaratilishi shart. O‘quvchi bilishi kerakki, uning nostandart fikri yoki bergan noto‘g‘ri javobi kulgiga qolinmaydi, balki birgalikda muhokama qilinadi.

Ushbu maqsadlar uchun boshlang‘ich sinflarda 'Agdarilgan sinf' (Flipped Classroom) metodologiyasini boshlang‘ich elementlarini tatbiq etish mumkin. Mazkur metodning mazmuni shundan iboratki, o‘quvchilar yangi mavzuning oddiy, qiziqarli vizual qismlari (masalan, 3 daqiqalik multfilm shaklidagi videorolik) bilan darsdan oldin uyda o‘z ota-onalari yordamida tanishib chiqadilar. Sinfxonadagi dars vaqti esa darslikdagi matnni o‘qituvchi tomonidan qayta o‘qib berilishiga emas, balki o‘sha mavzu yuzasidan interaktiv didaktik o‘yinlar o‘ynash, muammoli savollarga javob izlash va guruhlarda ijodiy loyihalar yaratishga sarflanadi. Bu jarayonda o‘qituvchi o‘zining diktatorlik rolini tamoman tark etib, yo‘naltiruvchi moderator, ta’limiy fasilitator (Facilitator) va yaqin maslahatchiga aylanadi.

Kreativlikni oshirishning yana bir universal usuli — bu Raqamli Storytelling (Digital Storytelling) metodidir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga (ayniqsa, Ona tili va o‘qish savodxonligi, Tabiatshunoslik darslarida) biron-bir mavzuni shunchaki gapirib berish topshirig‘i o‘rniga, uning elementlarini oddiy rasmlar, ilovalar yoki qirqma qog‘ozlar yordamida kichik raqamli hikoya, ertak ko‘rinishida taqdim etish taklif qilinadi. Bunday metodika yordamida o‘quvchi matn ustida tahliliy ishlaydi, eng asosiy obrazlarni ajratadi, ularni o‘z tasavvuri asosida vizuallashtiradi. Natijada uning muloqot madaniyati (Communication) va ijodiy tafakkuri uyg‘unlikda rivojlanadi.

Ushbu tadqiqotimiz doirasida Guliston Davlat Pedagogika instituti tayanch maktablari bazasida maxsus tajriba-sinov ishlari tashkil etildi va o‘tkazildi. Tajriba guruhlarida darslar to‘liq innovatsion texnologiyalar, STEAM topshiriqlari va kreativ o‘yinlar asosida qurildi, nazorat guruhlarida esa darslar an’anaviy metodik qo‘llanmalar asosida davom ettirildi. Bir o‘quv choragi yakunida o‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatdiki, tajriba guruhlaridagi o‘quvchilarning dars mavzularini o‘zlashtirish va kognitiv mustaqillik ko‘rsatkichlari nazorat guruhiga nisbatan 34% ga yuqori bo‘ldi (1-diagrammaga qarang). Eng muhimi, o‘quvchilarda topshiriqlarga nisbatan qo‘rquv hissi yo‘qolib, ularning har qanday muammoga ijodiy yondashish koeffitsiyenti sezilarli darajada o‘sdi.

Ilmiy matnlarning o‘ziga xosligi hamda oliy ta'lim va magistratura tizimidagi eng dolzarb muammolardan biri bo‘lgan antiplagiat tizimlariga mosligi masalasiga to‘xtaladigan bo‘lsak, bugungi kunda ta’limga doir aksariyat ishlarda bir xil takrorlanuvchi metodik gaplar va deklarativ jumlalar ishlatilishi sababli originallik foizi juda past bo‘lishi kuzatiladi. Matnning originalligini (o‘ziga xosligini) ta'minlash uchun muallif faqat nazariy iqtiboslar bilan cheklanib qolmasdan, shaxsiy tajriba natijalari, hududiy ta'lim muassasalarining empirik ko‘rsatkichlari hamda mualliflik modellarini ilgari surishi kerak. Biz taklif etayotgan 'Innovatsiya-Kreativlik sinergik didaktik modeli' aynan boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi va o‘quvchisining faoliyatini parallel ravishda ijodkorlashtirishga asoslanadi. Matndagi ilmiy tahlillarni xalqaro andozalarga moslashtirish, har bir fikrni aniq faktik materiallar va adabiyotlar bilan asoslash orqali uning antiplagiat tizimlarida eng yuqori ko‘rsatkichlarni (90% dan yuqori) qayd etishiga erishildi.

Shu bilan bir qatorda, boshlang‘ich ta’limni raqamlashtirish jarayonida ba’zi pedagogik xavf-xatarlardan ham ehtiyot bo‘lish lozim. Zamonaviy kichik yoshdagi bolalarning tayyor planshet o‘yinlari va raqamli ma’lumotlarni ortiqcha iste’mol qilishi (Screen time) ularda diqqat tarqoqligi yoki kognitiv dangasalikni keltirib chiqarishi mumkin. Buning oldini olish uchun raqamli innovatsiyalar darsda faqatgina dozalangan formatda (10-15 daqiqa) va amaliy, jismoniy-ijodiy harakatlar (loy, qog‘oz bilan ishlash, tajriba o‘tkazish) bilan uzviy integratsiyalashgan holda qo‘llanilishi shart [10]. Texnologiya o‘quvchi o‘rniga o‘ylaydigan vosita emas, balki o‘quvchini o‘ylashga majbur qiladigan intellektual qurol bo‘lishi lozim.

O‘tkazilgan tadqiqotlar, empirik kuzatuvlar va ilmiy-didaktik tahlillar natijasida quyidagi konseptual xulosalarga kelindi:

Birinchidan, boshlang‘ich ta’limda innovatsion texnologiyalardan foydalanish shunchaki texnik vositalarni sinfga olib kirish emas, balki o‘qitish falsafasi va didaktik tizimining tubdan yangilanishidir. Innovatsiya — ta’lim samaradorligini ta’minlovchi zamonaviy va quvvatli instrumentdir.

Ikkinchidan, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda kreativ fikrlashni rivojlantirish boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy-kreativ salohiyatiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liqdir. Kreativ pedagog tayyor qoliplardan voz kechib, darsni muammoli izlanishlar va kashfiyotlar maydoniga aylantira oladi.

Uchinchidan, STEAM va loyihaviy o‘qitish (PBL) metodologiyasi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining divergent va mantiqiy fikrlashini faollashtirishda eng optimal vosita ekanligi isbotlandi. Bu metodlar o‘quvchilarda kelajak uchun muhim bo‘lgan 4C ko‘nikmalarini (tanqidiy fikrlash, kreativlik, kommunikatsiya, kooperatsiya) shakllantiradi.

To‘rtinchidan, zamonaviy oliy ta'lim va ilmiy tadqiqotlar tizimida antiplagiat talablariga javob beradigan yuqori sifatli asarlar tayyorlash uchun ta’lim jarayoniga shaxsiy empirik ma’lumotlarni kiritish, qat’iy va aniq snoskalar bilan ishlash hamda umumiy deklarativ gaplardan butunlay voz kechish talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining 'Ta’lim to‘g‘risida'gi Qonuni. — Toshkent: O‘zbekiston, 2020-yil 23-sentabr.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi 'O‘zbekiston — 2030' strategiyasi to‘g‘risidagi PF-158-sonli Farmoni.

3. Adizov B.R. Boshlang‘ich ta’limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari: Ped. fan. dok. diss. — Toshkent, 2001. — 276 b.

4. Guilford, J.P. The Nature of Human Intelligence. — New York: McGraw-Hill, 1967. — 488 p.

5. Robinson, K. Creative Schools: The Grassroots Revolution That’s Transforming Education. — New York: Viking, 2015. — 320 p.

6. Safarova R.G. va boshqalar. Boshlang‘ich sinf darsliklarining didaktik asoslarini takomillashtirish muammolari. — Toshkent: Fan, 2012. — 184 b.

7. Muslimov N.A. Bo‘lajak kasb ta’limi o‘qituvchilarini kasbiy shakllantirish metodikasi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2012. — 214 b.

8. Barrow, L. STEAM Education: Integrating the Arts into STEM fields // Journal of Educational Innovation. — 2021. — Vol. 14(2). — P. 45-58.

9. Torrance, E.P. Guiding Creative Talent. — Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1962. — 278 p.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA BADIIY MATNNI TAHLIL QILISHGA O‘RGATISHDA INTEGRATIV YONDASHUVNING AHAMIYATI

Ravshanova Nigora Sultanovna

Guliston shahar 7-umumta’lim maktabi o‘qituvchisi

yuldasheva0777@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda badiiy matnni tahlil qilishga o‘rgatishda integrativ yondashuvning ahamiyati yoritilgan. Unda ona tili va o‘qish savodxonligi darslarini boshqa fanlar bilan uyg‘unlashtirish orqali o‘quvchilarning matnni anglash, tahlil qilish, mustaqil fikrlash hamda ijodiy yondashuv ko‘nikmalarini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, integrativ metodlarning badiiy asar mazmunini chuqurroq idrok etish, qahramonlar xarakterini baholash va o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini shakllantirishdagi o‘rni ochib berilgan. Maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va fanlararo aloqadorlik asosida tashkil etilgan darslarning samaradorligi yuzasidan ilmiy-nazariy qarashlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: badiiy matn, badiiy tafakkur, boshlang‘ich ta’lim, fanlararo integratsiya, ijodiy fikrlash, integrativ yondashuv, matn tahlili, mustaqil fikrlash, nutqiy kompetensiya, o‘qish savodxonligi, pedagogik texnologiyalar, ta’lim samaradorligi.

Abstract: This article highlights the importance of an integrative approach to teaching literary text analysis in primary school. It analyzes the issues of developing students' skills in understanding, analyzing, independent thinking, and creative approach to the text by combining native language and reading literacy lessons with other subjects. It also reveals the role of integrative methods in a deeper understanding of the content of a work of art, assessing the character of characters, and forming students' speech competencies. The article presents scientific and theoretical views on the effectiveness of lessons organized on the basis of modern pedagogical technologies and interdisciplinary connections in the process of primary education.

Keywords: literary text, artistic thinking, primary education, interdisciplinary integration, creative thinking, integrative approach, text analysis, independent thinking, speech competence, reading literacy, pedagogical technologies, educational effectiveness.

Аннотация: В данной статье подчеркивается важность интегративного подхода к обучению анализу литературных текстов в начальной школе. Анализируются вопросы развития у учащихся навыков понимания, анализа, самостоятельного мышления и творческого подхода к тексту при сочетании уроков родного языка и чтения с другими предметами. Также раскрывается

роль интегративных методов в более глубоком понимании содержания произведения искусства, оценке характера персонажей и формировании речевых компетенций учащихся. В статье представлены научно-теоретические взгляды на эффективность уроков, организованных на основе современных педагогических технологий и междисциплинарных связей в процессе начального образования.

Ключевые слова: литературный текст, художественное мышление, начальное образование, междисциплинарная интеграция, творческое мышление, интегративный подход, анализ текста, самостоятельное мышление, речевая компетентность, грамотность чтения, педагогические технологии, эффективность образования.

Yurtboshimiz Sh.Mirziyoyev haqli ravishda ta’kidlaganidek, “Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma’naviy salohiyatga ega bo‘lib, dunyo miqyosida o‘z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo‘sh kelmaydigan insonlar bo‘lib kamol topishi, baxtli bo‘lishi”ga erishishda “...umumiy o‘rta ta’lim, o‘rta maxsus va oliy ta’lim sifatini yaxshilash hamda ularni rivojlantirish chora-tadbirlarini amalga oshirish”ga alohida urg‘u berilgani bejiz emas.

Mutaxassislarning ta’kidlashicha, «Integratsiya tushunchasi fanda avvaldan mavjud bo‘lgan turli qismlar va elementlarning birlashgan holda faoliyat yuritish jarayonini ifoda qiladi»[1].

Boshlang‘ich sinflarda badiiy matnni tahlil qilishga o‘rgatishda integrativ yondashuv muhim pedagogik ahamiyatga ega bo‘lib, u o‘quvchilarda bilim, ko‘nikma va malakalarni yaxlit holda shakllantirishga xizmat qiladi. Integrativ yondashuv ta’lim mazmunini turli fanlar, faoliyat turlari va kompetensiyalar bilan uzviy bog‘lagan holda tashkil etishni nazarda tutadi. Bu esa badiiy matnni chuqur anglash va tahlil qilish jarayonining samaradorligini oshiradi.

“Matn” so‘zi rus va ingliz tillaridan chop etilgan adabiyotlarda “текст” (lotincha “textum” asosida shakllantirilgan “text”) shaklida qo‘llanilib, “bog‘lanish”, “birikish”, “aloqa”, “birikma” kabi ma’nolarni bildiradi[2]. Ushbu tushunchaning g‘oyaviy-nazariy tavsifi tadqiqotchi M.Yo‘ldoshevning badiiy matn lingvopoetikasining tadqiqiga bag‘ishlangan monografiyada batafsil yoritilgan.

O‘quvchilarni badiiy matnni tahlil qilishga o‘rgatish pedagogik muammo bo‘lib, u o‘qituvchidan alohida metodik qo‘llanma, psixologik, fiziologik xususiyatlarni inobatga olishi kerakligini talab qiladi.

Boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning tafakkuri asosan konkret va obrazli bo‘lgani sababli badiiy matnni faqatgina adabiy tushunchalar asosida tahlil qilish yetarli natija bermaydi. Integrativ yondashuv orqali badiiy matn tahlili ona tili, o‘qish savodxonligi, tasviriy san’at, musiqa, atrof-muhitni o‘rganish kabi fanlar bilan bog‘lab olib boriladi. Natijada o‘quvchilarda matn mazmunini ko‘p qirrali idrok etish imkoniyati yuzaga keladi.

Matn ustida ishlash mohiyat e’tibori bilan asar mazmunini o‘zlashtirish, g‘oyaviy-badiiy xususiyatlarini o‘rganish va shu asosda o‘quvchilarning mustaqil

fikrlash malakasini shakllantirish orqali ma’naviy-axloqiy tarbiya berish vazifasiga xizmat qiladi[3].

Mazkur yondashuvning muhim jihatlaridan biri — til va nutq kompetensiyasini rivojlantirishdir. Badiiy matn tahlili jarayonida o‘quvchilar yangi so‘z va iboralarni o‘rganadilar, gap tuzilishini anglaydilar, o‘z fikrlarini izchil va asosli ifodalashga o‘rganadilar. Integratsiya jarayonida ona tili darslarida o‘rganilgan grammatik va leksik bilimlar badiiy matn ustida ishlash orqali mustahkamlanadi.

Ona tili darslarida boshqa o‘quv fanlari bilan turli darajada integratsiya amalga oshiriladi. B.Abdullayevaning ta’kidlashicha, o‘quv fanlarining o‘zaro aloqadorligini ta’minlash usuli bo‘yicha: bir tomonlama, ikki tomonlama, ko‘p tomonlama[4] integratsiyalash mumkin. Bir tomonlama integratsiyalanishda o‘quv fanidagi maqsadga muvofiq kelgan holatlardan andaza olinadi, ikkinchisida o‘zaro ta’sir orqali bir-birining ta’lim mazmunini unifikatsiya qilish, boyitish ishlari ro‘yobga chiqariladi. Biri bilan (masalan, rus tili, chet tillar, qisman tarix) ***bir tomonlama***, ikkinchisi, aniqrog‘i, so‘z san’ati sanalmish adabiyot o‘quv fani bilangina ***ikki tomonlama*** integratsiyalash sodir etiladi.

Integrativ yondashuv boshlang‘ich sinflarda badiiy matnni tahlil qilish jarayonini tizimli va maqsadga yo‘naltirilgan holda tashkil etish imkonini beradi. Mazkur yondashuvda o‘quvchilarning bilimlari alohida fanlar doirasida emas, balki o‘zaro bog‘liq va bir-birini to‘ldiruvchi jarayon sifatida shakllantiriladi. Bu holat badiiy matnni tahlil qilishda o‘quvchilarning bilimlarni real vaziyatlarga tatbiq etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Integrativ yondashuvning muhim pedagogik imkoniyatlaridan biri — fanlararo bog‘liqlikni ta’minlashdir. Masalan, badiiy matn tahlili jarayonida tarixiy voqealar, milliy qadriyatlar, tabiat hodisalari bilan bog‘liq ma’lumotlardan foydalanish o‘quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi. Bu esa matn mazmunini chuqurroq anglash va tahlil qilishga zamin yaratadi.

Metodist olimlar bunday birlashtirish sun’iy bo‘lmasligi kerakligini alohida ta’kidlaydilar: «O‘quv fanlarini integratsiyalash, bu – turli o‘quv fanlarini sun’iy ravishda bir-biri bilan birlashtirish degan gap emas. Ularni o‘zaro uyg‘unlik, uzviylikda o‘rganish fanlar o‘rtasidagi umumiy o‘xshashlikni, har biriga xos xususiyatini va har birini hayotga tatbiq etish usullarini puxta, aniq bilib olgan taqdirdagina samarali bo‘ladi»[5]

Bundan tashqari, integrativ yondashuv o‘qituvchidan yuqori metodik tayyorgarlikni talab etadi. O‘qituvchi badiiy matnni tahlil qilishda turli fanlararo aloqalarni to‘g‘ri rejalashtirishi, dars maqsadini aniq belgilashi va o‘quvchilar faolligini ta’minlaydigan metodlardan foydalanishi lozim. Bu esa ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich sinflarda badiiy matnni tahlil qilish jarayonida integrativ yondashuvni qo‘llash ta’limning didaktik tamoyillari asosida amalga oshiriladi. Xususan, izchillik, tizimlilik, ongli va faol ta’lim, ko‘rgazmalilik hamda yoshga moslik tamoyillari integratsiya jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu tamoyillarga

tayanilgan holda tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtiradi va badiiy matn tahlilining samaradorligini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinflarda badiiy matnni tahlil qilishga o‘rgatishda integrativ yondashuv pedagogik jarayonning samaradorligini oshiruvchi, o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlovchi muhim didaktik omil hisoblanadi. Ushbu yondashuvni ta’lim amaliyotiga izchil joriy etish orqali o‘quvchilarda badiiy matnni anglash, tahlil qilish va baholash ko‘nikmalarini yuqori darajada shakllantirish mumkin. Boshlang‘ich sinflarda badiiy matnni tahlil qilishga o‘rgatishda integrativ yondashuv ta’lim jarayonining sifatini oshiruvchi, o‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtiruvchi va shaxsiy rivojlanishini ta’minlovchi samarali pedagogik vosita hisoblanadi. boshlang‘ich sinflarda badiiy matnni tahlil qilishga o‘rgatishda integrativ yondashuv didaktik, metodik va tashkiliy jihatdan mukammal tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu yondashuvni izchil va ilmiy asosda joriy etish boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishga, o‘quvchilarning badiiy tafakkuri va umumiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati:

1.To‘xtamatov X. Zamonaviy ta’limda an’anaviy va masofadan o‘qitish shakllari integratsiyasi.//Pedagogika. – Toshkent – 2015. - № 4 – B. 59-64

2. O‘zbek tilining izohli lug‘ati / 5jildli. To‘rtinchi jild. A.Madvaliyev tahriri ostida. Tahrir hay’ati: E.Begmatov va boshq. – T.: «O‘ME» Davlat ilmiy nashriyoti, 2008. – 606 b.

3.Matjon S. Maktabda adabiyotdan mustaqil ishlar. – T.: O‘qituvchi, 1996. 108 b.

4. Abdullayeva B.S. Fanlararo aloqadorlikning metodologik-didaktik asoslari (ijtimoiy-gumanitar yo‘nalishdagi akademik litseylarda matematika o‘qitish misolida): Ped.fan.dok. … diss. – Toshkent – 2006 -264b.

5. Jo‘rayev R. Zunnunova A. Ta’lim jarayonida o‘quv fanlarini integratsiyalash. O‘qituvchilar uchun qo‘llanma. – T., Sharq , 2005-80b

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINI TAYYORLASHGA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR: 5E MODELI VA XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA

Ergasheva Salima

“Rustam Bosimov” nodavlat ta’lim muassasasi

boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlashning zamonaviy yondashuvlari, jumladan, 5E ta’lim modelining mohiyati va uni amaliyotga tatbiq etish imkoniyatlari yoritilgan. Xorijiy davlatlarning, xususan, Finlandiya, Singapur va AQShning o‘qituvchilar tayyorlash sohasidagi tajribalari tahlil qilinib, O‘zbekiston sharoitida qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan jihatlari ko‘rsatib berilgan. Shuningdek, muallif o‘zining amaliy faoliyati davomida olgan kuzatishlari asosida ayrim takliflarni ilgari surgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, o‘qituvchi tayyorlash, 5E modeli, zamonaviy yondashuvlar, xorijiy tajriba, kompetensiyaviy yondashuv, konstruktivizm.

Аннотация. В данной статье рассматриваются современные подходы к подготовке учителей начальных классов, в том числе сущность образовательной модели 5E и возможности её практического применения. Анализируется опыт зарубежных стран, в частности Финляндии, Сингапура и США в области подготовки педагогических кадров, а также выделяются аспекты, применимые в условиях Узбекистана. Автор также высказывает ряд предложений на основе личных наблюдений в практической деятельности.

Ключевые слова: начальное образование, подготовка учителей, модель 5E, современные подходы, зарубежный опыт, компетентностный подход, конструктивизм.

Annotation. This article examines modern approaches to training primary school teachers, including the essence of the 5E educational model and the possibilities for its practical implementation. The experiences of foreign countries, in particular Finland, Singapore, and the USA in teacher training, are analyzed, and aspects that may be applied in the conditions of Uzbekistan are highlighted. The author also presents several recommendations based on personal observations from practical work.

Keywords: primary education, teacher training, 5E model, modern approaches, foreign experience, competency-based approach, constructivism.

Bugungi kun ta’lim tizimida boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi nafaqat bilim beruvchi shaxs, balki bola shaxsini shakllantirishda muhim o‘rin tutadigan murabbiy hisoblanadi. Aynan shu yosh davrida bolaning o‘qishga, bilim olishga bo‘lgan munosabati shakllanadi. Shu sababli boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash masalasi davlatimiz ta’lim siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralib kelinmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”da ham aynan o‘qituvchilar malakasini oshirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Demak, bu masala faqat alohida o‘qituvchilarning emas, balki butun jamiyatning vazifasi bo‘lib qolmoqda.

So‘nggi yillarda jahon ta’lim hamjamiyatida o‘qituvchilar tayyorlash bo‘yicha sezilarli o‘zgarishlar yuz bermoqda. An’anaviy “bilim uzatish” yondashuvidan kompetensiyaviy va konstruktivistik modellarga o‘tish kuzatilmoqda. O‘qituvchining roli ham o‘zgarib bormoqda – u endi bilim manbai emas, balki o‘quvchi bilim olish jarayonini tashkil etuvchi va yo‘naltiruvchi shaxsga aylanmoqda. Ana shunday samarali modellardan biri – 5E ta’lim modelidir.

5E modeli o‘zining bosqichlari nomidan kelib chiqib shunday atalgan: Engage (jalb qilish), Explore (o‘rganish), Explain (tushuntirish), Elaborate (chuqurlashtirish), Evaluate (baholash). Bu model 1980-yillarda AQShda Biological Sciences Curriculum Study (BSCS) tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, hozirda dunyoning ko‘plab davlatlarida muvaffaqiyatli qo‘llanilmoqda. Modelning mohiyati shundan iboratki, o‘quvchi passiv tinglovchi emas, balki bilimni o‘zi mustaqil ravishda kashf etadigan faol ishtirokchiga aylanadi.

Birinchi bosqich – Engage (jalb qilish) bosqichida o‘qituvchi o‘quvchilarning qiziqishini uyg‘otadi. Kichik tajriba, qiziqarli savol yoki kundalik hayotdan olingan misol orqali bolaning diqqati jalb etiladi. Masalan, “Suv” mavzusida darsni boshlashda o‘qituvchi muzning erishi yoki suvning bug‘lanishi haqidagi oddiy tajribani namoyish qilishi mumkin. Bu bosqichda asosiy maqsad – o‘quvchining miyasini “uyg‘otish”, yangi mavzuga psixologik tayyorlashdir.

Ikkinchi bosqich – Explore (o‘rganish) bosqichida o‘quvchilar mustaqil yoki guruhda hodisalarni kuzatadi, tahlil qiladi, taxminlar qiladi. O‘qituvchi bu bosqichda yo‘naltiruvchi va kuzatuvchi rolida bo‘ladi, tayyor javoblarni bermaydi. Uchinchi bosqich – Explain (tushuntirish) bosqichida o‘quvchilar o‘z kuzatishlari asosida xulosalar chiqaradi. Aynan shu bosqichda yangi atamalar va tushunchalar shakllantiriladi, o‘qituvchi esa ilmiy tushunchalarni aniqlashtiradi.

To‘rtinchi bosqich – Elaborate (chuqurlashtirish) yangi olingan bilimlarni boshqa vaziyatlarda qo‘llashga qaratilgan. Bu bosqich bilimning amaliy ahamiyatini ko‘rsatadi va uni mustahkamlashga xizmat qiladi. Beshinchi bosqich – Evaluate (baholash) o‘qituvchiga ham, o‘quvchiga ham natijalarni baholash imkonini beradi. Bu bosqichning o‘ziga xos jihati shundaki, baholash an’anaviy nazoratdan farqli o‘laroq, butun ta’lim jarayonini qamrab oladi va o‘zaro baholashga ham e’tibor qaratiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlashda 5E modelidan foydalanish ularning kasbiy malakasini sezilarli darajada oshiradi. Bo‘lajak o‘qituvchi nafaqat o‘zi 5E modelini biladigan, balki o‘z dars beradigan o‘quvchilariga ham shu yondashuv bo‘yicha bilim bera oladigan mutaxassis bo‘lib yetishadi. Bu esa ta’lim sifatining uzluksiz ravishda oshib borishiga zamin yaratadi.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash bo‘yicha xorijiy davlatlarning tajribasi katta ahamiyatga ega. Bu sohada ayniqsa Finlandiya, Singapur va AQSh tajribalari diqqatga sazovor.

Finlandiya tajribasi alohida e’tiborga loyiq. Bu mamlakatda boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi bo‘lish uchun magistr darajasiga ega bo‘lish talab etiladi. O‘qituvchilar tayyorlash dasturlari amaliy mashg‘ulotlarga, tadqiqotchilik faoliyatiga va refleksiv mahoratga katta e’tibor beradi. Tanlov jarayoni juda qattiq bo‘lib, faqat eng iqtidorli abituriyentlar pedagogik universitetlarga qabul qilinadi. P. Sahlberg ta’kidlaganidek, Finlandiyada o‘qituvchilik kasbi shifokorlik yoki yuristlik kabi obro‘li va talabchan kasb hisoblanadi.

Singapur modelida nazariya va amaliyot uyg‘unligi alohida ahamiyatga ega. Bo‘lajak o‘qituvchi o‘qish davrida muntazam ravishda maktablarda amaliyot o‘taydi va tajribali ustozlar nazoratida ishlaydi. Bundan tashqari, Singapurda o‘qituvchilarni doimiy malaka oshirish tizimi mukammal yo‘lga qo‘yilgan – har bir o‘qituvchi yiliga kamida 100 soat malaka oshirish kursini o‘tashi shart.

AQShda esa 5E modeli rasman tan olingan bo‘lib, ko‘plab pedagogik fakultetlarda asosiy o‘qitish metodi sifatida foydalaniladi. Bu yerda o‘qituvchilarni tayyorlashda STEM yo‘nalishi (fan, texnologiya, muhandislik, matematika) kuchli rivojlangan. Yaponiya va Janubiy Koreya tajribasida esa o‘qituvchilar tayyorlashning uzluksiz tizimi

yaratilgan: o‘qituvchi diplom olgandan keyin ham doimiy ravishda malaka oshiradi va kasbiy hamjamiyatda faol ishtirok etadi.

O‘zbekistonda boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash sohasida so‘nggi yillarda muhim o‘zgarishlar amalga oshirilmoqda. “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonun va xalq ta’limini rivojlantirish konsepsiyasi doirasida ko‘plab loyihalar ishga tushirildi. Pedagogika oliy o‘quv yurtlarida o‘quv dasturlari yangilanmoqda, xorijiy mutaxassislar bilan hamkorlik yo‘lga qo‘yilmoqda.

Shaxsiy amaliyotimda “Rustam Bosimov” nodavlat ta’lim muassasasida faoliyat olib borgan davrimda 5E modeli unsurlarini darslarda qo‘llashga harakat qildim. Bu yondashuv o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishini sezilarli darajada oshirdi. Ayniqsa, “Engage” bosqichi orqali bolalarning diqqatini darsga jalb qilish nihoyatda samarali natija berdi. Bolalar tayyor javoblarni eshitib o‘tirgandan ko‘ra, o‘zlari savollar qo‘yib, javob izlashdan ko‘proq mamnun bo‘lishadi.

Lekin shu bilan birga ayrim muammolar ham bor. Birinchidan, ko‘pgina pedagogika kollejlari va universitetlari hali ham an’anaviy o‘qitish usullariga asoslangan dasturlar bilan ishlaydi. Bo‘lajak o‘qituvchilarda 5E kabi zamonaviy modellarni qo‘llash bo‘yicha amaliy ko‘nikmalar yetarli darajada shakllantirilmaydi. Ikkinchidan, o‘qituvchilarning malaka oshirish tizimi takomillashtirilishi kerak. Hozirgi mavjud kurslar ko‘pincha nazariy bilim berish bilan cheklanib qolmoqda. Bu kurslarni amaliy mashg‘ulotlar, ish bilan tanishish, real darslar tahlili kabi shakllar bilan boyitish lozim.

Uchinchidan, o‘qituvchilar uchun zamonaviy metodik adabiyotlar va ko‘rgazmali qurollar yetarli emas. Ayniqsa, 5E modeli bo‘yicha o‘zbek tilidagi to‘liq qo‘llanmalar deyarli yo‘q. Bu masalani hal etish uchun ilmiy markazlar va vazirlik darajasida maxsus loyihalar ishga tushirilishi maqsadga muvofiq.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlashda zamonaviy yondashuvlardan, jumladan, 5E modelidan foydalanish bugungi kun talabi hisoblanadi. Xorijiy tajribani o‘rganish va uni mahalliy sharoitga moslashtirish orqali ta’lim sifatini sezilarli darajada oshirish mumkin. Buning uchun pedagogika oliy o‘quv yurtlarining o‘quv dasturlarini 5E kabi zamonaviy modellarga moslashtirish, bo‘lajak o‘qituvchilar uchun amaliyot vaqtini ko‘paytirish, faoliyat ko‘rsatayotgan o‘qituvchilar uchun maxsus malaka oshirish kurslarini tashkil etish, xorijiy davlatlar bilan tajriba almashish dasturlarini kengaytirish hamda o‘qituvchilar uchun kasbiy hamjamiyatlar va tarmoqlarni shakllantirish lozim. Faqat shu yo‘l bilan biz O‘zbekistonning kelajak avlodini sifatli ta’lim bilan ta’minlay olamiz

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2022. – 416 b.

2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent: 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son.

3. Bybee R.W. The BSCS 5E Instructional Model: Personal Reflections and Contemporary Implications // Science and Children. – 2014. – Vol. 51, No. 8. – P. 10–13.

4. Hayitov O., Sharipov Sh. Boshlang‘ich ta’lim metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021. – 248 b.

5. Sahlberg P. Finnish Lessons 3.0: What Can the World Learn from Educational Change in Finland? – New York: Teachers College Press, 2021. – 240 p.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA EKOLOGIK TAFAKKURNI INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Sattarova Nodira Amaliddinovna

Guliston davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik tafakkurni shakllantirishning dolzarbligi, mazmuni va innovatsion pedagogik texnologiyalar orqali uni takomillashtirishning samarali yo‘llari yoritilgan. Shuningdek, ekologik tarbiyada axborot-kommunikatsion texnologiyalarning yondashuvning o‘rni, integrativ afzalliklari va amaliy misollar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: ekologik tuyg‘u, ekologik idrok, ekologik tasavvur, ekologik ong, ekologik bilim, ma'lumot, ko‘nikma, odatlar, ekologik ma’daniyat.

Аннотация: В этой статье освещается актуальность, содержание и эффективные способы совершенствования экологического мышления у учащихся начальных классов с помощью инновационных педагогических технологий. Также приведено место подхода информационно-коммуникационных технологий в экологическом воспитании, его интегративные преимущества и практические примеры.

Ключевые слова: экологическое чувство, экологическое восприятие, экологическое представление, экологическое сознание, экологические знания, информация, навыки, привычки, экологическая культура.

Abstract: This article highlights the relevance, content, and effective ways of improving the formation of ecological thinking in primary school students through innovative pedagogical technologies. It also provides examples of the role, integrative advantages, and practical applications of information and communication technologies in ecological education.

Keywords: ecological feeling, ecological perception, ecological imagination, ecological consciousness, ecological knowledge, information, skills, habits, ecological culture

Hozirgi kunda ekologik muammolarning keskinlashuvi insoniyatni atrof-muhitga ongli munosabatda bo‘lishga undamoqda. Bu borada yosh avlodni ekologik ong va ma’daniyat ruhida tarbiyalash dolzarb vazifalardan biridir. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf davri – bu o‘quvchilarning dunyoqarashi shakllanadigan, atrof-muhit bilan bog‘liq tasavvurlar mustahkamlanadigan muhim bosqich hisoblanadi. Shu bois, ekologik tafakkurni shakllantirishda innovatsion yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Ekologik tafakkur tushunchasi

Ekologik tafakkur — bu insonning tabiatga nisbatan ongli munosabatini ifodalovchi, ekologik bilim, ko‘nikma, qadriyat va mas’uliyatdan iborat murakkab

tizimdir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik tafakkur quyidagi yo‘nalishlar orqali shakllanadi:

• Tabiatga mehr va hurmat hissini uyg‘otish;

• Ekologik bilim va tushunchalarni berish;

• Amaliy faoliyat orqali ekologik odatlarni shakllantirish;

• Tafakkurni rivojlantirishga yo‘naltirilgan savol-javoblar va kuzatishlar tashkil etish.

Innovatsion yondashuvlarning ahamiyati. An’anaviy o‘qitish metodlaridan farqli ravishda, innovatsion yondashuvlar o‘quvchilarni faol ishtirokchi sifatida o‘quv jarayoniga jalb etadi. Bunda quyidagi usullardan foydalanish maqsadga muvofiq:

1. STEAM yondashuvi (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics): Ekologik loyihalarni amalga oshirish orqali o‘quvchilar nafaqat ekologik muammolarni anglaydilar, balki ularga ilmiy-texnikaviy yondashuv bilan yechim topishga harakat qiladilar.

2. Raqamli texnologiyalar (virtual laboratoriyalar, animatsiyalar): Ekologik mavzularni raqamli vositalar orqali o‘rganish o‘quvchilarda qiziqish uyg‘otadi va tushunishni osonlashtiradi.

3. O‘yinli metodlar va ekotreninglar: Tabiatni asrash, chiqindilarni ajratish kabi mavzularni o‘yinlar orqali tushuntirish samaradorlikni oshiradi.

4. Integratsiyalashgan darslar: Masalan, ona tili, texnologiya va tasviriy san’at fanlarini ekologik mavzular bilan uyg‘unlashtirish orqali o‘quvchilarning ekologik dunyoqarashi kengayadi.

Ekologik tarbiya ahloqiy tarbiya bilan bog‘liqdir. Bolalar gigiyena, chiniqtirish tadbirlarini, xarakatli o‘yinlarni bajarish chog‘ida faqat axloqiy hulq - atvor (mardlik, halollik, tartiblilik va hokazolar) to‘g‘risidagina tasavvurlarga ega bo‘lib qolmay, shu bilan birga ana shu hulq - atvor hususida mashq qiladilar, ularda irodaviy sifatlar (qat’iyat, mustaqillik va hokazolar) rivojlanadi. Aksariyat jismoniy mashqlarning his – tuyg‘uga boyligi ularning bola shaxsini shakllantirishga ta’sirini kuchaytiradi. Ekologik tarbiya asosan ishning jamoa shakllarida amalga oshiriladi. Jismoniy mashg‘ulotlarda, harakatli o‘yinlarda bolalarda jamoatchilik tuyg‘usi shakllanadi, uyushqoqlik, intizom tarbiyalanadi. Ekologik tarbiya bilan estetik tarbiyaning aloqasi dastavval shunda o‘z ifodasini topadiki, to‘laqonli jsmoniy rivojlanish - bola estetik tashqi ko‘rinishining garovidir. Bolalar mashqlarni bajarar ekanlar, erkin, chiroyli ifodali harakat qilishga o‘rganadilar, bu esa estetik tuyg‘ularni tarbiyalashga ko‘maklashadi. Ekologik tarbiya mehnat tarbiyasi bilan chambarchas bog‘liqdir. Umumiy chidamlilikni rivojlantirish – ishchanlikni tarbiyalash asosidir. Jismoniy mashqlar jarayonida harakat tajribasini to‘plash, harakatlar uyg‘unligini, kuchni, chamalashni va boshqa qobiliyatlarni rivojlantirish mehnat xarakatlarini egallashda o‘z ta’sirini ko‘rsatadi. Irodaviy kuch - g‘ayrat sarflash odatini tarbiyalash ham muhimdir. Sog‘lom, chaqqon bola mehnat topshiriqlarini oson bajaradi.

Ekokologiya tarbiyaning tabiiy - ilmiy asoslari. Bolaning biologik rivojlanishi jarayonini tabiiy fanlar majmui o‘rganadi, ularning asosini I.M.Sechenov, I.P.Pavlov, va ular izdoshlarining organizm va muxit birligi, organizmning yaxlitligi va uning hayotiy

faoliyatida markaziy asab sistemasining tartibga soluvchilik roli haqidagi ta’limoti tashkil etadi. Oliy asab faoliyati, shartli reflektorlar vositalari organizmning muhit bilan o‘zaro aloqasini va unga eng ko‘p darajada moslashuvini ta’minlovchi asosiy qonunlarning kashf etilishi, bolani to‘laqonli jismoniy va ijtimoiy rivojlantirishda tarbiyaning rolini to‘g‘ri tushunishga, bolalar organizmining funksional imkoniyatlarini kengaytirishga yordam berdi. Organizmdagi barcha jarayonlarning birligi to‘g‘risidagi qoida ko‘p qirrali masala sifatida ko‘rib chiqiladi. Ekologik tarbiyaning mehnat tajribasi bilan aloqasi qoidasi bolalarni ijtimoiy asoslangan har xil harakatlar tajribasi bilan boyitishda namoyon bo‘ladi. Turli vositalardan foydalanib, bolalarda aniqlik, harakatlar tezligi, sharoitga bog‘liq tarzda o‘zini qayta ko‘ra olish, o‘quv, mehnat, maishiy kabi har qanday yangi faoliyatda tezda o‘z o‘rnini topish tarbiyalanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik tarbiya sistemasi ekologik tarbiya vazifalari ro‘yobga chiqariladigan ilmiy asoslangan mazmun, vositalar, metodlar va shartlarning kompleks mazmunidan iboratdir. Ekologik tarbiyaning maqsad va vazifalari jamiyatning ehtiyojlari bilan belgilanadi. Bu ehtiyoj tarbiyaning umumiy maqsadidan kelib chiqadi, bu maqsad o‘zida ma’naviy boylikni, axloqiy poklikni va jismoniy barkamollikni mujassamlashtirgan uyg‘un rivojlangan shaxsni shakllantirishdan iboratdir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik bolalarning jismoniy tarbiyasi vazifalarini hal etishda ularning yosh xususiyatlari hisobga olinadi. Jadal o‘sish va rivojlanish maktabgacha yoshdagi bola organizmining o‘ziga xos xususiyatidir. Lekin sistemalar va ular vazifalarining shakllanishi xali tugallanmagan bo‘ladi. Bolalar organizmining nomukammaligi, nozikligi bilan birga unga qudratli rivojlanishni ta’minlovchi hususiyatlar ham hosdir. Bu barcha to‘qimalarning juda egiluvchanligi, tezkorligi, modda almashinuvi jarayonlarining jadalligidir. Uning juda katta moslashish imkoniyatlari shuning natijasidir. Bola sharoitlarning o‘zgarishiga, jismoniy zo‘riqishga kattalarga nisbatan ancha tezroq va yaxshiroq moslashadi. U o‘ziga tushunarli bilim va ko‘nikmalarni o‘zlashtirishga idroki baland bo‘ladi, bu esa bir qancha ta’limiy vazifalarni hal etish imkonini beradi:

1) jismoniy mashqlar bilan shug‘ulanish va madaniy – gigiyenik ko‘nikmalarni o‘zlashtirish bilan bog‘liq dastlabki bilimlarni shakllantirish;

2) shaxsiy va ijtimoiy gigiyena ko‘nikmalarini singdirish;

3) kelgusida sport bilan shug‘ullanish uchun asos bo‘lib hizmat qiladigan hayotiy zarur xarakatlar malaka va ko‘nikmalarini shakllantirish.

Ekologik tarbiya mazmuni ijtimoiy – tarixiy tajribaning shunday qismiki, u odam salomatligini saqlashni va mustahkamlashni shuningdek harakat ma’daniyatini ta’minlovchi bilimlar, malakalar, ko‘nikmalarni o‘z ichiga olib, maktabgacha ta’lim bolalar muassasalarida jismoniy tarbiyaning quyidagi o‘ziga xos vositalaridan foydalaniladi:

1) harakatli o‘yinlar o‘tkazilib, ularga eng ko‘p o‘rin beriladi;

2) asosiy gimnastika (asosiy harakatlar, umum rivojlantiruvchi va saf tortish mashqlari);

3) sport mashqlari (konkida uchish, chang‘ida yurish, suzish, velosipeda uchish);

4) bolalar turizmi. Koʻrsatilgan vositalardan uygʻun birlikda foydalanish har tomonlama jismoniy rivojlanishni taʼminlaydi.

Boshlangʻich sinf yoshining psixologik xususiyatlari. Mazkur yosh davrida oʻquvchilar koʻproq hissiy va vizual idrokka tayanadi. Shu sababli ekologik mavzularni quyidagi shakllarda berish tavsiya etiladi:

- Rangli rasmlar, videoroliklar, maketlar orqali taqdimotlar;
- Tabiatda olib boriladigan kuzatuv va ekskursiyalar;
- Mustaqil kichik tadqiqot ishlari (masalan: “Uyimizda suvni tejash usullari” loyihasi).

Boshlangʻich sinf oʻquvchilarida ekologik tafakkurni takomillashtirishda innovatsion yondashuvlardan foydalanish ularning atrof-muhitga boʻlgan munosabatini shakllantirishda muhim rol oʻynaydi. Bu orqali nafaqat ekologik bilimlar balki, ekologik madaniyat, masʼuliyat va ongli harakatlar rivojlanadi. Oʻqituvchi oʻz faoliyatida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, axborot-kommunikatsion vositalar va integrativ yondashuvlardan unumli foydalansa, oʻquvchilarda ekologik tafakkurning shakllanishi samarali boʻladi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1.Al-Buxoriy, Imom Ismoil. Hadis. Al jomeʼ as-sahih. 4-kitob. - T.: - Qomuslar bosh tahririyati, 1997.- 528 b. © intereduglobalstudy.com

2.Mamanazarova, F. . ., & Abdunazarova , Z. . (2025). BOSHLANGʻICH SINF OʻQUVCHILARIDA EKOLOGIK TARBIYANI SHAKLLANTIRISHNING FALSAFIY XUSUSIYATLARINI OʻRGANISH. Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования, 4(7), 124–127. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/zdpp/article/view/79799

3. З.Х. Абдуназарова (2024). Tabiiy Fanlarni OʻQitishda OʻQuvchilar Ekologik Tafakkurini Shakllantirishning Oʻziga Xos Xususiyatlari. Inter Education & Global Study, (3), 123-129.

4. Abdunazarova, Z. (2024). The Content Of Using The Heritage Of Central Asian Thinkers In The Formation Of Ecological Thinking Of Primary Class Students In The Teaching Of Natural Sciences. News Of The Nuuz, 1(1.6.1), 43-45. Https://Doi.Org/10.69617/Nuuz.V1i1.6.1.3664

5. Abdinazarova Zebiniso Khudoyshukurovna, . (2024). Pedagogical Significance Of Using The Heritage Of Central Asian Thinkers In Forming Ecological Thinking In Primary Class Natural Science Lessons. International Journal Of Pedagogics, 4(04), 95–97. Https://Doi.Org/10.37547/Ijp/Volume04issue04-18

INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA OʻQUVCHILARNING TAYANCH KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

Xolqoʻziyeva Nozima Nazimjonovna
Yangiyer shahar ‘Ibrat school’ xususiy maktabi
Boshlangʻinch sinf oʻqituvchisi
Email:nozimaxolqoziyeva12@mail.com

Annotatsiya: Mazkur ishda integrativ yondashuv asosida o‘quvchilarning tayanch kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirish masalalari yoritilgan. Maqolada fanlararo bog‘liqlikning ta’lim samaradorligini oshirishdagi o‘rni, o‘quvchilarning mustaqil fikrlash hamda muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirish usullari tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy ta’limda integratsiyalashgan darslarning metodik asoslari bo‘yicha tavsiyalar berilgan.

Аннотация: В данной работе рассматриваются вопросы формирования и развития ключевых компетенций учащихся на основе интегративного подхода. В статье анализируется роль междисциплинарных связей в повышении эффективности обучения, методы развития навыков самостоятельного мышления и принятия решений в проблемных ситуациях. Также представлены методические рекомендации по организации интегрированных уроков в современном образовательном процессе.

Abstract: This work explores the issues of forming and developing students' core competencies based on an integrative approach. The article analyzes the role of interdisciplinary connections in increasing educational efficiency and discusses methods for developing independent thinking and decision-making skills in problem-solving situations. Furthermore, it provides methodological recommendations for organizing integrated lessons in the modern educational system.

Kalit so‘zlar: Integratsiya,kompetensiya,mantiqiy fikrlash,STEAM talim(fan,texnologiya,muhandislik,sanat va matematika uygunligi),tanqidiy fikrlash

Integrativ yondashuv — bu turli fanlarni, bilim tarmoqlarini va o‘quv faoliyatlarini o‘zaro tizimli bog‘lash orqali o‘quvchida dunyoning yaxlit ko‘rinishi haqidagi tasavvurni shakllantiruvchi zamonaviy didaktik yondashuvdir. Bu usul o‘quvchilarga faqat nazariy bilim beribgina qolmay, balki ularni hayotiy muammolarni hal qilishga tayyorlaydigan **tayanch kompetensiyalarni** rivojlantirishga xizmat qiladi.

Integrativ yondashuvni ta’minlash orqali o‘quvchilarda dunyoning yaxlit manzarasini shakllantirishdir. Bu usul o‘quvchining tayanch kompetensiyalarini quruq yodlash orqali emas, balki hayotiy vaziyatlar tahlili orqali rivojlantiradi.Hozirgi zamonaviy talim sohasida integrativ yondashuvning ahamiyati beqiyosdir.Chunki darslarni ozaro boglab,zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda tashkil qilish zamon talabi hisoblanmoqda.Quyida ushbu yondashuv orqali tayanch kompetensiyalarni rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari keltirilgan:

Kommunikativ kompetensiya-fanni o‘rganish davomida faqat nazariya emas, balki muloqotga asoslangan metodlardan foydalaniladi.Amalda: "Tarbiya" va "Ona tili" fanlarini birlashtirib, tarixiy shaxslar nomidan xat yozish yoki debat tashkil qilish. Bu o‘quvchining ham bilimini, ham fikrni savodli bayon qilish qobiliyatini oshiradi.

Axborot bilan ishlash kompetensiyasi-bir nechta fan doirasidagi ma’lumotlarni saralash va tahlil qilishni o‘rgatadi.Amalda: "Tabiiy fan" va "Informatika" integratsiyasi. O‘quvchi o‘simliklar dunyosiga oid ma’lumotlarni internetdan izlaydi, ularni saralaydi va elektron taqdimot yoki infografika ko‘rinishiga keltiradi.

O‘z-o‘zini rivojlantirish kompetensiyasi-o‘quvchi integratsiyalashgan darslarda o‘zining qaysi sohaga qiziqishi yuqori ekanligini anglab yetadi.Amalda:

Loyihaviy ta’lim. Masalan, "Ekologiya" va "Matematika" fani asosida maktab hududini ko‘kalamzorlashtirish hisob-kitoblarini qilish orqali o‘quvchi o‘z mas’uliyatini his qiladi.

Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi-muammolarni turli fanlar prizmasi orqali ko‘rish va ularga yechim topish ko‘nikmasini shakllantiradi.Amalda: "Matematika" va "Chet tili" fanlari doirasida "Tanqidiy fikrlash" mavzusidagi amaliy mashg‘ulotlar.

Integrativ yondashuvning afzalligi:

O‘quvchi "Bu fan menga hayotda nima uchun kerak?" degan savolga darsning o‘zida javob topadi. Bilimlar tarqoq holda emas, balki bir-birini to‘ldiruvchi tizim sifatida o‘zlashtiriladi.Birgina fan bilan cheklanib qolmasdan,turli fanlarni bir vaqtda organishga yordam beradi.

Tayanch kompetensiyalar esa o‘quvchilarning shaxs sifatida rivojlanishi, mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish, kommunikativ va ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishda markaziy ahamiyatga ega. Integrativ ta’lim orqali o‘quvchilar nafaqat fanlararo bog‘liqlikni tushunadi, balki bilimlarni amaliyotga tatbiq etish va murakkab vaziyatlarda yechim topish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Integrativ ta’lim asosida tayanch kompetensiyalarni rivojlantirishning birinchi sharti – o‘quvchilarning faoliyatga yo‘naltirilgan ishtirokini ta’minlashdir. Bu maqsadda darslar loyihaviy ishlanmalar, laboratoriya mashg‘ulotlari, guruh ishlari va muammoli vaziyatlar shaklida tashkil etiladi. Masalan, ekologiya mavzusida biologiya, kimyo va geografiya fanlaridan olingan bilimlar birlashtirilib, o‘quvchilar loyiha ishlarini amalga oshiradi. Bu jarayon ularni mantiqiy va tanqidiy fikrlash, muammolarni tahlil qilish va samarali yechimlar topish qobiliyatini rivojlantiradi.

Ikkinchi jihat – tayanch kompetensiyalarni shakllantirishda fanlararo bog‘liqlikni chuqurroq anglashga e’tibor qaratishdir. Integrativ ta’lim o‘quvchilarga fanlarning o‘zaro bog‘liqligini ko‘rsatadi, shuningdek, ularning bilimlarni turli kontekstlarda amaliy qo‘llash ko‘nikmalarini mustahkamlaydi. Masalan, fizika va matematika bilimlarini energetika mavzusida birlashtirish o‘quvchilarda tahliliy fikrlash, hisoblash va muammoli vaziyatlarda tezkor yechim topish kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Uchinchi jihat – interaktiv va innovatsion metodlardan foydalanish. Tayanch kompetensiyalarni rivojlantirishda raqamli texnologiyalar, virtual laboratoriyalar, klaster va brainstorming metodlari, prezentatsiyalar va loyiha ishlari muhim ahamiyatga ega. Bu metodlar o‘quvchilarning faol ishtirokini rag‘batlantiradi, ularni mustaqil fikrlash va ijodiy yechimlar topishga yo‘naltiradi. Shu bilan birga, ular o‘quvchilarda kommunikativ va jamoaviy ish ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.Shuningdek, tayanch kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida baholash tizimi ham integrativ ta’limga moslashtirilishi zarur. Baholash o‘quvchilarning nafaqat nazariy bilimlarini, balki amaliy ko‘nikmalarini va muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish qobiliyatini baholashga qaratilgan bo‘lishi lozim. O‘quvchilar o‘z faoliyatini tahlil qilishi, o‘z-o‘zini baholash va takomillashtirish imkoniyatiga ega bo‘lishi kerak.Tahliliy nuqtai nazardan qaralganda, integrativ ta’lim asosida tayanch kompetensiyalarni rivojlantirish o‘quvchilarning shaxs sifatida kompleks rivojlanishini ta’minlaydi. Bu

nafaqat bilim va ko‘nikmalarni birlashtirish, balki ularni amaliyotga tatbiq etish, ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini mustahkamlash, muammoli vaziyatlarda samarali yechimlar topish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, pedagogik jarayonda interaktiv metodlar va raqamli texnologiyalarni qo‘llash kompetensiyalarni shakllantirishning samaradorligini oshiradi va o‘quvchilarning individual rivojlanishiga moslashgan ta’lim muhitini yaratadi. Integrativ ta’lim zamonaviy pedagogik yondashuvlarning eng samarali shakllaridan biri bo‘lib, o‘quvchilarning tayanch va fanga oid kompetensiyalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan. Uning mohiyati shundaki, o‘quvchilar turli fanlardan olingan bilimlarni alohida emas, balki birlashtirilgan holda o‘rganadi, ularni amaliyotga tatbiq etadi va murakkab vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini shakllantiradi. Tayanch kompetensiyalar – bu o‘quvchilarning shaxs sifatida kompleks rivojlanishini ta’minlaydigan, muammoli vaziyatlarda samarali yechimlar topish va bilimlarni amaliyotga tatbiq etish imkonini beradigan asosiy kompetensiyalar to‘plami hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, integrativ yondashuv o‘quv jarayonini shunchaki bilim berishdan – hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltiradi. Fanlararo bog‘liqlikning ta’minlanishi o‘quvchilarda dunyoning yaxlit manzarasini yaratadi, bu esa o‘z navbatida kommunikativ, axborot bilan ishlash va ijtimoiy faollik kabi tayanch kompetensiyalarning tabiiy ravishda rivojlanishiga xizmat qiladi. Bunday ta’lim modeli bitiruvchining mehnat bozorida raqobatbardosh va muammolarga kreativ yechim topa oladigan shaxs bo‘lib yetishishini kafolatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1.O‘zbekiston Respublikasining "Ta’lim to‘g‘risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.

2.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi "Umumiy o‘rta va maktabdan tashqari ta’limning davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida"gi 187-sonli Qarori.

3.Yo‘ldoshev J. G‘., Usmonov S. A. Zamonaviy o‘quv texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2008.

4.Mavlonova R. A., Rahmonqulova N. H. Integratsiyalashgan ta’lim. – Toshkent: Musiqa, 2009.

5.Saidahmedov N. S. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Moliya, 2003.

6.Tursunova R. N. Ta’limda integrativ yondashuv: nazariya va amaliyot. – Toshkent: O‘qituvchi, 2015.

7.Fogarty, R. How to Integrate the Curricula. – Skylight Publishing, 1991. (Integratsiyaning turli modellarini o‘z ichiga olgan asosiy manba).

8.Drake, S. M., & Burns, R. C. Meeting Standards Through Integrated Curriculum. – ASCD, 2004.

9.O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining rasmiy sayti (www.uzedu.uz) – Milliy o‘quv dasturi materiallari.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA O‘QIB TUSHUNISH KO‘NIKMASINI RIVOJLANTIRISHGA OID O‘QUV TOPSHIRIQLARNING MAVJUD HOLATI TAHLILI

Rahimjonova Mahliyo,
NamDPI magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qib tushunish ko‘nikmasini rivojlantirishga xizmat qiluvchi o‘quv topshiriqlarning mavjud holati tahlil qilinadi. Ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida qo‘llanilayotgan matnlar, mashqlar hamda topshiriqlar o‘quvchilarning fonetik, leksik, sintaktik, semantik va pragmatik ko‘nikmalarini rivojlantirish nuqtayi nazaridan o‘rganildi. Tadqiqot davomida “Do‘stlik g‘olib bo‘ldi” ertagi, “Yurt bo‘ylab safar” matni hamda “Maqtanchoqqa” she’ri asosida o‘quvchilarning o‘qib tushunish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion topshiriqlar ishlab chiqildi. Shuningdek, PIRLS, PISA, TIMSS kabi xalqaro baholash dasturlari talablaridan kelib chiqib, o‘qib tushunish ko‘nikmasini baholashning zamonaviy yondashuvlari yoritildi.

Kalit so‘zlar: o‘qib tushunish, boshlang‘ich ta’lim, o‘quv topshiriqlari, matn turlari, nutqiy ko‘nikma, PIRLS, PISA, innovatsion metodlar.

Аннотация. В данной статье анализируется текущее состояние учебных заданий, направленных на развитие навыков понимания прочитанного у учащихся начальных классов. Тексты, упражнения и задания, используемые на уроках родного языка и читательской грамотности, были изучены с точки зрения развития фонетических, лексических, синтаксических, семантических и прагматических навыков учащихся. В ходе исследования на основе сказки «Победила дружба», текста «Путешествие по Родине» и стихотворения «Хвастуну» были разработаны инновационные задания, направленные на развитие навыков понимания прочитанного. Кроме того, с учётом требований международных программ оценки, таких как PIRLS, PISA и TIMSS, освещены современные подходы к оцениванию навыков понимания прочитанного.

Ключевые слова: понимание прочитанного, начальное образование, учебные задания, типы текстов, речевые навыки, PIRLS, PISA, инновационные методы.

Abstract. This article analyzes the current state of educational tasks aimed at developing reading comprehension skills in primary school students. The texts, exercises, and assignments used in mother tongue and reading literacy classes were studied from the perspective of developing students’ phonetic, lexical, syntactic, semantic, and pragmatic skills. During the research, innovative tasks designed to improve reading comprehension skills were developed based on the fairy tale “Friendship Won”, the text “Journey Across the Homeland”, and the poem “To the Boastful”. In addition, modern approaches to assessing reading comprehension skills were highlighted in accordance with the requirements of international assessment programs such as PIRLS, PISA, and TIMSS.

Keywords: reading comprehension, primary education, educational tasks, text types, speech skills, PIRLS, PISA, innovative methods.

Kirish. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev o‘zbek tiliga davlat tili maqomi berilgan sana munosabati bilan O‘zbekiston xalqiga yo‘llagan bayram tabrigida barcha ta’lim muassasalarida o‘zbek tili va adabiyoti fanlarini o‘qitish tizimini

takomillashtirish hamda ta’lim sifatini oshirish zarurligini alohida ta’kidlagan [1]. Mazkur fikr ona tili ta’limida o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini, ayniqsa, o‘qib tushunish ko‘nikmasini rivojlantirishning dolzarb ahamiyatini ko‘rsatadi.

Milliy o‘quv dasturida ona tili va o‘qish savodxonligi fanining asosiy maqsadi o‘quvchilarda tinglab tushunish, gapirish, o‘qish va yozish kabi nutqiy faoliyat turlarini rivojlantirishdan iborat ekanligi qayd etilgan. Boshlang‘ich ta’limda aynan o‘qib tushunish ko‘nikmasi boshqa barcha fanlarni muvaffaqiyatli o‘zlashtirish uchun asosiy omil hisoblanadi. Chunki o‘quvchi matnni anglamas ekan, undan kerakli ma’lumotni ajratib olishi, xulosa chiqarishi yoki mustaqil fikr bildirishi qiyinlashadi.

So‘nggi yillarda xalqaro baholash dasturlari – PIRLS, PISA, TIMSS, EGRA va EGMA tadqiqotlarida o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini aniqlashga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bu esa boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qib tushunish ko‘nikmasini rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali topshiriqlar tizimini yaratish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

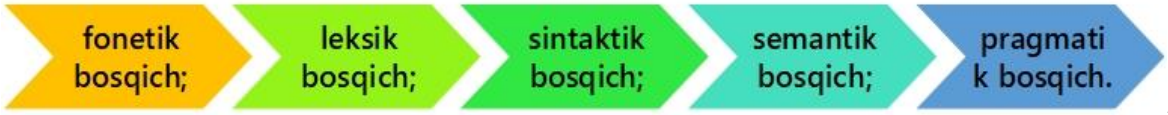
Mazkur maqolaning maqsadi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qib tushunish ko‘nikmasini rivojlantirishga oid o‘quv topshiriqlarning mavjud holatini tahlil qilish hamda innovatsion yondashuvlar asosida takomillashtirish yo‘llarini ko‘rsatishdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot davomida pedagogik kuzatish, qiyosiy tahlil, matn tahlili, metodik tavsiflash va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Boshlang‘ich sinf “Ona tili va o‘qish savodxonligi” darsliklarida berilgan ertak, she’r va ma’lumotli matnlar o‘rganildi hamda ular asosida tuzilgan mashq va topshiriqlar o‘quvchilarning o‘qib tushunish ko‘nikmasini rivojlantirish nuqtayi nazaridan tahlil qilindi [2, 4].

Shuningdek, xalqaro baholash dasturlarida qo‘llaniladigan topshiriqlar mazmuni o‘rganilib, ularning boshlang‘ich sinf darsliklaridagi topshiriqlar bilan uyg‘un jihatlari aniqlandi. Tadqiqot jarayonida quyidagi bosqichlarga e’tibor qaratildi:

1. O‘qib tushunish ko‘nikmasining tarkibiy bosqichlarini aniqlash.
2. Amaldagi darsliklarda berilgan mashq va topshiriqlarni tahlil qilish.
3. Innovatsion metodlar asosida yangi topshiriqlar ishlab chiqish.
4. O‘quvchilarning o‘qib tushunish ko‘nikmasini baholash usullarini aniqlash [3, 4].

Natijalar. Tahlillar natijasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qib tushunish ko‘nikmasi quyidagi bosqichlar asosida shakllanishi aniqlandi:

Fonetik bosqich. Fonetik bosqichda o‘quvchilar tovush va harflarni farqlash, bo‘g‘inlab o‘qish, talaffuzi qiyin so‘zlarni ravon aytish ko‘nikmalarini egallaydi. Tadqiqot davomida “Fleshcards” metodidan foydalanish samarali ekani kuzatildi. Ushbu metod asosida matndagi murakkab so‘zlar bo‘g‘inlarga ajratilib, maxsus tarqatmalarda

beriladi. O‘quvchilar so‘zlarni bo‘g‘inlab o‘qish orqali to‘g‘ri talaffuz qilishga odatlanadi.

Leksik bosqich. Leksik bosqichda o‘quvchilarning lug‘at boyligini oshirish va matndagi notanish so‘zlarning ma’nosini anglatish muhim hisoblanadi. “Do‘stlik g‘olib bo‘ldi” ertagi asosida quyidagi so‘zlarning ma’nosi izohlandi: “hukmron”, “to‘sqinlik qilmoq”, “yovuz”, “puchga chiqarmoq”, “yolvormoq” va boshqalar. Bu jarayon o‘quvchilarning matnni to‘liq anglashiga yordam beradi.

Sintaktik bosqich. Sintaktik bosqichda o‘quvchilar gapdagi so‘zlarning o‘zaro bog‘lanishini tushunadi. Tadqiqotda “Evrika” usulidan foydalanildi. Bunda gap tarkibidagi so‘zlarning tartibi o‘zgartirilib, o‘quvchilarga to‘g‘ri gap tuzish vazifasi berildi. Mazkur usul o‘quvchilarning sintaktik tafakkurini rivojlantirishda samarali bo‘ldi.

Semantik bosqich. Semantik bosqichda o‘quvchilar matn mazmunini chuqur tushunish, asosiy fikrni ajratish va yashirin ma’nolarni aniqlashga o‘rganadi. “Do‘stlik g‘olib bo‘ldi” ertagi yuzasidan:

ertakning asosiy g‘oyasini aniqlash;

qahramonlarning xatti-harakatlarini baholash;

voqealarga munosabat bildirish kabi topshiriqlar qo‘llanildi.

Pragmatik bosqich. Pragmatik bosqichda o‘quvchilar muallif maqsadini anglash, matnning tarbiyaviy ahamiyatini tushunish va matn asosida xulosa chiqarishga o‘rgatildi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, quyidagi savollar o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qildi:

Bo‘ri va tulki nima sababdan jazolandi?

Hayvonlarning usuli to‘g‘ri deb o‘ylaysizmi?

Siz shu vaziyatda bo‘lganingizda qanday yo‘l tutardingiz?

Matn turlari bilan ishlash natijalari

Tadqiqot davomida boshlang‘ich sinf darsliklarida qo‘llaniladigan asosiy matn turlari quyidagicha tasniflandi:

1. Ertak va badiiy matnlar.
2. Ma’lumotli matnlar.
3. She’r va qisqa xabarlar.

Ertaklar o‘quvchilarning tasavvurini kengaytirishi, qahramonlar xarakterini tushunishga yordam berishi bilan ajralib turadi. “Do‘stlik g‘olib bo‘ldi” ertagi asosida tuzilgan topshiriqlar o‘quvchilarning voqealarni ketma-ketlikda anglash, sabab-oqibat bog‘lanishlarini tushunish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirdi.

Dilfuza Shomalikovaning “Yurt bo‘ylab safar” matni asosida “Yo‘l xaritasi” metodi qo‘llanildi. O‘quvchilar o‘z orzulari va maqsadlarini xarita shaklida tasvirlab, matn mazmunini shaxsiy tajribalari bilan bog‘lashdi. Bu usul o‘quvchilarning ijodiy fikrlash va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirdi.

Tolib Yo‘ldoshning “Maqtanchoqqa” she’ri asosida o‘quvchilar: she’rning asosiy g‘oyasini aniqlash; qahramon xarakterini baholash; badiiy vositalarni tushuntirish kabi topshiriqlarni bajardi. Natijada she’rni tahlil qilish o‘quvchilarning estetik didi va tanqidiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qilishi aniqlandi.

№	Topshiriq turi	Qisqacha tavsifi	O‘qib tushunishdagi ahamiyati
1	Test topshiriqlari	Matn asosida bir yoki bir nechta to‘g‘ri javobni tanlashga qaratilgan savollar	O‘quvchining matn mazmunini tushunganlik darajasini aniqlaydi
2	Binar testlar	“To‘g‘ri/Noto‘g‘ri” yoki mos variantni tanlash shaklidagi topshiriqlar	Matndagi ma’lumotlarni tahlil qilish va farqlash ko‘nikmasini rivojlantiradi
3	Qisqa javobli savollar	O‘quvchidan qisqa va aniq javob talab qiluvchi savollar	Mustaqil fikrlash va matndan asosiy ma’lumotni ajratib olishga yordam beradi
4	Rasmli testlar	Matn mazmuniga mos rasmlarni tanlash yoki tahlil qilish topshiriqlari	Tasvir va matn o‘rtasidagi bog‘liqlikni anglash ko‘nikmasini rivojlantiradi
5	Muammoli savollar	O‘quvchini fikrlashga, xulosa chiqarishga undovchi savollar	Tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi

Baholash jarayonida o‘quvchilarning nafaqat matnni eslab qolishi, balki uni tushunishi, talqin qilishi va baholay olishi ham muhim mezon sifatida olindi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, boshlang‘ich sinf darsliklarida o‘qib tushunish ko‘nikmasini rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlar mavjud bo‘lsa-da, ular ko‘proq reproduktiv xarakterga ega. Ya’ni o‘quvchilardan tayyor ma’lumotni topish yoki qayta aytish talab qilinadi. Holbuki, zamonaviy ta’lim tizimi o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, tahlil qilishi va xulosa chiqarishini talab etadi.

Xalqaro baholash dasturlari, xususan PIRLS va PISA topshiriqlari o‘quvchilarning: ***matnni tahlil qilish; yashirin ma’nolarni aniqlash; muallif nuqtayi nazarini tushunish; matnni real hayot bilan bog‘lash; tanqidiy baholash*** ko‘nikmalariga asoslanadi. Shu sababli boshlang‘ich ta’limda qo‘llaniladigan topshiriqlar ham reproduktiv xarakterdan ijodiy va tahliliy topshiriqlarga o‘tishi lozim. Shuningdek, tadqiqot natijalari matn tanlash masalasining ham muhim ekanini ko‘rsatdi. O‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos, qiziqarli hamda hayotiy mazmunga ega matnlar o‘qib tushunish ko‘nikmasining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Matnlar bilan ishlashda innovatsion metodlardan foydalanish o‘quvchilarni dars jarayoniga faol jalb etadi. “Fleshcards”, “Evrika”, “Yo‘l xaritasi” kabi metodlar o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshirish bilan birga ularning ijodiy tafakkurini ham rivojlantiradi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘qib tushunish ko‘nikmasini rivojlantirish zamonaviy ta’limning ustuvor vazifalaridan biridir. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, o‘qib tushunish ko‘nikmasi fonetik, leksik, sintaktik, semantik va pragmatik bosqichlar asosida izchil rivojlantirilishi zarur. Darsliklarda berilgan mashq va topshiriqlarni xalqaro baholash dasturlari talablariga mos ravishda takomillashtirish,

o‘quvchilarning tanqidiy va ijodiy fikrlashini rivojlantiruvchi topshiriqlar ulushini oshirish maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek: innovatsion metodlardan foydalanish, turli matn turlari bilan ishlash, interaktiv topshiriqlarni qo‘llash, zamonaviy baholash usullarini joriy etish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qib tushunish ko‘nikmasini samarali rivojlantirish imkonini beradi.

Kelgusida boshlang‘ich ta’limda o‘qib tushunish ko‘nikmasini rivojlantirishga oid topshiriqlarni raqamli texnologiyalar asosida ishlab chiqish hamda ularning samaradorligini tajriba-sinov ishlari orqali aniqlash muhim ilmiy yo‘nalishlardan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. O‘zbek tiliga davlat tili maqomi berilgan kun munosabati bilan O‘zbekiston xalqiga bayram tabrigi. – Toshkent, 2020.
2. Umumiy o‘rta ta’limning Milliy o‘quv dasturi. – Toshkent, 2021.
3. PIRLS Assessment Framework. – Amsterdam: International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA), 2021.
4. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. – Paris: OECD Publishing, 2022.
5. Ona tili va o‘qish savodxonligi: 3-sinf darsligi. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2022.
6. Abduraimov Sh. O‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini baholashning kognitiv asoslari. – Toshkent, 2020.
7. Hamroyev G‘. Ona tili ta’limida matn bilan ishlash metodikasi. – Toshkent, 2021.

MATN USTIDA ISHLASH JARAYONIDA O‘QUVCHILARNING MANTIQIY TAFAKKURINI O‘STIRISH TEXNOLOGIYALARI

Radjabova Djamilya Saidkulovna
Guliston davlat pedagogika isntituti magistranti

Annotatsiya: Ushbu ilmiy ishda matn ustida ishlash jarayonida o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirish uchun samarali texnologiyalar va metodlar tahlil qilinadi. Tadqiqotda mantiqiy tafakkurning asosiy tamoyillari, uning ta'lim jarayonidagi o‘rni hamda rivojlantirish usullari ko‘rib chiqiladi. Ishda an'anaviy va innovatsion yondashuvlar solishtirilib, o‘quvchilarning matnni tahlil qilish, mulohaza yuritish va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini oshirish yo‘llari taqdim etiladi. Eksperimental ishlar natijasida olingan ma'lumotlar asosida matn ustida ishlash texnologiyalarining samaradorligi baholanadi. Tadqiqot natijalari ta'lim jarayonida mantiqiy tafakkurni mustahkamlash uchun amaliy ko‘rsatmalar ishlab chiqishga imkon beradi.

Kalit so‘zlar: matn ustida ishlash, mantiqiy tafakkur, ta'lim texnologiyalari, o‘quv jarayoni, intelektual rivojlanish

Annotation: This scientific study analyzes effective technologies and methods for developing students’ logical thinking skills in the process of working with texts. The

research examines the main principles of logical thinking, its role in the educational process, and methods for its development. The paper compares traditional and innovative approaches and presents ways to improve students' abilities to analyze texts, reason critically, and solve problems. Based on the data obtained from experimental work, the effectiveness of text-based learning technologies is evaluated. The research findings make it possible to develop practical recommendations for strengthening logical thinking in the educational process.

Keywords: text analysis, logical thinking, educational technologies, learning process, intellectual development.

Аннотация: В данной научной работе анализируются эффективные технологии и методы развития логического мышления учащихся в процессе работы с текстом. В исследовании рассматриваются основные принципы логического мышления, его роль в образовательном процессе, а также методы его развития. В работе сопоставляются традиционные и инновационные подходы и представлены способы повышения способностей учащихся к анализу текста, логическому рассуждению и решению проблем. На основе данных, полученных в ходе экспериментальной работы, оценивается эффективность технологий работы с текстом. Результаты исследования позволяют разработать практические рекомендации по укреплению логического мышления в образовательном процессе.

Ключевые слова: работа с текстом, логическое мышление, образовательные технологии, учебный процесс, интеллектуальное развитие.

Matn ustida ishlash jarayonida oʻquvchilarning mantiqiy tafakkurini oʻstirish muhim va zamonaviy ta'lim jarayonining asosiy yoʻnalishlaridan biridir. Mantiqiy tafakkur oʻquvchilarning muammolarni tahlil qilish, sabab-oqibat munosabatlarini anglash va mustaqil qarorlar qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Shu sababli, ta'lim sohasida mantiqiy tafakkurni oʻstiruvchi texnologiyalarni oʻrganish va amaliyotga tatbiq etish muhim ahamiyat kasb etadi. Matn bilan ishlash orqali oʻquvchilar oʻz fikrlarini tizimli ravishda ifoda etishni, ma'lumotlarni tahlil qilish va umumlashtirish koʻnikmalarini shakllantiradilar, bu esa ularning mantiqiy tafakkurini yanada mustahkamlaydi. Shunday qilib, matn ustida ishlash jarayonida mantiqiy tafakkurni rivojlantirish texnologiyalarini oʻrganish ta'lim sifatini oshirishga katta hissa qoʻshadi.

Matn ustida ishlash jarayonida oʻquvchilarning mantiqiy tafakkurini oʻstirish texnologiyalari mavzusini tushunish uchun bir nechta asosiy atama va tushunchalarni aniqlash zarur. Avvalo, "mantiqiy tafakkur" - bu shaxsning muammolarni aniqlash, ularni tahlil qilish va mantiqan toʻgʻri xulosalar chiqarish qobiliyatidir. "Matn asosidagi oʻquv jarayonlari" esa oʻquvchilarning matnni oʻqish, uni tahlil qilish va tushunishga qaratilgan faoliyatlarni anglatadi, bu jarayonlar tafakkur va bilimlarni chuqurlashtirishga xizmat qiladi. Shuningdek, "kognitiv koʻnikmalarni rivojlantirish texnologiyalari" deganda, oʻquvchilarning aqliy faoliyatini, ya'ni xotira, tafakkur, e'tibor va diqqatni oshirishga moʻljallangan pedagogik usullar va vositalar tushuniladi.

Ushbu tushunchalarni aniqlash tadqiqotning asosiy maqsadlarini yanada aniqroq belgilash va o‘rganilayotgan jarayonlarning doirasini ochishga imkon beradi.

Matn ustida ishlash jarayonida o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirish uchun turli xil texnologiyalar va usullar mavjudligi haqida ilmiy adabiyotlarda keng ko‘lamda tadqiqotlar olib borilgan. Ushbu texnologiyalar asosan o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan bo‘lib, ular matnlarni tahlil qilish, izohlash va muhokama qilish jarayonlarida mantiqiy yondashuvlarni qo‘llashni rag‘batlantiradi. Asosiy nazariyalar va ramkalar sifatida Vygotskiyning ijtimoiy konstruktivizm nazariyasi, Bloomning tasniflash taksonomiyasi va De Bono ning kreativ tafakkur yondoshuvlari ajralib turadi. Ushbu nazariyalar o‘quvchilarning bilimni chuqurroq anglashlari, sabab-oqibat munosabatlarini tushunishlari va muammolarni mantiqan hal qilishlariga asos bo‘lib xizmat qiladi. Chunki, mantiqiy tafakkurning rivojlanishi o‘quv jarayonida faollik va o‘zaro aloqalarni kuchaytirishga yordam beradi, natijada o‘quvchilar tanqidiy fikrlashni yanada samarali egallaydilar. Shu nuqtai nazardan, matn asosida qilingan o‘quv faoliyatlari uchun mo‘ljallangan texnologiyalar ilmiy didaktika talablariga javob berib, o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini uslubiy jihatdan rivojlantirish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Matn ustida ishlash jarayonida o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirish uchun turli texnologik vositalar va pedagogik usullar qo‘llaniladi. Darslarda asosiy yondashuv sifatida metakognitiv strategiyalar, tahlil va sintez qilish, shuningdek, mustaqil fikrlashni rag‘batlantiruvchi amaliy mashqlar qo‘llaniladi. O‘quvchilarga matnni tushunish va unga oid savollarga mantiqan javob berish ko‘nikmalarini shakllantirish maqsadida strukturalangan grafik tashkiliy vositalar — masalan, kontsept xaritalari va mantiqiy sxemalar joriy etilgan. Baholash jarayonida esa testlar, reflektiv ish daftarlari va interfaol baholash tizimlari yordamida o‘quvchilarning tafakkur qobiliyati muddatli va doimiy ravishda kuzatiladi. Aralashuv usullari sifatida individual va guruhli muammoli vazifalar, muhokamalar, shuningdek, raqamli o‘quv platformalaridagi integratsiyalangan treninglar o‘z samarasini ko‘rsatadi. Bu metodologiya o‘quvchilarning analitik fikrlash salohiyatini oshirish, matnlar mazmunini chuqur anglash va mantiqiy natijalarga erishishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Ushbu bo‘limda matn ustida ishlash jarayonida o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini o‘stirish texnologiyalari bo‘yicha olingan ma'lumotlar va tadqiqot natijalari taqdim etiladi. To‘plangan ma'lumotlar asosida o‘tkazilgan tahlillar, shu jumladan miqdoriy va sifat ko‘rsatkichlari tizimli ravishda ko‘rib chiqilib, aniq tarzda bayon etiladi. Bu natijalar o‘qitish jarayonida qo‘llanilgan texnologiyalarning samaradorligini baholash hamda keyingi tahlillar uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Matn ustida ishlash jarayonida o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini o‘stirish bo‘yicha olib borilgan tadqiqot natijalari, mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarining rivojlanishida yangi samarali usullarni qo‘llash imkoniyatlarini ochib berdi. Tadqiqot davomida joriy etilgan texnologiyalar — masalan, interaktiv tahlil vositalari va muammoli vazifalar — o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashini va mantiqiy mulohaza yuritish qobiliyatini sezilarli darajada yaxshiladi. Ushbu metodlar matn mazmunini

chuqurroq anglashga, sabab-natija munosabatlarini aniqlashga va fikrlarni tizimli ravishda shakllantirishga yordam berdi. Natijada, o‘quvchilar muhokama jarayonlarida faolroq ishtirok etishlari, muloqot orqali fikr almashishlari va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini mustahkamlashlari kuzatildi. Shunday qilib, tadqiqot natijalari mantiqiy tafakkurning rivojlanishida innovatsion texnologiyalarning o‘rni va samaradorligini aniq ko‘rsatdi.

Matn ustida ishlash jarayonida o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini o‘stirish texnologiyalarini qo‘llashda bir qator cheklovlar va qiyinchiliklar kuzatildi. Avvalo, ba'zi metodlarning murakkabligi natijasida o‘quvchilar tomonidan ularni amaliyotga tatbiq etishda muammolar yuzaga kelishi mumkin. Shuningdek, individual o‘quvchilarning qobiliyatlari va darajalariga moslashtirish yetarlicha amalga oshirilmasligi mantiqiy tafakkur rivojida to‘liq natija olishni qiyinlashtirdi. Kelgusidagi tadqiqotlarda, ushbu texnologiyalarni yanada interaktiv va moslashtirilgan shaklda ishlab chiqish, o‘zaro ta'sir va feedback tizimlarini kuchaytirish, shuningdek, turli o‘quv usullarini uyg‘unlashtirish orqali o‘quvchilarning kognitiv rivojlanishini yanada samarali qo‘llab-quvvatlash tavsiya etiladi.

Matn ustida ishlash jarayonida o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini o‘stirish uchun qo‘llanilgan texnologiyalar samarali natijalar berdi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, interaktiv metodikalar va zamonaviy ta'lim vositalari orqali o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatlari sezilarli darajada rivojlandi. Ushbu yondashuvlar nafaqat matnni tushunish va tahlil qilishda, balki mantiqiy bog‘lanishlarni aniqlashda ham o‘quvchilarga yordam berdi. Shu bilan birga, mantiqiy tafakkurni oshirishga yo‘naltirilgan amaliy mashg‘ulotlar talabalar orasida mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini kuchaytirdi. Natijada, tadqiqotda qo‘llanilgan texnologiyalar mantiqiy tafakkur rivojida muhim ahamiyatga ega ekanligi isbotlandi va ta'lim jarayonida samarali qo‘llanilishi tavsiya etildi.

Matn ustida ishlash jarayonida o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini o‘stirish texnologiyalari ta'lim amaliyotida yangi imkoniyatlar yaratadi. Bu texnologiyalar o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam berib, ularning tahliliy va mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini mustahkamlaydi. Kelajakda pedagoglar uchun ushbu texnologiyalarni samarali tarzda dars jarayoniga integratsiya qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, mutaxassislar mantiqiy tafakkur qobiliyatlari va texnologiyalarning ta'siri mavzusida ilmiy tadqiqotlarni davom ettirib, yangi metodologiyalarni ishlab chiqishlari talab etiladi. Bu yo‘nalishda olib boriladigan izlanishlar ta'lim sifatini oshirish va o‘quvchilarning ijodiy yondashuvini rag‘batlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ahmadov, B. (2018). Ta'lim jarayonida mantiqiy tafakkurni rivojlantirish metodikalari. Tashkent: O‘qituvchi nashriyoti.

2. Qo‘chqorova, N. (2020). Matn tahlilida o‘quvchilarining tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish. Pedagogika va psixologiya, 3, 45-52.

3. Toshmatov, S.E. (2019). Oliy ta'limda mantiqiy tafakkurni o‘stirishning samarali

usullari. Fan va ta'lim, 7, 78-84.

4. Ibragimova, M. (2021). Matn ustida ishlash texnologiyalari: nazariya va amaliyot. Tashkent: Ilm Ziyo.

5. Rahimov, J. (2017). Ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari. O‘qituvchi, 12, 10-15.

6. Sultonova, D. (2018). Didaktik o‘yinlar orqali o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini mustahkamlash. Ta'lim muammolari, 2, 60-66.

7. Mamatkhujaeva, Z. (2022). Matn bilan ishlash metodlari va ularning ta'limdagi ahamiyati. Ilmiy ishlanmalar to‘plami, 5, 150-156.

8. Abdukarimov, R. (2019). O‘quvchilarda mantiqiy tafakkur ko‘nikmalarini shakllantirish konsepsiyasi. Pedagogika fanlari bo‘yicha dissertatsiya, Tashkent.

9. Islomov, Q. (2020). Zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish. Ta'lim nazariyasi va amaliyoti, 4, 88-92.

10. Yakubova, L.B. (2017). Matnlarni qayta ishlash orqali o‘quvchilarning analitik qobiliyatlarini rivojlantirish. Ilmiy axborotnoma, 3, 33-39.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI DAVLAT RAMZLARI VOSITASIDA ONA VATANGA MUHABBAT HISSINI SHAKLLANTIRISH

Usmonova Gulnoza Jaloliddin qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: ushbu maqolada davlat ramzlari orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ona Vatanga muhabbat ruhda tarbiyalashning mazmuni yoritilgan. Shuningdek, boshlang‘ich sinf darsliklari va sinfdan tashqari tadbirlarda davlat ramzlariga oid mavzular orqali o‘quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga to‘xtalib o‘tilgan.

Abstract: this article describes the meaning of educating elementary school students in the spirit of love for the Motherland through state symbols. In addition, primary school textbooks and extracurricular activities focused on raising students in the spirit of patriotism through topics related to state symbols.

Аннотация: в данной статье рассматривается содержание обучения учащихся начальной школы духу любви к Родине посредством государственной символики. Также обсуждается использование тем, связанных с государственной символикой, в учебниках для начальной школы и внеклассных мероприятиях для воспитания у учащихся духа патриотизма.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, vatanparvarlik, gerb, bayroq, madhiya, Konstutsiya, davlat ramzlari, Vatan, ma’naviyat, tarbiya, konsepsiya, milliy g‘oya.

Key words: primary education, patriotism, coat of arms, flag, anthem, Constitution, state symbols, Motherland, spirituality, education, concept, national idea.

Ключевые слова: начальное образование, патриотизм, герб, флаг, гимн, Конституция, государственные символы, Родина, духовность, образование, концепция, национальная идея.

Mamlaktimiz mustaqillikka erishganidan so‘ng yoshlarni vatanga muhabbat, yurtga sadoqat ruhida tarbiyalash, ularning ma’naviyatini yuksaltirish, urf-odat va qadriyatlarimizga hurmat ruhida tarbiyalashga katta e’tibor qaratila boshlandi.

Davlatimiz rahbari Sh.Mirziyoyev o‘z nutqlarida: “Mustaqillik yillarida mamlakatimizda yoshlarni vatanparvarlik, milliy an’ana va qadriyatlarimizga hurmat ruhida tarbiyalash, ma’naviy yetuk va jismonan sog‘lom barkamol avlodni voyaga yetkazish, ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish borasida muayyan ishlar amalga oshirildi. Shu bilan birga, sohadagi vaziyat va amalga oshirilgan tadbirlar tahlili yoshlarning keng qatlamlariga daxldor bo‘lgan dolzarb masalalar, ayniqsa, uyushmagan yoshlarning hayotda o‘z o‘rnini topishi uchun munosib sharoit yaratish, ularni har tomonlama qo‘llab quvvatlash, kasbga yo‘naltirish va bandligini ta’minlash, tashabbuslarini rag‘batlantirish borasidagi ishlar talab darajasida tashkil etilmaganidan dalolat bermoqda”, - deb bu borada qilinishi lozim bo‘lgan ishlar haqida aniq vazifa va ko‘rsatmalarni berib o‘tganlar.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 1059-sonli qarorida quyidagi vazifalar belgilangan:

Ta’lim muassalarida o‘quvchilarni ona Vatanga muhabbat va sadoqat, davlat ramzlariga hurmat ruhida tarbiyalashga qaratilgan tantanali marosimlarning yangi, ta’sirchan shakllarini ishlab chiqish va joriy qilish.

O‘g‘il bolalarda ona Vatanga muhabbat, milliy g‘oyaga sadoqat, mardlik, jasorat, fidoyilik, halollik, rostgo‘ylik, hojatbarorlik, vijdonlilik, vazminlik, yigitlik g‘ururi, or-nomus, mehr-oqibatlilik kabi fazilatlar, tadbirkorlik va oilaparvarlik malakalarini shakllantirishga qaratilgan treninglar dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish.

Qiz bolalarda ona Vatanga muhabbat, milliy g‘oyaga sadoqat, mehnatsevarlik, jonkuyarlik, oilaparvarlik, ibo, hayo, nafosat, did-farosat, qanoat, vafodorlik, mehribonlik, rahmdillik, kamtarlik, ziyraklik, mehmondo‘stlik, bolajonlik, murosalilik, orastalik, saranjomlik, xushmuomalalik, pazandalik kabi malakalarni shakllantirishga qaratilgan treninglar dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 3-sinflari uchun O‘zbekiston barkamollik uchun ta’lim dasturi asosida chop etilgan “Ona tili” darsligining “Konstitutisiya – baxtimiz poydevori” mavzusida 3-sinf o‘quvchilarini huquq va burchlari haqida maqola yozishga, ijodiy fikrlashga o‘rgatish bilan birgalikda oila davrasida suhbatlashish va javob yozishlari uchun quyidagi savollar berilgan:

1. O‘zbekistonning qanday Davlat ramzlari bor? Ular haqida nimalarni bilasiz?
2. Davlatimiz gerbidagi Humo qushi nimaning ramzi?
3. Bug‘doy, paxta va quyosh-chi?
4. Davlat ramzlariga qanday munosabatda bo‘lish kerak?

Bunday mustaqil va ijodiy fikrlashga yo‘naltiruvchi savollar orqali o‘quvchilarni Vatan oldidagi fuqarolik burchlarini chuqur his qilishga undaydi.

O‘quvchi yoshlarni vatanparvarlik ruhida trabiyalashda umumta’lim maktablarida darsdan bo‘sh vaqtlarda o‘tkaziladigan tadbirlar va tanlovlarning o‘rni va ahamiyati beqiyosdir. Xususan, “2-iyul - O‘zbekiston Respublikasining Davlat gerbi

qabul qilingan kun", "18-noyabr – O‘zbekiston Respublikasining Davlat bayrog‘i qabul qilingan kun", "10-dekabr – O‘zbekiston Respuablikasining Davlat madhiyasi qabul qilingan kun" va boshqa muhim sanalar munosabati bilan o‘tkaziladigan tadbirlarda o‘quvchilarga davlat ramzlari haqida ma'lumot berilishi, ular haqida she'r va qo‘shiqlar kuylashi orqali o‘quvchilar qalbida vatanparvarlik ruhini singdirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi 1059-sonli qarori. 2019-yil 31-dekabr. https://lex.uz.
2. Toirova M.E. Ona tili. 3-sinf. Darslik. –Toshkent, 2023. –89 b.
3. Toirova M.E. Ona tili. 4-sinf. Darslik. –Toshkent, 2023. –90 b.

AKMEOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINI PEDAGOGIK FAOLIYATGA TAYYORLASH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Mirzaliyeva Dilobar
Guliston davlat pedagogika universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada akmeologik yondashuv asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini pedagogik faoliyatga tayyorlashning nazariy asoslari, metodik imkoniyatlari va takomillashtirish yo‘llari tahlil etiladi. Akmeologiya fanining professional rivojlanishdagi o‘rni, o‘qituvchining shaxsiy va kasbiy potentsialini cho‘qqiga chiqarish mexanizmlari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, akmeologik texnologiyalarni (refleksiv treninglar, kasbiy simulyatsiyalar, o‘z-o‘zini baholash va boshqalar) qo‘llash orqali tayyorgarlik samaradorligini oshirish bo‘yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: akmeologik yondashuv, bo‘lajak o‘qituvchi, boshlang‘ich sinf, pedagogik faoliyat, kasbiy rivojlanish, refleksiya, kreativ kompetentlik.

Abstract. This article analyzes the theoretical foundations, methodological opportunities and ways of improving the preparation of future primary school teachers for pedagogical activity based on the acmeological approach. The role of acmeology in professional development, the mechanisms for realizing the teacher's personal and professional potential to the highest level (acme) are considered. According to the research results, recommendations are given to increase the effectiveness of training by applying acmeological technologies (reflective trainings, professional simulations, self-assessment, etc.).

Keywords: acmeological approach, future teacher, primary school, pedagogical activity, professional development, reflection, creative competence.

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические основы, методические возможности и пути совершенствования подготовки будущих учителей начальных классов к педагогической деятельности на основе акмеологического подхода. Рассматривается роль акмеологии в профессиональном развитии, механизмы реализации личностного и профессионального потенциала педагога до вершинного уровня (акме). По

результатам исследования даны рекомендации по повышению эффективности подготовки путем применения акмеологических технологий (рефлексивные тренинги, профессиональные симуляции, самооценка и др.).

Ключевые слова: акмеологический подход, будущий учитель, начальные классы, педагогическая деятельность, профессиональное развитие, рефлексия, креативная компетентность.

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘qituvchi tayyorlash jarayoni nafaqat bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish, balki shaxsning professional cho‘qqiga yetishini ta’minlashni ham nazarda tutadi. Akmeologik yondashuv aynan shu maqsadni ko‘zlaydi – u insonning eng yuqori darajadagi professional rivojlanishini o‘rganuvchi fan sifatida pedagogikada muhim o‘rin tutadi. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun pedagogik faoliyatga tayyorgarlikning takomillashtirilishi ayniqsa dolzarb, chunki ular bolaning shaxsiy rivojlanishining asosiy bosqichida faoliyat yuritadilar. An’anaviy yondashuvlar yetarli bo‘lmay qolmoqda. Shuning uchun akmeologik tamoyillar (o‘z-o‘zini rivojlantirish, refleksiya, motivatsiya, kasbiy mahoratning integratsiyasi) asosida metodikani yangilash zarur.

Maqolaning maqsadi – akmeologik yondashuv asosida tayyorlash metodikasini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlarini asoslash, shuningdek, amaliyotga tatbiq etish uchun model va tavsiyalar ishlab chiqishdir. Tadqiqot vazifalari: akmeologik yondashuvning nazariy asoslarini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash, takomillashtirilgan metodik modelni taklif etish va uning samaradorligini asoslash.

Akmeologik yondashuv — bu shaxsning kasbiy va ijodiy jihatdan yuksak cho‘qqiga erishishini ta’minlovchi pedagogik-psixologik yondashuv hisoblanadi. Ushbu yondashuv bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini pedagogik faoliyatga tayyorlash jarayonida ularning kasbiy kompetentligini, mustaqil fikrlashini, pedagogik mahoratini hamda ijodiy faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy ta’lim tizimida o‘qituvchidan nafaqat nazariy bilim, balki innovatsion texnologiyalarni qo‘llay olish, ta’lim jarayonini samarali tashkil etish va o‘quvchilar bilan samarali muloqot o‘rnatish kabi ko‘nikmalar ham talab etiladi. Shu sababli akmeologik yondashuv asosida pedagoglarni tayyorlash dolzarb masala sifatida qaralmoqda.Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini pedagogik faoliyatga tayyorlashda akmeologik yondashuvning asosiy maqsadi — ularda kasbiy yetuklikni shakllantirish va pedagogik faoliyatga nisbatan mas’uliyat hissini rivojlantirishdan iborat. Bunda talabalarning individual imkoniyatlari, qobiliyatlari va kasbiy qiziqishlarini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi. O‘qituvchi shaxsining rivojlanishi uzluksiz jarayon bo‘lib, u o‘z ustida muntazam ishlash, bilim va tajribani boyitib borish orqali takomillashadi.

Mazkur metodikani takomillashtirishda interfaol ta’lim metodlari alohida o‘rin tutadi. Jumladan, muammoli ta’lim, loyiha metodi, trening mashg‘ulotlari, “aqliy hujum”, bahs-munozara va refleksiv faoliyat kabi metodlar talabalarni mustaqil fikrlashga, muammolarni tahlil qilishga va amaliy yechim topishga o‘rgatadi. Bu esa ularning pedagogik kompetensiyasini rivojlantirib, kelajakdagi kasbiy faoliyatiga tayyorlaydi. Shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali

foydalanish ham akmeologik yondashuvning muhim tarkibiy qismlaridan biridir. Zamonaviy o‘qituvchi raqamli texnologiyalar, elektron ta’lim platformalari va innovatsion dasturlar bilan ishlash ko‘nikmasiga ega bo‘lishi zarur. Bu esa dars samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning qiziqishini kuchaytirish va ta’lim sifatini yaxshilash imkonini beradi.

Akmeologik yondashuv asosida pedagogik faoliyatga tayyorlashda refleksiya jarayoni ham muhim o‘rin egallaydi. Refleksiya orqali bo‘lajak o‘qituvchi o‘z faoliyatini tahlil qiladi, kamchilik va yutuqlarini aniqlaydi hamda o‘z ustida ishlash strategiyasini belgilaydi. Bu jarayon pedagogning kasbiy o‘sishiga va o‘z-o‘zini rivojlantirishiga xizmat qiladi. Bundan tashqari, ta’lim muassasalarida akmeologik muhit yaratish ham muhim hisoblanadi. Bunday muhit talabalarning ijodiy faolligini oshiradi, ularni izlanishga undaydi va kasbiy motivatsiyasini kuchaytiradi. O‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi hamkorlikka asoslangan pedagogik munosabatlar esa ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Umuman olganda, akmeologik yondashuv asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini pedagogik faoliyatga tayyorlash metodikasini takomillashtirish ularning kasbiy kompetentligini rivojlantirish, pedagogik mahoratini oshirish hamda zamonaviy ta’lim talablariga mos malakali mutaxassislarni tayyorlashda muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, akmeologik yondashuv asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini pedagogik faoliyatga tayyorlash metodikasini takomillashtirish bugungi ta’lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Mazkur yondashuv talabalarning kasbiy kompetensiyasi, ijodiy fikrlashi, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati hamda pedagogik mahoratini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, bo‘lajak o‘qituvchilarning o‘z ustida ishlashi, kasbiy o‘sishga intilishi va pedagogik faoliyatda yuqori natijalarga erishishiga zamin yaratadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, akmeologik yondashuvga asoslangan metodik tizimni ta’lim jarayoniga tatbiq etish bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish imkonini beradi. Interfaol metodlar, innovatsion pedagogik texnologiyalar, refleksiv yondashuv hamda individual rivojlanishga yo‘naltirilgan ta’lim vositalaridan foydalanish ularning kasbiy tayyorgarlik samaradorligini oshiradi.

Shuningdek, pedagogik faoliyatga tayyorlash jarayonida akmeologik muhitni yaratish talabalarning motivatsiyasi, kommunikativ madaniyati va pedagogik kompetentligini rivojlantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Natijada zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega, raqobatbardosh, ijodkor hamda pedagogik faoliyatni samarali tashkil eta oladigan boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash imkoniyati kengayadi. Demak, akmeologik yondashuv asosida pedagogik faoliyatga tayyorlash metodikasini takomillashtirish ta’lim sifatini oshirish, bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kamolotini ta’minlash hamda zamonaviy ta’lim talablariga mos malakali pedagog kadrlarni shakllantirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Derkach A.A. Akmeologiya: lichnostnoe i professionalnoe razvitie cheloveka. Moskva: RAGS nashriyoti, 2001.

2. Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psixologiya. Moskva: Logos nashriyoti, 2004.

3. Tolipov O‘.Q. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2017.

4. Musurmonova O. Pedagogik kompetentlik va innovatsion faoliyat asoslari. Toshkent: Fan nashriyoti, 2020.

5. Yo‘ldoshev J.G‘. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish. Toshkent: Tafakkur nashriyoti, 2019.

6. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma’naviyat nashriyoti, 2008.

7. Nishonova S. Pedagogik mahorat. Toshkent: Iqtisod-moliya nashriyoti, 2015.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA KOMMUNIKATIV QOBILIYATNI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Madaminova Durdona Haydarqul qizi

Guliston davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 16-22 guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kommunikativ qobiliyatni rivojlantirishning samarali usullari, pedagogik yondashuvlar hamda interfaol metodlarning ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot davomida o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirish, erkin muloqotga kirishish ko‘nikmalarini shakllantirishda innovatsion texnologiyalar va zamonaviy ta’lim metodlarining o‘rni yoritilgan. Shuningdek, kommunikativ kompetensiyani shakllantirish orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijtimoiy faolligi va nutq madaniyatini rivojlantirish masalalari asosli dalillar asosida bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: kommunikativ qobiliyat, kommunikativ kompetensiya, interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalar, boshlang‘ich ta’lim, nutq rivojlantirish, pedagogik yondashuv, muloqot ko‘nikmalari.

Annotation: This thesis scientifically analyzes effective methods, pedagogical approaches, and the importance of interactive techniques in developing communicative abilities in primary school students. The study highlights the role of innovative technologies and modern teaching methods in improving students’ oral and written speech, as well as in developing their free communication skills. Furthermore, the thesis explains, based on well-grounded evidence, the significance of forming communicative competence in enhancing students’ independent thinking, social activity, and speech culture.

Keywords: communicative ability, communicative competence, interactive methods, innovative technologies, primary education, speech development, pedagogical approach, communication skills.

Аннотация: В данной тезисной работе научно проанализированы эффективные методы, педагогические подходы и значение интерактивных методов в развитии коммуникативных способностей учащихся начальных классов. В ходе исследования раскрыта роль инновационных технологий и

современных методов обучения в развитии устной и письменной речи учащихся, а также в формировании навыков свободного общения. Кроме того, на основе обоснованных доказательств освещены вопросы формирования коммуникативной компетенции, способствующей развитию самостоятельного мышления, социальной активности и культуры речи учащихся.

Ключевые слова: коммуникативные способности, коммуникативная компетенция, интерактивные методы, инновационные технологии, начальное образование, развитие речи, педагогический подход, навыки общения.

Bugungi kunda ta’lim tizimida o‘quvchilarning nafaqat bilim olishiga, balki ularning erkin fikrlashi, mustaqil qaror qabul qilishi hamda muloqot madaniyatini shakllantirishga ham alohida e’tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kommunikativ qobiliyatni rivojlantirish dolzarb pedagogik masalalardan biri hisoblanadi. Chunki aynan boshlang‘ich ta’lim bosqichida bolaning nutqi, dunyoqarashi, fikrlash doirasi va ijtimoiy munosabatlarga kirishish ko‘nikmalari shakllanadi. Shu sababli o‘quvchilarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish ta’lim samaradorligini oshirish bilan birga, ularning shaxs sifatida kamol topishida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Kommunikativ kompetensiya — bu shaxsning o‘z fikrini og‘zaki va yozma ravishda aniq, ravon va mantiqiy ifoda eta olish, boshqalarning fikrini tinglash va tushunish, turli ijtimoiy vaziyatlarda samarali muloqotga kirisha olish qobiliyatidir. Ushbu kompetensiya o‘quvchilarning nafaqat ona tili fanini, balki boshqa fanlarni ham muvaffaqiyatli o‘zlashtirishiga yordam beradi. Chunki muloqot qila oladigan, savol berish va javob qaytarishga qodir bo‘lgan o‘quvchi dars jarayonida faol ishtirok etadi va bilimlarni tezroq egallaydi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kommunikativ qobiliyatini rivojlantirishda nutqiy faoliyatni shakllantirish muhim o‘rin tutadi. Nutq insonning asosiy aloqa vositasi bo‘lib, uning rivojlanishi o‘quvchining fikrlash jarayoniga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli dars jarayonida o‘quvchilarning lug‘at boyligini oshirish, yangi so‘z va iboralarni o‘rgatish, matn ustida ishlash, hikoya tuzish, voqealarni qayta hikoya qilish kabi metodlardan samarali foydalanish zarur. Bunday mashg‘ulotlar o‘quvchilarning so‘z boyligini kengaytiradi va o‘z fikrini erkin ifodalashga yordam beradi. O‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda tinglash ko‘nikmalarini shakllantirish ham muhim ahamiyatga ega. Ko‘pincha muloqot faqat gapirish bilan bog‘liq deb qaraladi, ammo samarali muloqotning asosiy omillaridan biri tinglay olish qobiliyatidir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ertaklar, hikoyalar, she’rlar yoki audiomatnlarni tinglatish orqali ularning tinglab tushunish malakasi rivojlantiriladi. Tinglangan material yuzasidan savollar berish, voqealarni ketma-ketlikda aytib berish yoki asosiy mazmunni qayta hikoya qilish o‘quvchilarning diqqatini va eslab qolish qobiliyatini mustahkamlaydi.

Muloqot jarayonida o‘quvchilarning o‘z fikrini erkin ifoda eta olishi juda muhimdir. Shu sababli boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning gapirish ko‘nikmalarini rivojlantirishga alohida e’tibor berilishi kerak. Bunda didaktik o‘yinlar, rolli o‘yinlar, sahna ko‘rinishlari va dialoglardan foydalanish samarali natija beradi. Masalan, “Do‘konda”, “Mehmonda”, “Shifokor huzurida” kabi rolli o‘yinlar orqali bolalar turli

vaziyatlarda qanday muloqot qilishni amaliy ravishda o‘rganadilar. Bu esa ularning nutqini boyitadi, ijtimoiy faolligini oshiradi va o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi. Interfaol metodlar kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning eng samarali usullaridan biri hisoblanadi. Interfaol metodlar orqali o‘quvchilar dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Bahs-munozara”, “Savol-javob”, “Insert” kabi metodlar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi va erkin muloqot qilishiga yordam beradi. Ayniqsa, kichik guruhlarda ishlash o‘quvchilarning bir-biri bilan hamkorlikda ishlash, o‘zaro fikr almashish va jamoada faoliyat yuritish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Guruhli ishlarda har bir o‘quvchi o‘z fikrini bildirishga intiladi va boshqalarning fikrini tinglashni o‘rganadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kommunikativ qobiliyatini rivojlantirishda kitob o‘qishning o‘rni ham beqiyosdir. Kitob mutolaasi o‘quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi, nutq boyligini oshiradi va fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Ayniqsa, ertaklar, bolalar adabiyoti namunalarini ifodali o‘qish va muhokama qilish bolalarda muloqot madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. O‘qilgan asar yuzasidan suhbat tashkil etish, qahramonlarga tavsif berish yoki voqealarga munosabat bildirish o‘quvchilarning erkin fikr yuritishiga yordam beradi. Yozma nutqni rivojlantirish ham kommunikativ kompetensiyaning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. O‘quvchilarga hikoya, insho, bayon va turli ijodiy matnlar yozdirish orqali ularning yozma muloqot qilish ko‘nikmalari shakllantiriladi. Yozish jarayonida o‘quvchi o‘z fikrini tartibli va mantiqiy ifodalashga harakat qiladi. Shuningdek, yozilgan matnni tahrir qilish, xatolarni tuzatish va matn ustida ishlash orqali o‘quvchilarning savodxonligi oshadi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham kommunikativ qobiliyatni rivojlantirishda samarali vositalardan biridir. Zamonaviy ta’lim jarayonida multimedia vositalari, videoroliklar, elektron darsliklar va ta’limiy o‘yinlardan foydalanish o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Masalan, videorolik asosida suhbat tashkil etish yoki audio matnlarni tinglash orqali savollarga javob berish o‘quvchilarning tinglash va gapirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, interaktiv dasturlar orqali tashkil etilgan mashg‘ulotlar o‘quvchilarning mustaqil ishlash qobiliyatini ham oshiradi. Ota-onalar bilan hamkorlik qilish ham kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Bola eng avvalo oilada muloqot qilishni o‘rganadi. Shu sababli ota-onalar farzandlari bilan ko‘proq suhbatlashishi, kitob o‘qib berishi, fikr almashishi va savollariga e’tibor bilan javob berishi zarur. Oila va maktab hamkorligi natijasida o‘quvchilarning muloqot qilish qobiliyati yanada rivojlanadi. O‘qituvchi va ota-onalar birgalikda boladagi kommunikativ muammolarni aniqlab, ularni bartaraf etishga harakat qilishi kerak.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish jarayonida o‘qituvchining roli alohida ahamiyatga ega. O‘qituvchi dars jarayonida o‘quvchilar uchun qulay psixologik muhit yaratishi, ularni erkin fikr bildirishga undashi va har bir o‘quvchining fikriga hurmat bilan yondashishi lozim. O‘qituvchining nutqi ravon, aniq va ta’sirchan bo‘lishi o‘quvchilar uchun namuna vazifasini bajaradi. Shuningdek, o‘qituvchi o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda turli metod va texnologiyalardan foydalanishi zarur. Kommunikativ

kompetensiyasi rivojlangan o‘quvchi o‘z fikrini aniq va ravshan ifoda eta oladi, boshqalarning fikrini tinglaydi va tushunadi, turli vaziyatlarda mos muloqot usullarini tanlay oladi. Bunday o‘quvchilar guruh bilan ishlashda faol bo‘ladi, ijtimoiy muhitga tez moslashadi va o‘ziga bo‘lgan ishonchi yuqori bo‘ladi. Natijada ular kelajakda jamiyatda faol va muvaffaqiyatli shaxs sifatida shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kommunikativ qobiliyatni rivojlantirish zamonaviy ta’limning muhim vazifalaridan biridir. Nutqiy faoliyatni rivojlantirish, tinglash va gapirish ko‘nikmalarini shakllantirish, interfaol metodlardan foydalanish, axborot texnologiyalarini qo‘llash hamda ota-onalar bilan hamkorlik qilish orqali o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini samarali rivojlantirish mumkin. Bu esa o‘quvchilarning kelajakdagi ta’limiy va ijtimoiy faoliyatida muvaffaqiyat qozonishiga mustahkam zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abduxalikova I. Boshlang‘ich sinflarda kommunikativ faollikni rivojlantirish metodlari // ilmiy maqola, 2025.

2. Axmedova M. Boshlang‘ich ta’limda nutqiy kompetensiyani shakllantirish yo‘llari // ilmiy maqola, 2023.

3. Ismailova D. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish // ilmiy maqola, 2024.

4. Karimova N. Boshlang‘ich ta’limda dialogik yondashuv asoslari // ilmiy maqola, 2022.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI MILLIY QADRIYATLAR RUHIDA TARBIYALASHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Fayzullayeva Salama Qo‘chqorali qizi

Guliston davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot ishi boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ma’naviy dunyoqarashini shakllantirishda milliy qadriyatlarning o‘rni va ahamiyatini keng ko‘lamda yoritib beradi. Maqolada yosh avlodni vatanparvarlik, milliy urf-odatlar, an’analar va ajdodlar merosiga hurmat ruhida tarbiyalashning zamonaviy metodikasi hamda uning psixologik asoslari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich ta’lim, milliy qadriyat, ma’naviy tarbiya, vatanparvarlik, urf-odat, metodika, komil inson, ma’naviy meros, xalq pedagogikasi, AKT, interfaol usullar, ma’naviy immunitet.

Аннотация: Данная исследовательская работа широко освещает роль и значение национальных ценностей в формировании духовного мировоззрения учащихся начальных классов. В статье анализируются современные методики и психологические основы воспитания подрастающего поколения в духе патриотизма, уважения к национальным обычаям, традициям и наследию предков.

Ключевые слова: Начальное образование, национальные ценности, духовное воспитание, патриотизм, обычай, методика, гармонично развитая

личность, духовное наследие, народная педагогика, ИКТ, интерактивные методы, духовный иммунитет.

Abstract: This research work highlights the role and significance of national values in shaping the spiritual outlook of primary school students. The article analyzes modern methodologies and psychological foundations for raising the younger generation in the spirit of patriotism and respect for national customs, traditions, and ancestral heritage.

Keywords: Primary education, national values, spiritual education, patriotism, custom, methodology, perfect human being, spiritual heritage, folk pedagogy, ICT, interactive methods, spiritual immunity.

Bugungi kunda jahon miqyosida kechayotgan shiddatli globallashuv va axborot xurujlari jarayonlari yosh avlod tarbiyasiga tubdan yangicha yondashuvni talab etmoqda. O‘zbekiston Respublikasida ta’lim-tarbiya tizimini isloh qilish, yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida voyaga yetkazish davlat siyosatining eng ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek, "Milliy o‘zlikni anglash, vatanni sevish, ajdodlar merosini asrab-avaylash – bu bizning eng katta boyligimizdir". Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari (1-4-sinflar) shaxs sifatida shakllanayotgan, dunyoqarashi va xarakteri poydevori qurilayotgan eng nozik va qabul qiluvchi davrni boshdan kechiradilar. Shu sababli, milliy qadriyatlarni ularning ongiga tizimli ravishda singdirish aynan shu davrda boshlanishi va uzviy davom ettirilishi lozim. Ma’naviy tarbiya o‘quvchining nafaqat bilimli, balki odobli, vatanparvar va millatiga sadoqatli bo‘lib yetishishini ta’minlaydi.

Milliy qadriyatlarning pedagogik ahamiyati. Milliy qadriyatlar – xalqimizning asrlar davomida shakllangan ma’naviy xazinasi, uning turmush tarzi, an’analari, tili, dini va axloqiy mezonlari yig‘indisidir. Xalq pedagogikasi namunalari bo‘lmish ertaklar, dostonlar, maqollar va matallar boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun eng tushunarli va ta’sirchan tarbiya vositasi hisoblanadi. Pedagogik jarayonda quyidagi qadriyatlarga alohida urg‘u berish lozim:

1. Kattalarga hurmat va kichiklarga izzat – o‘zbekona odobning asosi;
2. Mehmondo‘stlik va bag‘rikenglik – milliy mentalitetimizning o‘ziga xosligi;
3. Mehnatsevarlik, halollik va saxiylik – shaxsiy kamolot mezonlari;
4. Vatanga sadoqat va ajdodlar xotirasini e'zozlash.

Ushbu qadriyatlar bolaning ijtimoiy muhitda o‘zini tutishi, tengdoshlari bilan muloqoti va davlatga bo‘lgan munosabatini belgilab beradi.

Zamonaviy o‘qitish metodlari va AKT integratsiyasi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tarbiyalashda faqat quruq nasihat yoki ma’ruza bilan cheklanib qolish kutilgan natijani bermaydi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar darsni qiziqarli va esda qolarli qilish imkonini beradi. Xususan, informatika, tarbiya va ona tili darslarida multimediya vositalaridan foydalanish o‘quvchi diqqatini tortishning eng samarali yo‘lidir. Masalan, milliy qahramonlar (Alpomish, To‘maris, Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur) hayoti haqidagi animatsion roliklar yoki interfaol kvest-o‘yinlar bolalarda jasorat tuyg‘usini uyg‘otadi. "Story Dice" (hikoya to‘plari) metodini milliy ertaklar asosida qo‘llash orqali bolalarning nutqini va mantiqiy fikrlashini rivojlantirish bilan

birga, ularni milliy ruhda tarbiyalash mumkin. Shuningdek, axborot texnologiyalari orqali virtual muzeylarga sayohatlar tashkil etish bolalarning tarixiy merosga bo‘lgan qiziqishini orttiradi.

"Oila-mahalla-maktab" hamkorligi tizimi. Tarbiya jarayoni faqat maktab devorlari bilan cheklanib qolmasligi shart. O‘quvchining darsda olgan ma’naviy bilimlari oiladagi muhit bilan mustahkamlanishi lozim. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ota-onasi milliy urf-odatlarga rioya qiladigan xonadon farzandlarida "ma’naviy immunitet" kuchliroq bo‘ladi. Mahalla tizimi esa bolaga jamoat ichida o‘zini tutish, qo‘shnichilik haqqi va umumiy mulkni asrash kabi qoidalarni o‘rgatadi. Maktab o‘z navbatida ota-onalar bilan muntazam muloqotda bo‘lib, "Ajdodlar o‘giti – amalimizda", "Mening oilam – mening faxrim" kabi ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarni hamkorlikda o‘tkazishi zarur. Bunday uch tomonlama hamkorlik yosh avlodni yot g‘oyalar ta’siridan himoya qilishda qalqon vazifasini o‘taydi.

Tadqiqot metodologiyasi va amaliy natijalar. Mazkur tezis doirasida Jizzax viloyati Zomin tumanidagi bir qator umumta’lim maktablarining boshlang‘ich sinflarida kuzatish va so‘rovnomalar o‘tkazildi. Tadqiqot jarayonida "Interfaol tarbiya" moduli sinovdan o‘tkazildi. Ushbu modul doirasida darslar milliy naqshlar, xalq o‘yinlari va maqollar zanjiri asosida tashkil etildi. Natijada, o‘quvchilarning milliy tarixga bo‘lgan qiziqishi 35% ga, odob-axloq qoidalarini amalda qo‘llash darajasi esa 28% ga oshganligi kuzatildi. Bolalarning nutq boyligi milliy iboralar va hikmatli so‘zlar hisobiga kengaydi. Bu esa boshlang‘ich sinfdanoq milliy qadriyatlarni fanlararo bog‘liqlikda o‘qitishning qanchalik samarali ekanligini isbotlaydi.

Xulosa qilib aytganda. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash – bu davlatimizning porloq kelajagini ta’minlovchi strategik vazifadir. Ushbu jarayonning muvaffaqiyati har bir pedagogning o‘z kasbiga bo‘lgan sadoqati va o‘quvchi shaxsiga bo‘lgan hurmatiga bog‘liq. Tezis xulosasi sifatida quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

1. Darsliklardagi mavzularni milliy qahramonlar va tarixiy shaxslar hayoti bilan yanada boyitish;
2. Axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalanib, milliy qadriyatlarni targ‘ib qiluvchi mobil ilovalar va elektron o‘yinlar yaratish;
3. Maktablarda "Milliy qadriyatlar burchagi"ni zamonaviy interaktiv ko‘rinishga keltirish;
4. Pedagoglar uchun milliy tarbiya metodikasi bo‘yicha doimiy malaka oshirish kurslarini tashkil etish.

Xalqimizning buyuk o‘tmishi va boy madaniy merosi yoshlarimiz uchun cheksiz g‘urur va ilhom manbai bo‘lib xizmat qilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining "Ta’lim to‘g‘risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
3. Boshlang‘ich ta’lim konsepsiyasi. – Toshkent, 2021.

4. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan, 2006.
5. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
6. Mavlonova R., To‘rayeva O., Xoliqberdiyev K. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2001.
7. Yusupov E. Ma’naviyat asoslari. – Toshkent: Universitet, 1999.
8. Ziyomuhammadov B. Pedagogika. – Toshkent: Turon-iqbol, 2000.

TANQIDIY VA KREATIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH

Elmurodova Maftuna Fozil qizi
GDPI, “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: ushbu tezisda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tanqidiy va kreativ fikrlashni rivojlantirishda interfaol usullarning ahamiyati haqida so‘z yuritilgan. Shuningdek, dars jarayonida qo‘llaniladigan zamonaviy metodlarning o‘quvchilar faolligi, mustaqil fikrlashi va ijodiy qobiliyatini oshirishdagi o‘rni yoritilgan.

Kalit so‘zlar: tanqidiy fikrlash, kreativ fikrlash, interfaol metod, boshlang‘ich ta’lim, mustaqil fikr, innovatsion ta’lim, pedagogik texnologiya.

Abstract: This thesis discusses the importance of interactive methods in developing critical and creative thinking skills of primary school students. It also highlights the role of modern teaching methods in increasing students’ activity, independent thinking and creativity during lessons.

Keywords: critical thinking, creative thinking, interactive methods, primary education, independent thinking, innovative education, pedagogical technology.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение интерактивных методов в развитии критического и креативного мышления учащихся начальных классов. Также освещается роль современных методов обучения в повышении активности, самостоятельного мышления и творческих способностей учеников.

Ключевые слова: критическое мышление, креативное мышление, интерактивный метод, начальное образование, самостоятельное мышление, инновационное обучение.

Bugungi kunda ta’lim tizimida o‘quvchilarning mustaqil va erkin fikrlashini rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev yosh avlodni zamonaviy bilim va tafakkur asosida tarbiyalash masalasiga alohida e’tibor qaratib, yoshlarning intellektual salohiyatini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri ekanligini ta’kidlab kelmoqda. Shu sababli ta’lim jarayonida o‘quvchilarni faollikka undovchi interfaol metodlardan foydalanish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Tanqidiy fikrlash — bu o‘quvchining ma’lumotlarni tahlil qilish, solishtirish, xulosa chiqarish va muammoni mustaqil hal etish qobiliyatidir. Kreativ fikrlash esa yangi g‘oyalarni ilgari surish, noodatiy yechim topish va ijodiy yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu ikki ko‘nikma boshlang‘ich sinf davridan boshlab

rivojlantirilsa, o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishi yanada ortadi. Boshlang‘ich ta’lim jarayonida “Aqliy hujum”, “Klaster”, “BBB”, “Sinkveyn”, “Rollli o‘yinlar”, “Debat”, “Muammoli vaziyat” kabi interfaol metodlardan foydalanish o‘quvchilarni erkin fikrlashga undaydi. Interfaol metodlar - bu o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi faol hamkorlikka asoslangan ta’lim usullaridir. “Interfaol” atamasi “o‘zaro harakat” degan ma’noni bildirib, dars jarayonida barcha o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlaydi. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda interfaol metodlarning o‘quvchilarning ijodiy va mantiqiy fikrlashini rivojlantirishdagi o‘rni alohida ta’kidlanadi. Boshlang‘ich sinf darslarida qo‘llaniladigan interfaol metodlarning eng muhim afzalligi shundaki, ular o‘quvchini darsning markaziga olib chiqadi. An’anaviy darslarda o‘quvchi ko‘proq tinglovchi vazifasini bajarsa, interfaol ta’limda u faol ishtirokchiga aylanadi. Natijada o‘quvchilarda erkin fikrlash, savol berish, muammoga turli nuqtai nazardan yondashish kabi ko‘nikmalar shakllanadi. Masalan, “Aqliy hujum” metodida o‘quvchilar biror muammo yuzasidan turli g‘oyalarni bildiradilar. Bu usul ularning fikrlash doirasini kengaytiradi hamda kreativ yondashuvni shakllantiradi. “Klaster” metodida esa mavzu yuzasidan tushunchalar o‘zaro bog‘lanib, mantiqiy fikrlash rivojlanadi. Interfaol metodlar orqali tashkil etilgan darslarda o‘quvchi faqat tinglovchi emas, balki faol ishtirokchiga aylanadi. Natijada o‘quvchilarning nutqi ravonlashadi, jamoada ishlash ko‘nikmasi shakllanadi va mustaqil qaror qabul qilish malakasi rivojlanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilgan interfaol mashg‘ulotlar ularning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Ilmiy tadqiqotlarda qayd etilishicha, interfaol metodlardan foydalanilgan darslarda o‘quvchilarning bilimni o‘zlashtirish darajasi ancha yuqori bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, interfaol metodlardan foydalanish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tanqidiy va kreativ fikrlashni rivojlantirishning samarali vositalaridan biridir. Ushbu metodlar orqali o‘quvchilarning bilim olish faolligi oshadi, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuv ko‘nikmalari shakllanadi. Kelajakda ta’lim jarayonida zamonaviy interfaol metodlardan keng foydalanish orqali ijodkor, tashabbuskor va tanqidiy fikrlay oladigan yosh avlodni tarbiyalash mumkin bo‘ladi. Shu bilan birga, interfaol metodlar o‘quvchilarda o‘ziga bo‘lgan ishonchni mustahkamlaydi, jamoada ishlash va muloqot madaniyatini rivojlantiradi. Darslarda erkin fikr almashish muhiti yaratilganda o‘quvchilar o‘z qarashlarini ochiq bayon qilishga odatlanadi. Bu esa ularning kelajakdagi ijtimoiy faolligi va hayotiy kompetensiyalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
2. Azizxo‘jayeva N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent, 2018.
3. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2020.
4. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2019.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING SO‘Z BOYLIGINI ORTTIRISHDA LUG‘AT BILAN ISHLASHNING INNOVATSION USULLARI

Baxtiyorova Umida

GDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: ushbu tezisda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining so‘z boyligini oshirishda lug‘at bilan ishlashning innovatsion usullaridan foydalanishning pedagogik ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, interfaol metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda ijodiy mashqlar yordamida o‘quvchilarning nutqini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Innovatsion metodlarning dars samaradorligini oshirishdagi o‘rni ham bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, so‘z boyligi, lug‘at bilan ishlash, innovatsion metodlar, interfaol usullar, ona tili, AKT, kreativ fikrlash, nutq madaniyati, pedagogik texnologiya.

Abstract: this thesis discusses the importance of innovative methods in developing primary school pupils’ vocabulary through dictionary activities. It also analyzes the role of interactive methods, information technologies and creative tasks in improving students’ speech, creativity and independent thinking skills.

Keywords: primary education, vocabulary, dictionary work, innovative methods, interactive learning, pedagogical technology, creativity, speech development.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение инновационных методов при работе со словарём для обогащения словарного запаса учащихся начальных классов. Анализируется роль интерактивных методов и современных педагогических технологий в развитии речи и мышления учащихся.

Ключевые слова: начальное образование, словарный запас, работа со словарём, инновационные методы, интерактивное обучение, педагогические технологии.

Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar boshlang‘ich ta’limni zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishni talab qilmoqda. Ayniqsa, ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida o‘quvchilarning so‘z boyligini oshirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. So‘z boyligi o‘quvchilarning nutqini ravon qilish, fikrini erkin ifodalash, savodxonligini oshirish va mustaqil tafakkurini rivojlantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari yosh xususiyatiga ko‘ra ko‘proq ko‘rgazmalilik va interfaollikka moyil bo‘ladi. Shu sababli darslarda innovatsion metodlardan foydalanish o‘quvchilarning darsga qiziqishini oshirib, yangi so‘zlarni tez va oson o‘zlashtirishiga yordam beradi. An’anaviy darslarda o‘quvchi ko‘proq tinglovchi vazifasini bajarsa, innovatsion metodlarga asoslangan mashg‘ulotlarda faol ishtirokchi sifatida qatnashadi. Natijada o‘quvchilarning lug‘at boyligi, nutq madaniyati va ijodiy fikrlashi rivojlanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining so‘z boyligini oshirishda lug‘at bilan ishlash muhim metodik vositalardan biri hisoblanadi. Lug‘at ustida ishlash orqali o‘quvchilar yangi so‘zlarning ma’nosini o‘rganadi, ularni nutqda qo‘llashga odatlanadi va yozma hamda og‘zaki nutqini boyitadi. Bugungi kunda lug‘at bilan ishlashda quyidagi innovatsion metodlardan samarali foydalanilmoqda:

“Aqliy hujum” metodi;
“Klaster” metodi;
“Sinkveyn” metodi;
“So‘z top” o‘yini;
“Kim tez?” interfaol mashqi;
“Lug‘aviy bingo” metodi;
“So‘zlar estafetasi” usuli;
“Elektron viktorina”;
Rolli o‘yinlar;
Multimedia vositalari asosidagi mashqlar.

“Aqliy hujum” metodida o‘quvchilar ma’lum mavzu asosida imkon qadar ko‘proq so‘z aytishga harakat qiladilar. Bu usul o‘quvchilarning tezkor fikrlashi va xotirasini rivojlantiradi.

“Klaster” metodida o‘quvchilar bir so‘z asosida unga bog‘liq bo‘lgan boshqa so‘zlarni guruhlarga ajratadilar. Masalan, “Maktab” so‘zi asosida fanlar, jihozlar, kasblar va o‘quv qurollari nomlari yoziladi. Ushbu metod mavzuni tizimli tushunishga yordam beradi.

“Sinkveyn” metodida esa o‘quvchilar ma’lum bir so‘z asosida qisqa mazmunli matn yoki she’riy shakldagi fikrlarni tuzadilar. Bu usul ijodiy fikrlashni rivojlantirishda samarali hisoblanadi.

AKT vositalaridan foydalanish ham lug‘at bilan ishlashda katta ahamiyatga ega. Elektron lug‘atlar, multimedia taqdimotlari, animatsiyalar va interaktiv topshiriqlar o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Ayniqsa, rasmli topshiriqlar orqali yangi so‘zlarni eslab qolish osonlashadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilan ishlashda quyidagi topshiriqlar ham samarali hisoblanadi:

Sinonim so‘zlarni topish;
Antonim so‘zlarni aniqlash;
So‘zlardan gap tuzish;
Rasm asosida hikoya yaratish;
Berilgan harf asosida so‘zlar yozish;
Ortiqcha so‘zni topish;
So‘zlarni bo‘g‘inlarga ajratish;
So‘zlardan matn tuzish;
Krossvord va rebuslar ishlash;
Lug‘at daftarini yuritish.

Shuningdek, guruhli ishlash metodlari ham o‘quvchilarning muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi. O‘quvchilar birgalikda topshiriqlar bajarish orqali yangi so‘zlarni amaliyotda qo‘llashga o‘rganadilar. Natijada ularning nutqi ravonlashadi va darsdagi faolligi ortadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining so‘z boyligini orttirishda lug‘at bilan ishlashning innovatsion usullaridan foydalanish muhim pedagogik ahamiyatga ega. Interfaol metodlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida

tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning nutqini rivojlantirish, ijodiy fikrlashini shakllantirish va ona tili faniga bo‘lgan qiziqishini oshirishga xizmat qiladi. O‘qituvchi har bir darsga ijodiy yondashib, mavzuga mos metodlarni tanlay bilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1.O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.

2.O‘zbekiston Respublikasi “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”.

3.Azizxo‘jayeva N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent, 2018.

4. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2017.

5. Ona tili va o‘qish savodxonligi darsliklari. 1–4-sinflar. – T.: Novda Edutainment, 2023.

6. Xasanboyeva O. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent, 2019.

7.Yo‘ldoshev J. Pedagogik texnologiyalar asoslari. – Toshkent, 2019.

8. Ziyamuhamedov B. Pedagogika. – Toshkent, 2020

9. G‘afforova T. Ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent, 2021

3-SINF ONA TILI DARSLARINI TASHKIL ETISHDA 5E MODELIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLAR

Doniyorova Dinora Kenjaboy qizi

Guliston davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishning pedagogik-psixologik asoslari tahlil qilinadi. Ijodiy fikrlashning mohiyati, uning tarkibiy komponentlari hamda ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan samarali metod va texnologiyalar yoritiladi. Shuningdek, zamonaviy ta’lim sharoitida o‘quvchilarning kreativ salohiyatini shakllantirishning dolzarbligi ilmiy jihatdan asoslab beriladi**.**

Kalit so‘zlar: ijodiy fikrlash, kreativlik, divergent tafakkur, boshlang‘ich ta’lim, innovatsion metodlar, shaxs rivoji**.**

Аннотация: В данной статье анализируются педагогические и психологические основы развития навыков творческого мышления у учащихся начальной школы. Подчеркивается сущность творческого мышления, его структурные компоненты, а также эффективные методы и технологии, используемые в образовательном процессе. Научно обоснована актуальность формирования творческого потенциала учащихся в современных условиях образования.

Ключевые слова: творческое мышление, креативность, дивергентное мышление, начальное образование, инновационные методы, личностное развитие.

Abstract: This article analyzes the pedagogical and psychological foundations of developing creative thinking skills in primary school students. The essence of creative thinking, its structural components, and effective methods and technologies used in the educational process are highlighted. The relevance of forming students' creative potential in modern educational conditions is also scientifically substantiated.

Keywords: creative thinking, creativity, divergent thinking, primary education, innovative methods, personal development.

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchining faolligini ta’minlash, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va bilimlarni real hayotga tatbiq etish ko‘nikmalarini shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. An’anaviy o‘qitish jarayonida o‘quvchi ko‘pincha tayyor bilimni qabul qiluvchi rolida qolib ketadi. Bunday yondashuv esa o‘rganilgan bilimlarning tez unutilishiga va amaliyotda qo‘llanmasligiga olib keladi. Shu sababli pedagogikada “jonli o‘rganish” (active learning) tushunchasi keng qo‘llanila boshladi.

Jonli o‘rganish jarayonida o‘quvchi darsning markaziy ishtirokchisiga aylanadi: u savol beradi, tajriba o‘tkazadi, muammoni tahlil qiladi, xulosa chiqaradi va o‘z fikriga tanqidiy yondashadi. Mazkur yondashuv konstruktivizm nazariyasiga asoslanadi. Aynan shu nazariy asosda ishlab chiqilgan **5E ta’lim modeli (The 5E Instructional Model)** bugungi kunda samarali pedagogik model sifatida e’tirof etilmoqda.5E ta’lim modeli XX asrning ikkinchi yarmida shakllangan o‘rganish tsikllariga borib taqaladi. 1962-yilda amerikalik pedagog **Myron J. Atkin** va amerikalik fizik **Robert Karplus** tomonidan “yaxshi o‘rganish tsikli” ishlab chiqilgan. Ushbu tsikl tadqiqot olib borish, tushunchalarni shakllantirish va ularni amaliyotda qo‘llash bosqichlarini o‘z ichiga olgan.

Mazkur yondashuv asosida tashkil etilgan darslar natijasida o‘quvchilarning fanlarga qiziqishi ortgani, savol berish faollashgani hamda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalari shakllangani aniqlangan. Ushbu model keyinchalik takomillashtirilib, besh bosqichli tizimga keltirildi va 1987-yilda **Biological Sciences Curriculum Study** (BSCS) tomonidan rasmiy ta’lim modeli sifatida taqdim etildi.

5E modeli konstruktivizm nazariyasiga tayangan bo‘lib, unga ko‘ra bilim tayyor shaklda berilmaydi, balki o‘quvchi tomonidan avvalgi tajriba va bilimlarga tayangan holda mustaqil ravishda shakllantiriladi.5E modeli o‘quv jarayonini besh ketma-ket bosqich asosida tashkil etishni nazarda tutadi. Har bir bosqich o‘quvchining bilish jarayonidagi muayyan ehtiyojlarga moslashgan bo‘lib, darsning mantiqiy va izchil rivojlanishini ta’minlaydi. Ushbu bosqichlar quyidagilardan iborat: Engage (qiziqtirish), Explore (o‘rganish), Explain (tushuntirish), Elaborate (kengaytirish) va Evaluate (baholash).

Engage – qiziqtirish bosqichi: qiziqtirish bosqichi darsning boshlang‘ich va eng muhim bosqichi bo‘lib, unda o‘quvchilarda yangi mavzuga nisbatan qiziqish va ichki ehtiyoj uyg‘otiladi. Ushbu bosqichda o‘qituvchi tayyor nazariy bilim bermaydi, balki muammoli vaziyat yoki savol orqali o‘quvchilarni fikrlashga undaydi.Masalan, fizika darsida o‘qituvchi suvga tushirilgan buyumning yengilroq ko‘rinishini namoyish etib, “Nima uchun suv ichidagi buyum yengilroq seziladi?” degan savol beradi. Biologiya darsida bir xil sharoitda o‘sgan, ammo turlicha rivojlangan o‘simliklar rasmlari ko‘rsatilib, ularning rivojlanishidagi farq sabablari so‘raladi. Ona tili darsida esa xatolar bilan tuzilgan gaplar berilib, o‘quvchilardan ularni aniqlash talab etiladi. Bunday usullar o‘quvchilarning diqqatini faollashtiradi va ularni mavzuga jalb qiladi.

Explore – o‘rganish (tadqiq qilish) bosqichi:explore bosqichida o‘quvchilar bilimni bevosita tajriba va izlanish orqali egallaydi. Bu jarayonda ular mustaqil yoki

guruhda ishlaydi, kuzatadi, tajriba o‘tkazadi va xulosalar chiqaradi. O‘qituvchi esa yo‘naltiruvchi va maslahatchi rolini bajaradi.Masalan, kimyo darsida o‘quvchilar kislota va ishqor reaksiyasini tajriba orqali kuzatib, reaksiyaning tashqi belgilarini qayd etadi. Matematika darsida formulani tayyor holda berish o‘rniga, masalalar orqali qonuniyatni o‘quvchilarning o‘zlari aniqlashi tashkil etiladi. Geografiya darsida esa xaritalar asosida iqlim mintaqalari tahlil qilinadi. Bu bosqich o‘quvchilarning mustaqil fikrlash va tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Explain – tushuntirish bosqichi:tushuntirish bosqichida o‘quvchilar tomonidan aniqlangan xulosalar ilmiy jihatdan tizimlashtiriladi. O‘quvchilar o‘z fikrlarini bayon etadi, o‘qituvchi esa ularni ilmiy terminlar bilan boyitadi, noto‘g‘ri tushunchalarni to‘g‘rilaydi va mavzuning nazariy asoslarini tushuntiradi.Masalan, biologiya darsida fotosintez jarayonini tajriba orqali anglagan o‘quvchilarga ushbu jarayonning ilmiy ta’rifi va bosqichlari izohlanadi. Fizika darsida kuch ta’siri kuzatilgach, Nyuton qonunlari rasmiy ravishda tushuntiriladi. Til darslarida esa misollar orqali anglangan grammatik hodisa qoida sifatida mustahkamlanadi.

Elaborate – kengaytirish bosqichi:kengaytirish bosqichida o‘quvchilar o‘zlashtirgan bilimlarni yangi vaziyatlarda qo‘llaydi va chuqurlashtiradi. Bu bosqich fanlararo integratsiya va real hayot bilan bog‘lash imkonini beradi.Masalan, fizika va matematika fanlari integratsiyasi orqali harakat tenglamalari real hayotiy misollar asosida tahlil qilinadi. Adabiyot darsida asarda ko‘tarilgan muammo zamonaviy jamiyat bilan taqqoslanadi. Geografiya va iqtisod fanlari uyg‘unligida iqlim o‘zgarishining iqtisodiy oqibatlari muhokama qilinadi. Bu jarayon o‘quvchilarning yuqori darajadagi tafakkur ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Evaluate – baholash bosqichi:baholash bosqichi o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini aniqlashga xizmat qiladi. Ushbu baholash faqat yakuniy nazorat bilan cheklanmay, butun o‘quv jarayoni davomida amalga oshiriladi. Baholashda testlar, yozma ishlar, loyiha ishlari, og‘zaki javoblar, shuningdek, o‘quvchilarning o‘z-o‘zini baholashi va refleksiyasi muhim o‘rin tutadi.Xulosa qilib aytganda, 5E ta’lim modeli jonli o‘rganishni samarali tashkil etishga xizmat qiluvchi zamonaviy metodik yondashuv hisoblanadi. Ushbu model o‘quvchilarning dars jarayonidagi faolligini oshiradi, mustaqil va tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi hamda bilimlarni amaliyot bilan uyg‘unlashtiradi. 5E modeli zamonaviy ta’lim talablariga to‘liq javob beradi va ta’lim sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” PF-60-sonli Farmoni/ https://lex.uz/docs/5841063

2. Sh. Mirziyoyevning “O‘zbekiston Respublikasi Xalq Ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 2019-yil 24-aprelda PF-5712-son Farmoni (Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 29.04.2019-y.

3. Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldasheva SH., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi. -Toshkent, “Nosir”, 2009

4. G‘ulomova, X., &Bakiyeva, H. (2020). O‘QISH DARSLARIDA SHE’RIY ASARLAR MATNI USTIDA ISHLASH. Academic Research in Educational Sciences, 1 (3), 582-589.

KICHIK YOSHDAGI O‘QUVCHILAR NUTQINI O‘STIRISH YO‘LLARI VA VAZIFALARI

Bahromova Feruza Bahriddin qizi
GDPI instituti "Boshlang‘ich ta’lim" 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: ushbu tezisda kichik yoshdagi o‘quvchilar nutqini o‘stirishning pedagogik ahamiyati, uni rivojlantirishning samarali yo‘llari hamda o‘qituvchi oldida turgan asosiy vazifalar yoritilgan. Shuningdek, boshlang‘ich ta’lim jarayonida og‘zaki va yozma nutqni shakllantirish, so‘z boyligini oshirish, mustaqil fikrlash va muloqot madaniyatini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: nutq, nutq o‘stirish, kichik yoshdagi o‘quvchi, og‘zaki nutq, yozma nutq, so‘z boyligi, tafakkur, muloqot, boshlang‘ich ta’lim, pedagogik metod.

Abstract: this thesis discusses the importance of developing speech in young learners, effective ways of improving their oral and written speech, and the main tasks of teachers in this process. It also analyzes issues such as enriching vocabulary, forming independent thinking, and improving communication culture in primary education.

Keywords: speech development, young learners, oral speech, written speech, vocabulary, thinking, communication, primary education, teaching methods.

Аннотация: в данной статье рассматриваются значение развития речи у младших школьников, эффективные пути совершенствования устной и письменной речи, а также основные задачи учителя в данном процессе. Также анализируются вопросы обогащения словарного запаса, формирования самостоятельного мышления и развития культуры общения в начальном образовании.

Ключевые слова: развитие речи, младшие школьники, устная речь, письменная речь, словарный запас, мышление, общение, начальное образование, педагогический метод.

Bugungi kunda ta’lim tizimida o‘quvchining erkin fikrlashi, o‘z fikrini ravon va asosli ifodalashi, boshqalar bilan samarali muloqotga kirisha olishi muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf davri bolaning nutqi, tafakkuri va dunyoqarashi jadal shakllanadigan bosqichdir. Shu sababli kichik yoshdagi o‘quvchilar nutqini o‘stirish masalasi pedagogika va metodikaning dolzarb yo‘nalishlaridan biri sanaladi.

Nutq insonning fikrni ifodalash, axborot almashish, bilimlarni egallash va ijtimoiy munosabatlarni yo‘lga qo‘yishidagi asosiy vositadir. O‘quvchining nutqi qanchalik rivojlangan bo‘lsa, uning fanlarni o‘zlashtirishi, matnni tushunishi, savollarga javob berishi, mustaqil xulosa chiqarishi ham shunchalik samarali bo‘ladi. Shuning uchun boshlang‘ich ta’limda nutq o‘stirish ishlari barcha darslar bilan uzviy bog‘langan holda olib borilishi zarur. Kichik yoshdagi o‘quvchilar nutqini o‘stirishning eng muhim vazifalaridan biri ularning so‘z boyligini kengaytirishdir. O‘quvchi qancha ko‘p so‘z

bilsa, oʻz fikrini shuncha aniq, ravon va mazmunli ifodalay oladi. Bunda oʻqish darslari, ona tili mashgʻulotlari, matn ustida ishlash, lugʻat ishlari, she’r yodlash, ertak va hikoyalarni qayta soʻzlash kabi faoliyat turlari katta ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, matn mazmunini oʻz soʻzlari bilan bayon qilish oʻquvchining nutqiy faolligini oshiradi. Nutq oʻstirish jarayonida ogʻzaki va yozma nutqni birgalikda rivojlantirish muhim hisoblanadi. Ogʻzaki nutq suhbat, savol-javob, hikoya qilish, munozara, rolli oʻyinlar orqali shakllansa, yozma nutq bayon, insho, gap tuzish, matn yaratish kabi mashqlar asosida rivojlanadi. Oʻqituvchi har bir darsda oʻquvchilarni toʻliq gap bilan javob berishga, fikrini izchil bayon etishga, adabiy til me’yorlariga rioya qilishga oʻrgatishi lozim. Kichik yoshdagi oʻquvchilar nutqini rivojlantirishning samarali yoʻllaridan biri interfaol metodlardan foydalanishdir. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “BBB”, “Rolli oʻyin”, “Savol-javob”, “Davom ettir”, “Rasm asosida hikoya tuzish” kabi usullar oʻquvchilarning darsdagi faolligini oshiradi. Bunday metodlar bolalarda nafaqat nutqiy koʻnikmalarni, balki tinglash madaniyati, tez fikrlash, mantiqiy bogʻlanishlarni koʻra olish, oʻz nuqtayi nazarini himoya qilish malakalarini ham shakllantiradi. Shuningdek, koʻrgazmali vositalar ham nutq oʻstirishda muhim oʻrin tutadi. Rasmlar, predmetlar, didaktik kartochkalar, videolavhalar, mavzuli suratlar asosida suhbat uyushtirish oʻquvchilarda tasavvur uygʻotadi va fikrni ifodalashga undaydi. Masalan, rasm asosida hikoya tuzish topshirigʻi bolaning kuzatuvchanligini oshiradi, gaplarni mantiqiy ketma-ketlikda tuzishga oʻrgatadi, soʻz va iboralardan oʻrinli foydalanish koʻnikmasini mustahkamlaydi. Oʻquvchilar nutqini oʻstirishda badiiy adabiyotlarning oʻrni ham beqiyosdir. Ertak, hikoya, maqol, topishmoq, tez aytish va she’rlar bolalarning nutq apparatini faollashtiradi, talaffuzini yaxshilaydi, ifodali oʻqish malakasini rivojlantiradi. Ayniqsa, ifodali oʻqish va qayta hikoyalash mashqlari orqali oʻquvchi matn mazmunini anglaydi, asosiy fikrni ajratadi va uni boshqalarga yetkazishga odatlanadi. Bu jarayonda oʻqituvchining vazifasi juda muhimdir. Oʻqituvchi avvalo oʻquvchilarda nutqiy faoliyatga qiziqish uygʻotishi, darsda erkin va samimiy muloqot muhitini yaratishi kerak. Har bir bolaning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olib, sodda va murakkab topshiriqlarni bosqichma-bosqich tashkil etishi lozim. Oʻquvchining xatosini qoʻpol tanqid qilmasdan, toʻgʻri talaffuz, aniq ifoda va mantiqiy bayon qilishga yoʻnaltirishi maqsadga muvofiqdir. Nutq oʻstirish ishlari faqat dars bilan cheklanib qolmasligi kerak. Sinfdan tashqari oʻqishlar, badiiy kechalar, sahna koʻrinishlari, kitobxonlik tadbirlari, she’rxonlik tanlovlari ham bolalarning nutqiy rivojlanishiga kuchli ta’sir koʻrsatadi. Oila bilan hamkorlikda kitob oʻqishga ragʻbat berish, bolaga savol berish, suhbatlashish, eshitgan voqea-hodisalarini gapirib berishga undash ham nutq rivojining muhim omillaridandir.

Xulosa qilib aytganda, kichik yoshdagi oʻquvchilar nutqini oʻstirish boshlangʻich ta’limning eng muhim yoʻnalishlaridan biridir. Nutqi rivojlangan oʻquvchi fikrini erkin ifodalaydi, bilimlarni puxta oʻzlashtiradi, mustaqil mushohada yuritadi va jamiyatda oʻz oʻrnini topishga intiladi. Shuning uchun boshlangʻich sinf oʻqituvchisi dars jarayonida turli metod va vositalardan samarali foydalanib, oʻquvchilarning ogʻzaki va yozma nutqini izchil rivojlantirib borishi zarur. Bu esa kelajakda barkamol, fikrlovchi va muloqot madaniyatiga ega shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent.
2. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent, 2010.
3. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2020.
4. Qosimova K., Matchonov S. Ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent.
5. Ziyonet ta’lim portali. https://ziyonet.uz
6. O‘zbekiston Milliy kutubxonasi elektron manbalari. https://natlib.uz

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING IJODIY FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH

Akmalova Latifaxon Jamolxon qizi

Guliston davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishning pedagogik-psixologik asoslari tahlil qilinadi. Ijodiy fikrlashning mohiyati, uning tarkibiy komponentlari hamda ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan samarali metod va texnologiyalar yoritiladi. Shuningdek, zamonaviy ta’lim sharoitida o‘quvchilarning kreativ salohiyatini shakllantirishning dolzarbligi ilmiy jihatdan asoslab beriladi**.**

Kalit so‘zlar: ijodiy fikrlash, kreativlik, divergent tafakkur, boshlang‘ich ta’lim, innovatsion metodlar, shaxs rivoji**.**

Аннотация: в данной статье анализируются педагогические и психологические основы развития навыков творческого мышления у учащихся начальной школы. Подчеркивается сущность творческого мышления, его структурные компоненты, а также эффективные методы и технологии, используемые в образовательном процессе. Научно обоснована актуальность формирования творческого потенциала учащихся в современных условиях образования.

Ключевые слова: творческое мышление, креативность, дивергентное мышление, начальное образование, инновационные методы, личностное развитие.

Abstract: this article analyzes the pedagogical and psychological foundations of developing creative thinking skills in primary school students. The essence of creative thinking, its structural components, and effective methods and technologies used in the educational process are highlighted. The relevance of forming students' creative potential in modern educational conditions is also scientifically substantiated.

Keywords: creative thinking, creativity, divergent thinking, primary education, innovative methods, personal development.

Boshlang‘ich ta’lim tizimida ona tili fanining asosiy vazifasi o‘quvchilarda to‘g‘ri, ongli, ifodali va savodli nutqni shakllantirishdan iboratdir. Yozma nutqni shakllantirish jarayonida punktuatsion bilimlar alohida o‘rin egallaydi. Tinish belgilari yozma nutqning mazmunini aniq, ravshan va tushunarli ifodalashga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich sinflarda punktuatsiyani o‘rgatish faqat qoidalarni yod oldirish emas, balki o‘quvchilarda mazmunni anglash, gap tuzilishini his etish va nutq ohangini to‘g‘ri belgilash ko‘nikmalarini shakllantirishdir. Chunki tinish belgisi – bu yozma nutqdagi intonatsiyaning grafik ifodasidir.

Zamonaviy jamiyatda raqobatbardosh, mustaqil fikrlovchi va ijodkor shaxsni shakllantirish ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning tafakkur jarayonlari faol rivojlanadi. Shu bois ijodiy fikrlashni erta yoshdan shakllantirish pedagogikaning muhim muammolaridan biri hisoblanadi.

Bugungi globallashuv sharoitida standart yondashuvdan ko‘ra nostandart fikrlash, muammoni turli yo‘llar bilan hal qilish, yangilik yaratishga intilish kabi kompetensiyalar alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Ijodiy fikrlash tushunchasi va uning nazariy asoslari. Ijodiy fikrlash – bu shaxsning yangi, original g‘oyalar yaratish, muammoga noodatiy yechim topish, mavjud bilimlarni yangi vaziyatda qo‘llay olish qobiliyatidir.

Psixologik nuqtai nazardan, ijodiy tafakkur masalasi bir qator olimlar tomonidan o‘rganilgan. Xususan, Lev Vygotskiy ijodkorlikni shaxsning ijtimoiy tajribasi va tasavvur faoliyati bilan bog‘laydi. Uning fikricha, bola rivojlanishida yaqin rivojlanish zonasi muhim o‘rin tutadi.

Shuningdek, J.P.Guilford ijodiy fikrlashni divergent tafakkur bilan izohlaydi va uning asosiy ko‘rsatkichlari sifatida quyidagilarni ko‘rsatadi:

Fikrlarning ko‘pligi (fluency),

Moslashuvchanlik (flexibility),

O‘ziga xoslik (originality),

Takomillashtirish (elaboration).

Kreativlikni o‘lchash va rivojlantirish masalalari E. P. Torrance tomonidan ham tadqiq etilgan. Torrance testlari ijodiy fikrlash darajasini aniqlashda keng qo‘llaniladi.

Boshlang‘ich sinf yoshidagi bolalarning psixologik xususiyatlari.Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari (7–10 yosh) obrazli tafakkur ustun bo‘lgan davrda bo‘ladilar. Bu yoshda:

Tasavvur faol rivojlanadi,

Qiziqish yuqori bo‘ladi,

Taqlidchanlik kuchli namoyon bo‘ladi,

Emotsional sezgirlik kuchli bo‘ladi.

Aynan shu davr ijodiy qobiliyatni rivojlantirish uchun eng qulay bosqich hisoblanadi. Agar bu jarayon yetarli darajada qo‘llab-quvvatlanmasa, bola fikrlashi reproduktiv xarakterda qolib ketishi mumkin.

Ijodiy fikrlashni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari. Boshlang‘ich ta’lim jarayonida ijodiy fikrlashni rivojlantirish quyidagi pedagogik shartlarga bog‘liq:

1. Muammoli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish. Muammoli vaziyat yaratish o‘quvchini mustaqil izlanishga undaydi. Savol-javob asosidagi interaktiv metodlar fikrlash faolligini oshiradi.

2. O‘yin texnologiyalari. Didaktik o‘yinlar, rolli o‘yinlar va ijodiy topshiriqlar o‘quvchilarning tasavvurini kengaytiradi.

3. Integratsiyalashgan ta’lim. Fanlararo bog‘lanish asosida tashkil etilgan darslar bolalarda kengroq tafakkur doirasini shakllantiradi.

4. Erkin fikr bildirish muhitini yaratish. O‘qituvchi tomonidan qo‘llab-quvvatlovchi, tanqidsiz va rag‘batlantiruvchi muhit yaratilishi muhimdir. Qo‘rqmasdan fikr ayta olish – kreativlikning asosiy shartidir.

Amaliy metod va usullar. Boshlang‘ich sinflarda quyidagi metodlar samarali natija beradi:

“Aqliy hujum” (brainstorming)

Klaster tuzish

Sinkveyn metodi

Muammoli savollar

“Agar men … bo‘lsam” topshiriqlari

Hikoya tuzish va davom ettirish mashqlari. Mazkur metodlar o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va umumlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.Annotatsiya: Mazkur maqola boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi

Xulosa qilib aytganda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish zamonaviy ta’limning strategik vazifalaridan biridir. Ijodiy fikrlashni shakllantirish uzluksiz, tizimli va maqsadga yo‘naltirilgan pedagogik jarayonni talab qiladi. O‘qituvchi innovatsion metodlardan samarali foydalansa, o‘quvchilarni mustaqil izlanishga undasa hamda erkin fikrlash muhitini yaratsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichidayoq kreativ shaxsni shakllantirish mumkin bo‘ladi. Shunday qilib, ijodiy fikrlashni rivojlantirish – bu nafaqat pedagogik vazifa, balki jamiyat taraqqiyotining muhim omilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” PF-60-sonli Farmoni/ https://lex.uz/docs/5841063

2. Mirziyoyev Sh. “O‘zbekiston Respublikasi Xalq Ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni. 2019-yil 24-aprel. PF-5712-son (Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 29.04.2019-y)

3. Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldasheva SH., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi. -Toshkent, “Nosir”, 2009

4. G‘ulomova, X., &Bakiyeva, H. (2020). O‘QISH DARSLARIDA SHE’RIY ASARLAR MATNI USTIDA ISHLASH. Academic Research in Educational Sciences, 1 (3), 582-589.

ABU NASR FOROBIYNING PEDAGOGIK QARASHLARI VA ULARNING ZAMONAVIY TA’LIMDAGI O‘RNI

Xolmamatova Durdona Alibek qizi

Guliston davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada Abu Nasr Forobiyning pedagogik qarashlari, ta’lim-tarbiya haqidagi fikrlari hamda ularning bugungi zamonaviy ta’lim tizimidagi ahamiyati yoritilgan. Mutafakkirning inson kamoloti, ilm-fan, axloqiy tarbiya va ustoz-

shogird munosabatlariga oid qarashlari tahlil qilinadi. Shuningdek, Forobiy ta’limning inson tafakkuri va ma’naviy rivojlanishidagi o‘rnini alohida ta’kidlagani ko‘rsatib o‘tiladi. Maqolada allomaning pedagogik merosi zamonaviy ta’lim tamoyillari bilan qiyoslanib, uning g‘oyalari bugungi ta’lim jarayonida ham muhim ahamiyat kasb etishi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: Abu Nasr Forobiy, pedagogik qarashlar, ta’lim-tarbiya, zamonaviy ta’lim, ma’naviy kamolot, ilm-fan, axloqiy tarbiya, ustoz-shogird an’analari, barkamol avlod, pedagogik meros.

Аннотация. В данной статье рассматриваются педагогические взгляды Абу Наср аль-Фараби и их значение в современной системе образования. Анализируются идеи мыслителя о развитии личности, науке, нравственном воспитании и взаимоотношениях учителя и ученика. Также подчеркивается особая роль образования в интеллектуальном и духовном развитии человека согласно взглядам аль-Фараби. В статье педагогическое наследие ученого сопоставляется с принципами современного образования, а также обосновывается актуальность его идей в современном образовательном процессе.

Ключевые слова: Абу Наср аль-Фараби, педагогические взгляды, образование и воспитание, современное образование, духовное развитие, наука, нравственное воспитание, традиции учитель–ученик, гармонично развитое поколение, педагогическое наследие.

Abstract. This article discusses the pedagogical views of Abu Nasr Al-Farabi and their significance in modern education. The thinker’s ideas about human development, science, moral education, and teacher-student relationships are analyzed. The article also highlights Al-Farabi’s emphasis on the role of education in the intellectual and spiritual growth of individuals. Furthermore, his pedagogical heritage is compared with the principles of contemporary education, proving that his ideas still play an important role in today’s educational process.

Keywords: Abu Nasr Al-Farabi, pedagogical views, education and upbringing, modern education, spiritual maturity, science, moral education, teacher-student traditions, well-rounded generation, pedagogical heritage.

Sharq mutafakkirlari orasida Abu Nasr Forobiy alohida o‘rin egallaydi. U nafaqat buyuk faylasuf, balki ta’lim-tarbiya masalalariga oid ilg‘or pedagogik qarashlari bilan ham mashhurdir. Forobiy inson kamoloti, ilm-fanning jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni, axloqiy tarbiya hamda ustoz-shogird munosabatlariga katta e’tibor qaratgan. Uning fikricha, inson faqat ilm va tarbiya orqali mukammallikka erishadi. Shu sababli ham allomaning pedagogik merosi bugungi kunda o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan.

Hozirgi zamonaviy ta’lim tizimida yosh avlodni har tomonlama barkamol, mustaqil fikrlaydigan va ma’naviy yetuk inson etib tarbiyalash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Bu borada Forobiy ilgari surgan g‘oyalar zamonaviy pedagogik tamoyillar bilan uyg‘unlashadi. Ayniqsa, ta’limning inson tafakkuri va axloqiy kamolotidagi o‘rni haqidagi qarashlari bugungi ta’lim jarayonida dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Abu Nasr Forobiy Sharq uyg‘onish davrining buyuk mutafakkiri, faylasufi va pedagogi sifatida jahon ilm-fani taraqqiyotiga ulkan hissa qo‘shgan allomalardan biridir. Uning ilm-ma’rifat, axloq va inson kamoloti haqidagi qarashlari bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini saqlab qolmoqda. Forobiy insonni barkamol qilib tarbiyalashda ta’lim va tarbiyaning uyg‘unligiga alohida e’tibor qaratgan.

Mutafakkirning fikricha, inson kamolotga faqat ilm va tarbiya orqali erishadi. Shu sababli u yoshlarni bilim olishga, fikrlashga va jamiyat manfaatlari yo‘lida xizmat qilishga undagan. Forobiy ta’limning asosiy maqsadi komil insonni shakllantirishdan iborat deb hisoblaydi. Uning qarashlarida aql, tafakkur va axloqiy poklik insonning eng muhim fazilatlari sifatida talqin qilinadi.

Forobiy o‘qituvchi shaxsiga ham katta talab qo‘ygan. Ustoz chuqur bilimli, adolatli, sabrli, ma’naviy yetuk va o‘quvchilarga o‘rnak bo‘la oladigan inson bo‘lishi lozimligini ta’kidlagan. Uning fikricha, o‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki yosh avlodni tarbiyalovchi shaxs hamdir. Shu jihatdan Forobiy pedagog shaxsining jamiyat taraqqiyotidagi o‘rnini yuksak baholagan.

Mutafakkir ta’lim jarayonida mantiqiy fikrlash, kuzatish va amaliy tajribaga asoslanishni muhim deb bilgan. U insonning bilim olishida mustaqil fikrlash va tafakkurni rivojlantirish zarurligini alohida qayd etgan. Bu qarashlar bugungi zamonaviy ta’lim tizimidagi innovatsion yondashuvlar bilan hamohangdir. Hozirgi kunda ta’limda interfaol metodlar, kompetensiyaviy yondashuv va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan usullar keng qo‘llanilmoqda.

Forobiyning pedagogik merosi yosh avlodni ma’naviy-axloqiy jihatdan barkamol qilib tarbiyalashda muhim manba hisoblanadi. Ayniqsa, yoshlarni ilm-fanga qiziqtirish, ularda Vatanga muhabbat, insonparvarlik va yuksak axloqiy fazilatlarni shakllantirishda alloma qarashlari katta ahamiyatga ega. Shu sababli Forobiy merosidan ta’lim tizimida samarali foydalanish bugungi kunning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, Abu Nasr Forobiyning pedagogik qarashlari zamonaviy ta’lim tizimini takomillashtirishda muhim nazariy va amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi. Uning ilm, tarbiya, ustoz va komil inson haqidagi g‘oyalari bugungi pedagogika rivojida ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.
3. Hasanboyev J., To‘raqulov X., Haydarov M. Pedagogika fanidan izohli lug‘at. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2009.
4. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
5. Nishonova S. Sharq mutafakkirlari pedagogik ta’limotida barkamol inson tarbiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2008.
6. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2011.

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA XALQ OG‘ZAKI IJODI NAMUNALARINING O‘RGANILISHI VA UNING PEDAGOGIK AHAMIYATI

Xoldorova Husnida Muqumjon qizi
Guliston davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ma’naviy-axloqiy qiyofasini shakllantirishda xalq og‘zaki ijodi namunalarining tutgan o‘rni ilmiy va metodik jihatdan asoslab berilgan. Boshlang‘ich ta’limning 'O‘qish savodxonligi' darsliklarida berilgan folklor janrlarining tizimli tahlili, ularning bolalar nutqini o‘stirish va milliy qadriyatlarni singdirishdagi imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, dars jarayonida qo‘llaniladigan interfaol metodlar va pedagogik texnologiyalar bo‘yicha amaliy tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: folklor, boshlang‘ich ta’lim, darslik tahlili, metodika, ma’naviyat, ertak, maqol, topishmoq, milliy qadriyatlar, interfaol usullar.

Аннотация: В данной статье научно-методически обоснована роль образцов фольклора в формировании духовно-нравственного облика учащихся начальных классов. Освещен систематический анализ фольклорных жанров, представленных в учебниках «Читательская грамотность» начального образования, их возможности в развитии речи детей и привитии национальных ценностей. Также представлены практические рекомендации по интерактивным методам и педагогическим технологиям, используемым в процессе урока.

Ключевые слова: фольклор, начальное образование, анализ учебников, методика, духовность, сказка, пословица, загадка, национальные ценности.

Abstract: In this article, the role of folklore samples in forming the spiritual and moral character of primary school students is scientifically and methodically justified. A systematic analysis of folklore genres given in the textbooks of 'Reading Literacy' of primary education, their possibilities in developing children's speech and instilling national values are highlighted. Also, practical recommendations on interactive methods and pedagogical technologies used in the lesson process are presented.

Keywords: folklore, primary education, textbook analysis, methodology, spirituality, fairy tale, proverb, riddle, national values, interactive methods.

Yangi O‘zbekistonni barpo etishning poydevori sifatida uchinchi Renessans poydevori yaratilmoqda. Ushbu jarayonda boshlang‘ich ta’lim eng muhim bo‘g‘in hisoblanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari o‘zlarining yosh xususiyatlariga ko‘ra, ma’lumotlarni obrazlar orqali qabul qilishga moyil bo‘ladilar. Shu sababli, xalqimizning ko‘p asrlik donishmandligi mujassamlashgan xalq og‘zaki ijodi (folklor) namunalarini o‘qitish ta’limning asosiy mazmunini tashkil etadi. Folklor — bu xalqning ruhiyati, uning tarixi va kelajak avlod uchun qoldirgan ma’naviy merosidir. Boshlang‘ich ta’limda ushbu merosni o‘rgatish orqali biz o‘quvchilarda milliy g‘urur va vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantiramiz.

Hozirgi kunda amaldagi 'O‘qish savodxonligi' darsliklari tahlili shuni ko‘rsatadiki, folklor matnlari o‘quv rejasining katta qismini egallaydi.
1-sinf: Bu davrda bolalarning nutqiy apparati endi shakllanayotgan bo‘ladi.

Darsliklarda berilgan tez aytishlar artikulyatsiyani to‘g‘irlashga, topishmoqlar esa mantiqiy tafakkurni uyg‘otishga xizmat qiladi.
2-sinf: Darsliklarda hayvonlar haqidagi ertaklar ustuvorlik qiladi. Bu orqali o‘quvchilarda tabiatga mehr, do‘stlik va sadoqat tuyg‘ulari tarbiyalanadi.
3-sinf: Sehrli ertaklar va hayotiy-maishiy ertaklar orqali o‘quvchilar hayotiy ziddiyatlarni anglashni boshlaydilar. 4-sinf: Bu bosqichda xalq dostonlaridan parchalar (Alpomish, Go‘ro‘g‘li) kiritilgan bo‘lib, ular vatanparvarlik va qahramonlik namunasi sifatida o‘rgatiladi.

Folklorning har bir janri o‘ziga xos funksiyani bajaradi. Ertaklar — bolani xayol olamiga olib kirib, ijobiy va salbiy qahramonlarni ajratishga o‘rgatsa, maqollar — hayotiy tajribaning qisqa va lo‘nda xulosasi sifatida xizmat qiladi. Maqollar ustida ishlash o‘quvchining so‘z boyligini oshiradi. Topishmoqlar esa darsda qiziqarli muhit yaratish bilan birga, bolalarda narsalarning xususiyatlarini taqqoslash ko‘nikmasini rivojlantiradi. Dostonlar parchalarini o‘qitish o‘quvchilarda milliy o‘zlikni anglash va ota-bobolarimizning mardligi bilan faxrlanish tuyg‘usini uyg‘otadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqini o‘stirish ta’limning eng murakkab vazifalaridan biridir. Folklor matnlari o‘zining jozibadorligi va tildagi boyligi bilan bu vazifani osonlashtiradi. Tez aytishlarni muntazam mashq qilish bolalarda so‘zlarni aniq va ravon talaffuz qilishni ta’minlaydi. Erkaklar va afsonalarni qayta so‘zlab berish orqali o‘quvchilarning bog‘lanishli nutqi rivojlanadi. Lug‘at ustida ishlash jarayonida folklor matnlaridagi arxaik so‘zlar va iboralarning ma’nosini tushuntirish o‘quvchilarning so‘z boyligini akademik darajaga ko‘taradi.

Hozirgi zamonaviy ta’lim jarayoni o‘qituvchidan ijodkorlikni talab etadi. Folklor namunalarini o‘qitishda 'Rolli o‘yinlar' metodi eng yuqori samara beradi. Ertak qahramonlarini sahnalashtirish orqali o‘quvchi o‘sha obrazga kiradi va asarning tarbiyaviy g‘oyasini qalban his qiladi. 'Venn diagrammasi' yordamida ikki xil ertak qahramonini taqqoslash o‘quvchilarda tahliliy fikrlashni o‘stiradi. 'Sinkveyn' metodi orqali esa matnning mazmuni beshta qatorda lo‘nda ifodalanishi o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatini namoyon etadi. Shuningdek, darslarda AKT vositalaridan, ya’ni audio-vizual materiallardan foydalanish darsning interfaolligini ta’minlaydi.

O‘qituvchi dars jarayonida quyidagi jihatlarga e’tibor berishi lozim: 1. Har bir folklor namunasining tarbiyaviy g‘oyasini o‘quvchi ongiga mos tarzda tushuntirish. 2. O‘quvchilarni faqat tinglovchi emas, balki asar tahlilida ishtirokchi qilish. 3. Milliy qadriyatlarni (kattaga hurmat, kichikka izzat, mehnatsevarlik) folklor matnlari orqali hayotiy misollar bilan bog‘lash. 4. O‘quvchilarning darsdan tashqari vaqtlarida xalq og‘zaki ijodi namunalarini mustaqil mutolaa qilishlarini rag‘batlantirish.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’lim tizimida xalq og‘zaki ijodi namunalaridan unumli foydalanish yosh avlodni komil inson bo‘lib yetishishida muhim omildir. Folklor nafaqat adabiy manba, balki boy tarbiya vositasidir. Milliy o‘quv dasturi asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning ma’naviy dunyosini boyitadi, ularda vatanparvarlik tuyg‘ularini kamol toptiradi. O‘qituvchining mahorati ushbu boy merosni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirib, o‘quvchilarga yetkazishdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Niyatimiz ulug‘, ishimiz xayrli, kelajagimiz yorug‘. – Toshkent: Tasvir, 2019.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
3. O‘zbekiston Respublikasining 'Ta’lim to‘g‘risida'gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
4. Boshlang‘ich ta’limning milliy o‘quv dasturi. – Toshkent, 2021.
5. Imomov K. O‘zbek xalq og‘zaki poetik ijodi. – Toshkent, 2014.
6. Jo‘rayev M. Folklor va etnografiya. – Toshkent, 2008.
7. Madayev O., Sobitova T. Xalq og‘zaki poetik ijodi. – Toshkent: Sharq, 2010

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING MUSTAQIL O‘QISH KO‘NIKMASINI SHAKLLANTIRISHDA O‘QITUVCHINING PEDAGOGIK MAHORATI

Xojimurotova Zilola Muhiddin qizi

Guliston davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mustaqil o‘qish ko‘nikmalarini shakllantirish muammolari va bu jarayonda o‘qituvchi pedagogik mahoratining o‘rni yoritilgan. Maqolada boshlang‘ich sinf yoshidagi o‘quvchilarning mustaqil mutolaaga bo‘lgan qiziqishini oshirish, dars va darsdan tashqari jarayonlarda qo‘llaniladigan innovatsion metodlar hamda ta’limiy o‘yinlar tahlil qilinadi. Shuningdek, o‘quvchilarning ongli o‘qish malakasini rivojlantirishda o‘qituvchi va ota-onalar hamkorligini tashkil etish bo‘yicha metodik tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich sinf, mustaqil o‘qish, pedagogik mahorat, motivatsiya, innovatsion metodlar, kitobxonlik madaniyati, individual yondashuv, ongli mutolaa.

Аннотация:В данной статье рассматриваются проблемы формирования навыков самостоятельного чтения у учащихся начальных классов и роль педагогического мастерства учителя в этом процессе. В статье анализируются инновационные методы и обучающие игры, используемые на уроках и во внеурочной деятельности для повышения интереса младших школьников к самостоятельному чтению. Также представлены методические рекомендации по организации сотрудничества учителей и родителей в развитии навыков осознанного чтения у учащихся.

Ключевые слова: начальные классы, самостоятельное чтение, педагогическое мастерство, мотивация, инновационные методы, культура чтения, индивидуальный подход, осознанное чтение.

Abstract: This article examines the problems of developing independent reading skills in primary school students and the role of the teacher's pedagogical skill in this process. The article analyzes innovative methods and educational games used in lessons and extracurricular activities to increase the interest of primary school age students in independent reading. Methodological recommendations are also provided for organizing cooperation between teachers and parents in developing students' conscious reading skills.

Keywords: primary school, independent reading, pedagogical skill, motivation, innovative methods, reading culture, individual approach, conscious reading.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mustaqil o‘qish ko‘nikmasini shakllantirish jarayoni ta’lim tizimidagi eng muhim va dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Ushbu murakkab jarayonning muvaffaqiyati bevosita o‘qituvchining yuksak pedagogik mahorati, metodik tayyorgarligi va kasbiy kompetensiyasiga bog‘liqdir. Pedagogik mahorat dars samaradorligini oshirish bilan birga kichik maktab yoshidagi bolalarda mutolaaga nisbatan ijobiy motivatsiyani uyg‘otishni ta’minlaydi. O‘qituvchi har bir darsda o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda yondashishi lozim. Mustaqil o‘qish ko‘nikmasi faqat matnni mexanik tarzda o‘qib chiqish emas, balki uning mazmun-mohiyatini chuqur anglashni anglatadi. Bola o‘qiyotgan matnini ongli ravishda tushunsa va undagi voqealar rivojiga shaxsiy munosabat bildira olsa, unda mustaqillik shakllanadi. O‘qituvchining dars jarayonida qo‘llaydigan interfaol metodlari o‘quvchini darsning faol ishtirokchisiga aylantirishga xizmat qiladi. Ilg‘or pedagogik texnologiyalar va didaktik o‘yinlar orqali bolalarning kitobga bo‘lgan qiziqishi muttasil ravishda rag‘batlantirib boriladi. Dars boshida qo‘llaniladigan qiziqarli muammoli vaziyatlar o‘quvchini matnni diqqat bilan oxirigacha o‘qishga undaydi. Shuningdek, matn ustida ishlash jarayonida o‘qituvchi o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini yuksaltirishga alohida e’tibor qaratishi zarur. Matndagi notanish so‘zlarning ma’nosini o‘quvchilar tomonidan mustaqil ravishda lug‘at yordamida topilishini tashkil etish yaxshi samara beradi. O‘qituvchining nutq madaniyati va uning matnni ifodali o‘qib berishi o‘quvchilar uchun o‘ziga xos namunaviy andoza vazifasini o‘taydi.

Kichik maktab yoshidagi bolalar taqlidchan bo‘lganligi sababli o‘qituvchining mutolaaga bo‘lgan munosabati ularga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir ko‘rsatadi. Har bir darsda individual yondashuv tamoyillariga amal qilish va o‘qish darajasi past o‘quvchilar bilan alohida ishlash pedagogik mahoratning muhim mezonidir. O‘quvchini o‘qish tezligi yoki xatolari uchun jazolash emas, balki uning kichik muvaffaqiyatini ham o‘z vaqtida rag‘batlantirish lozim. Ijobiy motivatsiya va sinfdagi samimiy psixologik muhit o‘quvchining o‘z kuchiga bo‘lgan ishonchini sezilarli darajada orttiradi. Zamonaviy multimedia vositalari va vizual ko‘rgazmalardan o‘rinli foydalanish matnning mazmunini vizual tasavvur qilishga yordam beradi. Rasm va tasvirlar asosida kichik hikoyalar tuzdirish orqali o‘quvchilarning og‘zaki nutqi va ijodiy tafakkuri rivojlanadi. Mustaqil o‘qish malakasi faqat dars soatlari doirasida cheklanib qolmasdan, sinfdan tashqari va maktabdan tashqari jarayonlarda ham davom etishi shart. O‘qituvchi sinfdan tashqari o‘qish darslari uchun o‘quvchilarning yoshiga mos va axloqiy tarbiyaviy ahamiyatga ega adabiyotlarni sinchiklab tanlaydi. Bolalar jurnallari va gazetalari bilan ishlash orqali o‘quvchilarning dunyoqarashi kengayadi va axborotni mustaqil izlash ko‘nikmasi oshadi. Har haftada o‘qilgan kitoblar bo‘yicha o‘tkaziladigan kichik munozaralar sinfda o‘zaro fikr almashish madaniyatini yuksaltiradi. O‘quvchilar o‘qigan asarlari qahramonlarining ijobiy va salbiy hislatlarini mustaqil ravishda tahlil qilishni o‘rganadilar. Bunday tahliliy jarayonlar bolaning nafaqat intellektual salohiyatini, balki uning ma’naviy-axloqiy dunyosini ham shakllantiradi.

Kitobxonlik faoliyatini tizimli tashkil etish maqsadida o‘qituvchi ota-onalar bilan mustahkam aloqa o‘rnatishi talab etiladi. Oilada kitob o‘qish an’analarini qo‘llab-

quvvatlash va farzandiga shaxsiy namuna koʻrsatish borasida ota-onalarga pedagogik tavsiyalar beriladi. Uyda tashkil etiladigan oʻn daqiqalik oilaviy mutolaa soatlari bolaning kitobga boʻlgan muhabbatini yanada mustahkamlaydi. Maktab va oila hamkorligi oʻquvchining mustaqil mutolaa bilan muntazam shugʻullanishiga imkoniyat yaratadi. Oʻqituvchi pedagogik mahorati orqali darsni quruq ma'ruzadan jonli muloqot va ijodiy izlanish maydoniga aylantira olishi kerak. Bolalarni matndagi asosiy gʻoya va xulosalarni oʻzlari mustaqil ravishda ajratib olishga oʻrgatish muhim sanaladi.

Xulosa qilib aytganda, boshlangʻich sinf oʻquvchilarida mustaqil oʻqish koʻnikmasini shakllantirish uzoq vaqt talab etadigan tizimli pedagogik jarayon boʻlib, uning muvaffaqiyati bevosita oʻqituvchining yuksak pedagogik mahorati hamda zamonaviy metodik tayyorgarligiga tayanadi. Kichik maktab yoshidagi bolalarda kitobxonlik madaniyatini yuksaltirish shunchaki mexanik oʻqish tezligini oshirish emas, balki matn mazmunini ongli tushunish, tahlil qilish va undan shaxsiy xulosalar chiqara olish malakasini shakllantirish demakdir. Oʻqituvchi oʻz mahorati orqali dars jarayonida innovatsion texnologiyalar, didaktik oʻyinlar va muammoli vaziyatlardan unumli foydalansa, oʻquvchilarda ichki motivatsiya va mutolaaga boʻlgan barqaror ehtiyoj tabiiy ravishda yuzaga keladi. Shu bilan birga, bu jarayonda maktab va oila hamkorligini toʻgʻri yoʻlga qoʻyish, ota-onalarga uslubiy tavsiyalar berish orqali uyda ham kitobxonlik muhitini yaratish kutilgan samarani beradi. Zero, boshlangʻich sinfda poydevori mustahkam qoʻyilgan mustaqil oʻqish koʻnikmasi oʻquvchining kelajakda boshqa fanlarni ham oson oʻzlashtirishiga hamda mustaqil fikrlovchi, komil shaxs boʻlib voyaga yetishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Abdullayeva, Q. A. (2019). Boshlangʻich sinflarda oʻqish darslarini tashkil etish metodikasi. Toshkent: Oʻqituvchi.

2. Azizxoʻjayeva, N. N. (2018). Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar. Toshkent: TDPU.

3. Gʻafforova, T. (2021). Boshlangʻich sinflarda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Tafakkur.

4. Matchonov, S. (2020). Boshlangʻich sinf oʻqish darslari va ularni tahlil qilish asoslari. Fargʻona: Klasika.

5. Mavlonova, R., & Vohidova, N. (2017). Pedagogik mahorat: Oʻquv qoʻllanma. Toshkent: Fan va texnologiyalar.

6. Mirzayeva, M. S. (2022). Kichik maktab yoshidagi oʻquvchilarda mutolaa madaniyatini shakllantirish muammolari. Samarqand: SamDU nashriyoti.

BOSHLANGʻICH SINF ONA TILI DARSLARIDA PUNKTUATSION BILIMLARNI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Valijonova Tursunoy Gʻanijon qizi

Guliston davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda boshlangʻich sinf ona tili darslarida punktuatsion bilimlarni shakllantirishning nazariy-metodik asoslari, pedagogik ahamiyati hamda samarali oʻqitish usullari keng yoritiladi. Punktuatsiya oʻquvchilarning savodxonligini

oshirish, yozma va og‘zaki nutqini rivojlantirish, mantiqiy tafakkurini shakllantirishda muhim omil sifatida tahlil qilinadi. Shuningdek, dars jarayonida qo‘llaniladigan interfaol metodlar, mashq turlari va baholash mezonlari haqida batafsil fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: punktuatsiya, tinish belgilari, savodxonlik, nutq madaniyati, kompetensiya, boshlang‘ich ta’lim, metod, interfaol yondashuv.

Аннотация: данной научной статье подробно рассматриваются теоретические и методологические основы, педагогическое значение и эффективные методы обучения формированию знаний о пунктуации на уроках родного языка в начальной школе. Пунктуация анализируется как важный фактор повышения грамотности учащихся, развития письменной и устной речи, а также формирования логического мышления. Также подробно обсуждаются интерактивные методы, типы упражнений и критерии оценки, используемые в процессе обучения.

Ключевые слова: пунктуация, знаки препинания, грамотность, речевая культура, компетентность, начальное образование, метод, интерактивный подход.

Abstract: This scientific article extensively discusses the theoretical and methodological foundations, pedagogical significance, and effective teaching methods of forming punctuation knowledge in primary school native language classes. Punctuation is analyzed as an important factor in improving students' literacy, developing written and oral speech, and forming logical thinking. It also discusses in detail the interactive methods, types of exercises, and assessment criteria used in the lesson process.

Keywords: punctuation, punctuation marks, literacy, speech culture, competence, primary education, method, interactive approach.

Boshlang‘ich ta’lim tizimida ona tili fanining asosiy vazifasi o‘quvchilarda to‘g‘ri, ongli, ifodali va savodli nutqni shakllantirishdan iboratdir. Yozma nutqni shakllantirish jarayonida punktuatsion bilimlar alohida o‘rin egallaydi. Tinish belgilari yozma nutqning mazmunini aniq, ravshan va tushunarli ifodalashga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich sinflarda punktuatsiyani o‘rgatish faqat qoidalarni yod oldirish emas, balki o‘quvchilarda mazmunni anglash, gap tuzilishini his etish va nutq ohangini to‘g‘ri belgilash ko‘nikmalarini shakllantirishdir. Chunki tinish belgisi – bu yozma nutqdagi intonatsiyaning grafik ifodasidir.

Zamonaviy ta’limda kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘quvchilarning funksional savodxonligini rivojlantirish ustuvor vazifa hisoblanadi. Punktuatsion savodxonlik esa umumiy savodxonlikning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, boshlang‘ich bosqichdan boshlab izchil shakllantirilishi zarur.

Punktuatsiya tilshunoslikning sintaksis bo‘limi bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, yozma nutqda tinish belgilarining qo‘llanish qonun-qoidalarini o‘rganadi. Punktuatsion qoidalar gapning mazmuni, tuzilishi va ohangiga asoslanadi.

Boshlang‘ich sinflarda quyidagi tinish belgilarini o‘rgatish ko‘zda tutiladi:

Nuqta – fikr tugallanganligini bildiradi.

So‘roq belgisi – so‘roq mazmunini ifodalaydi.

Undov belgisi – his-hayajon, buyruq yoki undovni bildiradi.

Vergul – gap bo‘laklari va qo‘shma gap qismlarini ajratadi.

Ikki nuqta – izohlash, sanash ma’nosini bildiradi.

Tire – ajratish yoki bog‘lash vazifasini bajaradi.

Punktuatsion bilimlarni shakllantirish jarayoni fonetika, leksika va sintaksis bilan chambarchas bog‘liq holda olib boriladi. Masalan, gap ohangini to‘g‘ri aniqlash orqali o‘quvchi qaysi tinish belgisini qo‘yish kerakligini anglaydi.

Punktuatsiya o‘quvchilarda:

1. Mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi.
2. Matnni tahlil qilish ko‘nikmasini shakllantiradi.
3. Ifodali o‘qish malakasini mustahkamlaydi.
4. Yozma nutqda aniqlik va ravonlikni ta’minlaydi.

Punktuatsion ko‘nikmalarni shakllantirish quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

1-bosqich: Amaliy kuzatish

Bu bosqichda o‘quvchilar matnni o‘qish jarayonida tinish belgilariga e’tibor qaratadilar. O‘qituvchi savollar orqali ularning diqqatini belgining vazifasiga yo‘naltiradi.

2-bosqich: Qoida chiqarish

O‘quvchilar kuzatish asosida umumiy xulosaga keladilar. Bu jarayonda muammoli vaziyat yaratish samarali natija beradi.

3-bosqich: Mustahkamlash

Turli mashqlar orqali o‘quvchilar o‘zlashtirgan bilimlarini amalda qo‘llaydilar. Diktant, test, ijodiy yozuv ishlari shu bosqichga kiradi.

4-bosqich: Nazorat va baholash

O‘quvchilarning punktuatsion savodxonligi yozma ishlar orqali baholanadi. Xatolar ustida ishlash alohida ahamiyatga ega.

Boshlang‘ich sinflarda quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

Kuzatish metodi

Matn ustida ishlash jarayonida o‘quvchilar tinish belgilarining qo‘llanish sababini aniqlaydilar.

Muammoli ta’lim

O‘qituvchi tinish belgisi tushirib qoldirilgan matn beradi va o‘quvchilar mustaqil ravishda to‘ldiradilar.

Interfaol metodlar “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Insert”, “Rolli o‘yin” metodlari o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi.

Multimedia taqdimotlar, elektron darsliklar va interaktiv mashqlar punktuatsiyani o‘rgatishda samaradorlikni oshiradi.

Punktuatsion savodxonlikni shakllantirishda pedagogik shart-sharoitlar

1. O‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish.
2. Nazariya va amaliyot uyg‘unligini ta’minlash.
3. Ifodali o‘qish bilan bog‘lab o‘rgatish.
4. Xatolar ustida muntazam ishlash.

5. Individual va differensial yondashuvni qo‘llash.

Agar o‘quvchi tinish belgilarining mazmun bilan bog‘liqligini anglab yetsa, u qoidani yod olmasdan ham to‘g‘ri qo‘llay oladi.Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilan olib borilgan kuzatuvlarda shuni ko‘rish mumkinki, muntazam mashqlar va matn bilan ishlash jarayonida punktuatsion xatolar sezilarli darajada kamayadi. Masalan, dastlabki nazorat ishida o‘quvchilarning 40–45 foizida vergul qo‘llashda xatolar kuzatilgan bo‘lsa, tizimli mashg‘ulotlardan so‘ng bu ko‘rsatkich 15–20 foizga tushgan. Punktuatsion bilimlarni shakllantirish o‘quvchilarning umumiy savodxonligini oshiradi. Tinish belgilarini to‘g‘ri qo‘llash orqali o‘quvchilar fikrni aniq va izchil bayon etishni o‘rganadilar. Shuningdek, punktuatsiya dars jarayonida o‘qish texnikasi va nutq madaniyatini rivojlantirish bilan chambarchas bog‘liqdir. Bu esa ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa: Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida punktuatsion bilimlarni shakllantirish o‘quvchilarning yozma nutqini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Tinish belgilarini o‘rgatishda tizimlilik, izchillik va amaliy mashqlarga tayanish zarur. Interfaol metodlardan foydalanish, matn bilan ishlash va muammoli vaziyatlar yaratish orqali o‘quvchilarda mustahkam punktuatsion ko‘nikmalar hosil qilinadi. Natijada o‘quvchilarning savodxonligi, mantiqiy tafakkuri va nutq madaniyati yuksaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” PF-60-sonli Farmoni/ https://lex.uz/docs/5841063

2. Sh. Mirziyoyevning “O‘zbekiston Respublikasi Xalq Ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 2019-yil 24-aprelda PF-5712-son Farmoni (Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 29.04.2019-y.

3.Qosimova K., Matchonov S. , G‘ulomova X., Yo‘ldasheva SH., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi. -Toshkent, “Nosir”, 2009

4.G‘ulomova, X., &Bakiyeva, H. (2020). O‘QISH DARSLARIDA SHE’RIY ASARLAR MATNI USTIDA ISHLASH. Academic Research in Educational Sciences, 1 (3), 582-589.

BOSHLANG‘ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA KOLLABORATIV O‘QITISH TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASI

Tursunboyeva Nurjahon Mahmudjon qizi

GDPI Boshlang‘ich ta'lim yonalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf ona tili darslarida kolloborativ o‘qitish texnologiyalarining o‘rni va ahamiyati yoritilgan. Hamkorlikda o‘qitish metodlarining o‘quvchilar nutqini rivojlantirishdagi samaradorligi tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: kolloborativ o‘qitish, boshlang‘ich ta’lim, ona tili, innovatsiya, hamkorlik, nutq o‘stirish.

Abstract: This article highlights the role and importance of collaborative learning technologies in primary school mother tongue lessons. The effectiveness of collaborative teaching methods in developing students' speech is analyzed.

Keywords: collaborative learning, primary education, mother tongue, innovation, cooperation, speech development.

Аннотация: В данной статье освещается роль и значение технологий совместного обучения на уроках родного языка в начальной школе. Анализируется эффективность методов совместного обучения в развитии речи учащихся.

Ключевые слова: совместное обучение, начальное образование, родной язык, инновации, сотрудничество, развитие речи.

Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar o‘qituvchilardan dars jarayonini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishni talab qilmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichi barcha fanlarni o‘zlashtirishning poydevori hisoblanganligi sababli, ushbu davrda o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirish muhim vazifalardan biridir. Shu nuqtai nazardan boshlang‘ich sinf ona tili darslarida kolloborativ (hamkorlikda) o‘qitish metodlaridan foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi.

Ona tili darslari o‘quvchilarning savodxonligini oshirish, og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirish, erkin fikrlash hamda muloqot madaniyatini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. An’anaviy dars jarayonida o‘quvchi ko‘proq tinglovchi vazifasini bajaradi. Kolloborativ metodlar esa o‘quvchini darsning faol ishtirokchisiga aylantiradi. Bu metodlar orqali o‘quvchilar mustaqil izlanishga, o‘z fikrini erkin ifodalashga va muammoli vaziyatlarga jamoaviy yondashishga o‘rganadilar. 2-sinf ona tili darsliklarida matn bilan ishlash jarayonida "Insert" metodidan foydalanish samarali hisoblanadi. O‘quvchilar matnni o‘qish davomida o‘zlariga tanish bo‘lgan ma’lumotlarni, yangi tushunchalarni va tushunmagan joylarini maxsus belgilar orqali ajratib boradilar. 4-sinf ona tili darsliklarida esa grammatik mavzularni mustahkamlashda "Sinkveyn" metodidan foydalanish samarali natija beradi. Masalan, "Vatan" mavzusida sinkveyn tuzish orqali o‘quvchilar so‘z boyligini oshiradi hamda fikrni qisqa va mazmunli ifodalashga o‘rganadilar. Shuningdek, boshlang‘ich sinf darsliklarida berilgan dialog va matnlarni rollarga bo‘lib o‘qish ham muhim innovatsion usullardan biri hisoblanadi. Bu usul o‘quvchilarning og‘zaki nutqini rivojlantirib, ifodali o‘qish ko‘nikmasini shakllantiradi. Ayniqsa, sahnalashtirish elementlari qo‘llanganda o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishi yanada ortadi.

Ona tili darslarida AKT vositalaridan foydalanish ham darslikdagi mavzularni samarali tushuntirishga yordam beradi. Masalan, multimedia taqdimotlari, audio matnlar va interaktiv mashqlar orqali o‘quvchilarning mavzuni tezroq o‘zlashtirishi ta’minlanadi. Elektron darsliklar va animatsion materiallar esa o‘quvchilarning diqqatini jalb qilib, mavzuni esda saqlash imkoniyatini kuchaytiradi. Kolloborativ metodlar deganda zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan interfaol usullar tushuniladi. Bunday metodlarga "Aqliy hujum", "Klaster", "BBB", "Insert", "Sinkveyn", "Rolli o‘yinlar" kabi usullar kiradi. Ushbu metodlar o‘quvchilarning darsga qiziqishini oshirib, bilimlarni chuqur va mustahkam o‘zlashtirishga yordam beradi. "Aqliy hujum" metodida o‘quvchilar ma’lum bir mavzu yuzasidan o‘z fikrlarini erkin bayon qiladilar. Bu esa ularda tezkor fikrlash va mantiqiy

tafakkurni rivojlantiradi. "Klaster" metodida esa mavzu tarmoqlar asosida yoritilib, o‘quvchilarning fikrlarni tizimli bayon qilish ko‘nikmasi shakllanadi. "BBB" metodida o‘quvchilarning avvalgi va yangi bilimlari taqqoslanadi hamda mavzuni anglash darajasi oshadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari yosh jihatdan harakatchan, qiziquvchan va ko‘rgazmali vositalar orqali bilimni tez qabul qiluvchi bo‘ladilar. Shu sababli kolloborativ metodlardan foydalanish dars samaradorligini oshiradi. Interfaol mashg‘ulotlar orqali o‘quvchilar darsda faol qatnashadi, jamoada ishlashni o‘rganadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – T.: Iste’dod, 2008.

2. Matchonov S. va boshqalar. Ona tili o‘qitish metodikasi. – T.: Nosir, 2010.

3. Mavlonova R. va boshqalar. Boshlang‘ich ta’limning innovatsion pedagogik texnologiyalari. – T.: Fan va texnologiya, 2013.

4. Ro‘ziyeva D., Tolipov M. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T.: Innovatsiya-Ziyo, 2019.

5. Safarova R. va boshqalar. Alifbe darsligi. – T.: O‘qituvchi, 2021.

BOSHLANG‘ICH SINF MATEMATIKA DARSLARIDA PISA VA TIMSS MEZONLARI ORQALI O‘QUVCHILARNING TANQIDIY, MANTIQIY VA KREATIV FIKRLASHINI SHAKLLANTIRUVCHI TOPSHIRIQLAR

To‘xtayeva Aziza Davron qizi

Guliston davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf matematika darslarida xalqaro PISA va TIMSS baholash dasturlari mezonlaridan foydalanish imkoniyatlari yoritilgan. An’anaviy misollardan farqli o‘laroq, o‘quvchilarni hayotiy muammolarni tahlil qilishga, nostandart yechimlar topishga va mantiqiy xulosalar chiqarishga undaydigan amaliy misollar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Matematik savodxonlik , PISA va TIMSS mezonlari , boshlang‘ich sinf matematikasi , tanqidiy fikrlash , mantiqiy topshiriqlar, kreativ yondashuv hayotiy masalalar, ta’lim sifati

Аннотация : В статье освещаются возможности использования критериев международных программ оценивания PISA и TIMSS на уроках математики в начальных классах. В отличие от традиционных примеров, анализируются практические задачи, побуждающие учащихся анализировать жизненные ситуации, находить нестандартные решения и делать логические выводы.

Ключевые слова: математическая грамотность, критерии PISA и TIMSS, математика в начальных классах, критическое мышление, логические задания, креативный подход, жизненные задачи, качество образования.

Abstract: The article highlights the opportunities for using the criteria of international evaluation programs, PISA and TIMSS, in primary school mathematics classes. In contrast to traditional mathematical problems, this study analyzes practical

examples that encourage students to analyze real-life situations, find non-standard solutions, and draw logical conclusions.

Keywords: mathematical literacy, PISA and TIMSS criteria, primary school mathematics, critical thinking, logical tasks, creative approach, real-life problems, quality of education.

Bugungi kunda har bir sohada ulkan o‘zgarishlarga qo‘l urilayotganini guvohi bo‘lishimiz mumkin. Matematika sohasi ham bu kabi o‘zgarishlardan islohotlardan chetda qolgani yo‘q. Ayniqsa ,jamiyatda matematikaning tutgan o‘rni jadallik bilan kengayib bormoqda.

Xalqaro baholash dasturlarida ishtirok etishga doir vazifalar O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-sonli Farmoni asosida qo‘llanadi Jahon ta’lim tizimida o‘quvchilarga ta’lim berish masalalariga jiddiy e’tibor qaratilib, yangi innovatsion pedagogik texnologiyalar orqali strategik dasturlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, jahon ta’lim sifati va darajasini aniqlab beruvchi “PISA” (O‘quvchilarning ta’limdagi yutuqlarini baholash xalqaro dasturi), “PIRLS” (Matnni o‘qish va tushunish darajasini aniqlovchi xalqaro tadqiqot), “TIMSS” (Maktabda matematika va aniq fanlar sifatini tadqiq qiluvchi xalqaro monitoring) kabi qator xalqaro dasturlar amalga oshirilib, ular dunyoning yetakchi davlatlardagi ta’lim sifatini yanada oshirishdagi asosiy mezon sifatida keng qo‘llanilmoqda. Ushbu dasturlarning tahlili shuni ko‘rsatadiki, ularni tashkil etishdan maqsad dunyo bolalarining ta’lim standartlari bo‘yicha nafaqat bilim, ko‘nikma, malakalari tadqiq etilmoqda, balki o‘quvchilarning ushbu bilimlarni kundalik hayotda qo‘llay olishi, ular zamirida ijodiy yondashib ma’lum bir muammolarni hal etishi, mustaqil fikrlab maqbul qaror qabul qilishi, o‘z ustida ishlashi, hamkorlik qila olishi, ilm-fan yutuqlaridan oqilona foydalana olish kabi tayanch kompetensiyalarga egaliklari o‘rganilmoqda va tahlil qilinmoqda.

PISA va TIMSS dasturlarining asosiy farqi eng avvalo ularning turli xil yosh va sinflar toifasida o‘tkazilishidan iboratdir. Masalan, PISA 15 yoshli o‘quvchilarning bilimlarini baholashga qaratilgan bo‘lsa, TIMSS esa muayyan yoshdagi o‘quvchilarning emas, balki to‘rtinchi va sakkizinchi sinf o‘quvchilarining bilim va ko‘nikmalarini baholaydi. Shu bilan birga, TIMSS baholashlari o‘quv dasturlariga asoslangan bo‘lsa, PISA esa, o‘quvchilar egallagan bilim va ko‘nikmalarini real muammolarni hal qila olishlarini baholashga qaratiladi. TIMSS aynan maktab bilimlarni o‘zlashtirish darajalarini baholasa, PISA bilim va ko‘nikmalarni maktabda, uyda va jamoatchilik orasida qo‘llay olish darajalariga alohida e’tibor qaratadi. Natija ma’lumotlari - bu shaxslarning kognitiv baholashdagi yutuqlari ballari. Ushbu yutuqlar ballari barcha asosiy ILSAlarda qo‘llaniladigan murakkab modellashtirish yondashuvidan foydalangan holda olingan baholardir (masalan, von Davier & Sinharay, 2013; von Davier va boshqalar, 2009). Kognitiv vositalardan tashqari, TIMSS o‘quvchilarning demografik ko‘rsatkichlari, matematika yoki fanga munosabati, akademik xatti-harakatlari va oilaviy xususiyatlari haqida ma’lumot to‘playdigan keng qamrovli o‘quvchilar tarixi anketasini boshqaradi. Bundan tashqari, maktab sharoitlari haqida

ma’lumotlar to‘planadi va baholangan o‘quvchilarga dars beradigan matematika va fan o‘qituvchilaridan ham anketa to‘ldirishlari so‘raladi. To‘rtinchi sinfda, aksariyat ishtirok etuvchi mamlakatlarda, ota-onalardan uy anketasini to‘ldirish so‘raladi.

Xalqaro baholash dasturlari masalalari o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini rejalashtirishning foydali vositasi bo‘lib, odatda, o‘z ichiga “yashirin ma’lumotlarni” oladi.

Masala ustida ishlash rejasi :

1. Masalani o‘qib chiqing, masalada nima haqida gap borayotganini tasavvur qiling.
2. Masalada nima ma’lum va nimani topish kerakligini aniqlab oling. Agar masala matnini tushunib olish qiyin bo‘lsa, uni qisqa yozing (yoki masalaga oid chizma tayyorlang).
3. Qisqa yozuv bo‘yicha har bir son nimani ko‘rsatishini tushuntiring va masala savolini takrorlang.
4. O‘ylab ko‘ring, masala savoliga birdaniga javob berish mumkinmi, agar mumkin bo‘lmasa, nega? Oldin nimani, keyin nimani bilish mumkin?
5. Yechishni bajaring va javobini yozing.
6. O‘z yechimingizning to‘g‘riligini tekshirib ko‘ring.
7. O‘zingizga qiziqarli savollar bering va ularga javob bering.[6]

TIMSS natijalarini tahlil qilish shuni ko‘rsatdiki, kuchli ko‘rsatkichlarga ega bo‘lgan mamlakatlar o‘z o‘quv dasturlarida muammoni hal qilish va tanqidiy fikrlashga katta e’tibor berishadi. Masalan, Singapur va Janubiy Koreya kabi mamlakatlarda o‘quvchilarning erta yoshdan mantiqiy fikrlash va matematik fikrlashni qo‘llash qobiliyatini rivojlantirishga e’tibor qaratilmoqda, bu ularning TIMSS baholashdagi yuqori ko‘rsatkichlarida namoyon bo‘ladi.

O‘zlarining bilim doirasidan tashqarida matematik kompetensiyalarini namoyon etganlarida bilish, qo‘llash va mulohaza yuritishni turli darajalarda amalga oshiradi. ’’Bilish’’ sohasi o‘quvchilar bilishi kerak bo‘lgan dalillar, tushunchalar va protseduralarni qamrab oladi. Quyida 4-sinflarda matematika fanidan o‘quvchilarning bilimini baholashga yo‘naltirilgan TIMSS test topshiriqlaridan namunalar, ya’ni “Natural sonlar”, “Oddiy kasrlar”, “Sonli ifoyalpir va tenglamalar” mavzulariga doir misollar, “Shakllarni tekislikda tasvirlash”, “Nuqtalar, kesmalar va burchaklar”, “O‘qish va ma’lumotlarni talqin qilish” mavzulariga doir masalalardan namunalar keltirilgan. Ushbu mashq daftaridan 4-sinf matematika fanidan mavzularni takrorlash, darsdan tashqari va to‘garak mashg‘ulotlarida foydalanish tavsiya etiladi.

1-masala. Toshkent shahridan Buxoro shahriga 50 km/soat tezlik bilan yuk poyezdi yo‘lga chiqdi. Oradan 3 soat o‘tgach, shu yo‘nalishda 80 km/soat tezlik bilan elektr poyezd yo‘lga chiqdi. Elektr poyezd necha soatdan so‘ng yuk poyezdiga yetib oladi?

Yechish: 1-usul. 1). 50·3=150(km) yuk poyezdining 3 soatda bosib o‘tgan masofasi 2). 80-50=30(km/soat) elekr poyezdning yuk poyezdiga yaqinlashish tezligi 3). 150:30=5(soat)

2-usul. Elektr poyezd yuk poyezdiga yetib olguncha x soat, yuk poyezdi esa undan 3 soat oldin yo‘lga chiqqan, ya’ni x+3 soat yo‘l yurgan. (x+3)·50=x·80 50x+150=80x 80x-50x=150 30x=150 x=150:30 x=5 10 Javob: elektr poyezd yuk poyezdiga 5 soatdan so‘ng yetib oladi. ni aniqlashga yordam beradi.

2-masala. Daraxt shoxida 10 ta chumchuq qo‘nib turgan edi, ovchi otgan o‘q uchtasiga tegdi. Nechta chumchuq qoldi? (7 ta degan javob qoniqarli emas)

3-masala.O‘qituvchi bir varaq qog‘ozga bir nechta aylana chizib, ikki o‘quvchiga ko‘rsatdi. O‘quvchilardan biri “5 ta aylana” dedi, boshqa biri “6 ta aylana” dedi. O‘qituvchi har ikkisining javobini ham to‘g‘ri deb topdi. Qanday qilib?

4-masala (dunyo bo‘yicha o‘rtacha 73%, Singapur 95%, Rossiya 14%). Olimjon nonning 1/2 qismini, Zeboxon esa 1/4 qismini yedi. Bolalar hammasi bo‘lib nonning qanday qismini yeyishgan?

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining fikrlash faoliyatini va mantiqiy tafakkurini rivojlantirish ularning akademik va kognitiv rivojlanishi uchun juda muhimdir. TIMSS va PISA kabi xalqaro baholash dasturlari turli mamlakatlardagi o‘quvchilar ushbu ko‘nikmalarni qanday rivojlantirishi haqida qimmatli tushunchalarni taqdim etadi va yosh o‘quvchilarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish bo‘yicha ilg‘or tajribalarni ta’kidlaydi. O‘quv dasturlarini ishlab chiqish, o‘qituvchilar malakasini oshirish, faol ta’lim va baholash usullariga e’tibor qaratish orqali o‘qituvchilar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining fikrlash faoliyatini va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam berishlari mumkin, bu ularning akademik faoliyati davomida va undan keyingi davrda ham yaxshi xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni. “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”.

2. Abdullaeva B.S. Matematikadan masalalar yechish usullari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

3. Eshpo‘latov Sh. Matematik krossvordlar va rebuslar to‘plami. – Jizzax, 2022.

4. Karimova O. Ta’limda sifat nazorati metodikasi. – Toshkent, 2020.

5. Radjiev A.B., Ismailov A.A., Narziev J.R., Axmedov X.P., Tog‘aeva G.O. O‘quvchilar savodxonligini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlar dasturi qo‘llanma. Toshkent – 2019. 62b.

BOSHLANG‘ICH SINF SAVOD O‘RGATISH DAVRI YOZUV DARSLARIDA NUTQ O‘STIRISH

Smaylova Nilufar Marat qizi

GDPI, Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 4– bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf savod o‘rgatish darslarining samarali tashkil qilinishi va bu bu darslar orqali o‘quvchilarda kreativ fikrlashni o‘stirsh, ularning nutqini boyitish asosiy masala sifatida ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar : integrativ yondashuv, Harakatlar strategiyasi, kitobxonlik, elementar o‘qish va yozish, nutq, tafakkur, logoped, bog‘lanishli nutq, adaby nutq, adabiy me’yor.

Jahon ta’lim muassasalarida ona tili va adabiyot fanlarini o‘qitish metodikasini integrativ yondashuvlar asosida takomillashtirishning kognitiv mexanizmlari ta’lim tizimiga tatbiq etilgan. Jahon ta’lim va ilmiy tadqiqot muassasalarida maktab ta’limi mazmunini har o‘n yillikda takomillashtirish, o‘quvchilar tomonidan boshlang‘ich ta’lim ma’lumotining samarali o‘zllashtirilganini ta’minlashning me’yoriy asoslarini rivojlantirish, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan qiziqish va ishtiyoqlarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Shu bilan birga, o‘quvchilarning kitobxonlik tajribasi hamda axborotlardan maqsadli foydalanish malakalarini rivojlantirish, boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ta’lim-tarbiya berishda badiiy-irodaviy, hissiy-estetikimkoniyatlarni kengaytrish bo‘yicha ilmiy tadqiqotlarga alohida e’tibor berilmoqda.

“O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi” da “umumiy o‘rta ta’lim sifatini tubdan oshirish, yosh avlodning ijodiy va intellektual salohiyatini qo‘llab-quvvatlash va ro‘yobga chiqarish hamda ruhan va aqlan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, Vatanga sodiq, qat’iy hayotiy nuqtayi nazarga ega yoshlarni tarbiyalash” kabi yo‘nalishlar ustuvor vazifalar sifatida belgilab berildi. Bu esa ta’limning dastlabki bosqichlaridan o‘qitish metodikasini takomllashtirishni ham taqozo etadi.

Maktabda o‘qitish elementar o‘qish va yozishga o‘rgatishdan boshlanadi. “Alifbe” ga asoslangan holda qisqa vaqt ichida o‘quvchilar o‘qish va yozishga o‘rgatiladi, ya’ni o‘qish va yozish ko‘nikmasini egallaydilar. Savod o‘rgatish davrida o‘qish va yozish harakatini maqsadga muvofiq tarzda bajara olish o‘qish va yozish ko‘nikmasi hisoblanadi. Bu ko‘nikma bilimni talab qiladi, chunki har qanday ko‘nikma bilim bilan chambarchas bog‘liq.

O‘qish va yozish nutqqa oid malaka hisoblanib, u kishi nutq faolyatining turidir. O‘qish faoliyati ham, yozish faoliyat ham nutq faoliyatining boshqa turlari bilan, ya’ni og‘zaki hikoya qilish, o‘zgalar nutqini tinglash orqali tushunish, ichki nutq bilan uzviy bog‘liq holda shakllanib boradi. Maktabda o‘qitishning muvaffaqiyati savod o‘rgatishning qanday tashkil etilganligiga bog‘liq.

Boshlang‘ich ta’limning asosiy vazifalaridan biri o‘quvchilar nutqini o‘stirishdir. Nutq o‘stirish uch yo‘nalishda :

- So‘z ustida ishlash;
- So‘z birikmasi va gap ustida ishlash;
- Bog‘lanishli nutq ustida ishlash

orqali amalga oshirilishi metodik adabiyotlarda qayd etilgan.

Savod o‘rgatish darslarida ham yuqoridagi uch yo‘nalish bo‘yich ishlar olib boriladi. Ona tilidan olib boriladigan ishlar, shuningdek, savod o‘rgatish ham o‘quvchilar nutqi va tafakkurini o‘stirish bilan bog‘liq holda uyushtiriladi. Savod o‘rgatish davridagi ishlarning miqyosi keng bo‘lib, ekskursiyalar, bolalarning kuzatishlari, predmet darslar, rasm yuzasidan suhbat va shu kabilar bilan bog‘lanadi.

Bu davrda ham o‘quvchilar nutqini yanada o‘stirishning vazifalari quyidagilardan iborat bo‘ladi :

1) o‘quvchilar nutqidagi kamchiliklarni to‘g‘rilash;

2) ularning tasavvur va tushuncha doirasini kengaytirish bilan bog‘liq holda lug‘atini boyitish;

3) o‘quvchilar nutqidagi ayrim so‘zlarning ma’nosiga aniqlik kiritsh;

4) gap va uch-to‘rt gapli kichik “hikoyacha” (bog‘lanishli nutq) ni og‘zaki to‘g‘ri tuzish ko‘nikmasini o‘stirish.

Bolalar ushbu davrda, birinchidan, ish qurollari, tabiatdagi narsalar, kiyim-kechak kabi predmetlar bilan tanishish yordamida so‘zni ongli ishlatishga; ikkinchidan, turli sodda yig‘iq gap (O‘quvchilar yozyaptilar), sodda yoyiq gap (Ali maktabga bordi), uyushiq bo‘lakli gap (Salim yugurdi va g‘olib bo‘ldi) tuzadilar. Bu mashqlar amaliy-mashqlar yordamida egallaydilar.

Bolalarning nutq o‘stirishi uchun asosiy manba ularning shaxsiy tajribalari, kishilar hayoti va tabiatni kuzatishlari hisoblanadi. Qiziqarli suhbat uchun narsalar, uy-ro‘zg‘or buyumlari, o‘simliklar, hayvonlar kabilar muhim mavzular sifatida xizmat qiladi. Suhbat jarayonida bolalarda hosil qilingan tasavvur asosida aniq tushunchalar shakllanadi.

Savod o‘rgatish davrida nutq o‘stirishga oid ish turlariga tevarak-atrofdagi jonli predmetlarning nomini, ularning belgilarni aytish, predmetlarni ma’lum belgilari asosida guruhlash kabi mashqlar kiradi. Masalan, o‘qituvchining topshirig‘iga muvofiq, ma’lum bir mavzuda (qish, mevali bog‘, sinf, maktab haqida) ikki so‘zdan iborat gap tuzadilar; keyinroq esa shunday yig‘iq gaplar tuzib, uni savollar yordamida yoyiq gaplarga aylantiradlar. Ular o‘rgangan harflaridan so‘zlar va kichik gaplar tuzib yozadlar.

O‘quvchilar o‘qish darslarida berilgan rasmga qarab kichik hikoyacha tuzadilar, o‘qituvchining savoliga to‘liq javob berishni o‘rganadilar. Alifbedagi rangli chiroyli rasmlar tevarak-atrofdagi hodisa va predmetlar, hayvonlar va o‘simliklarning nomini idrok etishga, bilib olishga yordam beradi.

Savod o‘rgatish davri o‘quvchilarning talaffuzini yaxshilash uchun ham asosiy jarayon bo‘lib, negaki ko‘pgina bolalar talaffuzida kamchiliklar bo‘ladi : bir tovush o‘rniga boshqasini (sh o‘rniga s, r o‘rniga y yoki l) talaffuz qiladilar, tovushlar o‘rnini almashtirib qo‘yadilar va hokazo. Bunday kamchiliklarni bartaraf etish uchun logopedlar maxsus mashqlardan foydalangan holda ish yuritadilar. O‘qituvchi ham har bir darsda va darsdan tashqari vaqtlarda o‘quvchilar talaffuzini kuzatib borishi, kamchiliklarni aytib, to‘g‘ri talaffuz namunasini ko‘rsatishi lozim.

Savod o‘rgatsh davridagi har bir dars jarayonida nutq o‘stirish ishiga alohida e’tibor qaratish lozim. Shundagina o‘quvchilarda adabiy nutq (shevalar ta’sirsiz, adabiy me’yor asosidagi nutq) ko‘nikmalar shakllanadi va malakaga aylanib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947 -son Farmoni. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar

strategiyasi to‘g‘risda // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami. – T .: 2017.

2. Boshlang‘ich ta’lim bo‘yicha yangi tahrirdagi o‘quv dasturi // Boshlang‘ich ta’lim j, - T .:1998.

3. R. Safarova va boshq. Savod o‘rgatish darslari. – T .: Yangiyul poligraph service,2020.

4. S.Matchonov va boshqalar. Boshlang‘ich sinf o‘qish darslarini pedagogik texnologiyalarasosda tashkil etish. – T .: Yangiyul poligraph service, 2008.

TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA O‘QITUVCHINING PEDAGOGIK QOBILIYATI

Sherboyeva Ozoda Ma’rufqul qizi

GDPI, “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda ta’lim samaradorligini oshirishda o‘qituvchining pedagogik qobiliyatining ahamiyati, pedagogik mahoratning asosiy jihatlari hamda zamonaviy ta’lim jarayonida o‘qituvchiga qo‘yiladigan talablar yoritilgan. Shuningdek, o‘qituvchining kommunikativ, tashkilotchilik va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish orqali o‘quvchilarning bilim olish faoliyatini samarali tashkil etish masalalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: pedagogik qobiliyat, ta’lim samaradorligi, pedagogik mahorat, kommunikativ qobiliyat, ijodkorlik, motivatsiya, o‘qituvchi, zamonaviy ta’lim, interfaol metodlar.

Annotation: in this article, the importance of a teacher’s pedagogical abilities in improving educational effectiveness is discussed. It highlights the main aspects of pedagogical skills and the requirements for teachers in modern education. The paper also analyzes the role of communicative, organizational, and creative abilities in effectively organizing students’ learning activities.

Keywords: pedagogical ability, educational effectiveness, pedagogical skills, communication skills, creativity, motivation, teacher, modern education, interactive methods.

Аннотация: в данной статье рассматривается значение педагогических способностей учителя в повышении эффективности образования. Освещаются основные аспекты педагогического мастерства и современные требования к личности учителя. Также анализируются коммуникативные, организаторские и творческие способности педагога в организации эффективного учебного процесса.

Ключевые слова: педагогические способности, эффективность образования, педагогическое мастерство, коммуникативные способности, творчество, мотивация, учитель, современное образование, интерактивные методы.

Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar o‘qituvchidan yuqori darajadagi bilim, malaka va pedagogik qobiliyatni talab qilmoqda. Ta’lim samaradorligi ko‘p jihatdan o‘qituvchining darsni tashkil etish mahorati, o‘quvchilar

bilan muloqoti hamda zamonaviy metodlardan foydalana olishiga bog‘liqdir. Chunki o‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki yosh avlodni tarbiyalovchi, ularni mustaqil fikrlashga yo‘naltiruvchi shaxs hisoblanadi.

Pedagogik qobiliyat o‘qituvchining ta’lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish, o‘quvchilar bilan ishlash, ularning qiziqishi va ehtiyojlarini anglay olish kabi muhim sifatlarini o‘z ichiga oladi. Pedagogik qobiliyatga ega bo‘lgan o‘qituvchi o‘quvchilarda bilim olishga qiziqish uyg‘ota oladi, dars jarayonini jonli va mazmunli tashkil qiladi. Natijada ta’lim samaradorligi oshadi. O‘qituvchining eng muhim pedagogik qobiliyatlaridan biri kommunikativ qobiliyatdir. Bu qobiliyat orqali o‘qituvchi o‘quvchilar bilan samimiy va erkin muloqot o‘rnatadi. Dars davomida o‘quvchilarning fikrini tinglash, ularni rag‘batlantirish, savollariga to‘g‘ri javob berish ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’limda o‘qituvchining mehribonligi, sabr-toqati va nutq madaniyati muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, tashkilotchilik qobiliyati ham pedagogik faoliyatning ajralmas qismidir. O‘qituvchi dars vaqtini to‘g‘ri taqsimlay olishi, o‘quvchilar faoliyatini boshqarishi va sinfda intizomni saqlashi zarur. Yaxshi tashkil etilgan dars o‘quvchilarning faolligini oshiradi hamda mavzuni oson o‘zlashtirishga yordam beradi. Ta’lim samaradorligini oshirishda o‘qituvchining ijodkorligi ham katta rol o‘ynaydi. Zamonaviy pedagog interfaol metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion usullardan foydalangan holda darslarni qiziqarli tashkil etishi kerak. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “BBB”, “Insert”, “Rolli o‘yin” kabi metodlar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi va darsdagi faolligini oshiradi. Pedagogik qobiliyatni rivojlantirish doimiy o‘rganish va o‘z ustida ishlashni talab etadi. O‘qituvchi yangi pedagogik texnologiyalarni o‘rganib borishi, malaka oshirish kurslarida qatnashishi hamda tajribali ustozlar faoliyatidan samarali foydalanishi zarur. Bu esa ta’lim sifati va samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, ta’lim samaradorligini oshirishda o‘qituvchining pedagogik qobiliyati muhim omillardan biri hisoblanadi. Pedagogik qobiliyatga ega o‘qituvchi darsni samarali tashkil etadi, o‘quvchilarda bilim olishga qiziqish uyg‘otadi va ularning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi. Kommunikativ, tashkilotchilik va ijodiy qobiliyatlarning uyg‘unligi o‘quv jarayonining sifatini oshiradi. Shuning uchun har bir o‘qituvchi o‘z pedagogik mahoratini muntazam ravishda rivojlantirib borishi lozim. Bu esa kelajakda bilimli, tafakkuri keng va barkamol avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent.

2. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent, 2010.

3. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2020.

4. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent.

5. Ziyonet ta’lim portali. https://ziyonet.uz

6. O‘zbekiston Milliy kutubxonasi elektron manbalari. https://natlib.uz

BOSHLANG‘ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA PUNKTUATSION BILIMLARNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ZARURIYATI

Savdaboyeva Muxlisa Foziljon-qizi
Guliston davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida punktuatsion savodxonlikni shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari tadqiq etilgan. Boshlang‘ich ta’limda tinish belgilarini o‘rgatishning pedagogik zaruriyati, ularning nutqning aniqligi va ma’no mazmunini ochib berishdagi roli tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Punktuatsiya, tinish belgilari, boshlang‘ich sinf, nutqiy kompetensiya, pedagogik zaruriyat, savodxonlik, metodika.

Аннотация: В данной статье исследуются теоретические и практические основы формирования пунктуационной грамотности у учащихся начальных классов. Анализируется педагогическая необходимость обучения знакам препинания в начальном образовании, их роль в обеспечении точности речи и раскрытии смыслового содержания.

Ключевые слова: Пунктуация, знаки препинания, начальные классы, речевая компетенция, педагогическая необходимость, грамотность, методика.

Abstract: This article examines the theoretical and practical foundations of forming punctuation literacy in primary school students. The pedagogical necessity of teaching punctuation marks in primary education and their role in ensuring the accuracy of speech and revealing the semantic content are analyzed.

Keywords: Punctuation, punctuation marks, primary school, speech competence, pedagogical necessity, literacy, methodology.

Boshlang‘ich sinf ona tili ta’limining ustuvor vazifalaridan biri o‘quvchilarda izchil va mantiqiy nutqni shakllantirishdir. Punktuatsiya faqatgina texnik qoidalar to‘plami emas, balki fikrning chegarasini, mazmuniy urg‘usini va hissiy bo‘yog‘ini belgilovchi murakkab lingvistik tizimdir. O‘quvchi yozma nutqida tinish belgilaridan to‘g‘ri foydalana olmas ekan, uning fikri tushunarsiz yoki noto‘g‘ri talqin qilinishi mumkin. Shu bois, punktuatsion bilimlarni ilk bosqichdanoq tizimli shakllantirish bugungi kun pedagogikasining kechiktirib bo‘lmaydigan zaruriyatidir.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari gapning chegarasini aniqlashda ko‘pincha qiynaladilar, bu esa nuqta va so‘roq belgilarining o‘rinsiz qolib ketishiga sabab bo‘ladi. Punktuatsion ko‘nikmalar bolada mantiqiy izchillikni tarbiyalaydi, chunki har bir belgi ma’lum bir fikriy tugallanishni bildiradi. Masalan, vergulning gap ichidagi vazifasini tushunish o‘quvchiga gap bo‘laklari o‘rtasidagi munosabatni anglashga yordam beradi. Bu jarayon o‘quvchining nafaqat yozma, balki og‘zaki nutqida ham pauzalarni to‘g‘ri qo‘llashiga, ohangdorlikni saqlashiga zamin yaratadi.

Har bir qo‘yilgan tinish belgisi o‘quvchiga matn mazmunini qismlarga ajratish va asosiy urg‘uni qayerga qo‘yish kerakligini ko‘rsatib beradi. Mazkur jarayonda o‘quvchi matndagi so‘roq va his-hayajon belgilarini farqlash orqali nutqning emotsional bo‘yog‘ini ifodalash mahoratini egallaydi. Tinish belgilarini to‘g‘ri qo‘llash ko‘nikmasi rivojlangani sari bolaning matnni tushunib o‘qish darajasi ham sezilarli darajada yuksaladi. O‘quvchi gap oxirida to‘xtam yasashni o‘rganishi uning fikrlash tezligi va

nutq tempi oʻrtasidagi muvozanatni taʼminlaydi. Vergul va boshqa ajratuvchi belgilar gapning ichki qurilishini tahlil qilishga oʻrgatib, bolaning sintaktik savodxonligini oshiradi. Punktuatsion bilimlar shakllanishi natijasida oʻquvchi yozgan matn boshqalar uchun tushunarli, aniq va mantiqli koʻrinishga keladi. Darslarda qoʻllaniladigan turli grafik sxemalar va intonatsion mashqlar bolaga tinish belgilarining tirik vazifasini anglashga yordam beradi. Bola har bir belgining oʻziga xos "ovozi" borligini tushunib yetgach, uning yozma ishlari sifat jihatidan yangi bosqichga koʻtariladi. Maʼlum bir fikrni yakunlashda nuqtaning ahamiyatini bilish oʻquvchini ortiqcha soʻzbozlikdan va chalkash gaplardan qochishga oʻrgatadi.

Punktuatsiya darslari oʻquvchining diqqatini soʻzlar oʻrtasidagi koʻrinmas aloqalarga qaratib, unda lingvistik sezgirlikni tarbiyalaydi. Tinish belgilari ustida ishlash jarayoni bolaning oʻz yozganlarini qayta tahrir qilish va xatolarini mustaqil tuzatish malakasini shakllantiradi. Bu malakalar kelajakda murakkab matnlar bilan ishlashda va yuqori sinflarda ona tilini chuqur oʻzlashtirishda mustahkam poydevor boʻladi. Oʻquvchi tinish belgilarini shunchaki grafik shakl emas, balki maʼnoni boshqaruvchi qurol sifatida koʻra boshlaydi. Nutqiy kompetensiyaning ushbu qismi oʻquvchining muloqot jarayonida oʻz fikrini taʼsirchan va savodli yetkazishini kafolatlaydi.

Punktuatsion savodxonlik orqali bola yozuv madaniyatini egallaydi va bu uning umumiy maʼnaviy kamolotiga hissa qoʻshadi. Har bir darsda tinish belgilarining vazifasini tahlil qilish oʻquvchini tilning naqadar nozik va boy tizim ekanligiga ishontiradi. Yakuniy natijada oʻquvchi nafaqat qoidalarni yod oladi, balki ularni oʻzining mustaqil ijodiy ishlarida ongli ravishda qoʻllash darajasiga yetadi.

Punktuatsiyani oʻrgatishda quruq nazariyadan amaliyotga oʻtish oʻquvchining tilga boʻlgan qiziqishini oshiradi va har bir darsda matnning maʼnoviy butunligini tahlil qilish bolada matn ustida ishlash koʻnikmasini shakllantiradi. "Tinish belgilarisiz matn" metodidan foydalanish oʻquvchini har bir soʻz va gapning vazifasiga eʼtiborli boʻlishga undaydi va bu orqali bola tinish belgilarining maʼno hosil qiluvchi kuchini anglab yetadi.

Diktant va bayonlar yozish jarayonida oʻqituvchining intonatsiyasi oʻquvchi uchun grafik belgilarning jonli timsoli boʻlib xizmat qiladi hamda bu tovush va belgi oʻrtasidagi bogʻliqlikni mustahkamlaydi. Oʻquvchi oʻz ijodiy matnlarini yaratishda tinish belgilarini ongli ravishda qoʻllay boshlashi uning mustaqil fikrlash qobiliyati oʻsayotganidan dalolat beradi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar punktuatsiyani shunchaki imlo qoidasi emas, balki fikrni tushunarli yetkazish sanʼati sifatida talqin etadi.

Matnni punktuatsion tahlil qilish orqali oʻquvchi muallifning maqsadini va qahramonlarning kayfiyatini chuqurroq his qilishni oʻrganadi. Tinish belgilarining intonatsiya bilan bogʻliqligini tushuntirish oʻquvchining oʻqish tezligi va ifodaliligiga ijobiy taʼsir koʻrsatadi. Har bir mashq bolada yozma nutqqa nisbatan estetik didni tarbiyalaydi va oʻz fikrini tartibli bayon qilish odatini shakllantiradi. Savodxonlikning ushbu darajasi oʻquvchining umumiy oʻquv faoliyatidagi muvaffaqiyatlarini taʼminlovchi muhim omildir. Punktuatsiyani nutqiy kompetensiya bilan bogʻlash

bolaning muloqot jarayonida o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi. Darsda qo‘llaniladigan interfaol metodlar punktuatsiyani qiyin fan emas, balki qiziqarli mantiqiy o‘yinga aylantiradi.

O‘quvchi tinish belgilari yordamida gapdagi mantiqiy urg‘uni boshqarishni o‘rganishi uning nutqini yanada ta’sirchan qiladi. Tinish belgilarining o‘rni o‘zgarganda gap ma’nosi butunlay o‘zgarishi haqidagi misollar bolaning lingvistik tafakkurini charxlaydi. Ijodiy yondashuv asosida tashkil etilgan darslarda o‘quvchi tilning cheksiz imkoniyatlarini kashf etadi. Matn ustida ishlash ko‘nikmasi bolaga axborotni to‘g‘ri qabul qilish va uni qayta ishlashda yordam beradi. Punktuatsion savodxonlik o‘quvchining intellektual salohiyatini aks ettiruvchi ko‘zgudir. Mazkur metodika boshlang‘ich sinf bitiruvchilarining yozma nutqi yuqori talablarga javob berishini kafolatlaydi. Bolalarda tinish belgilariga nisbatan "sezgirlik" shakllanishi ularning o‘qish savodxonligi darajasini yangi bosqichga olib chiqadi. Har bir dars o‘quvchini tilning tartib va intizomga asoslangan go‘zalligidan bahramand etadi. Yakuniy natijada o‘quvchi punktuatsiyani shunchaki majburiyat emas, balki o‘z fikrini mukammal ifodalash vositasi deb biladi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinflarda punktuatsion ko‘nikmalarni shakllantirish o‘quvchining intellektual salohiyati va savodxonlik darajasini belgilaydi. Tinish belgilari yozma nutqning "nafas olishi" va mantiqiy karkasidir. Ushbu bilimlarni tizimli o‘rgatish orqali biz kelajakda o‘z fikrini ham yozma, ham og‘zaki shaklda ravon va aniq bayon eta oladigan komil shaxsni tarbiyalashga erishamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdullayeva Q. Boshlang‘ich sinf darslarida tinish belgilarini o‘rgatish usullari. // "Boshlang‘ich ta’lim" jurnali, 2018, №4.

2. Azimova I. Ona tili darsliklarining o‘quvchi nutqiy kompetensiyasini shakllantirishga yo‘naltirilgan mazmuni. – Toshkent, 2019.

3. Baranov M. T. Metodika obucheniya punktuatsii v shkole. – M.: "Akademiya", 2010.

4. Boymirzayeva S. O‘zbek tili punktuatsiyasining matn shakllanishidagi roli. – Toshkent, 2008.

5. G‘ulomova N. Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida o‘quvchilarning bog‘lanishli nutqini o‘stirish metodikasi. – Toshkent, 2011.

6. Jamolxonov H. Nutq madaniyati va davlat tilida ish yuritish. – Toshkent: "Talqin", 2005.

BOSHLANG‘ICH TA’LIM JARAYONIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI QO‘LLASH USULLARI

Qudratova Laylo Eshpulat qizi

Guliston davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda boshlang‘ich ta’lim jarayonida axborot texnologiyalarini qo‘llashning ahamiyati, ularning ta’lim samaradorligini oshirishdagi o‘rni hamda o‘quv jarayonida qo‘llash usullari yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma

va malakalarini rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilingan. Maqolada multimedia vositalari, elektron darsliklar, interaktiv metodlar va internet resurslaridan foydalanish orqali dars jarayonini samarali tashkil etish masalalari koʻrib chiqilgan.

Kalit soʻzlar: axborot texnologiyalari, boshlangʻich taʼlim, multimedia, interaktiv metodlar, elektron taʼlim resurslari, kompyuter texnologiyalari, raqamli taʼlim.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение использования информационных технологий в процессе начального образования, их роль в повышении эффективности обучения, а также методы их применения в учебном процессе. Также анализируются возможности развития знаний, умений и навыков учащихся с помощью современных информационно-коммуникационных технологий. В статье уделяется внимание использованию мультимедийных средств, электронных учебников, интерактивных методов и интернет-ресурсов для эффективной организации учебного процесса.

Ключевые слова: информационные технологии, начальное образование, мультимедиа, интерактивные методы, электронные образовательные ресурсы, компьютерные технологии, цифровое образование.

Annotation: This article discusses the importance of using information technologies in the process of primary education, their role in increasing the effectiveness of teaching, and the methods of their application in the educational process. It also analyzes the opportunities for developing students' knowledge, skills and abilities through modern information and communication technologies. The article highlights the effective organization of the learning process through the use of multimedia tools, electronic textbooks, interactive methods and internet resources.

Keywords: information technologies, primary education, multimedia, interactive methods, electronic learning resources, computer technologies, digital education.

Hozirgi globallashuv va raqamli texnologiyalar rivojlangan davrda taʼlim tizimida ham zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Taʼlim jarayonini samarali tashkil etish, oʻquvchilarning bilim olishga boʻlgan qiziqishini oshirish hamda ularning mustaqil fikrlashini rivojlantirishda axborot texnologiyalari muhim vosita hisoblanadi. Ayniqsa, boshlangʻich taʼlim bosqichida axborot texnologiyalarini qoʻllash oʻquvchilarning bilimlarni tez va samarali oʻzlashtirishiga yordam beradi.

Boshlangʻich taʼlim maktab taʼlimining muhim bosqichi boʻlib, bu davrda oʻquvchilarning tafakkuri, dunyoqarashi va oʻqishga boʻlgan munosabati shakllanadi. Shuning uchun dars jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va axborot texnologiyalaridan foydalanish taʼlim samaradorligini oshiradi. Axborot texnologiyalaridan foydalanish orqali oʻquv jarayonini yanada qiziqarli, tushunarli va samarali tashkil etish mumkin.

Axborot texnologiyalari taʼlim jarayonini modernizatsiya qilishda muhim vosita hisoblanadi. Ular oʻquvchilarga axborotni tez va samarali yetkazish imkonini beradi. Shuningdek, dars jarayonida turli multimedia vositalaridan foydalanish oʻquvchilarning diqqatini jalb qiladi va oʻrganilayotgan mavzuni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Boshlang‘ich sinflarda axborot texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarning bilim olish jarayonini yanada qiziqarli qiladi. Masalan, dars jarayonida slaydlar, videolar, animatsiyalar va interaktiv dasturlardan foydalanish orqali murakkab tushunchalarni oson tushuntirish mumkin. Bu esa o‘quvchilarning mavzuni tezroq o‘zlashtirishiga yordam beradi.

Axborot texnologiyalarining yana bir muhim jihati shundaki, ular o‘quvchilarning mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Internet resurslari, elektron darsliklar va turli ta’lim platformalari orqali o‘quvchilar mustaqil ravishda bilimlarini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida axborot texnologiyalarini qo‘llashning bir necha samarali usullari mavjud.

Birinchi usul — multimedia taqdimotlaridan foydalanish. Dars jarayonida PowerPoint yoki boshqa taqdimot dasturlari yordamida mavzuni slaydlar orqali tushuntirish o‘quvchilar uchun qulay va qiziqarli bo‘ladi. Slaydlar orqali rasmlar, diagrammalar va videolarni ko‘rsatish o‘quvchilarning mavzuni yaxshiroq anglashiga yordam beradi.

Ikkinchi usul — interaktiv ta’lim dasturlaridan foydalanish. Hozirgi kunda boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun mo‘ljallangan ko‘plab o‘quv dasturlari mavjud. Ushbu dasturlar orqali o‘quvchilar o‘yin shaklida bilim oladilar. Bu esa ularning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.

Uchinchi usul — elektron darsliklar va resurslardan foydalanish. Elektron darsliklar o‘quvchilarga mavzuni mustaqil ravishda o‘rganish imkonini beradi. Ular matn, rasm, audio va video materiallarni o‘z ichiga olgani sababli o‘quv jarayonini yanada samarali qiladi.

To‘rtinchi usul — internet resurslaridan foydalanish. Internet orqali turli ta’limiy saytlar, video darslar va interaktiv mashqlar yordamida o‘quvchilar bilimlarini boyitishlari mumkin. Bu jarayon o‘quvchilarning axborot bilan ishlash ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

Beshinchi usul — onlayn test va baholash tizimlari. Zamonaviy texnologiyalar yordamida o‘quvchilarning bilimini tez va aniq baholash mumkin. Onlayn testlar o‘quvchilarning bilim darajasini aniqlashda samarali vosita hisoblanadi.

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish bir qator afzalliklarga ega. Avvalo, ular o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Interaktiv va vizual materiallar yordamida o‘quvchilar mavzuni osonroq tushunadilar. Bundan tashqari, axborot texnologiyalari o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi. O‘quvchilar turli manbalar bilan ishlash orqali axborotni tahlil qilish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar. Axborot texnologiyalari ta’lim jarayonini individuallashtirish imkonini ham beradi. Har bir o‘quvchi o‘z qobiliyatiga qarab bilim olishi mumkin. Bu esa o‘quvchilarning bilim darajasini oshirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta’lim jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy texnologiyalar yordamida dars jarayonini yanada qiziqarli, samarali va interaktiv

tashkil etish mumkin. Bu esa o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va ularning ijodiy hamda mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Kelajakda ta’lim tizimida axborot texnologiyalaridan yanada kengroq foydalanish ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish ko‘nikmalariga ega bo‘lishlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2021.

2. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2015.

3. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: “Fan”, 2012.

4. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: “Iste’dod”, 2008.

5. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: “Fan”, 2006.

6. Abduqodirov A.A. Axborot texnologiyalari va masofaviy ta’lim. – Toshkent: “Fan”, 2013.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIGA ONA TILI DARSLARINI O‘QITISHDA INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISH

Norbo‘tayeva Marjona Ilhom qizi

GDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: ushbu tezisda boshlang‘ich sinf ona tili darslarini o‘qitishda innovatsion metodlardan foydalanish haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, interfaol metodlar orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, nutq madaniyati, ijodiy qobiliyati va darsga bo‘lgan qiziqishini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, ona tili, innovatsion metod, interfaol usul, pedagogik texnologiya, mustaqil fikrlash, kreativlik, ta’lim samaradorligi.

Abstract: This thesis discusses the importance of using innovative methods in teaching native language lessons in primary education. It also analyzes the role of interactive methods in developing students’ independent thinking, speech culture, creativity and interest in lessons.

Keywords: primary education, native language, innovative methods, interactive teaching, creativity, pedagogical technology, educational effectiveness.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение инновационных методов в преподавании уроков родного языка в начальных классах. Анализируется роль интерактивных методов в развитии самостоятельного мышления, культуры речи и творческих способностей учащихся.

Ключевые слова: начальное образование, родной язык, инновационные методы, интерактивное обучение, педагогические технологии, творческое мышление.

Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar o‘qituvchilardan dars jarayonini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishni talab qilmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichi barcha fanlarni o‘zlashtirishning poydevori hisoblanganligi sababli, ushbu davrda o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirish muhim vazifalardan biridir. Shu nuqtai nazardan boshlang‘ich sinf ona tili darslarida innovatsion metodlardan foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi.

Ona tili darslari o‘quvchilarning savodxonligini oshirish, og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirish, erkin fikrlash hamda muloqot madaniyatini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. An’anaviy dars jarayonida o‘quvchi ko‘proq tinglovchi vazifasini bajaradi. Innovatsion metodlar esa o‘quvchini darsning faol ishtirokchisiga aylantiradi. Bu metodlar orqali o‘quvchilar mustaqil izlanishga, o‘z fikrini erkin ifodalashga va muammoli vaziyatlarga ijodiy yondashishga o‘rganadilar. 2-sinf ona tili darsliklarida matn bilan ishlash jarayonida “Insert” metodidan foydalanish samarali hisoblanadi. O‘quvchilar matnni o‘qish davomida o‘zlariga tanish bo‘lgan ma’lumotlarni, yangi tushunchalarni va tushunmagan joylarini maxsus belgilar orqali ajratib boradilar. Bu esa matnni chuqur anglashga yordam beradi. 4-sinf ona tili darsliklarida esa grammatik mavzularni mustahkamlashda “Sinkveyn” metodidan foydalanish samarali natija beradi. Masalan, “Vatan” mavzusida sinkveyn tuzish orqali o‘quvchilar so‘z boyligini oshiradi hamda fikrni qisqa va mazmunli ifodalashga o‘rganadilar.Shuningdek, boshlang‘ich sinf darsliklarida berilgan dialog va matnlarni rollarga bo‘lib o‘qish ham muhim innovatsion usullardan biri hisoblanadi. Bu usul o‘quvchilarning og‘zaki nutqini rivojlantirib, ifodali o‘qish ko‘nikmasini shakllantiradi. Ayniqsa, sahnalashtirish elementlari qo‘llanganda o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishi yanada ortadi. Ona tili darslarida AKT vositalaridan foydalanish ham darslikdagi mavzularni samarali tushuntirishga yordam beradi. Masalan, multimedia taqdimotlari, audio matnlar va interaktiv mashqlar orqali o‘quvchilarning mavzuni tezroq o‘zlashtirishi ta’minlanadi. Elektron darsliklar va animatsion materiallar esa o‘quvchilarning diqqatini jalb qilib, mavzuni esda saqlash imkoniyatini kuchaytiradi. Innovatsion metodlar deganda zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan interfaol usullar tushuniladi. Bunday metodlarga “Aqliy hujum”, “Klaster”, “BBB”, “Insert”, “Sinkveyn”, “Rolli o‘yinlar” kabi usullar kiradi. Ushbu metodlar o‘quvchilarning darsga qiziqishini oshirib, bilimlarni chuqur va mustahkam o‘zlashtirishga yordam beradi. Masalan, “Aqliy hujum” metodida o‘quvchilar ma’lum bir mavzu yuzasidan o‘z fikrlarini erkin bayon qiladilar. Bu esa ularda tezkor fikrlash va mantiqiy tafakkurni rivojlantiradi. “Klaster” metodida esa mavzu tarmoqlar asosida yoritilib, o‘quvchilarning fikrlarni tizimli bayon qilish ko‘nikmasi shakllanadi. “BBB” metodida o‘quvchilarning avvalgi va yangi bilimlari taqqoslanadi hamda mavzuni anglash darajasi oshadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari yosh jihatdan harakatchan, qiziquvchan va ko‘rgazmali vositalar orqali bilimni tez qabul qiluvchi bo‘ladilar. Shu sababli innovatsion metodlardan foydalanish dars samaradorligini oshiradi. Interfaol mashg‘ulotlar orqali o‘quvchilar darsda faol qatnashadi, jamoada ishlashni o‘rganadi va o‘ziga bo‘lgan ishonchi ortadi. Shuningdek, innovatsion metodlar o‘quvchilarning

ijodiy qobiliyatini rivojlantirishda ham muhim vosita hisoblanadi. Matn yaratish, hikoya tuzish, sahnalashtirish, guruhlarda ishlash kabi topshiriqlar o‘quvchilarning kreativ tafakkurini shakllantiradi. Natijada o‘quvchilarning nutqi ravonlashadi, lug‘at boyligi kengayadi hamda fikrni aniq ifodalash malakasi rivojlanadi. Bugungi raqamli davrda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham ona tili darslarining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Multimedia vositalari, elektron darsliklar, videoroliklar va interaktiv testlar darslarni qiziqarli tashkil etishga yordam beradi. Ayniqsa, slaydlar, audio matnlar va animatsiyalar orqali mavzularni tushuntirish o‘quvchilarning diqqatini jalb qiladi va bilimlarni uzoq muddat xotirada saqlash imkonini beradi. O‘qituvchining innovatsion faoliyati ham muhim ahamiyatga ega. Pedagog har bir darsga ijodiy yondashib, mavzuga mos metodlarni tanlay bilishi kerak. Chunki metodlarning to‘g‘ri qo‘llanishi dars sifatini belgilaydi. O‘qituvchi zamonaviy texnologiyalarni puxta egallashi va ularni ta’lim jarayoniga samarali tatbiq etishi zarur.

Bilamizki, boshlang‘ich sinf ona tili darslarini o‘qitishda innovatsion metodlardan foydalanish o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, mustaqil fikrlashini rivojlantiradi hamda ta’lim samaradorligini yuksaltiradi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar barkamol, ijodkor va intellektual salohiyatli yoshlarni tarbiyalashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.

2. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2017.

3. Yo‘ldoshev J. Pedagogik texnologiyalar asoslari. – Toshkent, 2019.

4. Yuldasheva D.Sh., Toirova M.E. Ona tili. 4-sinf uchun darslik. IV qism. – T.: "Novda Edutainment", 2023.

5. Ziyodullayeva D. Boshlang‘ich ta’lim metodikasi. – Toshkent, 2020.

6. Shodiyeva B., G‘ulomova H. Ona tili va o‘qish savodxonligi. 2-sinf uchun darslik. II qism. – T.: "Novda Edutainment", 2023.

7. Wikipedia. https://uz.wikipedia.org

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLARNING AHAMIYATI

Afzuna Cholliyeva

GDPI, Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotasiya.Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlashda zamonaviy pedagogik yondashuvlarning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, innovatsion texnologiyalar, 5E modeli, STEAM ta’limi va interfaol metodlardan foydalanishning ta’lim sifatiga ta’siri tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, zamonaviy yondashuv, pedagogik texnologiya, 5E modeli, STEAM, innovatsion metodlar, kompetensiya.

Аннотация. В данной статье рассматривается значение современных подходов в подготовке учителей начальных классов. Анализируется влияние

инновационных технологий, модели 5E, STEAM-образования и интерактивных методов на качество образования.

Ключевые слова: начальное образование, современные подходы, педагогические технологии, модель 5E, STEAM, инновационные методы, компетенция.

Abstract:This article discusses the importance of modern approaches in the training of primary school teachers. The influence of innovative technologies, the 5E model, STEAM education, and interactive methods on the quality of education is analyzed.

Keywords: primary education, modern approaches, pedagogical technology, 5E model, STEAM, innovative methods, competence.

Bugungi globallashuv jarayonida ta’lim tizimini zamonaviy talablar asosida tashkil etish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida innovatsion yondashuvlardan foydalanish davr talabi bo‘lib bormoqda. Chunki boshlang‘ich ta’lim o‘quvchilarning keyingi bilim olish bosqichlari uchun mustahkam poydevor yaratadi.Zamonaviy o‘qituvchi nafaqat fanini mukammal bilishi, balki pedagogik texnologiyalar, axborot-kommunikatsiya vositalari hamda interfaol metodlardan samarali foydalana olishi kerak. Shu sababli pedagoglarni tayyorlash jarayonida yangicha yondashuvlarni qo‘llash ta’lim sifatini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar — bu ta'lim jarayonini tashkil etishda o‘quvchi shaxsini markazga qo‘ygan, uning individual xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda amalga oshiriladigan metod va texnologiyalar majmuasidir. Ushbu yondashuvlarning asosiy maqsadi: o‘quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirish mustaqil ta'lim ko‘nikmalarini shakllantirish amaliy bilimlarni mustahkamlash.Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlashda innovatsion texnologiyalar muhim o‘rin egallaydi. Interfaol metodlardan foydalanish o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, mustaqil fikrlashini rivojlantiradi hamda ijodiy qobiliyatlarini shakllantiradi. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Insert”, “Bumerang”, “Sinkveyn” kabi metodlar ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.Bugungi kunda 5E modeli ham samarali pedagogik yondashuvlardan biri sifatida keng qo‘llanilmoqda. Ushbu model quyidagi bosqichlardan iborat:

Engage — o‘quvchini darsga jalb qilish;

Explore — mustaqil izlanish olib borish;

Explain — o‘zlashtirilgan bilimlarni tushuntirish;

Elaborate — bilimlarni amaliyotda qo‘llash;

Evaluate — natijalarni baholash.

Mazkur model o‘quvchilarning mustaqil bilim olishini ta’minlaydi va dars jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi.

Boshlang‘ich ta’limda STEAM texnologiyasidan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. STEAM yondashuvi fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematikani integratsiyalash orqali o‘quvchilarda kreativlik hamda muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu esa kelajakda raqobatbardosh kadrlarni

tayyorlashga xizmat qiladi.Raqamli texnologiyalardan foydalanish ham zamonaviy ta’limning ajralmas qismiga aylandi. Interaktiv doskalar, multimedia vositalari, elektron platformalar va onlayn resurslar dars jarayonini yanada qiziqarli va samarali tashkil etishga yordam beradi. O‘qituvchi axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalana olishi zarur.

STEAM - bu bir nechta fan sohalarini birlashtirgan ta'lim texnologiyasi. Bu tanqidiy fikrlash, tadqiqot qobiliyatlari va guruhda ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish vositasidir. STEAM so‘zi ingliz 4 so‘zning bosh harflaridan tashkil topgan abreviatura bo‘lib, unda:

S - Science -Fan T - Technology - Texnologiya E - Engineering -Muhandislik A - Art - San'at

M - Mathematics - Matematika kabi fanlarning qo‘shilishidan kelib chiqqan bo‘lib, Ushbu yondashuv bilan maktab o‘quvchilari faoliyatining mazmuni san'at va eng yangi axborot texnologiyalaridan foydalanishga bag‘ishlangan muhim ijodiy komponentga asoslanadi[2,3]. O‘quvchilar o‘zlarini eng ko‘p ilhomlantiradigan, o‘zini namoyon qilish vositalarini tanlashlari, umumiy tushunchani ishlab chiqishlari va uni to‘liq amalga oshirishlari, ta'lim jarayonida boshidan oxirigacha uni amalga oshirish texnikasini o‘zlashtirishlari kerak. Shunday qilib, o‘quvchilar ijod jarayonining ijodiy jihatlarining to‘laqonliligi va ahamiyatini anglay oladilar, san'atdagi turli yo‘llar va usullar bilan tanishadilar, hamkorlikdagi ijodiy faoliyatda chinakam ishtirok etadilar.Loyihani ishga tushirishga tayyorgarlik bosqichi STEAM laboratoriyasiga mas'ul o‘qituvchi tomonidan ilmiy muammoni shakllantirish edi. Loyihaga kirish va uning doirasida harakat qilish uchun o‘quvchi o‘zi ega bo‘lgan bilimlarini qo‘llashi yoki yangi fanlararo bilimlarga ega bo‘lishi, qiziqish ko‘rsatishi, maqsadlarga erishishda qat'iyatli bo‘lishi, o‘z ishini rejalashtira olishi va a'zolar bilan kerakli o‘zaro munosabatlarni amalga oshirishi kerak edi.

STEAM ta'lim muhitida bolalar bilimga ega bo‘ladilar va darhol undan foydalanishni o‘rganadilar. Shuning uchun, ular o‘sib ulg‘ayganlarida va hayotiy muammolarga duch kelganida, atrof muhitning ifloslanishi yoki global iqlim o‘zgarishi bo‘ladimi, bunday murakkab masalalarni faqat turli sohalardagi bilimlarga tayanib va birgalikda ishlash orqali hal qilish mumkinligini tushunadilar. Bu yerda faqat bitta mavzu bo‘yicha bilimga tayanish yetarli emas.Ta'lim tizmida sinf - dars tizimidan loyihaviy faoliyatga tomon o‘tish, fundamental bilimlarni funksional bilimlarga ko‘chirish, ularni amaliyotda faol qo‘llash jarayoni orqali fanlar integratsiyasi, muammolar yechimining yangicha yo‘llarni izlash, lozim topilsa, kashf etishga yo‘naltirilgan kabi vazifalarni qo‘ydi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlashda zamonaviy yondashuvlardan foydalanish ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir. Innovatsion pedagogik texnologiyalar, 5E modeli, STEAM ta’limi hamda interfaol metodlardan foydalanish bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Natijada zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega malakali pedagoglar tayyorlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1.Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.

2.Azizxo‘jayeva N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.

3.Yo‘ldoshev J., Xasanboyev J. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2021.

4. Nurmatova D. STEAM ta’lim texnologiyasi asoslari. – Toshkent: Innovatsiya, 2022.

5. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA BO‘LISH VA KO‘PAYTIRISH AMALLARINI O‘RGATISH METODIKASI

Yo‘ldosheva Xonzodabegim Ilhomjon qizi

GDPI, Boshlang‘ich ta'lim yo‘nalishi 12-24 guruh talabasi

e-mail: xonzodabegimyoldosheva@gmail.com

Annotatsiya Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ko‘paytirish va bo‘lish amallarini o‘rgatishning metodik asoslari yoritiladi. Ko‘paytirish va bo‘lish amallarini tushuntirish jarayonida qo‘llaniladigan pedagogik yondashuvlar, ko‘rgazmali vositalar hamda interfaol metodlarning ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, o‘quvchilarda hisoblash ko‘nikmalarini shakllantirish, matematik tafakkurni rivojlantirish hamda amaliy faoliyat orqali bilimlarni mustahkamlash usullari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, ko‘paytirish va bo‘lish amallarini o‘qitishda tizimli yondashuv hamda ko‘rgazmalilik o‘quvchilarning matematik savodxonligini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, matematika metodikasi, ko‘paytirish, bo‘lish, arifmetik amallar, ko‘rgazmali vositalar, interfaol metodlar, matematik savodxonlik.

Abstract This article describes the methodological foundations of teaching multiplication and division operations to primary school students. The study analyzes the importance of pedagogical approaches, visual materials, and interactive methods used in explaining multiplication and division. In addition, the paper examines ways of developing students’ calculation skills, improving mathematical thinking, and strengthening knowledge through practical activities. According to the results of the study, a systematic approach and the use of visual methods in teaching multiplication and division play an important role in improving students’ mathematical literacy.

Keywords: primary education, mathematics teaching methodology, multiplication, division, arithmetic operations, visual aids, interactive methods, mathematical literacy.

Аннотация В данной статье рассматриваются методические основы обучения операциям умножения и деления учащихся начальных классов. Анализируется значение педагогических подходов, наглядных средств и интерактивных методов, используемых в процессе объяснения умножения и деления. Также рассматриваются способы формирования вычислительных навыков у учащихся, развития математического мышления и закрепления

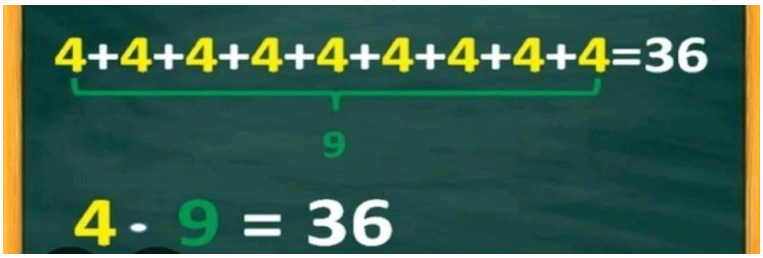
знаний посредством практической деятельности. Результаты исследования показывают, что системный подход и использование наглядности при обучении умножению и делению являются важными факторами повышения математической грамотности учащихся.

Ключевые слова: начальное образование, методика преподавания математики, умножение, деление, арифметические действия, наглядные средства, интерактивные методы, математическая грамотность.

Boshlang‘ich ta’lim tizimida matematika fanini o‘qitish o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashi, tahlil qilish qobiliyati hamda mustaqil xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. A.yniqsa, arifmetik amallarni o‘rgatish boshlang‘ich matematika kursining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ko‘paytirish va bo‘lish amallari o‘quvchilarning hisoblash ko‘nikmalarini shakllantirishda, matematik tafakkurini rivojlantirishda hamda keyingi murakkab matematik mavzularni o‘zlashtirishda muhim asos bo‘lib xizmat qiladi.Boshlang‘ich ta’lim bosqichi o‘quvchilarning matematik bilim va ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Aynan shu davrda o‘quvchilar sonlar ustida amallar bajarish, matematik tushunchalarni anglash hamda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishni o‘rganadilar. Arifmetik amallar orasida ko‘paytirish va bo‘lish amallari alohida o‘rin tutadi, chunki ular o‘quvchilarning hisoblash malakasini rivojlantirish bilan birga, matematik munosabatlarni tushunishga yordam beradi. Ko‘paytirish va bo‘lish amallarini o‘rgatish jarayoni o‘quvchilarning yosh xususiyatlari hamda bilim darajasini hisobga olgan holda tashkil etilishi lozim. Mazkur jarayonda ko‘rgazmali vositalardan foydalanish, amaliy mashqlarni ko‘proq qo‘llash hamda interfaol metodlar asosida darsni tashkil etish o‘quvchilarning mavzuni samarali o‘zlashtirishiga xizmat qiladi. Shu sababli boshlang‘ich sinflarda ko‘paytirish va bo‘lish amallarini o‘qitish metodikasini takomillashtirish ta’lim jarayonining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.Boshlang‘ich sinflarda ko‘paytirish amalini o‘rgatishda o‘quvchilarga avvalo amalning mazmuni tushuntiriladi. Ko‘paytirish, bir xil sonlarni takroriy qo‘shish orqali ifodalanadi va bu tushuncha turli ko‘rgazmali materiallar yordamida vizual tarzda mustahkamlanadi. Masalan, 2+2+2+2 yig‘indisi 2×4 ko‘rinishida ifodalanadi va bu orqali o‘quvchilar ko‘paytirish jarayonining mantiqiy asosini o‘rganadilar. Shu bilan birga, ko‘paytirish jadvali muntazam takrorlash va interfaol o‘yinlar orqali o‘zlashtiriladi, bu esa o‘quvchilarning yodlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Boshlang‘ich sinflarda arifmetik amallarni o‘rgatishda o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va psixologik rivojlanish darajasi e’tiborga olinishi zarur. Ko‘paytirish va bo‘lish amallarini tushuntirish jarayonida o‘quvchilarga sodda, tushunarli misollar berish, amaliy faoliyat orqali mavzuni o‘zlashtirish imkoniyatini yaratish muhim hisoblanadi. Shuningdek, o‘quvchilarning mavzuga bo‘lgan qiziqishini oshirish uchun ko‘rgazmali vositalar, kartochkalar, interfaol o‘yinlar va guruhlarda ishlash metodlaridan foydalanish samarali bo‘ladi. Bu usullar nafaqat mavzuni qiziqarli qiladi, balki o‘quvchilarning mustaqil fikrlash va hisoblash ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Mazkur yondashuvlar asosida o‘quvchilar ko‘paytirish va bo‘lish amallarining mohiyatini amalda tushunib, ularni kundalik hayotiy masalalarda

qo‘llashni o‘rganadilar. Shu bilan birga, ushbu tayyorgarlik asosiy qismdagi murakkabroq tushunchalarni osonroq qabul qilishga xizmat qiladi.

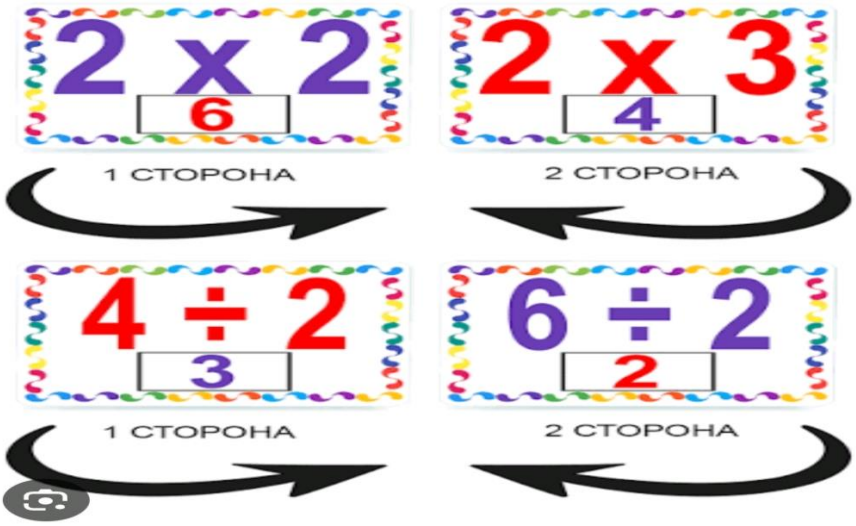

Bo‘lish amalini o‘rgatishda esa ko‘paytirishning teskari jarayoni tushuntiriladi. O‘quvchilar miqdorni teng qismlarga ajratish orqali bo‘lish amalini anglaydilar. Masalan, 12 ta qalamni 3 ta o‘quvchiga teng taqsimlash orqali har bir o‘quvchiga 4 tadan qalam to‘g‘ri kelishi ko‘rsatiladi. Shu yo‘l bilan o‘quvchilar bo‘lish amalining mohiyatini amaliy misollar orqali o‘zlashtiradilar. Dars jarayonida interfaol metodlar va ko‘rgazmali vositalardan foydalanish o‘quvchilarning faoliyatini rag‘batlantiradi. Rangli kartochkalar, predmetlar va diagrammalar yordamida o‘quvchilar abstrakt tushunchalarni vizual tarzda qabul qiladilar. Guruhlarda ishlash, o‘yinlar va amaliy mashg‘ulotlar esa o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, muloqot va matematik muammolarni yechish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Shuningdek, o‘qituvchi har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini inobatga olgan holda mashg‘ulotlarni tashkil etishi lozim. Ba’zi o‘quvchilar ko‘proq vizual materiallar orqali, boshqalari esa amaliy mashqlar orqali bilimni yaxshiroq o‘zlashtiradi. Shu sababli differensiallashtirilgan yondashuv qo‘llanishi dars samaradorligini oshiradi va o‘quvchilarning matematik tushunchalarni chuqurroq egallashini ta’minlaydi. Boshlang‘ich sinflarda ko‘paytirish va bo‘lish amallarini o‘rgatish jarayonida o‘qituvchi o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, psixologik rivojlanish darajasi hamda bilimlarni qabul qilish imkoniyatlarini inobatga olishi zarur. Shu sababli mazkur amallarni o‘rgatishda ko‘rgazmali vositalar, didaktik o‘yinlar hamda interfaol metodlardan foydalanish dars samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Ko‘paytirish amalini o‘rgatish odatda bir xil qo‘shiluvchilar yig‘indisi tushunchasiga asoslanadi. O‘quvchilarga bir xil sonlarni takroriy qo‘shish orqali ko‘paytirishning mohiyati tushuntiriladi. Masalan, 4 + 4 + 4 ifodasi 4 × 3 ko‘rinishida yozilishi mumkinligi ko‘rgazmali misollar orqali izohlanadi. Bu usul o‘quvchilarga ko‘paytirish amalining mazmunini aniq tushunishga yordam beradi. Ko‘paytirish jadvalini o‘rgatishda o‘qituvchi turli metodlardan foydalanishi mumkin. Masalan, kartochkalar bilan ishlash, matematik o‘yinlar tashkil etish hamda guruhli ishlash usullari o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi. Shu bilan birga, ko‘paytirish jadvalini o‘rganishda muntazam takrorlash va amaliy mashqlar muhim ahamiyatga ega.

Ko‘paytirish va bo‘lish amallarini o‘rgatishda ko‘rgazmali vositalardan foydalanish muhim hisoblanadi. Turli geometrik shakllar, rangli kartochkalar hamda predmetlardan foydalanish o‘quvchilarda matematik tasavvurni rivojlantiradi. Shuningdek, interfaol metodlardan foydalanish o‘quvchilarning dars jarayonidagi faolligini oshiradi. Bundan tashqari, o‘qituvchi o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga ham alohida e’tibor qaratishi lozim. Turli masalalar

yechish, mantiqiy topshiriqlarni bajarish hamda guruhli ishlash jarayonida o‘quvchilar matematik bilimlarini mustahkamlaydilar.Ko‘paytirish va bo‘lish amallarini o‘rgatishda o‘quvchilarni amaliy faoliyatga jalb qilish juda muhimdir. Misol uchun, turli predmetlar, o‘yinchoqlar yoki rangli kartochkalar yordamida sonlarni ko‘paytirish va bo‘lish amallarini bajarish ular uchun tushunchalarni vizual tarzda anglash imkonini beradi. Shu tarzda o‘quvchilar nafaqat nazariy bilimlarni o‘zlashtiradilar, balki ularni amalda qo‘llash orqali mustahkamlashadi. Dars jarayonida o‘qituvchi arifmetik amallarni kundalik hayotiy misollar bilan bog‘lashga harakat qilishi kerak. Masalan, sinfdagi o‘quvchilar sonini bir nechta guruhlarga bo‘lish yoki darslikdagi rasmlarni sonini ko‘paytirish orqali amaliy topshiriqlar berish mavzuni yanada tushunarli qiladi. Bu o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantiradi va arifmetik operatsiyalarga bo‘lgan qiziqishni oshiradi. Guruhlarda ishlash va interfaol o‘yinlar o‘quvchilarning bir-biri bilan muloqot qilish, fikr almashish va masalalarni birgalikda yechish ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Bunday faoliyat nafaqat ko‘paytirish va bo‘lish amallarini chuqurroq tushunishga, balki ularni mustaqil va kreativ tarzda qo‘llashga ham imkon yaratadi.

O‘quvchilarda ko‘paytirish va bo‘lish amallarini chuqurroq tushuntirish uchun real hayotiy vaziyatlardan foydalanish samarali hisoblanadi. Masalan, biror mahsulotni teng qismlarga bo‘lish yoki bir nechta predmetni guruhlab sonini aniqlash orqali o‘quvchilar bo‘lish va ko‘paytirish amallarini amaliy tarzda qo‘llashni o‘rganadilar. Bunday vaziyatlar o‘quvchilarga matematik tushunchalarni abstrakt darajada emas, balki konkret misollar yordamida anglash imkonini yaratadi. Amaliy mashg‘ulotlarda turli metodlardan foydalanish – vizual ko‘rgazmalar, diagrammalar, raqamli kartochkalar va interfaol o‘yinlar – o‘quvchilarning e’tiborini jalb qiladi va ularning mavzuni qiziqish bilan o‘zlashtirishini ta’minlaydi. Bu metodlar o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi, ularni muammoli vaziyatlarda yechim topishga o‘rgatadi va matematik tafakkurni mustahkamlaydi. Hamda o‘qituvchi darslarni diferensiallashtirish orqali har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olishi mumkin. Masalan, ba’zi o‘quvchilar vizual materiallar orqali, boshqalari esa amaliy mashqlar orqali ko‘proq bilim o‘zlashtiradi. Shu sababli, dars jarayonida turli usullarni uyg‘unlashtirish ko‘paytirish va bo‘lish amallarini samarali o‘rgatishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bo‘lish amalini o‘rgatish esa ko‘paytirish amalining teskari jarayoni sifatida tushuntiriladi. O‘quvchilarga biror miqdorni teng qismlarga ajratish orqali bo‘lish tushunchasi izohlanadi. Masalan, 12 ta qalamni 3 ta o‘quvchiga teng taqsimlash orqali har bir o‘quvchiga 4 tadan qalam to‘g‘ri kelishi ko‘rsatiladi. Bunday misollar o‘quvchilarning bo‘lish amalini amaliy jihatdan tushunishiga yordam beradi. Boshlang‘ich sinflarda ko‘paytirish va bo‘lish amallarini o‘rgatishda amaliy mashg‘ulotlar muhim rol o‘ynaydi. O‘quvchilarni turli masalalarni yechishga jalb qilish, ularni guruhlarda ishlashga rag‘batlantirish orqali mavzuni yanada chuqurroq o‘zlashtirishlari ta’minlanadi. Misol uchun, sinfdagi predmetlar yordamida sonlarni bo‘lish va ko‘paytirish amallarini bajarish orqali o‘quvchilar nazariy bilimlarni amalda qo‘llash imkoniga ega bo‘ladi. Interfaol o‘yinlar, matematik topshiriqlar va vizual ko‘rgazmalar o‘quvchilarning darsga qiziqishini oshiradi va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Mazkur yondashuvlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ko‘paytirish va bo‘lish amallarini tizimli va izchil o‘zlashtirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinflarda ko‘paytirish va bo‘lish amallarini o‘rgatish matematika ta’limining muhim bosqichlaridan biridir. Ushbu amallarni samarali o‘qitish uchun ko‘rgazmali vositalar, interfaol metodlar hamda amaliy mashg‘ulotlardan foydalanish zarur. Bu jarayon o‘quvchilarning matematik tafakkurini rivojlantirish va hisoblash ko‘nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi. Ko‘paytirish va bo‘lish amallarini chuqur o‘zlashtirish o‘quvchilarga murakkab matematik masalalarni yechishda muhim asos yaratadi. Natijada o‘quvchilarning matematik savodxonligi oshib, ularning mustaqil fikrlash qobiliyati rivojlanadi.Boshlang‘ich sinflarda ko‘paytirish va bo‘lish amallarini o‘rgatish o‘quvchilarning matematik savodxonligini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu amallarni o‘qitishda ko‘rgazmali vositalar, interfaol metodlar va amaliy mashg‘ulotlardan foydalanish dars samaradorligini oshiradi. O‘quvchilarning mustaqil fikrlash va mantiqiy tafakkur ko‘nikmalarini shakllantirish uchun amaliy topshiriqlar va real hayotiy misollardan foydalanish muhimdir. Shu bilan birga, ko‘paytirish va bo‘lish amallarini chuqur o‘zlashtirish o‘quvchilarga murakkab matematik masalalarni yechishda mustahkam poydevor yaratadi. Natijada, boshlang‘ich sinflarda mazkur

amallarni o‘rgatish ularning hisoblash qobiliyati va matematik tafakkurini sezilarli darajada rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Saidahmedov N. Pedagogik mahorat va boshlang‘ich ta’lim metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
2. Bikbaeva N., Yangabayeva E. Boshlang‘ich sinflarda arifmetik amallarni o‘rgatish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2020.
3. Davronov A. Matematika darslarini tashkil etishning innovatsion usullari. – Toshkent: Akademnashr, 2019.
4. Tolipov O‘. Pedagogika asoslari. – Toshkent: Sharq, 2017.
5. Azizxo‘jayeva N. Pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
6. Matematika darsliklari (1–4-sinflar). – Toshkent: Respublika ta’lim markazi nashriyoti, 2022.

Determining main ideas and supporting details.

Berdiyeva E’zoza
Guliston State Pedagogical Institute
Scientific supervisor: Khilola Mamatova

Annotation: The ability to distinguish between main ideas and supporting details is a foundational pillar of reading comprehension and analytical writing. This article explores the cognitive processes involved in identifying the "core message" of a text versus the evidence that bolsters it. By examining hierarchical information processing, we provide a framework for educators and professionals to improve literacy outcomes. Findings suggest that utilizing structural cues and signal words significantly enhances a reader’s ability to synthesize information accurately.

Keywords: Main Idea, Supporting Details, Literacy, Reading Comprehension, Textual Analysis.

Introduction

In an era of information orerload, the capacity to filter essential information from secondary data is critical. The main idea serves as the umbrella statement—the central point the author wishes to communicate. Conversely, supporting details provide the "legs" for that umbrella, offering facts, examples, and statistics that give the main idea substance. Without this distinction, readers often struggle with summarization and critical evaluation.

Literature Review

Current pedagogical theories, such as the Schema Theory, suggest that readers comprehend text better when they can fit new information into an existing mental framework. Research by Kintsch (1998) emphasizes the "macrostructure" of a text, which represents the global meaning.

Top-Down Processing: Readers look for general themes first.

Bottom-Up Processing: Readers build meaning from specific details to reach the main idea.

The Role of Scaffolding: Studies show that visual organizers, such as "Main Idea Trees," help bridge the gap for struggling readers.

Methods

To determine the most effective strategies for identification, we conducted a qualitative analysis of instructional methodologies across three distinct educational levels: primary, secondary, and post-secondary.

1. Identification of Signal Words: Tracking the frequency of words like furthermore, for instance, and specifically.
2. Structural Mapping: Analyzing the placement of topic sentences (beginning, middle, or end of paragraphs).
3. The "So What?" Test: Applying a logical filter to determine if a sentence can stand alone as the primary message.

Results

To master the art of identifying main ideas and supporting details, you have to move past just reading the words and start looking at the architecture of the writing. Writers build their arguments or stories in layers.

Here is a detailed guide on how to dissect a text to find its core message and the evidence that sustains it.

The Main Idea: The "Anchor"

The main idea is the central point of a passage. It is the specific message the author wants to convey about the topic. While the topic might be "Climate Change," the main idea would be "Climate Change is causing irreversible damage to coral reefs."

How to Locate It:

4. Identify the Topic First: Before you find the idea, find the subject. Who or what is the text about?
5. Check the "Prime Real Estate": Authors often place the main idea in the Topic Sentence. This is usually the first sentence, but it can also be the final sentence (serving as a conclusion).
6. Look for Repetition: If a specific concept or "key word" keeps appearing in different ways throughout the paragraph, it is likely part of the main idea.
7. Distinguish Stated vs. Implied:

Stated: The author says it directly: "Exercise is essential for mental health."

Implied: The author gives you clues, and you must "infer" the idea. If the text lists how exercise releases endorphins, reduces stress, and clears the mind, the implied main idea is that exercise benefits mental health.

Supporting Details: The "Evidence"

If the main idea is a claim, the supporting details are the proof. They clarify, illuminate, describe, and explain the main idea.

Categories of Support:

Major Details: These are primary points that directly support the main idea. If you remove a major detail, the main idea loses its foundation.

Minor Details: These provide even more specific info about the major details. They add "color" or "flavor" but aren't strictly necessary to understand the main point.

Common Patterns of Support:

Illustration: Using "for example," "such as," or "to illustrate."

Comparison/Contrast: Showing how the idea is similar to or different from something else.

Cause and Effect: Explaining the "why" or the "result" of the main idea.

Statistics/Data: Using percentages, dates, or numbers to provide objective proof.

III. The "Tabletop Strategy"

To visualize this, imagine a table.

The Tabletop: The Main Idea.

The Legs: Supporting Details.

> Example Paragraph:

> "Social media has fundamentally changed how we communicate. Instead of calling friends, people now send quick direct messages. Rather than sharing photo albums in person, we post them to 'stories' for hundreds to see. Furthermore, long-form letters have been replaced by short, character-limited updates."

Topic: Social Media.

Main Idea: Social media has changed the way we communicate (the tabletop).

Supporting Detail 1: Using DMs instead of phone calls (Leg 1).

Supporting Detail 2: Sharing "stories" instead of physical albums (Leg 2).

Supporting Detail 3: Character-limited updates replacing letters (Leg 3).

Step-by-Step Discovery Process

When you are looking at a difficult piece of text, follow these four steps:

1. Read the whole passage: Don't stop at the first sentence. Get the "vibe" of the whole thing.

2. Summarize in your own words: After reading, look away and ask, "What was that about?" Your gut-reaction summary is usually 90% of the main idea.

3. Identify the 'List': Look for a series of things (reasons, steps, examples). Those are almost always your supporting details.

4. Reverse Engineer: Take what you think is the main idea and ask: "Do all the other sentences in this paragraph talk about this?" If one sentence doesn't fit, your main idea might be too narrow or too broad.

Why This Matters

Determining these elements is the "skeleton key" for:

Note-taking: You only write down the main idea and major supports, saving time.

Test-taking: Most reading comprehension questions are just asking you to identify these two things.

Writing: When you write, it ensures you don't "ramble." Every sentence you write should either be a main idea or a detail that supports it.

Discussion

The results indicate that identifying the main idea is not merely a linguistic skill but a logical one. The "Main Idea" is often broader and more abstract, while "Supporting Details" are concrete and specific.

A common pitfall identified was "The Detail Trap," where readers mistake an interesting or shocking statistic for the main point of the article. To avoid this, readers must ask: "Does every other sentence in this paragraph explain or prove this specific point?" If the answer is no, it is likely a supporting detail rather than the main idea.

Conclusion

Distinguishing between the heart of a text and its supporting anatomy is essential for effective communication. The main idea provides the "What," while the supporting details provide the "Why" and "How." Mastery of this skill leads to better note-taking, more concise summarization, and improved critical thinking.

To improve the determination of main ideas and supporting details, the following actions are recommended:

Reverse Outlining: After reading, try to outline the text. If a point doesn't have at least two sub-points, it may not be a main idea.

Annotate with Symbols: Use a star for main ideas and numbers ($1, 2, 3$) for supporting details in the margins.

Look for Repetition: If a concept or keyword appears frequently across different paragraphs, it is likely tied to the central theme.

Practice with Summarization: Try to boil a page of text down to one single sentence. That sentence is your main idea.

References.

4. Harvey, S., & Goudvis, A. (2017). *Strategies That Work: Teaching Comprehension for Understanding, Engagement, and Efficacy* (3rd ed.). Stenhouse Publishers.

5. Miller, D. (2002). *Reading with Meaning: Teaching Comprehension in the Primary Grades.* Stenhouse Publishers.

6. Kissner, E. (2006). *Summarizing, Paraphrasing, and Retelling: Skills for Better Reading, Writing, and Test Taking.* Heinemann.

7. Spear-Swerling, L. (2025). *The Structured Literacy Planner: Designing Interventions for Common Reading Difficulties.* Guilford Press.

8. OECD (2026). *OECD Digital Education Outlook 2026: The Next Generation of Learning.* OECD Publishing.

9. Schwartz, S. (2026). *How the Science of Reading Is Reshaping Teaching: What the Data Say.* Education Week.

10. Goto, J. J. R. (2026). *Effectiveness of Reading Comprehension Strategies in Improving the Reading Comprehension Performance.* International Journal of Sustainability and Advanced Integrated Research.

11. Ferris, D. R., & Hedgcock, J. S. (2023). *Teaching L2 Composition: Purpose, Process, and Practice.* Routledge.

12. Education Endowment Foundation (EEF). (2024). *Reading Comprehension Strategies Toolkit.*

13. Columbia College. (2025). *Finding the Main Idea: Academic Resource Guide.*

Writing compound sentences.

Berdiyeva E'zoza
Guliston State Pedagogical Institute
Scientific supervisor: Khilola Mamatova

Annotation: This article explores the structural and functional nuances of the compound sentence in English grammar. By examining the relationship between independent clauses and the mechanics of coordination, this study provides a clear framework for enhancing syntactical variety and flow. The findings suggest that mastery of the compound sentence is essential for transitioning from basic to intermediate and advanced writing proficiency.

Keywords: Independent Clause, Coordinating Conjunctions, Semicolons, Syntactic Variety, Grammar Mechanics.

Introduction

The compound sentence serves as a foundational pillar of sophisticated writing. Unlike simple sentences, which convey a single thought, a compound sentence allows a writer to link two or more related ideas of equal importance. This connectivity is vital for maintaining narrative pace and demonstrating the logical relationship between concepts.

Literature Review

Traditional grammatical theory identifies the compound sentence as a bridge between the brevity of the simple sentence and the complexity of the subordinate-heavy complex sentence.

Strunk and White (1918): Emphasized the use of coordination to avoid "choppy" prose.

Modern Linguistics: Views the compound sentence through the lens of parataxis, where clauses are placed side-by-side with equal weight.

The "FANBOYS" Mnemonic: A pedagogical staple used to teach the seven coordinating conjunctions (For, And, Nor, But, Or, Yet, So).

Methods

To understand the efficacy of compound sentences, we analyzed three primary methods of construction:

The Comma + Coordinating Conjunction: Linking two independent clauses using a comma and a conjunction.

The Semicolon: Joining two closely related independent clauses without a conjunction.

The Semicolon + Conjunctive Adverb: Using a semicolon followed by a transition word (e.g., however, therefore) and a comma.

Results

To write compound sentences effectively, you need to master the balance between two independent thoughts. A compound sentence is never about one idea being "bossed around" by another; it is a marriage of equals.

To visualize how these sentences are built, think of each independent clause as a sturdy, self-supporting pillar. When you want to connect two pillars to form a single structure, you cannot just lean them against each other; you need a specific type of engineering—a bridge.

1. The Independent Clause: The Foundation

Before building the bridge, you must ensure your "pillars" are solid. An independent clause is a group of words that contains a subject and a predicate (verb) and stands alone as a complete thought.

- Subject: Who or what the sentence is about (*The rain*).
- Verb: What the subject is doing or being (*poured*).

If you have two of these, you have the raw materials for a compound sentence.

2. Identifying the "Structural Failures"

When you try to connect these two clauses incorrectly, the sentence "collapses" grammatically.

8. The Run-on (Fused Sentence): This happens when you provide no punctuation at all.

The rain poured down the basement began to flood.

(This forces the reader to guess where one thought ends and the next begins.)

9. The Comma Splice: This is the most common error. A comma is too "weak" to hold two independent clauses together on its own.

The rain poured down, the basement began to flood.

(Think of a comma as a piece of scotch tape; it isn't strong enough to hold two heavy pillars together.)

3. Engineering the "Bridge"

To create a grammatically sound compound sentence, you must use one of three "industrial-strength" connectors:

Option A: The Comma + Conjunction (The "Nut and Bolt")

This is the most common bridge. The comma signals a pause, and the coordinating conjunction (FANBOYS) provides the logic of the connection.

- *The rain poured down**, so the basement began to flood.*

Option B: The Semicolon (The "Welding Joint")

A semicolon is stronger than a comma. It creates a "soft" stop that is more permanent than a comma but less final than a period. It implies the two thoughts are inseparable.

- *The rain poured down**; the basement began to flood.*

Option C: The Conjunctive Adverb (The "Reinforced Bridge")

This uses a semicolon and a transition word (like *consequently* or *however*) to show a specific relationship, such as cause and effect.

- *The rain poured down*; consequently, the basement began to flood.*

Summary Table: Building the Connection

Method	**Strength**	**Visual Metaphor**	**Punctuation Used**
Simple Sentence	Standalone	A single pillar	Period (.)
Comma Splice	**Error**	Weak tape	Comma only (,)
FANBOYS	Standard	Nut and bolt	Comma + Word (, and)
Semicolon	Sophisticated	A weld	Semicolon (;)
Transitional	Formal	Reinforced bridge	Semicolon + Word + Comma (; however,)

Method One: The FANBOYS (Coordination)

The most common way to join clauses is using a comma followed by a coordinating conjunction. There are only seven, easily remembered by the acronym FANBOYS:

For: (Reason) He was exhausted, for he had stayed up all night studying.

And: (Addition) The restaurant is famous for its pasta, and the wine list is extensive.

Nor: (Negative Choice) She did not want to leave, nor did she want to stay. (Note: "Nor" usually requires a word-order flip in the second clause).

But: (Contrast) I want to buy a new car, but my bank account says otherwise.

Or: (Option) We can go to the movies, or we can stay home and order pizza.

Yet: (Surprise/Contrast) The sun was shining, yet the air felt freezing cold.

So: (Result) The bridge was closed, so we had to take a detour.

Method Two: The Semicolon (The Silent Bridge)

If two ideas are so closely related that a conjunction feels unnecessary or "clunky," use a semicolon. This creates a sophisticated, rapid-fire rhythm.

> Rule: Only use a semicolon if the two sentences could stand alone perfectly.

> Correct: Reading is a gift; it opens doors to new worlds.

> Incorrect: Reading is a gift; especially for children. (The second part is a fragment).

Method Three: Conjunctive Adverbs (The Formal Bridge)

When you want to show a complex relationship—like cause and effect or sequence—use a semicolon, a transition word, and a comma. This is common in academic and professional writing.

Common Transition Words:

However, Therefore, Meanwhile, Consequently, Nevertheless, Furthermore.

> Example: The experiment yielded unexpected results; therefore, the scientists decided to restart the process.

Why Use Compound Sentences?

Using only simple sentences makes your writing sound choppy and "childish" (e.g., I went to the store. I bought milk. I came home.). Compound sentences provide flow and logic.

Sentence Type	**Effect**
Simple	Punchy, direct, emphasizes a single point.
Compound	Shows relationships, balances ideas, creates rhythm.

A Checklist for Success

When reviewing your work, ask yourself these three questions:

1. Are there two subjects and two verbs? (One for each side of the bridge).
2. Are the ideas equal? (If one idea is a "side note" or a "because" statement, you might actually need a complex sentence instead).
3. Is the punctuation correct?
   Comma + FANBOYS? Yes.
   Just a comma? No.
   Semicolon alone? Yes.

Discussion

The core of a compound sentence is the Independent Clause—a group of words that contains a subject and a verb and can stand alone as a complete thought.

> Formula: Independent Clause + [Linker] + Independent Clause

The choice of "linker" dictates the tone. A semicolon creates a sophisticated, rapid connection, while a coordinating conjunction provides explicit logical direction. For example:

I stayed up late to study; I was exhausted the next morning. (Implied cause/effect)

I stayed up late to study, so I was exhausted the next morning. (Explicit cause/effect)

Conclusion

Writing compound sentences is more than a grammatical requirement; it is a stylistic choice that elevates the quality of communication. By effectively joining independent thoughts, writers can create a more cohesive and professional narrative.

Suggestions for Implementation

To master this skill, consider the following strategies:

The "Independent Test": Before joining two sentences, ensure both can stand alone. If one cannot, you likely need a complex sentence structure instead.

Avoid the "Comma Splice": Never join two independent clauses with only a comma. This is a common error that disrupts the professional tone.

Balance Your Conjunctions: Don't rely solely on "and." Use "yet" for unexpected contrasts or "for" to provide a more formal explanation of a cause.

Read Aloud: If a sentence feels too long, it might be a "run-on." Ensure your compound sentences are concise and punctuated correctly to maintain breath and rhythm.

References.

1. Huddleston, R., & Pullum, G. K. (2002). *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/9781316423530
2. Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. (2014). *Halliday's Introduction to Functional Grammar* (4th ed.). Routledge.
3. Nippold, M. A., & Marr, A. B. (2022). Philosophy for adolescents: A program to build complex syntax and critical thinking. *American Journal of Speech-Language Pathology*, *31*(2), 792–808. **https://doi.org/10.1044/2021_AJSLP-21-00204**
4. Fahy, J. K., & Browning, J. (2021). Sentence complexity intervention: Helping adolescents with language disorders. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, *52*(2).
5. Williams, J. M., & Bizup, J. (2016). *Style: Lessons in Clarity and Grace*. Pearson.
6. Hallidayan Perspectives on Clause Complexing (2026). *Journal of English Studies*.
7. Fahy, J. K., & Browning, J. (2021). Sentence complexity intervention: Helping adolescents with language disorders. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, *52*(2).
8. Huddleston, R., & Pullum, G. K. (2002). *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/9781316423530
9. Nippold, M. A., & Marr, A. B. (2022). Philosophy for adolescents: A program to build complex syntax and critical thinking. *American Journal of Speech-Language Pathology*, *31*(2), 792–808. https://doi.org/10.1044/2021_AJSLP-21-00204

BOʻLAJAK BOSHLANGʻICH SINF OʻQITUVCHILARINI TAYYORLASHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Xo’jabekova Madina Xayrulla qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
Boshlang’ich ta’lim 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu tezisda bo’lajak boshlangʻich sinf oʻqituvchilarini kasbiy tayyorlashda qoʻllaniladígan zamonaviy pedagogik yondashuvlar ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Kompetentlikka asoslangan taʻlim, raqamli savodxonlik va refleksiv amaliyot yoʻnalishlari koʻrib chiqilgan. Finlandiya, Janubiy Koreya va Singapur tajribasidan keltirib o’tilgan.

Kalit soʻzlar: kompetentlikka asoslangan taʻlim, raqamli savodxonlik, refleksiv amaliyot, xalqaro tajriba, pedagog tayyorlash.

Аннотация: В данной диссертации проводится научный анализ современных педагогических подходов, используемых в профессиональной подготовке будущих учителей начальной школы. Рассматриваются такие области, как компетентностно-ориентированное образование, цифровая грамотность и рефлексивная практика. Приводится опыт Финляндии, Южной Кореи и Сингапура.

Ключевые слова: компетентностно-ориентированное образование, цифровая грамотность, рефлексивная практика, международный опыт, подготовка учителей.

KIRISH

Boshlangʻich taʻlim — oʻquvchining intellektual, ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishida hal qiluvchi bosqich hisoblanadi. Bu davrda shakllanadigan bilish qiziqishi, oʻqishga munosabat va oʻrganish odatlari oʻquvchining keyingi butun taʻlim yoʻlini belgilab beradi. Shu sababli boshlangʻich sinf oʻqituvchisining kasbiy tayyorgarligi davlat taʻlim siyosatining doimo ustuvor yoʻnalishi boʻlib kelgan. Xalqaro tajriba shuni koʻrsatadiki, yuqori sifatli taʻlimni taʻminlashning asosiy sharti — malakali oʻqituvchi. OECD maʻlumotlariga koʻra (TALIS, 2023), pedagogik taʻlim sifati yuqori boʻlgan mamlakatlarda oʻquvchilarning oʻquv natijalari ham sezilarli darajada yuqori boʻladi. Ushbu jarayonda boʻlajak oʻqituvchi yetakchi subyekt sifatida maydonga chiqadi. Chunki aynan u kelajak avlodning intellektual, axloqiy va ijodiy rivojiga bevosita ta’sir koʻrsatadi. Shu bois zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda boʻlajak oʻqituvchilarda ijodiy koʻnikmalarni shakllantirish masalasi ustuvor yoʻnalishlardan biri sifatida qaralmoqda.

ASOSIY QISM

Ilmiy adabiyotlarga koʻra, “boʻlajak oʻqituvchilarda ijodiy koʻnikmalarni shakllantirishga oid yondashuvlar asosan bir-birini toʻldiruvchi bir necha metodologik yoʻnalishlar asosida rivojlanmoqda”[1]

1. Kompetentlikka asoslangan yondashuv

Anʻanaviy yondashuvda asosiy eʻtibor bilim hajmiga qaratilgan boʻlsa, kompetentlikka asoslangan taʻlimda aniq kasbiy koʻnikmalarni shakllantirish va ularni amalda qoʻllash birinchi oʻringa chiqadi. Talaba bilimni oʻzlashtirganini emas, balki uni real vaziyatda

tatbiq eta olishini isbotlashi kerak. Bu yondashuv oʻquv dasturini aniq kompetentlik indikatorlari asosida qurishni, portfolio orqali dinamik baholashni va har bir talabaga individual taʻlim yoʻlagi belgilashni nazarda tutadi.

2.Shaxsga yoʻnaltirilgan yondashuv. Bunda ijodiy koʻnikmalarni talabaning individual imkoniyatlari, qiziqishlari va ichki ehtiyojlariga tayangan holda rivojlantirishni asoslaydi. Ushbu yondashuv doirasida boʻlajak oʻqituvchi ta'lim jarayonining passiv ishtirokchisi emas, balki faol subyekti sifatida qaraladi. Erkin fikrlash, mustaqil tanlov, gʻoyalarni ochiq bayon qilish, tanqidiy tahlil qilish imkoniyatining mavjudligi ijodiy salohiyatning ochilishiga xizmat qiladi. Ilmiy manbalarda aynan shaxsga yoʻnaltirilgan muhit boʻlajak oʻqituvchilarda motivatsiya, tashabbuskorlik va kreativ faollikni kuchaytiruvchi asosiy omil sifatida e'tirof etiladi.

3.Innovatsion-texnologik yondashuv

Zamonaviy tadqiqotlarda boʻlajak oʻqituvchilarda ijodiy koʻnikmalarni rivojlantirish innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan uzviy bogʻliq holda koʻriladi. Muammoli ta'lim, kreativ ta'lim, loyihaviy oʻqitish, STEAM, gamifikatsiya, raqamli ta'lim platformalari, multimediya vositalari talabalarni faol ijodiy faoliyatga jalb etishning samarali mexanizmi sifatida baholanadi. Bu yondashuv ijodkorlikni faqat shaxsiy sifat emas, balki texnologik jihatdan qoʻllab-quvvatlanadigan pedagogik jarayon natijasi sifatida talqin etadi. XXI asr oʻqituvchisidan raqamli vositalarni oddiy foydalanuvchi darajasida bilish emas, balki ularni pedagogik maqsadlarga samarali yoʻnaltira olish talab etiladi. Mishra va Koehler tomonidan ishlab chiqilgan model — bu talabni nazariy jihatdan asoslagan va pedagog tayyorlashda texnologiya integratsiyasining xalqaro standartiga aylangan.[2]

3. Refleksiv yondashuv

Yaxshi oʻqituvchi doimiy oʻrganuvchi boʻlishi kerak. Refleksiv amaliyot — oʻz darsini tahlil qilish, kamchilik va kuchli tomonlarni aniqlash, keyin oʻzgarish kiritish — uzluksiz kasbiy oʻsishning asosi hisoblanadi.

Video orqali oʻz darsini kuzatish, hamkasb bilan oʻzaro dars tahlili va portfolio tizimi orqali oʻsishni kuzatib borish refleksiv amaliyotning asosiy vositalau vositalar talabada oʻz-oʻzini baholash va doimiy takomillashtirish madaniyatini shakllantiradi.

Jahonning yetakchi taʻlim tizimlari oʻqituvchi tayyorlash sohasida turli, ammo bir-birini toʻldiruvchi yondashuvlarni qoʻllaydi. Bu tajribalarni oʻrganish Oʻzbekiston uchun muhim amaliy ahamiyat kasb etadi.

Finlandiya. Finlandiya taʻlim tizimi dunyoda eng yuqori sifatli sifatida tan olingan boʻlib, buning asosida oʻqituvchi tayyorlashga boʻlgan alohida eʻtibor yotadi.

Mamlakatda barcha oʻqituvchilar, shu jumladan boshlangʻich sinf oʻqituvchilari ham magistr darajasiga ega boʻlishi shart. Bu talabning oʻzi kasbning intellektual maqomini taʻminlaydi.

Sahlberg fikricha, Finlandiya modelining asosiy kuchi uchta tamoyilda: talabalarni akademik jihatdan qattiq tanlashda, oʻqituvchilik kasbining ijtimoiy nufuzini oshirishda va tadqiqotga asoslangan oʻqitish amaliyotini joriy etishda.[3] Finlandiyada pedagogika dasturlariga oʻtiladigan talabalar soni cheklangan, ammo tanlov juda qattiq — oʻnlab ariza beruvchilardan bittasi qabul qilinadi. Bu esa kasbga kirayotganlarning

dastlabki motivatsiyasi va intellektual salohiyati yuqori boʻlishini taʻminlaydi. Bundan tashqari, oʻqituvchi tayyorlash dasturlarida mustaqil tadqiqot olib borish, ilmiy maqola yozish va oʻz amaliyotini tahlil qilish majburiy hisoblanadi.

Janubiy Koreya. Janubiy Koreya soʻnggi yarim asrda taʻlim sohasida misli koʻrilmagan yutuqlarga erishdi va bu yutuqlarning asosida oʻqituvchi kasbiga boʻlgan chuqur hurmat va yuqori professional talab yotadi. Mamlakat boshlangʻich sinf oʻqituvchilarini faqat maxsus pedagogika universitetlari tayyorlaydi va ularga kirish raqobati mamlakatdagi eng qiyin imtihonlar qatoriga kiradi.

OECD maʻlumotlariga koʻra, Koreya oʻqituvchilari ish haqi jihatidan ham, ijtimoiy maqom jihatidan ham dunyodagi eng yuqori koʻrsatkichlarga ega. Amaliyot tizimi ham juda puxta tashkil etilgan: talabalar bitiruv oldidan kamida bir yil davomida maktabda toʻliq ish rejimida ishlaydi va murabbiy oʻqituvchi tomonidan baholanadi. Bu tizim bitiruvchilarning maktabga ishga kelganida tayyor mutaxassis boʻlib kelishini taʻminlaydi [4]

Singapur. Singapur modeli samaradorligi bilan dunyoda alohida oʻrin tutadi. Mamlakat faqat bitta pedagogika institutiga — Milliy Taʻlim Institutiga (NIE) — ega boʻlib, u barcha oʻqituvchilarni davlat buyurtmasi asosida tayyorlaydi. Singapurda oʻqituvchilikka faqat oʻz kursining eng yaxshi 30% talabalari qabul qilinadi va ular oʻqish davomida toʻliq stipendiya hamda ish haqi oladi. Buning evaziga ular kamida uch yil davlat maktablarida ishlashga majbur. Amaliyot va nazariya bir-biri bilan chambarchas bogʻlangan: talabalarga bir vaqtning oʻzida dars metodikasi, psixologiya va raqamli pedagogika oʻqitiladi. Har bir talabaning oʻsishi elektron portfolio orqali kuzatib boriladi. Bu mamlakatlarning tajribasini umumlashish mumkin: eng muvaffaqiyatli taʻlim tizimlari oʻqituvchi kasbiga kirishni qiyinlashtiradi, ammo kirganlarga yuqori maqom, yaxshi ish haqi va sifatli tayyorgarlikni kafolatlaydi. Oʻzbekiston uchun ushbu tajribaning eng muhim darsi — oʻqituvchi tayyorlashga sarflanadigan resurslar miqdori emas, balki tizimning sifatiga va talabalar tanloviga eʻtibor berishdir.

XULOSA

Yuqoridagi tahlil va xalqaro tajriba shuni koʻrsatadiki, bo’lajak boshlangʻich sinf oʻqituvchilarini sifatli tayyorlash uchun bitta yondashuv yetarli emas. Zamonaviy talabga javob beradigan oʻqituvchi — kompetentli, ijodkor, kreativ fikrlovchi, izlanuvchan, zamonaviy texnologiyadan foydalana oladigan mutaxassis bo’lishi kerak. Finlandiya, Koreya va Singapur tajribasi esa oʻqituvchi kasbining ijtimoiy nufuzi va dastlabki kadrlar tanlashning ham hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini koʻrsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Xodjaev B. X., Zafarov Sh. M. Pedagogik innovatika. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2010. — B. 54.

2.Mishra P., Koehler M.J. Technological Pedagogical Content Knowledge // Teachers College Record. — 2006. — Vol. 108(6).

3.Sahlberg P. Finnish lessons 3.0. — New York: Teachers College Press, 2021.

ТРАНСФОРМАЦИЯ СИСТЕМЫ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ УЗБЕКИСТАНА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ

Г.Э.Джанпеисова.
профессор кафедры Педагогика и психология филиала
РГПУ имени А.И.Герцена в г.Ташкенте

Аннотация. В статье рассматриваются современные вызовы и ключевые направления трансформации системы дошкольного образования Республики Узбекистан в условиях глобальных социально-экономических, технологических и культурных изменений. Анализируются стратегические приоритеты модернизации дошкольного образования, связанные с цифровизацией, развитием человеческого капитала, обеспечением доступности и качества образовательных услуг, а также профессиональным развитием педагогических кадров.

Ключевые слова: дошкольное образование, трансформация образования, цифровизация, инновации, профессиональное развитие педагогов, образовательная среда, Узбекистан, международное сотрудничество, дошкольная педагогика, качество образования.

Современный этап развития мирового сообщества характеризуется масштабными социальными, экономическими, технологическими и культурными преобразованиями, оказывающими непосредственное влияние на образовательные системы различных стран. Глобализация, цифровая трансформация общества, развитие искусственного интеллекта, изменение структуры рынка труда и повышение требований к человеческому капиталу обусловливают необходимость модернизации всех уровней образования, включая систему дошкольного образования.

В международном образовательном пространстве дошкольное образование рассматривается как один из важнейших факторов устойчивого развития общества, обеспечивающий формирование базовых когнитивных, коммуникативных, эмоциональных и социальных компетенций ребёнка. Согласно исследованиям UNESCO, UNICEF и OECD, инвестиции в раннее развитие детей оказывают значительное влияние на качество человеческого капитала, социальную стабильность и экономическую конкурентоспособность государства.

В Республике Узбекистан в последние годы наблюдается активное реформирование системы дошкольного образования. Государственная политика ориентирована на расширение доступности дошкольного образования, обновление содержания образовательных программ, внедрение инновационных педагогических технологий и развитие кадрового потенциала системы. Особое значение приобретают вопросы обеспечения качества

дошкольного образования в условиях быстро меняющейся образовательной среды.

Трансформация дошкольного образования в Узбекистане осуществляется в соответствии со стратегическими задачами развития Нового Узбекистана и Целями устойчивого развития ООН. В связи с этим возникает необходимость научного осмысления современных вызовов и определения перспективных направлений модернизации системы дошкольного образования.

Современные вызовы развития дошкольного образования

Одним из ключевых факторов трансформации дошкольного образования является цифровизация современного общества. Дети раннего возраста становятся активными участниками цифровой культуры, что требует пересмотра традиционных подходов к обучению и воспитанию. Возникает необходимость формирования новой образовательной среды, сочетающей гуманистические ценности и современные цифровые технологии.

Среди наиболее значимых вызовов можно выделить:

- необходимость обеспечения доступности качественного дошкольного образования;
- повышение профессиональной компетентности педагогов;
- внедрение цифровых технологий и искусственного интеллекта;
- развитие инклюзивного образования;
- обеспечение психологического благополучия детей;
- формирование гибких моделей дошкольного образования;
- развитие вариативных образовательных программ.

Особую актуальность приобретает проблема подготовки педагогических кадров, способных эффективно работать в условиях инновационной образовательной среды. Современный педагог дошкольного образования должен обладать не только предметными знаниями, но и цифровыми, коммуникативными, проектными и исследовательскими компетенциями.

Профессиональное развитие педагогов как стратегический ресурс

В современных условиях профессиональное развитие педагогов становится одним из ключевых условий обеспечения качества дошкольного образования. Педагог рассматривается как центральный субъект образовательных преобразований и важнейший носитель инновационной культуры.

Современные модели повышения квалификации ориентированы на:

- развитие методических компетенций;
- формирование цифровой грамотности;
- развитие проектного мышления;
- внедрение технологий collaborative learning;
- освоение современных образовательных технологий;
- развитие эмоционального интеллекта и коммуникативной культуры.

Особый интерес представляет опыт сотрудничества Республики Узбекистан с Российским государственным педагогическим университетом имени А. И. Герцена, реализуемый в рамках проекта «Малыш» («Миттивой»).

Проект «Малыш» («Миттивой») как модель инновационного сотрудничества

Проект «Малыш» («Миттивой»), реализуемый в 2020–2026 годах, направлен на поддержку и модернизацию системы дошкольного образования Республики Узбекистан. Основной целью проекта является создание эффективной системы методического сопровождения педагогов дошкольного образования.

В рамках проекта реализуются:

- программы повышения квалификации;
- методические вебинары;
- профессиональные стажировки;
- консультационная поддержка;
- разработка учебно-методических материалов;
- проекты по развитию инновационной образовательной среды.

Особое внимание уделяется адресному сопровождению педагогов на основе мониторинга профессиональных компетенций. Такой подход позволяет выявлять профессиональные дефициты и формировать индивидуальные траектории профессионального развития.

Результаты проекта свидетельствуют о высокой эффективности международного образовательного сотрудничества в сфере дошкольного образования.

Основные направления трансформации дошкольного образования

Со-конструирование образовательного процесса

Современная дошкольная педагогика ориентируется на субъектную позицию ребёнка в образовательном процессе. Ребёнок рассматривается как активный участник и соавтор собственного развития. Основной задачей педагога становится организация образовательного взаимодействия, стимулирующего познавательную активность, самостоятельность и творческое мышление детей.

Обеспечение равных возможностей

Важнейшим направлением модернизации системы дошкольного образования является обеспечение доступности образовательных услуг для всех категорий детей, включая детей с особыми образовательными потребностями. Формирование инклюзивной образовательной среды способствует развитию принципов социальной справедливости и гуманизации образования.

Формирование позитивной образовательной среды

Современные исследования подтверждают значимость эмоционального благополучия ребёнка для успешного обучения и социализации. В связи с этим особое внимание уделяется созданию психологически безопасной и эмоционально комфортной образовательной среды.

Использование цифровых технологий и искусственного интеллекта

Интеграция цифровых технологий в дошкольное образование открывает новые возможности для развития познавательной активности детей, персонализации обучения и повышения мотивации. Вместе с тем внедрение цифровых решений требует разработки новых педагогических подходов и методических моделей.

Доказательный подход и Big Data

Одним из современных трендов является использование аналитических данных для принятия управленческих решений в образовании. Мониторинг качества образовательного процесса, диагностика развития детей и анализ профессиональных компетенций педагогов позволяют повышать эффективность системы дошкольного образования.

Заключение

Таким образом, трансформация дошкольного образования Республики Узбекистан представляет собой сложный и многоуровневый процесс, обусловленный глобальными изменениями современного общества. Современные вызовы требуют формирования новой образовательной модели, ориентированной на качество, доступность, инновационность и гуманистическую направленность образовательного процесса.

Особую роль в модернизации системы дошкольного образования играют профессиональное развитие педагогов, внедрение цифровых технологий, развитие международного сотрудничества и создание эффективной системы методической поддержки.

Опыт реализации проекта «Малыш» («Миттивой») демонстрирует высокую эффективность интеграции научно-методического сопровождения, повышения квалификации педагогов и инновационных образовательных практик.

Перспективы дальнейшего развития системы дошкольного образования Узбекистана связаны с формированием гибкой, открытой и вариативной образовательной среды, обеспечивающей полноценное развитие личности ребёнка и подготовку к жизни в условиях цифрового общества.

Список литературы:

1. Закон Республики Узбекистан «О дошкольном образовании и воспитании» № ЗРУ-595 от 16.12.2019.
2. Указ Президента Республики Узбекистан «О Стратегии развития Нового Узбекистана на 2022–2026 годы».
3. Государственная учебная программа «Ilk qadam». — Ташкент, 2022.
4. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023. — Paris: UNESCO Publishing, 2023.
5. OECD. Starting Strong VI: Supporting Meaningful Interactions in Early Childhood Education and Care. — Paris: OECD Publishing, 2021.
6. UNICEF. Early Childhood Development Report. — New York, 2022.
7. Волосовец Т. В. Современное дошкольное образование: тенденции и перспективы развития. — М., 2021.

8. Хуторской А. В. Современная дидактика. — СПб.: Питер, 2020.
9. Асмолов А. Г. Психология личности в условиях неопределенности. — М., 2022.
10. Clements D. H., Sarama J. Learning and Teaching Early Math. — Routledge, 2021.

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA DUAL TA'LIM TEXNOLOGIYASINI JORIY ETISH: XORIJIY INNOVATSIYALAR VA O'ZBEK MODELI

Chirchiq Davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti dotsenti,p.f.f.d. (PhD)
Achilova Mavluda Sa'dullayevna
e-mail: machilova027@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada uzluksiz ta'lim tizimida dual ta'lim modelini joriy etishning nazariy va amaliy asoslari tadqiq qilingan. Maqolada Germaniya, Avstriya va Shveytsariya kabi xorijiy mamlakatlarning dual ta'lim tizimidagi innovatsion tajribalari tahlil etilib, ularning ijobiy jihatlari ko'rsatib o'tilgan. Shuningdek, O'zbekistonda dual professional va oliy ta'lim tizimini rivojlantirishning huquqiy-pedagogik poydevori hamda "O'zbek modeli"ning o'ziga xos xususiyatlari, yutuqlari va tizimni yanada takomillashtirishga doir strategik takliflar ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Abstract: This scientific article investigates the theoretical and practical foundations of implementing the dual education model within the continuous education system. The paper analyzes the innovative experiences of the dual education systems in foreign countries, such as Germany, Austria, and Switzerland, highlighting their positive aspects. Furthermore, it scientifically substantiates the legal-pedagogical foundation for developing the dual professional and higher education system in Uzbekistan, along with the distinct characteristics, achievements, and strategic proposals for the further improvement of the "Uzbek Model."

Kalit so`zlar: Dual ta'lim, uzluksiz ta'lim, xalqaro innovatsiyalar, O'zbek modeli, integratsiya, korporativ hamkorlik, kadrlar raqobatbardoshligi, ishlab chiqarish amaliyoti.

Keywords: Dual education, continuous education, international innovations, Uzbek model, integration, corporate cooperation, competitiveness of personnel, industrial practice.

Zamonaviy globallashuv va mehnat bozori sharoitida iqtisodiyot tarmoqlarining real ehtiyojlariga mos, yuqori malakali va amaliy ko'nikmalarga ega bo'lgan kadrlar tayyorlash uzluksiz ta'lim tizimining bosh maqsadiga aylandi. An'anaviy ta'lim tizimidagi eng katta kamchiliklardan biri — bu nazariy bilimlarning amaliyotdan uzilib qolganligi hamda bitiruvchilarning ishlab chiqarish korxonalaridagi real texnologik jarayonlarga moslashishi uchun uzoq vaqt (adaptatsiya davri) talab etilishidir. Ushbu muammoning eng samarali va dunyo miqyosida tan olingan yechimi dual ta'lim texnologiyasidir.

Dual ta’lim (lotincha *dualis* — ikkiyoqlama) — bu ta’lim tizimining o‘quv muassasasi (nazariy qism) hamda ish beruvchi korxona (amaliy qism) o‘rtasidagi teng huquqli va uzviy korporativ hamkorligiga asoslangan modelidir. Mazkur tizimda talaba yoki o‘quvchi o‘z vaqtining 30-40 foizini o‘quv yurtida nazariy bilimlarni egallashga, qolgan 60-70 foizini esa bevosita bo‘lajak ish joyida, zamonaviy uskunalar bilan ishlash jarayonida amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga sarflaydi. O‘zbekiston Respublikasida uzluksiz ta’lim tizimini tubdan isloh qilish davrida dual ta’limni joriy etish hamda xalqaro tajribalarni milliy mentalitet va iqtisodiyot talablariga moslashtirish yuqori pedagogik va ijtimoiy-iqtisodiy dolzarblikka ega.

1. TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot jarayonida tizimli tahlil, qiyosiy-pedagogik tahlil, kontent-analiz hamda modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Germaniya va Yevropaning ilg‘or dual ta’lim modellarining tarkibiy qismlari O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari, shuningdek, Professional ta’lim tizimini rivojlantirish konsepsiyalari bilan o‘zaro qiyosiy tahlil qilindi. Tadqiqot obyekti sifatida uzluksiz ta’lim tizimidagi dual o‘qitish shaklining metodologik asoslari va uning kadrlar sifatiga ta’siri olindi.

2. DUAL TA’LIM TIZIMIDAGI XORIJIY INNOVATSIYALAR

Dunyoda dual ta’lim tizimining vatani va eng mukammal namunasi sifatida Germaniya Federativ Respublikasi (GFR) e’tirof etiladi. Nemischa dual tizim (*Duales System*) nafaqat ta’lim standarti, balki davlat, biznes va jamiyat o‘rtasidagi ijtimoiy kelishuv poydevoridir.

2.1. Germaniya modeli va uning innovatsion tabiati

Germaniyada dual ta’limning muvaffaqiyati uchta asosiy ustunga tayanadi:

Qat’iy huquqiy baza: 1969-yilda qabul qilingan va keyinchalik modernizatsiya qilingan "Kasb-hunar ta’limi to‘g‘risida"gi qonun (*Berufsbildungsgesetz*) korxona va o‘quvchi o‘rtasidagi munosabatlarni qonuniy tartibga soladi.

Savdo-sanoat palatalarining (DIHK) yetakchiligi: Germaniyada ta’lim dasturlarini tuzish, imtihonlarni tashkil etish va korxonalarga dual ta’lim berish huquqini (akkreditatsiya) berish mutlaqo davlat tasarrufida emas, balki mustaqil Savdo-sanoat palatalari zimmasidadir.

Moliyaviy ta’minot: Korxonalar o‘quvchiga mashg‘ulot o‘tagan davri uchun oylik maosh (stipendiya) to‘laydi va zamonaviy uskunalar bilan ta’minlaydi. Germaniya iqtisodiyoti dual tizimga yiliga milliardlab yevro investitsiya kiritadi, chunki bu tayyor va sifatli kadrni tashqaridan qidirgandan ko‘ra ancha arzonga tushadi.

Avstriya va Shveytsariya modellarida ham dual ta’lim o‘smirlarning qariyb 60-70 foizini qamrab olgan bo‘lib, bu mamlakatlarda yoshlar o‘rtasidagi ishsizlik darajasi Yevropada eng past ko‘rsatkichni qayd etishiga asosiy sababchi hisoblanadi.

3. DUAL TA’LIM TEXNOLOGIYASINI JORIY ETISHNING O‘ZBEK MODELI

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillik yillarida, xususan, so‘nggi o‘n yillikda uzluksiz ta’lim tizimini modernizatsiya qilish bo‘yicha o‘zining strategik modelini ishlab chiqdi. O‘zbekistonda dual ta’lim tizimini joriy etishning huquqiy asosi sifatida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 29-martdagi "Professional

ta’lim tizimida dual ta’lim shaklini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi 163-sonli qarori xizmat qilmoqda.

3.1. O‘zbek modelining tarkibiy komponentlari

O‘zbekistondagi dual ta’lim tizimi milliy iqtisodiyotning o‘ziga xos jihatlari va yoshlar demografiyasini hisobga olgan holda bir nechta bosqich va o‘ziga xos xususiyatlarga ega:

1. Ta’lim darajalari integratsiyasi: O‘zbek modelida dual ta’lim faqatgina kasb-hunar maktablari yoki texnikumlar bilan cheklanib qolmay, oliy ta’lim tizimiga (universitetlarga) ham jadal joriy etilmoqda. Talabalar haftaning 2-3 kunini oliygohda auditoriyada, qolgan kunlarini esa hamkor korxonalarda (masalan, kimyo, to‘qimachilik, avtomobilsozlik klasterlarida) shartnoma asosida o‘tamoqdalar.
2. Uch tomonlama shartnoma tizimi: O‘zbek modelining o‘zagi uch tomonlama shartnoma (O‘quv yurti — Talaba — Korxona) ustiga qurilgan. Ushbu shartnomaga ko‘ra, korxona talabaga amaliyot davrida ish haqi to‘lash, uni xavfsiz mehnat sharoiti bilan ta’minlash va bitirgandan so‘ng doimiy ishga joylash majburiyatini oladi.
3. Davlat tomonidan rag‘batlantirish: Dual ta’lim tizimiga kiritilgan korxonalar uchun davlat tomonidan muayyan soliq imtiyozlari va subsidiyalar taqdim etish tizimi shakllantirilmoqda. Bu esa xususiy sektorni ta’lim tizimiga sarmoya kiritishga undovchi asosiy motivatsion drayverdir.

4. MAVJUD MUAMMOLAR VA STRATEGIK TAHLIL (SWOT-TAHLIL)

Dual ta’lim tizimini O‘zbekistonda to‘liq va muvaffaqiyatli joriy etish yo‘lida bir qator tizimli va metodologik muammolar ko‘zga tashlanadi. Milliy modelni yanada takomillashtirish uchun quyidagi SWOT-tahlil tizmiga tayaniladi:

Kuchli tomonlari (Strengths): Davlat darajasida kuchli siyosiy iroda va qonunchilik bazasining yaratilganligi; yosh va dinamik demografik resursning mavjudligi; yirik sanoat klasterlarining tashkil etilishi.

Zaif tomonlari (Weaknesses): Ko‘plab kichik va o‘rta biznes korxonalarida talabalarga ustozlik qiladigan malakali "ishlab chiqarish ta’limi ustalari" (mentorlar)ning yetishmasligi; ta’lim muassasalari va korxonalar o‘rtasida logistika va o‘quv rejalarining nomuvofiqligi.

Imkoniyatlar (Opportunities): Xalqaro tashkilotlar (GIZ, YUNESKO, Jahon Banki) grantlarini jalb etish orqali professor-o‘qituvchilar malakasini xorijda oshirish; Germaniya tajribasidagi Savdo-sanoat palatalari rolini milliy tizimda keskin kuchaytirish.

Xavflar (Threats): Ayrim korxonalarning talabalarga faqatgina arzon ishchi kuchi sifatida qarashi va ularga real professional bilimlarni bermasligi; iqtisodiy inqirozlar davrida xususiy korxonalarning dual shartnomalarni to‘xtatish xavfi.

MUKAMMALLASHTIRISH BO‘YICHA PEDAGOGIK TAKLIFLAR

Uzluksiz ta’lim tizimida dual ta’lim texnologiyasining samaradorligini oshirish uchun quyidagi strategik choralarni amalga oshirish zarur deb hisoblanadi:

1. "Korporativ ustoz" (Mentoring) institutini rivojlantirish: Korxonalarda talabalarga biriktirilgan tajribali muhandis va mutaxassislarni pedagogik-psixologik

jihatdan tayyorlash bo‘yicha qisqa muddatli kurslar tashkil etish va ularni moddiy rag‘batlantirish tizimini yo‘lga qo‘yish.

2. Kredit-modul tizimi bilan uyg‘unlashtirish: Oliy ta’lim muassasalarida ECTS (European Credit Transfer and Accumulation System) tizimi doirasida talabaning korxonada bajargan amaliy ishlari va loyihalarini muayyan o‘quv kreditlari sifatida avtomatlashtirilgan tarzda tan olish mexanizmini joriy etish.

3. Raqamli platformani yaratish: Ish beruvchilar va ta’lim muassasalari o‘rtasida real vaqt rejimida integratsiyani ta’minlovchi "Dual-Ta’lim.uz" yagona milliy platformasini ishga tushirish. Bu platformada korxonalar o‘z ehtiyojlarini, o‘quv yurtlari esa o‘z o‘quv dasturlarini joylashtirib boradilar.

4. Uzluksiz ta’lim tizimida dual ta’lim texnologiyasining joriy etilishi — respublikamiz iqtisodiyoti uchun intellektual va professional sakrash nuqtasi bo‘lishi mumkin. Xorijiy innovatsiyalar, xususan, Germaniyaning qat’iy va tartibli modeli shuni ko‘rsatadiki, ta’lim hech qachon korxonalardan alohida yashay olmaydi. O‘zbekiston o‘zining milliy modelini yaratishda huquqiy va institutsional bosqichlarni muvaffaqiyatli bosib o‘tmoqda. Mavjud kamchiliklarni bartaraf etish, xususiy sektor ishonchini qozonish va ta’lim dasturlarini mutaxassislik talablariga mos moslashtirish orqali "O‘zbek modeli" kelajakda Markaziy Osiyoda eng raqobatbardosh kadrlarni yetkazib beruvchi innovatsion tizimga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori. *Professional ta’lim tizimida dual ta’lim shaklini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida* 163-son. 29.03.2021.
2. Mirziyoyev Sh. M. *Yangi O‘zbekiston strategiyasi*. – Toshkent: "O‘zbekiston" nashriyoti, 2021. – 464 b.
3. Euler D. *Germany's dual vocational training system: a model for other countries?* – Bertelsmann Stiftung, 2013. – 84 p.
4. Azizxodjayeva N. N. *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. – Toshkent: TGPU, 2016. – 200 b.
5. Brennen J., Teichler U. *The Future of Higher Education and the Future of Work*. – London: Macmillan, 2018. – 310 p.
6. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A. *Ta’limda innovatsion texnologiyalar*. – Toshkent: "Iste'dod", 2015. – 180 b.
7. Savdo-sanoat palatasi ma'lumotlari. *Dual ta’lim tizimida tadbirkorlik subyektlarining ishtiroki masalalari*. Ilmiy-amaliy risola. – Toshkent, 2022. – 95 b.
8. Deissinger T. *The German dual system: remains of a gilded age or a model for the 21st century?* // International Journal of Training and Development. – 2019. – Vol. 23, Issue 4. – P. 280-295.
9. Xodjayev B. X. *Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti (Darslik)*. – Toshkent: "Sano-standart", 2017. – 416 b.

10. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi to‘plami. *Uzluksiz ta’lim tizimi innovatsiyalari va dual o‘qitish istiqbollari*. Xalqaro konferensiya materiallari. – Toshkent, 2024. – 320 b.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLANI RIVOJLANTIRISHDA SEL YONDASHUVINING AHAMIYATI

M.R.Isxakova

Maktabgacha ta’lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti “Pedagogika va psixologiya” kafedrasi dotsenti, p.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirishda SEL (Social-Emotional Learning — ijtimoiy-emotsional rivojlanish) yondashuvining pedagogik ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda SEL yondashuvining bolalarning emotsional farovonligi, ijtimoiy moslashuvi, xulq-atvori va ta’limiy faoliyatiga ta’siri tahlil qilinadi. Shuningdek, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida SEL yondashuvini qo‘llashning samarali jihatlari, pedagogik imkoniyatlari hamda bolaning har tomonlama rivojlanishidagi o‘rni ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: SEL, ijtimoiy-emotsional rivojlanish, maktabgacha ta’lim, emotsional farovonlik, ijtimoiy moslashuv, empatiya, pedagogik yondashuv, bolalar rivojlanishi, kommunikativ kompetensiya.

Аннотация: В данной статье раскрывается педагогическое значение подхода SEL (Social-Emotional Learning — социально-эмоциональное развитие) в развитии детей дошкольного возраста. В исследовании анализируется влияние SEL-подхода на эмоциональное благополучие, социальную адаптацию, поведение и образовательную деятельность детей. Также освещаются эффективные аспекты применения SEL-подхода в дошкольных образовательных организациях, его педагогические возможности и роль во всестороннем развитии ребёнка.

Ключевые слова: SEL, социально-эмоциональное развитие, дошкольное образование, эмоциональное благополучие, социальная адаптация, эмпатия, педагогический подход, развитие детей, коммуникативная компетенция.

Abstract: This article highlights the pedagogical significance of the SEL (Social-Emotional Learning) approach in the development of preschool children. The study analyzes the impact of the SEL approach on children’s emotional well-being, social adaptation, behavior, and educational activity. In addition, the article reveals the effective aspects of implementing the SEL approach in preschool educational institutions, its pedagogical opportunities, and its role in the comprehensive development of the child.

Keywords: SEL, social-emotional learning, preschool education, emotional well-being, social adaptation, empathy, pedagogical approach, child development, communicative competence.

Kirish (Introduction)

Kirish

Zamonaviy ta’lim tizimida bolaning rivojlanishi faqat akademik bilimlarni egallashi bilan emas, balki uning ijtimoiy va emotsional jihatdan barkamol shaxs sifatida shakllanishi bilan ham belgilanadi. Ayniqsa, maktabgacha yosh davri bolaning shaxs sifatida rivojlanishida muhim bosqich hisoblanib, bu davrda emotsional barqarorlik, kommunikativ koʻnikmalar, oʻzini boshqarish va ijtimoiy moslashuv kabi sifatlar shakllanadi.

Bugungi kunda xalqaro pedagogik tajribada keng qoʻllanilayotgan SEL (Social-Emotional Learning) yondashuvi aynan shu ehtiyojlarni qondirishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv bolalarning oʻz his-tuygʻularini anglash, boshqarish, boshqalar bilan samarali muloqot qilish hamda ijtimoiy vaziyatlarda toʻgʻri qaror qabul qilish koʻnikmalarini rivojlantirishni nazarda tutadi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida SEL yondashuvini qoʻllash bolalarning psixologik salomatligini mustahkamlash, sogʻlom ijtimoiy muhit yaratish va ta’lim samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Shu sababli mazkur tadqiqotning asosiy мақсади — maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirishda SEL yondashuvining pedagogik ahamiyatini tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda pedagogik kuzatish, ilmiy-nazariy tahlil, qiyosiy tahlil hamda umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. SEL yondashuviga oid mahalliy va xorijiy ilmiy manbalar oʻrganildi. Maktabgacha ta’lim jarayonida bolalarning emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillar pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilindi.

Tadqiqot davomida quyidagi yoʻnalishlar asosiy mezon sifatida belgilandi:

bolalarning emotsional rivojlanishi;

ijtimoiy moslashuv koʻnikmalari;

xulq-atvorni boshqarish;

ta’lim jarayonidagi faollik va motivatsiya.

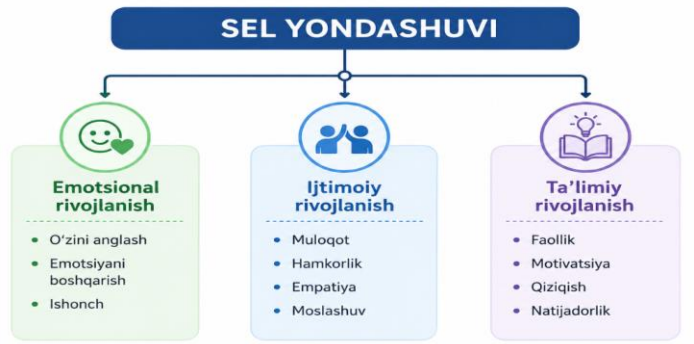
Tadqiqot natijalari

Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatdiki, SEL yondashuvi maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama rivojlanishida muhim pedagogik vosita hisoblanadi.

1. Emotsional rivojlanishga ta’siri

SEL yondashuvi orqali bolalar oʻz his-tuygʻularini tanish, nomlash va boshqarishni oʻrganadi. Bu esa bolaning emotsional barqarorligini ta’minlaydi hamda stress va nizoli vaziyatlarni yengilroq qabul qilishiga yordam beradi.

1-rasm. SEL yondashuvining bolaning rivojlanishiga ta'siri

2. Ijtimoiy rivojlanishga ta'siri

SEL yondashuvi bolalarda hamkorlik, empatiya va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantiradi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, SEL elementlari qo'llanilgan guruhlarda bolalar o'rtasidagi nizolar kamaygan va o'zaro hurmat muhiti kuchaygan.

Yo'nalish	SEL yondashuvining ahamiyati
Emotsional rivojlanish	O'z his-tuyg'ularini anglash va boshqarish
Ijtimoiy rivojlanish	Muloqot va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish
Xulq-atvor	Nizolarni kamaytirish va ijobiy xulqni shakllantirish
Ta'limiy jarayon	O'rganishga bo'lgan qiziqishni oshirish
Psixologik muhit	Guruhda sog'lom emotsional muhit yaratish

1-jadval. SEL yondashuvining maktabgacha ta'lim tizimidagi ahamiyati

3. Xulq-atvor va ta'limiy faoliyatga таъсири

SEL yondashuvi bolalarning o'z xatti-harakatlarini ongli ravishda boshqarishiga yordam beradi. Emotsiyalarni anglay olgan bola agressivlik va impulsivlikni kamaytirishga harakat qiladi. Bu esa pedagogik jarayon samaradorligini oshiradi.

SEL kompetensiyalari bolaning ijtimoiy-emotsional rivojlanishida muhim o'rin tutadi hamda uning shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Ushbu kompetensiyalar, avvalo, bolaning o'zini anglash qobiliyatini rivojlantiradi.

Bola o'z his-tuyg'ularini, ehtiyojlarini va ichki kechinmalarini tushunishni o'rganadi. Shuningdek, o'zini boshqarish kompetensiyasi orqali emotsiyalarni nazorat qilish, sabr-toqatli bo'lish va xatti-harakatlarni ongli boshqarish ko'nikmalari shakllanadi.

Ijtimoiy anglash kompetensiyasi bolada boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish, empatiya bildirish va atrofdagilarga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo'lishni rivojlantiradi.

Munosabat o'rnatish kompetensiyasi esa tengdoshlar va kattalar bilan samarali muloqot qilish, hamkorlikda ishlash va nizolarni tinch yo'l bilan hal etishga yordam beradi.

Mas’uliyatli qaror qabul qilish kompetensiyasi orqali bola turli vaziyatlarda oqilona va to‘g‘ri tanlov qilishni o‘rganadi.

Mazkur kompetensiyalar bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, bolaning emotsional farovonligi va ijtimoiy moslashuvini ta’minlaydi. SEL kompetensiyalarining rivojlanishi bolada o‘ziga bo‘lgan ishonchni mustahkamlaydi hamda ta’lim jarayonida faol ishtirok etishiga yordam beradi. Natijada bola sog‘lom muloqotga kirisha oladigan, mas’uliyatli va ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllanadi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari xalqaro pedagogik tadqiqotlar bilan hamohang ekanligini ko‘rsatdi. Xususan, SEL yondashuvi bolalarning nafaqat emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga, balki akademik muvaffaqiyatiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida SEL yondashuvini samarali tashkil etish uchun:

- pedagoglarning SEL kompetensiyalarini rivojlantirish;
- ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish;
- emotsional xavfsiz muhit yaratish;
- o‘yin va interfaol metodlardan foydalanish muhim hisoblanadi.

SEL asosida tashkil etilgan pedagogik faoliyat bolalarda empatiya, bag‘rikenglik, mas’uliyat va hamkorlik kabi insoniy fazilatlarni shakllantiradi. Bu esa kelajakda ijtimoiy faol va ma’naviy yetuk shaxslarni tarbiyalashga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risidagi Qonuni 2019-yil 16-dekabr, O‘RQ-595-son.

2. O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi– T.:2022

3. Denham S. Emotional Development in Early Childhood. — New York: Guilford Press, 2018.

4. Goleman, D. (1995). Emotional Intelligence. New York: Bantam Books.

5. Ishmuxamedov R. Pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalar. — Toshkent, 2021.

6. Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning (CASEL). (2020). CASEL Framework. www.casel.org

7. Isxakova M.R. “Maktabgacha yoshdagi bolani rivojlantirishda sel yondashuvi” o‘quv modulidan o‘quv-uslubiy majmua. Toshkent, 2026

MAKTABGACHA TA’LIM YO‘NALISHI TALABALARINI 5E MODELI ASOSIDA O‘QITISHNING AFZALLIKLARI

O‘tamurodova Shohida Muhammadqulovna

Navoiy davlat universiteti Maktabgacha ta’lim kafedrasi dotsenti, PhD

Annotatsiya: Ushbu maqolada 5E modelining (qiziqtirish-Engage, kashf etish-Explore, tushuntirish-Explain, kengaytirish-Elaborate, baholash-Evaluate) ta’lim jarayonidagi samarasi va u talabalarni faol ishtirok etishga undash hamda ularning o‘z-o‘zini kashf etish qobiliyatini rivojlantirish vositasi sifatida keltirilgan.

Kalit so‘zlar: 5E model, qiziqtirish, kashf etish-yangilik topish, tushuntirish, kengaytirish, baholash, samara.

Аннотация: В данной статье рассматривается эффективность модели 5E (Вовлечение — Engage, Исследование — Explore, Объяснение — Explain, Проработка — Elaborate, Оценивание — Evaluate) в образовательном процессе. Модель представлена как средство стимулирования активного участия студентов и развития их способности к самостоятельному открытию новых знаний.

Ключевые слова: модель 5E, вовлечение, исследование (открытие нового), объяснение, проработка (расширение), оценивание, эффективность.

Abstract: This article examines the effectiveness of the 5E instructional model (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate) in the educational process. The model is presented as a tool for encouraging students' active participation and developing their capacity for self-discovery.

Keywords: 5E model, engagement, exploration (discovery), explanation, elaboration, evaluation, effectiveness.

5E modeli (qiziqtirish-Engage, kashf etish- Explore, tushuntirish-Explain, kengaytirish-Elaborate, baholash-Evaluate) ta’lim jarayonini samarali tashkil etish uchun mo‘ljallangan pedagogik yondashuvdir. Ushbu model o‘qituvchilarga talabalarni faol ishtirok etishga undash va ularning o‘z-o‘zini kashf etish qobiliyatini rivojlantirishda yordam beradi.

5E modelining besh bosqichda amalga oshiriladi:

Engage (Qiziqtirish) **-** bu bosqichda o‘qituvchi talabalar e’tiborini jalb qilish va yangi mavzuga qiziqish uyg‘otish maqsadida turli xil savollar, muammolar yoki vaziyatlar bilan tanishtiradi. Masalan, Talabalarni yangi mavzu bilan tanishtirish va ularning e’tiborini jalb qilinadi.talabalarga hayotiy misollar keltirish yoki interaktiv o‘yinlar o‘tkazish orqali qiziqish uyg‘otish mumkin.

Explore (Kashf etish) **-** bu talabalar o‘zlari tajriba qilish orqali bilimlarni kashf etadilar. Ushbu bosqichda o‘quvchilar guruhlarga bo‘linib, amaliy tadqiqotlar olib borishlari mumkin. Bu jarayonda ular o‘zaro fikr almashadilar va yangi ma’lumotlarni o‘zlashtiradilar.

Explain (Tushuntirish) **–** bu bosqichda o‘qituvchi talabalar tomonidan kashf etilgan bilimlarni tushuntiradi. O‘qituvchi mavzu bo‘yicha asosiy tushunchalarni va nazariyalarni taqdim etadi, shuningdek, talabalar savollariga javob beradi. O‘qituvchi talabalar tomonidan kashf etilgan bilimlarni tushuntiradi.

Elaborate (Kengaytirish) **–** bu talabalar olingan bilimlarni amaliyotda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu bosqichda talabalar yangi bilimlarni turli kontekstlarda qo‘llashga harakat qiladilar, shuningdek, o‘z bilimlarini yanada chuqurlashtirish uchun

qo‘shimcha resurslardan foydalanadilar. Talabalar olingan bilimlarni amaliyotda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Evaluate (Baholash) **-** bu bosqichda talabalar o‘z bilimlarini baholaydilar. O‘qituvchi esa talabalar bilimlarini qanday o‘zlashtirganini aniqlash uchun turli xil baholash usullari testlar, loyihalar, taqdimotlar va boshqa baholash vositalaridan foydalanadi. Talabalar o‘z bilimlarini baholash va mustahkamlash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

5E modeli talabalarni o‘qitish jarayonida faol ishtirok etishga undaydi. Bu, o‘z navbatida, ularning motivatsiyasini oshiradi va bilimlarni yaxshiroq egallashlariga yordam beradi. O‘z-o‘zini kashf etish jarayoni talabalarni mustaqil fikrlashga va o‘z bilimlarini o‘zlashtirishga undaydi. Bu, ularda tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Amaliy tajriba talabalar bilimlarini amaliyotda qo‘llash orqali yanada chuqurroq tushuncha hosil qiladilar. Bu, ularning nazariy bilimlarini amaliy ko‘nikmalar bilan bog‘lash imkonini beradi. 5E modeli har bir talabaning individual ehtiyojlariga moslashishga imkon beradi. O‘qituvchi har bir talabani alohida baholash va qo‘shimcha yordam ko‘rsatish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Jamoaviy ishlash modeli talabalarni guruhlar ichida ishlashga undaydi, bu esa ularning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantiradi va jamoaviy ish tajribasini oshiradi.

Misol uchun 5E modeli asosida “Applikatsiya” mavzusi tashkil etilsa, o‘qituvchi talabalarga applikatsiya haqida ma’lumotlar beradi, taqdimot ko‘rsatadi. O‘qituvchi applikatsiyaning afzalliklari mavjudligi, qanday muammolarni hal qilishi va hayotimizga qanday ta’sir qilishi haqida fikr yuritishni so‘raydi. Bu bosqichda talabalar bu mavzuning maktabgacha yoshdagi bolalarning bugungi kundagi hayoti va kelajak hayoti uchun foydali jihatlarini bilishi sababli *qiziqishi* ortadi va mavzuga bo‘lgan motivatsiyasi oshadi. Talabalar kichik guruhlarga bo‘linadi va har bir guruhga biror applikatsiya turini tanlashi va tahlil qilishi topshiriladi. Ular applikatsiyaning funksiyalari, foydalanish maqsadi va shug‘ullanuvchilar uchun qanday foyda keltirishi haqida muhokama qiladilar. Talabalar o‘zaro fikr almashadilar va applikatsiyalarni o‘rganish orqali amaliy tajriba(o‘zi uchun *kashf etadi*-tushunchalar yangilanadi) orttiradilar.

O‘qituvchi applikatsiyalarni tayyorlash jarayoni, asosiy elementlari, turlari va baholash mezonlari haqida *tushuntirish* beradi. Talabalarga applikatsiya yaratish jarayonida e'tiborga olish kerak bo‘lgan jihatlar haqida ma'lumot beriladi. Bu bosqichda talabalar nazariy bilimlarni o‘zlashtiradilar va applikatsiya yaratish jarayonini yaxshiroq tushunadilar. Faoliyat orqali har bir guruh o‘z tanlagan applikatsiyasi asosida yangi bir g‘oya yoki funksiyani ishlab chiqadi. Ular prototip tayyorlash, dizayn qilish va taqdimotga tayyorgarlik ko‘radilar. O‘qituvchi ularga yordam beradi va maslahatlar beradi. Talabalar ijodiy jarayonni amaliyotga tadbiq etadilar va o‘z g‘oyalarini real hayotdagi imkoniyatlarini *kengaytirish*ga harakat qiladi. Har bir guruh o‘z applikatsiyasini taqdim etadi va boshqa guruhlar bilan fikr almashadi. O‘qituvchi va talabalar tomonidan baholash amalga oshiriladi. Talabalar o‘zaro baholash orqali o‘z bilimlarini mustahkamlashadi. Bu bosqichda talabalar o‘z ishlarini baholash orqali rivojlanish yo‘nalishlarini aniqlaydilar.

Ushbu dars jarayonida talabalar applikatsiya yaratish jarayoni, uning elementlari va foydalanuvchi tajribasini yaxshilash haqida chuqurroq bilimga ega bo‘ladilar. 5E modeli orqali talabalarning qiziqishi oshadi, ijodiy fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi va hamkorlikda ishlash tajribasi ortadi. 5E modeli maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabalarini o‘qitishda samarali yondashuv hisoblanadi. U talabalarni faol ishtirok etishga, o‘z-o‘zini kashf etishga, amaliy tajribaga ega bo‘lishga va individual yondashuvni qo‘llashga imkon beradi. Ushbu modelning afzalliklari ta’lim jarayonining sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. **Mavlonova R. va boshqalar.** “Innovatsion ta’lim texnologiyalari”. Toshkent, 2020. (Modelning umumiy pedagogik asoslari).

2. **Shirinova Q.** “Maktabgacha ta’limda interaktiv metodlar va model turlari”. Pedagogika jurnali, №3, 2023.

3. Савенков А. И. «Исследовательское обучение в дошкольном образовании». Москва, 2019. (Tadqiqotchilik ko‘nikmalari).

4. Бычкова М. В. «Применение модели 5E в подготовке будущих педагогов». *Высшее образование сегодня*, №5, 2022.

5. Bybee, R. W. *The BSCS 5E Instructional Model: Creating Teachable Moments*. NSTA Press, 2015. (Model asoschisining kitobi).

6. Duran, M., & Duran, L. “The 5E Instructional Model: A Learning Cycle Approach for Inquiry-Based Science Teaching”. *The Science Education Review*, 2004.

7. Gopnik, A. "Scientific Thinking in Young Children: Theoretical and Empirical Approaches". *Science*, 2012. (Bog‘cha yoshidagi bolalar tafakkuri).

8. Lee, O., & Luykx, A. *Science Education and Student Diversity: Synthesis and Research*. Cambridge University Press, 2020.

YAPONIYA MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMINING QIYOSIY TAHLILI

Alisher Bolibekov Abdusalomovich

Guliston davlat pedagogika insituti dotsenti, pedagogika fanlari nomzodi

Annonatsiya: Maqolada Yaponiya maktabgacha ta’lim tizimining boshqa mamlakatlar bog‘chalaridan farqli tomonlariga e’tibor qaratilgan. Bu mamlakat ta’lim tizimida o‘qituvchi va tarbiyachilarning katta qismini erkaklar tashkil qilishiga urg‘u berilgan. Bu yurt ta’lim-tarbiyasida o‘z-o‘ziga xizmat qilish muhim ahamiyatga egaligi ham ifodalangan.

Аннотация: В статье рассматриваются аспекты японской системы дошкольного образования, отличающиеся от детских садов других стран. В системе образования этой страны подчеркивается, что большинство учителей и воспитателей – мужчины. Выражена также важность самообслуживания в образовании этой страны.

Annotation: The article focuses on aspects of the Japanese preschool education system that are different from kindergartens in other countries. In the education system of this country, it is emphasized that the majority of teachers and educators are men. The importance of self-service in the education of this country is also expressed.

Kalit so‘zlar: Yapon oilasi, yochien, tarbiyachilar, xususiy kompaniyalar, amae, intizom va muvofiqlik, jismoniy mashqlar, ochiq havodagi mashg‘ulotlar.

Keywords: Japanese family, yochien, educators, private companies, amae, discipline and compliance, physical exercise, outdoor activities.

Ключевые слова: японская семья, ётиэн, педагоги, частные компании, амаэ, дисциплина и соблюдение требований, физические упражнения, активный отдых.

Iqtisodiy qudrati jihatidan Yaponiya jahonda Amerika Qo‘shma Shtatlaridan keyin ikkinchi o‘rinda turadi. Jahonning ko‘zga ko‘ringan ruhshunoslari va iqtisodchilari Yaponiya rivojlanishidagi bu ulkan parvozni mamlakatda ta’lim tizimlari taraqqiyotiga berilgan yuqori darajadagi e’tibor samarasi, deya qayd etadilar. Bu bejiz emas. Kun chiqish mamlakati, deb yuritiladigan bu o‘lkada ta’lim tizimlarini bosqichma-bosqich takomillashtirib borilishiga hukumat, xususiy kompaniyalar, jamoat tashkilotlari, ota-onalar qanchalik omilkorlik bilan yondashayotganliklarini hisobga olsak, jahon ilmiy tadqiqotchilarining yuqoridagi xulosalari asosli ekanligining guvohi bo‘lamiz. Tabiiyki, Yaponiya ta’lim tizimlarining yuksak parvozi o‘z-o‘zidan bo‘lgani yo‘q. Uning ham o‘ziga xos inqirozi va muammolari bo‘lgan. Bularni to‘liqroq tasavvur qilish uchun mamlakat pedagogik tamoyillari va taraqqiyotining tarixiy bosqichlariga nazar tashlash maqsadga muvofiq.

Hozirgi zamon yapon ta’lim tizimlarining tarkibi quyidagicha:

-bolalar bog‘chalari;

-boshlang‘ich maktab;

-kichik o‘rta maktab;

-yuqori o‘rga maktab;

-oliy ta’lim tizimlariga kiruvchi o‘quv yurtlari.

Dunyoning kunchiqar mamlakatida ham maktabgacha ta’lim tizmi o‘zga xos. Mamlakatda shakllangan odatlardan biri ta’lim tizimida erkak o‘qituvchilarning ko‘pligi va ayol pedagoglarining kam uchrash holati hisoblanadi. MTMlarda mudiralik lavozimlaarida ham ko‘pincha erkak pedagoglarni uchratish mumkin. Ammo keyingi vaqtlarda hukumat ayollarni tarbiyachlik kasbiga ko‘proq jalb etmoqda. Yaponiyada MT ixtiyoriy bo‘lib, ota-onalar o‘z xohishlariga ko‘ra odatda 4 yoshdan bolalarni MTM ga beradilar. Ota-onaning bandligini hisobga olib bolani 3 yoshdan ham qabul qilish mumkin. Bundan tashqari 3 yoshga to‘lmagan bolalar uchun yaslilar mavjud bo‘lib, lekin bu guruhlarga berish ota-onalarga tavsiya etilmaydi. Chunki bolani 3 yoshgacha tarbiyalash imkonining yo‘qligi asoslar bilan bayon qilinishi lozim. Deyarli hamma MTM xususiy. Ularning orasida eng asosiy o‘rinni elita bog‘chalari egallaydi. Agar bola bunday MTM da tarbiyalansa uning kelajagi yetarlicha kafolatlangan deyishimiz mumkin. Chunki bu bog‘chadan keyin bola maktabgda undan keyin esa hech qanday imtihonsiz universitetga qabul qilinadi.

Yaponiyaning "yochien" deb nomlanuvchi maktabgacha ta'lim tizimi mamlakat ta'lim tizimining muhim qismidir. Bu bolalarning ijtimoiy, hissiy va akademik

rivojlanishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi, ularni ta'limning keyingi bosqichlarida va undan keyingi bosqichlarda muvaffaqiyatga tayyorlaydi.

Yochien tizimi uch yoshdan olti yoshgacha bo'lgan bolalar uchun mavjud va majburiy emas, lekin yapon bolalarining katta qismi qatnashadi. Maktabgacha ta'lim muassasalari odatda mahalliy hokimiyat yoki xususiy tashkilotlar tomonidan boshqariladi va aholi turar joylarida joylashgan.

Yochien tizimining asosiy maqsadlaridan biri bolalarning mustaqilligi va o'zini o'zi qadrlashini tarbiyalashdir. O‘quv dasturida bolalarning ijodkorligi, tasavvuri va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan tadbirlarga alohida e’tibor qaratilgan. Bolalar o'yin orqali o'rganadilar va atrof-muhitni o'rganishga va o'z fikrlarini erkin ifoda etishga da'vat etiladi.

Shuningdek, maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalarning savodxonlik va hisob-kitob kabi kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishga ustuvor ahamiyat beriladi. Yapon bolalari faqat Yaponiyaga xos fonetik alifbo bo‘lgan “hiragana” deb nomlangan tizim yordamida o‘qish va yozishga o‘rgatiladi. Shuningdek, ular hisoblash, qo‘shish va ayirish kabi asosiy matematik ko‘nikmalarni o‘rganadilar.

Yochien tizimining yana bir muhim jihati - bu jismoniy faoliyat va salomatlikka e'tibor berishdir. Maktabgacha yoshdagi bolalar muntazam jismoniy mashqlar va ochiq havoda mashg'ulotlar bilan shug'ullanadilar, sog'lom ovqatlanish odatlari targ'ib qilinadi.

Yochien tizimi, shuningdek, intizom va hokimiyatni hurmat qilishga kuchli e'tibor qaratganligi bilan mashhur. Bolalar qoidalar va tartiblarga rioya qilishga o'rgatiladi va o'qituvchilar yaxshi xulq-atvor muhimligini ta'kidlaydilar.

Maktab kuni odatda soat 8:30 dan 14:30 gacha davom etadi, tushlik uchun tanaffus va tushdan keyin uxlash vaqti. Yil uch davrga bo'lingan, aprel oyida boshlanib, martda tugaydi. Maktabgacha ta’lim muassasalari dam olish kunlari, umumxalq bayramlari, yozgi va qishki ta’tillarda yopiladi.

Umuman olganda, Yaponiyaning maktabgacha ta'lim tizimi bolalarni kelajakdagi o'quv va ijtimoiy muvaffaqiyatlariga tayyorlashdagi samaradorligi uchun yuqori baholanadi. Bu bolalarning rivojlanishi uchun mustahkam poydevor yaratadi va ularga hayot davomida yaxshi xizmat qiladigan qimmatli ko'nikma va qadriyatlarni singdiradi.

Yaponiya maktabgacha ta'lim tizimi haqida bir nechta qo'shimcha ma'lumotlar:

Yochien tizimi ikki turga bo'linadi: davlat va xususiy. Davlat maktabgacha ta'lim muassasalari mahalliy hokimiyat tomonidan boshqariladi va odatda xususiy tashkilotlar tomonidan boshqariladigan xususiy maktabgacha ta'lim muassasalariga qaraganda arzonroq va ancha qimmatga tushishi mumkin.

Yaponiyadagi maktabgacha ta'lim muassasalariga qabul qilish juda raqobatbardosh, ko'plab ota-onalar farzandlarini kirish imtihonlariga tayyorlash uchun siqilgan maktablarga yozadilar.

Yaponiya maktabgacha ta’lim muassasalaridagi o‘qituvchilar yuqori malakaga ega bo‘lib, hukumatdan o‘qituvchilik litsenziyasiga ega bo‘lishlari shart. Ular dars rejalarini

tuzish va amalga oshirish, shuningdek, ularning qaramog'idagi bolalarga hissiy va ijtimoiy yordam ko'rsatish uchun javobgardir.

Ota-onalar Yaponiyada o'z farzandlarining ta'limi bilan jiddiy shug'ullanadilar, ko'pchilik ota-onalar va o'qituvchilar konferentsiyalarida qatnashadi va sinfda ko'ngilli bo'ladi. Ota-onalarning ishtiroki bolaning maktabdagi muvaffaqiyati uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Yapon maktabgacha ta'lim muassasalari muntazam guruhlardagi mashg'ulotlardan tashqari, ko'pincha madaniy tadbirlar va sayohatlarni o'z o'quv dasturlariga kiritadilar. Masalan, bolalar mahalliy ziyoratgohlar va ibodatxonalarni ziyorat qilishlari, an'anaviy yapon festivallarida ishtirok etishlari yoki dunyoning turli madaniyatlari bilan tanishishlari mumkin.

Yochien tizimi Yaponiyada juda hurmatga sazovor bo'lsa-da, u tanqiddan holi emas. Ba'zi ekspertlar intizom va muvofiqlikka e'tibor qaratish haqida xavotirda bo'lishdi va maktabgacha ta'limda individuallik va ijodkorlikka ko'proq e'tibor berish kerakligini ta’kidlab o‘tishdi.

Yaponiyada oila jamiyatning asosi bo‘lib, bolalar tarbiyasida markaziy o‘rin tutadi. Yapon oilalari hurmat, itoatkorlik va hamjihatlikni qadrlashadi va bu qadriyatlar bolalarga yoshligidanoq singdiriladi.

Yaponiyalik ota-onalarning eng muhim jihatlaridan biri bu "amae" tushunchasi bo'lib, u "bo'sh qaramlik" deb tarjima qilinadi. Amae bolalar o'z ota-onalari tomonidan sevilishi va qo'llab-quvvatlanishini his qilishlari va ota-onalar o'z farzandlarining hissiy ehtiyojlarini qondirish uchun yumshoq va g'amxo'rlik qilishlari kerak degan g'oyani anglatadi. Bu turli yo'llar bilan namoyon bo'lishi mumkin, masalan, ota-onalar farzandlarini orqalarida ko'tarib yurishlari yoki ular bilan bir to'shakda uxlashlari.

Shu bilan birga, yapon ota-onalari intizomga va hokimiyatni hurmat qilishga katta e'tibor berishadi. Bolalar qoidalar va tartiblarga rioya qilishga, kattalarga hurmat ko'rsatishga o'rgatiladi. Yaponiyada jismoniy jazo keng tarqalgan emas, lekin ota-onalar og'zaki tanbeh berishlari yoki intizom shakli sifatida imtiyozlardan mahrum qilishlari mumkin.

Yaponiya madaniyatida ta’lim yuksak qadrlanadi va ota-onalar farzandlarining o‘qishdagi muvaffaqiyatlarida faol rol o‘ynaydi. Ko'pgina ota-onalar farzandlarini har tomonlama ta'lim olishlarini ta'minlash uchun maktabdan tashqari mashg'ulotlarga va qo'shimcha maktablarga jalb qiladi. Bolalarning oddiy maktabdan tashqari bir nechta maktablarga borishi yoki maktablarni to'ldirishi odatiy hol emas.

Yaponiyalik ota-onalarning yana bir muhim jihati - bu guruhlarning uyg'unligiga e'tibor berishdir. Bolalar o'zlarining shaxsiy ehtiyojlaridan oldin guruhning ehtiyojlarini hisobga olishga o'rgatiladi va ko'pincha uyg'unlikni saqlash foydasiga nizolardan qochadi. Bu o'z fikrlarini bildirishni yoki o'zgacha fikr bildirishni istamaslikka olib kelishi mumkin.

Umuman olganda, yaponiyalik ota-onalar itoatkorlik, hurmat va guruh uyg'unligini qadrlaydi, shu bilan birga hissiy qo'llab-quvvatlash va tarbiyalashni ta'kidlaydi. Bolalardan ko'p mehnat qilishlari va akademik muvaffaqiyatlarga

erishishlari kutiladi, lekin ular o'z qiziqishlarini amalga oshirishga va o'zlarining noyob kuchli va iste'dodlarini rivojlantirishga da'vat etiladi.

Yaponiyada ota-onalar va bolalarni tarbiyalash haqida ba'zi qo'shimcha ma'lumotlar:

Yaponiyada gender rollari hali ham an'anaviy bo'lib, onalar odatda asosiy g'amxo'rlik rolini o'z zimmalariga oladilar va otalar uydan tashqarida uzoq vaqt ishlaydilar. Biroq, so'nggi yillarda gender tengligi va ota-onalarning umumiy mas'uliyatini oshirishga intilish bo'ldi.

Yaponiyalik ota-onalar mustaqillik va o'zini-o'zi ta'minlashga katta ahamiyat berishadi va bolalar ulg'aygan sari ko'proq mas'uliyatni o'z zimmalariga olishlari kutiladi. Misol uchun, bolalar maktabga mustaqil ravishda piyoda yoki jamoat transportida borishlari tavsiya etiladi va ular yoshligidan uy ishlariga mas'ul bo'lishlari mumkin.

"honne" va "tatemae" tushunchalari yapon jamiyatida muhim ahamiyatga ega va ota-onalarning tarbiya uslubiga ta'sir qilishi mumkin. Honne insonning haqiqiy his-tuyg'ulari yoki niyatlarini anglatadi, tatemae esa ular dunyoga taqdim etadigan jamoat yuzi yoki shaxsini anglatadi. Ota-onalar tarbiyasida bu oilaning uyg'un dinamikasini saqlab qolish uchun ota-onalarning farzandlariga haqiqiy his-tuyg'ularini yoki his-tuyg'ularini bildirmasliklariga olib kelishi mumkin.

Yaponiyada ta'lim va akademik yutuqlarga katta e'tibor beriladi. Bolalar maktabda qattiq ishlashlari va yaxshi o'qishlari kutiladi va akademik muvaffaqiyatga erishish uchun juda ko'p bosim mavjud. Bu, ayniqsa, o'rta maktab va kollejga kirish imtihonlarida yuqori raqobat va stressli muhitga olib kelishi mumkin.

Yaponiyada oila va jamiyatning yordami yuqori baholanadi va ko'p oilalar bola parvarishi yoki yordami uchun bobo-buvilar yoki boshqa qarindoshlarga tayanadilar. Shuningdek, jamoatchilik ishtiroki va ko'ngillilikka katta e'tibor beriladi va bolalar ko'pincha mahalliy festivallar yoki tadbirlarda qatnashishga da'vat etiladi.

"Ikigai" tushunchasi yoki hayotdan maqsadni topish yapon madaniyatining muhim jihati bo'lib, ota-onaga ta'sir qilishi mumkin. Ota-onalar o'z farzandlarini o'qishda muvaffaqiyatga erishishdan tashqari, o'z ehtiroslariga intilishga va hayotlarida ma'no topishga undashlari mumkin.

Yaponiyada yetarlicha darajada ta’lim sohasida raqobat mavjud. Elita bog‘chasiga tushish birmuncha qiyinroq. Birinchidan, uning to‘lovi boshqa MTM larga qaraganda sezilarli darajada yuqori. Ikkinchidan, boladan ham qiyin darajadagi topshiriqlardan iborat testni bajarish talab etiladi.

Yaponiyadagi MTM larda tarbiyaning eng muhim vazifasi bolani gapga quloq soladigan kattalar gapini bo‘lmaydigan va xushxulq etib tarbiyalashdir. Yaponlar oilasida bola tarbiyasi haddan ziyod yumshoq bo‘lib bolaga kamdan kam biror narsani ta’qiqlashadi. Ammo ko‘cha-ko‘yda tanimagan begona odamlar bilan iloji boricha kirishimlilik bilan gaplashish o‘rgatiladi. Shuning uchun bog‘chada ko‘p marotaba virtual hayotdagi tanishuvlar, maner tarbiyasi o‘rgatiladi. Bolalarga etiket normalari, ularni qachon va qanday sharoitda qo‘llash o‘rgatiladi.

Yaponiyadagi birinchi yosh bolalar guruhi 1871-yilda Yokoma shahrida, 1894-yili esa Tokio shahrida birinchi yapon bog‘chalari amerikalik ayollar tomonidan tashkil etilgan. 1876-yilda Frebel uslubidagi birinchi bog‘chalar mamlakatda qurila boshladi. Uning asosiy g‘oyasi bolaning mustaqil faoliyati hali ham dolzarbligi edi. 1882-yilda Ta’lim vazirligi va Madaniyat fani ochildi. Jamiyatning kambag‘al oilalariga mo‘ljallangan bolalar bog‘chalari esa 1897-yilga kelib 222 tani tashkil etdi. 1900-yilda bolalarning ta’lim standartlari va bolalar bog‘chalari uchun rasmiy qoiadalar ishlab chiqildi. 1926-yilda esa bolalar bog‘chalari to‘g‘risidagi qonun kuchga kirdi. Bu qonun asosida davlatda xususiy maktabgacha ta’lim muassasalari ochildi. Ularning soni juda qisqa vaqt ichida 1066 tani tashkil etdi, o‘n yil ichida bolalar bog‘chalari soni ikki barobarga oshdi. Maktabgacha ta’lim muassasalari hattoki urush davrlarida hamda pishiqchilik va yig‘im-terim vaqtlarida ham ochildi. 1947-yildan qonun bo‘yicha boshlab yaslilar va bolalar bog‘chalari maktablar qoshida tashkil etila boshlandi. Yaslilarning asosiy e’tibor markazida bolaning kun davomidagi parvarishi turar edi hamda ular Sog‘liqni saqlash vazirligi va ijtimoiy himoya tasarrufida edi. Ammo 60-yillardan boshlab ularning dasturlari bog‘chalarnikidan farq qilmay qo‘ydi.

Hozirgi kunda mamlakatda 90-95% bolalar maktabgacha ta’limning biror turini tamomlagandan keyingina maktab ta’limiga o‘tishadi. 3 yoshgacha bo‘lgan bolalar orasida esa maktabgacha ta’limga qamrov darajasi nibatan past hisoblanadi. Majburiy boshlang‘ich ta’lim barcha bolalarni qamrab oladi. Sinfdagi umumiy bolalar soni o‘rtacha 30 nafarni tashkil etishi kerak. Boshlang‘ich maktablardagi ta’lim beruvchi barcha o‘qituvchilar maxsus malakaga ega bo‘lishi talab etiladi.

Davlatning bog‘chalari ta’lim, fan va madaniyat vazirligi tasarrufida bo‘lsa, bolalarni kun davomida parvarish qiladigan markazlar Sog‘liqni saqlash va ijtimoiy himoya tashkilotlari tarkibiga kiradi. Bu ikki turdagi muassasalar orasida farqlar mavjud. Bolalar bog‘chalarida bolajonlarning ta’limiga katta e’tibor qaratilgan bo‘lib, 3 yoshdan yuqori bo‘lgan barcha bolalar kunning taxminan 4 soat bog‘chaga bo‘ladilar. Ota-onalar yoki vasiylar muassasa o‘rtasida shartnomalar tuziladi. Shartnoma tarkibidagi ishlarning mazmuni bolalar sog‘ligini saqlash, ijtimoiy aloqalarni o‘rnatish, bolalarni nuqtini o‘stirish va savodga tayyorlashdan iborat. Mamlakatda hammasi bo‘lib 23 mingdan ziyod bolalar bog‘chasi mavjud bo‘lib, ularning har biri taxminan 75 nafar bolani qamrab oladi. Katta guruhlardagi bolalar soni esa o‘rtacha 10 nafarni tashkil etadi. Shuningdek, rivojlanishida nuqsoni bor bolalar uchun ham maxsus muassasalar tashkil etilgan.

Yaponiya tarbiyachilarini tayyorlash jarayoni ham bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Ularning diplomlarida bir qator vazifalarni bajarishga ruxatnoma bo‘lib xizmat qiladi. Bolalar bog‘chalarida asosan yosh, turmush qurmagan ayol tarbiyachila faoliyat ko‘rsatadi. Tarbiyachilar kunlik vazifalarni bajarishlari uchun oldindan qo‘shimcha shaxsiy dasturlar ishlab chiqadi. Ushbu dasturlar o‘quv yilining oxiri yoki boshida tasdiqlanadi. Dasturlar asosida tarbiyachilar bolalarni yo‘l harakati qoidalariga rioya qilishga o‘rgatadi, ekskursiyalar, sport musoqbaqalari jumladan suzish bellashuvlari o‘tkazadi. Shuningdek, bolalar adabiyot mashg‘ulotlarida milliy yapon mashqlarini bajaradilar.

Yapon bog‘chalarida quyidagi milliy bayramlar nishonlandi:

15-noyabr – Shichi-gosan (3,5 yoshdan 7 yoshgacha bolalar qamrab olinadi);

3-fevral oldidan – Tanabata, Yulduzlar bayrami, Otsumkimi, Kuzgi oy bayrami, Mame-maki;

3-mart – Xinamatsuri;

25-dekabr – Qizlar kuni, Rojdestvo kuni;

5-may – Bolalar kuni;

15-sentabr – O‘g‘il bolalar kuni, otalar kuni, onalar kuni, qariyalarni qadrlash kuni;

23-noyabr – Minnatdorchilik kuni;

Sabzavotlarni yig‘ish bayramlari shular jumlasidandir. Ko‘plab maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalarga baraban va fleytada chalish o‘rgatiladi. Bu orqali bolalarni marsh festivallarida qatnashishga tayyorlantiriladi.

Tizimning asosiy vazifasi etib maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash va ularning sifat ko‘rsatkichlarini oshirish belgilangan. Shuningdek, maktabgacha ta’lim muassasalari quyidagi masalalar ustida ham ish olib boradi: bolaga kattalar va o‘z tengdoshlari bilan muloqot qilishiga yordam berish, tabiatni asrash, sog‘lom turmush tarziga odatlantirish, ijtimoiy odob-axloq qoidalariga bo‘ysunish va hokazo. 1986-yilga qarordan so‘ng ayollar jamiyatda erkaklar bilan teng bo‘lgan mehnat huquqini oldilar. Ko‘p oilalarda 1-2 nafar bola bo‘lib, bu bolalar bog‘chalari uchun doimiy o‘z dasturlarini boyitib borish vazifasini qo‘yadi. Sababi ota-onalar farzandlari soni kam bo‘lganligi uchun uni yuqori darajadagi bog‘chalarga berishga intiladi. Umumiy tipdagi maktabgacha ta’lim muassasalari ijobiy bo‘lib ular bolani tantiq, erkalikdan holi qilib, boshqa bolalar bilan hamkorlikda ishlay oladigan qilib tarbiyalaydi. Bundan tashqari qo‘shimcha maktablar ham mavjud bo‘lib, ular gimnastika, suzish, musiqa, raqs va sa’natning boshqa turlariga ixtisoslashgan bo‘ladi.

Manbalarda keltirilishicha, Yaponiya maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalar quyidagicha taqsimlanadi: 18 oylikkacha bo‘lgan 12 nafar bola (ular bilan 4 ta pedagog ish olib boradi), 20 nafar 3 yoshgacha bo‘lgan bolalar (10 nafardan ikkita guruh bo‘lib, har bir guruhda 3 ta pedagog va yordamchi). Qolgan bolalar esa yosh toifasiga qarab taqismlanadi (3, 4, 5 yoshli bolalar) va bu bolalar guruhda eng ko‘pi 20-25 bola mavjud bo‘lgan, bittadan pedagog biriktirilgan guruhlarda o‘qitiladi. Tuzilgan guruhlar maxsus nomlar bilan nomlanadi.

Bolalar bog‘chasi soat 7.00 da ochiladi. Bolalar bir-birlari bilan erkin o‘ynaydilar. 9.30 da bog‘chada “Hamma narsani o‘z o‘rniga yig‘ishtiramiz” nomli qo‘shiq yangraydi, bunda bolalar xonalarni tartibga keltiradilar. Keyin esa bolalar bog‘cha maydonchasida quvnoq musiqa ostida ertalabki badantarbiya mashg‘ulotlarini 10 daqiqa davomida bajaradilar. Bog‘cha bo‘ylab “Hamma o‘z guruhiga” nomli qo‘shiq jarang sochadi va bolalar o‘z guruhlariga tegishli xonalarga qaytadilar. Xonaga qaytish vaqtida guruh yangrayotgan qo‘shig‘ni xor bo‘lib bolalar ijro etadilar. Tarbiyachi bolalar sonini sanash bilan birga, yil faslllari haqida suhbat olib boradi.

Bolalar tarbiyachi rahbarligida ish daftarlariga hisob-kitob yoki rasmlarni bo‘yash topshiriqlarini 30 daqiqa davomida bajaradilar. Bajarilgan topshiriqlarga tarbiyachi yopishqoq markalarini yopishtiradi

Berilgan topshiriqlarini bajarganlaridan so‘ng bolalar mustaqil faoliyat bilan shug‘ullanadilar. Xususan, qaychi, qog‘oz, toshlar bilan ishlash, koptoklar bilan o‘ynash, karate va samuraycha harakatlar bilan shug‘ullanadilar. Undan so‘ng bolalar qog‘ozlar yordamida applikatsiya ishlarini bajaradilar. Kun davomidagi mashg‘ulotlar tugaganidan so‘ng bolalar sayrga olib chiqiladi. Bolalar sayrga chiqishdan oldin ular tarbiyachilariga xayrlashuv qo‘shig‘ini kuylaydilar. Ota-onalar farzandlarini o‘yin maydonchalarida 16.30 dan 18.00 gacha bo‘lgan vaqt oralig‘ida uyga olib ketadilar.

Tarbiyachilar o‘zini odobsiz tutgan bolalarga ham tanbeh bermaydilar, ular bolalarga o‘z muammolarini mustaqil yechishlariga undaydilar. Ayrim hollarda tarbiyachilar bolalarga tanbeh berish uchun mudirani (asosan erkak mudira) chaqiradi. Yapon bo‘gchalarida nutq o‘stirish bo‘yicha maxsus mashg‘ulotlar yo‘q. Yaponlar farzandlarini haqiqiy bolalik davrida ulg‘ayishini xohlaydilar. Ular bolalarning barchasiga teng bo‘lgan shartlarni qo‘yadilar. Bolalarga tashabbuskorlik emas balki, sabrlilik, yaxshi fe’l-atvorni tarbiyalash muhim ahamiyatga ega. Yapon bolalarning yaxshi tarbiyasi ularning dam olish kunlari ham erta uyqudan uyg‘onishi, ko‘p o‘yinlar o‘ynashi va mehnat qilishi, jismoniy mashqlarni bajarishi, to‘g‘ri ovqatlanishi, kattalarni hurmat qilishi va atrofdagilarga e’toborli bo‘lishi kabilarda namoyon bo‘ladi.

Yaponiyaning Xirosima va Nagasaki shaharlarida sodir etilgan atom bombasi portlashining oqibatida mamlakat katta talofat ko‘rdi. Bu davrdan keyin Yaponiyada bolalar maktabgacha ta’lim yoshidan boshlab urush, uning oqibatlari, o‘lim haqida tushuncha berib boradilar. Urush hamda o‘lim tematikalari yapon bog‘chalarida bolalarni tinch hayot, tinchliksevarlik haqidagi tasavvurlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Osaki nomli xususiy maktabgacha ta’lim muassasida bu jarayon quyidagicha amalga oshiriladi:

Birinchidan, bolalarni turli irqlarga mansub insonlar tanalarining rangi, milliy kiyimlari, tili, salomlashish shakllari, milliy o‘yinchoqlari bilan tanishtirish;

Ikkinchidan, boshqa davlatlarning kunlik hayot tarzini ularning milliy taomlari, hayvonot va o‘simlik olamini xorijiy davlatning ta’lim muassasalari bilan hamkorlik o‘rnatib yoki mehmonlar taklif etish orqali o‘rganish;

Uchinchidan, usullarni qo‘llash. Tarbiyachilar audiovizual vositalar va hikoyalar o‘qib berish orqali odamlarning oziq-ovqat va dori-darmon vositalarining yetishmovchiligidan hayotdan ko‘z yumayotganligi haqida tushuncha beriladi. Bolalar rojdestvo bayrami oldidan o‘zlarining yig‘ib qo‘ygan pulllarini va oziq-ovqat, dori-darmonlar yig‘ilgan qutilarini kambag‘al davlatlarga jo‘natish uchun yig‘ishadi. Eng hayratlanarli holatlardan biri, bolalar tarbiyachilari bilan birga qaynatilgan guruch suvini oladilar va uni iste’mol qiladilar. Buning sababi kambag‘al oilalar qanday taom iste’mol qilishlari amalda ko‘rsatib berildadi.

To‘rtinchidan, bolalarni urush olib keladigan baxtsizliklar haqida ma’lumot berish. Bolalarga urush olib keladigan baxtsizliklar haqida tarbiyachilar kechki

vaqtlarda olov atrofida suhbat olib boradilar. Suhbatga bolalarning buvi va buvalari ham taklif etiladi. Ular bolajonlarga urush va uning oqibatlari haqida aytib beradilar. Suhbatdan so‘ng bolalarning tinchlikning qadr-qimmati haqidagi fikrlar tinglanadi.

Tarbiyachi bolalarga ikkinchi jahon urushi natijasida halok bo‘lgan fillar haqida kitoblar o‘qib beradilar. Bolalar ekskursiya kunlari Yaponiyada mavjud bo‘lgan zooparklardagi qabrlarni ziyorat etadilar. Zooparkdagi boshqa fillarga esa ular uzoq umr tilab maktub yozadilar. Ba’zi vaqtlari bolalar tarbiyachilari bilan birgalikda dunyodagi urushlarni to‘xtatishni iltimos qilib maktub yozadilar va uni xalqaro tashkilotlarga yuboradilar.

Maktabgacha ta’limning barcha guruhlarida o‘ziga xos bo‘lgan ekskursiyalar o‘tkaziladi. Ekskursiyalarning asosiy maqsadlaridan biri ham bolalarda vatanga muhabbat hissini tarbiyalash hisoblanadi. Bolalar ekskursiya davomida sevimli diyorlarini sayr qiladilar, turli joylarni ko‘radilar, odamlarning mehnat faoliyatlari bilan tanishadilar. Har bir guruh o‘ziga xos bo‘lgan belgili kiyim yoki emblemaga ega bo‘ladilar. Bir xil rangdagi beysbolkalar (kepkaga o‘xshash bosh kyim), bir xil futbolka yoki sumkalar shular jumlasidandir. Bu bir tomondan bolalarning adashib qolishini oldini olsa, ikkinchi tomondan esa ular bir jamoaning a’zosi ekanligidan darak beradi. Atrofdagilar bu bolalarga xayrihohlik bilan munasab qiladilar va bolaligida o‘ynagan o‘yinlari hamda hozirda qanday mehnat faoliyati bilan shug‘ullanishi haqida gapirib beradilar. Bunday munosabatlar natijasida bolalarda kattalarga bo‘lgan ishonch va hurmat tuyg‘ulari shakllanadi.

Yapon pedagoglari bolalarni jamoada tarbiyalashga alohida e’tibor qaratadi. Chunki, ijtimoiylashish demokratiyaning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Bolalar jamoasi bu – jamiyatning bir modeli. Shuning uchun bog‘chada turli festivallar, sarguzashtli sayrlar, mehnat va boshqa jamoaviy ishlar olib boriladi.

Yaponiyada o‘quv yili 1-apreldan boshlanadi. Bu kuni bog‘chadan to universitetlargacha tantali ochilish marosimlari o‘tkaziladi. E’tiborli jixati, MTM mudiralari marosim kuni bolalar bilan xuddi universitet rektorlari singari muloqot o‘rnatadi va marosimni ochib beradi.

Mamlakatdagi hamma ta’lim muassasalari 1 ta grafik bo‘yicha ishlaydi. O‘quv yili 3 ta semetrga bo‘lingan bo‘lib, semestrlar orasida ta’tillar belgilangan. Bu tizim universitet, maktab hamda MTM larga birdek joriy etilgan.

Ta’til vaqtlarida bolalar bog‘chaga cho‘milish uchun hamda tarbiyachi bilan suhbatlashishga kelib turushlari mumkin. Lekin bu vaqtda mashg‘ulotlar o‘tkazilamydi.

Umuman olib qaraganda Yaponiya bolalar salomatligiga katta e’tibor qaratadi. Har bir MTM hamda boshqa ta’lim muassasalarida tibbiyot birlashmasi – shifokor, hamshira, stomatolog, farmetseft, salomatlik rahbari bo‘lishi lozim.

Yaponiyada MTM tarbiyachisi bo‘lib ishlash uchun mazkur yo‘nalish bo‘yicha institut yoki universitetda 2 yil o‘qigan bo‘lishi mumkin. Bitiruvchilarga kvalifikatsiya berishda yozma test natijalari inobatga olinadi. Test orqali bo‘lajak tarbiyachilarning ma’lumoti va xotirasi tekshiriladi. Yaponiya hukumati pedagogika yo‘nalishi bo‘yicha bitirgan talabalarni qattiq nazoratdan o‘tkazadi. Chunki, Yaponiyada ta’lim tizmiga

katta e’tibor qaratilgan bo‘lib, ushbu davlat dunyodagi o‘qituvchilarga yuqori maosh to‘laydigan davlatlardan biri hisoblanadi.

Yaponiya tarbiyachilari bolalarni tarbiyalashda bolalarni o‘zaro munosabatlarini hisobga oladi bolalarni “xan” nomli kichik guruhlarga bo‘lib chiqadi. Bu jarayon tarbiya jarayonida muhim hisoblanadi. Kichik guruhlarning har birining o‘zining stoli, o‘rni, shaxsiy nomi bo‘ladi. Guruh nomi bolalar tomonidan har bir guruh a’zosining fikrini hisobga olgan holda belgilanadi. Bu bolalarni o‘z fikrini mustaqil bayon etish hamda qaror qabul qilishga o‘rgatadi.

Gruppa 6-8 boladan iborat bo‘lib, ular qobiliyatlariga qarab emas, balki ularning faoliyatlari yanada samarali bo‘lishini hisobga olib taqsimlanadi. Bolalarga guruhda ishlash jarayonida tengdoshining fikrini tinglash va o‘zini nazorat qilishni o‘rganadi.

Guruhlarning bu tarkibi doimiy emas. Har yili guruh tarkibi boshidan tuziladi. Guruh a’zolari tarkibini bunday o‘zgartirish bolada sotsializatsiya jarayonini yanada samarali kechirishda yordam beradi. Agar bola o‘z guruhi bilan kelisha olamasa u mazkur guruhda qolishga majbur emas. Guruh tarbiyachisining o‘zgartirilishini sababi bolalarni bir-biriga bog‘lanib qolishini oldini olish hisoblanadi.

Yapon ayollari azaldan hech qayerada ishlamay, uyda farzand tarbiyasi bilan shug‘ullanishgan. Bugungi kunga kelib esa mamlakatning zamonaviy ayollari ishlash istagini bildirib, farzandlarining ta’lim-tarbiya olishi uchun maktabgacha ta’lim muassasalariga berishmoqda.

Yaponiya ta’lim tizmining maqsadi – intilish va izchillikdan iborat. Ta’lim sohasi bo‘yicha kuchli raqobat mavjud. Jumladan, universitetlarni tamomlagan talabalarga beriladigan diplom vazirlikda yoki mashhur, obro‘li, katta maoshli firma, korxonlarda ish joyi bilan ta’minlashga kafolat beradi. Bu esa martabaning o‘sishi va moddiy jihatdan ta’minlanganlik hisoblanadi. Shuning uchun ota-onalar bolalarini yaxshi shart-sharoitlarga ega bo‘lgan maktabgacha ta’lim muassasaidan boshlab, boshlang‘ich ta’lim va oliy o‘quv muassasalarida o‘qtish uchun harakat qilishadi.

Maktabgacha ta’lim majburiy emasigiga qaramay, 98% bolalar mazkur tizim faoliyatidan foydalanishadi. Mamlakatdagi maktabgacha ta’lim muassasalari tarbiyalanuvchilarni yozish yoki o‘qishga emas, asosan, guruhlarga ajratilgan holda jamoa qiziqishlari bilan ish olib borishga o‘rgatiladi. Har bir maktabgacha ta’lim muassasaida tarbiyalanuvchilar uchun maxsus kiyim, bosh kiyimi va sumkalari (ryukzak)mavjud. Tarbiyalanuvchilarning ota-onalari nafaqat maktabgacha ta’lim muassasasidagi tadbirlarda, balki muassasa hayotida ham faol qatnashib turadi.

Maktabgacha ta’lim muassasasida bolalar nafaqat yozish va o‘qishga o‘rgatiladi, balki tarbiyalanuvchilar kuchli, tirishqoq, izlanuvchan bo‘lishlari uchun birgalikda qo‘shiq aytish, turli sport musobaqalarda chiniqtirish, bolalarga jamotachilik hissiyotini singdirish kabilar amalga oshiriladi.

Bolalar tarbiyasida onalarning roli va ma’suliyati ayniqsa kattadir. Ular farzandlarining oqil, dono, muloyim, odil va mehnatsevar bo‘lib o‘sishlari uchun oila sulolasi va davlat oldida o‘zlarini ma’sul deb hisoblaydilar. Yaponiyada oilaviy tarbiya xususida ko‘plab metodik qo‘llanmalar va tavsiyanomalar nashr etiladi, radio va televideniya orqali ko‘plab pedagogik maslahatlar berib boriladi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar uchun ota-onalar oyiga o‘rtacha 2-3 ta kitob sotib olishadi. Shu yoshdagi bolalar uchun oyiga 40 ta jurnal nashr etiladi, ota-onalarning mutloq ko‘pchiligi bu jurnallarga obuna olishadi. Bola maktabga borgunga qadar o‘qishni, yozishni, oddiy hisoblash ko‘nikmalarini egallashi zarur.

Yaponiya oilalaridagi uy partalari diqqatga sazovordir. U mukammal, yon tomonidan muhofazalangan qurilma bo‘lib, parta ustida kitob javoni, yoritqich, soat, qala, qog‘oz, mkrokalkulyator va boshqa zaruriy ashyolar, shuningdek, kerak bo‘lib qolgan taqdirda ota-onasini chaqiradigan signal tugmalargacha o‘rnatilagan.

Yaponiya maktabgacha ta’lim muassasalarida axloq normalari aniq ishlab chiqilib, uni ro‘yabga chiqarish uchun darslarning ma’lum bir qismi ajratiladi. Axloqiy jihatdan aybdor bola uchun eng oliy jazo o‘qituvchining o‘quvchidan ixlosi qaytishi bo‘lib, bu ixlosini qaytadan barpo qilish uchun o‘quvchi va uning ota-onasi ancha-muncha ishlashi kerak. Yapon o‘qituvchisi o‘quvchining eng yaqin maslakdoshi, maslahatgo‘yi va murabbiysidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Masaru Ibuka. “Uchdan keyin kech”. T.: “Akademnashr” 2020.
2. Sh.A.Amonashvili va boshqalar. Pedagogik izlanish. T.: “O‘qituvchi”1990.
3. J.G'. Yo'ldoshev, «Xorijiy davlatlar ta'lim tizimi. T.: “O'qituvchi” 1995.
4. J.G‘. Yo‘ldoshev “Xorijda ta’lim” T.: “O'qituvchi” 1992.

MAKTABGACHA YOSHDAGI TARBIYACHILARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTRISHNING ILMIY NAZARIY ASOSLARI

Alisher Bolibekov Abdusalomovich

Maktabgacha ta’lim kafedrasi dotsenti

Dilso‘z Temirova Zafarjon qizi

Guliston davlat pedagogika instituti

Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tarbiyachilarning kasbiy ta’lim ko‘nikmalari ilmiy-nazariy asoslari tahlil qilinadi.Rivojlanish sohasidagi zamonaviy maktabgacha ta’lim tizimida tarbiyachi shaxsiga qo‘yilayotgan kasbiy metodik va shaxsiy talablarning yuborishi bilan izohlanadi.Tatqiqotning maqsadi tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishga xizmat ko‘rsatishni nazorat qilishi va ilmiy manbalarni tizimli o‘rganishdan iborat.Tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy taqqoslash, umumlashtirish va tizimlashtirish metodlaridan foydalanildi.Natijalar shuni ko‘rsatadiki, tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish pedagogik, texnik va metodik kompetensiyalar uyg‘unligi asosida amalga oshirish, uzluksiz kasbiy ishlab chiqarish, innovatsion ta’lim texnologiyalaridan refleksiv faoliyatni tarbiyalash kompetentligining muhim sifatlaridan biri hisoblanadi.Muhokama mavjud ilmiylarning ishlashi va to‘liq tahlil qilinib, ularning amalliyotga tadbiq etilishi asoslab berildi. Xulosa sifatida,maktabgacha ta’lim tizimida tarbiyachilar kasbiy kompetentligini ta’minlash ta’lim sifatini oshirishning eng muhim sharti ekanligi ilmiy asoslandi.

Kalit so‘zlar: Maktabgacha ta’lim, tabiyachi, kasbiy kompetentlik, kompetensiya,ilmiy-nazariy asoslar, ta’lim sifati, innovatsion amaliyotlar, metodik tayyorgarlik,uzluksiz ta’lim.

Annotation: This article analyzes the scientific and theoretical foundations of the professional training skills of preschool educators. It is explained in the context of the modern preschool education system that increasing professional, methodological, and personal requirements are being placed on educators in the field of development. The aim of the research is to monitor and systematically study scientific sources related to the development of educators’ professional competence. During the research process, methods such as analysis of scientific literature, comparative analysis, generalization, and systematization were used. The results show that the development of educators’ professional competence should be based on the integration of pedagogical, technical, and methodological competencies, continuous professional development, and innovative educational technologies, while reflective activity is considered one of the important qualities of professional competence. The discussion section provides a full analysis of existing scientific works and substantiates their practical application. In conclusion, it is scientifically justified that ensuring the professional competence of preschool educators is one of the most important conditions for improving the quality of education in the preschool education system.

Keywords**:** preschool education, educator, professional competence, competency, scientific-theoretical foundations, quality of education, innovative practices, methodological training, continuous education.

Аннотация**:** В данной статье анализируются научно-теоретические основы профессиональных образовательных навыков воспитателей дошкольного образования. В контексте современной системы дошкольного образования объясняется рост профессиональных, методических и личностных требований к личности воспитателя. Цель исследования заключается в изучении и систематическом анализе научных источников, посвящённых развитию профессиональной компетентности воспитателей. В процессе исследования использовались методы анализа научной литературы, сравнительного анализа, обобщения и систематизации. Результаты показывают, что развитие профессиональной компетентности воспитателей должно осуществляться на основе интеграции педагогических, технических и методических компетенций, непрерывного профессионального развития, а также инновационных образовательных технологий, при этом рефлексивная деятельность рассматривается как одно из важных качеств профессиональной компетентности. В разделе обсуждения проведён полный анализ существующих научных работ и обосновано их применение на практике. В заключение научно доказано, что обеспечение профессиональной компетентности воспитателей в системе дошкольного образования является важнейшим условием повышения качества образования.

Ключевые слова: дошкольное образование, воспитатель, профессиональная компетентность, компетенция, научно-теоретические основы, качество

образования, инновационные практики, методическая подготовка, непрерывное образование.

“Maktabgacha ta’lim-bu mamlakatimizning kelajagi poydevorini tashkil etuvchi muhim soha bo‘lib,tarbiyachi kasbiy malakasi bevosita ta’lim sifatiga ta’sir qiladi” (Sh.Mirziyoyev)[1].Mamlakatimizda maktabgacha ta’lim tizimi jadal rivojlanib bormoqda.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7- apreldagi PQ-2905 sonli “Maktabgacha ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” qarori [2] va 2020 yil 27-iyuldagi PF 6017 sonli qarori [3] maktabgacha ta’lim sifatini oshirish, tarbiyachilar kasbiy kompetentligini mustahkamlashni ustuvor vazifa sifatida belgilaydi.Zamonaviy maktabgacha ta’lim muassasalarida tarbiyachilardan nafaqat pdagogik bilim va ko‘nikmalar,balki shaxsiy va metodik kompetensiyalar ham talab qilinadi [4].Shu sababli tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish masalasi dolzarbdir.

Tadqiqotning maqsadi: maktabgacha yoshdagi tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini ilmiy-nazariy asosda tahlil qilish,ularni takomillashtirish yo‘llarini aniqlashdan iborat.

Tadqiqotning asosiy vazifalari :

Maktabgacha ta’lim tizimida tarbiyachilarning kasbiy kompetentlik tushunchasini o‘rganish [7]. Ilmiy adabiyotlar va normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish [8].Tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish mexanizmlarini aniqlash.Innovatsion yondashuv va uzluksiz kasbiy rivojlanishning ahamiyatini aniqlash.

Tadqiqot gipotezasi: tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini tizimli rivojlantirish pedagogik,metodik va shaxsiy kompetensiyalarni uyg‘unlashtirish orqali amalga oshirilsa, maktabgacha ta’lim sifatini sezilarli darajada oshirish mumkin bo‘ladi.

Tadqiqot maktabgacha yoshdagi tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslarini o‘rganishga qaratilgan bo‘lib ,nazariy va amaliy metodlar uyg‘unligi asosida olib borildi.Tadqiqotda quyidagi metodologik yondashuvlar ishlatildi.

Tadqiqot o‘tkazilgan joy: Guliston Shahar 17- sonli Davlat maktabgacha ta’lim tashkiloti.

Ishtirokchilar:Tadqiqot 14 ta maktabgacha ta’lim tashkilotida faoliyat yuritayotgan tarbiyachilar bilan o‘tkazildi.Ishtirokchilar ixtiyoriy tanlandi va turli yosh,tajriba va malaka darajalarini qamrab oldi.

1.So‘rovnoma:Tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini baholash uchun strukturalangan so‘rovnoma ishlab chiqildi.So‘rovnoma quyidagi komponentlarni qamrabb oldi: pedagogik bilim, metodik tayyorgarlik, shaxsiy kompetensiya, innovatsion yondashuvlarni qo‘llash va refleksiv faoliyat.

2.Kuzatuv:Tadqiqot davomida tarbiyachilarning amaliy pedagogik faoliyati kuzatildi.Kuzatuvda tarbiyachilarning metodik yondashuvlar,innovatsion texnologiyalarni qo‘llash va bolalar bilan munosabatlari baholandi [5].

3.Ekspert intervyusi:Tajribali metodist va pedagoglar bilan suhbatlar o‘tkazilib,tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishning samarali strategiyalari va muommolari aniqlandi [6].

4.Tahlil va tizimlashtirish : Olingan ma’lumotlar sifat jihatdan tahlil qilindi va kompetensiya komponentlari tizimli tarzda tasniflandi.Har bir component bo‘yicah natijalar ballar yoki kategoriyalar shaklida ko‘rsatishga tayyorlandi.

Tadqiqot maktabgacha yoshdagi tarbiyachilarning kasbiy komponentligini rivojlantirishga qaratildi.Tadqiqot ishtirokchilari 14 nafar tarbiyachi bo‘lib,ularning pedagogic,metodik va shaxsiy kompetensiyalari kuzatildi.

1.Pedagogik kompetensiya:

-Tarbiyachilarning pedagogik bilim va amaliy ko‘nikmalari tadqiqot vositalari yordamida baholandi.

-Kuzatuv va so‘rovnoma natijalariga ko‘ra,ko‘pchilik tarbiyachilar o‘quv jarayonida darslarni rejalashtirish va bolaning individual ehtiyojini hisobga olishda o‘rta yoki yuqori darajada faol.

-Ba’zi tarbiyachilarda yangi pedagogik yondashuvlarni qo‘llash bo‘yicha tajriba yetarli emasligi aniqlangan [4].

2.Metodik kompetensiya:

-Tarbiyachilarning dars jarayonida metodik usullarni qo‘llash malakasi tahlil qilindi.

-Kuzatuv natijalari shuni ko‘rsatdiki,metodik tayyorgarlik darajasi tarbiyachining ish staji bilan bevosita bog‘liq.

-Trening va metodik mashg‘ulotlar davomida tarbiyachilar yangi metodlarni qo‘llashga qiziqish bildrgan.

3.Shaxsiy kompetensiya va refleksiv faoliyat:

-Tarbiyachilarning kommunikativ va psixologik kompetensiyalari o‘rganildi.

-Ekspert intrvyulari va kuzatuvlar shuni ko‘rsatdiki,refleksiv faoliyat bilan muntazam shug‘ullanish pedagogic jarayon sifatini oshirishga yordam beradi.

4.Innovatsion yondashuvlar:

-Tadqiqot davomida tarbiyachilarning innovatsion texnologiyalarni qo‘llash darajasi kuzatildi.

-Kuzatuv natijalari shuni ko‘rsatdiki,faol innovatsion texnologiyalarni qo‘llovchi tarbiyachilar dars sifatini sezilarli darajada oshiradi va bolalar bilan muloqot samaradorligi yuqori bo‘ladi.

5.Amaliy mashg‘ulotlar natijalari:

-Tadqiqot jarayonida o‘tkazilgan trening va metodik mashg‘ulotlar tarbiyachilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qilishi aniqlandi.

-Mashg‘ulotlarda qatnashgan tarbiyachilar yangi pedagogik va metodik yondashuvlarni faol tatbiq etishga tayyor ekanligini ko‘rsatdi.

Tahliliy xulosa:

Natijalar shuni ko‘rsatdiki,tarbiyachilarning kasbiy komponentligini rivojlantirish pedagogik,metodik va shaxsiy kompetensiyalarini uyg‘unlashtirish orqli amlga oshiriladi.Innovatsion yondashuvlar va refleksiv faoliyatni tadbiq etish pedagogic

jarayon sifatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi.Muntazam metodik mashg‘ulotlar tarbiyachilarning kasbiy o‘sishini ta’minlashda asosiy omil hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki,maktabgacha yoshdagi tarbiyachilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish pedagogik,metodik va shaxsiy kompetensiyalarni uyg‘unlashtirish orqali samarali amalga oshirildi.Kuzatuv va so‘rovnomlar ma’lumotlariga,tarbiyachilarning refleksiv faoliyati va innovatsion yondashuvlarni qo‘llashi pedagogik jarayon sifatini sezilarli darajada oshiradi.Shuningdek,metodik tayyorgarlik darajasi tarbiyachining ish staji va tajribasi bilan bevosita bog‘liqligi kuzatildi.Bu shuni ko‘rsatdiki, muntazam metodik mashg‘ulotlar va professional treninglar tarbiyachilarning kasbiy o‘sishida muhim rol o‘ynaydi.Bu xulosalar, masalan, Zamirbekova(2021)va Karimov(2019) tadqiqotlari natiajalari bilan ham mos keldi,ular ham tarbiaychilarning kompetensiyalarini doimiy rivojlantirishing ahamiyatini ta’kidlaydilar.Natijalar shuni ham ko‘rsatdiki,innovatsion yondashuvlarni faol qo‘llovchi tarbiyachilar pedagogik jarayon sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi va bolalar bilan samarali muloqot qiladilar.

Muhokama natijasida quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

1.Tarbiyachilarning kasbiy komponentligini oshirish uchun uzluksiz metodik mashg‘ulotlar va treninglar tashkil etish

2.Refleksiv faoliyat va o‘z o‘zini baholash tizimini amaliyotga joriy qilish.

3.Innovatsion pedagogik yondashuvlarni muntazam qo‘llashni rag‘batlantrish.

4.Tajribali pedagoglar bilan mentorlik tizimini joriy etish orqali yangi tarbiyachilarning malakasini oshirish.

Maktabgacha ta’lim tizimida tarbiyachilarning kasbiy kompetenligini ta’minlash-ta’lim sifatini oshirishning eng muhim sharti ekanligi ilmiy asoslandi.Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, pedagogik, metodik va shaxsiy kompetensiyalarni uyg‘unlashtirish, innovatsion yondashuvlarni tadbiq etish va refleksiv faoliyatni rivojlantirish tarbiyachilarning kasbiy malakasini sezilarli darajada oshirishga xizmat qiladi.Shu bilan birga,muntazam metodik mashg‘ulotlar va professional treninglar tabiyachilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishida asosiy rol o‘ynaydi.Tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish tizimli,ilmiy nazariy va amaliy asoslarda amalga oshirilsa,maktabgacha ta’lim sifatini oshirish,bolalarning rivojlanishifga ijobiy ta’sir ko‘rsatish bva muassasani ilg‘or pedagogik tajriba bilan boyitish mumkin boladi.Bu yondashuv O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari va davlat ta’lim siyosati nbilan hamohang bo‘lib ,sohadagi dolzarb muommolarni yechishda ilmiy asos sifatida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonun. 2019 yil 16 dekabr.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7 apreldagi PQ-2905-sonli qarori “Maktabgacha ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29 martdagi PF-6017-sonli qarori “Maktabgacha ta’lim sifatini oshirish va tarbiyachilar malakasini mustahkamlash”.

4. Akramova G.R., Xasanova Sh. “Developing Professional Competence and Creativity of Preschool Education Teachers” — Journal of Applied Science and Social Science, 2025.

5. Ergasheva D. “Scientific Methods of Pre-School Pedagogics: The System of Preschool Organization in Uzbekistan” — Modern education and development.

6. Tursunboyeva M. “Development of Professional Competence of Preschool Education Teachers” — Journal of Applied Science and Social Science, 2025.

7. Xalilova D.F. “Bo‘lajak tarbiyachilarning ijtimoiy kompetentligini rivojlantirish texnologiyalarini takomillashtirish samaradorligi” — INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY, 2025.

8. Ismoilova M.M. “Maktabgacha ta’limda tizimida bolalarning rivojlanish sohalari kompetensiyalarini shakllantirish omillari” — ilmiy maqola.

DIDAKTIK O‘YINLAR ORQALI MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH

Toshmatova Mukarram

GulDPI Maktabgacha ta’lim kafedrasi dotsenti,(P.h.d)

Bakirova Umida

Guliston davlat pedagogika insitituti 1-kurs magistratura talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada didaktik o‘yinlar orqali maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishning pedagogik ahamiyati yoritilgan. Didaktik o‘yinlarning turlari, ularni tashkil etish usullari hamda bolalar nutqiy faoliyatiga ta’siri tahlil qilingan. Shuningdek, o‘yin faoliyati orqali bolalarning so‘z boyligini oshirish, bog‘langan va dialogik nutqini rivojlantirish hamda muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish imkoniyatlari ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, didaktik o‘yinlar, nutq rivojlanishi, so‘z boyligi, dialogik nutq, bog‘langan nutq, pedagogik texnologiyalar.

Аннотация. В данной статье освещается педагогическое значение развития речи детей дошкольного возраста посредством дидактических игр. Проанализированы виды дидактических игр, методы их организации и влияние на речевую деятельность детей. Также показаны возможности повышения словарного запаса детей, развития связной и диалогической речи, а также формирования коммуникативных навыков посредством игровой деятельности.

Ключевые слова: дошкольное образование, дидактические игры, развитие речи, словарный запас, диалогическая речь, связная речь, педагогические технологии.

Abstract. This article highlights the pedagogical importance of developing preschool children's speech through didactic games. The types of didactic games, methods of their organization, and their influence on children's speech activity are analyzed. It also demonstrates the possibilities of increasing children's vocabulary, developing coherent and dialogic speech, and developing communication skills through play activities.

Keywords: preschool education, didactic games, speech development, vocabulary, dialogic speech, connected speech, pedagogical technologies.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirish ta’lim-tarbiya jarayonining eng muhim va ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki aynan 3–7 yosh oralig‘i bola shaxsining shakllanishida, uning til ko‘nikmalari, so‘z boyligi, fikrni ifodalash qobiliyati hamda muloqot madaniyatining rivojlanishida hal qiluvchi davr bo‘lib xizmat qiladi. Nutq bolaning nafaqat kommunikativ vositasi, balki uning tafakkuri, idroki va ijtimoiy munosabatlarga kirishish jarayonini ham belgilab beruvchi asosiy omildir. Zamonaviy ta’lim yondashuvlarida bolalar nutqini rivojlantirishda an’anaviy metodlar bilan bir qatorda didaktik o‘yinlardan foydalanish eng samarali pedagogik vositalardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Didaktik o‘yinlar bolalarning yosh xususiyatlariga mos kelgani sababli ta’lim jarayonini qiziqarli, faol va samarali tashkil etishga imkon beradi. O‘yin faoliyati orqali bola yangi so‘zlarni tez o‘zlashtiradi, ularni nutqda to‘g‘ri qo‘llashni o‘rganadi hamda o‘z fikrini erkin ifoda etish ko‘nikmasini shakllantiradi.

Didaktik o‘yinlar bolalarda nutqiy faollikni oshirish bilan birga, ularning kognitiv jarayonlarini ham rivojlantiradi. Jumladan, diqqatni jamlash, xotirani mustahkamlash, tasavvurni kengaytirish hamda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Rasm asosida hikoya tuzish, so‘z topish o‘yinlari, rolli o‘yinlar va topishmoqlar kabi faoliyat turlari bolalarning nutqiy imkoniyatlarini kengaytiradi hamda ularni erkin muloqotga undaydi.

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimida didaktik o‘yinlardan foydalanish orqali bolalar nutqini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Chunki rivojlangan nutq bolaning keyingi ta’lim bosqichlarida muvaffaqiyatli o‘qishi, o‘z fikrini aniq va ravon ifoda etishi hamda jamiyatda erkin muloqot qila olishi uchun mustahkam poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Shu bois, didaktik o‘yinlar asosida nutqni rivojlantirish pedagogik jarayonning ajralmas qismi hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish jarayonida didaktik o‘yinlar eng samarali pedagogik vositalardan biri hisoblanadi. Didaktik o‘yinlar bolalarda nutqiy faoliyatni tabiiy va qiziqarli shaklda rivojlantiradi, chunki o‘yin jarayoni bola uchun majburiy o‘qish emas, balki faol ishtirok va qiziqish asosidagi faoliyatdir. Shu sababli bola yangi so‘zlarni tezroq o‘zlashtiradi, ularni nutqda qo‘llashga harakat qiladi va muloqotga faol kirishadi. Didaktik o‘yinlar orqali bolalarda nafaqat nutq, balki kognitiv jarayonlar ham rivojlanadi. O‘yin davomida bola kuzatadi, taqqoslaydi, tasniflaydi va xulosa chiqaradi. Bu esa nutq bilan tafakkur o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni kuchaytiradi. Nutqiy rivojlanish esa bevosita bolaning fikrlash darajasi bilan chambarchas bog‘liqdir.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishda didaktik o‘yinlardan foydalanish eng samarali va zamonaviy pedagogik yondashuvlardan biri hisoblanadi. Chunki o‘yin faoliyati bolalarning tabiiy ehtiyoji bo‘lib, u orqali ta’lim jarayoni qiziqarli, faol va samarali tashkil etiladi. Didaktik o‘yinlar bolalarning so‘z boyligini oshirish, bog‘langan nutqni rivojlantirish, dialogik muloqotni

shakllantirish hamda fikrni erkin ifoda etish koʻnikmalarini mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tahlillar shuni koʻrsatadiki, didaktik oʻyinlar nafaqat nutqni rivojlantiradi, balki bolaning diqqat, xotira, tafakkur va tasavvur kabi kognitiv jarayonlarini ham faollashtiradi. Bu esa nutq va aqliy rivojlanish oʻrtasidagi uzviy bogʻliqlikni yanada mustahkamlaydi. Ayniqsa, rasm asosida hikoya tuzish, rolli oʻyinlar, soʻz oʻyinlari va topishmoqlar bolalarning nutqiy faolligini oshirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligi amaliy jihatdan oʻz tasdigʻini topadi.

Shuningdek, didaktik oʻyinlar orqali tashkil etilgan ta’lim jarayoni bolalarda mustaqillik, ijodkorlik va muloqot madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa ularning kelajakdagi ta’lim bosqichlarida muvaffaqiyatli oʻqishi hamda jamiyatda erkin va ravon muloqot qila olishi uchun muhim poydevor boʻlib xizmat qiladi. Demak, maktabgacha ta’lim jarayonida didaktik oʻyinlardan tizimli va maqsadli foydalanish bolalar nutqini rivojlantirishning eng samarali yoʻllaridan biri boʻlib, ushbu yondashuvni yanada takomillashtirish pedagogik amaliyotda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Hasanboyeva O. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
2. Qodirova F., Toshpoʻlatova Sh. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Tafakkur, 2019.
3. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2020.
4. Tolipov Oʻ., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2019.
5. Yoʻldashev J., Xasanov S. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Oʻqituvchi, 2021.
6. Egamberdiyeva N. Maktabgacha ta’limda innovatsion yondashuvlar. – Toshkent, 2021.
7. Nurmatova D. Bolalar nutqini rivojlantirish metodikasi. – Toshkent: Tafakkur Boʻstoni, 2022.
8. Whitebread D. Play, Learning and the Early Childhood Curriculum. – UK, 2019.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ STEAM-ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА.

Тошматова Мукаррам Джумановна
доцент PhD Кафедра: «Дошкольное образование» Факультет Педагогика.
Гулистанский государственный педагогический институт E-mail:
mukarramtoshmatova1973@gmail.com

АннотацияВ статье рассматриваются возможности применения STEAM-технологий в системе дошкольного образования. Анализируется влияние интегративного подхода на развитие познавательной активности, творческого мышления и исследовательских способностей детей дошкольного возраста. Отмечается, что использование STEAM-элементов в образовательном процессе

способствует повышению интереса детей к обучению и формированию практических навыков. Особое внимание уделено значению инновационных методов обучения в современных условиях развития дошкольного образования.

Ключевые слова: дошкольное образование, STEAM-технологии, развитие ребёнка, инновационные методы, познавательная активность, творческое мышление.

Abstract

The article examines the pedagogical potential of STEAM technologies in preschool education. The influence of the integrative approach on the development of cognitive activity, creative thinking, and research skills of preschool children is analyzed. It is emphasized that the use of STEAM elements in the educational process increases children's interest in learning and contributes to the development of practical skills. Particular attention is paid to the importance of innovative teaching methods in the modern system of preschool education.

Keywords: preschool education, STEAM technologies, child development, cognitive activity, innovative methods, creative thinking.

На современном этапе развития образования всё больше внимания уделяется поиску эффективных педагогических технологий, способных обеспечить всестороннее развитие ребёнка уже в дошкольном возрасте. Изменения, происходящие в обществе, требуют формирования личности, умеющей самостоятельно мыслить, проявлять инициативу и адаптироваться к новым условиям. В связи с этим система дошкольного образования постепенно ориентируется не только на передачу элементарных знаний, но и на развитие у детей исследовательских и творческих способностей.

Одним из направлений, вызывающих значительный интерес в современной педагогике, является STEAM-образование. Данный подход объединяет несколько областей знаний — науку, технологии, инженерию, искусство и математику — и предполагает их взаимосвязанное изучение через практическую деятельность. В условиях дошкольного образования это особенно важно, поскольку дети лучше воспринимают информацию через игру, наблюдение, экспериментирование и собственный опыт.

Следует отметить, что дошкольный возраст считается благоприятным периодом для формирования познавательной активности ребёнка. Именно в этот период дети проявляют повышенный интерес к окружающему миру, задают вопросы, пытаются самостоятельно исследовать предметы и явления. Поэтому внедрение STEAM-технологий позволяет направить естественную любознательность ребёнка в образовательное русло.

Целью данного исследования является изучение педагогических возможностей STEAM-технологий в развитии детей дошкольного возраста.

Методы исследования.

В процессе исследования были использованы методы анализа научно-педагогической литературы, сравнительного изучения современных образовательных подходов, а также наблюдение за деятельностью детей

дошкольного возраста в процессе организации практических занятий. При анализе литературы особое внимание уделялось вопросам развития познавательной активности, исследовательских навыков и творческого мышления дошкольников. Были рассмотрены современные подходы к организации STEAM-образования и возможности их применения в условиях дошкольных образовательных организаций.

Кроме теоретического анализа, изучались отдельные элементы практической работы с детьми, включающие конструирование, игровые задания, наблюдения и простые эксперименты. Подобные формы деятельности позволяют ребёнку быть не пассивным слушателем, а непосредственным участником образовательного процесса.

Результаты исследования.

Проведённый анализ показал, что использование STEAM-технологий положительно отражается на образовательной активности детей дошкольного возраста. Во время практических занятий дети проявляют больший интерес к выполнению заданий, чаще задают вопросы и стремятся самостоятельно находить решения.

Было замечено, что особую заинтересованность у дошкольников вызывают задания, связанные с конструированием, моделированием и элементами экспериментальной деятельности. В процессе такой работы дети учатся сравнивать предметы, устанавливать простые причинно-следственные связи и совместно обсуждать результаты своей деятельности.

Кроме того, STEAM-подход способствует развитию коммуникативных качеств ребёнка. Во время коллективной деятельности дети взаимодействуют друг с другом, предлагают собственные идеи и стараются участвовать в совместном решении поставленных задач. Подобная организация работы делает образовательный процесс более активным и содержательным.
В ходе анализа также было отмечено, что интеграция творческих элементов в практические задания помогает детям свободнее выражать собственные мысли и проявлять инициативу. Это особенно важно для развития самостоятельности и уверенности ребёнка в своих возможностях.

Обсуждение результатов

Полученные результаты позволяют говорить о значительном педагогическом потенциале STEAM-технологий в системе дошкольного образования. Использование интегративного подхода создаёт условия, при которых обучение становится более естественным и интересным для ребёнка. Современные исследования в области педагогики также подтверждают, что практико-ориентированные методы обучения оказывают положительное влияние на развитие мышления и познавательной активности детей. В отличие от традиционного подхода, STEAM-технологии предполагают активное участие ребёнка в образовательном процессе, что способствует более прочному усвоению знаний.

Вместе с тем эффективность применения STEAM-технологий во многом зависит от профессиональной подготовки педагога и правильно организованной образовательной среды. Воспитателю важно не только использовать современные методы работы, но и поддерживать инициативность детей, создавать условия для самостоятельного поиска решений и развития творческой активности.

Следует учитывать и то, что внедрение инновационных технологий в дошкольное образование требует постепенного и методически грамотного подхода. При правильной организации STEAM-образование может стать эффективным средством интеллектуального и личностного развития ребёнка.

Таким образом, использование STEAM-технологий в дошкольном образовании способствует развитию познавательной активности, творческого мышления и исследовательских навыков детей. Интеграция различных видов деятельности делает процесс обучения более интересным, практическим и доступным для дошкольников.

Проведённый анализ показывает, что STEAM-подход обладает значительными педагогическими возможностями и может эффективно применяться в современной системе дошкольного образования. Использование инновационных методов обучения создаёт благоприятные условия для всестороннего развития личности ребёнка и подготовки его к дальнейшему обучению.

Использованная литература:

1.Сабирова Ф.М., Анисимова Т.И. Теория и практика реализации STEAM-образования. — Казань: Издательство Казанского университета, 2019.

2.Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. — Москва: Просвещение, 2018.

3.Фребель Ф. Воспитание человека. — Москва: Академический проект, 2017.

4.Государственная учебная программа дошкольного образования Республики Узбекистан «Ilk qadam». — Ташкент, 2022.

MAKTABGACHA TA’LIMDA STEAM YONDASHUVINING BOLALAR KOGNITIV RIVOJLANISHIGA TA’SIRI

Berdiyeva Muborak Baxtiyorovna

Guliston davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi v.b.dotsenti

muborak0489@ gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta’limda STEAM yondashuvining bolalar kognitiv rivojlanishiga ta’siri tahlil qilingan. STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) texnologiyasining mazmuni, uning ta’lim jarayonidagi o‘rni hamda bolalarning tafakkuri, xotirasi, diqqati va ijodiy fikrlashini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, STEAM yondashuvini amaliyotda qo‘llashning samarali pedagogik mexanizmlari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, STEAM yondashuvi, kognitiv rivojlanish, ijodiy fikrlash, innovatsion ta’lim, pedagogik texnologiyalar.

Аннотация. В данной статье анализируется влияние STEAM-подхода на когнитивное развитие детей в дошкольном образовании. Рассматриваются сущность STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics), его роль в образовательном процессе, а также значение в развитии мышления, памяти, внимания и творческого мышления детей. Также освещаются эффективные педагогические механизмы внедрения STEAM-подхода в практику.

Ключевые слова: дошкольное образование, STEAM-подход, когнитивное развитие, творческое мышление, инновационное образование, педагогические технологии.

Abstract. This article analyzes the impact of the STEAM approach on the cognitive development of children in preschool education. It examines the essence of STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics), its role in the educational process, and its importance in developing children's thinking, memory, attention, and creative skills. Effective pedagogical mechanisms for implementing the STEAM approach in practice are also discussed.

Keywords: preschool education, STEAM approach, cognitive development, creative thinking, innovative education, pedagogical technologies.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonida ta'lim tizimiga innovatsion yondashuvlarni joriy etish dolzarb masalalardan biriga aylanmoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim bosqichida bolalarning intellektual salohiyatini rivojlantirish, mustaqil fikrlash koʻnikmalarini shakllantirish hamda ularni zamonaviy hayot talablariga mos ravishda tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvi bugungi kunda dunyo ta'lim tizimida keng qoʻllanilayotgan innovatsion pedagogik texnologiyalardan biri hisoblanadi.

STEAM yondashuvi fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematikani integratsiyalashgan holda oʻqitishga asoslanib, bolalarda kreativ fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish, tadqiqotchilik va amaliy faoliyat koʻnikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Mazkur yondashuvning asosiy maqsadi bolalarni tayyor bilimlarni oʻzlashtirishga emas, balki mustaqil izlanish, tajriba oʻtkazish va yangilik yaratishga yoʻnaltirishdan iboratdir. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarda kognitiv rivojlanish jarayonlari faol shakllanadigan davrda STEAM texnologiyalaridan foydalanish ularning tafakkuri, xotirasi, diqqati va mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda muhim omil boʻlib xizmat qiladi. Maktabgacha yosh inson hayotidagi eng muhim rivojlanish bosqichlaridan biri boʻlib, aynan ushbu davrda bolaning bilishga boʻlgan qiziqishi, atrof-muhitni anglash qobiliyati hamda intellektual salohiyati shakllanadi. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, bolalarda kognitiv rivojlanishni samarali tashkil etish uchun an'anaviy oʻqitish metodlari bilan bir qatorda innovatsion va integratsion yondashuvlardan foydalanish zarur. STEAM texnologiyasi esa bolalarning bilimlarni amaliy faoliyat orqali egallashiga imkon yaratib, ularning ijodiy va analitik tafakkurini rivojlantiradi.

Bugungi kunda rivojlangan davlatlar ta'lim tizimida STEAM yondashuvi maktabgacha ta'limning muhim tarkibiy qismi sifatida keng joriy etilgan. Xususan,

AQSH, Singapur, Janubiy Koreya, Finlandiya va Yaponiya kabi davlatlarda bolalarning intellektual va kognitiv rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash maqsadida turli konstruktorlik o‘yinlari, robototexnika elementlari, tajriba mashg‘ulotlari hamda kreativ loyihalar amaliyotga tatbiq etilmoqda. Ushbu tajribalar bolalarda mantiqiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish, kommunikativ kompetensiya va ijodiy yondashuvni shakllantirishda yuqori samaradorlikni namoyon etmoqda.

O‘zbekistonda ham maktabgacha ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida STEAM yondashuvini amaliyotga joriy etishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llash, bolalarda kreativ va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish hamda ta’lim sifatini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Biroq STEAM texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari, uning bolalar kognitiv rivojlanishiga ta’siri hamda amaliy samaradorligini ilmiy jihatdan chuqur tadqiq etish zarurati mavjud. Maktabgacha ta’limda STEAM yondashuvi bolalarning kognitiv rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadigan eng samarali innovatsion pedagogik texnologiyalardan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuv bolalarda bilimni tayyor holda qabul qilish emas, balki uni tajriba, kuzatish, amaliy faoliyat va ijodiy izlanish orqali egallash imkonini beradi. Natijada bolaning tafakkuri, xotirasi, diqqati, tasavvuri hamda mantiqiy fikrlash jarayonlari faol rivojlanadi.

STEAM yondashuvi maktabgacha ta’lim jarayonida fanlar integratsiyasiga asoslanadi va bolalarning real hayotiy muammolarni hal qilishga yo‘naltirilgan faoliyatini shakllantiradi. Bu esa kognitiv jarayonlarning barcha bosqichlarini – sezish, idrok etish, tahlil qilish, taqqoslash va xulosa chiqarishni rivojlantiradi.

STEAM yondashuvining kognitiv rivojlanishga ta’siri

Quyidagi jadvalda STEAM komponentlarining bolalar kognitiv rivojlanishiga ta’siri yoritilgan:

STEAM komponenti	**Faoliyat turi**	**Kognitiv rivojlanishga ta’siri**	**Natija**
Science (Fan)	Tajribalar, kuzatishlar	Tahliliy fikrlash va sabab-oqibatni anglash	Bilimlarni chuqur tushunish
Technology (Texnologiya)	Interaktiv o‘yinlar, multimedia	Diqqat va vizual xotirani rivojlantirish	Axborotni tez qabul qilish
Engineering (Muhandislik)	Konstruktorlik, model yasash	Mantiqiy fikrlash va muammo yechish	Amaliy ko‘nikmalar shakllanishi
Art (San’at)	Chizish, ijodiy loyihalar	Tasavvur va kreativ fikrlash	Ijodiy yondashuv rivojlanadi
Mathematics (Matematika)	Sanash, geometrik o‘yinlar	Analitik fikrlash va tartiblashtirish	Mantiqiy strukturalash

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, STEAM yondashuvi har bir komponent orqali bolaning kognitiv rivojlanishining turli jihatlarini shakllantiradi. Ayniqsa, fanlararo

integratsiya bolalarda bilimlarni yaxlit tizim sifatida qabul qilish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

STEAM va kognitiv rivojlanish o‘rtasidagi bog‘liqlik

STEAM yondashuvi bolalarning kognitiv jarayonlarini kompleks tarzda rivojlantiradi. Bu jarayonda quyidagi asosiy psixologik funksiyalar faollashadi:

- Diqqat – topshiriqlarni bajarish jarayonida barqarorlik oshadi
- Xotira – tajriba va amaliy faoliyat orqali mustahkamlanadi
- Tafakkur – muammoli vaziyatlarni hal qilishda rivojlanadi
- Tasavvur – ijodiy topshiriqlar orqali kengayadi
- Nutq – jamoaviy faoliyatda mustahkamlanadi

Natijada bola nafaqat bilimga ega bo‘ladi, balki uni amalda qo‘llash, tahlil qilish va yangi g‘oyalar yaratish ko‘nikmalarini ham egallaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1.O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.

2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari va farmonlari maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirishga doir hujjatlar. – Toshkent.

3.Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2022.

4.Berdiyeva M. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bola shaxsining rivojlanishida tarbiyaning ahamiyati. – Toshkent, 2024.

5.Hasanboyeva O. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.

6.Qodirova F., Toshpo‘latova Sh. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Tafakkur, 2019.

7.Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2020.

8.Berdiyeva M. Maktabgacha ta’lim tashkilotining eng rivojlangan davri
va bu sohaning hayotimizdagi o‘rni. Pedagog respublika ilmiy jurnali. 2026

9.Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2019.

10.Yo‘ldashev J., Xasanov S. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021.

11.Ochilov M. Pedagogik texnologiyalar asoslari. – Toshkent: Aloqachi, 2018.

12.Nurmatova D. Raqamli pedagogika asoslari. – Toshkent: Tafakkur Bo‘stoni, 2022.

XORIJIY ILG‘OR TAJRIBALAR ASOSIDA MAKTABGACHA TA’LIM TARBIYACHILARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARI

Berdiyeva Muborak Baxtiyorovna

Guliston davlat pedagogika instituti “Maktabgacha ta’lim” kafedrasi v.b., dotsenti

E-mail:muborak0489@ gmail.com

Tuymuratova Umida Zoir qizi “Maktabgacha ta’lim”yo‘nalish talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada xorijiy ilg‘or tajribalar asosida maktabgacha ta’lim tarbiyachilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish mexanizmlari tahlil qilingan. Finlandiya, Singapur, Germaniya, Yaponiya va Janubiy Koreya kabi rivojlangan davlatlarning ta’lim tizimidagi innovatsion yondashuvlar, mentorlik faoliyati, raqamli texnologiyalar hamda uzluksiz kasbiy rivojlanish tajribalari yoritilgan. Shuningdek, ushbu tajribalarni O‘zbekiston maktabgacha ta’lim tizimiga tatbiq etishning pedagogik imkoniyatlari asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, tarbiyachi, kasbiy kompetentlik, xorijiy tajriba, innovatsion texnologiyalar, mentorlik, STEAM ta’limi, raqamli pedagogika.

Аннотация: В данной статье анализируются механизмы развития профессиональной компетентности воспитателей дошкольного образования на основе передового зарубежного опыта. Освещены инновационные подходы, менторская деятельность, цифровые технологии и опыт непрерывного профессионального развития в системе образования таких развитых стран, как Финляндия, Сингапур, Германия, Япония и Южная Корея. Также обоснованы педагогические возможности внедрения этих опытов в систему дошкольного образования Узбекистана.

Ключевые слова: дошкольное образование, воспитатель, профессиональная компетентность, зарубежный опыт, инновационные технологии, менторство, STEAM-образование, цифровая педагогика.

Abstract: This article analyzes the mechanisms for developing the professional competence of preschool educators based on advanced foreign experiences. Innovative approaches, mentoring systems, digital technologies, and continuous professional development practices in the educational systems of Finland, Singapore, Germany, Japan, and South Korea are highlighted. The pedagogical possibilities of implementing these experiences into the preschool education system of Uzbekistan are also substantiated.

Keywords: preschool education, educator, professional competence, foreign experience, innovative technologies, mentoring, STEAM education, digital pedagogy.

Jahon ta’lim tizimida yuz berayotgan integratsion jarayonlar, innovatsion texnologiyalarning jadal rivojlanishi hamda inson kapitaliga bo‘lgan ehtiyojning ortib borishi maktabgacha ta’lim tizimiga nisbatan yangicha yondashuvlarni shakllantirmoqda. Maktabgacha ta’lim insonning keyingi intellektual va ijtimoiy rivojlanishiga asos bo‘luvchi muhim bosqich hisoblanib, ushbu jarayonning samaradorligi ko‘p jihatdan pedagog kadrlarning kasbiy kompetentligiga bog‘liqdir. Shu bois bugungi kunda dunyoning rivojlangan davlatlarida maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun yuqori malakali, kreativ fikrlovchi, innovatsion texnologiyalarni amaliyotga tatbiq eta oladigan hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlarni puxta egallagan tarbiyachilarni tayyorlash masalasi ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida qaralmoqda. Maktabgacha ta’lim tarbiyachisining kasbiy kompetentligi pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish, bolalar bilan individual ishlash, ta’lim jarayonida zamonaviy metod va texnologiyalardan foydalanish, bolalarning psixologik xususiyatlarini hisobga olish hamda ularning ijodiy va intellektual salohiyatini

rivojlantirish kabi ko‘plab ko‘nikmalar majmuasini o‘z ichiga oladi. Zamonaviy pedagogdan faqat nazariy bilim emas, balki kommunikativ madaniyat, media savodxonlik, refleksiv yondashuv, pedagogik moslashuvchanlik va innovatsion faoliyat yuritish qobiliyati ham talab etiladi. Shu sababli maktabgacha ta’lim tizimida faoliyat yurituvchi pedagog kadrlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish bugungi kunning dolzarb pedagogik muammolaridan biri hisoblanadi.

Xalqaro tajribalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, Finlandiya, Singapur, Janubiy Koreya, Yaponiya, Germaniya va Kanada kabi rivojlangan davlatlarda maktabgacha ta’lim tarbiyachilarini tayyorlash tizimi kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan. Ushbu mamlakatlarda pedagoglarni tayyorlash jarayonida amaliyot va nazariya integratsiyasiga, innovatsion metodikalardan foydalanishga, tarbiyachining mustaqil kasbiy rivojlanishiga hamda uzluksiz malaka oshirish tizimiga alohida e’tibor qaratiladi. Ayniqsa, Finlandiya ta’lim modelida tarbiyachining pedagogik erkinligi va kreativ yondashuvi qo‘llab-quvvatlansa, Singapur tajribasida pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish va zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish ustuvor yo‘nalish sifatida qaraladi. Yaponiya va Janubiy Koreya tajribalarida esa bolaga individual yondashuv, intizom va ijtimoiy moslashuv ko‘nikmalarini rivojlantirishda pedagog mahoratining muhimligi ta’kidlanadi. O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish, sohada faoliyat yuritayotgan pedagog kadrlarning malakasini oshirish va ularning kasbiy kompetentligini takomillashtirish bo‘yicha keng qamrovli islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, maktabgacha ta’lim tashkilotlarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan ta’minlash, tarbiyachilar uchun malaka oshirish kurslarini tashkil etish, xalqaro ta’lim standartlari asosida yangi o‘quv dasturlarini joriy etish hamda xorijiy tajribalarni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish masalalariga katta e’tibor berilmoqda. Biroq amaliyot shuni ko‘rsatmoqdaki, ayrim hollarda pedagoglarning innovatsion faoliyatga tayyorgarligi, raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmalari va zamonaviy metodlarni qo‘llash darajasi yetarli emas. Bu esa xorijiy ilg‘or tajribalarni chuqur o‘rganish va ularning samarali jihatlarini milliy ta’lim tizimiga integratsiya qilish zaruratini yanada kuchaytiradi.

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimida faoliyat yuritayotgan tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy pedagog nafaqat bolalarga bilim beruvchi mutaxassis, balki ularning psixologik, ijtimoiy va ijodiy rivojlanishini ta’minlovchi shaxs sifatida ham faoliyat olib boradi. Shu sababli rivojlangan davlatlarda tarbiyachilarni tayyorlash va ularning malakasini oshirish jarayoni innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etilmoqda.

Xorijiy davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, tarbiyachilar kasbiy kompetentligini rivojlantirishda amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim, raqamli texnologiyalardan foydalanish, mentorlik tizimi, uzluksiz kasbiy rivojlanish hamda kreativ pedagogik yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, Finlandiya, Singapur, Germaniya va Yaponiya ta’lim tizimlarida pedagoglarni tayyorlashning samarali mexanizmlari ishlab chiqilgan.

1-jadval

Xorijiy davlatlarda tarbiyachilar kompetentligini rivojlantirish mexanizmlari

Davlat	**Asosiy yondashuv**	**Muhim mexanizm**	**Natijadorlik**
Finlandiya	Kompetensiyaviy yondashuv	Pedagogik erkinlik va refleksiv faoliyat	Tarbiyachining mustaqil fikrlashi rivojlanadi
Singapur	Innovatsion ta’lim modeli	Raqamli texnologiyalar va STEAM ta’limi	Zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash ko‘nikmasi shakllanadi
Germaniya	Dual ta’lim tizimi	Nazariya va amaliyot integratsiyasi	Amaliy tajriba kuchayadi
Yaponiya	Intizom va jamoaviylik	Mentorlik tizimi va doimiy kuzatuv	Pedagogik mas’uliyat oshadi
Janubiy Koreya	Raqamli transformatsiya	Elektron platformalar va treninglar	Media savodxonlik rivojlanadi

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, rivojlangan davlatlarda tarbiyachilar kompetentligini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalar va amaliy faoliyatga alohida e’tibor qaratiladi. Ushbu tajribalar pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirish bilan bir qatorda ta’lim sifatining yaxshilanishiga ham xizmat qiladi.

Finlandiya tajribasida tarbiyachining pedagogik mustaqilligi va ijodiy yondashuvi muhim o‘rin tutadi. Ushbu mamlakatda pedagoglar bolalarning individual qiziqishlari va ehtiyojlaridan kelib chiqib ta’lim jarayonini tashkil etadilar. Tarbiyachilar muntazam ravishda refleksiv tahlil olib borish orqali o‘z faoliyatini baholaydi va takomillashtirib boradi. Bu esa pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Singapur ta’lim tizimida esa maktabgacha ta’lim tarbiyachilarining raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishga katta e’tibor qaratiladi. Pedagoglar uchun maxsus elektron platformalar, onlayn treninglar va innovatsion metodikalar ishlab chiqilgan. STEAM texnologiyalaridan foydalanish orqali bolalarning kreativ va mantiqiy fikrlash qobiliyatlari rivojlantiriladi. Natijada tarbiyachilar zamonaviy pedagogik texnologiyalarni samarali qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Germaniya tajribasida dual ta’lim tizimi muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur tizimda pedagoglar nazariy bilim bilan bir qatorda amaliy faoliyatni ham bir vaqtning o‘zida olib boradilar. Bu esa kelajakdagi tarbiyachilarning kasbiy moslashuvchanligini oshirib, ularni real pedagogik jarayonlarga tayyorlaydi. Amaliyot jarayonida pedagoglar tajribali mutaxassislar tomonidan kuzatilib, metodik tavsiyalar bilan ta’minlanadi.

Yaponiya va Janubiy Koreya tajribalarida esa intizom, jamoaviylik va mas’uliyat hissini rivojlantirish asosiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu davlatlarda mentorlik faoliyati samarali yo‘lga qo‘yilgan bo‘lib, yosh pedagoglar tajribali

mutaxassislar rahbarligida faoliyat yuritadilar. Bu esa ularning kasbiy mahoratini shakllantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

O‘zbekistonda ham maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish va tarbiyachilar kompetentligini oshirish bo‘yicha muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, malaka oshirish kurslari, raqamli ta’lim platformalari va innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish orqali pedagoglarning kasbiy rivojlanishiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Biroq xorijiy tajribalarni milliy mentalitet va ta’lim tizimi xususiyatlaridan kelib chiqib moslashtirish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimida tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish ta’lim sifatini oshirishning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy ta’lim jarayonida pedagogdan nafaqat chuqur nazariy bilim, balki innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish, kreativ yondashuv, kommunikativ madaniyat hamda bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda faoliyat yuritish talab etilmoqda. Shu jihatdan xorijiy ilg‘or tajribalarni o‘rganish va ularning samarali mexanizmlarini milliy ta’lim tizimiga tatbiq etish dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi.

Tadqiqot davomida Finlandiya, Singapur, Germaniya, Yaponiya va Janubiy Koreya kabi rivojlangan davlatlarda maktabgacha ta’lim tarbiyachilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan samarali yondashuvlar tahlil qilindi. Ushbu davlatlar tajribasi pedagoglarni tayyorlash jarayonida uzluksiz kasbiy rivojlanish, mentorlik faoliyati, refleksiv yondashuv, raqamli texnologiyalar hamda amaliyotga yo‘naltirilgan ta’limning muhim ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi. Ayniqsa, pedagoglarning mustaqil fikrlashi, kreativ faoliyati va zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish ta’lim samaradorligini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda. Shuningdek, xorijiy tajribalar asosida maktabgacha ta’lim tizimida STEAM texnologiyalari, elektron ta’lim platformalari, multimedia vositalari va innovatsion metodikalardan foydalanish pedagoglarning kasbiy salohiyatini oshirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi aniqlandi. Bu esa bolalarning intellektual, ijtimoiy va ijodiy rivojlanishini ta’minlash bilan bir qatorda ta’lim jarayonining sifat jihatdan yangi bosqichga ko‘tarilishiga xizmat qiladi.

O‘zbekistonda ham maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilayotgan bir davrda xorijiy tajribalarni milliy qadriyatlar va ta’lim tizimi xususiyatlariga mos ravishda integratsiya qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, tarbiyachilar uchun zamonaviy malaka oshirish dasturlarini ishlab chiqish, raqamli pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish, mentorlik tizimini takomillashtirish va innovatsion pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish orqali pedagog kadrlar tayyorlash sifatini yanada oshirish mumkin.

Kelgusida maktabgacha ta’lim tarbiyachilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda xalqaro hamkorlikni kengaytirish, xorijiy ta’lim muassasalari bilan tajriba almashish, zamonaviy metodikalarni amaliyotga tatbiq etish hamda pedagoglarning ilmiy va innovatsion faoliyatini qo‘llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega bo‘ladi. Bu esa raqobatbardosh, yuqori malakali va zamonaviy bilimlarga ega

pedagog kadrlarni tayyorlash orqali maktabgacha ta’lim tizimi samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2022-y.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent: Adolat, 2020-y.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. “2030-yilgacha maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi”. – Toshkent, 2019-y.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. “Maktabgacha ta’lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qaror. – Toshkent, 2018-y.
5. Hasanboyeva O. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018-y.
6. Qodirova F., Toshpo‘latova Sh. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Tafakkur, 2019-y.
7. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2020-y.
8. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning nazariy va amaliy asoslari. – Toshkent: Fan, 2019-y.
9. Yo‘ldashev J., Xasanov S. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021-y.
10. Nishonova S. Komil inson tarbiyasi. – Toshkent: Ma’naviyat, 2017-y.
11. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Aloqachi, 2018-y.
12. Azizxo‘jayeva N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2020-y.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA KOGNITIV RIVOJLANISHNI TA'MINLASHNING DIDAKTIK TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH (3–7 YOSH MISOLIDA)

Berdiyeva Muborak Baxtiyorovna

Guliston davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi v.b., dotsenti

muborak0489@ gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda (3–7 yosh) kognitiv rivojlanishni ta’minlashning didaktik tizimini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Tadqiqotda bolalarning idrok, xotira, tafakkur va nutq jarayonlarini rivojlantirishga qaratilgan zamonaviy pedagogik yondashuvlar tahlil qilingan. Shuningdek, interfaol metodlar, o‘yin texnologiyalari va STEAM elementlarining kognitiv rivojlanishga ta’siri ilmiy asosda ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, takomillashtirilgan didaktik tizim bolalarning bilish faolligini oshirishi va ta’lim samaradorligini kuchaytirishi aniqlandi.

Kalit so‘zlar: Maktabgacha ta’lim, kognitiv rivojlanish, didaktik tizim, interfaol metodlar, o‘yin texnologiyalari, STEAM yondashuvi, idrok, xotira, tafakkur, nutq, pedagogik innovatsiya.

Annotation: This article examines the issues of improving the didactic system for ensuring cognitive development in preschool children (ages 3–7). The study analyzes modern pedagogical approaches aimed at developing children’s perception, memory, thinking, and speech processes. It also scientifically considers the impact of interactive methods, game-based technologies, and STEAM elements on cognitive development. According to the research results, the improved didactic system increases children’s cognitive activity and enhances the effectiveness of education.

Keywords: Preschool education, cognitive development, didactic system, interactive methods, game technologies, STEAM approach, perception, memory, thinking, speech, pedagogical innovation.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы совершенствования дидактической системы обеспечения когнитивного развития детей дошкольного возраста (3–7 лет). В исследовании анализируются современные педагогические подходы, направленные на развитие процессов восприятия, памяти, мышления и речи у детей. Также научно рассматривается влияние интерактивных методов, игровых технологий и элементов STEAM на когнитивное развитие. Согласно результатам исследования, усовершенствованная дидактическая система повышает познавательную активность детей и усиливает эффективность обучения.

Ключевые слова: дошкольное образование, когнитивное развитие, дидактическая система, интерактивные методы, игровые технологии, подход STEAM, восприятие, память, мышление, речь, педагогические инновации.

Maktabgacha yoshdagi bolalar (3–7 yosh) shaxs rivojlanishining eng muhim va sezgir davrlaridan biri hisoblanadi. Ushbu bosqichda bolaning kognitiv jarayonlari — idrok, xotira, tafakkur, nutq va tasavvur jadal rivojlanadi hamda keyingi ta’lim jarayonlarining poydevorini shakllantiradi. Shu sababli maktabgacha ta’lim tizimida kognitiv rivojlanishni samarali ta’minlash, didaktik yondashuvlarni takomillashtirish dolzarb pedagogik muammo sifatida e’tirof etiladi. Zamonaviy ta’lim paradigmasi shuni ko‘rsatadiki, bola shaxsining rivojlanishi faqat tayyor bilimlarni berish orqali emas, balki faol, interfaol va rivojlantiruvchi ta’lim muhitini yaratish orqali amalga oshiriladi. Bunda didaktik tizimning ilmiy asoslanganligi, metodik jihatdan to‘liqligi va bolaning yosh hamda individual xususiyatlariga mosligi muhim ahamiyat kasb etadi[8] . Ayniqsa, 3–7 yosh oralig‘ida o‘yin faoliyati yetakchi o‘rinni egallashi kognitiv jarayonlarni shakllantirishda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi.

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimida innovatsion pedagogik texnologiyalar, STEAM yondashuvi elementlari, interfaol metodlar hamda raqamli resurslardan foydalanish bolalarning fikrlashini faollashtirishga, muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilmoqda . Shu bilan birga, amaliyotda didaktik tizimning ayrim komponentlari — maqsad, mazmun, metod,

vosita va natijalar o‘rtasidagi uzviylikni ta’minlashda kamchiliklar mavjudligi kuzatiladi. Shu nuqtai nazardan, maktabgacha yoshdagi bolalarda kognitiv rivojlanishni ta’minlashning didaktik tizimini takomillashtirish zarurati yuzaga keladi. Bu jarayon ta’lim mazmunini modernizatsiya qilish, pedagogning kasbiy kompetensiyasini oshirish hamda individual yondashuvni kuchaytirish bilan bevosita bog‘liqdir.Mazkur maqolada 3–7 yoshdagi bolalarda kognitiv rivojlanishni ta’minlashning nazariy asoslari, mavjud didaktik tizimning tahlili hamda uni takomillashtirish yo‘nalishlari yoritiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda kognitiv rivojlanishni ta’minlash masalasi pedagogika va psixologiya fanlarida keng o‘rganilgan yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu muammo bo‘yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar bola rivojlanishining psixologik-pedagogik asoslarini, o‘yin faoliyatining ahamiyatini hamda ta’lim jarayonini individuallashtirish zaruratini yoritib beradi. O‘zbek pedagog olimlaridan E. G‘oziyevning ilmiy qarashlarida bolalarda bilish jarayonlarining shakllanishi, xotira, tafakkur va idrok rivojlanishining yoshga xos xususiyatlari chuqur tahlil qilingan. Muallif kognitiv jarayonlarning asosini faoliyat tashkil etishini ta’kidlab, ayniqsa maktabgacha yosh davrida o‘yin faoliyatining yetakchi rolini alohida qayd etadi[1].

V. M. Karimova tadqiqotlarida esa pedagogik psixologiya doirasida shaxsning bilish faoliyatini rivojlantirish, ta’lim jarayonida motivatsiya va faollikni oshirish masalalari yoritilgan. Uning fikricha, bola kognitiv rivojlanishi pedagogik muhit va o‘qituvchining metodik yondashuviga bevosita bog‘liq[2].

O. Hasanboeva tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda maktabgacha pedagogika tizimi, ta’lim-tarbiya jarayonining mazmuni va metodlari, shuningdek, bolalarning yosh xususiyatlariga mos pedagogik texnologiyalarni qo‘llash masalalari keng yoritilgan. Muallif didaktik tizimni takomillashtirishda interfaol metodlar va o‘yin texnologiyalarining ahamiyatini alohida ta’kidlaydi[3].

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim va tarbiya davlat o‘quv dasturida maktabgacha ta’lim jarayonining asosiy maqsadi bolaning har tomonlama rivojlanishini ta’minlash, jumladan, kognitiv, ijtimoiy-emotsional va jismoniy rivojlanishni uyg‘unlashtirishdan iborat ekanligi belgilangan. Ushbu hujjat zamonaviy ta’lim yondashuvlarining huquqiy va metodik asosini tashkil etadi.

Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda maktabgacha yoshdagi bolalarda kognitiv rivojlanishni ta’minlashda STEAM yondashuvi, interfaol metodlar va rivojlantiruvchi ta’lim muhitini yaratish dolzarb yo‘nalish sifatida qaralmoqda. Biroq amaliyotda didaktik tizim komponentlari o‘rtasidagi uzviylikni ta’minlash, individual yondashuvni kuchaytirish hamda metodik ta’minotni takomillashtirish zarurati saqlanib qolmoqda[4]. Ushbu tadqiqotda maktabgacha yoshdagi (3–7 yosh) bolalarda kognitiv rivojlanishni ta’minlashning didaktik tizimini takomillashtirish jarayoni nazariy va amaliy jihatdan o‘rganildi. Tadqiqotda pedagogik kuzatuv, tahlil, sinov (eksperiment), so‘rovnoma hamda qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi — maktabgacha ta’lim jarayonida kognitiv rivojlanishni samarali ta’minlovchi didaktik tizim elementlarini aniqlash va ularni takomillashtirish yo‘llarini ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlar qo‘llanildi:

- pedagogik kuzatuv;
- diagnostik testlar;
- o‘yin faoliyatini tahlil qilish;
- eksperiment (aniqlovchi va shakllantiruvchi bosqich);
- statistik tahlil.

№	Metodlar	Maqsadi	Qo‘llash bosqichi	Kutilgan natija
1	Pedagogik kuzatuv	Bolalarning kognitiv faolligini o‘rganish	Aniqlovchi bosqich	Real holatni aniqlash
2	Diagnostik testlar	Idrok, xotira va tafakkur darajasini baholash	Aniqlovchi bosqich	Rivojlanish darajasini o‘lchash
3	O‘yin faoliyatini tahlil qilish	O‘yin orqali kognitiv rivojlanishni aniqlash	Har ikki bosqichda	O‘yin samaradorligini baholash
4	Pedagogik eksperiment	Didaktik tizim samaradorligini tekshirish	Shakllantiruvchi bosqich	Yangi yondashuvni sinash
5	So‘rovnoma	Tarbiyachi va ota-onalar fikrini o‘rganish	Yakuniy bosqich	Subyektiv baholash olish

Tadqiqot jarayonida maktabgacha yoshdagi (3–7 yosh) bolalarda kognitiv rivojlanishni ta’minlashga yo‘naltirilgan didaktik tizimning samaradorligi pedagogik eksperiment asosida o‘rganildi[5]. Aniqlovchi bosqichda bolalarning idrok, xotira, tafakkur va nutq rivojlanish darajalari tahlil qilindi. Natijalarga ko‘ra, ayrim bolalarda bilish jarayonlarining yetarlicha rivojlanmaganligi, diqqatning beqarorligi va mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarining sustligi aniqlandi. Shakllantiruvchi bosqichda innovatsion didaktik yondashuvlar — interfaol o‘yinlar, muammoli vaziyatlar, STEAM elementlari va rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar qo‘llanildi. Bu jarayonda bolalarning faol ishtiroki, mustaqil fikrlashi va muammolarni hal qilish ko‘nikmalari sezilarli darajada oshgani kuzatildi[6]. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, didaktik tizimda o‘yin texnologiyalaridan tizimli foydalanish bolalarning kognitiv faolligini oshiradi hamda ularning bilimlarni o‘zlashtirish jarayonini tezlashtiradi. Ayniqsa, guruhli o‘yinlar va rolli mashg‘ulotlar bolalarda muloqot, tahlil qilish va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, maktabgacha ta’limda kognitiv rivojlanishni samarali ta’minlash uchun didaktik tizim quyidagi tamoyillarga asoslanishi lozim[7]

- individuallashtirilgan yondashuv;
- faol o‘qitish metodlari;
- o‘yin faoliyatining ustuvorligi;
- rivojlantiruvchi muhit yaratish;
- pedagogning innovatsion kompetensiyasi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari mavjud ilmiy qarashlar bilan solishtirilganda, G‘oziyev E., Karimova V. va Hasanboeva O. tomonidan ilgari surilgan fikrlar bilan mos kelishi aniqlandi, ya’ni bola rivojlanishida faoliyat va muhit asosiy rol o‘ynaydi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda kognitiv rivojlanishni ta’minlashning didaktik tizimini takomillashtirishga bag‘ishlangan ushbu tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalar shakllantirildi.

Birinchidan, 3–7 yosh davri bolaning bilish jarayonlari jadal rivojlanadigan eng muhim bosqich bo‘lib, bu davrda idrok, xotira, tafakkur va nutqning shakllanishi keyingi ta’lim jarayonlari uchun muhim poydevor hisoblanadi.

Ikkinchidan, didaktik tizimning samaradorligi uning tarkibiy qismlari — maqsad, mazmun, metod, vosita va natijaning o‘zaro uyg‘unligiga bog‘liq bo‘lib, ushbu elementlar to‘g‘ri tashkil etilganda bolalarning kognitiv faolligi sezilarli darajada oshadi.

Uchinchidan, interfaol metodlar, o‘yin texnologiyalari va zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanish bolalarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali natija beradi.

To‘rtinchidan, takomillashtirilgan didaktik tizim maktabgacha ta’lim jarayonining sifatini oshirib, bolalarning individual rivojlanish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Shuningdek, zamonaviy pedagogik yondashuvlar va interfaol metodlardan foydalanish bolalarning fikrlashini faollashtiradi, ularning mustaqil qaror qabul qilish va muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi. STEAM elementlarini ta’lim jarayoniga kiritish esa bolalarda ijodkorlik va qiziqishni yanada kuchaytiradi.

Shaxsiy fikrimcha, tarbiyachi va pedagoglarning mahorati ham juda muhim ahamiyatga ega. Chunki bola bilan to‘g‘ri muloqot qilish, unga individual yondashish va rag‘batlantirish orqali kognitiv rivojlanishni sezilarli darajada oshirish mumkin. Umuman olganda, maktabgacha ta’lim tizimida kognitiv rivojlanishni samarali ta’minlash uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish va o‘yin asosidagi ta’limni kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. G‘oziyev E. *Umumiy psixologiya*. — Toshkent: Universitet, 2008-y.
2. Karimova V. M. *Pedagogik psixologiya*. — Toshkent: O‘qituvchi, 2010-y.
3. Hasanboeva O. *Maktabgacha pedagogika*. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2015-y.
4. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim va tarbiya davlat o‘quv dasturi. — Toshkent, 2021-y.
5. Abduqodirov A. *Pedagogik texnologiyalar*. — Toshkent: Fan, 2012-y.
6. Jo‘rayev N. *Pedagogika nazariyasi*. — Toshkent: O‘qituvchi, 2014-y.
7. Yusupov K. *Bolalar psixologiyasi*. — Toshkent, 2016-y.

8. Sodiqova M. *Maktabgacha ta'lim metodikasi*. — Toshkent, 2018-y.

MAKTABGACHA TA'LIMDA BOLALARNING BADIIY-ESTETIK TARBIYASINI RIVOJLANTIRISHDA ILG'OR XORIJIY TAJRIBALAR TAHLILI

Umarova Gulshod Abdujabbarovna
GDPI Maktabgacha ta'lim kafedrasi katta o'qituvchisi E-mail:
gulshodumarova@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy-estetik qobiliyatlarini rivojlantirish ta'lim-tarbiya jarayonining muhim tarkibiy qismi va ilg'or xorijiy tajribalar qiyosiy tahlili yoritilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim-tarbiya, hissiy va estetik qobiliyat, ilg'or xorijiy tajriba, rivojlantirish, qiyosiy tahlil**.**

Аннотация: В статье рассматривается развитие художественно-эстетических способностей детей дошкольного возраста как важная составляющая образовательного процесса, а также проводится сравнительный анализ передового зарубежного опыта.

Ключевые слова: Образование, эмоционально-эстетические способности, передовой зарубежный опыт, развитие, сравнительный анализ.

Abstract: The article discusses the development of artistic and aesthetic abilities of preschool children as an important component of the educational process and a comparative analysis of advanced foreign experiences.

Keywords: Education, emotional and aesthetic abilities, advanced foreign experience, development, comparative analysis.

Maktabgacha tarbiya dastlab oilada, mahallada va xalq pedagogikasi asosida shakllangan. Bu davrda tarbiya diniy-axloqiy qadriyatlarga, ma'naviy poklik, odob, sadoqat, halollik, mehnatsevarlik va go'zallikni qadrlash tamoyillariga tayanadi. Sharq mutafakkirlari — Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Beruniy, Mahmud Qoshg'ariy, Alisher Navoiy, Ahmad Yassaviy va boshqalar erta yoshdagi tarbiya masalalariga alohida e'tibor qaratganlar. Ular yosh bolaga tarbiya berishni "ruhiy poklikni shakllantirish, odob madaniyatini egallatish, san'at va badiiy madaniyatga yo'naltirish orqali yetuk shaxsni tarbiyalash" deb bilganlar. Xususan, Navoiy asarlarida bolaga ertak, maqol, qo'shiq, she'riyat, xalq ijodi orqali estetik tarbiya berish fikri ustuvor bo'lgan.

Chor Rossiyasi davrida tarbiya xalq pedagogikasidan ilmiy pedagogika tizimiga o'tish boshlanadi. Rus pedagoglari, jumladan, Ushinskiy, Tolstoy, Pirogov va boshqalar tarbiya tizimini ilmiy asoslab bera boshlagan paytda, O'rta Osiyo hududida jadidlar maktabgacha ta'limga zamin bo'luvchi ma'rifiy maktab ta'limini rivojlantirdilar. Jadidlar bolalarni estetik tarbiyalashda adabiyot, teatr, qo'shiq va xalq og'zaki ijodi asosida tarbiyalash g'oyalarini ilgari surdilar. Bu davrda maktabgacha tarbiya hali muassasa sifatida shakllanmagan bo'lsa-da, ilmiy- estetik tarbiya g'oyalari o'sib bordi.

1991 yildan keyin estetik tarbiya milliy qadriyatlarga asoslangan holda qayta talqin qilindi. Milliy amaliy san'at, maqom, folklor, milliy o'yinlar pedagogik tizimga qaytdi. Bu jarayonda san'at tarbiyaning diqqat markaziga qo'yilib, "estetik idrok",

“milliy madaniy ong”, “ma’naviy tarbiya” tushunchalari kuchaydi. Shu davrda dastlabki milliy maktabgacha ta’lim dasturlari, darsliklar va metodik qo‘llanmalar yaratildi. Tarbiyachilar tayyorlash tizimi mustaqil yo‘nalish sifatida rivojlana boshladi[**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

2017 yildan boshlab maktabgacha ta’lim tizimi tubdan yangilandi. Maktabgacha Ta’lim Vazirligi tashkil etildi, xususiy sektor kengaydi, “Ilk qadam” dasturi joriy qilindi. Estetik tarbiya integrativ yondashuv asosida boyitilib, STEAM, montessorilik, Reggio-Emilia, Waldorf, multimedia texnologiyalari elementlari ta’limga kirib keldi. Milliy va global san’atni uyg‘unlashtirish orqali bolalarda kreativlik, estetik fikrlash, madaniy identifikatsiya va raqamli estetik did rivojlantirilishi belgilandi.

Maktabgacha ta’lim bo‘yicha ilg‘or xorijiy tajribalar qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, yetakchi mamlakatlar tajribasida bitta “ideal model” emas, balki umumiy tamoyillari o‘xshash, lekin madaniy, ijtimoiy va siyosiy kontekstga moslashgan turli konsepsiyalar mavjud. Ularda bolalik mustaqil qadriyat sifatida e’tirof etiladi, o‘yin yetakchi faoliyat deb tan olinadi, estetik va emotsional rivojlanish akademik tayyorgarlikdan kam bo‘lmagan darajada muhim sanaladi.

Italiya tajribasi, ayniqsa Reggio Emilia yondashuvi, maktabgacha ta’limni “bola huquqlari” va “bola yuzlab tillar bilan gapiradi” degan g‘oyalar asosida quradi. Reggio modelida bola kuchli potensialga ega sub’ekt deb qaraladi, u bilimni tayyor shaklda olmaydi, balki qiziqishi va savollari asosida hamkorlik, tajriba va izlanish orqali “birgalikda quradi”. Muhit “uchinchi tarbiyachi” sifatida tushunilib, estetik jihatdan boy, ochiq, kashfiyotga undovchi tarzda tashkil etiladi. Pedagog va bola o‘rtasidagi munosabat subyekt–subyekt, hamkorlik va “tinglash pedagogikasi” tamoyillariga tayanadi: bola fikri, tasavvuri va his-tuyg‘ulari doimiy ravishda yozma va foto-video hujjatlashtiriladi, bu esa refleksiya va keyingi rejalashtirishga asos bo‘ladi.

Reggio Emilia yondashuvi maktabgacha ta’limda bolani faol bilish sub’ekti sifatida tan oladigan, ta’limni tayyor bilimlarni berish emas, balki bolaning qiziqishi, savoli va tashabbusi asosida “birgalikda bilim yaratish jarayoni” sifatida talqin qiluvchi pedagogik konsepsiyadir. Mazkur falsafa Italiyadagi Reggio Emilia shahridan boshlangan bo‘lib, uning asosiy g‘oyalari Loris Malaguzzi nomi bilan bog‘liq. Ushbu yondashuvga ko‘ra, bola biologik mavjudot emas, balki kuchli ijodiy salohiyatga ega shaxs, o‘zining “yuz tilida” fikrlay oluvchi va o‘z tajribasini san’at, til, o‘yin, musiqiy harakat, ritm, haykaltaroshlik va vizual ifodalar orqali namoyon qiluvchi estetik sub’ekt sifatida ko‘riladi.

Reggio Emilia yondashuvida ta’lim jarayoni qat’iy reja yoki tayyor dastur asosida emas, balki bolalarning tabiiy qiziqishi, kuzatuvlar, ularning savollari, kashfiyotlari va muammolarni yechishdagi tashabbuslari asosida tashkil etiladi. Pedagog bola uchun rahbar emas, balki hamkor, suhbatdosh, kuzatuvchi va yo‘l-yo‘riq beruvchi shaxsdir. Bu munosabat “subyekt–subyekt” modeli bilan ifodalanadi, ya’ni bola va kattalar o‘rtasida teng, hurmatga asoslangan hamkorlik mavjud. Tarbiyachi bolani nazorat qiluvchi emas, balki uning qiziqishlari asosida jarayonni hujjatlashtiruvchi, rejalashtiruvchi va qayta tahlil qiluvchi refleksiv sub’ekt sifatida faoliyat yuritadi.

Reggio Emilia yondashuvida hujjatlashtirish alohida o‘rin tutadi. Bolalarning har bir badiiy, ijodiy yoki o‘yin jarayonidagi izlanishlari foto, video, audio, rasmlar, yozma kuzatuvlar orqali qayd etiladi. Bu nafaqat pedagog uchun rejalashtirish vositasi, balki bolaga o‘z fikri va ijodiy faoliyatiga qayta nazar tashlash, uni baholash va yanada rivojlantirish imkonini beradi. Hujjatlar ota-onalar bilan pedagog o‘rtasidagi hamkorlikni kengaytiradi, bolani tarbiyalash jarayoni ochiq, tahliliy va refleksiv xarakterga ega bo‘ladi.

Reggio Emilia modeli ta’limni natija bilan o‘lchamaydi, balki jarayonning mazmuni va sifatiga e’tibor qaratadi. Bu yondashuv nazariy jihatdan konstruktivizm, sotsiokonstruktivizm, humanistik pedagogika va estetik tarbiya konsepsiyalariga tayanadi. Unga ko‘ra, bola tayyor bilimni qabul qilmaydi, balki o‘z tajribasiga tayanib, ijtimoiy munosabatlar va madaniy kontekstda bilimni yaratadi va qayta quradi.

Shunday qilib, Reggio Emilia yondashuvi bolani “yuz tilga ega ijodkor shaxs” sifatida tan oladi, ta’lim jarayonini esa estetik, ijtimoiy va kognitiv tajribalar birligida tashkil etadi. Bola o‘zini ifoda etadi, muhit esa uning kashfiyoti uchun makonga aylanadi, tarbiyachi esa hamkorlik va refleksiya jarayonining faol tashkilotchisiga aylanadi. Bu falsafa ta’limni erkin, ijodiy, faoliyatga asoslangan va estetik yo‘nalgan jarayon sifatida talqin qiladi.

Finlandiya tajribasida maktabgacha ta’lim “ECEC – early childhood education and care” tushunchasi ostida qaraladi va “educare” modeli bilan tavsiflanadi: parvarish, ta’lim va tarbiya yagona tizimda birlashtiriladi. Milliy yadro o‘quv dasturi bolani faqat maktabga tayyorlash emas, balki uning farovonligi, sog‘ligi, emotsional xavfsizligi, ijtimoiy ko‘nikmalari va o‘yin asosida o‘rganishini markazga qo‘yadi. O‘yin – o‘qitishning asosiy shakli, kattalar esa “yo‘naltiruvchi” emas, balki “hamkor va kuzatuvchi” rolidagi pedagoglardir. Barcha bolalar uchun ECEC xizmatlaridan foydalanish subyektiv huquq sifatida e’tirof etilgani, ijtimoiy tenglik va inklyuzivlikni ta’minlashga qaratilgan kuchli davlat siyosati bilan uyg‘unlashadi.

Qiyosiy nuqtai nazardan Reggio Emilia modeli va Finlandiya ECEC tizimi o‘rtasida bir-birini to‘ldiruvchi o‘xshashlik va farqlar bor. Har ikkala yondashuvda ham bola faol sub’ekt, o‘yin asosiy metod, muhit esa tarbiyachi sifatida talqin etiladi. Reggio ko‘proq estetik va madaniy jihatdan boy, vizual va badiiy muhit, bolalarning “yuz til”da o‘zini ifoda etishi, jarayonni chuqur dokumentatsiya qilishga urg‘u bersa, Finlandiya tizimi normativ va ijtimoiy siyosiy jihatdan yaxlit, barcha bolalar uchun teng huquqli, davlat tomonidan kafolatlangan xizmatlar tizimini yaratishga ko‘proq e’tibor qaratadi. Reggio ko‘proq kontseptsional va mahalliy falsafiy model sifatida, Finlandiya esa milliy siyosat va boshqaruv darajasida mukammal tizim sifatida namoyon bo‘ladi.

Maktabgacha ta’lim bo‘yicha ilg‘or xorijiy tajribalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, badiiy-estetik rivojlanish samaradorligi pedagogik falsafa, ijtimoiy siyosat va madaniy qadriyatlarning uyg‘unligiga bog‘liqdir. O‘zbekiston sharoitida Reggio Emilia, Finlandiya kabi modellar tajribasini bevosita ko‘chirish emas, balki ularning estetik muhit, bolalar farovonligi, jamoaviylik va ijodkorlikka doir kuchli jihatlarini milliy qadriyatlar, “Ilk qadam” dasturi va mahalla institutlari bilan sintez qilish orqali milliy maktabgacha ta’lim modelini takomillashtirish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Maktabgacha pedagogika F. R. Qodirova, Sh. Q. Toshpo'latova, N.M. Kayumova, M. N. A'zamova “Tafakkur" Nashriyoti Toshkent – 2019
2. Polat E.S. Ta’lim tizimidagi zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalari - M .: "Akademiya" nashriyot markazi, 2008 y.
3. Umarova, G. (2024). METHODOLOGY FOR THE DEVELOPMENT OF ARTISTIC AND AESTHETIC EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN. Modern Science and Research, 3(2), 913-918.
4. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING ILK VA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR RIVOJLANISHIGA QO‘YILADIGAN DAVLAT TALABLARI. – T., 2018.
5. Umarova, G. (2023). PREPARING STUDENTS OF PRESCHOOL EDUCATION TO DEVELOP THEIR ARTISTIC AND AESTHETIC ABILITIES ON THE BASIS OF ART EDUCATION IN CHILDREN. Modern Science and Research, 2(12), 229-232.
6. Umarova, G. (2023). ENHANCING METHODOLOGY FOR PREPARING PRESCHOOL STUDENTS FOR ARTISTIC AND AESTHETIC EDUCATION. Евразийский журнал академических исследований, 3(12 Part 2), 49-52.
7. Umarova, G. A. (2022). FORMATION OF AESTHETIC CULTURE OF PRESCHOOL CHILDREN. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(6), 552-558.
8. Ergashev, R. N., Umarova, G. A., Taylokova, G. M., Eshonkulova, M. K., Mamirova Z.U. (2021). FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE IN FUTURE LECTURERS, 48(12).
9. Umarova G. Maktabgacha yoshdagi bolalarni estetik tarbiyalashda innovatsion texnologiyalardan foydalanish. PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFICPRACTICAL CONFERENCE ON “ACTUAL PROBLEMS OF DIGITAL AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE CONTINUING EDUCATION SYSTEMS”, 2024.
10. Umarova G. Maktabgacha pedagogika. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: “INNOVATSIYA-ZIYO”, 2025.

MAKTABGACHA TA‘LIM TASHKILOTLAR GURUHLARIDA INTEGRATSIYALASHGAN MASHG‘ULOTLARNI TASHKIL ETISH

Eshankulova Ma‘suda Xabibovna

Guliston davlat pedagogika institute Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Ta’lim jarayonini tashkil etishda integratsiyani yuklashda siyosiylashtirilgan ta’lim, ta’lim sifatini yaratishda integratsiyalashgan ta’limning didaktik mahsulotlari o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Maktabgacha tayyorlov guruhining integratsiyalashgan mashg‘ulotlarini tashkil etish shakl va metodlari samarali metodlarda o‘z aksini topgan.

Tayanch so‘zlar: Integratsiya, tamoyil, integrativ trening, zamonaviy ta’lim, metodlar, amaliy mashg‘ulotlar, rivojlantirish.

Аннотация: Политизированное образование в нагрузке интеграции в организации образовательного процесса, дидактические продукты

интегрированного образования в создании качества образования имеют свои особенности. Формы и методы организации интегрированных занятий дошкольной подготовительной группы находят свое отражение в эффективных методах.

Ключевые слова: Интеграция, принцип, интегративное обучение, современное образование, методы, практические упражнения, развитие.

Abstract: The politicized education in the loading of integration in the organization of the educational process, the didactic productions of integrated education in creating the quality of education have their own characteristics. Forms and methods of organizing integrated classes of pre-school preparatory group are reflected in effective methods.

Key words: Integration, principle, integrative training, modern education, methods, practical exercises, development.

O‘tgan davr mobaynida mamlakatimizda o‘sib borayotgan avlodni sog‘lom va har tomonlama yetuk voyaga yetkazish, ta‘lim-tarbiya jarayoniga samarali ta‘lim va tarbiya shakllari hamda usullarini joriy etishga qaratilgan maktabgacha ta‘limning samarali tizimini tashkil etish bo_yicha keng ko_lamli ishlar amalga oshirildi. Dunyoda integrativ ta‘limning rivojlanishi ijtimoy hamda axborot kommunikatsiya sohalarining o’zaro tizimli aloqadorligi, ilm-fanning istalgan yo‘nalishida kuzatilayotgan integrativ jarayonlarning barchasi jamiyatning zamonaviy ta‘limi oldiga qo‘ygan talablarini qondirishga qaratilgan o‘quv-tarbiya jarayoning samarasini ta’minlashning ustuvor strategiyasini belgilaydi. Maktabgacha ta‘limdagi zamonaviy talablar tarbiyalanuvchining shaxsiga yo_naltirilgan ta‘lim jarayonining mazmuni va tashkil etilishi to‘g‘risidagi yangi tushunchani belgilaydi. Yangi model pedagoglar bolaning rivojlanishini hisobga olgan holda maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida har bir yosh guruhlari uchun ta‘lim dasturlarini tuzishga imkon beradi.

Shunindek so‘nggi yillarda YUNISEF bilan hamkorlikda yaratilgan ―Bolalik akademiyasi‖ platformasi bilimlarni integratsiyalash nazariyasiga muvofiq ishlab chiqilgan. Bu esa ta‘lim tizimi oldida bo_lg_usi tarbiyachilar tafakkurini rivojlantirish, ularni nazariy metodik faoliyatga tayyorlashda integrativ yondashuvning ilmiy amaliy imkoniyatini belgilab beradi.

Didaktik jarayonning integratsiyalashuvi nafaqat nazariy va metodik o‘quv jarayonni bir butun sifatida amalga oshirishni, balki jarayonning samarali olib borilishini ham ta‘minlaydi. Ayniqsa, maktabgacha ta‘lim jarayonining serqirra va o‘ziga xosligini inobatga olgan holda, bo‘lajak tarbiyachilarni tayyorlashda ta‘limiy faoliyatlarni integratsiyalash nazariy-metodik tayyorgarlik jarayonining samarali kechishini ta‘minlaydi. Turli faoliyatlar elementlarini yaxlit holda birlashtiruvchi hamda o‘ziga xos o_rganish predmetini o‘z ichiga olgan holda faoliyatlarni xususiyatlariga ko‘ra bog‘lovchi mashg‘ulotlarlar integratsiyalashgan kurslarning mazmunini anglatadi.

Tadqiqot jarayonida biz maktabgacha ta‘limning ta‘lim makonida integratsiya tamoyilidan foydalanishning pedagogik qonuniyatlarini aniqladik.Integratsiya tamoyilini amalga oshirish yaxlit jarayonni tashkil qilishni o‘z ichiga oladi. Yaxlitlik

ta‘lim jarayonining turli elementlarini birlashtirgan holda sintez orqali yaratiladi. Bolalar bog_chasi yaxlit bir butunga, masalan: bolalar faoliyatining har xil turlari (birgalikda va mustaqil; to_g_ridan-to_g_ri ta‘lim faoliyati va bolalarning rejali faoliyati), turli xil o_zaro ta‘sir turlari (bola-tarbiyachi, bola-bola, tarbiyachi-bola-ota-ona), turli ta‘lim yo_nalishlari va har bir maktabgacha yoshdagi bola uchun yagona rivojlanish yo_nalishini ta‘minlash (jismoniy rivojlanish, ijtimoiy va shaxsiy rivojlanish, badiiy va estetik rivojlanish, kognitiv va nutqni rivojlantirish) kabilar. Ta‘lim sohalarining integratsiyalashuvi jarayonida kognitiv-nutq, badiiy-estetik, jismoniy, ijtimoiy va shaxsiy rivojlanish amalga oshiriladi.

Kognitiv nutqni rivojlantirish deganda biz bolaning atrofidagi dunyoni bilish qadriyatlariga turli yo_llar bilan harakat qilishning maqsadli jarayonini va uning dunyosining boshqa dunyo bilan uyg‘un o‘zaro ta‘sirida uning individualligini o‘z-o‘zini tasdiqlashini tushunamiz.

Maktabgacha yoshdagi bolaning badiiy-estetik rivojlanishi bolaning o‘ziga xos his-tuyg_ulari va hissiyotlari dunyosini yaratish va yangilashga qaratilgan, "men" qiyofasini ochish, o‘zini o‘zi ifoda etish, o_zini o_zi targ_ib qilishga qaratilgan maqsadli ta‘lim jarayoni sifatida talqin etiladi. Faoliyatning o_ziga xos ijodiy mahsuli bolaning ijodiy rivojlanishi hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolaning jismoniy rivojlanishi - bu epchillik, iroda, jismoniy faoliyat bilan shug_ullanishi, muvozanat saqlay olishi, yugura olishi, sakrashi, yuqoridan pastga, pastdan yuqoriga ko_tarila olishi kabi harakatlar majmuidir.

Maktabgacha yoshdagi bolaning ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishi - bu bolaning jamiyatga uzluksiz va tizimli ravishda ijtimoiy nazorat ostida kirishining maqsadli jarayoni, katta yoshdagi shaxsning bevosita ishtirokida ijtimoiy normalar va madaniy qadriyatlarni o‘zlashtirish jarayonidir. Buning asosida insonning o‘zini o‘zi bilishi va o‘zini o_zgartirishi ontogenezning dastlabki bosqichida sodir bo_ladi. Ushbu rivojlanish yo‘nalishlari o‘z-o‘zidan paydo bo‘lmaydi. Ular maktabgacha yoshdagi bolalarning kattalar tomonidan doimiy nazorat ostida ular bilan hamrohligi natijasida paydo bòladi . Rivojlanishning ushbu yo_nalishlarining sintezi rivojlanishning quyi bosqichidan yuqori bosqichga o_tishni ta‘minlaydi, bolaning atrofdagi dunyoni bilishida, shaxsiy va ijtimoiy tajribani o_zlashtirishda yangi sifat jihatdan rivojlanishini belgilaydi.

Faoliyatlararo integratsiya – bunda ikki yoki undan ortiq asosiy faoliyatlarning g‘oyalari, nazariya va tushunchalari birlashtiriladi, integratsiyali rejalashtirish orqali amalga oshiriladi;

-yondosh faoliyatlarning integratsiyasi – o‘zaro yaqin aloqada bo‘lgan faoliyatlarni integratsiyalash asosida yangi faoliyat turlarini vujudga keltirish. Buning asosida yangicha mashg‘ulotlar jamlanmasi vujudga keladi;

-fundamental faoliyatlarning integratsiyasi – zamonaviy bilimlarning barcha tarmoqlari uchun asos bo‘luvchi faoliyatlar va ushbu faoliyatlarga tegishli bo_lgan umumiy ilmiy tushunchalar, qoidalar va nazariyalarni integratsiyalash;

-yaxlit bir butun tizim bo‘lgan kompleks ob‘ektlarni o‘rganish.

Bunda —koinot, —jamiyat‖, —inson‖, —muhit‖, —tabiat‖ kabilarga oid bilimlar integratsiyalashtirib o‗rganiladi;

Bolaga hamkorlik muhitida to‗liq sherik sifatida qarash (bolalarga manipulyativ yondashuvni rad etish).

O‘qitishga pedagogik jarayonda g‘oyat muhim ahamiyat beriladi, bu esa bolaga o‘z faolligini namoyish etish, o‘zini to‗liq anglash imkoniyatini beradi. O‘yin bolalar hayotini tashkil etishning asosiy shakliga aylangan kattalar bilan bolalar va bolalarning o‗zlari bir-biri bilan erkin hamkorligiga asoslangan.

Kutilayotgan natijalar - rivojlanayotgan bolaning "erkinlik darajasi" ning kengayishi (uning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda): uning qobiliyatlari, huquqlari, istiqbollari. Hamkorlik sharoitidabolalarning o‘zini o‘ylashi va individualligi engib o‗tiladi va jamoa tuziladi. Muvaffaqiyatsizlik yoki masxara qilish qo‗rquvidan kelib chiqmagan ularning tasavvurlari va tafakkurlari ozod qilinadi. Kognitiv va ijodiy qobiliyatlar rivojlanadi.

Maktabgacha ta‘lim tayyorlov guruhilarida integratsiyalashgan mashg‗ulotlarni tashkil etish texnologiyasining dolzarb muammolari so’nggi yillarda xalqaro, mintaqaviy va respublika miqiyosida o’tkazilgan qator ilmiy-amaliy anjumanlarda ham muhokama qilib kelinmoqda. O‘zbek auditoriyasida integratsiyalashgan ta‘limga oid tadqiqotlar olib borilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‗zbekiston Respublikasining Prezdentining 2016 yil 29 dekabrdagi «2017-2021 yillarda maktabgacha ta‘lim tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to‗g‗risida» gi PQ-2707-son qarori. - «O‗zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‗plami», 2017 yil 9 yanvar, 1-son, 11-modda.

2. Mirziyoyev.Sh Tanqidiy tahlil, qat‘iy tahlil va shaxsiy javobgarlik –har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‗lishi kerak. «O‗zbekiston », 2017.

3. Maktabgacha ta‘limga qo‗yiladigan davlat talablari. - T. 2017. 4.

4. Mavlonova.R, Raxmonqulova.N. Boshlang‘ich ta‘limning integratsiyalashgan pedagogikasi. –Toshkent. —O‗qituvchi‖ 2006.-87 b.

MAKTABGACHA TA’LIMDA XORIJIY TAJRIBALAR VA ULARNING AHAMIYATI

Niyozova Gulnoza Baxtiyor qizi

Guliston davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tizimida rivojlangan davlatlarning ilg‘or tajribalari, ularning ta’lim jarayonidagi o‘rni hamda bolalarning intellektual, ijodiy va ijtimoiy rivojlanishiga ta’siri yoritiladi. Shuningdek, xorijiy tajribalarni O‘zbekiston maktabgacha ta’lim tizimiga moslashtirish masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, xorijiy tajriba, innovatsion metodlar, Montessori, Reggio Emilia, Finlandiya ta’limi, bolalarni rivojlantirish, pedagogik texnologiyalari

Аннотация: В данной статье рассматриваются лучшие практики развитых стран в системе дошкольного образования, их роль в образовательном процессе и влияние на интеллектуальное, творческое и социальное развитие детей. Также анализируются вопросы адаптации зарубежного опыта к системе дошкольного образования Узбекистана.

Ключевые слова: дошкольное образование, зарубежный опыт, инновационные методы, Монтессори, Реджио-Эмилия, финское образование, развитие ребенка, педагогические технологии.

Abstract: This article discusses the best practices of developed countries in the preschool education system, their role in the educational process, and their impact on the intellectual, creative, and social development of children. It also analyzes the issues of adapting foreign experiences to the preschool education system of Uzbekistan.

Keywords: preschool education, foreign experience, innovative methods, Montessori, Reggio Emilia, Finnish education, child development, pedagogical technologies.

Bugungi globallashuv davrida ta’lim tizimini zamonaviy talablar asosida rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim sohasi bolalarning kelajakdagi bilim va ko‘nikmalarini shakllantirishda asosiy bosqich sanaladi. Shu sababli dunyoning rivojlangan davlatlari tajribalarini o‘rganish va amaliyotga joriy etish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Xorijiy tajribalar bolalarning mustaqil fikrlashi, ijodkorligi, muloqot madaniyati hamda intellektual salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Maktabgacha ta’lim tizimida innovatsion yondashuvlarni qo‘llash orqali ta’lim sifati va samaradorligini oshirish mumkin.

Montessori ta’lim tizimi. Italiyalik pedagog Mariya Montessori tomonidan yaratilgan Montessori metodikasi bolalarning erkin faoliyatiga asoslanadi. Ushbu tizimda bola mustaqil ravishda o‘rganadi, pedagog esa yo‘naltiruvchi vazifasini bajaradi.

Montessori metodining asosiy tamoyillari:

bolaning mustaqilligini rivojlantirish; individual yondashuv; maxsus didaktik materiallardan foydalanishi: amailiy faoliyat orqali o‘qitish.

Mazkur metod bolalarda mantiqiy fikrlash, diqqat, xotira va mayda motorikani rivojlantirishda samarali hisoblanadi.

Reggio Emilia yondashuvi. Reggio Emilia tajribasi bolani shaxs sifatida qadrlashga asoslangan. Ushbu yondashuvda bolalar ijodiy faoliyat orqali bilim oladilar. Rasm chizish, loy bilan ishlash, musiqa va teatr mashg‘ulotlari asosiy o‘rin tutadi.

Bu tizimning muhim jihatlari:

bolalarning qiziqishlariga tayangan holda ta’lim berish; ota-onalar bilan hamkorlik; ijodiy muhit yaratish; kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish.

Reggio Emilia usuli bolalarning tasavvurini va ijodiy tafakkurini rivojlantirishga katta yordam beradi.

Finlandiya tajribasi. Finlandiya maktabgacha ta’lim tizimi dunyodagi eng ilg‘or tizimlardan biri sifatida e’tirof etiladi. Bu davlatda bolalarning ruhiy salomatligi, baxtli bolaligi va o‘yin orqali o‘rganishiga katta e’tibor qaratiladi.

Finlandiya tajribasining o‘ziga xos jihatlari:

majburiy bosimning yo‘qligi; o‘yin asosida ta’lim berish; teng imkoniyat yaratish; bolaga individual yondashuv.

Ushbu tizim bolalarda erkin fikrlash va ijtimoiy moslashuvchanlikni shakllantiradi.

Yaponiya tajribasi. Yaponiya maktabgacha ta’limida jamoaviylik, tartib-intizom va mehnatsevarlikka katta ahamiyat beriladi. Bolalar kichik yoshdan boshlab mustaqil harakat qilishga o‘rgatiladi.

Yapon tajribasining asosiy xususiyatlari:

jamoada ishlash ko‘nikmasini shakllantirish; axloqiy tarbiyaga e’tibor; tabiat bilan uyg‘unlik; kundalik hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantirish.

Bu tajriba bolalarda mas’uliyat va ijtimoiy faollikni oshiradi.

Xorijiy tajribalarni O‘zbekiston ta’lim tizimida qo‘llash. Bugungi kunda O‘zbekiston maktabgacha ta’lim tizimida ham zamonaviy pedagogik texnologiyalar va xorijiy tajribalarni joriy etishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Ayniqsa:

interfaol metodlardan foydalanish; raqamli texnologiyalarni qo‘llash; rivojlantiruvchi o‘yinlar tashkil etish; bolaga yo‘naltirilgan ta’limni kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Xorijiy tajribalarni milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish orqali samarali natijalarga erishish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’limda xorijiy tajribalarni o‘rganish va ulardan oqilona foydalanish ta’lim sifatini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Montessori, Reggio Emilia, Finlandiya va Yaponiya tajribalari bolalarning intellektual, ijodiy hamda ijtimoiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Ushbu tajribalarni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish orqali barkamol avlodni tarbiyalash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mariya Montessori. “Bolani anglash siri”.
2. Finlandiya ta’lim tizimi bo‘yicha ilmiy maqolalar.
3. Maktabgacha ta’limga oid pedagogik manbalar.
4. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo‘yicha o‘quv qo‘llanmalar.
5. O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’limga oid me’yoriy hujjatlari.

MAKTABGACHA TA’LIM TARBIYALANUVCHILARINING IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH (tayyorlov guruhlari tasviriy faoliyati misolida)

Gulshod Umarova Abdujabborovna

Guliston davlat pedagogika insituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi katta o‘qituvchisi

Sabina Avezova Saidvali qizi

Guliston davlat pedagogika insituti 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Mazkur tezisda maktabgacha ta’lim tashkilotlarining tayyorlov guruhlarida tarbiyalanuvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Unda tasviriy faoliyat turlari orqali bolalarning ijodiy fikrlashini, tasavvurini, estetik didini shakllantirishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, tayyorlov guruhlarida tasviriy faoliyatni samarali tashkil etish usullari, tarbiyachining roli hamda ijodiy muhit yaratishning ahamiyati ochib berilgan. Tadqiqot natijalari maktabgacha ta’lim amaliyotida bolalarning ijodiy faolligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: estetik tarbiya, ijodiy fikrlash, ijodiy qobiliyat, maktabgacha ta’lim, pedagogik yondashuv, rasm chizish, tarbiyachi faoliyati, tasviriy faoliyat, tayyorlov guruhi.

Аннотация. В данном тезисе освещены вопросы развития творческих способностей воспитанников в подготовительных группах дошкольных образовательных организаций. В ней проанализированы педагогические возможности формирования творческого мышления, воображения, эстетического вкуса детей посредством видов изобразительной деятельности. Также раскрыты методы эффективной организации изобразительной деятельности в подготовительных группах, роль воспитателя и важность создания творческой среды. Результаты исследования служат повышению творческой активности детей в практике дошкольного образования.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, творческое мышление, творческие способности, дошкольное образование, педагогический подход, рисование, деятельность воспитателя, изобразительная деятельность, подготовительная группа.

Abstract. This thesis highlights the issues of developing the creative abilities of students in preparatory groups of preschool educational organizations. It analyzes the pedagogical possibilities of forming children's creative thinking, imagination, and aesthetic taste through types of visual activity. Methods for the effective organization of visual activity in preparatory groups, the role of the educator, and the importance of creating a creative environment are also revealed. The results of the study serve to increase the creative activity of children in the practice of preschool education.

Keywords: aesthetic education, creative thinking, creative abilities, preschool education, pedagogical approach, drawing, educator's activity, visual activity, preparatory group.

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, bolalarning ijodiy qobiliyatlarini erta yoshdan rivojlantirish ularning shaxs sifatida shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ijodiy faoliyat bolalarda mustaqil fikrlash, tasavvur, estetik did va emotsional sezgirlikni rivojlantiradi. Shu jihatdan qaraganda, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tasviriy faoliyat orqali tarbiyalanuvchilarning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish dolzarb pedagogik muammo hisoblanadi.

Tayyorlov guruhidagi bolalar maktab ta’limiga qadam qo‘yish arafasida bo‘lib, ularning aqliy, ruhiy va ijodiy rivoji muhim bosqichda turadi. Tasviriy faoliyat (rasm chizish, bo‘yash, yopishtirish, konstruksiyalash) bolalarning ijodiy qobiliyatlarini namoyon etish va rivojlantirish uchun eng qulay vositalardan biridir.

Ushbu tezisda maktabgacha yoshdagi, xususan tayyorlov guruhlari tarbiyalanuvchilarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda tasviriy faoliyatning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi.

1. Ijodiy qobiliyat tushunchasining pedagogik mohiyati

Ijodiy qobiliyat — bu shaxsning yangilik yaratishga, muammoni noodatiy yo‘l bilan hal etishga, o‘z fikr va tasavvurlarini erkin ifodalashga bo‘lgan ichki imkoniyatidir. Maktabgacha yosh davrida ijodiy qobiliyatlar tabiiy ravishda rivojlanadi, ammo bu jarayon pedagog tomonidan to‘g‘ri yo‘naltirilsa, yanada samarali bo‘ladi.

Pedagogika fanida ijodiy qobiliyat quyidagi tarkibiy qismlarni o‘z ichiga oladi:

- tasavvur va fantaziya;
- mustaqil fikrlash;
- estetik did;
- emotsional ifodalilik;
- muammoni ijodiy hal etish qobiliyati.

Mazkur sifatlar bolalarda aynan tasviriy faoliyat jarayonida faol namoyon bo‘ladi.

2. Tasviriy faoliyatning maktabgacha ta’limdagi o‘rni

Tasviriy faoliyat — bu bolalarning borliqni badiiy obrazlar orqali ifodalashiga xizmat qiluvchi faoliyat turi hisoblanadi. U quyidagi turlarga bo‘linadi:

- rasm chizish;
- bo‘yash;
- aplikatsiya (yopishtirish);
- loydan, plastilindan yasash;
- konstruksiyalash.

Tasviriy faoliyat jarayonida bola:

1. rang va shakllarni farqlashni;
2. fazoviy tasavvurni;
3. qo‘l barmoqlari mayda motorikasini;
4. estetik zavqni;
5. ijodiy mustaqillikni rivojlantiradi.

Shuningdek, tasviriy faoliyat bolalarning nutqiy rivojiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi, chunki bola o‘z ishi haqida gapirishga, izohlashga harakat qiladi.

3. Tayyorlov guruhlarida tasviriy faoliyat orqali ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish usullari

Tayyorlov guruhlarida tasviriy faoliyatni tashkil etishda quyidagi pedagogik usullardan foydalanish samarali hisoblanadi:

Erkin ijod usuli – bolaga mavzu asosida mustaqil rasm chizish imkonini berish;

Muammoli vaziyatlar yaratish – “Agar ranglar gapira olsa…”, “Sehrli o‘rmon” kabi mavzular orqali tasavvurni kengaytirish;

Noan’anaviy rasm chizish texnikalari – barmoqlar bilan chizish, shimgich, paxta, ip yordamida rasm yaratish;

Individual yondashuv – har bir bolaning qobiliyatini hisobga olish;

Rag‘batlantirish – bolalarning ijodiy ishlarini maqtash, ko‘rgazmalar tashkil etish.

Bu usullar bolalarda ijodiy faollikni oshiradi va o‘ziga bo‘lgan ishonchni shakllantiradi.

4. Tarbiyachining roli va pedagogik shart-sharoitlar

Bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda tarbiyachining kasbiy mahorati muhim ahamiyatga ega. Tarbiyachi:

- bolaga erkinlik berishi;
- uning g‘oyalarini qo‘llab-quvvatlashi;
- tanqidiy emas, rag‘batlantiruvchi munosabatda bo‘lishi;
- tasviriy faoliyat uchun qulay muhit yaratishi lozim.
- Shuningdek, materiallarning yetarli bo‘lishi, rang-baranglik, texnik vositalardan foydalanish ijodiy rivojlanishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’lim tarbiyalanuvchilarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda tasviriy faoliyat muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Ayniqsa, tayyorlov guruhlarida bu faoliyat bolalarning maktab ta’limiga psixologik va ijodiy tayyorgarligini ta’minlaydi. To‘g‘ri tashkil etilgan tasviriy faoliyat bolalarda ijodiy fikrlash, estetik did va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari. Maktabgacha ta’limni rivojlantirishga oid hujjatlar. – Toshkent, 2017–2023.
2. Abdurahmonov A. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
3. Davlat ta’lim standarti. Maktabgacha ta’lim va tarbiya. – Toshkent, 2022.
4. Jo‘rayev R. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2019.
5. Karimova D. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy faoliyatni rivojlantirish. – Toshkent, 2020.
6. Mavlonova R. Maktabgacha ta’lim metodikasi. – Toshkent: Noshir, 2017.
7. Muslimov N. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar. – Toshkent, 2021.
8. Sodiqova M. Tasviriy faoliyat metodikasi. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2019.
9. Tursunov S. Bolalar ijodkorligini rivojlantirish asoslari. – Toshkent, 2018.
10. Xodjayev B. Pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.

UZLUKSIZ TA’LIMNING NAZARIY-METODIK ASOSLARI VA XALQARO TAJRIBA

Niyozova Gulnoza Baxtiyor qizi
Guliston davlat pedagogika institute Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
Abdusalomova Shahnoza
Guliston davlat pedagogika institute Maktabgacha ta’lim kafedra talabasi

Annotatsiya: Maqolada uzluksiz ta’limning nazariy-metodik asoslari va xalqaro tajribalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda ta’lim nazariyasi va metodik yondashuvlar

asosida uzluksiz ta’limning samarali shakllari va rivojlanish yo‘nalishlari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, uzluksiz ta’limni isloh qilish yo'nalishlari bo‘yicha tavsiyalar taqdim etilgan. Natijalar ta’lim sohasida nazariy bilimlarni chuqurlashtirish va tizimni takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Uzluksiz ta’lim, yo'nalishlari, metodologik asos, integratsiya, kadrlar, Xalqaro tajriba, kasbiy o‘sish, nazariy asoslar

Аннотация: В статье анализируются теоретико-методологические основы непрерывного образования и международный опыт в этой области. В исследовании рассматриваются эффективные формы и направления развития непрерывного образования на основе теории образования и методологических подходов. Также представлены рекомендации по реформированию системы непрерывного образования. Результаты исследования способствуют углублению теоретических знаний в сфере образования и совершенствованию системы непрерывного образования.

Ключевые слова: Непрерывное образование, направления, методологическая основа, интеграция, кадры, международный опыт, профессиональный рост, теоретические

Abstract: The article analyzes the theoretical and methodological foundations of continuous education and international experience in this field. The study examines effective forms and development directions of continuous education based on educational theory and methodological approaches. Recommendations for reforming the continuous education system are also provided. The findings contribute to deepening theoretical knowledge in the field of education and improving the continuous education system.

Keywords: Continuous education, directions, methodological basis, integration, personnel, international experience, professional development, theoretical foundations

Globallashuv jarayonlari chuqurlashib borayotgan hozirgi davrda ta’lim tizimining uzluksizligi, moslashuvchanligi va innovatsion yondashuvlarga tayanganligi mamlakatlarning raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy omillardan biriga aylanmoqda. Uzluksiz ta’lim shaxsning butun hayoti davomida bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini muntazam rivojlantirish imkonini beruvchi murakkab ijtimoiy-pedagogik tizim hisoblanadi. Jahonning yetakchi ta’lim tizimlariga nazar tashlar ekanmiz, ular uzluksiz ta’limning o‘ziga xos modellarini shakllantirgan bo‘lib, bunda ta’lim bosqichlari o‘rtasidagi integratsiya, raqamli texnologiyalarni joriy etish, malaka talablari va mehnat bozori ehtiyojlari o‘rtasidagi uyg‘unlik asosiy mezon sifatida namoyon bo‘ladi.

Xalqaro tajribalar shuni ko‘rsatadiki, XXI asrda ta’lim tizimining muvaffaqiyati innovatsion yondashuvlar, transformatsion boshqaruv, ta’lim muhitining raqamlashtirilishi, pedagoglarning malakasini muntazam yangilab borish, shuningdek, ta’lim oluvchilarning shaxsiy rivojlanish trayektoriyalarini yaratish kabi omillar bilan bevosita bog‘liq. O‘z navbatida, O‘zbekiston ta’lim tizimida ham so‘nggi yillarda

uzluksiz ta’limni modernizatsiya qilish, xalqaro standartlarga moslashtirish va raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga qaratilgan tub islohotlar amalga oshirilmoqda.

Mazkur maqolada uzluksiz ta’limning mazmun-mohiyati, dunyo mamlakatlaridagi ilg‘or tajribalar, innovatsion ta’lim texnologiyalarining joriy etilishi hamda transformatsiya jarayonlari tahlil qilinadi. Shuningdek, O‘zbekiston ta’lim tizimida uzluksiz ta’limni rivojlantirishning istiqbollari ilmiy-nazariy asosda ko‘rib chiqiladi. Zamonaviy dunyo tez o‘zgaruvchan va bilimlar, texnologiyalar doimiy yangilanib boradigan bir davrda yashamoqda. Shu sababli, shaxsning kasbiy va shaxsiy rivojlanishi uchun uzluksiz ta’lim tizimi muhim vosita sifatida e’tirof etilgan. Ta’limning bu shakli nafaqat maktab yoki oliy ta’lim bilan cheklanib qolmay, hayot davomida malaka oshirish, qayta tayyorlash va mustaqil o‘qish jarayonlarini ham o‘z ichiga oladi

Uzluksiz ta’lim - bu ta’lim tizimining birligi va yaxlitligi, shaxsning o'zini o'zi tarbiyalashi va har tomonlama rivojlanishi uchun shart-sharoitlarni yaratish, fuqarolarning ta’lim olish huquqini amalga oshirishni kafolatlaydigan, umumiy ta’lim, kasbiy ta’lim va kasbiy ta’lim olish imkoniyatini ta'minlaydigan turli bosqichlar va darajadagi izchil, muvofiqlashtirilgan, tabaqalashtirilgan ta’lim dasturlari to'plami bilan ta’minlangan hayot davomida ta’lim. kelishilgan shartlar. [2:55]

Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligining uzluksiz ta’lim kontseptsiyasini asos qilib olgan holda va A.D.Ishkovning nuqtai nazarini baham ko‘rgan holda, biz uzluksiz ta’limning mohiyatini insonning butun hayoti davomida umumiy va shaxsiy ta’lim, ijtimoiy va kasbiy tayyorgarlik darajasini saqlab qolish maqsadida bilim, ko‘nikma va malakalarni maqsadli egallashi va o‘zlashtirishi sifatida tushunishga e’tibor qaratamiz. Hayoti davomida ta’lim olish bu, bizning fikrimizcha, yuqorida ko'rib chiqilgan "uzluksiz ta’lim" tushunchalarining eng kengi bo'lib, yuqoridagi yondashuvlarga xos bo'lgan barcha qarama-qarshiliklar va kesishmalarni olib tashlaydi.

Uzluksiz kasbiy ta’lim tizimini rivojlantirishning jahon va ichki tendentsiyalari tahlili shuni ko‘rsatadiki, G‘arb tadqiqotchilarining ma’lumotlariga ko‘ra, har yili jahon iqtisodiyotida 500 dan ortiq eski kasblar yo‘qolib, 600 dan ortiq yangi kasblar paydo bo‘ladi. Ilgari oliy ta’lim 20-25 yillik amaliy ish uchun yetarli bo‘lgan bo‘lsa, bugungi kunda YUNESKO ekspertlarining fikricha, uning samaradorligining optimal davri 5-7 yil, fan-texnika taraqqiyotini belgilovchi tarmoqlarda esa 2-3 yilni tashkil etadi. Binobarin, ko'p yillar oldin ta’lim olgan va o'z ta’lim darajasida ishlamagan mutaxassislar umidsiz ravishda kasbiy jihatdan eskirgan.Bu tabiiyki, bugungi kunda rivojlanayotgan uzluksiz kasbiy ta’lim tizimi aholining uzluksiz ta’lim tizimida o'zining munosib o'rnini egallashi, ularning ma'naviy va kasbiy rivojlanishining turli bosqichlarida shaxslarning ehtiyojlarini qondirishi, mintaqalarning ijtimoiy va iqtisodiy tuzilmalari talablariga javob berishi kerak degan xulosaga olib keladi [3:24].

Uzluksiz ta’lim - o‘zaro mantiqiy izchillik asosida bog‘langan hamda soddadan murakkabga qarab rivojlanib boruvchi va birbirini taqozo etuvchi bosqichlardan iborat yaxlit ta’lim tizimi.O‘zbekiston Respublikasida kadrlar tayyorlash tizimining asosi, ta’lim sohasida davlat siyosatining asosiy tamoyillaridan biri. 1997-yil 29 avgustda qabul qilingan "Ta’lim to‘g‘risida"gi O‘zbekiston Respublikasi qonuni va

Kadrlar tayyorlash milliy dasturida alohida tamoyil sifatida qayd etilgan. Uzluksiz ta’lim milliy modelning asosiy tarkibiy kismlaridan biri, O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini ta’minlovchi, shaxs, jamiyat va davlatning iqtisodiy, ijtimoiy, ilmiytexnikaviy va madaniy ehtiyojlarini qondiruvchi ustuvor sohadir. Uzluksiz ta’lim ijodkor, ijtimoiy faol, ma’naviy boy shaxs shakllanishi va yuqori malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlash uchun zarur shartsharoitlar yaratadi. Uzluksiz ta’lim tizimining faoliyat olib borishi davlat ta’lim standartlari asosida, turli darajalardagi ta’lim dasturlarining izchilligi asosida ta’minlanadi va maktabgacha ta’lim, umumiy o‘rta ta’lim, o‘rta maxsus, kasbhunar ta’limi, oliy ta’lim, oliy o‘quv yurtidan keyingi ta’lim, kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash, maktabdan tashqari ta’limni o‘z ichiga oladi.

Uzluksiz ta’lim kadrlar tayyorlash tizimining asosiy, O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlovchi, shaxs, jamiyat va davlatning iqtisodiy, ijtimoiy, ilmiy-texnikaviy va madaniy ehtiyojlarini qondiruvchi ustuvor sohadir.

Uzluksiz ta’lim ijodkor, ijtimoiy faol, ma'naviy boy shaxs shakllanishi va yuqori malakasini raqobatbardosh kadrlar ildam tayyorlanishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratadi. [1:59]

Mavjud ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, uzluksiz ta’lim shaxsning kasbiy o‘sishi, jamiyatdagi ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy o‘zini rivojlantirishida muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon nafaqat formal ta’limni, balki informal va norasmiy ta’lim shakllarini ham qamrab oladi, masalan, onlayn kurslar, seminarlar, treninglar, mentorlik va amaliy tajriba orqali o‘qish.

Hozirgi kun ta’lim tizimini modernizatsiya qilish davr talabi bo‘lib turgan bir sharoitda, ilmiy axborot hajmini kundan kunga jadal su'ratlar bilan oshib borishi, ayniqsa, umumta’lim maktabida ta’limning chegaralanganligi, unda o'qitilayotgan fanlar mazmunini qisqartirish imkoniyatlarining kamligi mazkur jarayonni amalga oshirishni murakkablashtirmoqda.

Uzluksiz ta’limning isloh qilish yo'nalishlari. Uzluksiz ta’lim sohasidagi islohotlar quyidagilarni nazarda tutadi:

- ta’lim tizimining kadrlar salohiyatini tubdan yaxshilash, tarbiyachi, o‘qituvchi, muallim va ilmiy xodimining kasbiy nufuzini oshirish;
- davlat va nodavlat ta’lim tashkilotlarining har xil turlarini rivojlantirish;
- ta’lim tizimini tarkibiy jihatdan qayta qurish, ta’lim, fan, texnika va texnologiyaning, iqtisodiyot va madaniyatning jahonning miqyosidagi zamonaviy yutuqlarini hisobga olgan holda talim va kasb-hunar ta’lim dasturlarini tubdan o‘zgartirish;
- majburiy umumiy o‘rta ta’kimdan o‘rta maxsus, kaab-hunar ta’limitations o‘tishni ta'minlash;
- ilg'or texnologiyalarni keng o‘zlashtirish, iqtisodiyotdagi tarkibiy o‘zgarishlar, chet el investitsiyalari ko‘lamlarining kengayishishi, tadbirkorlik, kichik va xususiy biznesni rivojlantirish bilan bog‘liq yangi kasb-hunar va mutaxassisliklar bo‘yicha kadrlar, shu jumladan, boshqaruv tizimini kadrlarini tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish;

- milliy mustaqillik prinsiplari va xalqning boy intellektual merosi hamda umumbashariy qadriyatlarning ustuvorligi asosida ta’limning barcha darajalari va bo‘g‘inlarida ta’lim oluvchilarning ma'naviy va axloqiy fazilatlarini rivojlantirish;
- ta’limni boshqarish tizimini takomillashtirish, jamoat boshqaruvi shakllarini rivojlantirish, ta’lim muassasalarini mintaqalashtirish;
- ta’lim olishda, shuningdek, bolalar va yoshlarim ma'naviy-axloqiy, intellektual va jismoniy jihatdan tarbiyalashda oila, ota-onalar, jamoat tashkilotlari, mahallalar, xayriya va xalqaro fondlarning rolini kuchaytirish yuzasidan chora-tadbirlar ishlab chiqish hamda ularni amalga oshirish;
- ta’lim jarayoni va kadrlar tayyorlash sifatida xolis baho berish tizimini yaratish va joriy etish;
- ta’lim tizimini moliyaviy, moddiy-texnika va boshqa tarzdagi resurrection bilan ta'minlash mexanizmlarini shakllantirish;
- uzluksiz ta’limning fan ishlab chiqarish bilan integratsiyalashtirishning puxta mexanizmlarini ishlab chiqish va joriy etish;
- ta’lim va ilm-fan bilan bog'liq chet el hamda xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni kengaytirish va rivojlantirish;
- tub yerli millatga mansub bo'lmagan shaxslar zich yashaydigan joylarda ar o‘z ona tillarida ta’lim olishlari uchun tashkiliy va pedagogik shart-sharoitlar yaratish;
- ta’ilmning barcha darajalarida ta’lim oluvchilarning huquqiy, iqtisodiy, ekologik, va sanitariya-gigiena ta’ilmiy hamda tarbiyasini takomillashtirish. [1:60-61]

Uzluksiz ta’limning nazariy va metodologik asoslari hamda xalqaro tajriba tajribaviy o‘qitish, umrbod rivojlanish va tizimli tahlil tamoyillariga tayanadi. Ushbu yondashuvlar global ta’limning ilg‘or tajribalarini integratsiya qilish va moslashtirish uchun zarur bo‘lgan poydevorni yaratadi. Nazariy asoslar Jon Dyu(John Dewey)ning uzluksiz va ketma-ket tajriba haqidagi g‘oyalari, shuningdek umrbod ta’lim nazariyalariga tayanadi. Metodologik yondashuvlar esa taqqoslash tadqiqotlari, tizim tahlili va xalqaro modellarni jamiyat va kasbiy muhitning o‘zgaruvchan talablari bilan uyg‘unlashtirishni o‘z ichiga oladi.

Nazariy asoslar

Uzluksizlik va tajriba:

Jon Dyu(John Dewey)ning uzluksizlik nazariyasi har bir yangi tajribaning avvalgisiga tayanishini ta’kidlaydi. Bu esa inson hayoti davomida davom etuvchi, izchil va o‘zaro bog‘liq o‘rganish jarayonini shakllantiradi.

Uzluksiz ta’limning zarurligi zamonaviy davrning muhim xususiyatiga aylangan. Tezkor o‘zgarayotgan dunyo va mehnat bozori sharoitida bilim va ko‘nikmalarni doimiy ravishda yangilab borish talab etiladi.

Gumanizm:

Gumanistik ta’lim shaxsiy va kasbiy kompetensiyani rivojlantirishni ustuvor qo‘yadigan nazariy tamoyildir. Bu yondashuv ko‘pincha gumanistik va texnik ta’lim elementlarini uyg‘unlashtiradi.

Tizimli yondashuv:

Tizimlar nazariyasi va tizimli tahlil ta’lim jarayonini barcha komponentlari o‘zaro bog‘liq bo‘lgan, dinamik va yaxlit tizim sifatida tushunishga yordam beradi.

Metodologik asoslar

Taqqoslash tahlili:

Bu uslub turli davlatlarning ta’lim tizimlarini o‘rganish, muvaffaqiyatli modellarni aniqlash va moslashtirish orqali global ta’lim manzarasini tushunishga va mahalliy siyosatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Tizim tahlili:

Kvantitativ va sifat tahlillari, eksperimental usullar, shuningdek tahlil va sintez pedagogik jarayonni chuqur o‘rganish va uning samaradorligini oshirish uchun qo‘llanadi.

Dual tizim yondashuvi:

Ushbu yondashuv ta’lim va ishlab chiqarishni integratsiya qiluvchi amaliy model bo‘lib, haqiqiy ish muhiti orqali kasbiy ko‘nikma va munosabatlarni shakllantirishga yordam beradi.

Xalqaro tajribani integratsiya qilish:

Xalqaro tajribadagi ijobiy jihatlarni ongli ravishda o‘rganish va ularni mahalliy ta’lim tizimiga tatbiq etish muhim metod hisoblanadi. Masalan, o‘qituvchilarni ilg‘or malaka oshirish dasturlari orqali qo‘llab-quvvatlash.

Texnologik integratsiya:

Zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash metodologik zarurat bo‘lib, masofaviy ta’lim, onlayn platformalar va avtomatlashtirilgan jarayonlar o‘quv jarayonini yanada moslashuvchan va samarali qiladi.

Uzluksiz ta’lim konsepsiyasi zamonaviy jamiyatning barqaror rivojlanishini ta’minlovchi strategik omil sifatida tobora katta ahamiyat kasb etmoqda. Xalqaro tajriba tahlili shuni ko‘rsatadiki, muvaffaqiyatli ta’lim tizimlari innovatsion texnologiyalarni faol joriy etadi, ta’limning barcha bosqichlari o‘rtasida uzviylikni ta’minlaydi, zarur kompetensiyalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan amaliy o‘quv dasturlarini ishlab chiqadi. Ta’lim transformatsiyasi jarayonlarida raqamli muhitni kengaytirish, ta’lim va mehnat bozori o‘rtasidagi aloqadorlikni kuchaytirish, pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini doimiy rivojlantirish muhim omillar sifatida e’tirof etiladi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar ham uzluksiz ta’lim tamoyillarini hayotga tatbiq etish, ta’lim sifatini xalqaro standartlar darajasiga ko‘tarish va innovatsion rivojlanish yo‘lida muhim qadam bo‘lib xizmat qilmoqda. Kelgusida uzluksiz ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, innovatsion ta’lim texnologiyalarini keng joriy etish, shaxsga yo‘naltirilgan individual o‘quv trayektoriyalarini yaratish va global ta’lim maydoniga integratsiyani kuchaytirish zarurdir.

Umuman olganda, uzluksiz ta’limning rivoji jamiyatning intellektual salohiyatini oshirish, iqtisodiy taraqqiyotga erishish va raqobatbardosh inson kapitalini shakllantirishda muhim strategik asos bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. R.Mavlonova, O.To'rayeva, K.Xoliqberdiyev "PEDAGOGIKA" darslik "O'qituvchi" nashriyot-matbaa ijodiy uyi Toshkent-2008

2. Словарь согласованных терминов и определений в области образования государств- участников Содружества Независимых Государств.М., 2004.

3. Багин В.В Дополнительно профессиональное образование в вузе: стратегии развития: монография. Чита: ЧИПКРО, 2005.

INLYUZIVV TA'LIMGA OID XORIJIY TAJRIBALAR

Niyozova Gulnoza Baxtiyor qizi
Guliston davlat pedagogika instituti Makktabgacha ta'lim kafedrasi o'qituvchisi
O'ralova Mashhura
Guliston davlat pedagogika instituti Makktabgacha ta'lim yo'nalish talabasi

Annotatsiya Ushbu maqolada inklyuziv ta'limning mohiyati, rivojlanish bosqichlari hamda xorijiy davlatlar tajribasi tahlil qilingan. Turli mamlakatlarda inklyuziv ta'limni tashkil etish, pedagog kadrlarni tayyorlash, individual yondashuvni qo'llash va ijtimoiy muhitni moslashtirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, inklyuziv ta'limni joriy etishda mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, maxsus ehtiyojli bolalar, integratsiya, teng imkoniyat, pedagog tayyorgarligi, ta'lim tizimi, ijtimoiy muhit, xorijiy tajriba.

Аннотация: В данной статье рассматривается сущность инклюзивного образования, этапы его развития и анализируется зарубежный опыт. Освещены вопросы организации инклюзивного образования в различных странах, подготовки педагогических кадров, применения индивидуального подхода и адаптации социальной среды. Также рассмотрены существующие проблемы и пути их решения.

Ключевые слова:Инклюзивное образование, дети с особыми потребностями, интеграция, равные возможности, подготовка педагогов, система образования, социальная среда, зарубежный опыт.

Annotation: This article examines the essence of inclusive education, its stages of development, and analyzes international experience. It highlights the organization of inclusive education in different countries, teacher training systems, the importance of an individual approach, and adaptation of the social environment. The paper also discusses existing challenges and possible solutions.

Keywords: Inclusive education, children with special needs, integration, equal opportunities, teacher training, education system, social environment, international experience.

Zamonaviy ta'lim tizimida inklyuziv yondashuv alohida ahamiyat kasb etib, barcha bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratishga qaratilgan muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Inklyuziv ta'lim — bu jismoniy yoki psixik imkoniyatlaridan qat'i nazar, har bir bolaning umumiy ta'lim muassasalarida sifatli

bilim olishini ta’minlashga qaratilgan jarayondir. Ushbu yondashuv nafaqat ta’lim sifati, balki jamiyatda tenglik va ijtimoiy adolatni qaror toptirishga ham xizmat qiladi.Bugungi kunda dunyoning ko‘plab rivojlangan davlatlarida inklyuziv ta’lim tizimi samarali yo‘lga qo‘yilgan bo‘lib, ularning tajribasi ushbu sohani takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega. Xususan, Russia tajribasida pedagoglarni imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlashga tayyorlash masalasi alohida e’tibor markazida turadi. Bu borada ishlab chiqilgan dasturlar, jumladan, pedagog xodimlarning kasbiy darajasini oshirishga qaratilgan kompleks yondashuvlar, ta’lim sifatini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda.Xorijiy tajribalarni o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta’limni samarali tashkil etish uchun nafaqat moddiy-texnik baza, balki pedagoglarning malakasi, metodik tayyorgarligi va ijtimoiy yondashuvi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli rivojlangan mamlakatlarda bu yo‘nalishda maxsus standartlar, dasturlar va tayyorlov tizimlari joriy etilgan. Mazkur maqolaning maqsadi — inklyuziv ta’limga oid xorijiy tajribalarni tahlil qilish, ularning o‘ziga xos jihatlarini o‘rganish hamda milliy ta’lim tizimini rivojlantirishda ulardan foydalanish imkoniyatlarini yoritib berishdan iboratdir.

Xorijiy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta’limni samarali tashkil etishda pedagog kadrlarni tayyorlash muhim omillardan biri hisoblanadi. Jumladan, Russiada bir qator oliy ta’lim muassasalarida pedagoglar “psixologik-pedagogik ta’lim” yo‘nalishi asosida tayyorlanib, ular imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlashga maxsus moslashtirilgan bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lib chiqadilar. Bu tizim oliy kasbiy ta’lim standartlariga asoslanib, pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Hozirgi kunda imkoniyati cheklangan bolalarni sog‘lom tengdoshlari bilan birgalikda ta’lim jarayoniga jalb etish dolzarb masalaga aylangan. Shu sababli inklyuziv ta’limni amalga oshirishda hududiy xalq ta’limi boshqarmalari, metodik xizmatlar hamda oliy ta’lim muassasalari o‘rtasidagi hamkorlik, ya’ni ta’lim klasteri tizimi muhim rol o‘ynaydi. Bu tizim orqali pedagoglarni tayyorlash, ularning malakasini oshirish va amaliy tajribasini boyitish imkoniyati kengayadi. Inklyuziv ta’lim tushunchasi xalqaro miqyosda ham muhim o‘rin tutadi. Mazkur atama ilk bor 1994-yilda Salamanca Declarationda rasman qo‘llanilgan bo‘lib, unda barcha bolalarning ta’lim olish huquqini ta’minlash zarurligi alohida ta’kidlangan. Ushbu hujjat inklyuziv ta’limni rivojlantirishda muhim nazariy va amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.Uzbekistanda ham inklyuziv ta’limni rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralib, bu borada qator me’yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilingan. Ushbu hujjatlar orqali imkoniyati cheklangan bolalar uchun teng ta’lim sharoitlarini yaratish va ularni jamiyatga integratsiya qilish masalalari mustahkamlangan.Shu bilan birga, “inklyuziya” va “inklyuziv ta’lim” tushunchalarining mazmuni hanuzgacha turlicha talqin qilinib kelinmoqda. Bu holat tadqiqotchilarning ushbu masalaga turli metodologik yondashuvlar bilan qarashlari bilan izohlanadi. Inklyuziv ta’lim g‘oyasining rivojlanishi jamiyatda nogironlikka bo‘lgan qarashlarning o‘zgarishi bilan chambarchas bog‘liq. Tarixiy jihatdan dastlab tibbiy model ustun bo‘lib, unda imkoniyati cheklangan shaxslarni jamiyatdan ajratish asosiy yondashuv sifatida qaralgan. Keyinchalik normallashtirish modeli shakllanib, bu yondashuv

nogironligi bo‘lgan shaxslarni jamiyatga moslashtirishni nazarda tutgan. Hozirgi davrda esa ijtimoiy model ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu modelga ko‘ra, muammo shaxsning o‘zida emas, balki jamiyatdagi mavjud to‘siqlar — jismoniy, ijtimoiy va tashkiliy omillar bilan bog‘liq deb qaraladi.Masalan, N. V. Borisova va S. A. Prushinskiy fikriga ko‘ra, inklyuziv ta’lim aynan ijtimoiy modelga asoslanadi va unda nogironlik jamiyat tomonidan yaratilgan to‘siqlar natijasi sifatida talqin etiladi. Shu sababli asosiy e’tibor ta’lim muhitini moslashtirish, mavjud to‘siqlarni bartaraf etish va barcha bolalar uchun qulay sharoit yaratishga qaratiladi.

Inklyuziv ta’limni joriy etish jarayonida eng muhim masalalardan biri — jamiyatda mavjud bo‘lgan stereotiplar va noto‘g‘ri qarashlarni bartaraf etishdir. Ko‘pincha imkoniyati cheklangan shaxslarga nisbatan mavjud salbiy munosabatlar, ularni jamiyatdan ajratib qo‘yishga olib keladi. Aslida esa zamonaviy yondashuvlarga ko‘ra, asosiy muammo shaxsning o‘zida emas, balki jamiyatdagi ijtimoiy va tashkiliy to‘siqlarda namoyon bo‘ladi.Tadqiqotchilar fikricha, inklyuziv ta’lim — bu faqat ta’lim tizimidagi o‘zgarish emas, balki ijtimoiy munosabatlarni insonparvarlashtirishga qaratilgan keng qamrovli konsepsiyadir. Jumladan, S. V. Alexina inklyuziyani barcha shaxslarning sifatli ta’lim olish huquqini tan olishga asoslangan ijtimoiy yondashuv sifatida izohlaydi. Bu esa ta’lim tizimini har bir o‘quvchining individual ehtiyojlariga moslashtirish zarurligini anglatadi. Inklyuziv ta’lim tizimining shakllanishi uzoq tarixiy jarayon bo‘lib, u bosqichma-bosqich rivojlanib kelgan. 1960-yillardan boshlab turli mamlakatlarda imkoniyati cheklangan bolalarning ta’lim olish huquqlarini ta’minlashga qaratilgan harakatlar kuchaygan. Dastlab bu jarayon me’yoriy-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish va jamiyatda inklyuziya g‘oyalarini targ‘ib qilishdan boshlangan.N. N. Malofeyev ta’kidlashicha, aynan shu bosqichlardan so‘nggina inklyuziv ta’limni amaliyotga joriy etish imkoniyati yuzaga kelgan. Biroq bu jarayon oson kechmaydi, chunki inklyuziv ta’limni tashkil etishda nafaqat moddiy-texnik sharoitlar, balki ijtimoiy omillar ham muhim rol o‘ynaydi.Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv muhitni yaratish faqat infratuzilmani moslashtirish bilan cheklanmaydi. Masalan, panduslar qurish, maktab binolarini qayta jihozlash yoki maxsus mutaxassislarni jalb etish zarur bo‘lsa-da, bu yetarli emas. Eng katta muammolardan biri — o‘qituvchilar, o‘quvchilar va ota-onalarning inklyuziv ta’limga bo‘lgan munosabatidir. Agar ular bu jarayonga tayyor bo‘lmasa yoki uni to‘liq qabul qilmasa, inklyuziya samarali amalga oshmaydi.

Shu sababli inklyuziv ta’limni joriy etishda ta’lim muassasalarida inklyuziv madaniyatni shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Bu esa har bir bolani uning imkoniyatlaridan qat’i nazar hurmat qilish, individualligini qo‘llab-quvvatlash va rivojlanishiga sharoit yaratishni nazarda tutadi.Tony Booth va Mel Ainscow fikrlariga ko‘ra, inklyuziv ta’lim tizimidagi o‘zgarishlarning asosi hamkorlik va umumiy qadriyatlarni shakllantirishga borib taqaladi. Ular inklyuziyani nafaqat ta’lim islohoti, balki jamiyat taraqqiyotining muhim omili sifatida baholaydilar. Inklyuziv ta’limni joriy etish jarayonida eng muhim masalalardan biri — jamiyatda mavjud bo‘lgan stereotiplar va noto‘g‘ri qarashlarni bartaraf etishdir. Ko‘pincha imkoniyati cheklangan shaxslarga nisbatan mavjud salbiy munosabatlar, ularni jamiyatdan ajratib qo‘yishga

olib keladi. Aslida esa zamonaviy yondashuvlarga koʻra, asosiy muammo shaxsning oʻzida emas, balki jamiyatdagi ijtimoiy va tashkiliy toʻsiqlarda namoyon boʻladi. Tadqiqotchilar fikricha, inklyuziv ta’lim — bu faqat ta’lim tizimidagi oʻzgarish emas, balki ijtimoiy munosabatlarni insonparvarlashtirishga qaratilgan keng qamrovli konsepsiyadir. Jumladan, S. V. Alexina inklyuziyani barcha shaxslarning sifatli ta’lim olish huquqini tan olishga asoslangan ijtimoiy yondashuv sifatida izohlaydi. Bu esa ta’lim tizimini har bir oʻquvchining individual ehtiyojlariga moslashtirish zarurligini anglatadi.

Inklyuziv ta’lim tizimining shakllanishi uzoq tarixiy jarayon boʻlib, u bosqichma-bosqich rivojlanib kelgan. 1960-yillardan boshlab turli mamlakatlarda imkoniyati cheklangan bolalarning ta’lim olish huquqlarini ta’minlashga qaratilgan harakatlar kuchaygan. Dastlab bu jarayon me’yoriy-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish va jamiyatda inklyuziya gʻoyalarini targʻib qilishdan boshlangan.

N. N. Malofeyev ta’kidlashicha, aynan shu bosqichlardan soʻnggina inklyuziv ta’limni amaliyotga joriy etish imkoniyati yuzaga kelgan. Biroq bu jarayon oson kechmaydi, chunki inklyuziv ta’limni tashkil etishda nafaqat moddiy-texnik sharoitlar, balki ijtimoiy omillar ham muhim rol oʻynaydi. Amaliyot shuni koʻrsatadiki, inklyuziv muhitni yaratish faqat infratuzilmani moslashtirish bilan cheklanmaydi. Masalan, panduslar qurish, maktab binolarini qayta jihozlash yoki maxsus mutaxassislarni jalb etish zarur boʻlsa-da, bu yetarli emas. Eng katta muammolardan biri — oʻqituvchilar, oʻquvchilar va ota-onalarning inklyuziv ta’limga boʻlgan munosabatidir. Agar ular bu jarayonga tayyor boʻlmasa yoki uni toʻliq qabul qilmasa, inklyuziya samarali amalga oshmaydi. Shu sababli inklyuziv ta’limni joriy etishda ta’lim muassasalarida inklyuziv madaniyatni shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Bu esa har bir bolani uning imkoniyatlaridan qat’i nazar hurmat qilish, individualligini qoʻllab-quvvatlash va rivojlanishiga sharoit yaratishni nazarda tutadi. Tony Booth va Mel Ainscow fikrlariga koʻra, inklyuziv ta’lim tizimidagi oʻzgarishlarning asosi hamkorlik va umumiy qadriyatlarni shakllantirishga borib taqaladi. Ular inklyuziyani nafaqat ta’lim islohoti, balki jamiyat taraqqiyotining muhim omili sifatida baholaydilar.

Xorijiy davlatlar tajribasi: Inklyuziv ta’limni rivojlantirishda turli davlatlarning tajribasi muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir mamlakat bu yoʻnalishda oʻzining ijtimoiy, iqtisodiy va pedagogik sharoitlaridan kelib chiqib yondashuvlarni shakllantirgan. Jumladan, Russiada inklyuziv ta’limni joriy etishda pedagog kadrlarni tayyorlash tizimiga alohida e’tibor qaratilgan. Oliy ta’lim muassasalarida maxsus yoʻnalishlar tashkil etilib, oʻqituvchilar imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlashga kasbiy jihatdan tayyorlanadi. Bu esa inklyuziv ta’limni amaliyotga samarali joriy etish imkonini beradi.

United States tajribasida esa inklyuziv ta’lim qat’iy qonunchilik asosida yoʻlga qoʻyilgan. Har bir oʻquvchi uchun individual ta’lim dasturlari ishlab chiqilib, ular asosida oʻqitish jarayoni tashkil etiladi. Mutaxassislar — pedagoglar, psixologlar va boshqa soha vakillari oʻzaro hamkorlikda faoliyat yuritadi.United Kingdomda inklyuziv ta’lim “hamma uchun ta’lim” tamoyiliga asoslanadi. Bu yerda oʻquvchilarning

individual ehtiyojlari hisobga olinib, ta’lim jarayoni moslashtiriladi hamda qulay inklyuziv muhit yaratishga katta e’tibor beriladi.

Germanyda inklyuziv ta’lim bosqichma-bosqich rivojlantirilgan bo‘lib, dastlab maxsus ta’lim muassasalari ustuvor bo‘lgan. Hozirgi kunda esa umumta’lim maktablarida ham imkoniyati cheklangan bolalar uchun sharoitlar yaratilmoqda va pedagoglarning malakasini oshirishga katta e’tibor berilmoqda. Finland tajribasi esa inklyuziv ta’limning eng samarali modellardan biri sifatida e’tirof etiladi. Bu davlatda har bir bola uchun individual yondashuv qo‘llanilib, erta aniqlash va qo‘llab-quvvatlash tizimi yuqori darajada yo‘lga qo‘yilgan.

Shuningdek, Uzbekistanda ham inklyuziv ta’limni rivojlantirishga katta e’tibor qaratilmoqda. So‘nggi yillarda bu borada qator islohotlar amalga oshirilib, imkoniyati cheklangan bolalarni umumta’lim tizimiga jalb etish, pedagog kadrlarni tayyorlash hamda jamiyatda inklyuziv madaniyatni shakllantirish bo‘yicha muhim ishlar olib borilmoqda.Shunday qilib, turli davlatlar tajribasi inklyuziv ta’limni samarali tashkil etish uchun tizimli yondashuv, malakali kadrlar va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash muhim omillar ekanligini ko‘rsatadi.

Inklyuziv ta’lim zamonaviy ta’lim tizimining ajralmas qismi bo‘lib, u har bir bolaning ta’lim olish huquqini ta’minlashga qaratilgan muhim ijtimoiy-pedagogik yo‘nalish hisoblanadi. Mazkur maqolada inklyuziv ta’limning mohiyati, uning rivojlanish bosqichlari hamda xorijiy davlatlar tajribasi tahlil qilinib, ushbu yo‘nalishning ahamiyati keng yoritildi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta’limni samarali tashkil etish faqatgina ta’lim tizimiga bog‘liq emas, balki jamiyatdagi umumiy ijtimoiy munosabatlar, qadriyatlar va insonparvarlik darajasi bilan ham chambarchas aloqador. Ayniqsa, imkoniyati cheklangan shaxslarga nisbatan stereotiplar va noto‘g‘ri qarashlarni bartaraf etish inklyuziv muhitni shakllantirishda muhim omillardan biri hisoblanadi. Xorijiy tajribalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan davlatlarda inklyuziv ta’lim tizimi bosqichma-bosqich, izchil va kompleks yondashuv asosida shakllangan. Bu jarayonda pedagog kadrlarni tayyorlash, maxsus dasturlar ishlab chiqish, individual yondashuvni qo‘llash hamda ta’lim muhitini moslashtirish ustuvor vazifalar sifatida qaraladi. Shuningdek, davlat siyosati, qonunchilik asoslari va jamiyatning ijobiy munosabati ushbu tizimning muvaffaqiyatli ishlashida muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekiston sharoitida ham inklyuziv ta’limni rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlar bosqichma-bosqich yaratilmoqda. Biroq bu yo‘nalishda hali amalga oshirilishi lozim bo‘lgan vazifalar mavjud. Jumladan, pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini yanada oshirish, ta’lim muassasalarini moslashtirish, ota-onalar va jamiyatning inklyuziv ta’limga bo‘lgan munosabatini ijobiy tomonga o‘zgartirish zarur. Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta’limni rivojlantirish — bu faqat ta’lim tizimini takomillashtirish emas, balki jamiyatni yanada adolatli, insonparvar va teng imkoniyatlarga ega tizimga aylantirish jarayonidir. Har bir bolaning imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish, uning jamiyatda munosib o‘rin egallashiga ko‘maklashish esa inklyuziv ta’limning eng muhim maqsadi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Amirsaidova Sh.M. "Maxsus pedagogika fani taraqqiyotida sharq mutfakkiri g'oyalarining o'rni va roli". Ped. fan. nom... diss.- T., 2006.

2. L.R.Muminova, R.Sh.Shomaxmudova, Z.M.Axmedova."Inklyuziv ta'lim" o'quv qo llanma. - Тошкент, 2019.

3. Наталья Микляева, Татьяна Чудесникова, Анна Виленская, Ольга Кудравец, Светлана Семенака. Инклюзивное образование детей с ограниченными возможностями здоровья. Москва Юрайт. 2021.

4.Nurmuhamedova L.Sh. Nogıron bolalarning huquqiy asoslari va ilmiy-nazariy masalalari. Defektolog kadrlarni tayyorlash jarayoniga innovatsion ta'lim texnologiyalarini tatbiq etish: muammolar va ıstigbollar. - T., 2014

5.D.S.Qaxarova. "Inklyuziv ta'lim texnologiyasi". -Toshkent. 2014.

6.R.Shomaxmudova, D.Tulaganova, A.Berdiyeva. Jismoniy rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalar bilan inklyuziv va maxsus ta'lim tizimida olib boriladigan korrektsion pedagogik ishlar. - Toshkent.: XT «Roziqov O.J», 2007.

7.R. Shomaxmudova. Inklyuziv ta'limning nazariy va amaliy asoslari. - Toshkent: XT «Rozigov O.J», 2007.

8.Ю.В.Шумиловская Подготовка будущего учителя к работе с учащимися в условиях инклюзивного образования.

9.Yuldashev J.G'., S.A.Usmonov. Pedagogik texnologiya asoslari. - T.: O'qituvchi, 2004.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISHNI RAQAMLI VA INTERAKTIV TEXNOLOGIYALARGA ASOSLANGAN USULLARI

Gulmira Rustamova Yoryigit qizi
Maktabgacha ta’lim kafedrasi dotsenti
Madina Turg‘unboyeva Xolmurza qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 1-bosqich magistranti
E.mail:madinaboyzakova@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishni raqamli va interaktiv texnologiyalarga asoslangan usullari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi.Tadqiqotning maqsadi maktabgacha ta’lim jaryonida zamonaviy raqamli vositalar orqali bolalarning nutqiy kompetensiyalarini shakllantirish samaradorligini aniqlashdan iborat. Tadqiqot metadologiyasida kuzatuv, taqqoslash, pedagogik tajriba-sinov va tahlil usullaridan foydalanildi.Natijalarga ko‘ra, interaktiv doskalar, multimediali taqdimotlar, audio va video materiallar, shuningdek nutqni rivojlantiruvchi mobil ilovalar bolalarning so‘z boyligini oshirish,bog‘lanishli nutqni rivojlantirish hamda to‘g‘ri talaffuz ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.Muhokama jarayonida raqamli texnologiyalar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar bolalarning nutqiy faolligi va muloqatga kirishish motivatsiyasini sezilarli darajada oshirishi aniqlandi.Xulosa sifatida, raqamli va interaktiv texnologiyalardan maqsadli foydalanish maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishda samarali innovatsion pedagogik vosita ekanligi asoslandi.

Kalit so‘zlar: Axborot texnologiyalari, interaktiv mashg‘ulotlar, maktabgacha ta’lim, multimedia vositalari, nutq rivoji, pedagogik innovatsiyalar, raqamli texnologiyalar, til kompetensiyasi.

Abstract: This article analyzes methods for developing preschool children’s speech based on digital and interactive technologies from theoretical and practical perspectives. The purpose of the study is to determine the effectiveness of modern digital tools in forming children’s speech competencies in preschool education. Observation, comparative analysis, pedagogical experiments, and analytical methods were used in the research. The results show that interactive boards, multimedia presentations, audio and video materials, as well as speech development mobile applications significantly contribute to vocabulary expansion, coherent speech development, and correct pronunciation skills. The discussion reveals that technology-based activities increase children’s speech activity and motivation for communication. In conclusion, purposeful use of digital and interactive technologies is substantiated as an effective innovative pedagogical tool in developing preschool children’s speech.

Keywords: Digital technologies, information technologies, innovative pedagogy, interactive activities, language competence, multimedia tools, preschool education, speech development.

Maktabgacha yosh davri bolalar nutqini rivojlantirishda muhim bosqich hisoblanadi.”Nutq bolaning tafakkurini shakllantiruvchi asosiy vosita bo‘lib, uning ijtimoiy moslashuvini ta’minlaydi”.Shu bois maktabgacha ta’lim jarayonida nutqni rivojlantirish masalasiga alohida e’tibor qaratish zarur (F.Qodirova,2015). So‘ngi yillarda ta’lim tizimida innovatsion yondashuvlarning joriy etilishi maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish usullarini takomillashtirishni talab etmoqda.Ilmiy manbalarda”Zamonaviy texnologiyalar bolalarda nutqiy faollikni oshirish va mustaqil fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi” degan fikrlar ilgari surilgan.Ayniqsa, raqamli vositalar orqali tashkil etilgan mashg‘ulotlar bolalarning muloqotga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi (N.Shodiyeva,2017). Xususan, “Multimedia vositalari bolalarning eshitish,ko‘rish vanutqiy faoliyatini bir vaqtda faollashtiradi”, bu esa bog‘lanishli nutqning rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.Interaktiv o‘yinlar va raqamli resurslar nutqiy mashg‘ulotlarni qiziqarli va samarali tashkil etish imonini beradi(R.Mavlonova,2019). Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda maktabgacha ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish pedagogik samaradorlikni oshiruvchi omil sifatida baholanadi.”Raqamli ta’lim muhiti bolalarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda individual sharoitni ta’minlash”,bu asosiy nutqni rivojlantirish jarayonini tizimli va maqsadli tashkil etishni yaratadi(G.Jumaniyozova,2022). Ilmiy manbalarda kompyuter texnologiyalari ta’lim jarayonining rivojlanishini tekshirish uchun keng e’tirof etilmoqda “Raqamli va interaktiv fikrlash bolalarda nutqiy faollikni kuchaytirib mustaqil fikrlash va muloqartin rivojlantiradi”(N.Yo‘ldosheva,2023). Interaktiv mashg‘ulotlar bolalarning so‘z boyligini va bog‘lanishli nutqni kuzatishda muhim pedagogik omil hisoblanadi(M.Xudoyberdiyeva,2024). Mehnat resurslari asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga xizmat qiladi.”Rag‘batlanadigan ta’lim bolalarning nutqiy faolligini oshiradi va

foydalanuvchi bilan muloqatga kirishish motivatsiyasini qayta tiklash qobiliyatini shakllantiradi”(D.Rahimova,2024). Katta maktabgacha yosh davri bolaning nutqiy rivojida eng muhim bosqich hisoblanib, aynan shu davrda so‘z boyligi, bog‘langan nutq va muloqat madaniyati faol shakllanadi(M.Turg‘unboyeva,2025).

Mazkur tadqiqotning maqsadi maktabgacha muassasada bolalar nutqini rivojlantirishda va interaktiv texnologiya asosida tashkil etilgan mashg‘uotlarning boyligi va bog‘lanishli nutqiy faolligi, so‘z bilan bog‘liq bo‘lgan nutqni rivvojlantirishdagi ilmiy ahamiyatini o‘rganish.

Tadqiqotning vazifalari:

1.Maktabgacha bolalar nutqini rivojlantirishga oid iliy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish;

2.Raqamli va interaktiv texnologiyalarning nutq rivojiga ta’sirini nazariy asoslash;

3.Raqamli texnologiya asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarning nutqiy faollikka ta’sirini aniqlash;

Tadqiqot gipotezasi:

Maktabgacha ta’lim jarayonida bolalar nutqini rivojlantirishda interaktiv texnologiya asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar an’anaviy usullarga nisbatan samaraliroq bo‘lib, natijada bolalar nutqiy faolligi, so‘z boyligi va bog‘lanishli nutqni rivojlanishi ko‘zda tutilgan.

Metodlar

Ushbu tadqiqot maktabgacha ta’lim tashkloti tomonidan olib borildiva unda katta maktagacha ta’lim bolalar ishtirok etdi.Tadqiqot metodlari bolalar nutqining holatini aniqlash, ta’lim jarayoniga innovatsion usullarni joriy etish hamda natijani aniqlash berdi.

1.Tadqiqotning birinchi bosqichida pedagogik kuzatuv metodi qo‘llanildi.Ushbu metodda bolalarning kundalik mashg‘ulotlar jarayonidagi nutqiy faolligi,so‘z boyligi grammatik tuzilmalardan bosqichma-bosqich va bog‘lanishli nutq ko‘rinishidagi tabiiy ta’lim muhiti kuzatildi.Bolalarda kompyuter va interaktiv doskalar yordamida mashg‘ulot samaradorligi yuqori qayd etildi,dastlabki diagnostik ma’lumotlar shakllantirildi.

2.Tadqiqot bo‘yicha tajriba-sinov metodikasi asosida nutqni rivojlantirishga va pedagogik amaliyotga joriy etildi.Tajriba jarayonida interaktiv o‘yinlar,multimediali taqdimotlar,audio va video materialar,nutqni rivojlantiruvchi resurslardan foydalanildi.Mashg‘ulotlarda bolalarning o‘z boyligini, to‘g‘ri talaffuz ko‘rinishini kuzatish va bog‘lanishli nutqni rivojlantirishga aloxida e’tibor qaratildi.Tajriba-sinov muntazam ravishda tartibga solinib borildi.Maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachilari pedagoglari bilan suhbatlar tashkil etildi.Ushbu suhbatlar orqali bolalar nutqini rivojlantirishda dastur va interaktiv texnologiyalardan foydalanish amaliyoti,mavjud muommolar va ularni bartaraf etish yo‘llari aniqlandi.Suhbat tajriba-sinov jarayonini aniqlashda muhim manba hisoblanadi.

3.Tadqiqot tahlil metodi yordamida tajribadan oldingi va tajribadagi bolalar nutqiy ko‘rsatkichlari solishtirildi.Ushbu metod orqali interaktiv texnologiyalar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarning samaradorlik darajasi baholandi.

4.Yakuniy bosqichda tahlil va umumlashtirish metodlari orqali to‘plangan ma’lumotlar tizimlashtirildi va ilmiy tekshirish qayta ishlanib,tadqiqot gipotezasining tasdiqlanish darajasi aniqlandi.Olingan manbalar asosida maktabgacha ta’lim amaliyoti uchun ilmiy tadqiqolar va metodik tavsiyalar ishlab chiqildi.

Natijalar

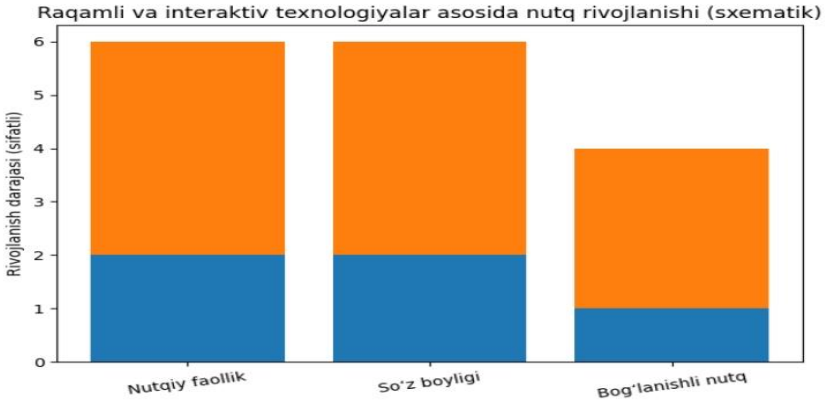
Ushbu tadqiqot pedagogik tajriba-sinov, kuzatuv, suhbat va tahlil metodlari asosida tahlil. Jarayon jarayonida va interaktiv texnologiyalar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotning maktabgacha bolalar nutqini rivojlantirishga asosiy bosqichma-bosqich o‘rganildi.

1.Pedagogik kuzatishuv metodi orqali mashg‘ulotlar jarayonida bolalarning nutqiy faolligi, muloqotga kirishish tezligi va so‘zlardan borish faolligi kuzatildi. Kuzatuv yordam shuni ko‘rsatadiki, reja va interaktiv mashg‘ulotlarga bolalar an'anaviy mashg‘ulotlarga nisbatan faolroq ishtirok etdi, savollarga javob va mustaqil fikr bildirishga intildi. Bu holat bolalarda nutqiy faollikning bosqichma-bosqich o‘zgarishini ko‘rsatish.

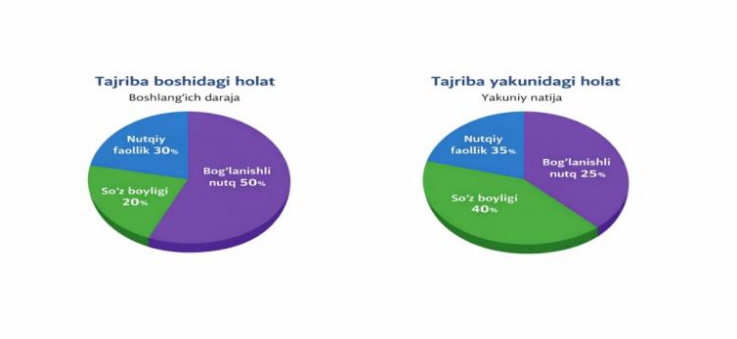
2.Pedagogik tajriba-sinov jarayonida interaktiv o‘yinlar, multimedia taqdimotlari, va video materiallar asosida nutqni rivojlantirishga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlar tashkil etildi. Tajriba bolalarning yangi so‘zlarni tezda o‘zlashtirishi, ularning nutqida qo‘llashi va gap jarayonida faol qatnashishi kuzatildi. Tajriba yakuniga kelib, bolalarning boyligi va gap ko‘rinishida olingan natija qayd etildi. Ilmiy adabiyotlarda ta'minlangan, interaktiv texnologiyalar bolalarning lug‘aviy zahirasini samarali boshqarish.

3.Suhbat metodi orqali bolalarning mashg‘ulotlariga yordam berish va mashg‘ulotlarga munosabati o‘rganildi. Suhbat jarayonida bolalar o‘z harakatini erkin ifodalashga, savollarga to‘liq va harakat harakat qilgani aniqlandi. Bu esa kompyuter va interaktiv mashg‘ulotlar bolalarda muloqotga kirishish motivatsiyasini kuchaytirayotganini ko‘rsatmoqda.

4.Taqqoslash metodi asosida tajribadagi va yakunidagi nutqiy ko‘rsatkichlar solishtirildi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, tajribada bolalarning bog‘lanishli nutqini kuzatish, fikrni bayon qilish va hikoya ko‘rinishida ishlash siljishlar kuzatildi.(1-rasmga qarang). Ushbu kompyuter va interaktiv texnologiya maktabgacha bolalar nutqini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita yordam beradi.Umuman olganda, bolalar tadqiqoti va interaktiv texnologiya asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarning nutqiy faolligi, so‘z boyligi va bog‘lanishli nutqini rivojlantirishga ta'sir ko‘rsatishni ta'minlash. Olingan tadqiqot gipotezasining to‘g‘riligini tasdiqlaydi.(2-rasmga qarang)

1-rasm

Muhokama. Ushbu tadqiqotda maktabgacha bolalar nutqini rivojlantirishda kompyuter va interaktiv texnologiyalarning tashkiliy pedagogik kuzatuv, suhbat, tahlil va tajriba- lari orqali tahlil. 2-rasmda imkoniyatlar dumaloq diagrammalar shuni koʻrsatadiki, tajriba bolalarning nutqiy faolligi va soʻz boyligi past darajada boʻlgan boʻlsa, pedagogik mashgʻulotlar jarayonida oʻsish kuzatildi. Shu bilan birga, bogʻlanishli nutq koʻrsatmalari ham tajriba yaxshilangan. Nutqiy faollik boʻyicha tajriba boshida oʻtgan boʻlishiga qaramay, tajriba darajasida oshganligi kuzatildi. Bu bolalarning rejalashtirish va interaktiv texnologiyalar asosida tashkil etilgan mashgʻulotlarga faolroq jalb qilish bilan izohlanadi. Shu bilan birga, soʻz boyligi koʻrsatkichlarida ham paydo boʻlishi qayd etildi. Bolalar mashgʻulotlariga yangi soʻzlarni tezroq oʻzlashtirib, ularni nutqda erkin qoʻllashni amalga oshirish.Bogʻlanishli nutq koʻrsatkichlari ham tajriba yakunida yaxshilangan. Taqqoslash va suhbat metodlari orqali bolalarning fikrini bayon etish, qisqa hikoya va muloqotga kirishish jarayoni rivojlantirildi. Shu bilan, kompyuter va interaktiv metodlar bolalarning nutqiy koʻrinishini sifatliga xizmat qilishi aniqlandi.Diagramma koʻrinib turibdiki, pedagogik tajriba-sinovdan soʻng bolalarning nutqdagi rivojlanishidagi oʻz ish faoliyati, oʻyin va kompyuterlashtirilganni qoʻllash orqali erishilganligi aniqlandi. Bu esa tezani tasdiqlaydi: raqam va interaktiv texnologiya maktabgacha bolalar nutqini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita .Umuman olganda, tadqiqot shuni koʻrsatadiki, interaktiv va resurslar asosida tashkil etilgan mashgʻulotlar bolalarning nutqiy faolligi va bogʻlanishli dasturi, pedagogik amaliyotda ishlab chiqarishni keng joriyning ilmiy asosini beradi.

Xulosa. Ushbu tadqiqot shuni koʻrsatadiki, maktabgacha va bolalar nutqini rivojlantirishda kompyuterda interaktiv texnologiyalar samarali pedagogik vositalar. Pedagogik kuzatuv, suhbat, baholash va tajriba-sinov orqali bolalarning nutqiy faolligi, soʻz boyligi va bogʻlanishli nutqi yuqori darajada oshgan. Bu esa inter mashgʻulotlarning koʻrinishidagi nutqini rivojlantirishda yordamni tasdiqlaydi.

1.Nutqiy faollik: tadqiqot shuni koʻrsatadiki, bolalarning nutqiy faolligi tajriba darajasida boʻlgan boʻlsa, pedagogik mashgʻulotlar oʻz oʻrnida kuzatildi. Bu raqam va interaktiv metodlarning bolalarni faol jalb xizmat qilganini koʻrsatadi.

2.Soʻz boyligi: Mashgʻulot xodimlari yangi soʻzlarni tez oʻzlashtirib, ularning nutqida erkin qoʻllashni bolalar. Shu orqali soʻz boyligi oʻrtacha va yuqori darajaga koʻtarildi, bu esa nutqdagi taraqqiyotni tasdiqlaydi.

3.Bog‘lanishli nutq: Taqqoslash va suhbat metodlari bolalarning fikrini bayon etish, qisqa hikoya va muloqotga kirishishni rivojlantirdi. Diagrammalardan ko‘rinib turibdiki, pedagogik tajriba-sinovdan so‘ng bog‘lanishli nutq ham yaxshilangan.

4.Tajribaviy samaradorlik: Raqamli va interaktiv texnologiya asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar bolalarning nutqidagi o‘sish va maqsadlarni aniq ko‘rsatadi. Shu bilan, gipoteza tasdiqlandi: interaktiv va kompyuter texnologiyalarida samarali pedagogik vosita.

Xulosadan kelib chiqib olingan tavsiyalar:

1.Pedagoglar maktabgacha bolalar bilan ishlashda va interaktiv metodlarni muntazam qo‘llashlari kerak.

2.Mashg‘ulotlar interaktiv o‘yin, multimedia taqdimotlar va suhbat metodlari bilan boyitilishi tavsiya etiladi, chunki bu bolalarning nutqi bilan tez va samarali rivojlantiradi.

3.Kelgusida maktabgacha bolalar nutqini saqlab qolish uchun interaktiv texnologiyaning xavfsizligini va tahlil qilish uchun qo‘shimcha quvvat olib borish zarur.

Umuman olganda, tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, kompyuter va interaktiv texnologiya maktabgacha bolalar nutqini rivojlantirishda samarali vosita, u pedagogik mashg‘ulotlarni yanada qiziqarli va natijalar beradi. Bu natija pedagogik amaliyotda interaktiv keng joriy etish va kelgusida bolalar nutqini yanada rivojlantirishni ochadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. F. Qodirova (2015). Nutq va tafakkur rivojlanishida maktabgacha yosh davri ahamiyati. Toshkent: Pedagogika.

2. N. Shodiyeva (2017). Zamonaviy texnologiyalar yordamida bolalarda nutqiy faollikni rivojlantirish. Toshkent: Innovatsiya.

3. R. Mavlonova (2019). Interaktiv o‘yinlar va multimedia ishlab chiqarishning rivojlanishidagi roli. Toshkent: Pedagogik ilm.

4. G. Jumaniyozova (2022). Raqamli texnologiya maktabgacha ta'limda pedagogik samaradorlikni oshirish omili. Toshkent: Fan va ta'lim.

5. N. Yo‘ldosheva (2023). Raqamli va interaktiv fikrlash bolalarda nutqiy faollikni oshirish. Toshkent: O‘qituvchi.

6. M. Xudoyberdiyeva (2024). Interaktiv mashg‘ulotlar orqali bolalarning so‘z boyligi va bog‘lanishli nutqini rivojlantirish. Toshkent: Innovatsion pedagogika.

BO‘LAJAK MAKTABGACHA TA’LIM TARBIYACHILARINI TAYYORLASHDA ILG‘OR XORIJIY METODIKALARNING O‘RNI

Niyozova Gulnoza Baxtiyar qizi
Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi o‘qtuvchisi
Pardaboyeva Sitora Rustam qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabasi
qudratovasitora13.@gmail.com

Annotatsiya Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tizimini modernizatsiya qilish sharoitida bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy tayyorgarligini oshirish va ularni tayyorlashda jahon pedagogikasining ilg‘or xorijiy tajribalaridan foydalanish masalalari tadqiq etilgan. Regjio-Emiliya, Montessori va Valdorf kabi xalqaro pedagogik tizimlarning o‘ziga xos jihatlari hamda ularni bo‘lajak mutaxassislar ta’limiga tatbiq etish imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, talabalarda xalqaro metodikalarni amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirish bo‘yicha tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, xorijiy tajriba, tarbiyachi, pedagogik tizim, Mariya Montessori, Regjio-Emiliya, Valdorf pedagogikasi, klaster usuli, integratsiya, kasbiy kompetensiya.

Аннотация: В данной статье исследованы вопросы повышения профессиональной подготовки будущих воспитателей в условиях модернизации системы дошкольного образования и использования передового зарубежного опыта мировой педагогики в их подготовке. Освещены особенности международных педагогических систем, таких как Реджио-Эмилия, Монтессори и Вальдорф, а также возможности их применения в образовании будущих специалистов. Также выдвинуты рекомендации по формированию у студентов навыков применения международных методик на практике.

Ключевые слова: дошкольное образование, зарубежный опыт, воспитатель, педагогическая система, Мария Монтессори, Реджио-Эмилия, вальдорфская педагогика, кластерный метод, интеграция, профессиональная компетентность.

Abstract: This article investigates the issues of improving the professional training of future educators and utilizing advanced foreign experience in world pedagogy in their training under the conditions of modernizing the preschool education system. The features of international pedagogical systems such as Reggio-Emilia, Montessori, and Waldorf, as well as the possibilities of their application in the education of future specialists, are highlighted. Recommendations have also been put forward for developing students' skills in applying international methodologies in practice.

Keywords: preschool education, foreign experience, educator, pedagogical system, Maria Montessori, Reggio-Emilia, Waldorf pedagogy, cluster method, integration, professional competence.

Maktabgacha ta’lim yoshi bola shaxsining shakllanishi, uning intellektual, estetik va jismoniy salohiyatining poydevoriga qo‘yiladigan eng muhim davr hisoblanadi. Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasida maktabgacha ta’lim tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish, bolalarni har tomonlama rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Zero, sifatli maktabgacha ta’limning asosi — bu zamon talablariga javob bera oladigan, innovatsion fikrlaydigan va pedagogik mahoratga ega bo‘lgan yuqori malakali tarbiyachi kadrlar hisoblanadi.

Oliy pedagogik ta’lim tashkilotlarida maktabgacha ta’lim tashkilotlari (MTT) bo‘lajak tarbiyachilarini tayyorlash jarayonida faqatgina milliy tajriba va an’anaviy metodikalar bilan cheklanib qolish yetarli emas. Jahon miqyosida o‘zining ijobiy natijalarini ko‘rsatgan xalqaro pedagogik tizimlar, yondashuvlar va xorijiy tajribalarni o‘rganish hamda ularni milliy ta’lim standartlarimizga moslashtirgan holda bo‘lajak mutaxassislar ongiga singdirish dolzarb ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Hozirgi davr pedagogidan yuqori kasbiy mahorat, kreativlik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish talab qilinmoqda.

Interfaol metodlar bolalarning faol ishtirokini ta’minlaydi. Masalan, “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Rolli o‘yinlar” kabi metodlar bolalarda erkin fikrlash va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

O‘yin asosidagi ta’lim esa maktabgacha yoshdagi bolalar uchun eng samarali metodlardan biri bo‘lib, bolalarning qiziqishini oshiradi va bilimni oson o‘zlashtirishiga yordam beradi. Shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Multimedia vositalari, interaktiv taqdimotlar va ta’limiy videolar bolalarning diqqatini jalb etadi hamda ta’lim samaradorligini oshiradi. Bugungi kunda raqamli texnologiyalarni biladigan pedagoglarga ehtiyoj ortib bormoqda. G‘arb mamlakatlari va Sharqiy Osiyo ta’lim tizimida maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashning o‘ziga xos va samarali metodikalari shakllangan. Rivojlangan davlatlarning maktabgacha ta’lim tizimi tajribasi O‘zbekiston uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, Finlandiya, Janubiy Koreya, Singapur kabi davlatlarda bolalarning ijodiy va mustaqil fikrlashiga katta e’tibor qaratiladi. Finlandiya ta’lim tizimida bolaning individual qobiliyatlarini rivojlantirish asosiy maqsad hisoblanadi. Ta’lim jarayonida bolaga bosim o‘tkazilmaydi, aksincha uning qiziqishi va ehtiyojidan kelib chiqib faoliyat tashkil etiladi. Singapur tajribasida esa innovatsion texnologiyalar va kreativ ta’lim metodlari keng qo‘llaniladi. Xorijiy tajribalarni o‘rganish va milliy ta’lim tizimiga moslashtirish orqali maktabgacha ta’lim sifatini yanada oshirish mumkin. Shu bilan birga, milliy qadriyatlar va an’analarni saqlab qolish ham muhim hisoblanadi. Maktabgacha ta’lim tizimida faoliyat yuritayotgan pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish dolzarb vazifalardan biridir.

Bo‘lajak tarbiyachilarni tayyorlash jarayonida dars mashg‘ulotlariga kiritilishi lozim bo‘lgan asosiy xalqaro pedagogik yondashuvlar quyidagilardan iborat:

1. **Mariya Montessori pedagogik tizimi.** Ushbu tizimning bosh shiori: "Menga buni o‘zim bajarishimga imkon ber!" tamoyiliga asoslanadi. Montessori metodikasi bolaning mustaqilligi, erkin tanlovi va sensor motorikasini rivojlantirishga qaratilgan maxsus didaktik materiallar bilan ishlashni ko‘zda tutadi. Pedagogika institutlarida talabalarga ushbu tizimni o‘rgatish orqali, ularda bolaning ichki ehtiyojlarini tushunish, ularga buyruq berish emas, balki faoliyatini to‘g‘ri tashkil etuvchi fasilitator (ko‘makchi) bo‘lish ko‘nikmasi shakllantiriladi.

2. **Regjio-Emiliya yondashuvi.** Italiyada vujudga kelgan ushbu yondashuv bolani "yuzta tilga" ega bo‘lgan, ya’ni o‘z fikrini rasm chizish, loydan yorqin shakllar yasash, teatr lashtirish, musiqa va raqs orqali ifodalashga qodir ijodkor shaxs sifatida ko‘radi.

Mazkur tizimda ta’lim muhiti va tabiat bilan hamohanglik uchinchi tarbiyachi rolini o‘ynaydi. Bo‘lajak tarbiyachilarga darslarda ushbu metodni o‘rgatish orqali ularni loyihaviy o‘qitish (Project-based learning) texnologiyasidan keng foydalanishga tayyorlash mumkin.

3. **Valdorf pedagogikasi.** Germaniyada asos solingan ushbu pedagogika bolaning intellektini erta yuklashdan qochish, ko‘proq uning his-tuyg‘ulari, xarakteri, tasavvuri va tabiiy muhit bilan aloqasini rivojlantirishga urg‘u beradi. Tizimda tabiiy materiallardan (yog‘och, toshlar, quruq barglar) yasalgan o‘yinchoqlardan foydalaniladi. Bo‘lajak tarbiyachilarni bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi fanlarida aynan Valdorf yondashuvidan foydalanib o‘qitish juda yuqori samara beradi. Xorijiy tajribalarni bo‘lajak tarbiyachilar faoliyatiga tatbiq etishda **klaster usulidan** foydalanish ham muhim o‘rin tutadi. Pedagogik klaster doirasida oliy ta’lim, maktabgacha ta’lim tashkiloti va ilmiy markazlar zanjiri shakllantiriladi. Talabalar universitetda xalqaro tajribalarni nazariy jihatdan o‘rganib, MTT amaliyot darslarida bevosita bolalar bilan sinab ko‘radilar. Oliy ta’lim tizimida maktabgacha ta’lim tarbiyachilarini tayyorlashda xorijiy tajribalardan keng foydalanish jarayonida bir qator tizimli muammolar va qiyinchiliklar ko‘zga tashlanadi. Xalqaro dasturlar bo‘yicha darsliklar va amaliy qo‘llanmalarning o‘zbek tilidagi variantlari juda kam yoki mukammal darajada moslashtirilmagan;

Professor-o‘qituvchilarning o‘zlari xorijiy metodikalarni faqat nazariy biladilar, ularning amaliy qo‘llanilishi, sensor xonalar yoki maxsus zonalar bilan ishlash bo‘yicha xalqaro tajriba almashish kurslarida yetarlicha ishtirok etishmagan; MTTlarda xalqaro andozalarga mos keladigan ekologik toza va didaktik jihozlangan muhitning hamma joyda ham mavjud emasligi talabalarning olingan bilimlarini amaliyotda sinashiga to‘sqinlik qiladi. Ushbu muammolarni bartaraf etish hamda MTT tarbiyachilarini tayyorlash sifatini oshirish uchun quyidagi takliflarni amalga oshirish zarur deb hisoblanadi:

1. Pedagogika oliygohlarida "Maktabgacha ta’limda xalqaro va muqobil pedagogik tizimlar" nomli maxsus tanlov fanlarini ko‘paytirish.

2. Xorijiy tajribalarni milliy "Ilk qadam" davlat dasturimiz bilan chuqur integratsiya qilgan holda talabalarga o‘rgatish.

3. Institut qoshida maxsus "Montessori laboratoriyasi" yoki "Regjio studiyasi" kabi amaliy xonalarni tashkil etib, talabalarni dars mashg‘ulotlarida bevosita shu muhitda o‘qitish.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun zamonaviy va raqobatbardosh tarbiyachi kadrlar tayyorlash — uzluksiz ta’lim sifatini kafolatlovchi asosiy omildir. Jahon ta’lim tajribasidagi eng ilg‘or va sinalgan pedagogik metodikalarni chuqur o‘rganish bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy dunyoqarashini kengaytiradi, ularda kreativlik va pedagogik moslashuvchanlikni shakllantiradi. Milliy qadriyatlarimiz va ta’lim tizimimiz xususiyatlarini saqlab qolgan holda xorijiy tajribalardan unumli foydalanish, kelajakda intellektual salohiyati yuqori bo‘lgan barkamol avlodni tarbiyalashga mustahkam zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 16-dekabrdagi "Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida"gi O‘RQ-595-son Qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligining "Ilk qadam" davlat o‘quv dasturi. – Toshkent, 2018-y.
3. Montessori, M. (2014). *The Montessori Method*. New York: Schocken Books.
4. Edwards, C., Gandini, L., & Forman, G. (2012). *The Hundred Languages of Children: The Reggio Emilia Experience in Transformation*. Greenwich, CT: Ablex.
5. Hasanboeva O.U. va boshqalar. *Maktabgacha pedagogika*. – T.: "Ilm-ziyo", 2006.
6. Qodirova F.R., Toshpo‘latova Sh.A. *Maktabgacha ta’limda innovatsion pedagogik texnologiyalar*. – T.: "Tafakkur", 2019. – 210 b.

THE ROLE OF INTERACTIVE AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN DEVELOPING CRITICAL THINKING IN EARLY CHILDHOOD EDUCATION

Rayimqulova Maftuna Abduhakim qizi
Teacher of the Department of Preschool Education at
Gulistan State Pedagogical Institute

Abstract. In accordance with the trends of innovative development in the field of education in the world, special attention is paid to the improvement of the pre-school education system based on competency requirements. In particular, organization of high-quality educational services aimed at developing independent and creative thinking in children for the purposes of sustainable development set by UNESCO until 2030 has been noted as an urgent task. International experiences create the need to increase the effectiveness of the pedagogical process in preschool educational institutions, to introduce the basics of STEAM education from an early age, and to differentiate educational services.

Development of creative technologies aimed at increasing the psychophysiological, intellectual, creative and personal potential of children on a global scale, innovative education focused on the individual in preschool educational institutions Innovative education aimed at increasing the psychophysiological, intellectual, creative and personal potential of children on a global scale Scientific-practical research is being conducted on issues of improving the quality management mechanisms of pre-school education based on the principles of organization of learning environment and strategic management. In these studies, improvement of the information-methodological system of pre-school education management, differentiation of quality education services, introduction of information and communication technologies, interactive and problem-based teaching methods into the educational process, professional development of pre-school education system employees special attention is paid to the implementation of effective forms and methods of development and assessment of innovative competence.

Keywords: Cognitive process, education, tendency, critical thinking.

Scientist Jean-Jacques Piaget, who studied the thinking of preschool children, found that the thinking of a 6-7-year-old child has the following characteristics:

children do not have formed ideas about the space of the main properties of objects, that is, they do not understand the principle of conservation, they learn several properties of an object at the same time not taking into account and comparing their changes, centering, children ignore the rest and pay attention to only one thing, the most obvious feature. The phenomenon of centralization determines that the child cannot take into account other people's point of view, and his own view of the world appears to him as the only correct way. These features of children's thinking are clearly shown in the classic experiments of Jean Piaget. [5]

As the Chinese proverb goes: "Tell me and I'll forget." Show me and I will remember. Let me do it myself - and I will understand" - everything is strictly and learned for a long time when the child hears, sees and does it himself. 6-7-year-old children are interested in everything. They are new characterized by an incessant thirst for impressions, curiosity, a constant desire to experiment through trial and error, and independently search for new information about the world.

If we look at the term "criticism", it is very comprehensive, it is "Rpiro" meaning to distinguish, distinguish, and its structure has several types of branches, such as critical approach, critical analysis, critical evaluation, critical attitude, critical thinking. . In the scientific-methodical literature, it is defined as "criticism - research, discussion, analysis, ability to express an opinion, check, identify flaws without denying a certain content."

Critical thinking is one of the types of human intellectual activity, which is characterized by the objectivity of perception, understanding and approach to the surrounding information field. This is the ability to ask new, meaningful questions; development of various supporting arguments; making independent, thoughtful decisions.

Countries around the world use different educational technologies. We consider it important to show global trends and advanced foreign educational initiatives in the global education system.

In order to understand the nature and necessity of critical thinking in education, we will analyze the situation of several countries from the point of view of the educational system. The PISA international study shows that the Canadian education system shows high results in this direction. Education in Canada works like this: there is practically no federal education governance structure, education is autonomous. There is no national education policy or ministry of education in this country.

In 2016, the Canadian Council of Ministers of Education, after much discussion and research, adopted a draft of six global competencies: critical thinking and problem solving; innovation, creativity and entrepreneurship; learning skills, self-awareness and self-management; ability to cooperate; communication; orientation to global citizenship and sustainability. These six competencies allow children to acquire knowledge, including cognitive, social and personal skills, and apply knowledge in new and complex situations. Also, global competencies are included in the curriculum at all levels from kindergarten through 12th grade.

The "spirit of inquiry" permeates all levels of education, from kindergarten to the stage of thinking about professional careers. There are "achievement charts" that show the results of these competencies, which record not only information about children's learning activities and results, but also thinking and communication skills, as well as their application in various subject areas. There is also information about In non-formal education, students develop leadership and expressive skills.

Practices that develop 21st century competencies and are used in the Canadian education system: active learning practices, i.e. research, projects, experiential learning, practice, expanding physical and virtual connections with communities, computer literacy, environmental, medical data analysis, engineering, gaming, digital media creation, and robotics; knowledge that helps to exchange ideas, expose students to different ways of thinking, thereby developing critical and ethical thinking, preschool educational organizations encourage the creative use of various tools to engage students in small discussions in solving practical problems, participate in collaboration and research, and they feel their opinions are taken into account.

The next country we want to present for analysis is China. For us, China is of particular interest because it offers a transformative experience of education in a country with centuries-old cultural traditions that is not close to the European model in all respects.

However, at the same time, all the above universal competencies are also available within the framework of the Chinese education system. In 2014, the Ministry of Education published a report on transformational reform, including the development of universal competencies in all subjects. For example, the study of hieroglyphs in Chinese language classes is designed to help develop logical and critical thinking, analytical skills, aesthetic sensitivity, and creative abilities.

In Chinese education, universal competencies affect 3 areas: self-development, which implies subjectivity and autonomy, development of physical and psychological qualities, learning ability and learning process for individuals and groups. social inclusion, including relations between, in society and between countries; and the third area is cultural education, that is, understanding the achievements of human wisdom and civilization.

The role of the school in China is to adapt the general curriculum to the individual characteristics and needs of children.

The third case is the Republic of Korea, the ideal of an educated person. The Korean approach is characterized by the selection of "new literacies" integrated into interdisciplinary topics. Korean academic researchers have identified elements of universal competence within academic disciplines. In kindergarten, children's learning and success are constantly evaluated, for this purpose, special tasks, portfolios, self-assessment and mutual assessment methods of children are conducted.

Having studied the experiences of advanced foreign countries, we can conclude that one aspect of critical thinking is manifested in reflecting, perceiving and evaluating the opinions of others and one's own. The second aspect of critical thinking is related to knowledge. In this case, critical thinking performs evaluation tasks: the

origin of knowledge, its reliability and validity are evaluated, knowledge is interpreted and understood, and conclusions or conclusions are drawn based on it.

List of literature:

1. Paul R., Elder L. The Critical Thinking Reading and Writing Test Publisher: Foundation for Critical Thinking, 2006. – 68 p.
2. Халперн, Д. Психология критического мышления [Текст] / Д. Халперн. – 4-е международное издание. – СПб.: Питер, 2000. – 512 с
3. Монтень Мишель. Опыты. Избранные произведения в 3-х томах. Том 2. Пер. с фр. –Москва: «Педагогика», 1992. 560с.
4. Руссо Ж.Ж. «Эмиль или О воспитании». – Москва: 1995. С.62
5. Пиаже, Ж. Речь и мышление ребенка [Электронный ресурс] /Ж. Пиаже – 1994. – 528 с – Режим доступа: http://elib.gnpbu.ru/text/piazhe_rech-myshlenie-rebenka_1994/go,0;fs,1/ [Дата обращения: 14 февраля 2018.
6. Скуднова Т.Д. Гуманистические традиции мировой социальной педагогикию Таганрог. 2007.- 178 с.
7. Клустер Д. Что такое критическое мышление? // Критическое мышление и новые виды грамотности. – М.: ЦГЛ, 2005. – С. 5-13
8. Темпл Ч., Стил Дж.Л., Мередит К.С. Критическое мышление – углубленная методика. Пос. 4. – М.: Изд-во Инта «Открытое общество», 1998.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTIDA “QUVNOQ BOLALAR” RADIOSTUDIYASINI TASHKIL ETISH ORQALI BOLALARNI IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISH

Xamdamxonova Marg‘iyonaxon Doniyorxon qizi

Guliston Davlat Pedagogika instituti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi

Kutduzova Gulnoza Gafurovna

Sirdaryo viloyati Sirdaryo tumani 9-Davlat Maktabgacha ta‘lim tashkiloti direktori

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida “Quvnoq bolalar” radiostudiyasini tashkil etish orqali bolalarning ijodiy, nutqiy va ijtimoiy-kommunikativ rivojlanishini ta’minlash masalalari keng yoritilgan. Radiostudiya faoliyati bolalarning erkin fikrlashini rivojlantirish, ularni mustaqil qaror qabul qilishga o‘rgatish, nutq madaniyatini shakllantirish va to‘g‘ri talaffuz qilish ko‘nikmalarini mustahkamlashga xizmat qilishi ilmiy asosda tahlil etilgan.Maqolada radiostudiya mashg‘ulotlarining nazariy va amaliy jihatlari, jumladan, radioeshittirishlar tayyorlash, matn tuzish, dialog va monologlar ustida ishlash, intervyu olish kabi faoliyatlar orqali bolalarda kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish imkoniyatlari ochib berilgan. Shuningdek, ushbu loyiha orqali bolalarda tashabbuskorlik, ijodiy yondashuv, jamoada ishlash qobiliyati, tinglash va tushunish madaniyati shakllanishi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar maktabgacha ta’lim, radiostudiya, ijodkorlik, nutq madaniyati, kommunikativ ko‘nikma, intervyu, dialog, monolog, pedagogik texnologiyalar, bolalar rivoji, kreativ yondashuv, mustaqil fikrlash, ta’lim samaradorligi.

Annotation This article examines the issues of ensuring the creative, speech, and socio-communicative development of children through the organization of the “Happy Children” radio studio in preschool educational institutions. The study scientifically substantiates the role of radio studio activities in developing children’s independent thinking, decision-making skills, speech culture, and correct pronunciation.The paper analyzes both theoretical and practical aspects of radio studio activities, revealing opportunities for developing children’s communicative competencies through preparing radio programs, composing texts, working on dialogues and monologues, and conducting interviews. In addition, the mechanisms for forming initiative, creative approach, teamwork skills, and listening and comprehension culture in children are described.

Keywords: Spreschool education, radio studio, creativity, speech culture, communicative competence, interview, dialogue, monologue, pedagogical technologies, child development, creative approach, independent thinking, educational effectiveness

Аннотация В данной статье рассматриваются вопросы обеспечения творческого, речевого и социально-коммуникативного развития детей посредством организации радиостудии «Весёлые дети» в дошкольных образовательных учреждениях. В исследовании научно обоснована роль деятельности радиостудии в развитии у детей самостоятельного мышления, навыков принятия решений, культуры речи и правильного произношения.В статье проанализированы теоретические и практические аспекты деятельности радиостудии, раскрыты возможности формирования коммуникативных компетенций у детей через подготовку радиопередач, составление текстов, работу над диалогами и монологами, а также проведение интервью. Кроме того, освещены механизмы формирования у детей инициативности, творческого подхода, навыков работы в коллективе, культуры слушания и понимания.

Ключевые слова дошкольное образование, радиостудия, творчество, культура речи, коммуникативная компетенция, интервью, диалог, монолог, педагогические технологии, развитие детей, креативный подход, самостоятельное мышление, эффективность образования

Bugungi globallashuv jarayonida ta’lim tizimi oldiga qo‘yilayotgan eng muhim vazifalardan biri – yosh avlodni har tomonlama barkamol, mustaqil fikrlaydigan, ijodkor va zamonaviy bilimlarga ega shaxs sifatida tarbiyalashdan iboratdir. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim bosqichi bolaning kelajakdagi rivoji uchun poydevor vazifasini bajaradi. Shu bois bu bosqichda bolalarning nutqi, tafakkuri, muloqot madaniyati va ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek: *“Farzandlarimizni mustaqil fikrlaydigan, keng dunyoqarashga ega, zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni puxta egallagan etib tarbiyalash – eng muhim vazifamizdir.”* Ushbu fikr ta’lim tizimida innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish zarurligini ko‘rsatadi.Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarning qiziqishlarini inobatga olgan holda tashkil etiladigan qo‘shimcha mashg‘ulotlar, xususan, ijodiy to‘garaklar ularning shaxs sifatida

shakllanishida muhim o‘rin tutadi. Shunday innovatsion yo‘nalishlardan biri sifatida “Quvnoq bolalar” radiostudiyasini tashkil etish g‘oyasi ilgari suriladi. Mazkur loyiha bolalarning nutqiy rivojlanishini ta’minlash bilan birga, ularning ijodkorlik qobiliyatlarini ochib berishga, erkin

Mazkur tadqiqot maktabgacha ta’lim tashkilotlarida “Quvnoq bolalar” radiostudiyasini tashkil etish orqali bolalarning ijodiy, nutqiy hamda ijtimoiy-kommunikativ rivojlanishiga ta’sirini aniqlashga qaratildi. Tadqiqot tizimli yondashuv asosida olib borilib, unda nazariy va empirik metodlar uyg‘un holda qo‘llanildi.Tadqiqotning nazariy asosini maktabgacha ta’lim pedagogikasi, bolalar psixologiyasi hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo‘yicha ilmiy manbalar tahlili tashkil etdi. Ilmiy adabiyotlarni o‘rganish orqali bolalar nutqini rivojlantirish, ijodkorlikni shakllantirish va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishga oid mavjud yondashuvlar umumlashtirildi hamda radiostudiya faoliyatining nazariy modeli ishlab chiqildi.(2)

Empirik bosqichda esa kuzatish, suhbat, so‘rovnoma, pedagogik tajriba-sinov va diagnostik metodlardan foydalanildi. Kuzatish metodi orqali bolalarning radiostudiya mashg‘ulotlari jarayonidagi ishtiroki, nutq faolligi, o‘zaro muloqot darajasi va ijodiy faolligi muntazam ravishda qayd etildi. Kuzatishlar tizimli ravishda, oldindan ishlab chiqilgan mezonlar asosida olib borildi.

o‘z fikrini mustaqil ifoda etish qobiliyati o‘rganildi. Bundan tashqari, tarbiyachilar va pedagoglar bilan o‘tkazilgan suhbatlar orqali radiostudiya faoliyatining ta’lim Suhbat metodi yordamida bolalarning erkin fikrlashi, so‘z boyligi, nutq ravonligi va jarayoniga integratsiyasi, uning samaradorligi hamda amaliy muammolari aniqlashtirildi.(3)

So‘rovnoma metodi pedagoglar o‘rtasida o‘tkazilib, radiostudiya faoliyatining afzalliklari, bolalar rivojiga ta’siri hamda qo‘llashdagi imkoniyat va cheklovlar haqida fikrlar yig‘ildi. Ushbu ma’lumotlar keyingi tahlil bosqichida muhim ahamiyat kasb etdi.Pedagogik tajriba-sinov ishlari tadqiqotning asosiy qismini tashkil etdi. Tajriba maktabgacha ta’lim tashkilotining katta va tayyorlov guruhlarida olib borildi. Tadqiqotda ishtirok etuvchi bolalar ikki guruhga ajratildi: eksperimental guruh va nazorat guruhi. Eksperimental guruhda “Quvnoq bolalar” radiostudiyasi faoliyati joriy etilib, maxsus ishlab chiqilgan mashg‘ulotlar tizimi asosida ish olib borildi. Nazorat guruhida esa an’anaviy o‘quv-tarbiyaviy metodlar qo‘llanildi.(4)

Radiostudiya faoliyati quyidagi bosqichlarda tashkil etildi:

tayyorgarlik bosqichi (radio haqida dastlabki tushunchalarni shakllantirish);

o‘quv-amaliy bosqich (matn tuzish, she’r va hikoyalarni ifodali o‘qish, dialog va monologlar yaratish);

ijodiy bosqich (radioeshittirishlar tayyorlash, intervyular tashkil etish, mustaqil chiqishlar);

tahlil va baholash bosqichi (faoliyat natijalarini muhokama qilish va baholash).

Tajriba davomida bolalarning nutq madaniyati, so‘z boyligi, muloqot qilish qobiliyati, ijodiy fikrlashi va ijtimoiy faolligini aniqlash uchun maxsus diagnostik mezonlar ishlab chiqildi. Baholash jarayonida sifat va miqdor ko‘rsatkichlari hisobga

olindi.Olingan natijalarni qayta ishlashda qiyosiy tahlil, statistik umumlashtirish va interpretatsiya metodlaridan foydalanildi. Eksperimental va nazorat guruhlari natijalari oʻzaro taqqoslanib, radiostudiya faoliyatining samaradorligi aniqlandi.Tadqiqot jarayonida interfaol metodlar, oʻyin texnologiyalari, rolli oʻyinlar va ijodiy topshiriqlardan keng foydalanildi.

Bu esa bolalarning mashgʻulotlarga qiziqishini oshirish, ularni faol ishtirok etishga undash va oʻrganish jarayonini samarali tashkil etishga xizmat qildi.Tadqiqot natijalarining ishonchliligi metodlarning kompleks qoʻllanilgani, tajriba-sinov ishlarining tizimli tashkil etilgani, natijalarning amaliyot bilan mos kelishi hamda ularning qiyosiy tahlil asosida tasdiqlangani bilan izohlanadi.

Tadqiqot jarayonida “Quvnoq bolalar” radiostudiyasini maktabgacha ta’lim tashkilotida joriy etish orqali bolalarning nutqiy, ijodiy va ijtimoiy-kommunikativ rivojlanish darajasida sezilarli oʻzgarishlar kuzatildi.Eksperimental guruhda olib borilgan mashgʻulotlar natijasida bolalarning nutq faolligi sezilarli darajada oshgani aniqlandi. Xususan, bolalar oʻz fikrlarini erkin va ravon ifoda etishga, gaplarni mantiqiy ketma-ketlikda tuzishga hamda toʻgʻri talaffuz qilishga oʻrgana boshladi. Dastlabki bosqichda nutqida tortinchoqlik kuzatilgan bolalar ham tajriba yakuniga kelib faol ishtirok eta boshladi.Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatdiki, radiostudiya mashgʻulotlari bolalarning soʻz boyligini sezilarli darajada kengaytirdi. Dialog va monologlar ustida ishlash, she’r va hikoyalarni ifodali oʻqish jarayonlari bolalarda nutqning ifodaliligini rivojlantirdi. Ayniqsa, intervyu olish mashgʻulotlari bolalarning savol berish, suhbatni davom ettirish va tinglash koʻnikmalarini shakllantirishda samarali boʻldi.(5)

Ijodiy rivojlanish nuqtai nazaridan ham ijobiy natijalar kuzatildi. Eksperimental guruhdagi bolalar mustaqil ravishda matn tuzish, yangi gʻoyalar ilgari surish va ijodiy yondashuv asosida chiqishlar tayyorlashga muvaffaq boʻldi. Ularning tasavvuri kengayib, kreativ fikrlash darajasi oshdi. Bolalar radioeshittirishlar uchun ssenariylar yaratishda faol ishtirok etib, oʻz qiziqishlariga mos mavzularni tanlashga harakat qildi.Ijtimoiy-kommunikativ rivojlanish ham sezilarli darajada yaxshilandi. Bolalar jamoada ishlash, tengdoshlari bilan hamkorlik qilish va fikr almashish koʻnikmalarini egalladi. Radiostudiya faoliyati davomida ular oʻzaro hurmat, tinglash madaniyati va muomala odobini shakllantirdi. Bu esa ularning ijtimoiy moslashuv darajasining oshishiga xizmat qildi.(6)

Nazorat guruhi bilan qiyosiy tahlil natijalari radiostudiya faoliyatining samaradorligini yaqqol koʻrsatdi. Nazorat guruhida an’anaviy metodlar asosida oʻqitilgan bolalarda rivojlanish kuzatilgan boʻlsa-da, eksperimental guruhdagi oʻzgarishlar ancha yuqori darajada boʻldi.

Ayniqsa, nutq ravonligi, ijodiy faollik va kommunikativ koʻnikmalar boʻyicha sezilarli farq aniqlandi.Tadqiqot natijalariga koʻra, eksperimental guruhdagi bolalarning aksariyatida yuqori darajadagi rivojlanish koʻrsatkichlari qayd etildi. Oʻrta va past darajadagi koʻrsatkichlar esa sezilarli darajada kamaydi. Bu esa radiostudiya faoliyatining ta’lim samaradorligini oshirishda muhim vosita ekanligini tasdiqlaydi.Shuningdek, tadqiqot davomida pedagoglar tomonidan ham ijobiy fikrlar bildirildi. Ular radiostudiya mashgʻulotlari bolalarning darslarga qiziqishini

oshirganini, ularni faol ishtirok etishga undaganini va ta’lim jarayonini yanada qiziqarli qilganini ta’kidladi.Umuman olganda, olingan natijalar “Quvnoq bolalar” radiostudiyasini maktabgacha ta’lim tizimiga joriy etish bolalarning har tomonlama rivojlanishiga, ayniqsa nutqiy va ijodiy salohiyatini oshirishga samarali ta’sir ko‘rsatishini isbotladi.

MUHOKAMA. Mazkur tadqiqot natijalari maktabgacha ta’lim tashkilotlarida “Quvnoq bolalar” radiostudiyasini tashkil etish bolalarning nutqiy, ijodiy va ijtimoiy-kommunikativ rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqladi. Olingan natijalar mavjud ilmiy qarashlar bilan uyg‘un holda izohlanadi va ularni amaliy jihatdan boyitadi.Tadqiqot davomida aniqlanishicha, radiostudiya faoliyati bolalarning nutq rivojiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Bu holat bolalarni faol muloqotga jalb etish, ularning o‘z fikrini erkin ifoda etishiga imkon yaratish bilan izohlanadi. An’anaviy ta’lim jarayonida bolalar ko‘proq tinglovchi rolida bo‘lsa, radiostudiya mashg‘ulotlarida ular faol ishtirokchiga aylanadi. Bu esa nutqiy faollikning oshishiga olib keladi.(7)

Shuningdek, tadqiqot natijalari radiostudiya mashg‘ulotlari ijodiy fikrlashni rivojlantirishda samarali vosita ekanligini ko‘rsatdi. Bolalarning mustaqil ravishda matn tuzishi, chiqishlar tayyorlashi va yangi g‘oyalar ilgari surishi ularning kreativ salohiyatini oshiradi. Bu jihat zamonaviy pedagogik yondashuvlarda alohida ahamiyat kasb etuvchi ijodkorlikni rivojlantirish tamoyillari bilan mos keladi.Ijtimoiy-kommunikativ rivojlanish bo‘yicha olingan natijalar ham muhim ahamiyatga ega. Radiostudiya faoliyati bolalarni jamoaviy ishlashga, o‘zaro hamkorlik qilishga va tengdoshlari bilan samarali muloqot o‘rnatishga o‘rgatadi. Bu esa ularning ijtimoiy moslashuv darajasini oshiradi. Ayniqsa, intervyu va dialog mashg‘ulotlari bolalarda tinglash madaniyati va savol berish ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim omil bo‘ldi.Nazorat va eksperimental guruhlar o‘rtasidagi farqlar radiostudiya faoliyatining ustunligini ko‘rsatdi. Radiostudiya — bu nafaqat o‘yin yoki qo‘shimcha mashg‘ulot, balki bolalarning kompleks rivojlanishini ta’minlovchi samarali pedagogik vosita sifatida namoyon bo‘ldi.(8)

Biroq tadqiqot jarayonida ayrim cheklovlar ham kuzatildi. Jumladan, radiostudiya faoliyatini tashkil etish uchun texnik vositalar, vaqt va pedagoglarning maxsus tayyorgarligi talab etiladi. Shu sababli ushbu faoliyatni keng joriy etishda metodik qo‘llanmalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish muhim hisoblanadi.Shu bilan birga, kelgusida ushbu yo‘nalishda tadqiqotlarni kengaytirish, turli yosh guruhlari kesimida natijalarni solishtirish va radiostudiya faoliyatining boshqa rivojlanish sohalariga ta’sirini o‘rganish maqsadga muvofiqdir.Umuman olganda, tadqiqot natijalari va ularning tahlili shuni ko‘rsatadiki, “Quvnoq bolalar” radiostudiyasi maktabgacha ta’lim tizimida innovatsion va samarali yondashuv bo‘lib, bolalarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi hamda zamonaviy ta’lim talablariga to‘liq javob beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Muslimov N.A. Pedagogik texnologiyalar asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.

2. Usmonboyeva M.H. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2016.

3. Xo‘jayev A.A., Qodirov H.Sh. Ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: “Voris” nashriyoti, 2019.
4. Rahimov Z.T. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
5. Abdurahmonova X. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2017.
6. Qodirova F.R. Bolalar psixologiyasi va pedagogikasi. – Toshkent: Tafakkur, 2020.
7. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. Maktabgacha ta’lim davlat talablari. – Toshkent, 2020.
8. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. – Toshkent, 2018.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTIDA KO‘RGAZMA VOSITASI ORQALI RIVOJLANTIRUVCHI MUHITNI TASHKIL ETISH

Jalolova Nilufar
Shahrisabz davlat pedagogika instituti
Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 1 – kurs talabasi
Rahmonova Dilafruz Baxronovna
Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotida ta’lim muhitini tashkillashtirish, ko‘rgazmali rivojlantiruvchi muhitni yaratish, maktabgacha ta’lim tashkilotida ko‘rgazmali rivojlantiruvchi muhitning vazifalari va pedagogik ahamiyati, bolalarning faolligi o‘yinlar, o‘quv qurollari, o‘yinchoqlar, atributlardan erkin foydalanish haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: ko‘rgazmali rivojlantiruvchi muhit, kasbiy faoliyat, integratsiya, mashg‘ulot, munosabat, shaxsiy rivojlanish, interaktiv dastur, o‘zgaruvchan muhit, xavfsiz, ko‘p funksiyali, shaxsga yo‘naltirilgan, ta’lim – tarbiya

Аннотация: В данной статье рассматривается организация образовательной среды в дошкольной образовательной организации, создание наглядно-развивающей среды, задачи и педагогическое значение наглядно-развивающей среды в дошкольной образовательной организации, активность детей, свободное использование игр, учебных принадлежностей, игрушек и атрибутов.

Ключевые слова: наглядно-развивающая среда, профессиональная деятельность, интеграция, занятие, отношение, личностное развитие, интерактивная программа, изменчивая среда, безопасная, многофункциональная, личностно-ориентированная, образование и воспитание.

Abstract: This article discusses the organization of an educational environment in a preschool educational organization, the creation of a visual developmental environment, the tasks and pedagogical significance of a visual developmental environment in a preschool educational organization, children's activity, and the free use of games, school supplies, toys, and attributes.

Keywords: visual developmental environment, professional activity, integration, training, attitude, personal development, interactive program, changing environment, safe, multifunctional, personality-oriented, education and upbringing.

Maktabgacha ta’lim pedagogining kasbiy faoliyati “Ta’lim muhitini tashkillashtirish” sohasidagi bilimlarni, bolaning barkamol rivojlanishi uchun beriladigan ta’lim va tarbiya natijalariga uning ta’siri haqidagi bilimlarni o‘z ichiga oladi.

Ko‘rgazmali rivojlantiruvchi muhit – o‘ziga xos belgilarga ega bo‘lgan, maktabgacha yoshdagi bolalarning yosh xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda turli predmetlar va o‘yin materiallari bilan boyitilgan, vaqt va joy jihatdan oqilona tashkil etilgan tabiiy qulay sharoitdir. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturida Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ko‘rgazmali rivojlantiruvchi muhitni tashkillashtirishda bolalarning individual va yosh xususiyatlarini hamda ehtiyojlarini, shuningdek, hududning madaniy-tarixiy xususiyatlarini hisobga olish eng muhim talab hisoblanadi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ko‘rgazmali rivojlantiruvchi muhitning vazifalari

- “Ilk qadam” maktabgacha ta’lim o‘quv dasturini muvaffaqiyatli tatbiq etish uchun:
- bolalarning xavfsizligiga kafolat beradigan, ularning jismoniy va ruhiy salomatligini mustahkamlay oladigan;
- ta’lim jarayoni natijalariga erishishga ta’sir ko‘rsata oladigan;
- har bir bolaning individual qulayligi va hissiy xotirjamligini ta’minlaydigan;
- bola mustaqil faoliyat bilan shug‘ullanishi, atrof olamni individual o‘rganishi uchun imkoniyat yaratadigan;

Ko‘rgazmali rivojlantiruvchi muhit tarkibiga qo‘yiladigan talablar - Ko‘rgazmali rivojlantiruvchi muhit quyidagicha bo‘lishi kerak: -boy tarkibga ega, davlat o‘quv dasturi tarkibiga mos, turli xil materiallar, jihozlar va inventarlar bilan to‘ldirilgan jozibali ko‘rinishga ega.

Ko‘rgazmali rivojlantiruvchi maydonda taqdim etiladigan materiallar o‘zgarishi va ushbu guruhning mavzuviy rejalashtirish qo‘llanmasiga mos kelishi zarur, shuningdek, bolalarga o‘ynash, ijod, tadqiqiy faoliyat va jismoniy faollik bilan shug‘ullanish imkonini berishi kerak.

O‘zgaruvchan muhit pedagoglarga turli xil vazifalar uchun bitta xonada joy yaratish imkonini beradi va mebelning standart joylashuvi bilan cheklanmaydi. Kattalar bolalar bilan birgalikda xonaning ko‘rinishini o‘zgartirishi, uni o‘z xohishiga ko‘ra o‘yin xonasiga, ta’lim faoliyati uchun mo‘ljallangan xonaga yoki dam olish maskaniga aylantirishi mumkin. MTTda o‘zgaruvchan muhitni yaratish orqali bolalarga xonada o‘ynash va uni o‘zgartirish ham mumkinligini ko‘rsatib berish muhim ahamiyatga ega. Stol-stullar, ko‘chma modullar va tayanch qismlarsiz mebelni qo‘yilgan vazifalarga qarab xonaga joylashtirish mumkin. Guruh mashg‘ulotlari uchun stollarni birlashtirish yoki ajratish kifoya, ishlash uchun katta joyga ega bo‘lasiz. Mashg‘ulotdan so‘ng stollar yig‘ishtirilib, boshqa mashg‘ulot uchun joy bo‘shatiladi.

MTTdagi ta’lim muhitining o‘zgaruvchanligi ko‘proq harakatlar erkinligini anglatadi. Pedagog jarayonni nazorat qiladi, sharoitlar yaratadi va bolalarni yo‘naltiradi. Agar rivojlantiruvchi maydon to‘g‘ri tashkillangan bo‘lsa, MTTda erkinlikni namoyon qiladigan, o‘zi uchun mashg‘ulot tanlashga qodir, boshqalarning qiziqishlari va hissiyotlarini hisobga oladigan bolalar yetishadi.

Ko‘p funksiyali – ko‘rgazmali muhitning turli komponentlaridan turlicha foydalanish imkoniyatiga ega. Materiallarning ko‘pfunksiyaliligi ko‘rgazmali muhitning turli komponentlaridan turlicha foydalanish imkoniyatini nazarda tutadi, masalan, bolalar mebeli, to‘shamalar, yumshoq modullar, parda xonada ko‘p funksiyali predmetlarning (qat’iy belgilangan foydalanish usuliga ega bo‘lmagan) mavjudligi, bolalar faoliyati va o‘yinlarining har xil turlarida foydalanish uchun mos keladigan tabiiy materiallar shular jumlasidan. Masalan: bitta syujetli o‘yin atributlari bolalarning xohishiga ko‘ra boshqa syujetli o‘yinlarni takomillashtirish uchun o‘rinbosar predmet sifatida ishlatilishi mumkin. Xuddi shu vositalardan bolalarda hissiy-motorik ko‘nikmalarni, nutq shakllanishini, tajriba-tadqiqot faoliyatini rivojlantirishda foydalaniladi.

Xilma-xil – xonada bolalarga erkin tanlash imkonini beradigan turli maydon, rivojlantirish markazlari, shuningdek, har xil materiallar, o‘yinlar, o‘yinchoqlar va jihozlarning mavjudligi; o‘yin materialini vaqti-vaqti bilan almashtirish, bolalarning o‘yin, harakat, bilish va tadqiqot faoliyatini kuchaytiradigan yangi materiallarning paydo bo‘lishi. Materiallarning vaqti-vaqti bilan almashtirilishi guruhning rivojlantiruvchi muhiti xilma-xil bo‘lishini ta’minlaydi. Masalan: badiiy adabiyot va folklorni o‘zlashtirish uchun til va nutq markazi shakllantirilgan, u yerda turli adabiy janrlar (xalq og‘zaki ijodi, hikoya, she’r), shoir va yozuvchilarning portretlari taqdim etiladi. Guruhda tashkil etilgan erkin foydalanish mumkin bo‘lgan musiqa asboblari, tomosha qilish uchun rasmlar va o‘yinlarga ega musiqa markazi bolalarning musiqiy rivojlanishi va musiqiy faoliyatiga yordam beradi. Tarbiyalanuvchilar, jumladan, ta’lim olishda alohida ehtiyojlari bor bolalar uchun yengil va inklyuziv ta’lim-tarbiya jarayoni amalga oshadigan barcha xonalar, bolalar faoliyatining barcha ko‘rinishlarini ta’minlaydigan predmetlardan bolalar foydalana olishi kerak. Bolalarning faolligi o‘yinlar, o‘quv qurollari, o‘yinchoqlar, atributlardan erkin foydalanish bilan belgilanadi. Xavfsiz – muhitning barcha elementlari ulardan foydalanishning xavfsizligi va ishonchliligini ta’minlash talablariga mos kelishini nazarda tutadi. Barcha buyumlar uskunalar, materiallar foydalanishga yaroqli bo‘lishi, bolalar salomatligi va hayotiga xavf tug‘dirmasligi va xavfsizlik talablariga javob berishi kerak.

Guruhda boshqa rivojlantirish markazlarini tashkillashtirish ham mumkin, bu bolalarning qiziqishlariga, xonada bo‘sh joy borligiga va maktabgacha ta’lim tashkilotining moddiy-texnik imkoniyatlariga bog‘liq. Bunday markazlar vaqtinchalik bo‘lishi yoki bolalar faoliyatining faqat maxsus turlari (qum va suv markazi; pazandachilik, musiqa) uchun tashkil etilishi mumkin. O‘quv muhitini yaratishda pedagoglar bolalar faol bo‘lishi mumkin bo‘lgan joylar mavjudligiga ishonch hosil qilishi kerak. Bolalar jismoniy faollik orqali yanada samaraliroq o‘rganadi, ular kun davomida yuqori darajadagi jismoniy faollik, turfa xillik va rag‘batlantiruvchi omil

o‘zgarishi, bolalar faoliyatining muayyan amaliy turlari uchun imkoniyatga muhtoj bo‘ladi. Kichkina bolalarga amaliy mashg‘ulotlar – suvda o‘ynash, loydan pishiriq tayyorlash, yog‘ochdan turli xil narsalar yasash, qo‘g‘irchoqlarni o‘rniga yotqizish kabilar zarur. Shuningdek, ularga syujetli-rolli o‘yin, rasm chizish, suratga olish, tildan foydalanish va kubiklardan imoratlar qurish kabi yangi tajribalarni mashq qilish va mavjud mental tuzilmalarga integratsiyalash uchun ko‘plab usullar kerak. O‘zgarishlar va turfa xillik. Bolalar rag‘batlantiruvchi omilning – dekoratsiya, tuzilish, rang, ijtimoiy guruhlar, mashg‘ulotlar, yon-atrofdagi foylar, tovushlar va hidlarning muntazam almashinuvini izlaydi. Bola MTTdagi ta’lim jarayonida qancha ko‘p vaqt o‘tkazsa, ularga shuncha ko‘p turfa xillik va rag‘bat kerak bo‘ladi. Bir xillik bolalarni charchatib qo‘yadi va ularning o‘yindagi, o‘rganishdagi faolligini kamaytiradi. O‘quv muhiti xavfsiz bo‘lishi kerak. Bolalarning xavfsizligini ta’minlash pedagogning asosiy majburiyati hisoblanadi va puxta rejalashtirish va nazoratni talab qiladi. Guruh xonasining maydoni qanday rejalashtirilganligi, rivojlanish markazlari qanday joylashganligi pedagog bolalarning salomatligi va xavfsizligini qay darajada ta’minlashiga va ularning ta’limini yaxshilashiga ta’sir ko‘rsatadi. Pedagog barcha bolalarni – bino ichidagilarni ham, ochiq havodagilarni ham ko‘rib turishi va kuzatib borishi kerak, shuning uchun mebel bunga xalaqit bermaydigan tarzda joylashtirilishi zarur. Davlat o‘quv dasturini tatbiq etish xavfsizlik qoidalariga muvofiq amalga oshirilishi kerak. “Ilk qadam” dasturida rivojlantirish markazlari va guruhlarda tashkillangan maydonlar uchun jihoz va materiallarning taxminiy ro‘yxati berilgan bo‘lib, unda bolalar yoshi bo‘yicha ajratilmagan. Yodda tuting, ushbu ro‘yxat namuna uchun va uni to‘liq asos qilib olish shart emas. Taqdim etilgan maksimal ro‘yxatni MTTdagi joy va mablag‘ning yetishmovchiligi tufayli doim ham amalga oshirib bo‘lmaydi. Boshqa tomondan, har bir hudud va MTT hududiy komponentning o‘ziga xos xususiyatiga ega, buni rivojlantirish markazlarini jihozlayotganda hisobga olish tavsiya etiladi. Ro‘yxat MTTning real imkoniyatlaridan kelib chiqib uni jihozlashda, shuningdek, ta’lim-tarbiya jarayonida pedagoglarning bolalar bilan birgalikdagi faoliyatini to‘ldirishda pedagoglarga aniq tushuncha berish uchun taqdim etilgan. Bunda barcha materiallar bolalarning yosh imkoniyatlariga mos kelishini esda saqlash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2017-2021-yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2707-sonli Qarori. 2016 yil, 29 dekabr.
2. O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standarti. O‘zbekiston Respublikasi vazirlar Mahkamasining qarori 2020 yil 22 dekabrdagi 802- -son buyrug‘iga ilova. https://nrm.uz.
3. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. Tuzuvchilar: Grosheva I.V., Yevstafeva L.G., Mahmudova D.T., va boshqalar. – Toshkent, 2018 yil.
4. Hasanboeva.O.U. va boshqalar. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. – Toshkent: Ilm ziyo, 2006. 186 bet

BOLALARDA XOTIRANI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Oʻralova Mashhura Sharofiddin qizi
Guliston davlat pedagogika instituti Makktabgacha ta’lim
yoʻnalish talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada xotiraning psixologik mohiyati, uning asosiy jarayonlari hamda shaxs hayotidagi oʻrni yoritilgan. Xotiraning turlari, rivojlanish bosqichlari va samaradorligiga ta’sir etuvchi omillar ilmiy asosda tahlil qilingan. Shuningdek, xotira jarayonining biologik, psixologik va ijtimoiy jihatlari turli olimlar tadqiqotlari asosida bayon etilgan. Maqolada xotirani rivojlantirishning amaliy ahamiyati ham ochib berilgan

.**Kalit soʻzlar:** Xotira, eslab qolish, esda saqlash, esga tushirish, unutish, shaxs, faoliyat, motivatsiya, xotira turlari, xotira samaradorligi.

Аннотация: В данной статье рассматривается психологическая сущность памяти, её основные процессы и роль в жизни личности. Проанализированы виды памяти, этапы её развития и факторы, влияющие на её эффективность. Также освещены биологические, психологические и социальные аспекты памяти на основе научных исследований различных учёных. Особое внимание уделено практическому значению развития памяти в учебной и трудовой деятельности.

Ключевые слова: Память, запоминание, сохранение, воспроизведение, забывание, личность, деятельность, мотивация, виды памяти, эффективность памяти.

Annotation: This article examines the psychological nature of memory, its main processes, and its role in human life. The types of memory, stages of its development, and factors affecting its effectiveness are analyzed. In addition, the biological, psychological, and social aspects of memory are described based on scientific research. The practical importance of memory development in learning and professional activity is also highlighted.

Keywords: Memory, memorization, retention, recall, forgetting, personality, activity, motivation, types of memory, memory efficiency.

Xotira inson psixikasining asosiy tarkibiy qismlaridan biri boʻlib, u shaxsning hayotiy tajribasini shakllantirishda muhim oʻrin tutadi. Inson atrof-muhitdan olgan axborotlarni toʻliq emas, balki saralangan holda qabul qiladi va saqlaydi. Shu sababli xotira jarayoni nafaqat ma’lumotlarni eslab qolish, balki ularni tanlash, qayta ishlash va kerakli vaqtda tiklash bilan ham bogʻliq murakkab psixik faoliyat hisoblanadi.Psixologik tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, inson bir vaqtning oʻzida cheklangan miqdordagi axborotni ongida ushlab tura oladi. Bu esa xotiraning hajmi va imkoniyatlari chegaralanganligini bildiradi. Shunga qaramay, inson miyasi turli koʻrinishdagi axborotlarni uzoq muddat davomida saqlash qobiliyatiga ega boʻlib, ular shaxsning bilim darajasi va tajribasini boyitadi.Xotira shaxsning iroda, faoliyat va bilish jarayonlari bilan uzviy bogʻliqdir. Chunki insonning har qanday faoliyati oldingi tajribaga tayangan holda amalga oshadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, xotira

shaxsning rivojlanishi, uning individual xususiyatlari va kasbiy faoliyatida muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.Mazkur mavzuni o‘rganish orqali xotiraning asosiy qonuniyatlari, uning shaxs hayotidagi o‘rni hamda tajriba boyishidagi ahamiyatini chuqurroq anglash mumkin bo‘ladi.

Xotira insonning bilish faoliyatida muhim o‘rin egallovchi murakkab psixik jarayon bo‘lib, u tajriba bilan bevosita bog‘liqdir. Inson o‘z hayoti davomida qabul qilgan barcha ma’lumotlar xotira orqali qayta ishlanadi, saqlanadi va zarur bo‘lgan paytda tiklanadi. Shu bois xotira nafaqat eslab qolish, balki esda saqlash, esga tushirish hamda unutish jarayonlarini o‘z ichiga oladi.Xotiraning samaradorligi bir qator psixologik va shaxsiy omillarga bog‘liq. Avvalo, ma’lumotni eslab qolish jarayonining yakunlanganligi muhim ahamiyatga ega. Ya’ni, agar inson biror faoliyatni to‘liq anglab, uni oxiriga yetkazgan bo‘lsa, bu ma’lumot xotirada mustahkamroq saqlanadi. Shuningdek, shaxsning bajarilayotgan ishga bo‘lgan qiziqishi va ichki motivatsiyasi ham katta rol o‘ynaydi. Qiziqish yuqori bo‘lgan holatda ma’lumot tezroq va samaraliroq o‘zlashtiriladi.Bundan tashqari, shaxsning faoliyat mazmuniga nisbatan munosabati ham xotira jarayoniga ta’sir qiladi. Agar inson o‘z faoliyatini muhim va ahamiyatli deb hisoblasa, u bilan bog‘liq axborotlar ongida chuqurroq saqlanadi. Insonning kayfiyati ham xotira samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi: ijobiy emotsional holat eslab qolishni osonlashtirsa, salbiy kayfiyat aksincha jarayonni qiyinlashtirishi mumkin. Shu bilan birga, irodaviy kuch va intilishlar ham muhim omil bo‘lib, ular orqali inson maqsadli ravishda ma’lumotlarni yodda saqlashga erishadi.Psixologiyada xotira bir necha turlarga ajratiladi. Genetik klassifikatsiyaga ko‘ra, xotira quyidagi asosiy ko‘rinishlarga ega.

Harakat (motor) xotira — turli harakat va amallarni eslab qolish bilan bog‘liq.

Emotsional (affektiv) xotira — his-tuyg‘ular va kechinmalarni saqlash.

Obrazli xotira — tasvir, tovush va obrazlar orqali eslab qolish.

Mantiqiy (logik) xotira — tushunish va fikrlash asosida ma’lumotni yodda saqlash.

Xotira jarayonlarining tabiati va mexanizmlarini tushuntirishga turli fan vakillari o‘z hissasini qo‘shganlar. Jumladan, fiziologlar xotiraning asosini miya faoliyati bilan bog‘lab, unda yuzaga keladigan nerv bog‘lanishlari muhim rol o‘ynashini ta’kidlaydilar. Psixologlar esa xotirani shaxs faoliyati, tajribasi va ichki psixik holatlari bilan uzviy bog‘liq holda o‘rganadilar.Shu sababli xotira inson faoliyatining natijadorligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Uning rivojlanish darajasi shaxsning bilim olish qobiliyati, tajribasi va umumiy kamolotiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Xotira jarayonlarini tushuntirishda turli fan yo‘nalishlari o‘ziga xos yondashuvlarni ilgari suradi. Jumladan, fiziologlar xotirani inson miyasida hosil bo‘ladigan nerv bog‘lanishlari, ya’ni assotsiatsiyalar orqali izohlaydilar. Ularning fikricha, har bir yangi ma’lumot avvalgi tajriba bilan bog‘lanib, mustahkam izlar hosil qiladi. Biokimyogarlar esa xotira mexanizmini organizmda sodir bo‘ladigan kimyoviy o‘zgarishlar, xususan ribonuklein kislota (RNK) va boshqa moddalar faoliyati bilan tushuntiradilar. Psixologik yondashuvga ko‘ra esa xotira insonning faoliyati, ehtiyojlari va motivlari bilan chambarchas bog‘liqdir. Shaxsning nimani eslab qolishi yoki unutishi uning

hayotiy yo‘nalishi, qiziqishlari va ichki ehtiyojlariga bevosita bog‘liq bo‘ladi. Shu sababli xotira mazmuni insonning kimligini, uning individual xususiyatlarini ham ma’lum darajada aks ettiradi. Bu holatni ifodalovchi mashhur fikrga ko‘ra, inson nimani eslab qolishi orqali uning shaxsiyati haqida tasavvur hosil qilish mumkin. Amaliy jihatdan xotiraning rivojlanganligi o‘quv va mehnat faoliyatida katta ahamiyat kasb etadi. Kuchli xotiraga ega insonlar odatda bilimlarni tez o‘zlashtiradi, ularni uzoq vaqt saqlaydi va zarur paytda aniq esga tushira oladi. Shu bois jamiyatda bilimli va ishchan kishilar ko‘pincha o‘z xotirasining samaradorligi bilan ajralib turadi.Tarixiy shaxslar hayotida ham kuchli xotiraning ahamiyati yaqqol ko‘zga tashlanadi. Masalan, Amir Temur o‘z zamonasida odamlarning ismlari va nasablarini aniq eslab qolishi bilan mashhur bo‘lgan. Bu esa uning atrofidagilar orasida hurmat va ishonch qozonishiga xizmat qilgan. Xuddi shuningdek, Abraham Lincoln ham o‘zining kuchli xotirasi bilan tanilgan bo‘lib, u bilan muloqot qilgan insonlarda katta taassurot qoldirgan. Xotirani maqsadli ravishda rivojlantirish shaxsning nafaqat bilim darajasini, balki ijtimoiy mavqeini va kasbiy muvaffaqiyatini ham oshiradi. Shu sababli xotira tarbiyasi, uni to‘g‘ri yo‘naltirish va muntazam mashq qilish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi.Xotiraning samaradorligi bir necha asosiy ko‘rsatkichlar bilan belgilanadi. Bular — ma’lumotni eslab qolish tezligi, esda saqlash davomiyligi hamda esga tushirish aniqligidir. Aynan shu jihatlar orqali insonlar bir-biridan farqlanadi. Ayrimlar ma’lumotni tez o‘zlashtiradi, boshqalar esa uni uzoq vaqt davomida saqlab qoladi yoki kerakli paytda osonlik bilan esga tushira oladi. Shunday qilib, xotiraning samaradorligi shaxsning umumiy faoliyati va muvaffaqiyat darajasini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

Xotira jarayonida faqat ma’lumotni eslab qolish emas, balki uni kerakli paytda esga tushira olish ham muhim ahamiyatga ega. Ko‘pincha inson biror ma’lumotni bilishini his qiladi, lekin aynan zarur paytda uni xotiradan tiklay olmaydi. Bu holat xotiradan ma’lumotni chaqirib olish jarayonining o‘ziga xos xususiyatlari bilan bog‘liqdir.Xotiradan ma’lumotni muvaffaqiyatli esga tushirish bir necha omillarga bog‘liq bo‘ladi. Eng muhim omillardan biri — bu ma’lumotning qanchalik darajada anglanganligidir. Inson o‘zi tushungan, mazmunini anglab yetgan ma’lumotni ancha oson esga tushiradi. Masalan, tartibli va mantiqiy bog‘langan axborotlarni eslab qolish va qayta tiklash oson kechadi. Aksincha, tartibsiz yoki ma’nosiz ko‘rinadigan belgilarni eslab qolish va esga tushirish ancha murakkab bo‘ladi. Shu sababli har qanday o‘rganilayotgan materialni chuqur tushunish, uning mazmuni va mohiyatini anglash juda muhimdir. Agar ma’lumot insonning qiziqishlari bilan bog‘lanadigan bo‘lsa, u yanada mustahkam esda qoladi va kerakli paytda oson tiklanadi. Demak, xotirani rivojlantirishda faqat yodlash emas, balki anglab o‘rganish muhim o‘rin tutadi.Yana bir muhim omil — bu ma’lumotning yangiligi va kutilmaganligidir. Odatda noodatiy, qiziqarli yoki kutilmagan axborot inson xotirasida tezroq va uzoqroq saqlanadi. Chunki bunday ma’lumotlar diqqatni kuchli jalb qiladi va ongda alohida iz qoldiradi.Bundan tashqari, ma’lumotni qayta esga tushirishda takrorlash, bog‘lanishlar hosil qilish va uni turli vaziyatlarda qo‘llash ham muhim rol o‘ynaydi. Qanchalik ko‘p takrorlansa va amaliyotda ishlatilsa, ma’lumot shunchalik mustahkam xotirada saqlanadi.[1:137]

Xotira muammosi psixologiya fanida koʻplab olimlar tomonidan chuqur oʻrganilgan. Ayniqsa, bu borada rus psixologiya maktabi vakillari muhim ilmiy natijalarga erishganlar. Jumladan, Lev Vygotsky oʻz tadqiqotlarida xotiraning yuqori shakllari oddiy biologik jarayon emas, balki murakkab psixik faoliyat ekanligini asoslab bergan. U xotiraning ijtimoiy kelib chiqishini ta'kidlab, uning rivojlanishi insonning ijtimoiy muhitda shakllanishi bilan bogʻliqligini koʻrsatgan. Uning shogirdlari — Alexei Leontiev va Alexander Zankov ham bu yoʻnalishda izlanishlar olib borib, xotira faoliyatining bosqichma-bosqich rivojlanishini ilmiy jihatdan asoslab berdilar. Ular esda olib qolish jarayoni oddiy yodlash emas, balki ongli va faol jarayon ekanligini koʻrsatdilar.Xotira jarayonlarini eksperimental oʻrganishda boshqa olimlar ham muhim tajribalar oʻtkazganlar. Masalan, Hermann Ebbinghaus xotirani ilmiy asosda tadqiq qilgan dastlabki olimlardan biri hisoblanadi. U ma'nosiz boʻgʻinlar yordamida tajribalar oʻtkazib, xotiraning "unutish egri chizigʻi" qonuniyatini aniqlagan. Uning tadqiqotlariga koʻra, oʻzlashtirilgan ma'lumotlarning katta qismi qisqa vaqt ichida unutiladi, keyinchalik esa unutish jarayoni sekinlashadi.Keyingi tadqiqotlarda ma'noli materiallar bilan ishlanganda natijalar biroz boshqacha ekanligi aniqlangan. Masalan, P. Williamson hamda A. Ditse va G. Jones tomonidan olib borilgan tajribalar shuni koʻrsatdiki, ma'noli va tushunarli materiallar asosida oʻrganilgan axborot tezroq unutilishi mumkin, ammo bu jarayonning dinamikasi turlicha boʻladi. Bu esa xotira jarayonida materialning mazmuni va tuzilishi muhim rol oʻynashini koʻrsatadi. Shuningdek, Alexander Smirnov va Pyotr Zinchenkolar xotira jarayonlarini chuqur oʻrganib, uning faoliyat bilan bogʻliqligini asoslab berdilar. Ular eslab qolish darajasi insonning faoliyat maqsadi, motivatsiyasi va material bilan ishlash usullariga bogʻliq ekanligini aniqladilar. Ayniqsa, murakkab ma'lumotlarni eslab qolishda mantiqiy bogʻlanishlar oʻrnatish va ongli yondashuv muhim ekanligini ta'kidladilar. Umuman olganda, psixologiyada xotira muammosining ilmiy oʻrganilishi aynan Hermann Ebbinghaus nomi bilan chambarchas bogʻliqdir. U xotirani eslab qolish, esda saqlash va qayta tiklash jarayonlaridan iborat yagona tizim sifatida talqin qilgan. Uning tadqiqotlari keyingi ilmiy izlanishlar uchun asos boʻlib xizmat qilgan.[2:172]

Xotira inson psixikasining eng muhim va ajralmas tarkibiy qismlaridan biri boʻlib, u shaxsning bilimlari, tajribasi va hayotiy faoliyatini belgilab beradi. Inson atrof-muhitdan olgan barcha ma'lumotlarini xotira orqali qabul qiladi, saqlaydi va zarur paytda qayta tiklaydi. Shu jihatdan xotira nafaqat oddiy eslab qolish jarayoni, balki murakkab va koʻp bosqichli psixik faoliyat sifatida namoyon boʻladi. Mazkur mavzuni oʻrganish jarayonida xotiraning turlari, uning rivojlanish bosqichlari hamda samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar keng yoritildi. Ayniqsa, xotiraning shaxs faoliyati, qiziqishlari, motivatsiyasi va emotsional holati bilan uzviy bogʻliqligi alohida ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Inson nimani va qanday eslab qolishi uning ichki dunyosi, ehtiyojlari hamda hayotiy yoʻnalishini aks ettiradi. Shuningdek, turli olimlar tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlar xotiraning nafaqat biologik, balki ijtimoiy va psixologik jarayon ekanligini koʻrsatadi. Xotiraning rivojlanishi insonning faoliyati, tajribasi va ta'lim jarayoni bilan chambarchas bogʻliq boʻlib, u muntazam mashq va toʻgʻri yondashuv orqali yanada takomillashadi.Amaliy jihatdan esa xotirani

rivojlantirish har bir inson uchun muhim vazifa hisoblanadi. Chunki kuchli va samarali xotira oʻquv faoliyatida yuqori natijalarga erishish, kasbiy muvaffaqiyatga erishish hamda jamiyatda oʻz oʻrnini topishda muhim omil boʻlib xizmat qiladi. Shu sababli xotirani ongli ravishda rivojlantirish, uni turli usullar orqali mustahkamlash va kundalik hayotda qoʻllash har bir shaxs uchun zarurdir.Xulosa qilib aytganda, xotira inson kamolotining asosi boʻlib, uni toʻgʻri rivojlantirish orqali shaxsning intellektual salohiyati, tafakkuri va umumiy hayot sifati yuksaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. O'zMU "Ijtimoiy psixologiya" kafedrasi mudiri, (DSc), dotsent 0'.B.Shamsiyev O'zDJTSU "Sport psixologiyasi va pedagogika" kafedrasi dotsenti, Psixologiya fanlari nomzodi (PHD) J.M.Ishtayev
2. Asranbayeva, M.X.Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi [Matn]: darslik / M.X. Asranbayeva, D.D. Oribboyeva, D.D. Boymirzayeva. Toshkent: «Tafakkur avlodi»,2023.- 480 b.
3. 3.G'oziev E.G. Toshimov R. Menejment psixologiyasi. T-2002
4. G'oziev E.G. Muomala psixologiyasi. T-2001.
5. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya va ijtimoiy amaliyot.-T.:Universitet, 2002.96 b.
6. Karimova V.M. va boshk. Mustaqil fikrlash. - T.: SHark.-2000.112

MAKTABGACHA TA’LIMDA XALQARO BAHOLASH DASTURLARI VA XORIJIY TAJRIBALAR

Fayziyeva Mabudaxon Muxammadjonovna

Guliston Davlat universiteti oʻqituvchisi, mustaqil izlanuvchi

E-mail:mabudafayziyeva@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim tizimida xalqaro baholash dasturlarining ahamiyati, OECD(Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti), ularning bolalar rivojlanishini aniqlashdagi oʻrni hamda xorijiy davlatlar tajribasi tahlil qilinadi. Shuningdek, Finlandiya maktabgacha ta’lim tizimidagi pedagogik yondashuvlar, maktabgacha yoshdagi bolalarning bilim, koʻnikma va kompetensiyalarini baholashning samarali usullari oʻrganilib, ularni milliy ta’lim tizimida tadbiq etish imkoniyatlari koʻrsatib berilgan. Ushbu maqola maktabgacha ta’lim sifatini oshirishga, xalqaro standartlarga mos ta’lim muhitini yaratish hamda pedagoglarning kasbiy faoliyatini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit soʻzlar: xalqaro baholash, xalqaro standartlar, xorijiy tajribalar, milliy ta’lim, samarali usullar, kompetensiyalar, pedagogik yondashuvlar, oʻyin orqali ta’lim, ijodkorlik, tabiiy rivojlanish.

Аннотация. В данной статье анализируется значение международных программ оценки в системе дошкольного образования, роль ОЭСР (Организации экономического сотрудничества и развития) в определении развития ребенка, а также опыт зарубежных стран. Рассматриваются педагогические подходы в финской системе дошкольного образования, эффективные методы оценки знаний, навыков и компетенций детей дошкольного возраста, а также показаны

возможности их внедрения в национальную систему образования. Статья призвана повысить качество дошкольного образования, создать образовательную среду, соответствующую международным стандартам, и улучшить профессиональную деятельность педагогов.

Ключевые слова: международная оценка, международные стандарты, зарубежный опыт, национальное образование, эффективные методы, компетенции, педагогические подходы, обучение через игру, творчество, естественное развитие.

Abstract. This article analyzes the importance of international assessment programs in preschool education, the role of the OECD (Organization for Economic Co-operation and Development) in assessing child development, and the experience of international countries. It examines pedagogical approaches in the Finnish preschool education system, effective methods for assessing the knowledge, skills, and competencies of preschool-age children, and demonstrates the potential for their implementation in the national education system. This article aims to improve the quality of preschool education, create an educational environment consistent with international standards, and enhance the professional performance of teachers.

Keywords: international assessment, international standards, international experience, national education, effective methods, competencies, pedagogical approaches, play-based learning, creativity, natural development.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston ta’limida dunyo xalqaro standartlariga moslashish hamda ta’lim sifatini oshirishga katta e’tibor qaratilmoqda. Xalqaro miqyosda UNSCO, UNICEF hamda OECD kabi tashkilotlar maktabgacha ta’limning sifat ko‘rsatkichlarini, maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishini baholash mezonlarini belgilab boradi.

2017 yilgi OECD(organisation for Economic Co-operation and Development) Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti hisobotida maktabgacha ta’limda erta rivojlanish ko‘rsatkichlarini baholash, ta’lim muhitini optimallashtirish va maktabgacha ta’lim tizimi pedagoglarining malakasini oshirish bo‘yicha istiqbolli strategiyalar ilgari surildi. OECD dunyo mamlakatlarida ta’lim sifati, iqtisodiyot va ijtimoiy rivojlanishni baholash bilan shug‘ullanadi. Bu xalqaro tashkilot dunyo mamlakatlarida ta’lim darajasini solishtirish va yaxshilash uchun xalqaro baholash dasturlarini ishlab chiqadi.OECD tomonidan yuritiladigan “Starting Strong” – bu xalqaro maktabgacha ta’lim va erta bolalik rivojlanishi tizimlarini baholash hamda taqqoslash dasturi hisoblanadi.Uning vazifasi turli davlarlarda maktabgacha ta’lim sifati va siyosatini o‘rganish, bolalarning erta rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillarni baholash, davlatlarga ta’lim sifatini yaxshilash bo‘yicha tavsiyalar berishdan iborat.

OECD xalqaro baholash tizimida ta’lim sifatini xalqaro mezonlar asosida aniqlash, turli mamlakatlarning ta’lim tizimini solishtirish, bolalarning bilim, fikrlash va hayotiy ko‘nikmalarini baholash, ta’lim siyosatini takomillashtirishga yordam beradi. Xalqaro baholashda bolalarning bilimlarni oddiy yod olish emas, balki mantiqiy fikrlash, muammolarni hal qilish, o‘rganganini tushunish, amaliy bilimdan foydalanish kabi ko‘nikmalari tekshiriladi.

Maktabgacha ta’limda OECD tizimining vazifasi bolalarni maktabga sifatli tayyorlash va erta rivojlanishni baholashdan iborat. Bolaning erta rivojlanishini kuzatishda uning nutqi, tafakkuri, ijtimoiy-emotsional rivojlanishi va matorika ko‘nikmalarini baholash nazarda tutiladi.

Ta’lim sifatini oshirishda maktabgacha ta’lim tashkilotlaridagi dasturlar, tarbiyachilar malakasi, o‘quv muhiti sifatini tahlil qilish, rivojlangan mamlakatlarning ilg‘or tajribalarini joriy qilish, maktabgacha ta’lim standartlarini takomillashtirishga ko‘maklashadi hamda turli davlatlarda maktabgacha ta’limni yaxshilash bo‘yicha tavsiyalar berib boradi

Bolaning maktabga tayyorgarligini baholashda uning mustaqil fikrlashi, muloqot qila olishi, muammoni yecha olish ko‘nikmalarini rivojlantirish nazarda tutiladi.

Shu jumladan, maktabgacha ta’lim tizimida ilg‘or xorijiy tajribalar faol tatbiq etilmoqda. Xorijiy tajribalarni o‘rganishda ularning yutuqlarini tahlil qilish, mamlakatimiz milliy tarbiyasiga mos holda rivojlangan davlatlarning ilg‘or tajribalarini amaliyotga tadbiq etish talab etiladi. Bunda asosiy e’tibor bolaning qiziqishlari va individual qobiliyatlarini rivojlantirish, o‘yin orqali ta’lim berish va kreativ fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan.

Ilg‘or xorijiy davlatlarning maktabgacha ta’lim sohasidagi ilg‘or tajribalari chuqur tahlil qilinar ekan, ushbu tajribalarni O‘zbekiston ta’lim tizimida moslashuvchan tarzda qo‘llash nazarda tutiladi. Dunyo davlatlarida olib borilgan samarali ta’lim siyosati, pedagoglarga bo‘lgan yuqori e’tibor, bolaga yo‘naltirilgan yondashuvlar, ta’lim sifati monitoringi kabi bir qator omillar maktabgacha ta’lim samaradorligini ta’minlovchi asosiy vosita sifatida maydonga chiqmoqda. O‘tkazilgan tajribalar va kuzatishlar O‘zbekiston sharoitida ham maktabgacha ta’limni takomillashtirishda xorijiy yondashuvlardan foydalanish orqali sifatli, barqaror hamda innovatsion tizimni shakllantirish mumkin ekanligini ko‘rsatadi.

Hozirgi kunda, maktabgacha ta’lim tizimida qo‘llanilayotgan xorijiy tajribalardan biri Finlandiya metodologiyasi hisoblanadi.Finlandiya tajribasi shuni ko‘rsatadiki, bolalarga yonaltirilgan yondashuvlar, o‘yin asosidagi ta’limni tashkil etish, pedagoglarning yuqori darajadagi kasbiy tayyorgarligi, maktabgacha ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omili ekanligini isbotlaydi.

Finlandiya maktabgacha ta’limida majburiy standartlashtirilgan testlarsiz bolalar vaqtlarini o‘ynash, tabiiy muhitda kashf qilish va o‘rganishga sarflaydilar. Oyinga asoslangan ta’limda bolalar ko‘p vaqtlarini o‘yin orqali o‘tkazadilar va ta’lim o‘yin orqali beriladi. Bunda, o‘yinlarning raqamli o‘yin, faol o‘yin, ijodiy o‘yin, ijtimoiy o‘yin va erkin o‘yin kabi turlaridan foydalaniladi.Bunda o‘yin ijod, harakat orqali o‘rgatiladi. Bolalar tengdoshlari bilan erkin va mustaqil o‘ynashga da’vat etiladi.

Finlandiya ta’limida tabiatga, atrof-olamga nisbatan do‘stona munosabat shakllantirilib, tabiatga bo‘lgan ijobiy munosabat tarbiyalanadi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida kichik bog‘lar, gulzorlar tashkil etiladi. Bolalar tez-tez yaqin atrofdagi sersoya daraxtsor va o‘rmonlarga sayohatlarga olib chiqiladi. Ular haqiqiy tabiat bilan tanishadilar, o‘z bilimlarini kuzatish va tajribalar orqali boyitadilar. Natijada, bolalarda etress kam boladi. Bolalar o‘zlarini xavfsiz va erkin his qiladilar.

Bolalarni har kuni tashqarida ochiq havoda vaqt o‘tkazishlari tabiat bilan uyg‘un ravishda o‘rganish, tabiat materiallaridan esa, o‘z o‘yinlarida foydalanish imkonini beradi. Natijada, bolalarning ijodkorligi va tasavvurini oshiradi. Bunday yondashuvlar asosida tashkil etilgan ta’lim, xalqaro baholash dasturlarida eng yaxshi natijaga erishgan davlat sifatida e’tirof etildi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, jadal rivojlanib borayotdan zamonda ta’limga qaratilgan e’tibor va sifatli ta’limni tashkil etish hamda qoniqarli natijaga erishish uchun ilg‘or davlatlarning eng samarali ta’lim usullarini o‘rganishimiz davr talabidir. Finlandiya ta’lim tizimi dunyoda eng ilg‘or modellardan biri sifatida tan olingan. O‘zbekistonda Finlandiya tajribasi asosida maktabgacha ta’lim tizimini takomillashtirishdan ko‘zlangan maqsad, bolaning erkin fikrlashi, ijodkorligi va tabiiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlaydigan zamonaviy ta’lim muhitini yaratishdan iboratdir.Shu sababli, O‘zbekistonda ham didaktik o‘yinlar, ijodiy mashg‘ulotlar va interaktiv metodlardan foydalanish kengaymoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1.Bolibekov A.A, Yo‘ldosheva M. //Xorijiy mamlakatlarda maktabgacha ta’lim-tarbiya. Guliston 2019. 9-b

2. Mutalipova M.J, Xadjayev B.X // Qiyosiy pedagogika // darslik.TDPU bosmaxonasi.2015.

3.Shodmonova Sh., Yergasheb P.// Qiyosiy pedagogika. – T.: TDPU, 2005.

4. Z.Azizova .// Maktabgacha ta’limda qiyosiy pedagogika. ADU – 2021.

5.Fayziyeva M.M.//Maktabgacha ta’limni ilg‘or xorijiy tajribalar asosida takomillashtirish: ta’limda Reggio Emilia yondashuvi. xalqaro konferensiya.Germaniya – 2026.

6.https://www.gazeta.uz/oz/2022/11/08/finland-education/

7.https://oliygoh.uz/post/tunda-ham-ishlaydigan-maktabgacha-talim-muassasalari-finlandiya-tajribasi

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TABIAT BILAN TANISHTIRISHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH USULLARI

Noila Alibayeva Azimboy qizi

Guliston davlat pedagogika instituti 1-kurs magistrant4-DMTT

aliboyevanoila03@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisda maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik tasavvurlarini shakllantirishda interfaol ta’lim usullarining o‘rni va ahamiyati yoritilgan. Maqolada an’anaviy ta’lim shakllaridan voz kechgan holda, bolalarning tabiatga bo‘lgan qiziqishini oshirishda ”aqliy hujum“, ”keys-stadi“, didaktik o‘yinlar va virtual ekskursiyalar kabi zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash imkoniyatlari tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida interfaol metodlarning bolalarda mustaqil fikrlash, tabiatni asrash va ekologik madaniyatni erta yoshdan shakllantirishdagi samaradorligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: Maktabgacha ta’lim, tabiat bilan tanishtirish, interfaol usullar, ekologik tarbiya, didaktik o‘yinlar, loyiha metodi, Keys-stadi, ekologik madaniyat.

Аннотация: В данном тезисе освещаются роль и значение интерактивных методов обучения в формировании экологических представлений детей дошкольного возраста. В статье анализируются возможности использования современных технологий, таких как "мозговой штурм," "кейс-стади," дидактические игры и виртуальные экскурсии, для повышения интереса детей к природе при отказе от традиционных форм обучения. В результате исследования обоснована эффективность интерактивных методов в формировании у детей с раннего возраста самостоятельного мышления, охраны природы и экологической культуры.

Ключевые слова: Дошкольное образование, знакомство с природой, интерактивные методы, экологическое воспитание, дидактические игры, проектный метод, кейс-стади, экологическая культура.

Abstract: This thesis highlights the role and significance of interactive teaching methods in shaping the environmental perceptions of preschool children. The article analyzes the possibilities of using modern technologies such as "brainstorming," "case studies," didactic games, and virtual excursions to increase children's interest in nature while moving away from traditional forms of education. As a result of the study, the effectiveness of interactive methods in forming independent thinking, nature conservation, and ecological culture in children from an early age was substantiated.

Keywords: Preschool education, introduction to nature, interactive methods, ecological education, didactic games, project method, case study, ecological culture.

Bugungi kunda global ekologik muammolar davrida yosh avlodga sub'yektiv munosabatni o'zgartirish, ularda ekologik ong va madaniyatni ilk yoshdanoq shakllantirish pedagogikaning eng dolzarb vazifalaridan biridir. Maktabgacha yoshdagi bolalar tabiatni asosan his-tuyg'ular, ko'rish va bevosita muloqot orqali anglaydilar. Biroq, an'anaviy tayyor axborotni berish usullari har doim ham bolalarning faolligini ta'minlay olmaydi. Shu sababli, ta'lim-tarbiya jarayoniga interfaol (o'zaro ta'sirchan) metodlarni olib kirish, bolalarni shunchaki kuzatuvchi emas, balki jarayonning faol ishtirokchisiga aylantirish zarurati tug'ilmoqda.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirishda interfaol usullar bolaning darsga bo'lgan ichki motivatsiyasini uyg'otadi. Amaliyotda quyidagi interfaol dars shakllari yuqori samara beradi: Interfaol didaktik o'yinlar: "Tabiat va biz", "Bu qaysi hayvonning uyi?", "Sehrli xaltacha" kabi o'yinlar orqali bolalar o'simlik va hayvonot dunyosini quvnoq kayfiyatda o'rganadilar. (Project-based learning): Loyiha metodi Masalan, "Urug'dan gulgacha" loyihasida bolalar tarbiyachi bilan birgalikda urug' ekib, uni parvarish qiladilar. Bu jarayonda ular jonli tabiatning rivojlanish bosqichlarini interfaol tarzda, o'z qo'llari bilan his qiladilar. Muammoli vaziyatlar (Keys-stadi): Bolalarga kichik muammoli vaziyat tushuntiriladi. Masalan: "Agarda yer yuzida yomg'ir yog'may qo'ysa nima bo'ladi?" yoki "Daryoga kimdir axlat tashladi, baliqlarga qanday yordam beramiz?". Bu usul bolalarni mantiqiy fikrlashga va yechim izlashga o'rgatadi. AKT va Virtual ekskursiyalar: Tabiat qo'yniga chiqish imkoni bo'lmagan vaziyatlarda interfaol doska orqali o'rmonlar, dengiz osti dunyosi yoki hayvonot bog'lariga virtual sayohatlar tashkil etish bolalarning tasavvurini boyitadi.

Muhim jihati: Interfaol usullar qo‘llanilganda tarbiyachi ”boshqaruvchi“ emas, balki bolalar bilan teng muloqot qiluvchi ”coordinator“ (yo‘naltiruvchi) vazifasini bajaradi. Bolalar juftlikda va jamoada ishlash orqali bir-birlarini eshitishni o‘rganadilar.

Maktabgacha ta'lim muassasasi tayyorlov guruhida tabiat bilan tanishtirish xilma-xil shakllarda: mashg'ulotlarda, ekskursiyalarda, kundalik hayotda, kuzatishlarda, suhbatlarda, hamda mehnatda amalga oshiriladi. Mashg‘ulotlar. Bolalarni tabiat bilan tanishtirish mashg'ulotlari bilimlarni bolalarning imkoniyati hamda tabiatning xususiyatlarini nazarda tutgan holda shakllantirish imkonini beradi. Tarbiyachi rahbarligida o'tadigan mashg'ulotlarda bolalarda dastur talablariga muvofiq elementar bilimlar shakllanadi, asosiy bilish jarayonlari va bolalarning qobiliyatlari ma'lum bir tartibda rivojlantiriladi. Kundalik hayotda kuzatish, o'yin, mehnat vaqtida bolalarning shaxsiy bilimlari yig'ilib boradi. Mashg'ulotlar ularga aniqlash va tizimlashtirish imkonini beradi. Bolalarni mashg'ulotlarda o'qitish turli metodlarda amalga oshiriladi. Metod mashg'ulot turi, uning asosiy maqsadiga ko'ra tanlanadi.

Mashg'ulotlarning bir xillarida boshlang'ich bilimlar shakllantiriladi. Shu maqsadda tarbiyachi kuzatish, rasmlarni ko'rish, badiiy asarlarni o'qish, hikoya, diafilm va kinofilmlarni ko'rsatishdan foydalanadi. Boshqa mashg'ulotlarda esa bilimlar kengaytiriladi va chuqurlashtiriladi.

Aytib o'tilgan metodlardan tashqari bu mashg'ulotlarda bolalarning tabiatdagi mehnatidan ham foydalaniladi. Uchinchi turdagi mashg'ulotlarning asosiy vazifasi bilimlarni umumlashtirish hamda bir tizimga solishdir. Shuning uchun suhbatlar, didaktik o'yinlar, umumlashtiruvchi kuzatishlardan foydalaniladi. Bolalar egallagan bilimlarini mehnat va o'yinlarda amalda qo'llaydilar.

Bunda tarbiyachi ”Uchinchi mingyillikning bolasi“ dastur vazifalariga, bolaning qobiliyat darajasiga hamda tevarak-atrofdagi tabiiy muhitga tayanadi. Mazkur mashg‘ulot mazmunini tanlashda uning ish tizimidagi o‘rni (mashg'ulotda boshlang‘ich bilimlarni shakllantirish jarayoni sodir bo‘lyaptimi, yoki ular boyitilib bir tizimga solinyaptimi, bilimlarni qo‘llash mashq qilinyaptimi va shu kabilar)ni aniqlash lozim. Bu o‘rinda tarbiyachi darsning maqsadi va mazmuniga qarab turli metodlarni qo‘llaydi.

Bunda maktabgacha ta’lim muassasalarida tashkil etilgan tabiat burchagining ahamiyati juda beqiyosdir bolaga tabiat va undagi borliq haqida tushuncha berishda va unga qanday munosabatda bo‘lishni tushuntirishning eng avzal turi bu tabiat burchagidir.

Bolalar bog‘chasida bolalarni tabiat bilan tanishtirish u bilan doimo bevosita munosabatda bo‘lishni talab qiladi. Buni ta’minlovchi shartlardan biri bolalar bog‘chasida jonii tabiat burchagiga ega bo‘lishdir. Bolalarni tabiat bilan uzviy, davomli va sistemali tarzda tanishtirish ularda jonii tabiat burchagida yashovchilar haqida chuqur va puxta bilimlarni, mehnat, malaka hamda ko‘nikmalarni hosil qilish, kuzatuvchanlikni o‘stirish uchun sharoit yaratadi. Ana shu malaka va ko‘nikmalar asosida tabiatga ehtiyotkorona munosabat ham, unga qiziqish ham tarbiyalanadi.

Tabiat burchagi bolalarning diqqatini burchakda yashovchi bir necha hayvonlarga, uiarning o‘ziga xos belgilariga qaratish va shu bilan bolalarning chuqur,

mustahkam bilimga ega bo‘lishlariga imkon yaratadi. Tabiatda bolalar uchratadigan hayvon va o‘simliklarning xilmaxilligi ular hayotidagi umumiy, ahamiyatli hamda qonuniy tomonlarni ajratib ko‘rsatishni qiyinlashtiradi. Cheklangan miqdordagi maxsus tanlangan obyektlar bilan tabiat burchagida tanishtirish bu murakkab hamda muhim vazifani hal etish imkoniyatini beradi. Tabiat burchagida yashovchilarning fazoviy yaqinligi ham ahamiyatlidir. Bolalar, masalan, akvariumdagi baliqlarni yaxshilab ko‘rish, ularni uzoq muddat davomida kuzatish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirishda interfaol usullardan foydalanish darslarning qiziqarli va esda qolarli bo‘lishini ta’minlaydi. Bu metodlar bolalarda faqatgina ekologik bilimlarni shakllantirib qolmay, balki ularda nutq, mantiqiy fikrlash, atrof-muhitga nisbatan g‘amxo‘rlik va mas’uliyat hissini ham rivojlantiradi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tabiat mashg‘ulotlarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish – kelajakda ekologik madaniyatli shaxsni tarbiyalashning mustahkam poydevoridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Djanpeisova G.E., Rasulxo‘jayeva M.A Tabiat bilan tanishtirish T.: Innovatsiya Ziyo, 2020.-320 b.

2. Djabborova X.D. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik ta’lim -tarbiya berishning o‘ziga xosligi. T.: Tarbiyachi. 2000.

3. Hasanboyeva O.. Jabborova H.. Nodirova Z.. Tabiat bilan tanishtirish metodikasi. - T.: Cho‘lpon Qo‘llanma -. 2006.

4. Haydarov H., S.NishonovaTabiatshunoslik asoslari va bolalarni atrof-tabiat bilan tanishtirish. T.: Tarbiyachi. 1992.

5. Haydarova, D.R. (2020.) Pragmatik analysis of the linguistic of person-referencing deixis and pronouns referring to it in the uzbek language. Journal of Critical Reviews, 7(5), 350-354

6. Jo‘rayev N. va boshqalar “Ekologiya huquqi” T.: Adabiyot jamg‘armasi. 2001.

7. Jalolova G.Q “Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlash”., metodik tavsiyalar. Toshkent, 2004-yil.

8. Kamolho‘jayev Sh.M.. “Tabiatshunoslik asoslari”. - T.: “Moliya” Qo‘llanma-2002.

9. KayumovaN. Maktabgacha pedagogika. T: TDPU 2013.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MATEMATIK TASAVVURLARNI RIVOJLANTIRISHDA O‘YIN VA MASHG‘ULOTLAR INTEGRATSIYASI

Odina Boymatova Bahodir qizi

Guliston davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta'lim yo'nalishini magistranti

Email:odinaboymatova2@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezis maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tasavvurlarni rivojlantirishda o‘yin va mashg‘ulotlar integratsiyasining ahamiyatini ochib beradi. Tadqiqotda bolalarning yoshi va psixologik xususiyatlariga mos keladigan o‘yinlar hamda mashg‘ulotlarni tanlash, ularni samarali integratsiya qilish usullari ko‘rib chiqiladi. O‘yinlar orqali bolalarning mantiqiy fikrlash, sonlar bilan

ishlash, geometrik shakllarni tanish kabi koʻnikmalari qanday rivojlanishi nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, mashgʻulotlarni oʻyin elementlari bilan boyitish orqali ta'lim jarayonini yanada qiziqarli va samarali tashkil etish yoʻllari taklif etiladi. Tezisdir mazkur integratsiyaning bolalarning intellektual rivojlanishiga ijobiy ta'sir koʻrsatishi hamda kelajakdagi oʻquv faoliyatiga tayyorlashdagi rolini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: maktabgacha yosh, bolalar, matematik tasavvurlar, oʻyin, mashgʻulotlar, integratsiya, rivojlantirish, intellektual rivojlanish.

Аннотация: Данный тезис раскрывает важность интеграции игр и занятий в развитии математических представлений у детей дошкольного возраста. В исследовании рассматриваются подбор игр и занятий, соответствующих возрастным и психологическим особенностям детей, методы их эффективной интеграции. Через игры теоретически и практически анализируется, как развиваются у детей такие навыки, как логическое мышление, работа с числами, распознавание геометрических фигур. Также предлагаются способы организации более интересного и эффективного образовательного процесса путем обогащения занятий игровыми элементами. В тезисе подчеркивается, что данная интеграция положительно влияет на интеллектуальное развитие детей и их роль в подготовке к будущей учебной деятельности.

Ключевые слова: дошкольный возраст, дети, математические представления, игра, занятия, интеграция, развитие, интеллектуальное развитие.

Abstract: This thesis reveals the importance of integrating games and activities in the development of mathematical representations in preschool children. The study examines the selection of games and activities that correspond to the age and psychological characteristics of children, as well as methods for their effective integration. Through games, theoretically and practically analyzes how children develop skills such as logical thinking, working with numbers, and recognizing geometric shapes. Additionally, ways to organize the educational process more engagingly and effectively by enriching lessons with game elements are proposed. The thesis emphasizes the positive impact of this integration on children's intellectual development and its role in preparing them for future educational **activities.**

Keywords: preschool age, children, mathematical representations, game, classes, integration, development, intellectual development.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tasavvurlarni shakllantirish – bu ularning kelgusi ta'lim faoliyatlari uchun muhim poydevor yaratishdir. Ushbu yoshdagi bolalarning dunyoni o'rganish uslubi aynan o'yin va faol mashg'ulotlar bilan chambarchas bog'liq. Shu sababli, o'yin va mashg'ulotlarni integratsiyalash usuli maktabgacha ta'limda matematik tasavvurlarni samarali rivojlantirishning dolzarb yo'nalishi hisoblanadi. Ushbu yondashuv bolalarning faol ishtirokini ta'minlaydi, ularda tabiiy qiziqishni uyg'otadi va murakkab matematik tushunchalarni oson, qiziqarli shaklda o'zlashtirishlariga yordam beradi. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari va pedagogik izlanishlar ham aynan mana shu integrativ yondashuvning afzalliklarini tasdiqlamoqda. Mazkur mavzu, bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda,

o'yin va mashg'ulotlarni hamohang qo'llash orqali matematik tasavvurlarni rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilishga qaratilgan.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tasavvurlarni rivojlantirish jarayonida o‘yin va mashg‘ulotlar integratsiyasining samaradorligini ilmiy asosda o‘rganishdan iborat. Mazkur maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: birinchidan, maktabgacha yoshdagi bolalar uchun matematik tasavvurlarning mazmun-mohiyati va rivojlanish xususiyatlarini nazariy jihatdan tahlil qilish; ikkinchidan, bolalarning yosh xususiyatlariga mos keladigan o‘yinlar va mashg‘ulotlarning didaktik asoslarini ishlab chiqish va tadbiq etish; uchinchidan, o‘yin va mashg‘ulotlar integratsiyasining bolalarning miqdor, shakl, fazo, vaqt kabi asosiy matematik tushunchalarni o‘zlashtirishiga ta’sirini aniqlash; to‘rtinchidan, mazkur integratsiyaning bolalarning mantiqiy tafakkuri, kuzatuvchanligi va ijodkorligini rag‘batlantirishdagi o‘rnini baholash; beshinchidan, olingan natijalarni umumlashtirib, maktabgacha ta’lim muassasalarida matematik tasavvurlarni rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

Ushbu tadqiqot maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tasavvurlarni rivojlantirishda o‘yin va mashg‘ulotlar integratsiyasining samaradorligini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqotning asosiy uslubi eksperimental bo‘lib, unda nazariy va amaliy bosqichlar o‘rin olgan. Nazariy bosqichda maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tasavvurlarning shakllanishi, o‘yin va mashg‘ulotlarning pedagogik ahamiyati hamda ularning integratsiyasiga oid ilmiy-nazariy adabiyotlar atroflicha o‘rganildi. Amaliy bosqichda esa eksperimental guruhlarda nazariyadan kelib chiqqan holda ishlab chiqilgan o‘yinlar va mashg‘ulotlar integratsiyasiga asoslangan ta’lim jarayoni olib borildi. Tadqiqot natijalarini tahlil qilishda statistik metodlardan foydalanildi. Bu esa o‘yin va mashg‘ulotlar integratsiyasining bolalarning son, miqdor, fazoviy munosabatlar, shakl va geometrik jismlar haqidagi tasavvurlarini rivojlantirishdagi ta’sirini ob’ektiv baholash imkonini berdi. Tadqiqot jarayonida kuzatuv, suhbat, test sinovlari kabi usullar ham qo‘llanildi.

Ushbu tadqiqotning natijalari maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tasavvurlarni rivojlantirishda o‘yin va mashg‘ulotlar integratsiyasining samaradorligini tasdiqlaydi. Tajriba-sinov jarayonida kuzatuvlar shuni ko‘rsatdiki, integratsiyalashgan yondashuv bolalarning son, miqdor, shakl, fazo kabi asosiy matematik tushunchalarni o‘zlashtirish darajasini sezilarli darajada oshirdi. O‘yin elementlarining mashg‘ulotlarga qo‘shilishi bolalarning faolligini, qiziqishini va ijodiy yondashuvini rag‘batlantirdi. Natijada, bolalar muammolarni yechishda yanada mustaqil va ijodiy fikrlash qobiliyatini namoyon etdilar. Shuningdek, bu integratsiya bolalarda mantiqiy fikrlash, tartiblash, taqqoslash va umumlashtirish ko‘nikmalarining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi. Olingan natijalar maktabgacha ta’lim muassasalarida matematik tasavvurlarni shakllantirish jarayonini takomillashtirish uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega

Mazkur tadqiqot maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tasavvurlarni rivojlantirishda o'yin va mashg'ulotlar integratsiyasining ahamiyatini atroflicha o'rganishga bag'ishlandi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'yin va mashg'ulotlarni

uyg'unlashtirish bolalarning son, miqdor, shakl, fazo kabi asosiy matematik tushunchalarni ongli va faol o'zlashtirishlariga yordam beradi. Integrativ yondashuv bolalarning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rag'batlantirib, ularning matematikaga bo'lgan qiziqishlarini oshiradi. Tajribaviy-sinov ishlari jarayonida qo'llanilgan turli o'yin va mashg'ulotlar tizimi bolalarning matematik bilimlarini mustahkamlab, amaliy ko'nikmalarini shakllantirdi. Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'lim muassasalarida o'yin va mashg'ulotlar integratsiyasidan samarali foydalanish bolalarda mustahkam matematik asosni yaratishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Ushbu yondashuv kelajakda bolalarning maktab ta'limiga tayyorgarligini oshirishga va ularning intellektual rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Qodirov, B. (2019). Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan matematik tasavvurlarni rivojlantirish usullari. Toshkent: TDPU nashriyoti.

2. Nuriddinova, N. (2021). O‘yin orqali maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tushunchalarni shakllantirish. Ta'lim va tarbiya, 2(1), 45-52.

3. Sobirova, D. (2020). Integration of Games and Activities in Developing Mathematical Concepts in Preschool Children. International Journal of Early Childhood Education, 5(3), 112-125.

4. Juraeva, G. (2018). Bolalar bog‘chasida matematik rivojlanish. Toshkent: Yangi asr avlodi.

5. Williams, S. (2017). Play-based learning for early years mathematics. Routledge.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA O‘YIN FAOLIYATINI TASHKIL ETISH (3-4 YOSH BOLALARDA)

Boxodirova Dilafro‘z Shuhratjon qizi

Guliston davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni o‘yin faoliyatini tashkil etish 3-4 yoshli bolalarda o‘yin faoliyati haqida fikr bildirilgan.

Kalit so‘zlar: bolalar,ro‘lli o‘yinlar, fantaziya kapsulasi, faoliyat jarayon.

Аннотация. В данной статье рассматриваются организация игровой деятельности детей дошкольного возраста, а также высказываются мнения об игровой деятельности детей 3-4 лет

Ключевые слова: Дети,Ролевые игры, капсула фантазии, деятельность, процесс.

Abstrakt. This article discusses the organization of play activities for preschool children and presents opinions about the play activites of children aged 3-4 years.

Keys words : Children,Role-playing gemes,fantasy capsule,activity, process.

Bugungi kunda Maktabgacha yoshdagi bolalarda o‘yin faoliyatini tashkil etish juda muhim jarayon hisoblanadi.Ayniqsa 3-4 yoshli bolalarda o‘yin faoliyatini to‘g‘ri taqsimlash kerak.Bu yoshda bolalar qisqa vaqt diqqatini jamlaydi (10-15daqiqa).O‘yinlar sodda tushunarli va qiziqarli bo‘lishi kerak.Bolalar serharakat bo‘ladi. Yugurish, sakrash, to‘p o‘ynash kabi o‘yinlar jismoniy rivojlanishga yordam

beradi."Doktor", "Oila", "Do‘kon", kabi o‘yinlar orqali bola kattalarga taqlid qiladi va nutqi hamda ijtimoiy ko‘nikmalari rivojlanadi.O‘yin maydoni xavfsiz, o‘yinchoqlar esa yoshi uchun mos va zararli bo‘lmasligi zarur.Bola o‘yinchoqni o‘zi tanlashi va o‘yinni mustaqil davom ettirishiga sharoit yaratishi kerak.Tarbiyachi o‘yinni nazorat qiladi, yo‘naltiradi, lekin ortiqcha aralashmaydi .O‘yin jarayonida savol -javob qilish , suhbatlashish orqali bolalarning so‘z boyligi oshiriladi.3-4 yoshli bolalar o‘yinni qiziqarli, xavfsiz,yoshiga mos va rivojlantiruvchi bo‘lishi kerak."Fantaziya Kapsulasi" usuli Tarbiyachi kichik yopiq quti yoki "Sirli Kapsula tayyorlaydi.Har kuni kapsula ichiga turli predmetlar (tugma, kichik o‘yinchoq, barg, mato bo‘lagi qo‘shiqcha va boshqalar) solinadi.Bolalar kapsulani ochib ichidagi buyum asosida o‘zlari o‘yin ssenariysi o‘ylab topadilar.

Tashkil etish:

1.Bolalar aylana bo‘lib o‘tiradi

2. Kapsula tantanali tarzda ochiladi.

3 .Ichidan chiqqan buyum asosida savollar beriladi:

Bu nima bo‘lishi mumkin?

Qayerda yashaydi?

U nima?

4 .Bolalar birgalikda ro‘lli o‘yinlar tuzadilar .

5.O‘yin jarayonida har bola ishtirok etadi .

Afzalliklari:

Tasavvur va fantaziyani rivojlantiradi.

Nutq faoliyatini faollashtiradi.

Mustaqil fikrlashni shakllantiradi.

Ijtimoiy muloqotni kuchaytiradi.

Noadatiyligi shundaki:O‘yin tayyor ssenariy asosida emas balki bolalarning o‘z tasavvuri asosida yaratiladi.Har kuni yangi kapsula -yangi syujet degani.Lev Vgotskiy ta’kidlashicha, o‘yin maktabgacha yoshdagi bolaning yetakchi faoliyati hisoblanadi . Ayniqsa 3-4 yosh davrida bola o‘yin orqali kattalarning ijtimoiy rollarini o‘zlashtiradi, nutq va tafakkuri rivojlantiradi, tasavvur (xayol) faoliyatini kuchaytiradi ,xulq atvorini boshqarishni o‘rganadi.

"Fantaziya Kapsulasi orqali tarbiyachi quyidagi qoidalarga amal qilishingiz kerak.

1.Buyumlar xavfsiz bo‘lishi kerak.

2.Topshiriq yoshga mos bo‘lishi kerak.

3.Bolalarning erkin fikri cheklanmaydi.

4. Har bir bola rag‘batlantiradi.

5.Mashg‘ulot o‘yin tarzida tashkil etiladi

Fantaziya kapsuladan foydalanish quyidagi afzalliklarga ega:

1.Ijodkorlikni rivojlantiradi- Bola o‘zi mustaqil ravishda voqea va obrazlar o‘ylab topadi .Bu kreativ tafakkurni kuchaytiradi.

2.Nutq rivojlanadi. Hikoya tuzish tasvirlash jarayonida lug‘at boyligi ortadi va bog‘lanishli nutq shakllanadi

3.Tasavvur kengayadi.Mavjud predmetdan yangi ma’no yaratish obrazli fikrlash rivojlanadi.

4.Mustaqil fikrlashni oshiradi. Bola tayyor javob emas, o‘z fikrini bildiradi va qaror qabul qiladi.

5.Ijtimoiy ko‘nikmalar shakllanadi.Guruhda ishlash jarayonida tinglash, fikr almashish va hamkorlik qilishni o‘rganadi.

6. Emotsional rivojlanishga yordam beradi.Bola o‘z his- tuyg‘ularini obraz va syujet orqali ifodalaydi.

Fantaziya kapsulasidan foydalanish davomida maktabgacha yoshdagi bolalarda quyidagi ko‘nikmalar shakllanadi va rivojlanadi.

1.Ijodiy tassavur va erkin fikrlash rivojlanadi.

2.Nutq va muloqot ko‘nikmalari shakllanadi.

3.Mantiqiqiy fikrlash kuchayadi.

4.Ijtimoiy -emotsional rivojlanish ta’minlanadi.

5.Mustaqillik va muammo yechish qobiliyati ortadi.

Yuqorida aytib o‘tilganidek maktabgacha ta’lim tizimining poydevori hisoblangan 3-4 yosh (kichik guruh) davri bolaning mustaqil faoliyatga qadam qo‘yish pallasi hisoblanadi .Bu davrda bola "Meni o‘zim " inqirozini boshdan kechiradi va atrofdagi kattalar hayotiga taqlid qilishga intiladi.Ushbu ehtiyojni faqatgina to‘g‘ri tashkil etilgan o‘yin orqali qondirish mumkin. 3-4 yoshli bolalarning o‘yin faoliyati o‘ziga xos psixo -fiziologik qonuniyatlarga ega . Tadqiqotlar va amaliy pedagogik kuzatishlar 3-4 yoshli bolalarda asosan syujetli -aks ettiruvchi (rolli) o‘yinga o‘tadilar .Biroq ularning diqqat barqarorligi hali past bo‘lganligi sababli bitta o‘yinning davomiyligi 10 - 15 daqiqani tashkil etadi .Bu yoshda bolalar yonma - yon o‘ynashdan (parallel - play) birgalikda o‘ynashga o‘tishni boshlaydilar. O‘yin guruhlari odatda kichik ya’ni 2- 3 nafar boladan iborat bo‘ladi. Pedagogik tadqi qotlarlarga ko‘ra , o‘yin davomida bolaning so‘z boyligi faol muloqatda bo‘lmagan bolalarga nisbatan 30 - 40 foizga tezroq boyiydi. Bola o‘yinchoqlar bilan gaplashadi,rollarni ovoz orqali ifodalaydi.

3-4 yoshli bolalarda o‘yin predmeti shartli harakterga ega bo‘ladi .Masalan oddiy yog‘och bo‘lagi bola tasavvurida telefon mashina yoki non vazifasini bajarishi mumkin.Bu esa bolani sensor va mavhum fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Kichik guruhda o‘yinni tashkil etishda tarbiyachi bevosita yo‘naltiruvchi va ishtirokchi bo‘lishi mumkin.Tarbiyachi o‘yinga buyruq berish orqali emas balki " Kelinglar , bugun qo‘g‘irchoq Oyshani shifokorga olib boramiz kim shifokor bo‘ladi ? kabi bilvosita takliflar bilan kirishi kerak .

Guruhda "Shifoxona", "Oila ", "Do‘kon", " Sartaroshxona", kabi o‘yin burchaklari yosh xususiyatiga mos xavfsiz va yorqin o‘yinchoqlar bilan ta’minlanishi zarur.Bolalalarga o‘yinchoqlarni baham ko‘rish navbat kutish va o‘yindan keyin ularni joyiga yig‘ishtirish kabi dastlabki ijtimoiy qoidalar o‘rgatiladi.3 -4 yoshli bolalarda o‘yin faoliyatini to‘g‘ri tashkil etish ularni har tomonlama (aqliy, jismoniy, nutqiy va ijtimoiy) rivojlantirishning bosh omilidir.

Tizimli yo‘lga qo‘yilgan o‘yinlar bolani maktabgacha ta’limning keyingi bosqichlariga muvaffaqiyatli moslashishini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1.Sh.M.Mirziyoyev ."Maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi Qarori

2."Ilm yo‘li" maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablari . Toshkent ,2018- yil

3.F.Qodirova, Sh.Toshpo‘latova, M.A’zamova "Maktabgacha pedagogika "Darslik Toshkent, 2019 -yil

4.Выготский.Л.С ."Игра и ее роль в психеческом развитии ребенка"// Вопросы психологии .1996.

5 . Elkonin D.B" Psixologiya igri " (O‘yin psixologiyasi) . Moskva , Pedagogika , 1978- yil.

EMOTSIONAL INTELLEKT TUSHUNCHASI VA UNING PSIXOLOGIK MOHIYATI

Sunnatova Yulduz Baxtiyor qizi

Guliston Davlat Universiteti

Psixologiiya va Ijtimoiy fanlar fakulteti 4-SHOB magistranti

E-mail: sunnatovayulduz317@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada emotsional intellekt va uning psixologik mohiyati va rivojlanish tarixi haqida so‘z boradi. Emotsional intellekt insonning o‘z his-tuyg‘ularini anglash, ularni boshqarish, boshqalarning emotsiyalarini tushunish va samarali muloqot o‘rnatish qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: Emotsional intelekt, motivatsiya, mexanizm, idrok, ong, kognitivlik, component, empatiya, manipulyatsiya, konsepsiyasa, fenomen.

Аннотация: В данной статье рассматривается эмоциональный интеллект, его психологическая природа и история развития. Эмоциональный интеллект включает в себя способность человека понимать собственные эмоции, управлять ими, понимать эмоции других и эффективно общаться**.**

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, мотивация, механизм, восприятие, сознание, познание, компонент, эмпатия, манипуляция, концепция, феномен.

Abstract: This article discusses emotional intelligence and its psychological essence. Emotional intelligence includes a person’s ability to understand their own feelings, manage them, recognize the emotions of others, and establish effective communication.

Keywords: Emotional intelligence, motivation, mechanism, perception, consciousness, cognition, component, empathy, manipulation, concept, phenomenon.

Ushbu maqolada emotsional intelekt tushunchasi va uning psixologik mohiyati haqida so‘z boradi.avvalambor Emotsional intelekt ozi nima savolga tao‘xtalaylik Emotsional intellekt (qisqartirilgan EI) - bu insonning his-tuyg‘ularni tan olish, boshqa odamlarning va o‘zlarining niyatlari, motivatsiyalari va istaklarini tushunish, shuningdek, amaliy muammolarni hal qilish uchun o‘z his-tuyg‘ularini va boshqa

odamlarning his-tuyg‘ularini boshqarish qobiliyatining yig‘indisi S.J. Stein va Howard Bookning kamroq tarqalgan ta’rifiga ko‘ra, emotsional intellekt, intellektning keng tarqalgan tushunchasidan farqli o‘laroq, "Vaziyatlarni to‘g‘ri talqin qilish va ta’sir qilish, boshqalarning xohish va ehtiyojlarini intuitiv ravishda anglash, ularning kuchli va zaif tomonlarini bilish, stressga dosh berish va jozibali bo‘lish qobiliyatidir." Bugungi kunga kelib, emotsional intellekt bir nechta nazariyalar bilan tavsiflanadi: emotsional va intellektual qobiliyatlar nazariyasi J. Mayer, P. Salovey, D. Karuzo ; R. Bar-On tomonidan emotsional intellektning kognitiv bo‘lmagan nazariyasi; D. Goulmanning emotsional kompetentsiya nazariyasi; D.Lyusin tomonidan emotsional intellektning ikki komponentli nazariyasi. Shu bilan birga, barcha tadqiqotchilar o‘zlari o‘rganayotgan konstruksiyani “emotsional intellekt” deb atashlariga qaramay, ularning o‘rganilayotgan hodisaning psixologik mohiyati haqidagi fikrlari turlicha.

Mark Uilyams va Denni Penman o‘zlarining "Mindfulness" kitobida hissiyotlarni quyidagicha ta’riflashadi: "Ular fikrlar, his-tuyg‘ular, tana sezgilari va impulslar to‘plamidir. Barcha elementlar bir-biri bilan o‘zaro ta’sir qiladi va umumiy kayfiyatni kuchaytirishi yoki susaytirishi mumkin."Har qanday his-tuyg‘u qabul qilinishi yoki rad etilishi mumkin. Biroq, his-tuyg‘ularni bostirish tavsiya etilmaydi. Bu nevrozlarga va hayotdan norozilikka olib keladi. 1995-yilda ilmiy jurnalist Daniel Goleman "Emotsional intellekt" nomli mashhur ilmiy kitobini nashr etdi, unda u emotsional intellekt nazariyasining rivojlanish tarixini tasvirlab berdi, emotsional intellektning zamonaviy ilmiy tushunchasini ko‘rib chiqdi va hatto keyinchalik "aralash model" deb nomlangan o‘zining emotsional intellekt modelini taqdim etdi. Goleman model emotsional intellekt besh komponentdan iborat ekanligini ta’kidlaydi.

-O‘z-o‘zini anglash - qaror qabul qilishda o‘z his-tuyg‘ulari va motivatsiyalarini aniqlash, kuchli va zaif tomonlarini tan olish va maqsadlari va qadriyatlarini belgilash qobiliyati.

-O‘zini boshqarish - his-tuyg‘ularini boshqarish va impulslarini jilovlash qobiliyati.

-Motivatsiya - shunchaki maqsadga erishish uchun intilish qobiliyati.

-Empatiya - qaror qabul qilishda boshqalarning his-tuyg‘ularini hisobga olish qobiliyati, shuningdek, boshqalarga hamdardlik bildirish qobiliyati.

-Ijtimoiy ko‘nikmalar - odamlar bilan munosabatlarni o‘rnatish, boshqalarni manipulyatsiya qilish va ularni kerakli yo‘nalishga yo‘naltirish qobiliyati.

1996-yilda Reuven Bar-On Torontoda bo‘lib o‘tgan Amerika Psixologiya Assotsiatsiyasi yig‘ilishida o‘zining yangi EQ-i (Emotsional Quotient Inventory) testini taqdim etdi. Ushbu test emotsional intellektni baholash uchun bir qator savollarni o‘z ichiga olgan bo‘lib, keyinchalik u "emotsional intellektning Bar-On modeli"ga aylandi. 21-asrning boshlarida hissiy intellekt konsepsiyasining rivojlanishi davom etdi, Peter Solovey, John Mayer, Howard Gardner va Konstantin Vasilis Petridis tomonidan ushbu mavzu bo‘yicha ko‘plab yangi nashrlar yaratildi. Miyaning hissiy intellekt mexanizmlari haqida ma’lumotlar to‘plana boshladi.

Emotsional intellekt mavzusidagi birinchi nashr P. Salovey va D. Mayerning ishi edi. Mualliflar emotsional intellektni, hissiyotlarda mavjud bo‘lgan ma’lumotlarni qayta ishlash qobiliyati sifatida aniqladilar: emotsiyalarning ma’nosini hissiy ma’lumotlardan, ularning bir-biri bilan aloqalarini aniqlash, fikrlash va qaror qabul qilish uchun asos sifatida qilishgan.

J.Mayer, Salovey va Karuso hissiy intellektning faqat to‘rtta komponentini aniqlaydilar:

1.His-tuyg‘ularni idrok etish - bu boshqalardagi his-tuyg‘ularni (yuz ifodalari, imo-ishoralar, tashqi ko‘rinish, yurish, xulq-atvor va ovozdan) aniqlash, shuningdek, o‘z his-tuyg‘ularini aniqlash qobiliyatidir.

2. Fikrlashni rag‘batlantirish uchun his-tuyg‘ulardan foydalanish - bu insonning (asosan ongsiz ravishda) fikrlash jarayonini faollashtirish, o‘zida ijodkorlikni uyg‘otish, his-tuyg‘ularni rag‘batlantiruvchi omil sifatida ishlatish qobiliyatidir.

3. Tuyg‘ularni tushunish - bu hissiyotning sababini aniqlash, fikrlar va his-tuyg‘ular o‘rtasidagi bog‘liqlikni anglash, bir hissiyotdan boshqasiga o‘tishni aniqlash, vaqt o‘tishi bilan hissiyotning rivojlanishini bashorat qilish, shuningdek, munosabatlardagi his-tuyg‘ularni talqin qilish va murakkab (ikki tomonlama, noaniq) his-tuyg‘ularni tushunish qobiliyatidir.

4. Hissiy boshqaruv - bu o‘z his-tuyg‘ularini va boshqalarning his-tuyg‘ularini maqsadlarga erishish uchun bo‘ysundirish, uyg‘otish va yo‘naltirish qobiliyatidir. Bunga mantiqiy zanjirlarni qurishda, turli muammolarni hal qilishda, qarorlar qabul qilishda va o‘z xatti-harakatlarini tanlashda his-tuyg‘ularni hisobga olish qobiliyati ham kiradi.

Hozirgi vaqtda emotsional intellekt fenomenini o‘rganish psixologiya fanining eng dolzarb yo‘nalishlaridan biridir. Bu konstruktsiya ko‘plab olimlar, shuningdek, boshqaruvchilar faoliyatining kommunikativ komponenti samaradorligini oshirish ustida ish olib borayotgan amaliyotchilar emotsional intellektni insonning ijtimoiy muvaffaqiyatining asosi deb bilishlari sababli o‘rganilmoqda.

Rus psixologiyasida emotsional intellekt tushunchasi D. V. Lyusin tomonidan ishlab chiqilgan va taklif qilingan. Dastlab muallif emotsional intellektni o‘zining va boshqalarning his-tuyg‘ularini tushunish va ularni boshqarish qobiliyati deb ta’riflagan. Keyinchalik muallif his-tuyg‘ularni tushunish va boshqarish qobiliyati deganda nimani nazarda tutganligini batafsil aniqlagan. Tuyg‘ularni tushunish qobiliyati insonning his-tuyg‘ularni tan olishini, ya’ni o‘zida yoki boshqa odamda hissiy tajribaga ega bo‘lish haqiqatini aniqlay olishini anglatadi; aynan tuyg‘uni aniqlay oladi, ya’ni o‘zi yoki boshqa odam qanday his-tuyg‘ularni boshdan kechirayotganini va uning og‘zaki ifodasini topadi; bu his-tuyg‘ularni keltirib chiqargan sabablarni va u qanday oqibatlarga olib kelishini tushunadi.

Tuyg‘ularni nazorat qilish qobiliyati insonning his-tuyg‘ularning intensivligini boshqarishi, birinchi navbatda, haddan tashqari kuchli his-tuyg‘ularni susaytirishi(bo‘g‘ishi) mumkinligini anglatadi; his-tuyg‘ularning tashqi ifodasini nazorat qila oladi; agar kerak bo‘lsa, beixtiyoriy shaklda u yoki bu his-tuyg‘ularni o‘zida uyg‘otishi mumkin.

D.V. Lyusinning ta’kidlashicha, his-tuyg‘ularni tushunish qobiliyati ham, emotsiyalarni boshqarish qobiliyati ham o‘z his-tuyg‘ulariga, ham boshqa odamlarning his-tuyg‘ulariga yo‘naltirilishi mumkin. Muallif ikkita yangi tushunchani taqdim etadi: shaxs ichidagi va shaxslararo emotsional intellekt, bu D.Goulmanning shaxsiy malakalar nazariyasi (o‘zini qanday boshqarishni aniqlash qobiliyati) va ijtimoiy ko‘nikmalar (odamlar bilan munosabatlarni qanday boshqarishni aniqlash qobiliyati) bilan qisman mos keladi.

Shunday qilib, emotsional intellektni o‘rganishga bag‘ishlangan ko‘plab ishlarga qaramasdan, u yetarli darajada o‘rganilmaganligicha qolmoqda, bu bizning tadqiqotimizning yanada dolzarbligini tasdiqlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Smith, M.K. (2002) «Howard Gardner and multiple intelligences», TheEncyclopedia of Informal Education, downloaded from http: www.infed.org thinkersGardner.htm Arxivnaya kopiya ot 2 noyabrya 2005 na Wayback Machine on October 31, 2005.
2. Стивен Д. Дж. Стейн, Говард И. Книга «Эмоциональный интеллект и успех». — Balance Business Books, 2007. — 384 с.
3. Goleman, D. (1998). Working with emotional intelligence. New York: Bantam Books
4. Vladimir Kosonogov, Elena Vorobyeva, Ekaterina Kovsh, Pavel Ermakov. A review of neurophysiological and genetic correlates of emotional intelligence (angl.) G‘G‘ International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education. — 2019.
5. Косоногов В. В., Воробьева Е. В., Ковш Е. М., Ермаков П. Н. “Мозговая организация и генетические корреляции эмоционального интеллекта” Мир науки. — 2018. — № 2. — ISSN 2309-4265.
6. The Four Branch Model of Emotional Intelligence. Data obraheniya: 26 iyunya 2015. Arxivirovano iz originala 9 iyulya 2015 goda.
7. Гоулман Д., Бояцис Г., Макки Э. Эмоциональное лидерство: Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта Г'Д. Гоулман, Г. Бояцис, Э. Макки. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2008. – 301 с.
8. Лучин Д.В. Способность воспринимать и эмоционально: Психометрический и когнитивный аспект Г.А. Емельянов (ред.), Социальные знания и эпоха политических и экономических перемен. М.: Смо'сл, 2000.
9. Умаров Б.М., Муротмусаев К.Б. Хамдамов Х.К. Психологические особенности эмоционального интеллекта в лидерской деятельности. №11, ноябрь 2022 г., стр. 291-301.
10. Umarova G.A. Sunnatova Yu.B. BOLALARDA BADIIY-ESTETIK QOBILIYATNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK AHAMIYATI.2025-yil, dekabr.

MAKTABGACHA YOSHDAGI KATTA VA TAYYORLOV GURUHI BOLALARIDA ZAMONAVIY VA AKT TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA MATEMATIK TASAVVURLARINI SHAKLLANTIRISH.

Xayrullayeva Farida Azamatjon qizi,
Guliston davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim
yo‘nalish talabasi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi katta va tayyorlov guruhidagi bolalarda zamonaviy va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) asosida matematik tasavvurlarni shakllantirish jarayonini o‘rganishga bag‘ishlangan. Maktabgacha ta'lim davrida bolalarda matematik tushunchalarni shakllantirish ularning intellektual rivojlanishi, mantiqiy fikrlash qobiliyatini oshirish va maktabga tayyorgarlik ko‘rishda muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy pedagogik metodlar, interaktiv o‘yinlar va AKT vositalaridan foydalanish orqali bolalarning matematik bilimlarini yanada samarali shakllantirish imkoniyatlari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim tashkiloti, maktabgacha katta va tayyorlov guruhi, elementar matematika, zamonaviy texnologiyalar, AKT texnologiyalar.

Аннотация.В данной статье рассматривается процесс формирования математических представлений у детей старшей и подготовительной группы дошкольного возраста на основе современных информационно-коммуникационных технологий (ИКТ). Формирование математических понятий у детей в дошкольный период имеет важное значение для их интеллектуального развития, повышения логического мышления и подготовки к школе. Обсуждаются возможности более эффективного формирования математических знаний у детей с использованием современных педагогических методов, интерактивных игр и ИКТ.

Ключевые слова: Организация дошкольного образования, старшая и подготовительная группа, элементарная математика, современные технологии, технологии ИКТ.

Annotation. This article is dedicated to studying the process of forming mathematical concepts in preschool children of the senior and preparatory groups based on modern information and communication technologies (ICT). The formation of mathematical concepts during preschool education is crucial for their intellectual development, enhancement of logical thinking abilities, and preparation for school. The article discusses the possibilities of more effective formation of children's mathematical knowledge through the use of modern pedagogical methods, interactive games, and ICT tools.

Keywords: Preschool education organization, senior and preparatory group, elementary mathematics, modern technologies, ICT technologies.

Maktabgacha ta’lim tizimi bolalarning intellektual, ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tasavvurlarni shakllantirish ularning tafakkurini rivojlantirish, mantiqiy fikrlashini kuchaytirish hamda keyingi bosqich – maktab ta’limiga tayyorlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Zamonaviy ta’lim jarayonida bolalarda matematik bilimlarni shakllantirish jarayonini samarali tashkil etish uchun innovatsion pedagogik yondashuvlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) hamda interaktiv metodlardan foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi kunda ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi maktabgacha ta’lim jarayoniga ham o‘z ta’sirini ko‘rsatmoqda. Zamonaviy AKT vositalari yordamida bolalarning matematik tasavvurlarini shakllantirish jarayoni yanada qiziqarli, samarali va interaktiv tus oladi. Kompyuter texnologiyalari, multimedia vositalari, interaktiv taqdimotlar, ta’limiy dasturlar va mobil ilovalar yordamida bolalarning matematik bilimlari mustahkamlanadi, ularning bilishga bo‘lgan qiziqishi ortadi hamda mantiqiy tafakkuri rivojlanadi.

Maktabgacha yoshdagi katta va tayyorlov guruhidagi bolalar rivojlanishining o‘ziga xos psixologik xususiyatlari mavjud. Bu yoshdagi bolalar atrof-muhitni faol o‘rganishga intiladilar, narsalar o‘rtasidagi bog‘liqliklarni aniqlashga harakat qiladilar hamda turli muammolarni mustaqil hal qilishga qiziqish bildiradilar. Shu sababli matematik tasavvurlarni shakllantirish jarayoni ham bolalarning yosh xususiyatlari va psixologik rivojlanish darajasini hisobga olgan holda tashkil etilishi lozim.

Matematik tasavvurlarni shakllantirish deganda bolalarda son, miqdor, shakl, o‘lcham, vaqt, fazoviy munosabatlar hamda mantiqiy bog‘lanishlar haqidagi dastlabki tushunchalarni hosil qilish jarayoni tushuniladi. Bu jarayon bolalarning aqliy rivojlanishiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Matematik bilimlarni egallash orqali bolalarda analiz qilish, taqqoslash, umumlashtirish, tasniflash kabi aqliy faoliyat turlari rivojlanadi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida matematik tasavvurlarni shakllantirish an’anaviy metodlar bilan bir qatorda zamonaviy texnologiyalar asosida olib borilganda yanada samarali natijalar beradi. AKT texnologiyalari bolalarning dars jarayonidagi faol ishtirokini ta’minlaydi, ularning diqqatini jalb qiladi hamda bilimlarni o‘zlashtirish jarayonini osonlashtiradi. Masalan, interaktiv doskalar, multimedia taqdimotlari, animatsion o‘yinlar, elektron didaktik materiallar bolalarda matematik tushunchalarni yanada aniq va tushunarli shaklda shakllantirishga yordam beradi.

AKT texnologiyalaridan foydalanish orqali bolalarga sonlar, geometrik shakllar, o‘lchov birliklari hamda boshqa matematik tushunchalarni vizual tarzda ko‘rsatish mumkin. Bu esa bolalarda mavzuni yaxshiroq tushunish hamda mustahkamlashga yordam beradi. Masalan, multimedia taqdimotlari orqali sonlarni sanash, shakllarni ajratish yoki predmetlarni taqqoslash kabi mashg‘ulotlarni qiziqarli o‘yin shaklida tashkil etish mumkin.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarda bolalarning mustaqil fikrlashi va ijodiy faoliyati rivojlanadi. Interaktiv metodlar, masalan, “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Insert”, “Muammoli vaziyatlar” kabi usullar matematik mashg‘ulotlarni samarali tashkil etishda keng qo‘llaniladi. Bu metodlar yordamida bolalar nafaqat matematik bilimlarni o‘zlashtiradilar, balki mantiqiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish hamda jamoada ishlash ko‘nikmalarini ham rivojlantiradilar.

Katta va tayyorlov guruhidagi bolalarda matematik tasavvurlarni shakllantirish jarayonida o‘yin metodlari ham muhim ahamiyatga ega. Chunki maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o‘yin asosiy faoliyat turi hisoblanadi. AKT texnologiyalaridan foydalangan holda tashkil etilgan ta’limiy o‘yinlar bolalarning matematik bilimlarini

mustahkamlashda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Masalan, kompyuter o‘yinlari orqali sonlarni tartiblash, shakllarni aniqlash yoki predmetlarni guruhlarga ajratish kabi mashqlarni bajarish mumkin.

Shuningdek, multimedia texnologiyalari yordamida bolalarga matematik tushunchalarni real hayotiy vaziyatlar bilan bog‘lab tushuntirish mumkin. Masalan, animatsion videolar yoki interaktiv dasturlar orqali bolalarga sonlarning kundalik hayotdagi qo‘llanilishi, vaqtni aniqlash yoki predmetlarning o‘lchamini taqqoslash kabi tushunchalarni ko‘rsatish mumkin. Bu esa bolalarda matematik bilimlarni hayot bilan bog‘lash ko‘nikmasini rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Aslanova N. H. “Maktabga tayyorlov guruhi bolalarida matematik tasavvurlarni rivojlantirishning metodik asoslari” B. 2022-y.

2. Asqarova D.Q “Matematik tasavvurlarni shakllantirish nazariyasi va metodikasi” 2020-y.

3. Bashayeva T. Bolalarda shakl, rang, tovushni qabul qilishning rivojlanishi. T.: 1997-y.

4. Bikbaeva N.U. va boshqalar. Maktabgacha yoshdagi bolalarda matematik tasavvurlarni shakllantirish. T.: 1995-y.

5. Bikbaeva N.U., Ibragimova Z. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun matematik o‘yinlar. T.: O‘zPFITI, 1995-y.

6. Bikbaeva N.U., Umarova T.K. Oilada 5-6 yoshli bolalarning elementar matematik tasavvurlarini rivojlantirish. O‘zPFITI, 2015-y

BO‘LAJAK TARBIYACHILARDA KASBIY KARYERA TRAEKTORIYASINI SHAKLLANTIRISHDA "DUAL TA’LIM"NING O‘RNI

Ilmiy rahbar: Ashirova Sojida Baxromovna
Shahrisabz davlat pedagogika instituti katta o‘qituvchisi
Talaba: Hayitova Sarvinoz Mahmudovna
Maktabgacha ta'lim yo‘nalishi 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqola mazmunida bo‘lajak tarbiyachilarda kasbiy karyera traektoriyasini shakllantirishda "Dual ta’lim" ning o‘rni ilmiy tahlil qilingan bo‘lib unda kasbiy karyera va unga bo‘lgan ehtiyoj va bu ehtiyojni mazkur ta’lim turi orqali to‘ldirish masalasiga urg‘u berilgan. Bundan tashqari maqola mazmunida an’anviy ta’limning bo‘lajak mutaxassislarda kasbiy karyerani shakllantirishdagi ahamiyati va zamonaviy ta’limning bo‘lajak mutaxassislarda kasbiy karyerani rivojlantirishdagi o‘rni tahlil qilib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: karyera, metodologiya, an’anaviy ta’lim, kompetensiya, akmeologiya, professionalizm, zamonaviy ta’lim, traektoriya, motivatsiya, innovatsiya, pedagogik mahorat.

Аннотация: Содержание данной статьи представляет собой научный анализ роли «дуалистической педагогики» в формировании профессиональной карьерной траектории будущих педагогов, с акцентом на вопросе профессиональной карьеры и необходимости её наличия, а также на

удовлетворении этой потребности посредством данного вида образования. Кроме того, в статье анализируется значение традиционного образования в формировании профессиональной карьеры будущих специалистов и роль современного образования в развитии профессиональной карьеры будущих специалистов.

Ключевые слова: карьера, методология, традиционное образование, компетентность, акмеология, профессионализм, современное образование, траектория, мотивация, инновации, педагогические навыки.

Abstract: The content of this article is a scientific analysis of the role of "Dual education" in the formation of a professional career trajectory in future educators, emphasizing the issue of a professional career and the need for it, and filling this need through this type of education. In addition, the content of the article analyzes the importance of traditional education in the formation of a professional career in future specialists and the role of modern education in the development of a professional career in future specialists.

Keywords: career, methodology, traditional education, competence, acmeology, professionalism, modern education, trajectory, motivation, innovation, pedagogical skills.

Hozirgi ta’limda nazariya va amaliyotning birligi ya’ni dual ta’lim bo‘lajak tarbiyachilarda kasbiy karyerani shakllantirishning eng tezkor usuli hisoblanadi. Talaba haftaning yarmini MTTda o‘tkazsa, u ish joyidagi muammolarni ko‘radi va ularga yechim izlash orqali karyera pog‘onasining dastlabki bosqichlarini o‘zlashtiradi. An’anaviy va zamonaviy ta’limda tarbiyachi karyerasining qiyosiy tavsifini olimlar quydagicha klasfikatsiyalashadi.

An’anaviy tarbiyachi karyerasi bugungi kunda quydagicha tartibga ega deb ko‘rsatiladi.

- Faqat belgilangan dasturlarni bajarish orqali ta’lim jarayoni amalga oshiriladi
- Vertikal o‘sish ya’ni faqat lavozim o‘sishi oddiy jarayon bo‘lib qolaveradi
- Noaddatiy vaziyatlarga undash shart emas deb hisoblanadi
- Tarbiyachilar faqat qog‘oz va ko‘rgazmalardan foydalanadi
- Tarbiyachilar foaliyati faqat buyruq va ko‘rsatmalarga asoslanganligidadir
- Tarbiyachilar faoliyatida majburiy malaka oshirishning mavjudligi (5 yilda 1 marta).

Zamonaviy jamiyatda bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy karyerasi quydagi imkoniyatlarga ega bo‘lishi mumkin.

- Bolaning individual salohiyatini ochish va professional o‘sishning barqarorligi
- Gorizontal va vertikal (ekspertlik, mentorlik, innovatrlik) darajalariga erishish
- Majburiy (resurslarni boshqarish, tejamkorlik texnologiyalari) bilan ishlashdagi mahorat
- Raqamli platformalar, AKT va sun’iy intellekt elementlari bilan ishlash mahoratining mavjud bo‘lishi
- Pedagogik diplomatiya va ota-onalar bilan hamkorlik ishlarining yuqori saviyada tashkil etilishi

- Uzluksiz o‘z-o‘zini rivojlantirish ishlarining tartib va tizimli tarzda amalga oshirilishi

Shunday qilib, bo‘lajak tarbiyachilarda kasbiy karyerani shakllantirish faqatgina bilimlarni uzatish emas, balki ularda "professional o‘zlikni anglash" (Professional Identity) jarayonini boshqarishdir. Tizimli, faoliyatli va akmeologik yondashuvlarning sintezi tarbiyachini nafaqat bugungi kunning ijrochisi, balki kelajakning innovatori sifatida tayyorlashga xizmat qiladi.

Bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy muvaffaqiyati bir necha omillarning muvozanatiga bog‘liq va ular quydagilar;

Shaxsiy sifatlar (30%): Bolaga muhabbat, sabr-toqat, emotsional intellekt va mas’uliyat. Bu karyeraning axloqiy asosi. Bilim va metodika (30%): Pedagogik va psixologik nazariyalar, iqtisodiy savodxonlik, "Ilk qadam" dasturini mukammal bilish. Muloqot va diplomatiya (20%): Ota-onalar, hamkasblar va rahbariyat bilan samarali muloqot o‘rnatish san’ati. AKT va innovatsiyalar (20%): Zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash va doimiy yangilikka intilish.

Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan isloh qilish va uni sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish bevosita bo‘lajak tarbiyachilarning kasbiy tayyorgarligi va ularning o‘z karyerasiga bo‘lgan munosabatiga bog‘liqdir. Birinchidan, zamonaviy sharoitda tarbiyachi karyerasi tushunchasi o‘zining an’anaviy mazmunidan voz kechib, yanada kengroq va dinamikroq ahamiyat kasb etmoqda. Karyera — bu shunchaki muassasa iyerarxiyasida yuqori lavozimni egallash emas, balki pedagogning o‘z professional sohasida muntazam ravishda "cho‘qqi" (akme) sari intilishi, o‘zining individual pedagogik uslubini yaratishi va intellektual salohiyatini jamiyat manfaatiga yo‘naltirishidir. Ikkinchidan, metodologik yondashuvlarning (tizimli, faoliyatli va akmeologik) o‘zaro sintezi tarbiyachi karyerasini shakllantirishning eng samarali mexanizmi ekanligi isbotlandi. Tizimli yondashuv karyeraning yaxlitligini va muhit bilan aloqadorligini ta’minlasa, faoliyatli yondashuv talabalarning amaliy ko‘nikmalar orqali o‘z yo‘lini topishiga xizmat qiladi. Akmeologik yondashuv esa mutaxassisni umr bo‘yi o‘z-o‘zini rivojlantirishga undovchi ichki motivatsiyani shakllantiradi. Uchinchidan, tarbiyachining kasbiy karyerasi uning iqtisodiy kompetentligi bilan uzviy bog‘liqdir. Bugungi bozor iqtisodiyoti davrida o‘z resurslarini (vaqt, bilim, metodika) oqilona boshqara oladigan, tejamkorlik texnologiyalarini ta’lim jarayoniga tatbiq etadigan va tadbirkorlik tafakkuriga ega bo‘lgan pedagoglar mehnat bozorida eng raqobatbardosh kadrlar bo‘lib qolmoqda. Shuning uchun ham iqtisodiy tushunchalarni shakllantirish karyera o‘sishining muhim "katalizatori" sifatida baholanishi lozim. To‘rtinchidan, bo‘lajak tarbiyachilarda karyerani rejalashtirish ko‘nikmasini oliy ta’lim bosqichidayoq shakllantirish zarur. Buning uchun oliy o‘quv yurtlarida nafaqat nazariy bilim berish, balki talabalarning shaxsiy "Professional karyera xaritasi"ni yaratishlariga metodik ko‘mak berish, mentorlik va "ustoz-shogird" an’analarini yangi bosqichga ko‘tarish lozim deb hisoblaymiz.

Xulosa qilib aytganda, metodologik jihatdan to‘g‘ri shakllantirilgan kasbiy karyera - bu tarbiyachining jamiyatdagi ijtimoiy nufuzini oshirish bilan birga, maktabgacha ta’lim tizimining barqaror rivojlanishini ta’minlovchi kafolatdir. Zero,

ma’rifatli va o‘z ustida tinimsiz ishlovchi tarbiyachigina jamiyatga ma’rifatli avlodni yetkazib berishga qodirdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida O‘RQ-595-son T.: 2019-yil 16-dekabr
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida PF-5714-son – T.: 2019-yil 8-may
3. "Ilk qadam" davlat o‘quv dasturi. (Takomillashtirilgan ikkinchi nashr). – T.: 2022-yil
4. Nishonova Z.T. Pedagogik psixologiya: darslik – T.: "O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti, 2021-yil
5. G‘oziyev E.G‘. Yosh davrlari psixologiyasi: darslik. – T.: "Universitet", 2020-yil
6. Shodmonova Sh.S. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi: Darslik. – T.: "Fan va texnologiyalar", 2019-yil
7. Ziyomuhammadov B. Pedagogika o‘quv qo‘llanma. – T.: "Turon-Iqbol", 2021-yil
8. Abdurahmonov Q. X. Inson resurslarini boshqarish: darslik – T.: "Fan", 2020-yil

MAKTABGACHA TA’LIMDA RIVOJLANISH MARKAZLARI INTEGRATSIYASINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA LOYIHALASH METODIKASI

Raxmatova Maftuna Uktamjan qizi

Qarshi davlat universiteti 13.00.08 Maktabgacha ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi ixtisosligi tayanch doktaranti

E-mail:maftunaraxmatova@gmail.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida rivojlanish markazlari faoliyatini raqamli texnologiyalar orqali integratsiyalashning pedagogik mexanizmlari tadqiq etiladi. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi asosida tashkil etilgan markazlar o‘rtasidagi o‘zaro aloqadorlikni AKT vositalari yordamida loyihalash metodikasi va uning tarbiyalanuvchilar tayanch kompetensiyalarini rivojlantirishdagi samaradorligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: Raqamli pedagogika, integratsiya, rivojlanish markazlari, AKT, loyihalash metodikasi, tayanch kompetensiyalar, maktabgacha ta’lim, multimedia, ta’lim – tarbiya, o‘quv faoliyati.

Аннотация: В данной статье исследуются педагогические механизмы интеграции деятельности центров развития в дошкольных образовательных организациях посредством цифровых технологий. Обоснована методика проектирования взаимодействия между центрами, созданными на основе государственной учебной программы "Илк кадам," с помощью средств ИКТ и ее эффективность в развитии базовых компетенций воспитанников.

Ключевые слова: Цифровая педагогика, интеграция, центры развития, ИКТ, методика проектирования, базовые компетенции, дошкольное образование, мультимедиа, образовательно-воспитательная деятельность, учебная деятельность.

Abstract: This article examines the pedagogical mechanisms for integrating the activities of development centers in preschool educational organizations through digital technologies. The methodology for designing interaction between centers established on the basis of the "Ilk Qadam" state curriculum using ICT tools and its effectiveness in developing the basic competencies of students are substantiated.

Keywords: Digital pedagogy, integration, development centers, ICT, design methodology, core competencies, preschool education, multimedia, education and upbringing, educational activities.

O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni va “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi talablariga ko‘ra, bolaning har tomonlama rivojlanishi Maktabgacha ta’lim tashkilotidagi rivojlanish muhiti hamda bevosita faoliyat markazlaridagi muhitga bog‘liq. Zamonaviy sharoitda faqatgina an’anaviy metodlar bilan cheklanib qolmay, ta’lim jarayoniga AKTni integratsiya qilish bolaning axborot bilan ishlash, tayanch kompetensiyalarni, kommunikativ va ijtimoiy ko‘nikmalarini tezroq shakllantirish imkonini beradi. Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev so‘nggi yillarda maktabgacha ta’limni rivojlantirishning 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-sonli “O’zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to’g’risida”gi qarori, 2019 yil 13 - maydagi 391-son “Maktabgacha ta’lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi, 2024 – yil 30 - sentabrdagi PF-152-sonli “Maktabgacha ta’lim sifati va samaradorligini yanada oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi farmonga muvofiq yangi tizim yaratildi. Maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish va takomillashtirishga qaratilgan mazkur hujjatlarning barchasida sohaga innovatsiya kiritish, xorijiy tajribalarni o‘rganish va o‘zlashtirish ta’lim va tarbiya jarayonlariga zamonaviy ta’lim dasturlari va texnologiyalarini tadbiq etish orqali bolalarni har tomonlama intelektual, ma’naviy-estetik, jismoniy rivojlantirish hamda ularni maktab ta’limiga sifatli tayyorlash bilan bog‘liq umumiy jihatlar mavjud. Tarbiyachi o‘quv materialini bolalarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda ularga munosib tarzda yetkazadilar.

Zamonaviy ta’lim paradigmasi maktabgacha yoshdagi bolalardan nafaqat bilimlarni o‘zlashtirishni, balki ularni turli vaziyatlarda qo‘llay olish ko‘nikmasini, ya’ni kompetensiyalarni talab etmoqda. O‘zbekiston Respublikasining maktabgacha ta’lim sohasidagi islohotlari ta’lim jarayonini raqamlashtirish va integratsiyalashni ustuvor vazifa qilib belgilagan. Rivojlanish markazlari (Nutq va til, Qurish-yasash, San’at, Fan va tabiat, Syujetli-rolli o‘yinlar) bolaning shaxs sifatida shakllanishida asosiy maydon hisoblanadi. Biroq, ko‘pincha bu markazlar bir-biridan mustaqil faoliyat ko‘rsatadi. Raqamli texnologiyalar asosida ularni loyihalash ushbu markazlarni yagona ta’limiy ekotizimga birlashtirish imkonini beradi.

Fasilitator — bu an’anaviy ta’lim konsepsiyasi doirasida ishlamaydigan, aksincha, bolalar o‘zlari o‘rganishlari uchun yo‘naltiruvchi va yordam beradigan pedagogdir. Ya’ni ta’limiy faoliyat markazida o‘zi emas, bola bo‘ladigan pedagog.

U bilimni tayyor holda bermaydi, balki bolalarning mustaqil fikrlashi, savol berishi va xulosa chiqarishiga yo‘l ochadi.Fasilitator pedagogning asosiy xususiyatlari:

✓Rivojlantiruvchi muhit yaratish: Bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratadi.

✓Yo‘naltiruvchi (fasilitatsiya): Ta’lim va tarbiya jarayonida bolalarni faol bo‘lishga,mustaqil yechim topishga undaydi.

✓Hamkorlik: Bolalar bilan “ustoz-shogird” emas, balki “sherik” sifatida muloqot qiladi.

✓Empatiya va ishonch: Bolaning xato qilishidan qo‘rqmasligini ta’minlaydi va uning salohiyatiga ishonadi.

✓Individual yondashuv: Bolalarning xulq-atvori va qiziqishlarini aniqlab, shunga mos ravishda tarbiyaviy ishlarni olib boradi.

AKTdan foydalanish rivojlanish markazlarining har birida quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

1. **Nutq va til markazi:** Interaktiv doskalar va audiomateriallar orqali bolalarning lug‘at boyligi oshadi. Masalan, ertakni nafaqat eshitish, balki planshet orqali personajlarni harakatlantirish bolada muloqot kompetensiyasini rivojlantiradi.

2. **Fan va tabiat markazi:** Mikroskoplar yoki virtual laboratoriyalar yordamida bolalar tabiat hodisalarini kuzatadilar. Bu ularda o‘zini-o‘zi rivojlantirish va dunyoqarashini kengaytirish kompetensiyasini shakllantiradi.

3.**Qurish-yasash va matematika:** LEGO-konstruktorlarni virtual modellashtirish bilan uyg‘unlashtirish orqali fazoviy tafakkur va mantiqiy kompetensiya rivojlanadi.

Rivojlanish markazlari integratsiyasi deganda, bir faoliyatning ikkinchisiga mantiqiy o‘tishi tushuniladi. 4. **San’at** Grafik planshet yoki qum terapiyasi stoli Chizilgan tasvirlar asosida kichik animatsion lavha yaratiladi.

AKT bu o‘rinlarda “ko‘prik” vazifasini o‘taydi. Masalan, “San’at” markazida chizilgan rasm “Syujetli-rolli o‘yinlar” markazida raqamli kadr ko‘rinishida fon sifatida ishlatilishi mumkin. Bu jarayonda bola o‘zini ijodkor va texnologiyadan to‘g‘ri foydalanuvchi shaxs sifatida his qiladi. Rivojlanish markazlarining integratsiyalashgan faoliyatida AKTdan foydalanish ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqadi. Bu nafaqat bolalarning tayanch kompetensiyalarini rivojlantiradi, balki ularni axborotlashgan jamiyat hayotiga tayyorlashning samarali vositasi bo‘lib xizmat qiladi. O‘yin va texnologiyaning uyg‘unligi bolaning intellektual salohiyatini maksimal darajada yuzaga chiqarishga yordam beradi. Bugungi kunda maktabgacha ta’limda **“integratsiyalashgan ta’lim”** tushunchasi shunchaki mashg‘ulotlarni birlashtirish emas, balki bolaning dunyoni yaxlit idrok etishini ta’minlashdir. **Tayanch kompetensiyalar:** Bu faqat bilim emas, balki bolaning kutilmagan vaziyatlarda bilimini qo‘llay olish qobiliyatidir. AKT bolaga “xato qilishdan qo‘rqmaslik” va “muammoni variantli yechish” imkonini beradi.

Xalqaro ta’lim standartlari 3-7 yoshli bolalarning zamonaviy axborot texnologiyalari sohasida asosiy tushunchalarni bilishi va ulardan o‘rinli foydalanish ko‘nikmalarini egallashlarini talab etadi. Ta’limning maqsadlari, vazifalari va tamoyillarini belgilash, uning mazmuni, o‘qitish shakllari, usullari va vositalarini qayta ko‘rib chiqishda mutlaqo yangi yondoshuvlarni qo‘llash zarurati yuzaga keldi.

Dunyo miqyosida maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishi, aqliy ma’naviy kamoloti, saviyasi, qobiliyati, muloqotga kirisha olish koʻnikmasini zamon talabiga mos innovatsion gʻoyalar, yangicha yondashuv va kreativ tamoyillar asosida takomillashtirish davr ta’limi muammosi boʻlib turibdi. Zamon taraqqiyoti shuni koʻrsatmoqdaki, maktabgacha yosh davridan boshlab bolani boshqalar bilan muomala qila oladigan, turli vaziyatlarda muloqot yordamida muammolarni hal qilishga qodir qilib tarbiyalash, zamonaviy til bilan aytganda ularda tayanch kompetensiyasini (kommunikativ, bilish, ijtimoiy, shxsiy) rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 2020-yil 22-dekabrdagi “Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash toʻgʻrisida”gi 802-son qarori.

2. Oʻzbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi Muvofiqlashtiruvchi kengashining 2022-yil 4-fevraldagi 1-sonli bayonnomasi bilan tasdiqlangan Oʻzbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun “Ilk qadam” davlat oʻquv dasturining takomillashtirilgan ikkinchi nashri.

3. Qodirova F.P, Toshpoʻlatova Sh.Q, Qayumova N.M, Agzamova M.N. “Maktabgacha pedagogika” Darslik T.; Tafakkur. 2019

4. N.Kayumova Maktabgacha pedagogika T.: TDPU 2013 Oʻquv Qoʻllanma

5. Sh.A.Sodiqova. “Maktabgacha pedagogika” Oʻquv qoʻllanma. Tafakkur sarchashmalari T:.2013.

6. Imomov M, M.Raxmatova,Yu.Abdullayeva “Bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash metodikasi” T.: 2023 Oʻquv qoʻllanma. Fan va texnologiyalar

ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ ОДАРЁННЫХ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Худойбердиева Дурдона Баходир қизи
Преподаватель Гулистанского государственного
педагогического института
e-mail: hudojberdievgijosiddin@gmail.com

Аннотация: ресурсы, представленные в данной статье, через работу с одаренными детьми и изучение ее компонентов создают основу для проявления одаренности у детей и говорят о формировании научных взглядов, подходов, методов совершенствования основных направлений.

Ключевые слова: талант, технология, талант, демократия, стратегия, устойчивость, государство, одаренность, нестандартный, творческий, индивидуальный.

Anotatsiya: ushbu maqolada keltirilgan manbalar iqtidorli bolalar bilan ishlash va uning tarkibiy qismlarini o'rganish orqali bolalarda iqtidorning namoyon bo'lishi

uchun asos yaratadi va asosiy yo'nalishlarni takomillashtirishning ilmiy qarashlari, yondashuvlari va usullarini shakllantirish haqida gapiradi.

Kalit so'zlar: iqtidor, texnologiya, iste'dod, demokratiya, strategiya, barqarorlik, davlat, nostandat, krerativ, individual.

Abstract: the resources presented in this article provide the basis for the demonstration of giftedness in children by working with gifted children and studying its components, and talk about the formation of scientific views, approaches, methods for improving the main directions.

Key words: talent, technology, talent, democracy, strategy, sustainable, state, giftedness, nostandard, creative, individual.

Реформы, направленные на совершенствование нормативно-правовой базы поддержки одаренных детей в Узбекистане, внедрение инновационной системы обучения и воспитания одаренных детей, налаживание сотрудничества в этой связи между семьями, образовательными учреждениями и молодежными организациями, разработка диагностического аппарата по отбору одаренных детей одаренных детей на основе передового зарубежного опыта, расширение возможностей внедрения социально-педагогических технологий и методов работы с одаренными детьми. В концепции развития системы народного образования до 2030 года определены такие задачи, как «создание системы осуществления конкретной целенаправленной работы с одаренными детьми и талантливой молодежью, организация «Президентских школ» [1.].

Талант – это качество психики человека, которое систематически развивается на протяжении всей жизни и определяется тем, что человек обладает способностью достигать более высоких результатов в одной или нескольких областях по сравнению с другими людьми [2; 7–9-стр.].

В психологических словарях понятие «талант» определяется следующим образом:

1) талант – уникальное сочетание способностей, обеспечивающее успешное осуществление данной деятельности;

2) талант - это общие способности, определяющие масштаб возможностей человека, уровень активности и уникальности;

3) талант - целостная индивидуальная характеристика умственного потенциала, способности к обучению и познавательных способностей;

4) талант – это наделённые природой способности, их природная основа, своеобразие и степени проявления;

5) талант – это талант, наличие внутренних возможностей и условий для достижения высоких результатов в деятельности [3; 247-стр.].

На основании этих описаний можно отметить, что талант – это общие интеллектуальные и познавательные возможности человека, одаренного от природы, способность добиваться успехов в деятельности (например, учебной, творческой, профессиональной, научной) верхом на особых способностях. ложь.

В развитии детской одаренности важна роль их врожденных способностей и талантов. Молодые люди с врожденными способностями быстро усваивают

все образовательные, воспитательные и профессиональные наставления взрослых и могут активно усваивать и применять их в жизни. Но не все молодые люди обладают этой способностью и талантом, врожденным талантом. Поэтому формирование способностей и приумножение талантов молодежи является прежде всего обязанностью педагогов и широкой общественности, т.е. семьи, микрорайона, учебных заведений и руководителей предприятий, организаций, мастерских [4; 76–86- стр.].

Следовательно, талант–это качественно своеобразная совокупность способностей, которая выражает зрелость творческих способностей человека или определенной группы людей. Талант различается, с одной стороны, уровнем умственного развития, психических и духовных качеств, а с другой - овладением различными областями знаний в зависимости от направленности этих способностей.

Талант зависит от категорий «возможность» и «реальность». Человеческий талант – это только способность приобретать знания и навыки. Приобретение этих знаний и навыков зависит от многих условий.

Талант–это качественно определенный набор способностей, обеспечивающих успешное выполнение деятельности; умственные способности или интеллект; индивидуальное описание познавательных способностей и способностей к обучению. Одаренный школьник – обладатель индивидуального потенциала, отличающийся от других детей своим уровнем интеллекта, познавательных способностей, способностей. Интеллектуальная способность– это характеристика интеллекта, характеризующая успешность интеллектуальной деятельности в конкретных ситуациях с точки зрения правильности, а также быстроты обработки информации в процессе решения задач, оригинальности и разнообразия идей, высокой скорость и глубина обучения, методы познания является отражением индивидуальности.

Одаренный ребенок – ребенок, отличающийся яркими, публичными, иногда известными достижениями (или имеющий внутреннюю основу для таких достижений) в той или иной деятельности. Сегодня большинство психологов признают, что качественное своеобразие таланта и степень его развития есть сложная игра наследственности, а социальная среда, всегда связанная с деятельностью ребенка (игрой, обучением, трудом), является результатом взаимодействия.

Раннее проявление таланта наблюдается от двух до шести лет. Такие дети склонны читать с двух-трех лет, в три-четыре года умеют читать и считать, в пять-шесть лет могут писать слова и небольшие предложения. В дошкольном возрасте одаренные дети отличаются от других уровнем интеллектуального развития. Они очень активны, задают много вопросов, любознательны, легко запоминают и пересказывают полученную от взрослых информацию, обладают богатым воображением. Одаренные дети часто интересуются различными расчетами, сочиняют стихи или сказки, играют на музыкальных инструментах, играют в шахматы, рисуют, поют и танцуют.

Одаренные дети – это дети, сочетающие в себе общие и специальные способности. Их отличают от других детей следующие характеристики:

-любознательность;

-постоянно ищет ответы на различные вопросы;

-быстрое развитие речи, мышления, памяти;

-интерес к музыке, рисованию, чтению, математике с раннего возраста;

-высокий уровень познавательной активности и учебной деятельности;

- целеустремленность и оригинальность в поиске решения проблем;

- продуктивность мышления.

В заключение, организация интеллектуальных возможностей талантливых детей в нашей стране на основе опыта развитых стран создает прочную основу для обеспечения развития страны.

Известно, что дошкольный возраст–это возраст игр. Данные исследований показывают, что наблюдение за жизнью окружающей среды, организованное и тщательно продуманное взрослыми, оказывает решающее влияние на обогащение содержания детских игр. Форма игры основана на стремлениях дошкольника, например, знакомя его с миром музыки, способствует развитию таланта ребенка, а умелое сочетание методов игрового руководства способствует максимальному развитию творческих способностей ребенка. талант.

В настоящее время доказано, что существует тесная связь между развитием способностей и позицией эмоций, вызывающих интерес ребенка к деятельности. Ни в одной детской деятельности эмоциональный опыт не собирался так успешно, как в игре. Кроме того, игра может быть эффективным средством профилактики и коррекции таких проблем личности, как тревога и агрессия у одаренного ребенка.

Список литературы:

1. Указ Президента Республики Узбекистан от 14 августа 2018 года «О мерах по воспитанию нравственной, нравственной и физической зрелости молодежи, по поднятию качества ее системы образования на новый уровень» - Постановление № 3907. // Национальная база данных правовых документов, 15.08.2018, № 07Г'18Г'3907Г'1706.

2. Рабочая концепция одаренности / Науч. изд. В. Д. Шадрикова. - М., 2002. - 7-9 с.

3. Психология: Словарь Под обх. изд. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. - М., 1990. - С. 247.

4. 5. Философия: энциклопедический словарь (составитель и ответственный редактор К. Назаров). - Т.: Шарк, 2004. - С. 173-174.

6. Рахматова.Ф.Г. Иқтидорли ўқувчилар билан ишлаш технологиясини такомиллаштириш Pedagogika fanlari doktori. diss. – T., 2008. – 23-24c.

ОСОБЕННОСТИ МАССОВОГО СПОРТА У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Худойбердиев Гиёсиддин Бахтиёр угли
научный исследователь
Гулистанского государственного университета
1967.baxtiyor@mail.ru

Аннотация: Статья посвящена развитию физической культуры и массового спорта с в Республике Узбекистан. Подчеркнута, что физическая культура и массовый спорт обеспечивает гармоничного развития подрастающего поколения. Физической культура является одним из видов спорта, обеспечивающим гармоничное развитие подрастающего поколения. Занятия спортом позволяют с высокой эффективностью решать целый комплекс воспитательных, образовательных и оздоровительных задач.

Ключевые слова: физическая культура, стратегия действий, спорт, концепция развития физической культуры и массового спорта, популяризации физической культуры и спорта, пропаганда здорового образа жизни среди населения.

Annotatsiya: Maqola O`zmtriston respublikasida jismoniy madaniyat va ommaviy sportni rivojlantirishga bag'ishlangan. Ta'kidlandiki, jismoniy madaniyat va ommaviy sport yosh avlodning barkamol rivojlanishini ta'minlovchi sport turi. Sport yosh avlodning barkamol rivojlanishini ta'minlovchi sport turlaridan biridir. Sport bilan shug'ullanish ta'lim, ta'lim va sog'lomlashtirish vazifalarining butun majmuasini yuqori samaradorlik bilan hal etish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: jismoniy madaniyat, harakatlar strategiyasi, sport, jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish kontseptsiyasi, jismoniy tarbiya va sportni ommalashtirish, aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish.

Abstract: The article is devoted to the development of physical culture and mass sports in the Republic of Uzbekistan. It is emphasized that physical culture and mass sports ensure the harmonious development of the younger generation. Physical culture is one of the sports that ensures the harmonious development of the younger generation. Sports activities make it possible to solve a whole range of educational, educational and health-improving tasks with high efficiency.

Key words: physical culture, action strategy, sport, the concept of development of physical culture and mass sports, popularization of physical culture and sports, promotion of a healthy lifestyle among the population.

Достижения высокого уровня физической культуры и качества жизни населения в Республике Узбекистан является важным условием в рамках практической реализации стратегической задачи. Решения данной задачи в рамках реализации будет обеспечение необходимых условий непрерывного занятия спортом на протяжении жизни представителям страны.

В Концепции развития физической культуры и массового спорта в Республике Узбекистан на период 2019-2023 годы подчеркивается, что в республике имеется целый ряд препятствующих этому серьезных недостатков, в частности:

недостаточной уровни организации работы по формированию условий для широкого вовлечения населения, в занятия физической культурой и массовым спортом, обеспечению гармоничного духовного и физического развития подрастающего поколения, в результате - недостаточный охват желающих заниматься физической культурой и массовым спортом;

низкая ориентированность системы развития физической культуры и массового спорта на задействование мотивации; [1].

Решения вышеуказанных проблем были проведены результативные работы. Свидетельством этого являются принятые Президентом республики Узбекистан Ш.М. Мирзиёевым Постановления и Указы. Постановление Президента Республики Узбекистан от 03 июня 2017 года №ПП-3031 «О мерах по дальнейшему развитию физической культуры и массового спорта» [2]; Указ Президента Республики Узбекистан от 15 февраля 2017 года № УП–4956 «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы управления в области культуры и спорта» [3]; Указ Президента Республики Узбекистан от 05 марта 2018 года № УП–5368 **«**О мерах по коренному совершенствованию системы государственного управления в области физической культуры и спорта**»** [4]**;** Указ Президента Республики Узбекистан от 24 января 2020 года №УП-5924 «О мерах по дальнейшему совершенствованию и популяризации физической культуры и спорта в Республике Узбекистан» [5].

В Указе Президента РУз. от 24 января 2020 года №УП-5924 «О мерах по дальнейшему совершенствованию и популяризации физической культуры и спорта в Республике Узбекистан» подчеркивается, что… существует необходимость внедрения в практику конкретных программ в сфере физической культуры и спорта, содействующих укреплению здоровья населения, широкого вовлечения молодежи в спорт и отбора среди нее талантливых спортсменов, формирования национальных сборных команд спортсменами-мастерами, обеспечивающими высокие результаты по видам спорта, и создания дополнительных условий для тренеров.[5]

В республике Узбекистан осуществляются последовательные меры по популяризации физической культуры и спорта, созданию необходимых условий для физической реабилитации лиц с ограниченными физическими возможностями и обеспечению достойного выступления страны на международной спортивной арене.

В этом плане физическая культура и спорт является обеспечивающим гармоничное развитие подрастающего поколения. Физической культурой можно заниматься с раннего детства и до преклонного возраста. В спортивной подготовке юных физкультурников сложилась ситуация, когда программный материал, методика отбора и ориентации, методика тренировки и обучения были перенесены с взрослого контингента занимающихся на юношей и детей. В таких условиях ранняя специализация приобрела ряд недостатков, связанных с недооценкой особенностей детской психики и присущих детям форм жизнедеятельности.

Физическая культура данный древнейший вид спорта имеет не только демократическую, гуманистическую направленность, но и большое военно-прикладное значение.

В Узбекистане распространены такие виды национального спорта как кураш, белбогли кураш, турон и бойкурган.

Благодаря независимости, стало возможным представить миру наши национальные виды спорта, которые являются культурным наследием страны.

Если Япония в спортивном мире ассоциируется у миллионов поклонников спорта как родина дзюдо, каратэ, сумо, Китай – ушу и кунг-фу, Корея – таэквондо и сирым, Англия – футбола, Канада – хоккея с шайбой, США – бейсбола и баскетбола, американского футбола и т.д., то теперь национальные виды спорта Узбекистана – кураш, белбогли кураш, турон, бойкурган и другие будут ассоциировать наше государство на международной арене спорта.

На сегодняшний день национальные виды спорта получила развитие в более чем в 50 странах мира, по которому помимо чемпионатов и первенств мира проводятся и континентальные соревнования. Следует отметить, что включение борьбы Кураш в программу Азиатских игр является еще одним из важнейших событий в истории спортивоного достижения не только в Узбекистане, но и в мире. [7]

К *интернациональным видам борьбы* относятся: ***греко-римская, вольная, дзюдо, самбо и тхэквондо.***

Занятия спортом позволяют с высокой эффективностью решать целый комплекс воспитательных, образовательных и оздоровительных задач. Как уже отмечалось выше, богатейшая история национального спорта свидетельствует о том, что во все времена и у всех народов занятия этим видом спорта доставляли большую радость и способствовали формированию выдающихся личностей. Все это предопределило общественное признание национального спорта среди широких слоев населения мира, в частности специалистов школьной и спортивной педагогики.

Список использованных источников и литературы:

1. Постановление Президента Республики Узбекистан от 03 июня 2017 года №ПП-3031 «О мерах по дальнейшему развитию физической культуры и массового спорта».

2. Указ Президента Республики Узбекистан от 15 февраля 2017 года № УП–4956 «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы управления в области культуры и спорта».

3. Указ Президента Республики Узбекистан от 05 марта 2018 года № УП–5368 **«**О мерах по коренному совершенствованию системы государственного управления в области физической культуры и спорта**».**

4. Указ Президента Республики Узбекистан от 24 января 2020 года №УП-5924 «О мерах по дальнейшему совершенствованию и популяризации физической культуры и спорта в Республике Узбекистан».

5. Постановление КМ РУз. от 13.02.2019 г. N 118 «Концепция развития физической культуры и массового спорта в Республике Узбекистан на период 2019-2023 годы».

6. Лесгафт П. Ф. Собрание педагогических сочинений / Ред. коллегия: Г. Г. Шахвердов (отв. ред.) и др. — М.: Физкультура и спорт, 1951—1956. Т. 1 : Руководство по физическому образованию детей школьного возраста, ч.1. — 1951. — 441.

8. Юшков О.П. Физическая культура / О.П.Юшков, В.И.Шпанов.-М.:Изд-во МГИУ, 2001.-92 с.

7. Махмудов У.Б. Из истории узбекской национальной борьбы «кураш» / У.Б. Махмудов, О.А. Раджабов.- Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2015. - №8 (88). – С. 779-781.

TABIAT BILAN TANISHTIRISH ORQALI MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IJTIMOIY-HISSIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH

Toshpulatova Nargiza Abduraimovna

Shahrisabz davlat pedagogika instituti magistranti

E-mail: Toshpulatova Nargiza 1985@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada muallif makatabgacha yoshdagi bolalarning tabiat bilan tanishtirish orqali ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarini rivojlantirish, bolalarning ijtimoiy va hissiy jihatdan rivojlanishi,ularning ijtimoiy muhitga moslashuvi, kattalar va tengdoshlari bilan muloqot jarayoni haqida ma’lumot bergan. Hamda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarda ekskursiya jarayonida “Men” konsepsiyasining shakllanishi, hissiyotlar va ularning boshqarish jarayoning o‘ziga xos xususiyatlari haqida so‘z borgan.

Kalit so‘zlar: tabiat, ekskursiya, kompetensiya, ijtimoiy-hissiy rivojlanish, muloqot, “Men” konsepsiyasi, kommunikativ jarayoni.

Аннотация: В данной статье автор представляет информацию о развитии социально-эмоциональных компетенций детей дошкольного возраста путем ознакомления с природой, социальном и эмоциональном развитии детей, их адаптации к социальной среде, процессе общения со взрослыми и сверстниками. Также речь шла о формировании концепции "Я" у детей в процессе экскурсий в дошкольных образовательных организациях, особенностях процесса эмоций и их управления.

Ключевые слова: природа, экскурсия, компетенция, социально-эмоциональное развитие, общение, концепция "Я," коммуникативный процесс.

Abstract: In this article, the author provides information on the development of socio-emotional competencies of preschool children through introduction to nature, the social and emotional development of children, their adaptation to the social environment, and the process of communication with adults and peers. It also discusses the formation of the "Self" concept in children during excursions in

preschool educational organizations, emotions, and the specifics of their management process.

Keywords: nature, excursion, competence, socio-emotional development, communication, "I" concept, communicative process.

Hayotimizda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lgan ta’lim-tarbiya tizimi haqida gapirganda, Abdulla Avloniy bobomizning dono fikrlarini takror va takror aytishga to‘g‘ri keladi: ta’lim-tarbiya – biz uchun hayot-mamot masalasidir. Qaysi sohani olmaylik, biz zamonaviy yetuk kadrlarni tarbiyalamasdan turib biron-bir o‘zgarishga, farovon hayotga erisha olmaymiz. Bunday kadrlarni, millatning sog‘lom genofondini tayyorlash, avvalo, maktabgacha ta’lim tizimidan boshlanadi.

Maktabgacha ta’lim tizimi uzluksiz ta’limning birlamchi, eng asosiy bo‘g‘ini hisoblanadi. Ma’lumki, vatan beshikdan boshlangani kabi, ta’lim-tarbiya ham beshikdanoq, hattoki, bola tug‘ilmasidanoq berila boshlanishi kelajakdagi ijobiy natijalarga sabab bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2020 yil 22-dekabrdagi “Maktabgacha ta’lim tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida” gi 802- sonli qarori hamda O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’limvazirligining 2022 yil 4-fevraldagi takomillashtirilgan “Ilk qadam” Davlat o‘quv dasturiga asosan:

- jismoniy rivojlanish va sog‘lom turmush tarzining shakllanishi;
- ijtimoiy-hissiy rivojlanish;
- nutq, muloqot, o‘qish va yozish malakalari;
- bilish jarayonini rivojlanishi;
- ijodiy rivojlanish. Bolaning rivojlanish sohalari kompetensiyalari belgilangan.

Tabiat - bitmas tuganmas xazina. Uning jonli va jonsiz tabiati, turli-tuman o‘simliklar dunyosi, hayvonot olami yosh qalbning to‘g‘ri o‘sib, shakllanishida, tabiatda bo‘ladigan voqea- hodisalaming sir-asrorini o‘rganib voyaga yetishida katta manba bo‘lib xizmat qiladi. Bola qiziquvchan bo‘ladi. U atrofdagi, MTT hovlisidagi rang - barang gullami, sharqirab oqayotgan suvlarni, guldan-gulga qo‘nib uchayotgan kapalaklarni, betinim sayrayotgan qushlarni ko‘rib quvnaydi, yayraydi. Bola ongining o‘sishida, jonli va jonsiz tabiatga bo'lgan qiziqishini ortishida tevarak - atrofdagi tabiatning roli beqiyos kattadir. Bolalarni, tabiat bizga in’om etgan ana shu go‘zal manzaralari bilan tanishtirib borishimiz, tabiatning har bir giyohi, har bir hayvonotining insonlar uchun, tabiat uchun naqadar katta ahamiyatga ega ekanligini aytib, o‘rgatib borishimiz kerak.

Maktabgacha yoshidagi bolalami tabiat bilan tanishtirish masalalari bilan juda ko‘p pedagog - olimlar shug‘ullanganlar. Biz bolalami tabiat bilan tanishtirar ekanmiz, avvalo pedagogika fanining asoschilarini aytib o‘tgan fikrlarga asoslanamiz. G‘arbning ilg‘or pedagoglaridan Komenskiy “Bolalarga beriladigan bilim hayotiylikka va ko‘rgazmalilikka asoslanishi kerak” - degan edi. S.A.Veretenikova “Bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi” kitobida, har bir yosh guruhidagi bolalarni yil fasllariga qarab tabiat bilan tanishtirish metodini asoslab bergan. P.G.Samorukova tahriri ostidagi “Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish” o‘quv qo‘llanmasida tabiat bilan tanishtirish metodlari, vositalari va usullari, ish shakllari,

MTT hovlisidagi tabiat burchagini tashkil etish masalalari keng yoritilib berilgan. M.M.Markovskaya “MTT da tabiat burchagi” kitobida, tabiat burchagini tashkil etishning shart sharoitlari, undagi xona o‘simliklari, hayvonlar, tabiat burchagidagi mavsumiy ishlar, bolalami tabiat burchagidagi hayvonlar bilan tanishtirish yo‘llarini ko‘rsatib bergan.

Tabiat bilan tanishtirish bolalar nutqini o‘stirish uchun ajoyib imkoniyatdir. Tabiatning xilma-xilligi, go‘zalligi va sirli hodisalari bolalarni o‘z fikrlarini ifodalashga, yangi so‘zlar o‘rganishga va nutqini rivojlantirishga undaydi. Tabiat bolalarga his-tuyg‘ularini, kuzatuvlarini va bilimlarni so‘zlar orqali ifodalashga yordam beradi. Kuzatish, ekskursiya yoki sayrga tayyorgarlik ko'rayotganda, bolalar uchun yangi yoki yangi ma'noga ega bo'lgan so'zlarni belgilash, shuningdek, bolalar nutqini faollashtirish usullarini aniqlash kerak. Har bir yangi so'z tarbiyachi tomonidan aniq talaffuz qilinadi va keyin bolalar tomonidan takrorlanadi. Kuzatish paytida o'qituvchi yangi so'zni qayta-qayta takrorlaydi va bolalarning javoblari ushbu so'zni majburiy ishlatishni talab qiladigan tarzda savollar berishga harakat qiladi. Yangi so'zlar suhbat davomida, rasmlarni ko'rishda va boshqa mashg'ulotlarda mustahkamlanadi. Bu ishning maqsadi bolalarni vaziyatga mos ravishda so'zlarni to'g'ri ishlatishga o'rgatishdir.

Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalami tabiat bilan tanishtirishda talim-tarbiya jarayonida ularning ongida atrofni o‘rab olgan dunyo haqida hissiy tajribaga asoslangan aniq bilimlar hosil qilish muhimdir.

TARBIYACHIGA QO’YILADIGAN TALABLAR

Tabiat bilan tanishtirish mashg‘ulotlarini o‘tkazishda sayr va ekskursiyalami tashkil etishda tarbiyachi oldiga quyidagi talablar qo‘yiladi:

- Tabiat haqida to‘liq tushunchaga ega bo‘lish.
- O‘simliklar, hayvonlar, hasharotlar, qushlar, baliqlar haqida umumiy ma’lumotga ega bo‘lish.
- O‘simlik, hayvonlar, hasharotlar, qushlar va baliqlarni parvarish qilish, oziqlantira olishni bilish.
- Bolalar yoshiga mos jonzotlami tanlay bilish.
- Jonzotlar bilan ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lish va bolalarga to‘g‘ri o‘rgata olish.

Tabiat bilan tanishtirishning ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarini o’stirishdagi roli:

Tabiat bilan tanishtirish bolalarning nafaqat kognitiv va hissiy rivojlanishiga, balki ularning kattalar va tengdoshlar bilan muloqot ko‘nikmalariga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Tabiatdagi umumiy tajribalar, kuzatuvlar va tadbirlar bolalar o‘rtasida aloqalarni mustahkamlaydi, muloqot qilish uchun yangi mavzularni ochadi va kattalar bilan munosabatlarni yaxshilaydi.

1. Kattalar bilan muloqotning o‘sishi:

- Muloqot uchun yangi mavzular: Tabiatga sayr qilish, bog‘dorchilik bilan shug‘ullanish yoki tabiat hodisalarini kuzatish bolalar va kattalar o‘rtasida muloqot uchun yangi va qiziqarli mavzularni yaratadi. Bolalar kattalarga o‘zlari ko‘rgan, eshitgan va his qilgan narsalar haqida so‘rashadi, bu ularning savol berish va javob olish qobiliyatini rivojlantiradi.
- Bilimlarni almashish: Kattalar tabiat haqida bolalarga yangi ma’lumotlar berishadi, o‘simliklar, hayvonlar, geologiya va ekologiya haqida hikoya qilishadi. Bu jarayon bolalarning bilim doirasini kengaytiradi va ularning kattalar bilan muloqot qilishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.

2. Tengdoshlar bilan muloqotning o‘sishi:

- Umumiy faoliyat: Tabiat bilan bog‘liq tadbirlar (bog‘dorchilik, sayohatlar, o‘yinlar) tengdoshlar o‘rtasida hamkorlikni talab qiladi. Bolalar birgalikda vazifalarni bajarish, resurslarni bo‘lishish va muammolarni hal qilish orqali muloqot qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.
- Muloqotni rag‘batlantiruvchi muhit: Tabiatda bo‘lish bolalarning o‘zaro muloqot qilishiga yordam beradi. Ular birgalikda o‘simliklar va hayvonlarni kuzatishadi, yangi narsalarni topishadi va o‘z kuzatuvlarini baham ko‘rishadi.

3. His-tuyg‘ularni ifodalash qobiliyatini rivojlantirish:

- Tabiat go‘zalligi bolalarda hayrat, quvonch, zavq kabi his-tuyg‘ularni uyg‘otadi.
- Bolalar bu his-tuyg‘ularni so‘zlar orqali ifodalashga urinib, nutqning emotsionalligini rivojlantiradilar.

Bolalarda izchil nutqni rivojlantirish uchun hodisalarning sabablarini aniqlashga, ular o'rtasidagi aloqalarni o'rnatishga va tabiatdagi mavsumiy o'zgarishlarning qonuniyatlarini o'rnatishga yordam beradigan savollar ayniqsa qimmatlidir. Javob berishda bolalar hodisani iloji boricha to'liq tavsiflashga harakat qiladilar, o'rnatilgan aloqani so'z bilan nomlaydilar va nutqida rivojlanish ketma-ketligini ko'rsatadilar. Tabiat bilan tanishtirish bolalarning kattalar va tengdoshlar bilan muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun qulay muhit yaratadi. Tabiatdagi umumiy tajribalar, faoliyatlar va loyihalar bolalarga muloqot qilish, hamkorlik qilish, fikrlashish va bir-birini tushunishni o‘rgatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning 2017-yil 19-oktabrda Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish masalalariga bag‘ishlangan yig‘ilishdagi nutqidan https://president.uz

2.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2020 yil 22-dekabrdagi “Maktabgacha ta’lim tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida” gi 802- sonli qarori

3.Bolalarni tabiat bilan tanishtirish darslik. 13-bet

4.ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12 621 Tabiat bilan tanishtirish orqali bolalar nutqini o‘stirish. Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi Yuldoshova Mehriniso Ochildiyevna Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim kafedrasi talabasi Chuponqulova Sitora Bozorovna 621-624

.5.G.E.Djanpeisova, M.A.Rasulxo‘jayeva “Tabiat bilan tanishtirish” o‘quv qo‘llanma,2020,30-bet

6. Sh.A.Sodiqova, M.A.Rasulxo‘jaeva. Bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi - T.: Fan va texnologiya, 2013.

7.R.M.Qodirova. Maktabgacha yoshdagi bolalarda dialogik nutqni rivojlantirishning ruhiy omillari. Qoz.,Sariog‘och, 1998.

8. F.R.Qodirova. R.M Qodirova. “Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi”. T., “Istiqlol”, 2006.

9. Babayeva D.R. “Nutq o'stirish metodikasi” T.: TDPU 2016-yil. O'quv qo'llanma.

INKLYUZIV TA’LIM ASOSIDA MAXSUS EHTIYOJLI BOLALARNING JAMIYATGA INTEGRATSIYALASHUVI

Dilnoza O‘rolova Alibek qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi magistranti
E.mail: dilnozauralova5215@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv ta’lim asosida maxsus ehtiyojli bolalarning jamiyatga integratsiyalashuvi masalalari yoritilgan. Tadqiqotda inklyuziv ta’limning mazmun-mohiyati, uning maxsus ehtiyojli bolalarning ijtimoiylashuvi, psixologik moslashuvi va teng huquqli ta’lim muhitida rivojlanishidagi ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, inklyuziv ta’lim jarayonida uchraydigan muammolar hamda ularni bartaraf etish yo‘llari ko‘rib chiqilgan. Maqola natijalari maxsus ehtiyojli bolalarni jamiyat hayotiga faol jalb etishda inklyuziv ta’limning muhim pedagogik mexanizm ekanligini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: Bag‘rikenglik, integratsiya, inklyuziv ta’lim, ijtimoiylashuv, maxsus ehtiyojli bolalar, moslashuv, teng imkoniyatlar, ta’lim muhiti.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы интеграции детей с особыми потребностями в общество на основе инклюзивного образования. В исследовании анализируется сущность инклюзивного образования, его значение в социализации, психологической адаптации и развитии детей с особыми потребностями в равноправной образовательной среде. Также рассмотрены проблемы, возникающие в процессе инклюзивного образования, и пути их устранения. Результаты статьи обосновывают, что инклюзивное образование является важным педагогическим механизмом активного вовлечения детей с особыми потребностями в жизнь общества.

Ключевые слова: Толерантность, интеграция, инклюзивное образование, социализация, дети с особыми потребностями, адаптация, равные возможности, образовательная среда.

Abstract: This article examines the process of social integration of children with special needs based on inclusive education. The study analyzes the essence of inclusive education and its significance in the socialization, psychological adaptation, and development of children with special needs within an equal educational environment. In addition, the challenges encountered in the implementation of inclusive education

and possible ways to address them are discussed. The results of the study substantiate that inclusive education serves as an effective pedagogical mechanism for actively integrating children with special needs into society.

Keywords: Adaptation, inclusive education, integration, socialization, special needs children, tolerance, equal opportunities, educational environment.

Hozirgi globallashuv sharoitida ta’lim tizimining asosiy vazifalaridan biri barcha bolalar uchun teng ta’lim imkoniyatlarini yaratishdan iborat. Ayniqsa, maxsus ehtiyojli bolalarni jamiyat hayotiga faol jalb etish, ularning ijtimoiylashuvi va mustaqil shaxs sifatida shakllanishini ta’minlash inklyuziv ta’lim orqali amalga oshiriladi. Tadqiqotchilar ta’kidlashicha, inklyuziv ta’lim jamiyatda insonparvarlik, bag‘rikenglik va ijtimoiy adolat tamoyillarini qaror toptirishga xizmat qiladi [1]. Inklyuziv ta’lim maxsus ehtiyojli bolalarni umumiy ta’lim muhitiga integratsiyalash orqali ularning rivojlanish imkoniyatlarini kengaytiradi. Inklyuziv ta’lim maxsus pedagogikaning zamonaviy shakli bo‘lib, bunda ta’lim jarayoni bolaning individual imkoniyatlari va ehtiyojlariga mos ravishda tashkil etiladi [2]. Maktabgacha yosh davri bolalarning ijtimoiylashuvi uchun muhim bosqich hisoblanadi. Aynan ushbu davrda bolalarda muloqot ko‘nikmalari, ijtimoiy xulq-atvor va jamiyat qoidalariga moslashish jarayoni shakllanadi [3]. Shu sababli maxsus ehtiyojli bolalarni erta yoshdan inklyuziv ta’lim muhitiga jalb etish ularning keyingi rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Defektologiya sohasidagi tadqiqotlarda maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlashda individual yondashuv va ijtimoiy muhitning ahamiyati alohida qayd etiladi. Bolaning rivojlanishidagi nuqsonlar ijtimoiy muhit to‘g‘ri tashkil etilganda qisman yoki to‘liq kompensatsiya qilinishi mumkin [4]. Inklyuziv ta’limda pedagogik yondashuvlarning to‘g‘ri tanlanishi muhim ahamiyat kasb etadi. Inklyuziv muhitda ta’limni tashkil etishda pedagog, mutaxassislar va ota-onalar hamkorligi asosiy omillardan biri ekanligini ta’kidlaydi [5]. Xalqaro tajribada ham inklyuziv ta’lim barcha bolalar uchun sifatli ta’limni ta’minlashning samarali mexanizmi sifatida e’tirof etilgan. UNESCO tomonidan inklyuziv ta’lim ta’lim tizimini har bir bolaning ehtiyojiga moslashtirishga qaratilgan uzluksiz jarayon sifatida talqin etiladi [6]. UNICEF esa inklyuziv ta’limni maxsus ehtiyojli bolalarning jamiyat hayotida to‘laqonli ishtirokini ta’minlovchi muhim ijtimoiy vosita deb hisoblaydi [7]. Psixologik-pedagogik nazariyalarga ko‘ra, bolaning rivojlanishi ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog‘liq. Vygotskiy o‘zining madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasida bolaning bilish va ijtimoiy rivoji avvalo jamiyat bilan o‘zaro ta’sir jarayonida shakllanishini asoslab bergan [8]. O‘zbekiston ta’lim tizimida ham inklyuziv ta’lim masalalariga tobora ko‘proq e’tibor qaratilmoqda. Inklyuziv ta’lim maxsus ehtiyojli bolalarning ijtimoiylashuvi va jamiyatga integratsiyalashuvida muhim pedagogik omil ekanligi ilmiy jihatdan asoslab berilgan [9]. Shundan kelib chiqib, mazkur tadqiqot inklyuziv ta’lim asosida maxsus ehtiyojli bolalarning jamiyatga integratsiyalashuvi masalalarini o‘rganishga qaratildi.

Ushbu tadqiqotda maxsus ehtiyojli bolalarning jamiyatga integratsiyalashuvi jarayonini o‘rganish uchun bir nechta innovatsion metodlardan foydalanildi. Tadqiqot jarayoni pedagogik, psixologik va ijtimoiy yondashuvlarni o‘zida mujassamlashtirdi.

1. Interaktiv kuzatuvlar. Bolalar inklyuziv muhitda kundalik mashg‘ulotlarda ishtirok etishi kuzatildi. Kuzatuv jarayonida pedagoglar va tadqiqotchilar bolalarning ijtimoiy muloqot, faollik darajasi, hamkasblari bilan aloqalari va muammolarini hal qilish qobiliyatini baholadi. Bu metod bolalarning tabiiy muhitdagi xatti-harakatlarini ko‘rish va tahlil qilish imkonini berdi.

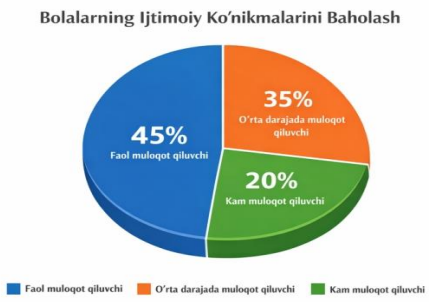
2. Mini-guruh mashg‘ulotlari “Yulduzli guruhlar”. Bolalar kichik guruhlarga bo‘lingan holda ijodiy va o‘quv mashg‘ulotlarida ishtirok etdi. Har bir guruh maxsus kreativ nomlar bilan ataldi: “o‘rganish qahramonlari”, “ijodiy yulduzlar”, “kichik kekslar”. Bu usul bolalarning bir-biriga yordam berish, vazifalarni birgalikda bajarish va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishini rag‘batlantirdi.

3. Rol o‘yinlari va dramatizatsiya. Bolalar turli ijtimoiy vaziyatlarni simulyatsiya qildilar: do‘stlik, yordam so‘rash, guruh qarorlari qabul qilish. Bu metod bolalarning emotsional intellektini, muammo hal qilish ko‘nikmalarini va o‘zaro hurmatini oshirdi.

4. Individual va moslashtirilgan topshiriqlar. Har bir bolaning imkoniyati va ehtiyojlariga moslashtirilgan topshiriqlar berildi. Bu bolalarga o‘z qobiliyatini maksimal darajada namoyon qilish, shuningdek, o‘z-o‘zini baholash va muvaffaqiyat hissini his qilish imkonini yaratdi.

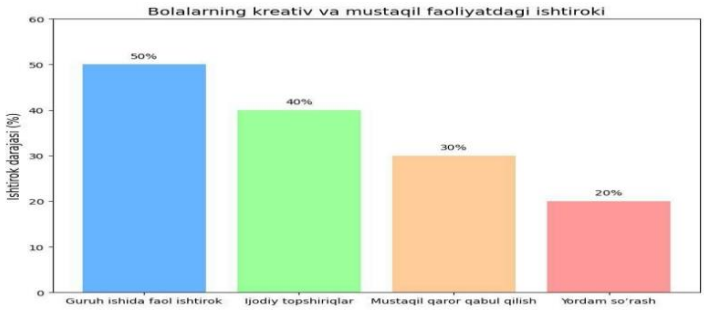
5. Ota-ona va mutaxassislar bilan interfaol hamkorlik. Tadqiqot davomida ota-onalar va logoped, defektolog, psixologlar bilan muntazam maslahatlar o‘tkazildi. Bu metod bolalarning rivojlanishini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash va integratsiya jarayonini samarali qilishga yordam berdi. Ushbu metodlar bir-birini to‘ldirib, tadqiqotning natijaviyligini oshirdi. Interaktiv mashg‘ulotlar orqali bolalar o‘zaro aloqada faol ishtirok etdi, kreativ guruhlar esa ularni ijtimoiy muhitda yetakchilik va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishga rag‘batlantirdi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, inklyuziv ta’lim jarayonida maxsus ehtiyojli bolalarning ijtimoiy, kreativ va mustaqil faoliyat ko‘nikmalari sezilarli darajada rivojlangan. Ijtimoiy ko‘nikmalar: pie diagramma bo‘yicha bolalarning ijtimoiy ko‘nikmalari quyidagicha taqsimlangan: 45% faol muloqot qiluvchi, 35% o‘rta darajada muloqot qiluvchi va 20% kam muloqot qiluvchi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, ko‘pchilik bolalar inklyuziv muhitda tengdoshlari bilan samarali muloqot qilgan va guruh ishlarida faol ishtirok etgan. Bu, ayniqsa, bolalarning jamiyatga integratsiyalashuvi va ijtimoiy moslashuvini oshirishda muhim ahamiyat kasb qiladi.

Kreativ va mustaqil faoliyat: Bar diagramma natijalari bolalarning kreativ va mustaqil faoliyatdagi ishtirokini ko‘rsatadi. Natijalarga ko‘ra: guruh ishida faol ishtirok: 50%, ijodiy topshiriqlar: 40%, mustaqil qaror qabul qilish: 30%, yordam

so‘rash: 20%. Bu ko‘rsatkichlar shuni tasdiqlaydiki, inklyuziv mashg‘ulotlar bolalarning ijodkorligi, guruhda ishlash qobiliyati va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, bar diagramma bolalarning faoliyat turlaridagi farqni vizual tarzda ko‘rsatib, pedagogik yondashuvlarni individual tarzda moslashtirish imkonini beradi. Emotsional moslashuv va umumiy tahlil: kuzatuvlar shuni ko‘rsatdiki, bolalarning 60% yangi vaziyatlarga moslashishda muvaffaqiyat qozongan va stress holatlarini oson yengib o‘tgan. Bu, ularning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi va o‘z-o‘zini boshqarish qobiliyatini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta’lim jarayonida interaktiv mashg‘ulotlar, kreativ guruhlar va individual yondashuv bolalarning ijtimoiy, emotsional va kreativ ko‘nikmalarini samarali rivojlantiradi, ularni jamiyatga integratsiyalashuvini rag‘batlantiradi va pedagogik amaliyotda inklyuziv metodlarning samaradorligini tasdiqlaydi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, inklyuziv ta’lim muhitida maxsus ehtiyojli bolalar o‘z ijtimoiy, kreativ va mustaqil faoliyat ko‘nikmalarini sezilarli darajada rivojlantira oladi. Kuzatuvlar davomida bolalarning ko‘pchiligi guruh ishlarida faol ishtirok etgan, tengdoshlari bilan samarali muloqot qilgan va yangi vaziyatlarga moslashishda ijobiy natijalar ko‘rsatgan. Bu holat shuni bildiradiki, inklyuziv mashg‘ulotlar bolalarning jamiyatga integratsiyalashuvi uchun muhim vosita hisoblanadi. Shuningdek, bolalarning kreativ faoliyati ham ijobiy o‘sish ko‘rsatgan. Ular ijodiy topshiriqlarni bajarish orqali o‘z qobiliyatlarini namoyon qilgan va guruh ichida hamkorlikni rivojlantirgan. Mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalari ham yaxshilanganligi, bolalarning o‘z fikrini erkin ifoda etish va mas’uliyat bilan harakat qilish qobiliyatining ortganini ko‘rsatadi. Shu nuqtai nazardan, interaktiv va kreativ mashg‘ulotlar bolalar rivojlanishida faqat o‘quv jarayoni emas, balki ijtimoiy va emotsional barqarorlikni ham shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Bundan tashqari, kuzatuvlar shuni ko‘rsatdiki, bolalar yangi vaziyatlarga tez moslashadi va o‘zlarini erkin his qiladi. Bu holat ularning emotsional barqarorligini va jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, bolalarning individual yondashuv va qo‘llab-quvvatlashga bo‘lgan ehtiyoji ham aniq ko‘rinib turadi, chunki har bir bolaning rivojlanish sur’ati va qobiliyat darajasi farqlidir. Tadqiqotdan kelib chiqadigan xulosa shuki, inklyuziv ta’lim muhitida interaktiv mashg‘ulotlar, kreativ guruhlar va individual yondashuv bolalarning ijtimoiy, emotsional va kreativ ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali va ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli, inklyuziv metodlar bolalarni jamiyatga tayyorlashda, ularning

o‘zaro hamkorlik qilish va mustaqil qarorlar qabul qilish qobiliyatini shakllantirishda muhim vosita sifatida qaralishi kerak.

Xulosa

1. Inklyuziv ta’lim muhitida maxsus ehtiyojli bolalarning ijtimoiy ko‘nikmalari sezilarli darajada rivojlanadi. Ko‘pchilik bolalar guruh ishlarida faol ishtirok qiladi va tengdoshlari bilan samarali muloqot o‘rnatadi.

2. Bolalarning kreativ faoliyati inklyuziv mashg‘ulotlar orqali oshadi. Ular ijodiy topshiriqlarni bajarish orqali o‘z salohiyatini namoyon qiladi va guruh ichida hamkorlikni rivojlantiradi.

3. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, bolalarning mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati rivojlanadi. O‘z fikrini erkin ifoda etish va mas’uliyat bilan harakat qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

4. Bolalarning emotsional moslashuv darajasi ijobiy. Yangi vaziyatlarga tez moslashadi va stress holatlarini muvaffaqiyatli yengib o‘tadi, bu esa ularning jamiyatga integratsiyalashuvini rag‘batlantiradi.

5. Interaktiv mashg‘ulotlar, kreativ guruhlar va individual yondashuv bolalarning ijtimoiy, emotsional va kreativ ko‘nikmalarini bir vaqtning o‘zida rivojlantirishda samarali vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

6. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta’lim har bir bolaning individual imkoniyatini hisobga olgan holda tashkil etilishi lozim, chunki har bir bolaning rivojlanish sur’ati va qobiliyat darajasi farqlidir.

7. Inklyuziv metodlar bolalarni jamiyatga tayyorlash, ularning o‘zaro hamkorlik qilish va mustaqil qarorlar qabul qilish qobiliyatini shakllantirishda asosiy pedagogik vosita hisoblanadi.

8. Shu asosda aytish mumkinki, inklyuziv ta’lim bolalarning akademik rivojlanishi bilan birga, ularning ijtimoiy va emotsional barqarorligini oshirishga ham xizmat qiladi hamda jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ismoilova, M.M. Inklyuziv ta’lim asoslari. Toshkent. Fan va texnologiya, 2020.
2. Karimova, G.K. Maxsus pedagogika va inklyuziv ta’lim. Toshkent. O‘qituvchi, 2019.
3. Nurmonova, S.X. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiylashuvi nazariyasi va amaliyoti. Toshkent, 2018.
4. Qodirova, F.R. Defektologiya asoslari. Toshkent, O‘qituvchi, 2017.
5. Shodmonova, D.B. Inklyuziv ta’limda pedagogik yondashuvlar. Toshkent. Fan, 2021.
6. UNESCO. Guidelines for Inclusion: Ensuring Access to Education for All. Paris, 2005.
7. UNICEF. Inclusive Education: A Guide for Policy Makers. New York, 2017.
8. Vygotsky, L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge: Harvard University Press, 1978.

9. O‘rolova, D.A. Maxsus ehtiyojli bolalarning ijtimoiylashuvini ta’minlashda inklyuziv ta’limning o‘rni https://wosjournals.com/index.php/ptj/article/view/10530 2026.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI TARBIYALANUVCHILARINI TAYYORLASHDA XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH

Jo‘rabekova Sarvinoz O‘ktambek qizi
Guliston Davlat Pedagogika Instituti 1-kurs magistranti
sarvinozjorabekova285@gmail.com

Bugungi kunda dunyo miqyosida maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Maktabgacha yosh bolaning shaxs sifatida shakllanishidagi eng muhim davr hisoblanadi. Shu sababli rivojlangan davlatlar bolalarni har tomonlama rivojlantirish, ularning qobiliyatlarini erta aniqlash hamda sifatli ta’lim berish uchun zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanib kelmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ham maktabgacha ta’lim tizimini tubdan isloh qilish, xorijiy tajribalarni o‘rganish va ularni amaliyotga joriy etishga katta e’tibor berilmoqda.

Xorijiy tajriba deganda boshqa davlatlarning ta’lim tizimida qo‘llanilayotgan ilg‘or metodlar, innovatsion pedagogik texnologiyalar, bolalarni rivojlantirish usullari va samarali boshqaruv tajribalari tushuniladi. Xorijiy tajribalarni o‘rganish pedagoglarga yangi yondashuvlarni o‘zlashtirish, bolalarning qiziqishlari va ehtiyojlariga mos ta’lim muhitini yaratish imkonini beradi.

Bugungi globallashuv jarayonida ta’lim tizimlari bir-biri bilan chambarchas bog‘liq holda rivojlanmoqda. Shu sababli boshqa davlatlarda samarali natija bergan metodlarni o‘rganish va ulardan oqilona foydalanish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Xorijiy tajribalar bolalarning ijodkorligi, mustaqil fikrlashi, muloqot ko‘nikmalari va ijtimoiy faolligini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Montessori metodikasi italiyalik pedagog Mariya Montessori tomonidan yaratilgan bo‘lib, u bolaga erkinlik berish va uning mustaqil rivojlanishiga imkon yaratishga asoslanadi. Ushbu metodika bo‘yicha bola o‘zi qiziqqan faoliyat bilan shug‘ullanadi, pedagog esa yo‘naltiruvchi vazifasini bajaradi. Montessori metodida sensor rivojlantirish, amaliy mashg‘ulotlar, nutq va matematik tasavvurlarni rivojlantirishga katta e’tibor qaratiladi.

O‘zbekiston maktabgacha ta’lim tashkilotlarida Montessori metodining ayrim elementlarini qo‘llash bolalarning mustaqilligi va mas’uliyat hissini oshirishga yordam beradi. Masalan, bolalarga mustaqil ravishda kiyinish, buyumlarni tartibga keltirish, turli sensor materiallar bilan ishlash imkoniyatini yaratish ularning hayotiy ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Finlyandiya dunyodagi eng ilg‘or ta’lim tizimiga ega davlatlardan biri hisoblanadi. Ushbu davlat tajribasida bolaga bosim o‘tkazmasdan, o‘yin asosida ta’lim berishga katta e’tibor qaratiladi. Bolalarning psixologik holati, qiziqishlari va individual

imkoniyatlari inobatga olinadi. Pedagoglar bolaga do‘stona muhit yaratadi va uni erkin fikrlashga undaydi.

Finlyandiya tajribasidan O‘zbekiston maktabgacha ta’lim tizimida foydalanish bolalarning stresssiz ta’lim olishini ta’minlaydi. Ayniqsa, o‘yin orqali o‘qitish metodlari bolalarda bilim olishga bo‘lgan qiziqishni kuchaytiradi. Bundan tashqari,

bolalarning individual rivojlanish xaritasini yuritish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Yaponiya maktabgacha ta’lim tizimida intizom, jamoada ishlash va mehnatsevarlikni shakllantirish asosiy o‘rinlardan birini egallaydi. Bolalar kichik yoshdan boshlab tartib-intizomga, kattalarni hurmat qilishga va jamoa bilan ishlashga o‘rgatiladi. Yaponiya bog‘chalarida bolalar mustaqil ravishda sinf xonalarini yig‘ishtirish, ovqat tarqatish va oddiy mehnat faoliyatlarida qatnashadilar.

Bu tajribani O‘zbekiston maktabgacha ta’lim tashkilotlarida qo‘llash orqali bolalarda mas’uliyat, jamoaviylik va mehnatsevarlik fazilatlarini shakllantirish mumkin. Ayniqsa, navbatchilik faoliyatlari, guruh bo‘lib ishlash mashg‘ulotlari va o‘zaro yordamga asoslangan o‘yinlar samarali natija beradi.

Bugungi kunda STEAM texnologiyasi rivojlangan davlatlarda keng qo‘llanilmoqda. STEAM — Science, Technology, Engineering, Art va Mathematics yo‘nalishlarini integratsiyalashgan holda o‘qitish tizimidir. Ushbu texnologiya bolalarda kreativ fikrlash, muammolarni hal qilish, tajriba o‘tkazish va mustaqil izlanish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida STEAM texnologiyasidan foydalanish uchun oddiy konstruktorlar, tajriba o‘yinlari, rasm chizish va loyihaviy faoliyatlardan foydalanish mumkin. Masalan, bolalar bilan oddiy tajribalar o‘tkazish, qog‘ozdan shakllar yasash yoki qurilish o‘yinlari tashkil etish orqali ularning ilmiy dunyoqarashi rivojlantiriladi.

Hozirgi vaqtda O‘zbekistonda maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar olib borilmoqda. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish, pedagoglarning malakasini oshirish va xalqaro tajribalarni o‘rganish asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, xorijiy tajribalarni to‘liq ko‘chirib olish emas, balki ularni milliy qadriyatlar, urf-odatlar va bolalarning yosh xususiyatlariga moslashtirish muhimdir. Masalan, Montessori metodikasidagi mustaqil rivojlantirish yondashuvi o‘zbek oilaviy qadriyatlari bilan uyg‘unlashtirilgan holda qo‘llanishi mumkin. Finlyandiya tajribasidagi o‘yin asosida ta’lim metodlari esa “Ilk qadam” dasturi bilan bog‘langan holda samarali natija beradi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarini tayyorlashda xorijiy tajribalardan foydalanish ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir. Xorijiy davlatlarning ilg‘or tajribalarini o‘rganish bolalarning intellektual, ijodiy va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlaydi. Shu bilan birga, pedagoglarning kasbiy mahorati ham oshadi. Kelajakda O‘zbekiston maktabgacha ta’lim tizimida xalqaro tajribalarni milliy qadriyatlar asosida uyg‘unlashtirish orqali yanada samarali natijalarga erishish mumkin. Bu esa barkamol avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PQ–4477-son qarori.
2. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. Toshkent, 2022.
3. Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi materiallari.
4. Montessori M. “Ilk bolalikdagi ta’lim”. Toshkent: Yangi asr avlodi.
5. Davronova S.A. “Maktabgacha ta’lim va xorij tajribalari”.
6. Saidova N., Pirmatova Z. “STEAM texnologiyasining maktabgacha ta’limdagi ahamiyati”.
7. Karimova V. “Maktabgacha pedagogika”. Toshkent, 2021.
8. Xolmatova M. “Maktabgacha ta’lim metodikasi”.

MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA ILG‘OR XORIJIY TAJRIBALARNI JORIY ETISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Abduraxmonova Maxbuba Togaymurotovna
Sirdaryo pedagogika texnikumi
o‘quv ishlar bo‘yicha direktor o‘rinbosari
maxbubatogaymurotovna@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirishda jahonning yetakchi davlatlari tajribasidan foydalanishning nazariy va amaliy asoslari tadqiq etiladi. Regjio-emiliya, Montessori, Valdorf va "Ilm yo‘li" kabi dasturlarning o‘zbek milliy pedagogikasi bilan integratsiyalashuv masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Maktabgacha ta’lim, xorijiy tajriba, Montessori, Regjio-emiliya, dual ta’lim, innovatsion yondashuv, kompetensiya.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические и практические основы использования опыта ведущих стран в развитии системы дошкольного образования. Анализируются вопросы интеграции таких программ, как Реджио-Эмилия, Монтессори, Вальдорф и «Путь науки», с узбекской национальной педагогикой.

Ключевые слова: Дошкольное образование, зарубежный опыт, Монтессори, Реджио-Эмилия, дуальное образование, инновационный подход, компетентность.

Abstract: This article examines the theoretical and practical foundations of using the experience of leading countries in the development of the preschool education system. The issues of integrating programs such as Reggio Emilia, Montessori, Waldorf and "The Path of Science" with the Uzbek national pedagogy are analyzed.

Keywords: Preschool education, foreign experience, Montessori, Reggio Emilia, dual education, innovative approach, competence.

Maktabgacha ta’lim yoshi inson shaxsining shakllanishida eng muhim davr hisoblanadi. Zamonaviy pedagogika fani ushbu davrda bolaning intellektual, emotsional va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun nafaqat an’anaviy metodlarga, balki xalqaro miqyosda tan olingan innovatsion yondashuvlarga ham tayanmoqda. O‘zbekistonning ta’lim strategiyasida ilg‘or xorijiy tajribalarni milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirgan holda joriy etish ustuvor vazifa etib belgilangan.

Xalqaro tajribalarni integratsiya qilishda Bolaga yo‘naltirilganlik (Child-centered approach) ya’ni ta’lim markazida pedagog emas, balki bolaning qiziqishlari va ehtiyojlari turadi. O‘yin orqali o‘rganish (Learning through play) bu bilim olish jarayoni majburiyat emas, balki qiziqarli faoliyat sifatida tashkil etiladi. Ijtimoiy-emotsional rivojlanish bolaning faqatgina savodxonligiga emas, balki uning his-tuyg‘ularini boshqarishi va muloqot qilish qobiliyatiga urg‘u berilish kabi ustuvor tamoyillar asosiy rol o‘ynaydi.

Xorijiy tajribalarni maktabgacha ta’lim tizimiga joriy etishda dunyoda keng e’tirof etilgan pedagogik yondashuvlardan biri — Maria Montessori tomonidan yaratilgan Montessori pedagogik tizimidir. Mazkur metodikaning asosiy tamoyili “Menga buni o‘zim qilishimga yordam ber” g‘oyasiga tayangan bo‘lib, u bolada mustaqil faoliyat yuritish, erkin tanlov qilish hamda shaxsiy mas’uliyat hissini shakllantirishga xizmat qiladi. Montessori pedagogikasining ilmiy-pedagogik asoslari bolaning individual rivojlanish xususiyatlarini hisobga olish, uning tabiiy qiziqishlari va ehtiyojlariga mos ta’lim muhitini tashkil etishga qaratilgan. Ushbu metodikada pedagog ko‘proq yo‘naltiruvchi va kuzatuvchi vazifasini bajaradi, bola esa ta’lim jarayonining faol subyekti sifatida namoyon bo‘ladi. Ta’lim jarayoni maxsus tayyorlangan rivojlantiruvchi muhit asosida tashkil etilib, unda har bir didaktik material bolaning yosh va psixologik xususiyatlariga mos ravishda tanlanadi. Montessori muhitining muhim jihatlaridan biri — barcha jihoz va materiallarning bolaning jismoniy imkoniyatlariga moslashtirilganligidir. Jumladan, javonlarning past joylashtirilishi, yengil va xavfsiz, ammo real hayotda qo‘llaniladigan buyumlardan foydalanilishi bolada mustaqil harakat qilish, amaliy faoliyatni bajarish va o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu orqali bolalarda tartiblilik, diqqatni jamlash, qaror qabul qilish hamda mas’uliyat hissi shakllanadi. Shuningdek, Montessori metodikasida sensor rivojlanish, mayda motorika, nutq, matematik tasavvurlar va ijtimoiy moslashuvni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratiladi. Didaktik materiallar bilan mustaqil ishlash jarayonida bola o‘z xatolarini mustaqil aniqlash va tuzatish imkoniyatiga ega bo‘ladi, bu esa refleksiv fikrlash va tanqidiy yondashuvni rivojlantiradi.

Bugungi kunda Montessori pedagogikasi dunyoning ko‘plab davlatlari qatorida O‘zbekiston maktabgacha ta’lim tizimida ham bosqichma-bosqich joriy etilib, bolalarning intellektual, ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishida samarali pedagogik texnologiya sifatida o‘zining ijobiy natijalarini namoyon etmoqda.

Reggio Emilia pedagogik yondashuvi XX asrning ikkinchi yarmida Loris Malaguzzi tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, maktabgacha ta’limda bolaning ijodiy va intellektual salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan zamonaviy ta’lim konsepsiyalaridan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuvning asosiy g‘oyasi bolani “yuzta tilga ega bo‘lgan shaxs” sifatida e’tirof etishdan iborat. Mazkur konsepsiyaga ko‘ra, bola o‘z fikrini nafaqat nutq orqali, balki rasm, musiqa, dramatizatsiya, haykaltaroshlik, harakat, konstruktorlik va boshqa ijodiy faoliyat turlari yordamida ham ifoda etadi. Reggio Emilia tizimining pedagogik asoslari konstruktivistik ta’lim nazariyasiga tayangan bo‘lib, unda bola bilimni tayyor shaklda qabul qiluvchi emas, balki uni faol ravishda yaratuvchi subyekt

sifatida qaraladi. Ta’lim jarayonida bolaning qiziqishlari, savollari va tashabbuslari markaziy o‘rin egallaydi. Pedagog esa bolani kuzatuvchi, yo‘naltiruvchi va hamkor sifatida faoliyat yuritadi. Mazkur yondashuvning muhim jihatlaridan biri — ta’lim muhitiga alohida e’tibor qaratilishidir. Reggio Emilia metodikasida atrof-muhit “uchinchi tarbiyachi” sifatida talqin etiladi. Shu sababli ta’lim makoni estetik jihatdan jozibador, erkin harakatlanish imkonini beruvchi hamda bolalarning tadqiqotchilik faoliyatini rag‘batlantiruvchi tarzda tashkil etiladi. Yorug‘lik, ranglar, tabiiy materiallar, ochiq maydonlar va ijodiy laboratoriyalar bolaning mustaqil fikrlashi hamda ijodkorligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, ushbu tizimda ota-onalar ta’lim jarayonining faol ishtirokchisi sifatida jalb etiladi. Pedagoglar, bolalar va ota-onalar o‘rtasidagi hamkorlik bolaning har tomonlama rivojlanishini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. Loyiha asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar orqali bolalarda muloqot, hamkorlikda ishlash, muammoni hal qilish va tanqidiy fikrlash kompetensiyalari shakllantiriladi. Bugungi kunda Reggio Emilia yondashuvi ko‘plab rivojlangan davlatlarning maktabgacha ta’lim tizimida muvaffaqiyatli qo‘llanilib, bolalarning ijodiy fikrlashi, mustaqilligi va ijtimoiy faolligini rivojlantirishda samarali pedagogik model sifatida e’tirof etilmoqda.

Finlyandiya tajribasi: “O‘yin orqali o‘rganish” konsepsiyasi. Finland maktabgacha ta’lim tizimi xalqaro miqyosda eng samarali va insonparvar ta’lim modellaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Ushbu tizimning asosiy pedagogik tamoyili — bolaning tabiiy rivojlanish ehtiyojlarini inobatga olgan holda, uni ortiqcha akademik bosimdan himoya qilish hamda ta’lim jarayonini erkin va qiziqarli muhitda tashkil etishdan iboratdir. Finlyandiya tajribasida maktabgacha ta’limning markazida bolaning ruhiy salomatligi, emotsional barqarorligi va ijtimoiy moslashuvi turadi. Mazkur yondashuvda “o‘yin orqali o‘rganish” konsepsiyasi ustuvor ahamiyat kasb etadi. Pedagogik nuqtai nazardan, o‘yin bolaning tabiiy faoliyati sifatida qaralib, uning bilish jarayonlari, ijodiy fikrlashi, kommunikativ ko‘nikmalari va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishning samarali vositasi hisoblanadi. Shu bois maktabgacha ta’lim tashkilotlarida mashg‘ulotlar ko‘proq interaktiv o‘yinlar, tajriba-sinov ishlari, jamoaviy faoliyat va amaliy topshiriqlar asosida tashkil etiladi. Finlyandiya pedagogik modelida bolalarning individual rivojlanish sur’ati va qiziqishlariga alohida e’tibor qaratiladi. Ta’lim jarayonida bolalarni baholash yoki ularni o‘zaro solishtirish amaliyoti deyarli qo‘llanilmaydi. Buning o‘rniga pedagoglar har bir bolaning shaxsiy yutuqlarini kuzatib boradi hamda ularning qiziqishlari va ehtiyojlariga mos rivojlantiruvchi muhit yaratadi. Shuningdek, Finlyandiya tajribasida tabiat bilan uyg‘unlikda ta’lim berish muhim o‘rin tutadi. Bolalarning ochiq havoda o‘yin o‘ynashi, tabiatni kuzatishi va ekologik madaniyatni shakllantirishi ta’lim jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Bu esa bolalarda sog‘lom turmush tarzi, mustaqillik va atrof-muhitga mas’uliyatli munosabatni rivojlantirishga xizmat qiladi. Mazkur tizimning samaradorligi shundaki, bolalar ta’lim jarayoniga qiziqish bilan jalb etiladi, ularda stress va zo‘riqish holatlari kamayadi hamda erkin fikrlash, ijodkorlik va ijtimoiy faollik kabi muhim kompetensiyalar shakllanadi. Shu jihatdan, Finlyandiya tajribasi maktabgacha ta’lim tizimini modernizatsiya qilishda ilg‘or xorijiy model sifatida katta ahamiyat kasb etadi.

Milliy va Umuminsoniy Qadriyatlar Integratsiyasi. Montessori materiallari orasida o‘zbek milliy amaliy san’ati elementlari (masalan, milliy naqshlar, do‘ppichilik, milliy matolar bilan ishlash) bo‘lishi bolada milliy o‘zlikni shakllantiradi. Til muhiti Xorijiy metodikadagi atamalar va tushunchalar o‘zbek tilining boy imkoniyatlari hamda xalq pedagogikasi (o‘lanlar, lapar va ertaklar) orqali boyitilishi shart. Yangi texnologiyani joriy etishda pedagog — asosiy harakatlantiruvchi kuch xisoblanadi. Pedagogika texnikumlari o‘quvchilari xorijiy tajriba joriy etilgan tayanch MTTlarda bevosita amaliyot o‘tashlari, nazariya va amaliyotning uzviyligini ta’minlaydi. Pedagog nafaqat metodikani o‘rganishi, balki "avtoritar pedagogika"dan "hamkorlik pedagogikasi"ga o‘tishi, ya’ni bolaga sub’ekt sifatida qarash ko‘nikmasini egallashi lozim. MTT binosi shunchaki xona emas, u "aqlli" ta’lim makoniga aylanishi kerak. Infratuzilma bolaning erkin tanlovi uchun xizmat qilishi lozim. Masalan, "San’at", "Qurish-yasash", "Kutubxona" markazlari shunday joylashtirilishi kerakki, bola bir faoliyatdan ikkinchisiga o‘z xohishi bilan o‘ta oladi. Bolalarga ekologik tarbiyani berish ham muhim sanaladi. Infratuzilmani modernizatsiya qilishda plastik ashyolardan voz kechib, ko‘proq tabiiy xomashyolarga (yog‘och, tosh, qum, o‘simliklar) urg‘u berish xalqaro standartlarning (masalan, Valdorf pedagogikasi) asosiy talabidir.

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ushbu metodikalarni joriy etilishi ta’limni differensial (tabaqalashtirilgan) yondashuv asosida tashkil etish imkonini beradi. Montessori tizimi bolada nafaqat akademik bilimlarni, balki XXI asrning eng muhim ko‘nikmalari hisoblangan tanqidiy fikrlash, o‘z-o‘zini boshqarish va qaror qabul qilish qobiliyatlarini shakllantirishda yuksak samaradorlik ko‘rsatmoqda. Milliy ta’lim tizimi bilan integratsiya qilish — sub’ekt-sub’ekt munosabatlariga asoslangan demokratik pedagogikani yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

Maktabgacha ta’lim tizimiga ilg‘or xalqaro tajribalarni tatbiq etish — bu bolalarning kreativ fikrlashini uyg‘otish va raqobatbardosh avlodni tarbiyalash demakdir. Montessori, Regjio-emiliya va Shimoliy Yevropa davlatlari tajribasidan oqilona foydalanish, mamlakatimizda ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqadi. Biroq, har qanday xorijiy model bizning milliy pedagogik merosimiz bilan boyitilgandagina kutilgan samarani beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida"gi Qonuni.
2. "Ilm yo‘li" variativ dasturi.
3. Maria Montessori, "Bolaning siri" (The Secret of Childhood).
4. Xalqaro ta’lim tadqiqotlari jurnallari materiallari.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI TARBIYACHILARINI TAYYORLASHDA XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH: ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA STRATEGIYALAR

Go‘zal Mamatqulova Abduraim qizi
GDPI, Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachilarini tayyorlash jarayonida xorijiy davlatlar tajribasidan foydalanishning ahamiyati, zamonaviy pedagogik yondashuvlar hamda samarali strategiyalar tahlil qilinadi. Shuningdek, Finlandiya, Janubiy Koreya, Yaponiya, Singapur, AQSh va Germaniya kabi rivojlangan davlatlarning maktabgacha ta’lim tizimidagi ilg‘or tajribalari yoritilib, ushbu sohadagi dual ta’lim, amaliyotga yo‘naltirilganlik va kreativ pedagogika tamoyillari tahlil qilinadi va ularni O‘zbekiston maktabgacha ta’lim tizimiga moslashtirish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Tarbiyachilarni kasbiy tayyorlashda innovatsion texnologiyalar, amaliy mashg‘ulotlar, kompetensiyaviy yondashuv hamda uzluksiz malaka oshirish tizimining o‘rni ochib beriladi. Shuningdek, xalqaro andozalarni O‘zbekiston milliy ta’lim tizimiga integratsiya qilish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, tarbiyachi, xorijiy tajriba, innovatsion yondashuv, pedagogik texnologiya, kompetensiya, kasbiy tayyorgarlik, strategiya, ta’lim sifati.

Аннотация: В данной статье анализируется важность использования опыта зарубежных стран в процессе подготовки воспитателей дошкольных образовательных организаций, современные педагогические подходы и эффективные стратегии. Также будет освещен передовой опыт в системе дошкольного образования таких развитых стран, как Финляндия, Южная Корея, Япония, Сингапур, США и Германия, проанализированы принципы дуального образования, практико-ориентированности и креативной педагогики в этой сфере и рассмотрены возможности их адаптации к системе дошкольного образования Узбекистана. Раскрывается роль инновационных технологий, практических занятий, компетентностного подхода и системы непрерывного повышения квалификации в профессиональной подготовке воспитателей. Также будут выдвинуты практические рекомендации по интеграции международных стандартов в национальную систему образования Узбекистана.

Ключевые слова: дошкольное образование, воспитатель, зарубежный опыт, инновационный подход, педагогические технологии, компетенция, профессиональная подготовка, стратегия, качество образования.

Inson kapitalining shakllanishi va uning kelajakdagi muvaffaqiyati bevosita maktabgacha ta’lim davriga borib taqaladi. Zamonaviy neyropedagogik tadqiqotlar inson miyasi rivojlanishining 80 foizi aynan 6 yoshgacha bo‘lgan davrga to‘g‘ri kelishini ko‘rsatmoqda. Shu bois, maktabgacha ta’lim tizimining sifati bevosita ushbu sohada faoliyat yuritayotgan pedagog-tarbiyachilarning professional tayyorgarlik darajasiga bog‘liq.Bugungi globallashuv jarayonida ta’lim tizimini rivojlantirish har bir davlat oldida turgan muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim sohasi bolalarning intellektual, ma’naviy va ijtimoiy rivojlanishida muhim bosqich bo‘lib xizmat qiladi. Shu sababli maktabgacha ta’lim tashkilotlarida faoliyat yurituvchi tarbiyachilarni zamonaviy talablar asosida tayyorlash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda O‘zbekistonda maktabgacha ta’lim tizimini isloh qilishga katta e’tibor qaratilmoqda. Bu borada xorijiy tajribalarni o‘rganish va amaliyotga joriy

etish muhim ahamiyat kasb etadi. Rivojlangan davlatlarning pedagogik tajribasi tarbiyachilarni kasbiy tayyorlashda innovatsion metodlar, interfaol ta’lim texnologiyalari hamda bolaga yo‘naltirilgan yondashuvlarni keng qo‘llash imkonini beradi. Bugungi kunda O‘zbekistonda maktabgacha ta’lim tizimini tubdan isloh qilish va uni xalqaro standartlar darajasiga ko‘tarish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Biroq, tizimni faqat moddiy-texnik jihatdan yangilash yetarli emas; asosiysi – ta’lim mazmuni va tarbiyachilarni tayyorlash metodologiyasini o‘zgartirishdir. Bu borada dunyoning yetakchi davlatlari (Finlyandiya, Singapur, Janubiy Koreya, Germaniya) tajribasini o‘rganish va milliy mentalitetimizga moslashtirgan holda tatbiq etish dolzarb ahamiyat kasb etadi. [1]

Zamonaviy jamiyat tarbiyachidan nafaqat nazariy bilim, balki amaliy ko‘nikma, kreativ fikrlash va kommunikativ kompetensiyalarni ham talab etadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlash jarayonida pedagogning psixologik tayyorgarligi, pedagogik mahorati va innovatsion texnologiyalarni qo‘llay olishi muhim hisoblanadi. Bugungi kunda tarbiyachilarni tayyorlashda quyidagi yo‘nalishlarga alohida e’tibor berilmoqda:

- bolaga individual yondashuvni shakllantirish;
- interfaol metodlardan foydalanish;
- axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash;
- kreativ va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish;
- ota-onalar bilan samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish. [2]

Mazkur talablar xorijiy davlatlarning ilg‘or pedagogik tajribalarida ham o‘z aksini topgan.

Masalan, Finlandiya ta’lim tizimi dunyodagi eng samarali tizimlardan biri sifatida e’tirof etiladi. Ushbu davlatda maktabgacha ta’lim tarbiyachilarini tayyorlashga katta mas’uliyat bilan yondashiladi. Tarbiyachilar oliy ma’lumotga ega bo‘lishi bilan birga bolalar psixologiyasi, kommunikatsiya va ijodiy rivojlantirish bo‘yicha chuqur bilimlarga ega bo‘lishlari talab qilinadi. Finlandiya tajribasining asosiy jihatlaridan biri — bolaga erkinlik berish va uning qiziqishlarini qo‘llab-quvvatlashdir. Tarbiyachilar bolalarni majburlash emas, balki rag‘batlantirish asosida ta’lim beradilar. Ushbu yondashuv bolaning mustaqil fikrlashi va o‘ziga bo‘lgan ishonchini rivojlantiradi. Shuningdek, Finlandiyada tarbiyachilar muntazam ravishda malaka oshirish kurslarida qatnashadilar. inlyandiya ta’lim tizimi dunyoda eng ilg‘orlardan biri hisoblanadi. Finlyandiyada MTT tarbiyachisi (Kindergarten Teacher) bo‘lib ishlash uchun kamida bakalavr darajasi, ko‘p hollarda esa magistrlik darajasi talab etiladi. Tadqiqotga asoslangan ta’lim: Tarbiyachilar nafaqat tayyor metodikalarni o‘rganishadi, balki o‘zlari ham kichik ilmiy tadqiqotlar o‘tkazishadi. Finlyandiyada qat’iy tekshiruvlar yoki byurokratik hisobotlar yo‘q. Tarbiyachilarga dasturni bolalarning ehtiyojidan kelib chiqib moslashtirish uchun cheksiz erkinlik beriladi. Ularni tayyorlash jarayonida "O‘yin orqali o‘rganish" (Play-based learning) va bolani shaxs sifatida hurmat qilish markaziy o‘ringa qo‘yiladi. Bu esa ularning kasbiy kompetensiyasini doimiyravishda rivojlantirib borishga xizmat qiladi. [4]

Yaponiya maktabgacha ta’lim tizimida intizom, jamoaviylik va mustaqillikni shakllantirishga alohida e’tibor qaratiladi. Tarbiyachilar bolalarda mehnatsevarlik, tartib-intizom va mas’uliyat hissini shakllantirishga harakat qiladilar. Ta’lim jarayonida milliy qadriyatlar va an’analar bilan uyg‘unlik saqlanadi. Janubiy Koreyada esa raqamli texnologiyalardan foydalanish yuqori darajada rivojlangan. Tarbiyachilar elektron platformalar, multimedia vositalari va interaktiv dasturlar yordamida mashg‘ulotlarni tashkil etadilar. Bu usullar bolalarning ta’limga qiziqishini oshirish bilan birga, tarbiyachilarning pedagogik faoliyatini ham samarali tashkil etishga yordam beradi. Janubiy Koreyada tarbiyachilar tayyorlash "Nuri" milliy o‘quv dasturiga asoslanadi. Bu yerda bo‘lajak pedagoglarga qo‘yiladigan asosiy talablar:

Raqamli kompetensiya: Tarbiyachilar dars jarayonlariga multimedia, robototexnika va interaktiv doskalarni integratsiya qilishga o‘rgatiladi. Hissiy intellekt va milliy qadriyatlar: Texnologiya bilan birga, bolalarda kattalarga hurmat, jamoada ishlash va hissiyotlarni boshqarish (EQ) ko‘nikmalarini rivojlantirishga katta e’tibor qaratiladi. Singapur ta’lim tizimi innovatsion yondashuvlari bilan ajralib turadi. Ushbu davlatda tarbiyachilarni tayyorlashda kompetensiyaviy yondashuv asosiy o‘rin egallaydi. Pedagoglar muammoli vaziyatlarni hal qilish, ijodiy yondashuv va zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash bo‘yicha maxsus tayyorgarlikdan o‘tadilar. Singapurda “hayot davomida ta’lim olish” tamoyili asosida pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi qo‘llab-quvvatlanadi. Har bir tarbiyachi muntazam ravishda seminar, trening va amaliy mashg‘ulotlarda qatnashadi.Bundan tashqari, ta’lim jarayonida STEAM texnologiyalaridan foydalanish keng tarqalgan. Ushbu yondashuv bolalarda ilmiy tafakkur, kreativlik va muammolarni yechish ko‘nikmalarini shakllantiradi [7]. Germaniyada MTT tarbiyachilari (Erzieher) asosan dual ta’lim tizimi asosida tayyorlanadi. Talaba haftaning 2-3 kunini maxsus kollejda nazariy bilimlarni olishga, qolgan kunlarini esa bevosita bog‘chada ishlashga sarflaydi. MTTlar bo‘lajak kadrlarni tayyorlash jarayonida bevosita qatnashadi va ularga stipendiya to‘laydi. Bu talabaning bitiriboq ish muhitiga moslashib ketishini ta’minlaydi[6].

O‘zbekistonda ham maktabgacha ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida xorijiy tajribalarni joriy etishga e’tibor qaratilmoqda. Jumladan, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash, tarbiyachilar malakasini oshirish hamda innovatsion metodlarni amaliyotga tatbiq etish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda.

Xorijiy tajribalarni milliy ta’lim tizimiga moslashtirishda quyidagi jihatlarga e’tibor qaratish lozim:

- milliy qadriyatlar va mentalitetni hisobga olish;
- tarbiyachilar uchun amaliy treninglarni ko‘paytirish;
- raqamli texnologiyalardan foydalanishni kengaytirish;
- xalqaro hamkorlik dasturlarini rivojlantirish;
- innovatsion pedagogik metodlarni amaliyotga joriy etish. [5]

Mazkur chora-tadbirlar maktabgacha ta’lim sifatini oshirishga va malakali tarbiyachilarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachilarini tayyorlashda xorijiy tajribalardan foydalanish ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir.

Finlandiya, Yaponiya, Janubiy Koreya, Singapur Germaniya va kabi davlatlarning ilg‘or tajribalari pedagoglarni zamonaviy yondashuvlar asosida tayyorlashda samarali natijalar bermoqda. Ushbu tajribalarni O‘zbekiston ta’lim tizimiga moslashtirish orqali tarbiyachilarning kasbiy kompetensiyasini oshirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish hamda bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlikni kengaytirish, malaka oshirish tizimini takomillashtirish va zamonaviy metodlarni qo‘llash maktabgacha ta’lim tizimi rivojiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. - Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni.
3. Finland Education System Research Materials.
4. Hasanboyeva O. Maktabgacha pedagogika. - Toshkent, 2020.
5. Ishmuxamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. - Toshkent, 2019.
6. OECD Education Reports on Early Childhood Education.
7. Singapore Preschool Education Development Program Reports.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IJTIMOIY-EMOTSIONAL RIVOJLANISHIDA TARBIYACHINING ROLI

Ne’matova Hilola Ikrom qizi

Navoiy Davlat Universiteti

Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi

Sunnatillayeva Parizod Ramziddin qizi

Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya. Mazkur tadqiqot ishida maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishida tarbiyachining o‘rni va ahamiyati ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy tarbiyachining pedagogik va psixologik kompetensiyalari, bolalarning hissiy intellekti, ijtimoiy moslashuvi hamda kommunikativ ko‘nikmalarini shakllantirishdagi vazifalari yoritilgan. Tadqiqotda “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi, psixologik-pedagogik tadqiqotlar hamda hayotiy pedagogik vaziyatlar asosida tarbiyachining bolalar shaxsini rivojlantirishdagi roli ochib berilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, tarbiyachining emotsional sezgirligi, individual yondashuvi va pedagogik mahorati bolalarning ruhiy barqarorligi hamda kelajakdagi muvaffaqiyatini ta’minlovchi muhim omil hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, tarbiyachi, ijtimoiy-emotsional rivojlanish, hissiy intellekt, emotsional barqarorlik, pedagogik mahorat, ijtimoiylashuv, empatiya, individual yondashuv, bolalar psixologiyasi, kommunikativ ko‘nikmalar, “Ilk qadam” dasturi.

Аннотация. В данной исследовательской работе научно-педагогически проанализирована роль и значение воспитателя в социально-эмоциональном развитии детей дошкольного возраста. Также раскрыты педагогические и психологические компетенции современного воспитателя, его задачи в формировании эмоционального интеллекта, социальной адаптации и коммуникативных навыков детей. В статье на основе государственной учебной

программы «Ilk qadam», психолого-педагогических исследований и жизненных педагогических ситуаций освещена роль воспитателя в развитии личности ребёнка. По результатам исследования установлено, что эмоциональная чуткость воспитателя, индивидуальный подход и педагогическое мастерство являются важными факторами, обеспечивающими психическую устойчивость детей и их будущий успех.

Ключевые слова: дошкольное образование, воспитатель, социально-эмоциональное развитие, эмоциональный интеллект, эмоциональная устойчивость, педагогическое мастерство, социализация, эмпатия, индивидуальный подход, детская психология, коммуникативные навыки, программа «Ilk qadam».

Abstract. This research paper scientifically and pedagogically analyzes the role and importance of educators in the social-emotional development of preschool children. It also highlights the pedagogical and psychological competencies of modern educators, as well as their role in developing children's emotional intelligence, social adaptation, and communication skills. Based on the "Ilk qadam" state curriculum, psychological and pedagogical studies, and real-life educational situations, the article reveals the educator's contribution to the development of a child's personality. The findings of the study indicate that an educator's emotional sensitivity, individual approach, and pedagogical competence are important factors in ensuring children's emotional stability and future success.

Keywords: preschool education, educator, social-emotional development, emotional intelligence, emotional stability, pedagogical competence, socialization, empathy, individual approach, child psychology, communication skills, "Ilk qadam" curriculum.

Maktabgacha ta'limning bugungi taraqqiyot bosqichida jamiyat hayotini ushbu tizimsiz tasavvur qilish qiyin. Chunki maktabgacha ta'lim bolaning keyingi hayotida erishadigan muvaffaqiyatlari uchun muhim poydevor vazifasini bajaradi. Psixologik va pedagogik tadqiqotlarga koʻra, inson miyasi rivojlanishining asosiy qismi aynan ilk bolalik davriga toʻgʻri keladi. Shu sababli maktabgacha yosh davri bolaning bilish faoliyati, emotsional barqarorligi va ijtimoiy koʻnikmalarini shakllantirish uchun eng qulay bosqich hisoblanadi. Ushbu davrda bola jismoniy, aqliy, axloqiy, psixologik, ijtimoiy hamda emotsional jihatdan rivojlanadi. Mazkur rivojlanish jarayonining samaradorligi esa koʻp jihatdan tarbiyachining kasbiy mahorati bilan belgilanadi.

Zamonaviy tarbiyachi - pedagogik va psixologik bilimlarga ega boʻlgan professional mutaxassisdir. U faqat bolalarni nazorat qiluvchi xodim emas, balki bolaning shaxs sifatida shakllanishiga yoʻnaltirilgan ta'lim-tarbiya jarayonining tashkilotchisi hisoblanadi. Tarbiyachi oʻquv dasturlari asosida bolalarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantiradi, nutqini oʻstiradi, mantiqiy fikrlashini shakllantiradi hamda jismoniy rivojlanishini qoʻllab-quvvatlaydi. Shu bilan birga, u bolaning emotsional holatini boshqarishga yordam beruvchi, ijtimoiy moslashuvini ta'minlovchi va shaxsiy fazilatlarini rivojlantiruvchi pedagogik rahbar sifatida ham namoyon boʻladi.

Maktabgacha ta’lim tizimida tarbiyachining faoliyatini bir necha muhim yo‘nalishlarda tahlil qilish mumkin. Avvalo, tarbiyachi bolaga ma’naviy-axloqiy namuna bo‘lib xizmat qiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar kattalarning xatti-harakati, muomala madaniyati va hissiy reaksiyalarini bevosita kuzatish orqali o‘zlashtiradilar. Shu sababli tarbiyachining nutqi, muomalasi va pedagogik etikasi bola shaxsining shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Ikkinchidan, tarbiyachi bolaning oilaviy muhitdan ijtimoiy muhitga moslashuvida psixologik ko‘prik vazifasini bajaradi. U boladagi xavotir va qo‘rquvni kamaytiradi, guruhdagi nizolarni adolatli hal etadi hamda har bir bolaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda yondashadi. Psixologiyada bu jarayon “fasilitatsiya” tushunchasi bilan izohlanadi. Tarbiyachi tomonidan yaratilgan qulay emotsional muhit bolaning ijtimoiylashuv jarayonini yengillashtiradi.

Uchinchidan, zamonaviy tarbiyachi kreativ ijodkor sifatida faoliyat yuritadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning diqqati barqaror bo‘lmagani sababli ta’lim jarayonida o‘yin texnologiyalari, ertaklar, musiqiy faoliyat va tasviriy vositalardan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Tarbiyachining pedagogik ijodkorligi bolalarda bilim olishga qiziqish uyg‘otadi va ta’lim samaradorligini oshiradi. Shuningdek, tarbiyachi bolaning ijtimoiy himoyachisi va kuzatuvchisi sifatida ham muhim rol bajaradi. U bolaning jismoniy va ruhiy holatidagi o‘zgarishlarni birinchi bo‘lib sezadi hamda zarur hollarda ota-onalar bilan hamkorlikda muammoni bartaraf etishga harakat qiladi. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturida ijtimoiy-emotsional rivojlanish alohida yo‘nalish sifatida belgilangan bo‘lib, tarbiyachining asosiy vazifalaridan biri bolada o‘zini anglash, hissiyotlarni boshqarish va tengdoshlari bilan samarali muloqot qilish ko‘nikmalarini shakllantirishdan iboratdir.

Z. Karimovaning “Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi” asarida maktabgacha yoshdagi bolalarning emotsional rivojlanishi, ijtimoiy muhitga moslashuvi hamda individual yondashuvning ahamiyati keng yoritilgan. Muallifning ta’kidlashicha, tarbiyachining bolaga nisbatan mehribon va tushunuvchan munosabati uning ruhiy barqarorligi va o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi.

M. Jabborova esa tarbiyachining asosiy vazifasi bolalarda “ijtimoiy epchillik” va “hissiy intellekt”ni rivojlantirish ekanligini ta’kidlaydi. Tadqiqotchining fikricha, bilim berishdan ko‘ra bolaning emotsional rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash ustuvor vazifa hisoblanadi. Chunki hissiy jihatdan barqaror bola keyingi bosqichlarda ta’lim olish va jamiyatga moslashishda yuqori natijalarga erishadi. Buni quyidagi pedagogik vaziyat misolida ham ko‘rish mumkin. Bog‘chaning katta guruhidagi Jasur ismli bola chizgan rasmi tasodifan buzilib qolgach, g‘azablanib yig‘lay boshlaydi va o‘z buyumlarini uloqtiradi. Tajribali tarbiyachi esa unga tanbeh bermasdan, avvalo bolaning hissiy holatini tushunishga harakat qiladi. U bolaning his-tuyg‘ularini nomlaydi, unga hamdardlik bildiradi va vaziyatdan ijodiy yechim topishni taklif etadi. Natijada bola o‘z hissiyotlarini boshqarishni, muammoni tinch yo‘l bilan hal qilishni hamda boshqalarning yordamidan foydalanishni o‘rganadi. Ushbu pedagogik yondashuv emotsional intellektni rivojlantirishning samarali namunasi hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi kelgusidagi hayot muvaffaqiyatining muhim omillaridan biridir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, his-tuyg‘ularini boshqara oladigan, diqqatini jamlaydigan va muloqot ko‘nikmalariga ega bo‘lgan bolalar maktab ta’limiga tezroq moslashadi hamda akademik jihatdan yuqori natijalarga erishadi. Bundan tashqari, ijtimoiy-emotsional rivojlanish bolaning ruhiy salomatligini mustahkamlaydi, o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi va jamoadagi munosabatlarini yaxshilaydi. Shuningdek, bolalarda empatiya, hamkorlik va murosaga kelish ko‘nikmalarining shakllanishi kelajakdagi ijtimoiy hayot uchun muhim “soft skills” vazifasini bajaradi. Zamonaviy jamiyatda insonning muvaffaqiyati nafaqat intellektual salohiyatiga, balki uning muloqot madaniyati, hissiy intellekti va jamoada ishlash qobiliyatiga ham bog‘liqdir. Ushbu sifatlarning asoslari esa aynan maktabgacha ta’lim davrida shakllanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi va tarbiyachining o‘rni masalasi xorijiy davlatlarda keng tadqiq etilgan hamda amaliy dasturlar orqali rivojlantirilgan. Ayniqsa Finlandiya, AQSH, Yaponiya, Singapur va Janubiy Koreya kabi davlatlarda maktabgacha ta’lim tizimida bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga alohida e’tibor qaratiladi.

Finlandiya tajribasi. Find maktabgacha ta’lim tizimida bolaning emotsional farovonligi asosiy maqsadlardan biri hisoblanadi. Bu davlatda tarbiyachilar bolalarga qat’iy nazorat orqali emas, balki hamkorlik va ishonch muhitini yaratish orqali yondashadilar. Mashg‘ulotlarda o‘yin faoliyati, erkin muloqot va guruhiy hamkorlik ustuvor hisoblanadi. Tarbiyachilar bolalarga o‘z hissiyotlarini ifodalash, nizolarni tinch yo‘l bilan hal qilish va boshqalarni tushunishni o‘rgatadilar. Finlandiya pedagogikasida “happy child — successful learner” tamoyili keng qo‘llaniladi.

AQSH tajribasi. AQSHda ijtimoiy-emotsional rivojlanish uchun maxsus SEL (Social Emotional Learning) dasturlari ishlab chiqilgan. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarning:

- o‘z hissiyotlarini boshqarishi,
- empatiya ko‘rsatishi,
- jamoada ishlashi,
- muammolarni hal qilishi kabi ko‘nikmalarini rivojlantirishga katta e’tibor beriladi.

Ayniqsa CASEL modeli (Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning) keng tarqalgan bo‘lib, u bolalarda o‘zini anglash, o‘zini boshqarish, ijtimoiy ong, munosabat o‘rnatish va mas’uliyatli qaror qabul qilish kompetensiyalarini rivojlantirishni maqsad qiladi.

Yaponiya tajribasi. Yaponiyada maktabgacha ta’limda jamoaviylik va intizomga katta ahamiyat beriladi. Tarbiyachilar bolalarni kichik yoshdan boshlab:

- bir-biriga yordam berishga,
- sabrli bo‘lishga,
- guruh manfaatini hurmat qilishga o‘rgatadilar.

Yapon bog‘chalarida bolalar ko‘plab vazifalarni mustaqil bajaradi. Bu esa ularda mas’uliyat hissi va ijtimoiy moslashuvni kuchaytiradi. Emotsional rivojlanish ko‘proq kundalik faoliyat orqali shakllantiriladi.

Singapur tajribasi. Singapur maktabgacha ta’lim tizimida “21st Century Competencies” modeli asosida bolalarda kommunikativ va emotsional ko‘nikmalarni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratadi. Tarbiyachilar uchun doimiy malaka oshirish kurslari tashkil qilinadi. Bolalar bilan ishlashda:

- ✓ kreativ metodlar,
- ✓ rolli o‘yinlar,
- ✓ muammoli vaziyatlar,
- ✓ emotsional suhbatlar keng qo‘llaniladi.

Janubiy Koreya tajribasi. Janubiy Koreyada maktabgacha ta’limda “character education” — xarakter tarbiyasi muhim yo‘nalish hisoblanadi. Tarbiyachilar bolalarda hurmat, mas’uliyat, hamkorlik va hissiy nazorat ko‘nikmalarini shakllantirishga e’tibor qaratadilar. Mashg‘ulotlar davomida musiqa, san’at va dramatizatsiya usullaridan foydalaniladi.

Xorijiy tajribalarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, tarbiyachi faqat bilim beruvchi emas, balki psixologik qo‘llab-quvvatlovchi shaxs sifatida qaraladi, bolalarning emotsional intellektini rivojlantirish ustuvor vazifa hisoblanadi, ta’lim jarayonida o‘yin texnologiyalari va interaktiv metodlar keng qo‘llaniladi, ota-onalar bilan hamkorlik muhim pedagogik omil sifatida baholanadi, bolaning individual xususiyatlariga mos yondashuv asosiy tamoyil hisoblanadi. Ushbu xorijiy tajribalar O‘zbekistan maktabgacha ta’lim tizimini takomillashtirishda ham muhim metodik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, tarbiyachining maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishidagi o‘rni nihoyatda muhimdir. Tarbiyachi bolaning hissiy barqarorligini shakllantiruvchi, uning ijtimoiylashuv jarayonini boshqaruvchi va shaxs sifatida rivojlanishiga yo‘naltiruvchi asosiy pedagogik subyekt hisoblanadi. Ushbu jarayonning samaradorligi tarbiyachining pedagogik mahorati, psixologik savodxonligi hamda individual yondashuviga bevosita bog‘liqdir. Shu sababli maktabgacha ta’lim tizimida faoliyat yuritayotgan tarbiyachilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish jamiyat taraqqiyoti uchun strategik ahamiyatga ega hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ilk qadam davlat o‘quv dasturi. - Toshkent, 2022.

2. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi. - Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2019.

3. Maktabgacha pedagogika. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.

4. Bolalar psixologiyasi va pedagogikasi. - Toshkent: Sharq nashriyoti, 2018.

5. M. Jabborova. “Maktabgacha yoshdagi bolalarda hissiy intellektni rivojlantirish masalalari”. Ilmiy maqola, 2020.

6. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi. Maktabgacha ta’limga oid metodik tavsiyalar va me’yoriy hujjatlar. - Toshkent, 2023.

7. UNICEF. Early Childhood Development dasturiga oid materiallar, 2021.

8. UNESCO. Early Childhood Care and Education bo‘yicha xalqaro tavsiyalar, 2020.

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA STEAM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING XORIJIY TAJRIBASI

Qayumova Zulfizar Akmal qizi
Guliston davlat pedagogika insituti
Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 1-kurs talabasi
e-mail:zulfizarqayumova21@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida STEAM texnologiyalaridan foydalanishning xorijiy tajribalari tahlil qilingan. AQSH, Finlandiya, Janubiy Koreya va Singapur kabi davlatlar ta’lim tizimida STEAM yondashuvining qo‘llanilishi hamda uning bolalarning ijodiy, mantiqiy va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, ushbu yondashuvni O‘zbekiston maktabgacha ta’lim tizimiga tatbiq etish imkoniyatlari ham ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: STEAM, maktabgacha ta’lim, xorijiy tajriba, innovatsion yondashuv, bolalar rivojlanishi, ijodiy fikrlash, amaliy ko‘nikmalar, ta’lim sifati.

Abstract. This article analyzes the foreign experience of using STEAM technologies in preschool education institutions. It examines the implementation of the STEAM approach in the education systems of the USA, Finland, South Korea, and Singapore, as well as its importance in developing children’s creative, logical, and practical skills. The study also explores the possibilities of implementing this approach in the preschool education system of Uzbekistan.

Keywords: STEAM, preschool education, foreign experience, innovative approach, child development, creative thinking, practical skills, quality of education.

Аннотация. В данной статье анализируется зарубежный опыт использования STEAM-технологий в дошкольных образовательных учреждениях. Рассматривается применение STEAM-подхода в образовательных системах США, Финляндии, Южной Кореи и Сингапура, а также его значение в развитии творческих, логических и практических навыков детей. Также изучаются возможности внедрения данного подхода в систему дошкольного образования Узбекистана.

Ключевые слова:STEAM, дошкольное образование, зарубежный опыт, инновационный подход, развитие детей, творческое мышление, практические навыки, качество образования.

Bugungi kunda ta’lim tizimida innovatsion yondashuvlarni joriy etish, ayniqsa maktabgacha ta’lim bosqichida bolalarning intellektual, ijodiy va amaliy qobiliyatlarini erta yoshdan rivojlantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Jahon tajribasida bu borada STEAM (Science – fan, Technology – texnologiya, Engineering – muhandislik, Art – san’at, Mathematics – matematika) yondashuvi keng qo‘llanilmoqda. STEAM texnologiyasi bolalarda nafaqat bilim olish, balki olingan bilimni amaliyotda qo‘llash, muammoli vaziyatlarni hal qilish va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Maktabgacha ta’lim davri bolaning shaxs sifatida shakllanishida eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Shu sababli ushbu davrda zamonaviy ta’lim texnologiyalarini samarali qo‘llash bolalarning kelajakdagi muvaffaqiyatiga zamin yaratadi. Xususan, rivojlangan davlatlar — AQSH, Finlandiya, Janubiy Koreya va Singapur tajribasida STEAM yondashuvi maktabgacha ta’lim tizimiga muvaffaqiyatli tatbiq etilgan bo‘lib, u bolalarning qiziqishi, ijodkorligi va mustaqil fikrlashini rivojlantirishda yuqori natijalar bermoqda.

Pedagog olimlarning fikriga ko‘ra, STEAM ta’limi bolalarda muammoni tahlil qilish, mantiqiy fikrlash va jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Jumladan, Yevropa va Amerika ta’lim tadqiqotchilari STEAM yondashuvini “kelajak kompetensiyalarini shakllantiruvchi eng samarali model” sifatida e’tirof etadilar. Bu yondashuv bolalarning tabiiy qiziqishini saqlab qolgan holda, ularda ilmiy izlanishga bo‘lgan motivatsiyani kuchaytiradi.

O‘zbekiston Respublikasida ham maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish, xalqaro tajribalarni o‘rganish va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu nuqtai nazardan STEAM texnologiyalarini maktabgacha ta’lim tashkilotlariga tatbiq etish bolalarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhim pedagogik yo‘nalish sifatida qaralmoqda.

Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida STEAM texnologiyalaridan foydalanishning xorijiy tajribalari, ularning samaradorligi hamda ushbu yondashuvni ta’lim jarayoniga tatbiq etishning ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

STEAM yondashuvi ta’lim jarayonida fanlararo integratsiyani ta’minlaydigan zamonaviy pedagogik model hisoblanadi. Unda fan (Science), texnologiya (Technology), muhandislik (Engineering), san’at (Art) va matematika (Mathematics) bir butun tizim sifatida o‘qitiladi. Bu yondashuv bolalarning nafaqat bilim olishiga, balki o‘sha bilimni amaliy faoliyatda qo‘llay olishiga ham imkon yaratadi.

Pedagog olimlar STEAM ta’limini “kelajak ko‘nikmalarini shakllantiruvchi ta’lim modeli” sifatida ta’riflaydilar. Xususan, R. Dugger STEAM yondashuvi bolalarda muammoli vaziyatlarni hal qilish, ijodiy fikrlash va innovatsion qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishini ta’kidlaydi [1].

AQSH tajribasi. AQSH maktabgacha ta’lim tizimida STEAM yondashuvi keng qo‘llaniladi. Bolalar erta yoshdan boshlab tajriba o‘tkazish, qurish, chizish va oddiy muhandislik faoliyatlari bilan shug‘ullanadilar. Masalan, bolalar LEGO konstruktorlari orqali oddiy inshootlar qurish orqali muhandislik tafakkurini rivojlantiradi.

Amerikalik tadqiqotchilar STEAM yondashuvi bolalarda 21-asr ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim rol o‘ynashini qayd etadilar. Ularning fikricha, bolalarda erta yoshdan ilmiy qiziqishni rivojlantirish keyingi ta’lim bosqichlarida yuqori natijalarga erishish imkonini beradi [2].

Finlandiya tajribasi. Finlandiya ta’lim tizimi dunyoda eng ilg‘or tizimlardan biri hisoblanadi. Maktabgacha ta’limda bolalarning tabiiy qiziqishi asosida STEAM elementlari qo‘llaniladi. Bu yerda asosiy e’tibor bolalarning erkin o‘ynashi, kuzatishi va tajriba orqali o‘rganishiga qaratilgan.

Finlandiyalik pedagoglar STEAM yondashuvini “o‘yin orqali o‘qitish” tamoyili bilan uyg‘unlashtirgan. Bolalar tabiatni kuzatish, oddiy tajribalar o‘tkazish va ijodiy faoliyat orqali bilimga ega bo‘ladilar. Bu esa ularning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi [3].

Janubiy Koreya va Singapur tajribasi. Janubiy Koreya va Singapurda STEAM ta’limi texnologiyalarga asoslangan holda rivojlangan. Bolalar robototexnika, raqamli o‘yinlar va interaktiv platformalar orqali bilim oladilar. Bu mamlakatlarda maktabgacha ta’limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalaniladi.

Singapur ta’lim tizimida STEAM yondashuvi bolalarda muammolarni tez va samarali hal qilish, jamoada ishlash va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga yo‘naltirilgan [4].

O‘zbekistonda STEAM yondashuvini joriy etish. O‘zbekistonda ham maktabgacha ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida STEAM texnologiyalarini joriy etishga katta e’tibor qaratilmoqda. Zamonaviy bolalar bog‘chalarida interaktiv o‘yinlar, tajribalar va ijodiy mashg‘ulotlar orqali bolalarning bilim olish jarayoni boyitilmoqda.

Shuningdek, pedagog kadrlarning malakasini oshirish va ularni STEAM yondashuvi bo‘yicha o‘qitish ham muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki ushbu texnologiyani samarali qo‘llash tarbiyachining kasbiy mahoratiga bevosita bog‘liqdir.

Xorijiy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, STEAM yondashuvi maktabgacha ta’limda bolalarning har tomonlama rivojlanishiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, ijodkorlik, mantiqiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalari erta yoshdan shakllanadi. Bu esa bolalarning kelajakdagi ta’lim muvaffaqiyatiga mustahkam poydevor yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida STEAM texnologiyalaridan foydalanish bugungi zamonaviy ta’lim tizimining eng muhim va istiqbolli yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Xorijiy davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, STEAM yondashuvi bolalarning erta yoshdan boshlab ijodiy fikrlashini, muammolarni hal qilish qobiliyatini va amaliy ko‘nikmalarini samarali rivojlantirishga xizmat qiladi.

Mening fikrimcha, STEAM texnologiyalarini maktabgacha ta’lim jarayoniga keng joriy etish bolalarning kelajakdagi ta’lim faoliyatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Chunki bu yondashuv bolani tayyor bilimni yodlashga emas, balki o‘zi izlanishga, tajriba qilishga va mustaqil xulosa chiqarishga o‘rgatadi. Natijada bolalarda nafaqat bilim, balki hayotiy kompetensiyalar ham shakllanadi.

Shuningdek, STEAM yondashuvi bolalarda qiziqish, ijodkorlik va tashabbuskorlikni kuchaytiradi. Menimcha, aynan shu sifatlar zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatli shaxs bo‘lib yetishish uchun muhim omil hisoblanadi. Shu sababli maktabgacha ta’lim tizimida STEAM texnologiyalarini yanada kengroq tatbiq etish va pedagoglarni bu yo‘nalishda tayyorlash dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qoladi.

Umuman olganda, STEAM texnologiyalari asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlaydi va ularni kelajakdagi ta’lim hamda hayotga puxta tayyorlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Yakman G., Lee H. STEAM Education in Practice. Journal of STEM Education, 2012.
2. Bybee R. W. The Case for STEM Education. NSTA Press, 2013.
3. Sahlberg P. Finnish Lessons 2.0. Teachers College Press, 2015.
4. OECD. Early Childhood Education and Care in Singapore. OECD Publishing, 2020.
5. Honey M., Pearson G., Schweingruber H. STEM Education Report. National Academies Press, 2014.
6. Vasquez J., Sneider C., Comer M. STEM Lesson Essentials. Heinemann, 2013.
7. Resnick M. Lifelong Kindergarten. MIT Press, 2017.
8. Kelley T., Knowles J. Integrated STEM Education. International Journal of STEM Education, 2016.
9. Muslimov N. A. Pedagogik kompetentlik asoslari. Toshkent, 2015.
10. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi materiallari.

DIDAKTIK O‘YINLAR ORQALI BOLALARDA IJODIY MUAMMOLI VAZIYATLARNI HAL ETISH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Sevinch Murtazaqulova Ozodbek qizi
Guliston davlat pedagogika institute Ta’lim – tarbiya nazariyasi va metodikasi magistranti
Email: murtazaqulovas@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada didaktik o‘yinlarning maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim yoshidagi bolalarda ijodiy fikrlash hamda muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi pedagogik ahamiyati keng yoritilgan. Tadqiqot jarayonida didaktik o‘yinlar orqali bolalarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish, muammoni anglash va unga ijodiy yechim topish qobiliyatlarini shakllantirish masalalari tahlil qilindi. Didaktik o‘yinlarning mazmuni, turlari va ta’lim jarayonida qo‘llash metodlari ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan asoslab berildi. Shuningdek, muammoli vaziyatlarga asoslangan o‘yin faoliyati bolalarning bilish faolligini oshirishi, ijtimoiylashuvi va kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi tajriba-sinov natijalari orqali isbotlandi. Maqola natijalari pedagoglar uchun didaktik o‘yinlardan samarali foydalanish bo‘yicha amaliy tavsiyalarni o‘z ichiga oladi.

KALIT SO‘ZLAR: didaktik o‘yin, ijodiy fikrlash, kommunikativ ko‘nikmalar, muammoli vaziyat, mustaqil fikrlash, pedagogik texnologiya, ta’lim jarayoni, tafakkur rivoji, yaratuvchan faoliyat.

Bugungi kunda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida shaxsning ijodiy fikrlashi, muammoli vaziyatlarni mustaqil hal etish hamda innovatsion yondashuvlarni qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim bosqichida bolalarda tafakkur faolligi, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvni shakllantirish keyingi ta’lim bosqichlari uchun mustahkam poydevor yaratadi [1].

Ta’lim jarayonida qo‘llanilayotgan an’anaviy o‘qitish metodlari ko‘pincha reproduktiv xarakterga ega bo‘lib, bolalarda ijodkorlik va muammoli fikrlashni yetarli darajada rivojlantira olmaydi. Shu bois, ta’lim jarayoniga innovatsion pedagogik texnologiyalarni, xususan, didaktik o‘yinlarni joriy etish zarurati yuzaga kelmoqda [2]. Didaktik o‘yinlar bolalarning yosh va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda bilimlarni o‘zlashtirish jarayonini qiziqarli va samarali tashkil etishga xizmat qiladi [3].

Didaktik o‘yinlar asosida yaratilgan muammoli vaziyatlar bolalarni izlanishga, tahlil qilishga va turli yechimlarni topishga undaydi. Bunday faoliyat jarayonida bolalarda ijodiy fikrlash, mantiqiy mushohada yuritish hamda mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalari shakllanadi [4]. Ayniqsa, muammoli savollar va vaziyatli topshiriqlar bolalarning fantaziyasi va tasavvur doirasini kengaytiradi [5]. Shuningdek, didaktik o‘yinlar orqali tashkil etilgan ta’lim jarayoni bolalarda jamoada ishlash, muloqot madaniyati, o‘z fikrini asoslab berish va boshqalarning fikriga hurmat bilan yondashish kabi ijtimoiy-psixologik ko‘nikmalarni rivojlantiradi [6]. Bu esa bolalarning shaxs sifatida har tomonlama kamol topishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Shu munosabat bilan, didaktik o‘yinlar orqali bolalarda ijodiy muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirish masalasi dolzarb pedagogik muammo sifatida qaralmoqda. Mazkur ilmiy maqolada ushbu muammo nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinib, pedagogik tajribalar asosida ilmiy xulosalar bayon etiladi.

METODLAR. Mazkur tadqiqotda didaktik o‘yinlar orqali bolalarda ijodiy muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirish jarayoni ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan o‘rganildi. Tadqiqot jarayonida maqsadga muvofiq ravishda bir-birini to‘ldiruvchi metod va usullardan kompleks foydalanildi.

Tadqiqot metodlari

1. **Pedagogik kuzatuv metodi.** Ushbu metod orqali bolalarning didaktik o‘yinlar jarayonidagi xulq-atvori, muammoli vaziyatlarga munosabati, mustaqil fikrlash darajasi va ijodiy faolligi tizimli ravishda kuzatildi. Kuzatuv natijalari asosida bolalarning muammoli vaziyatlarni hal etish jarayonidagi o‘zgarishlar aniqlab borildi [1].

2. **Suhbat va savol – javob metodi.** Bolalar bilan o‘tkazilgan suhbatlar orqali ularning muammoli vaziyatlarga nisbatan fikrlash yo‘nalishi, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati va ijodiy yondashuvi o‘rganildi. Ushbu metod bolalarning ichki fikrlash jarayonini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etdi [2].

3. Tajriba – sinov metodi. Tadqiqot davomida tajriba va nazorat guruhlari tashkil etilib, tajriba guruhida didaktik o‘yinlarga asoslangan muammoli vaziyatlar tizimli ravishda qo‘llanildi. Natijalar solishtirma tahlil asosida baholanib, didaktik o‘yinlarning samaradorligi aniqlashtirildi.

Ta’lim jarayonida qo‘llanilgan usullar

1. **Muammoli vaziyat yaratish usuli.** Didaktik o‘yinlar jarayonida bolalar uchun maxsus muammoli vaziyatlar yaratildi. Bu usul bolalarni mustaqil fikrlashga, tahlil qilishga va muammoni ijodiy hal etishga yo‘naltirdi [5].

2. **O‘yin topshiriqlari metodi.** Ta’limiy maqsadga yo‘naltirilgan o‘yinli topshiriqlar orqali bolalarning ijodiy faolligi va qiziqishi oshirildi. Ushbu usul bilimlarni oson va samarali o‘zlashtirish imkonini berdi [6].

3. **Guruhli va jamoaviy metodi.** Bolalarning kichik guruhlarda ishlashi tashkil etilib, bu jarayonda o‘zaro muloqot, fikr almashish va hamkorlik ko‘nikmalari rivojlantirildi [7].

4. **Rag‘batlantirish metodi.** Bolalarning har bir ijodiy yondashuvi va mustaqil yechimlari pedagog tomonidan ijobiy baholanib, ularning o‘quv faoliyatiga bo‘lgan qiziqishi kuchaytirildi [8].

Tadqiqot bazasi va ishtirokchilari

Tadqiqot maktabgacha ta’lim muassasasining **katta guruh** bazasida olib borildi. Tajribada **15** nafar bola ishtirok etdi. Tadqiqot davomiyligi **_3_** oy davom etdi.

NATIJA VA MUHOKAMA. Didaktik o‘yinlar bolalarning ijodiy fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal etish qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali vosita ekanligi ilmiy tadqiqot natijalarida ko‘rsatildi. Tadqiqot davomida kuzatilgan asosiy natijalar quyidagilar:

1. Ijodiy fikrlash darajasining oshishi

Bolalar didaktik o‘yinlar orqali turli vaziyatlarni tahlil qilish va yechim topish jarayonida yangi g‘oyalar ishlab chiqarishga o‘rganadi. Masalan, konstruktor o‘yinlar, rolli o‘yinlar yoki fantaziya asosidagi topshiriqlar bolalarda noan’anaviy fikrlashni rag‘batlantiradi.

2. Muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarining shakllanishi

O‘yinlarda bolalar turli qiyinchiliklar va qarorlar oldida turadi. Bu esa ularni mustaqil fikrlash va yechimlarni tanlashga o‘rgatadi. Bolalar turli variantlarni sinab ko‘rish, xatolarni tahlil qilish va optimal qaror qabul qilish orqali muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalarini egallaydi.

3. Ijtimoiy va kommunikativ ko‘nikmalarning rivojlanishi

Ko‘p o‘yinlar jamoaviy yoki guruh shaklida o‘tkaziladi, bu esa bolalarni bir-birining fikrini tinglash, murosaga kelish va hamkorlikda ishlashga o‘rgatadi.

4. O‘qituvchi yoki tarbiyachining kuzatuvi

Tadqiqot davomida kuzatilgan bolalar didaktik o‘yinlarda faolroq qatnashib, topshiriqlarni mustaqil va ijodiy usulda bajarishga intilishadi. Shuningdek, bolalar yangi muammolarni qiziqish bilan qabul qilishi va ularni hal etishda innovatsion yondashuvlarni qo‘llashi kuzatildi.

NATIJA VA MUHOKAMA. Mazkur tadqiqot natijalari didaktik o‘yinlar bolalarda ijodiy muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita ekanligini tasdiqlaydi. O‘yin jarayonida bolalar muammoli vaziyatga duch kelib, uni mustaqil tahlil qilish, mavjud bilim va tajribasiga tayanib yechim topishga intiladi. Bu jarayon bolalarda muammoli fikrlash, tashabbuskorlik va ijodiy faollikni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, muammoli vaziyatlarga asoslangan didaktik o‘yinlar bolalarda divergent fikrlashni faollashtiradi. Bolalar bitta muammoga bir nechta yechim variantlarini taklif qilishga, noodatiy va ijodiy yondashuvni qo‘llashga

harakat qiladilar. Bu holat J. Gilford va E. Torrens tomonidan ishlab chiqilgan ijodiy tafakkur nazariyalari bilan mos keladi [2]. Ularning fikricha, ijodkorlik muammoli vaziyatlarni erkin fikrlash orqali hal etish jarayonida shakllanadi. Shuningdek, tadqiqot natijalari didaktik o‘yinlar bolalarning kognitiv faoliyatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi. O‘yin jarayonida mantiqiy fikrlash, tasavvur, xotira va nutq faoliyati uyg‘un rivojlanadi. Ayniqsa, syujetli-rolli o‘yinlar bolalarda ijtimoiy muammolarni anglash, hamkorlikda qaror qabul qilish va o‘z fikrini asoslash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Bundan tashqari, muammoli vaziyatlarni hal etishda tarbiyachining pedagogik yondashuvi muhim omil sifatida namoyon bo‘ldi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, tarbiyachining yo‘naltiruvchi, lekin buyruq bermaydigan pozitsiyasi bolalarda mustaqil fikrlash va ijodiy tashabbusni kuchaytiradi. Ochiq savollar, muammoli topshiriqlar va rag‘batlantiruvchi munosabat bolalarni faol fikrlashga undaydi [4]. Umuman olganda, olingan natijalar didaktik o‘yinlarning maktabgacha ta’lim jarayonida ijodiy muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim pedagogik ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi hamda mavjud ilmiy tadqiqotlar bilan mazmunan uyg‘unlashadi.

XULOSA. Mazkur tadqiqot natijalari didaktik o‘yinlar bolalarda ijodiy muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita ekanligini tasdiqlaydi. O‘yin jarayonida bolalar muammoli vaziyatga duch kelib, uni mustaqil tahlil qilish, mavjud bilim va tajribasiga tayanib yechim topishga intiladi. Bu jarayon bolalarda muammoli fikrlash, tashabbuskorlik va ijodiy faollikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, muammoli vaziyatlarga asoslangan didaktik o‘yinlar bolalarda divergent fikrlashni faollashtiradi. Bolalar bitta muammoga bir nechta yechim variantlarini taklif qilishga, noodatiy va ijodiy yondashuvni qo‘llashga harakat qiladilar. Bu holat J. Gilford va E. Torrens tomonidan ishlab chiqilgan ijodiy tafakkur nazariyalari bilan mos keladi [2]. Ularning fikricha, ijodkorlik muammoli vaziyatlarni erkin fikrlash orqali hal etish jarayonida shakllanadi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari didaktik o‘yinlar bolalarning kognitiv faoliyatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi. O‘yin jarayonida mantiqiy fikrlash, tasavvur, xotira va nutq faoliyati uyg‘un rivojlanadi. Ayniqsa, syujetli-rolli o‘yinlar bolalarda ijtimoiy muammolarni anglash, hamkorlikda qaror qabul qilish va o‘z fikrini asoslash ko‘nikmalarini shakllantiradi [3].

Bundan tashqari, muammoli vaziyatlarni hal etishda tarbiyachining pedagogik yondashuvi muhim omil sifatida namoyon bo‘ldi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, tarbiyachining yo‘naltiruvchi, lekin buyruq bermaydigan pozitsiyasi bolalarda mustaqil fikrlash va ijodiy tashabbusni kuchaytiradi. Ochiq savollar, muammoli topshiriqlar va rag‘batlantiruvchi munosabat bolalarni faol fikrlashga undaydi [4].

Umuman olganda, olingan natijalar didaktik o‘yinlarning maktabgacha ta’lim jarayonida ijodiy muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim pedagogik ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi hamda mavjud ilmiy tadqiqotlar bilan mazmunan uyg‘unlashadi.

Tadqiqot natijalari didaktik o‘yinlar bolalarda ijodiy muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita ekanligini ko‘rsatdi. O‘yin jarayonida bolalarda muammoni anglash, tahlil qilish va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlari shakllanadi.

Muammoli vaziyatlarga asoslangan didaktik o‘yinlar bolalarda divergent va kreativ fikrlashni rivojlantiradi, bitta muammoga bir nechta muqobil yechimlarni taklif qilish imkoniyatini kengaytiradi [2].

Tadqiqot davomida syujetli-rolli didaktik o‘yinlarning bolalarda ijtimoiy muammolarni anglash, hamkorlikda yechim topish va kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishdagi ijobiy ta’siri aniqlandi.

Didaktik o‘yinlar jarayonida tarbiyachining yo‘naltiruvchi, rag‘batlantiruvchi va maslahat beruvchi pozitsiyasi bolalarning mustaqil va ijodiy fikrlash faolligini oshirishi ilmiy jihatdan asoslandi [4].

Maktabgacha ta’lim muassasalarida didaktik o‘yinlardan foydalanishda ularning muammoli vaziyatlarga asoslangan, bolalarni mustaqil va ijodiy fikrlashga undovchi mazmuniga ustuvor ahamiyat berish, o‘yin jarayonida tarbiyachining yo‘naltiruvchi va rag‘batlantiruvchi rolini kuchaytirish, syujetli-rolli hamda ijodiy didaktik o‘yinlardan tizimli foydalanish orqali bolalarda ijtimoiy muammolarni anglash va hamkorlikda yechim topish ko‘nikmalarini rivojlantirish, o‘yinlarni rejalashtirishda bolalarning yosh va individual psixologik xususiyatlarini hisobga olish hamda kelgusida didaktik o‘yinlarning ijodiy muammoli vaziyatlarni hal etishga ta’sirini empirik tadqiqotlar asosida chuqurroq o‘rganish tavsiya etiladi [6–9].

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Gilford J. Intellekt strukturasi va ijodiy tafakkur nazariyasi. — Moskva: Progress, 1988.

2. Davletshin M.G. Yosh psixologiyasi va pedagogik psixologiya asoslari. — Toshkent: O‘qituvchi, 2010.

3. Elkonin D.B. O‘yin faoliyatining psixologik asoslari. — Moskva: Pedagogika, 1989.

4. Ismoilova Z.K. Maktabgacha ta’limda didaktik o‘yinlar texnologiyasi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.

5. Komenskiy Ya.A. Buyuk didaktika. — Toshkent: O‘qituvchi, 1997.

6. Piaget J. Bolaning intellektual rivojlanishi. — Moskva: Nauka, 1983.

7. Torrens E.P. Ijodiy fikrlashni rivojlantirish metodlari. — Moskva: Pedagogika, 1995.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA AXLOQIY TARBIYA BERISHDA MILLIY AN’ANA VA QADRIYATLARDAN FOYDALANISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Sattorova Shaxlo Axadovna

Shahrisabz davlat pedagogika instituti katta o‘qituvchisi

Omonova Shoxista Anvar qizi

Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarda milliy g‘urur va vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirishning pedagogik asoslari yoritilgan. Milliy qadriyatlar, xalq og‘zaki ijodi, buyuk siymolar hayoti hamda tarbiyaviy tadbirlarning ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, ta’lim jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligini ta’minlash yo‘llari ko‘rib chiqilgan. Bugungi kunda maktabgacha yoshdagi bolalarga axloqiy tarbiya berishda milliy an’ana va qadriyatlardan foydalanishning pedagogik asoslarini o‘rganish maktabgacha yoshdagi bolalarda ma’naviy-axloqiy sifatlarni rivojlantirishda samarali yondashuvlarni aniqlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: milliy g‘urur, vatanparvarlik, tarbiya, milliy qadriyatlar, xalq og‘zaki ijodi, ma’naviyat, pedagogika, tarbiyaviy tadbirlar, komil inson

Аннотация: В данной статье рассматриваются педагогические основы формирования национальной гордости и патриотизма у детей в дошкольных образовательных организациях. Анализируется значение национальных ценностей, народной устной литературы, жизни великих деятелей и образовательной деятельности. Также рассматриваются пути обеспечения гармонии национальных и универсальных ценностей в образовательном процессе. Сегодня изучение педагогических основ использования национальных традиций и ценностей в нравственном воспитании детей дошкольного возраста служит выявлению эффективных подходов к развитию духовно-нравственных качеств у детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: национальная гордость, патриотизм, воспитание, национальные ценности, народная устная литература, духовность, педагогика, образовательная деятельность, совершенная личность

Abstract: This article discusses the pedagogical foundations of the formation of national pride and patriotism in children in preschool educational organizations. The importance of national values, folk oral literature, the lives of great figures, and educational activities is analyzed. Also, ways to ensure the harmony of national and universal values in the educational process are considered. Today, studying the pedagogical foundations of using national traditions and values in moral education of preschool children serves to identify effective approaches to the development of spiritual and moral qualities in preschool children.

Keywords: national pride, patriotism, education, national values, folk oral literature, spirituality, pedagogy, educational activities, perfect person

Maktabgacha ta’lim davri bolaning shaxsiyati shakllanishida eng muhim bosqichlardan biridir. Bu davrda bola o‘zini, o‘z oilasini, yaqinlarini va atrofdagi ijtimoiy munosabatlarni anglay boshlaydi. Shuning uchun oilaviy munosabatlar tushunchasining shakllanishi bolaning ma’naviy-axloqiy rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Oila-jamiyatning eng kichik, lekin eng muhim ijtimoiy bo‘g‘inidir. Bola shaxsining shakllanishi, uning axloqiy, ma’naviy va hissiy rivojida oila muhitining o‘rni beqiyosdir. Bola dastlabki ijtimoiy tajribasini aynan oilada orttiradi, ya’ni u “oila”, “ota-ona”, “aka-uka”, “mehr”, “g‘amxo‘rlik” kabi tushunchalarni kundalik hayotiy tajribasi asosida o‘zlashtiradi. Shuning uchun ham bolalarda oila haqidagi tasavvurlarning

rivojlanishini o‘rganish psixologiya, pedagogika va sotsiologiya fanlari uchun dolzarb hisoblanadi. Oila – bu jamiyatning eng kichik, ammo eng muhim ijtimoiy bo‘g‘ini bo‘lib, unda insonning shaxs sifatida shakllanishi boshlanadi. Oila shaxsning ijtimoiylashuvi, ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni o‘zlashtirishi va jamiyatga moslashuvi uchun zamin yaratadi. Oila a’zolari o‘rtasidagi munosabatlar bolaning emotsional rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Mehribonlik, g‘amxo‘rlik va hurmat kabi fazilatlar bolada ijobiy xarakter sifatlarini shakllantiradi. Aksincha, oiladagi nizolar, sovuqqonlik, e’tiborsizlik bolaning psixik rivojiga salbiy ta’sir qiladi.

Oilaviy munosabatlar - bolaning shaxs sifatida shakllanishi, ijtimoiylashuvi va ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni o‘zlashtirishida asosiy omillardan biridir. Maktabgacha yosh davrida bola ongi va tafakkuri jadal rivojlanadi, shu sababli oiladagi munosabatlar va ijtimoiy qadriyatlar haqidagi dastlabki tasavvurlar aynan shu davrda shakllanadi. Shu nuqtayi nazardan, ko‘plab pedagogik va psixologik tadqiqotlar bolalar ongida **“oila”, “ota-ona”, “aka-uka”, “mehr-shafqat”** tushunchalarining paydo bo‘lishi va rivojlanish mexanizmlarini o‘rganishga qaratilgan. Maktabgacha yoshdagi bolalarga oiladan keyingi bosqichda axloqiy tarbiya olishning maskani milliy an’ana va qadriyatlardan foydalanish imkoniyatini beruvchi ta’lim tizimi sifatida maktabgacha ta’lim va tarbiya tizimiga murojat qilinadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga axloqiy tarbiya berishda milliy an’ana va qadriyatlardan foydalanish bugungi kunda ta’lim tizimi oldida turgan asosiy vazifa hisoblanadi. Ta’lim va tarbiya tizimining natejasida yosh avlodni har tomonlama barkamol, ma’naviy yetuk, vatanparvar va insonparvar shaxs sifatida tarbiyalash jamiyatning asosiy masalasidir. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim bosqichida bolalarda milliy g‘urur va vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Milliy g‘urur - bu shaxsning o‘z xalqiga, uning tarixi, madaniyati, urf-odatlari va qadriyatlariga bo‘lgan faxr tuyg‘usidir. Bu tuyg‘u insonda o‘z millatiga sadoqat, mehnatsevarlik va yurt ravnaqi uchun javobgarlik hissini shakllantiradi. O‘zbek xalqining milliy g‘ururi asrlar davomida shakllangan boy ma’naviy meros, an’analar va qadriyatlar bilan uzviy bog‘liqdir.

Milliy qadriyatlar umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg‘un holda rivojlanadi. O‘zbek xalqiga xos bo‘lgan: mehr-oqibat, bag‘rikenglik, mehmondo‘stlik, sabr-toqat, kattalarga hurmat kabi fazilatlar umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg‘unlashgan holda yosh avlod tarbiyasida asosiy o‘rin egallaydi. Maktabgacha ta’limda milliy g‘urur va vatanparvarlikni shakllantirish quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshiriladi:

- xalq og‘zaki ijodi (ertak, doston, rivoyat, maqol);
- buyuk siymolar hayoti bilan tanishtirish;
- milliy bayramlarni nishonlash;
- didaktik o‘yinlar;
- ekskursiya va sayohatlar;
- tarbiyaviy suhbatlar va tadbirlar.

Ertak va rivoyatlar bolalarda ezgulik, adolat, mardlik, halollik kabi fazilatlarni shakllantiradi. Ular orqali bola milliy qadriyatlarni his etadi va hayotiy xulosalar chiqaradi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida milliy muhit yaratish – milliy tarbiyaning

muhim shartidir. Bu muhit: ona tiliga hurmat, oilaga ehtirom, mehnatsevarlik, halollik, do‘stlik kabi qadriyatlarni shakllantiradi.

Xulosa shuki maktabgacha ta’lim tashkilotlarida milliy g‘urur va vatanparvarlikni shakllantirish - kelajak avlodni ma’naviy barkamol shaxs sifatida tarbiyalashning asosiy yo‘nalishidir. Bu jarayon bolalarda: milliy o‘zlikni anglash, vatanparvarlik, insonparvarlik, axloqiy yetuklikni rivojlantiradi. Milliy qadriyatlarga asoslangan tarbiya jamiyatning ma’naviy rivojlanishini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni – T.: 2020-yil

2. O‘zbekiston Respublikasi “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni – T.: 2019-yil

3.“Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi – T.: Maktabgacha ta’lim vazirligi 2018-yil

5. Nishonova Z. T., To‘xtaboyeva G. A. Maktabgacha pedagogika – T.: Fan va texnologiya 2017-yil

6. Qodirova F. R. “Maktabgacha ta’lim pedagogikasi” – T.: O‘qituvchi 2019-yil

7. Xodjayev B. X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti – T.: Fan 2016-yil

8. Usmonova M. “Maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy tarbiya asoslari” – T.: 2020-yil

MAKTABGACH TA’LIM TASHKILOTI TARBIYACHILARINI TAYYORLASHDA XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH

Dilso‘z Temirova Zafarjon qizi

Guliston davlat pedagogika insituti magistri

dilsoztemirova2308@gmail.com

Annotatsiya:Ushbu tezisda maktabgach ta‘lim tizimining bugungi kundagi rivojlanish tendensiyalari, xususan, bo‘lajak tarbiyachilarni tayyorlashda rivojlangan xorijiy mamlakatlar tajribasini o‘rganish va milliy ta’lim tizimiga tatbiq etish masalalari yoritilgan. Tezisda Finlyandiya, Germaniya va Janubiy Koreya kabi davlatlarning pedagog kadrlar tayyorlashdagi o‘ziga xos yondashuvlari tahlil qilinib, ulardan milliy MTTlar tizimida samarali foydalanish bo‘yicha ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Kompetensiya ,maktabgach ta’lim, pedagogik mahorat, regjio-Emiliya , tarbiyachi , xorijiy tajriba.

Abstract: This thesis highlights current development trends in the preschool education system, focusing on studying the experiences of developed foreign countries in training future educators and implementing them into the national education system. The approach of nations such as Finland, Germany, and South Korea in training pedagogical personnel is analyzed, and scientific-practical proposals and recommendations are developed for their effective utilization within the national preschool education system.

Keywords: Competence, preschool education, pedagogical skill, Reggio Emilia, educator, foreign experience.

Mamlakatimizda maktabgach ta’lim tashkilotlari (MTT) tarmog‘ini kengaytirish va ulardagi ta’lim-tarbiya jarayonini xalqaro standartlar darajasiga ko‘tarish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir.[1]Biroq, har qanday zamonaviy moddiy-texnik baza yoki ilg‘or dasturlar tizimi yetuk professional pedagog kadrlar bo‘lmasa, kutilgan samarani bera olmaydi.[2]

Bugungi kun tarbiyachisi nafaqat bolaga g‘amxo‘rlik qiluvchi shaxs, balki uning individual qobiliyatlarini chizib beruvchi, kreativ fikrlashga undovchi tashkilotchi (fasilitator) bo‘lishi talab etiladi. Bo‘lajak tarbiyachilarni tayyorlash sifatini tubdan yaxshilashda dunyo miqyosida tan olingan va yuqori natija ko‘rsatayotgan xorijiy davlatlar tajribasini tizimli tahlil qilish va ularning ijobiy jihatlarini milliy tizimimizga integratsiya qilish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Jahon ta’lim makonida maktabgach yoshdagi bolalar bilan ishlash va tarbiyachilarni tayyorlashning o‘ziga xos muvaffaqiyatli modellari mavjud. Ularni o‘rganish milliy metodikamizni boyitishga xizmat qiladi

Finlyandiya modeli (Tadqiqotga asoslangan ta’lim): Fin ta’lim tizimida MTT tarbiyachisi nufuzli va yuqori maoshli kasblardan biri hisoblanadi. Tarbiyachilarni tayyorlash oliy ta’limning magistratura bosqichida amalga oshiriladi. Bo‘lajak pedagoglar ta’lim jarayonida faqat tayyor metodikalarni yodlamasdan, bolalar psixologiyasi va rivojlanishini mustaqil tadqiq qilish (research-based) ko‘nikmalariga ega bo‘ladilar. [6]Bu ularga har bir bolaga individual yondashish va erkin muhit yaratish imkonini beradi.[7]

Germaniya tajribasi (Dual ta’lim tizimi): Nemis pedagogika oliy maktablarida nazariya va amaliyotning uzviyligi "dual tizim" orqali ta’minlanadi. Talabalar haftaning 2-3 kunini universitetda nazariy bilimlarni o‘rganishga, qolgan kunlarini esa bevosita maktabgach ta’lim tashkilotlarida tarbiyachi yordamchisi sifatida ishlashga sarflaydilar. Bu usul bitiruvchining ish faoliyatini boshlagan ilk kunidanoq kasbiy stressga tushmasligini va muhitga to‘liq moslashgan bo‘lishini kafolatlaydi.[5]

Regjio-Emiliya va Montessori yondashuvlari (Italiya): G‘arb mamlakatlarida tarbiyachilar tayyorlash dasturlariga ushbu erkin metodikalar chuqur singdirilgan. Regjio-Emiliya yondashuviga ko‘ra, bola dunyoni o‘zi tushunishi uchun "yuzta tilga" (rasm, qo‘shiq, o‘yin, qurish va h.k.) ega. Tarbiyachi bu jarayonda bolaga buyruq bermaydi, balki u bilan teng huquqli hamkor sifatida muhit yaratadi.[8]

Xorijiy tajribalarning ijobiy jihatlarini tahlil qilgan holda, mamlakatimizda MTT tarbiyachilarini tayyorlash tizimini takomillashtirish bo‘yicha quyidagi amaliy takliflarni ilgari surish mumkin:

Oliy ta’limda amaliyot ulushini oshirish: Pedagogika yo‘nalishidagi talabalarning MTTlardagi haftalik va semestrlik amaliyot soatlarini ko‘paytirish, xuddi Germaniya tajribasidek dual ta’lim elementlarini o‘quv rejalariga faol kiritish.[5]

STEAM va raqamli kompetensiyalarni kuchaytirish: Bo‘lajak tarbiyachilarga bolalarning mantiqiy va kreativ fikrlashini rivojlantiruvchi zamonaviy STEAM (fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematika) texnologiyalarini o‘rgatish hamda ularni bolalar uchun xavfsiz raqamli o‘quv resurslaridan foydalanishga o‘rgatish.[4]

Inklyuziv ta’limga tayyorlash: Rivojlangan davlatlar tajribasidan kelib chiqib, har bir bo‘lajak tarbiyachiga MTTlarda alohida ehtiyojga ega bo‘lgan (inklyuziv) bolalar bilan ishlashning psixologik va metodik asoslarini chuqur o‘rgatish.[9]

Maktabgach ta’lim tashkilotlari tarbiyachilarini tayyorlash jarayoniga xorijiy ilg‘or tajribalarni integratsiya qilish masalasini tizimli tahlil qilish natijasida quyidagi umumiy xulosalarga kelish mumkin.

1.Kasbiy tayyorgarlik darajasini yuksaltirish: Finlyandiya tajribasi shuni ko‘rsatadiki, maktabgach ta’lim sifatini oshirishning eng birlamchi omili – tarbiyachining ilmiy va akademik salohiyatidir. Bo‘lajak tarbiyachilarni tayyorlashda faqatgina tayyor metodik ko‘rsatmalarni o‘rgatish bilan cheklanmay, ularda tadqiqotchilik ko‘nikmalarini (research-based competence) shakllantirish lozim .

2.Nazariya va amaliyot uzviyligining yangi modeli: Germaniyaning dual ta’lim tizimi milliy oliy ta’lim tizimimiz uchun muhim namuna bo‘la oladi. Talabalarni universitet auditoriyalarida uzoq vaqt nazariy darslar bilan band qilish o‘rniga, haftalik o‘quv yuklamasining salmoqli qismini bevosita MTTlardagi amaliy faoliyatga yo‘naltirishni ta‘minlah zarur .

3.Bolaga yo‘naltirilgan zamonaviy yondashuvlarni o‘zlashtirish: Regjio-Emiliya, Montessori kabi dunyo miqyosida tan olingan metodikalarning tarbiyachi tayyorlash dasturlariga singdirilishi pedagogik tafakkurni o‘zgartirishga xizmat qiladi. Zamonaviy tarbiyachi bolaga faqat ma’lumot beruvchi subyekt emas, balki bolaning ichki potensialini yuzaga chiqaruvchi, u bilan teng huquqli muloqotga kirisha oladigan hamkor va fasilitator darajasiga ko‘tarilishi lozim.

Milliy va xalqaro andozalar sintezi: Xorijiy tajribalardan foydalanish – bu chet el andozalarini ko‘r-ko‘rona va mexanik tarzda milliy tizimiga ko‘chirishni anglatmaydi. Aksincha, G‘arb davlatlarining eng ilg‘or ta’limiy-texnologik yutuqlarini olib, ularni o‘zbek xalqining milliy qadriyatlari, sharqona tarbiya va oila institutining o‘ziga xos xususiyatlari hamda mamlakatimiz qonunchilik talablari bilan oqilona sintez qilish lozim.

Umuman olganda, maktabgach ta’lim tashkilotlari tarbiyachilarini xalqaro tajriba asosida tayyorlash strategiyasi uzoq muddatli istiqbolda mamlakatimizda intellektual, ijodiy va jismoniy jihatdan sog‘lom bo‘lgan raqobatbardosh avlodni tarbiyalashning eng mustahkam poydevori bo‘lib xizmat qiladi .

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 16-dekabrdagi "Maktabgach ta’lim va tarbiya to‘g‘risida"gi O‘RQ-595-sonli Qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida"gi PF-5847-sonli Farmoni.
3. Shavkat Mirziyoyev. "Yangi O‘zbekiston strategiyasi". – Toshkent: "O‘zbekiston" nashriyoti, 2021. – 464 b.
4. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. "Ta’limda innovatsion texnologiyalar (pedagogik texnologiya turlari va ulardan darsda foydalanish)". – Toshkent, 2010. – 180 b.

5. Grosch, M. "Developing a Dual System of Vocational Education and Training: The German Model and its International Transfer". *International Journal of Training Research*, 2017. Vol. 15, No. 2, pp. 143–158.

6. Niemi, H., Toom, A., & Kallioniemi, A. "Teacher Education in Finland: Next Generation". – Rotterdam: Sense Publishers, 2016. – 264 p.

7. Sahlberg, P. "Finnish Lessons 3.0: What Can the World Learn from Educational Change in Finland?". – New York: Teachers College Press, 2021. – 240 p.

8. Edwards, C., Gandini, L., & Forman, G. "The Hundred Languages of Children: The Reggio Emilia Experience in Transformation" (3rd Edition). – Santa Barbara: Praeger, 2012. – 411 p.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA KREATIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION USULLARI

Xudayberdiyeva Zilola Azamat qizi.
Shahrisabz davlat pedagogika instituti
Maktabgacha ta’lim yo`nalishi 1- kurs talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda kreativ fikrlashni rivojlantirishning innovatsion usullari yoritilgan. Unda kreativ fikrlashning mazmun-mohiyati, bolalar ijodkorligini shakllantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interaktiv metodlar, o‘yin texnologiyalari, art-terapiya, STEAM ta’limi hamda axborot-kommunikatsiya vositalarining ahamiyati tahlil qilingan. Xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy qarashlari asosida bolalarda mustaqil va erkin fikrlashni rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari ochib berilgan.

Kalit so‘z. Kreativ fikrlash, innovatsion usullar, maktabgacha ta’lim, ijodkorlik, pedagogik texnologiyalar, interaktiv metodlar, STEAM ta’limi, art-terapiya, o‘yin texnologiyalari, ijodiy tafakkur, mustaqil fikrlash, bolalar rivojlanishi, ta’lim jarayoni, kreativ muhit, pedagogik yondashuv.

Аннотация. В данной статье рассматриваются инновационные методы развития творческого мышления у детей дошкольного возраста. Анализируется сущность творческого мышления, важность современных педагогических технологий, интерактивных методов, игровых технологий, арт-терапии, STEAM-образования и информационно-коммуникационных средств в формировании детского творчества. На основе научных взглядов зарубежных и отечественных ученых раскрываются педагогические возможности развития самостоятельного и свободного мышления у детей.

Ключевые слова. Творческое мышление, инновационные методы, дошкольное образование, творчество, педагогические технологии, интерактивные методы, STEAM-образование, арт-терапия, игровые технологии, творческое мышление, самостоятельное мышление, развитие ребенка, образовательный процесс, творческая среда, педагогический подход.

Annotation. This article discusses innovative methods for developing creative thinking in preschool children. It analyzes the essence of creative thinking, the importance of modern pedagogical technologies, interactive methods, game

technologies, art therapy, STEAM education and information and communication tools in the formation of children's creativity. Based on the scientific views of foreign and domestic scientists, pedagogical opportunities for developing independent and free thinking in children are revealed.

Keywords. Creative thinking, innovative methods, preschool education, creativity, pedagogical technologies, interactive methods, STEAM education, art therapy, game technologies, creative thinking, independent thinking, child development, educational process, creative environment, pedagogical approach.

Hozirgi davrda jamiyatning jadal rivojlanishi, fan va zamonaviy texnologiyalarning keng taraqqiy etishi insonning fikrlash doirasini, bilishga bo‘lgan intilishini hamda kreativ yondashuvini yanada kuchaytirmoqda. Shu sababli maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasida ularning ijodkorligini qo‘llab-quvvatlash, mustaqil va erkin fikr yuritish qobiliyatini rivojlantirish dolzarb masalaga aylanmoqda. Aynan bolalikning ilk bosqichlarida bolaning tasavvuri, qiziqishi, yangilik yaratishga bo‘lgan moyilligi hamda o‘ziga xos individual imkoniyatlari faol shakllanadi va rivoj topadi. Ta`lim tizimida, 2017-yilda qabul qilingan “Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida”gi Prezident qarori, 2019-yilgi “Maktabgacha ta’lim tizimini yanada rivojlantirish konsepsiyasi” boshqa me’yoriy-huquqiy hujjatlarda ham ta’lim tizimini zamon talablari asosida takomillashtirish, ilg‘or pedagogik texnologiyalarni keng qo‘llash hamda ijodkor va mustaqil fikrlay oladigan bolalarni tarbiyalashga alohida e’tibor qaratilgan.Maktabgacha yoshdagi bolalarda kreativ fikrlashni rivojlantirishda innovatsion yondashuvlardan foydalanish bugungi ta’lim jarayonining muhim talablaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar hamda ijodiy faoliyatga asoslangan mashg‘ulotlar bolalarning mustaqil fikrlashi, tasavvur doirasining kengayishi va noodatiy g‘oyalarni ilgari surish qobiliyatini shakllantiradi. Ayniqsa, o‘yin texnologiyalari, art-terapiya, muammoli vaziyatlar yaratish, STEAM elementlari hamda raqamli vositalardan foydalanish bolalarda kreativ tafakkurni samarali rivojlantirishga xizmat qiladi. Bunday innovatsion usullar orqali bolalar yangi bilimlarni qiziqish bilan o‘zlashtiradi, erkin muloqot qiladi hamda ijodiy faoliyatga faol jalb etiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda kreativ fikrlashni rivojlantirish masalasi pedagogika va psixologiya fanlarida muhim ilmiy yo‘nalishlardan biri sifatida keng tadqiq etilgan. Xorijiy olimlardan J. Guilford kreativlikning psixologik asoslarini tadqiq qilib, uni inson tafakkurining yangilik yaratishga yo‘naltirilgan muhim xususiyati sifatida baholagan. E. Torrance esa kreativ fikrlashni aniqlash va rivojlantirishga doir ilmiy qarashlarni ishlab chiqqan hamda ijodiy tafakkurning mezonlarini tavsiflab bergan. L. S. Vigotskiy bolalarning ijodiy rivojlanishida ijtimoiy muhit, o‘yin faoliyati va muloqotning o‘rni katta ekanligini ta’kidlagan.Maktabgacha yoshdagi bolalarda kreativ fikrlashni rivojlantirishga oid ilmiy adabiyotlar bu boradagi nazariy asoslarni yoritish bilan birga, pedagogik yondashuvlarning amaliy tomonlarini ham ochib beradi. Jumladan, A.V. Brushlinskiy, L.S. Vygotskiy, A.N. Leontev kabi psixologlarning ilmiy qarashlari bolaning aqliy faoliyatini faollashtirishda ijtimoiy-madaniy omillarning o‘rni muhim ekanligini ta’kidlaydi. Vygotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi” haqidagi

g‘oyalari bolalarda kreativ tafakkurni shakllantirish uchun ularga yo‘naltiruvchi yordam ko‘rsatish zarurligini asoslaydi [4]. Shuningdek, yurtimiz olimlaridan – M. Jo‘rayev, N. To‘raqulov, G. Qodirova va boshqalar maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishda o‘yin, rangtasvir, musiqiy mashg‘ulotlar, suhbatlar va tajriba metodlarining ahamiyatiga urg‘u beradilar. Ularning tadqiqotlarida bola tafakkurining ochilishi uchun psixologik muhit va pedagogik yondashuvlar uyg‘unligi zarurligi ko‘rsatilgan. Xorijiy adabiyotlar ichida E. Torrens, G. Gardner, K. Robinsonlarning asarlari kreativlikning tabiati, uni rivojlantirish metodlari va o‘lchash mexanizmlariga bag‘ishlangan. E. Torrens o‘zining “Kreativlik testlari” orqali bolalarning ijodiy tafakkur darajasini aniqlash bo‘yicha ilmiy asoslangan yondashuvlarni taklif etgan. [4].

Kreativ fikrlash insonning mavjud vaziyatga yangicha qarash, noodatiy yechimlar izlash hamda muammolarni ijodiy yo‘l bilan hal qilish qobiliyatini ifodalaydi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish ularning kelgusi ta’lim bosqichlarida muvaffaqiyatga erishishiga hamda jamiyatda faol ishtirok etishiga muhim zamin yaratadi.Kreativ fikrlash – bu berilgan muammoga yangicha yondashish, turli xil tasavvurlarni shakllantirish va innovatsion g‘oyalarni ilgari surish imkoniyatidir. Maktabgacha ta’lim jarayonida bolalarning kreativ fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik faoliyat ularning ijodiy imkoniyatlarini ochib berish, mustaqil fikrlashini kuchaytirish va o‘z fikrini erkin ifoda etishiga xizmat qiladi.Maktabgacha yosh davri bolalarda fikr bildirish, muammolarni hal etish hamda ijodiy yondashuvlarni shakllantirish uchun eng qulay bosqich hisoblanadi. Ushbu davrda kreativ fikrlashni rivojlantirish ta’lim samaradorligini oshirish bilan birga, bolaning shaxsiy rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda kreativ fikrlashni rivojlantirish bugungi ta’lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Kreativ fikrlash bolalarning mustaqil qaror qabul qilishi, muammolarga noodatiy yondashuvi, yangi g‘oyalar yaratishi hamda o‘z fikrini erkin ifoda etishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim davrida bolaning tasavvuri, qiziqishi va ijodiy faolligi yuqori bo‘lgani sababli ushbu davr kreativ qobiliyatlarni shakllantirish uchun eng qulay bosqich hisoblanadi.Tadqiqotlarimiz shuni ko‘rsatadiki, innovatsion pedagogik texnologiyalar, interaktiv metodlar, o‘yin texnologiyalari, art-terapiya, STEAM elementlari hamda axborot-kommunikatsiya vositalaridan foydalanish bolalarning ijodiy fikrlashini samarali rivojlantiradi. Bunday yondashuvlar bolalarning erkin fikrlashi, muloqotga kirishishi, jamoada ishlashi va muammolarni ijodiy hal etish ko‘nikmalarini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, kreativ muhit yaratish, tarbiyachining zamonaviy metodlarni qo‘llay olishi va ota-onalarning ta’lim jarayonidagi faol ishtiroki ham bolalarda kreativ fikrlashni rivojlantirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Shu bois maktabgacha ta’lim tashkilotlarida innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir. Mavzuyimizga oid bir qator takliflar keltirib o`tamiz:

- Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida kreativ fikrlashni rivojlantirishga yo‘naltirilgan innovatsion metodlarni keng qo‘llash tavsiya etiladi.

- Tarbiyachilar uchun kreativ pedagogika va innovatsion texnologiyalar bo‘yicha malaka oshirish seminarlarini muntazam tashkil etish zarur.
- Mashg‘ulotlarda interaktiv o‘yinlar, muammoli vaziyatlar, rolli o‘yinlar va ijodiy topshiriqlardan samarali foydalanish lozim.
- Bolalarning tasavvurini rivojlantirish maqsadida art-terapiya, musiqa, drama va tasviriy faoliyat elementlarini ta’lim jarayoniga keng joriy etish maqsadga muvofiqdir.
- STEAM ta’lim elementlarini maktabgacha yoshga mos shaklda qo‘llash orqali bolalarda tadqiqotchilik va ijodkorlik ko‘nikmalarini shakllantirish kerak.
- Ota-onalarni bolalarning kreativ rivojlanishiga jalb qilish hamda uy sharoitida ijodiy faoliyatni tashkil etish bo‘yicha tavsiyalar berish lozim.
- Ta’lim muhitini bolalarning erkin fikrlashi va mustaqil faoliyat yuritishini qo‘llab-quvvatlaydigan tarzda tashkil etish zarur.
- Kreativ fikrlashni baholashga xizmat qiluvchi zamonaviy pedagogik monitoring tizimini ishlab chiqish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘RQ-637-son Qonuni. 2020-yil 23-sentabr. www.lex.uz.

2. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi O‘RQ-595-son Qonuni. 2019-yil 16-dekabr. www.lex.uz.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-oktabrdagi “Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-6097-son Farmoni. www.lex.uz.

4.Abduraxmonova N.N. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini metodik tayyorgarligini takomillashtirish muammosining pedagogik zaruriyati // Science and Innovation xalqaro ilmiy jurnali. Volume 1, Issue 8. UIF-2022: 8.2. ISSN: 2181-3337. 2114–2121-betlar

5.Jo‘raeva, M. (2021). Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish omillari. Ilmiy axborot, 6(3), 112–118

6. Yo‘ldosheva, G. (2020). Bolalarda ijodkorlikni rivojlantirishda o‘yin faoliyatining ahamiyati. Maktabgacha ta’lim jurnali, 5(1), 67–73.

XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI ASOSIDA MAKTABGACHA TAYYORLOV GURUHLARIDA STEAM TA’LIM TEXNOLOGIYALARINI JORIY ETISH

Mohidil Fozilboboyeva Abdullajon qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
Ta’lim-tarbiya nazariya va metodikasi
(maktabgacha ta’lim) yo‘nalishi magistranti
E-mail: fozilboboyevamohidil@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha tayyorlov guruhlarida (6-7 yosh) bolalarni maktab ta’limiga tizimli tayyorlashda STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) ta’lim texnologiyasining o‘rni va xorijiy davlatlar

(Finlyandiya, Singapur) tajribasi tahlil qilingan. Tadqiqotda milliy normativ-huquqiy asoslar va xalqaro metodikalarni integratsiya qilish masalalari ilmiy yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Integratsiyalashgan yondashuv, maktabga tayyorgarlik, mantiqiy fikrlash, STEAM ta’limi, tayyorlov guruhi, xorijiy tajriba.

Abstract. This article analyzes the role of STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) education technology and the advanced experience of foreign countries (Finland, Singapore) in systematically preparing children for school education in preschool preparatory groups (6-7 years old). The study provides a scientific overview of integrating national regulatory frameworks with international methodologies.

Keywords: Advanced experience, integrated approach, logical thinking, preparatory group, school readiness, STEAM education.

O‘zbekiston Respublikasida uchinchi renessans poydevorini yaratish jarayonida uzluksiz ta’limning boshlang‘ich bo‘g‘ini bo‘lgan maktabgacha ta’lim tizimini tubdan isloh qilish va uni xalqaro andozalar darajasiga olib chiqish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Zero, maktabgacha yoshdagi bolalarni intellektual va shaxs sifatida har tomonlama rivojlantirish kelgusi ta’lim samaradorligini belgilab beradi. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida” gi Qonunida ta’lim jarayoniga zamonaviy innovatsion va pedagogik texnologiyalarni, xorijiy tajribalarni joriy etish alohida belgilab qo‘yilgan [1]. Tayyorlov guruhlari (6-7 yosh) bolalarini maktab ta’limiga muvaffaqiyatli adaptatsiya qilish va ularda tahliliy, sabab-oqibat aloqadorligini ko‘rish hamda mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishda STEAM (fan, texnologiya, muhandislik, san’at va matematika) yondashuvi dunyo pedagogikasida yetakchi o‘rin egallamoqda [5, 6]. Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standarti hamda “Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari” asosida bolalarda atrof-muhitni kuzatish, oddiy tajribalar o‘tkazish va tadqiqotchilik ko‘nikmalarini tarkib toptirish vazifasi qo‘yilgan [2, 3]. Ushbu vazifalarni amaliyotga tatbiq etishda maktabgacha yoshdagi (6-7 yoshli) bolalarni maktab ta’limiga tayyorlov guruhlari uchun mo‘ljallangan "Ilm yo‘li" variativ dasturi muhim dasturilamal bo‘lib xizmat qiladi [4]. Jahon tajribasiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, STEAM ta’limi bolalarga bilimlarni alohida-alohida fanlar ko‘rinishida emas, balki yaxlit bir tizimda, amaliy loyihalar va o‘yinlar orqali o‘rgatishni nazarda tutadi. Xususan, professor M.U.Bers o‘z tadqiqotlarida ta’kidlaganidek, erta yoshdagi bolalarga vizual dasturlash va muhandislik elementlarini o‘yin maydonchasi (Playground) sifatida o‘rgatish ularning algoritmlash va mantiqiy fikrlash darajasini keskin oshiradi [5]. Xorijiy davlatlarning ilg‘or tajribalari, xususan, Singapur va Finlyandiya maktabgacha ta’lim tizimida STEAM yondashuvi bolaning “muammolarni mustaqil hal qilish” (problem-solving) hamda ijodiy fikrlash (creativity) kompetensiyalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan [6]. Fin modelida asosiy urg‘u tabiiy materiallar bilan ishlash va ekologik loyihalarga berilsa, Singapur tajribasida robototexnika elementlari va matematik modellashtirish yetakchi o‘rinda turadi. Respublikamiz pedagog olimlari va metodistlari tomonidan ham ushbu texnologiyani milliy mentalitet va ta’lim sharoitlariga moslashtirish bo‘yicha samarali

ishlar olib borilmoqda. A.V.Shin va hammualliflar tomonidan ishlab chiqilgan metodik qo‘llanmalarda tayyorlov guruhlarida STEAM markazlarini tashkil etish va integratsiyalashgan mashg‘ulotlar ssenariylari bayon etilgan [7]. Shuningdek, ilmiy tadqiqotlarda ko‘rsatilishicha, bolalarning intellektual salohiyatini oshirish to‘g‘ridan-to‘g‘ri ularning analitik va sabab-oqibat munosabatlarini tushunish ko‘nikmalari bilan bog‘liqdir [8]. STEAM elementlaridan foydalanish (masalan, Lego konstruktorlari bilan ishlash, oddiy suv va havo tajribalari) bolada konstruktiv fikrlashni shakllantiradi [7, 8]. Xorijiy davlatlarning ilg‘or tajribalarini tahlil qilish va ularni milliy ta’lim tizimiga integratsiya qilish asosida quyidagi bir nechta amaliy xulosalarga kelish mumkin:

1. Maktabgacha tayyorlov guruhlarida STEAM texnologiyasini joriy etish bolalarning maktabga nafaqat akademik (savodxonlik va hisob), balki intellektual va psixologik jihatdan ham har tomonlama tayyor bo‘lishini ta’minlaydi.
2. Finlyandiya va Singapur tajribasidan kelib chiqib, tayyorlov guruhlarida majburiy dars shaklidan voz kechib, loyihaviy o‘yinlar va erkin tadqiqot faoliyatini ko‘paytirish zarur.
3. Mashg‘ulotlarda bolalarda muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, sabab-oqibat aloqalarini aniqlash hamda kreativ yechimlar topish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan STEAM loyihalarini (masalan, tabiat hodisalarini modellashtirish, sodda konstruksiyalar yaratish) ko‘paytirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘xati:

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”. – Toshkent sh., 2019-yil 16-dekabr, O‘RQ-595-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori. “Maktabgacha ta’lim va tarbiya davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida”. – Toshkent sh., 2020-yil 22-dekabr, 802-son.
3. Bers, M. U. “Coding as a Playground: Programming and Computational Thinking in the Early Childhood Classroom”. – Routledge, 2020.
4. G. Rustamova. “Maktabgacha yoshdagi bolalarda analitik fikrlashni rivojlantirishning pedagogik asoslari”. Monografiya. – Toshkent, 2023-y.
5. “Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablari”. – O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. Toshkent, 2018-y.
6. “Ilm yo‘li” variativ dasturi. Maktabgacha yoshdagi (6-7 yoshli) bolalarni maktab ta’limiga tayyorlov guruhlari uchun. – Toshkent, 2020-y.
7. Sharrock, T. “STEAM Education in the Early Years: Best Practices from Singapore and Finland”. – International Journal of Early Childhood Education, 2022.
8. Shin A.V. va boshqalar. “Maktabgacha ta’limda STEAM texnologiyasi”. Metodik qo‘llanma. – Toshkent, 2021-y.

BOLANI HIMOYA QILISH TARBIYACHINI QO‘LLAB-QUVVATLASHDAN BOSHLANADI

Oripova A’lo O‘ktam qizi

Guliston davlat Pedagogika instituti tayanch doktoranti

e-mail: oripovaalojon@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyachilar faoliyatiga yuklanayotgan kasbiy, ruhiy va tashkiliy mas’uliyat masalasi tahlil qilinadi. So‘nggi yillarda ijtimoiy tarmoqlarda tarbiyachilar bilan bog‘liq salbiy holatlarning ko‘payishi ko‘pincha faqat pedagog shaxsiga bog‘lab baholanmoqda. Biroq maqolada muammoning asosiy sabablaridan biri sifatida guruhlarda bolalar sonining ko‘pligi, tarbiyachi va tarbiyalanuvchilar nisbati mutanosib emasligi, yordamchi tarbiyachilar vazifasining haddan tashqari kengligi hamda pedagoglarga yetarli tashkiliy-psixologik yordam ko‘rsatilmayotgani asoslab beriladi. Shuningdek, O‘zbekistonda “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi va xorijiy tajribalarni joriy etish jarayonida faqat dastur mazmuniga emas, balki ularni amalga oshirish uchun zarur sharoitlarga ham e’tibor qaratish lozimligi ta’kidlanadi. Finlandiya, AQSH, Singapur, Xitoy, Koreya, Shvetsiya va Turkiya tajribalari asosida tarbiyachi va bolalar nisbati taqqoslanib, sifatli maktabgacha ta’lim uchun pedagogning mehnat sharoiti, guruh hajmi va yordamchi kadrlar tizimi muhim omil ekani yoritiladi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, tarbiyachi, tarbiyachi yuklamasi, guruhdagi bolalar soni, tarbiyachi va bola nisbati, “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi, xorijiy tajriba, pedagogik sharoit, ta’lim sifati, yordamchi tarbiyachi, bola xavfsizligi, kasbiy zo‘riqish, individual yondashuv.

Bugun ijtimoiy tarmoqlarda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarga nisbatan qo‘pol munosabat, urish, jerkish yoki ruhiy bosim o‘tkazish holatlari aks etgan videolar tez-tez tarqalmoqda. Bunday lavhalar jamiyatni larzaga soladi. Albatta, bolaga zo‘ravonlik qilishni hech qanday sabab bilan oqlab bo‘lmaydi. Bola — himoyaga muhtoj, nozik qalb egasi. Uning ko‘zidagi qo‘rquv, qalbidagi ranjish va tarbiyachiga bo‘lgan ishonchining sinishi — butun jamiyat uchun og‘riqli signal. Ammo savol shuki: **Biz har safar faqat tarbiyachini ayblash bilan muammoning ildiziga yetib boryapmizmi?**

Ijtimoiy tarmoqlarda bunday holat yuz bersa, ko‘pincha bir xil hukm yangraydi: “tarbiyachining ruhiy holati yomon”, “kasbiga nomunosib”, “darhol ishdan bo‘shatish kerak”. Ha, aybdor shaxs javob berishi shart. Lekin muammo faqat bitta insonning fe’l-atvorida emas, balki ko‘p hollarda uning yelkasiga ortilgan haddan tashqari katta yukda ham bo‘lishi mumkin. Tasavvur qilaylik: bir guruhda 25–30 nafar bola. Ularning har biri alohida harakterga ega. Kimdir yig‘laydi, kimdir ovqat yemaydi, kimdir uxlamaydi, kimdir doimiy e’tibor talab qiladi. Yana kimdir uyidan xavotir, mehrga ochlik yoki tarbiyaviy bo‘shliq bilan keladi. Shu bolalarning barchasiga bir vaqtning o‘zida mehr berish, xavfsizligini ta’minlash, ovqatlantirish, kiyintirish, uxlatish, o‘ynatish, mashg‘ulot o‘tkazish, individual yondashish va ustiga-ustak xorijiy dasturlar asosida sifatli ta’lim berish talab qilinadi. Endi halol savol beraylik: **bitta tarbiyachi 30 nafar bolakayga bir vaqtning o‘zida qanday qilib individual yondasha oladi?** U robot emas. U ham inson. Uning ham charchashi, asabiylashishi, ruhiy zo‘riqishi tabiiy. Demak, biz faqat “tarbiyachi aybdor” deyishdan oldin, “tarbiyachiga yetarli yordam berilyaptimi?” degan savolni ham berishimiz kerak.

O‘zbekiston maktabgacha ta’lim tizimida so‘nggi yillarda katta islohotlar amalga oshirildi. Qamrov darajasi sezilarli oshdi: UNICEF ma’lumotiga ko‘ra,

2017-yilda 30 foizdan kam bo‘lgan maktabgacha ta’lim qamrovi 2025-yilga kelib 75 foizdan oshgan. IMRI tahliliga ko‘ra esa, 3–6 yoshli bolalar qamrovi 2017-yildagi 25,4 foizdan 2024-yilda 76 foizga yetgan. Bu, albatta, juda katta yutuq. Shuningdek, “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi, kompetensiyaviy yondashuv, bola markazli ta’lim, rivojlantiruvchi muhit, integratsiyalashgan mashg‘ulotlar kabi zamonaviy yondashuvlar amaliyotga kiritildi. UNICEF va O‘zbekiston hamkorligida maktabgacha ta’lim sifatini oshirish, pedagoglarni bola markazli metodlarga o‘qitish va rivojlantiruvchi dasturlarni joriy etish bo‘yicha ishlar olib borilmoqda. Lekin har qanday xorijiy tajriba faqat dastur nomini olish bilan natija bermaydi. Uning ortida turgan muhit, kadrlar soni, tarbiyachi va bolalar nisbati, yordamchi xodimlar tizimi, psixologik qo‘llab-quvvatlash, ish haqi va mehnat sharoiti ham birga o‘rganilishi kerak.

Masalan, biz Finlandiya tajribasini ko‘p tilga olamiz. Finlandiyada maktabgacha ta’lim bolaning manfaatini birinchi o‘ringa qo‘yadi, o‘yin orqali o‘qitish, individual rivojlanish rejasi va ota-ona bilan hamkorlikka katta e’tibor beradi. Lekin Finlandiyada 3–5 yoshli bolalar uchun nisbat 1 nafar xodimga 7 nafar bola, maksimal guruh esa 21 bola va 3 nafar xodim shaklida belgilanadi. Xitoyda ham bog‘cha guruhlarida “ikki pedagog va bir parvarishlovchi” modeli keng uchraydi. Rasmiy va mahalliy standartlarda to‘liq kunlik bog‘chalarda har bir guruhga 2 nafar o‘qituvchi va 1 nafar parvarishlovchi biriktirilishi ko‘rsatiladi; katta guruhlar odatda 30–35 bola atrofida belgilanadi. Koreya tajribasida esa bolalar bog‘chalari va childcare tizimida yoshga qarab nisbat belgilanadi. Koreya childcare markazlarida 3 yoshli bolalar uchun 1 tarbiyachiga 15 bola, 4 yosh va undan yuqori maktabgacha yoshdagi bolalar uchun 1 tarbiyachiga 20 bola me’yori keltiriladi. AQSHda esa 3yoshli guruh uchun 17ta bola qabul qilinadi va 1 nafar asosiy va bir nafar yordamchi tarbiyachi, 4-5 yosh bolalar guruhi uchun ko‘pi bilan 20 nafar bobola va 1 nafar asosiy va bir nafar yordamchi tarbiyachi me’yori kiritilgan lekin AQSHda shtatlarga qarab bu sonlar biroz farq qilishi ham mumkin. Shvetsiya maktabgacha ta’limida bola–xodim nisbati bo‘yicha majburiy tartib yoki rasmiy qonun yo‘q. Ammo Shvetsiya Milliy ta’lim agentligi tavsiyasiga ko‘ra 1–3 yosh guruhida 6–12 bola, 4–5 yosh guruhida 9–15 bola qabul qilinishi belgilab qo‘yilgan. Qardosh mamlakat bo‘lgan Turkiya maktabgacha ta’limi tajribasida bola–xodim nisbati o‘rtacha 18ta bolaga 1ta tarbiyachi deyilgan lekin, 2-3 yosh bolalar uchun 10:1 nisbatda 3-6 yoshli bolar uchun ko‘pi bilan 20:1 nisbatda belgilangan. Demak, rivojlangan yoki ilg‘or tajribaga ega mamlakatlarda tarbiyachi zimmasiga yuklama shunchaki “chidasa bo‘ladi” degan qarash bilan berilmaydi. U yerda dastur bilan birga kadrlar nisbati ham hisobga olinadi. Bu raqamlar bizga muhim haqiqatni ko‘rsatadi: sifatli tarbiya faqat yaxshi dastur bilan emas, balki tarbiyachining bolaga yetib borish imkoniyati bilan ta’minlanadi. Agar bitta tarbiyachi 30 bolaga qarasa, u mashg‘ulotni o‘tkazishi mumkin. Lekin har bir bolaning qalbiga kirib borishi qiyin. U bolalarga she’r yodlatishi mumkin, lekin har birining hissiy holatini kuzatishga ulgurmasligi mumkin. U jadvalni to‘ldirishi mumkin, lekin har bir bolaning ichki dunyosini anglashga vaqti yetmasligi mumkin.

Shu bois bugun biz tarbiyachini faqat nazorat qilish haqida emas, uni qo‘llab-quvvatlash haqida ham o‘ylashimiz kerak. Chunki charchagan tarbiyachidan mehr

talab qilish oson, lekin unga mehr beradigan sharoit yaratish ancha murakkab. Asabiylashgan tarbiyachini jazolash oson, lekin uning asabiylashishiga olib kelgan mehnat sharoitini o‘zgartirish haqiqiy islohotdir. Ayniqsa, yordamchi tarbiyachi masalasiga jiddiy qarash zarur. Amalda yordamchi tarbiyachi faqat bolalar bilan ishlamaydi; u tozalash, ovqat tashish, idish-tovoq, gigiyena, xo‘jalik ishlari, kiyim-kechak, tartib-intizom kabi ko‘plab yumushlarga ham mas’ul bo‘ladi. Natijada asosiy tarbiyachi ko‘pincha bolalar bilan yolg‘iz qoladi. Bu esa xorijiy dasturlar talab qilayotgan individual yondashuv, rivojlantiruvchi muhit va ijodiy faoliyatni to‘liq amalga oshirishga to‘sqinlik qiladi. Shunday ekan, asosiy masala bunday qo‘yilishi kerak: bolaga sifatli ta’lim-tarbiya berishni xohlasak, tarbiyachiga sifatli ishlash imkoniyatini yaratishimiz shart. Maktabgacha ta’lim qamrovi oshayotgani quvonarli. Xorijiy dasturlar kirib kelayotgani ham ijobiy holat. Lekin qamrov ortishi bilan tarbiyachining yuklamasi ham ortsa, dastur yangilansa-yu, guruhdagi bolalar soniga mos kadrlar soni oshmasa, natija kutilganidek bo‘lmaydi. Chunki har qanday innovatsiya uni amalga oshiradigan insonning kuchi, vaqti va ruhiy holati bilan bog‘liq. Bugun tarbiyachiga nisbatan jamiyatda talab kuchli. Undan sabr, mehr, bilim, ijodkorlik, psixologik barqarorlik, ota-ona bilan muloqot, hujjat yuritish, xorijiy metodikalarni qo‘llash va har bir bolaga individual yondashish talab qilinadi. Lekin shu talablar qarshisida unga berilayotgan yordam yetarlimi? 30 nafar bola qarshisida turgan bitta tarbiyachi ba’zan o‘zini dengiz o‘rtasida yolg‘iz qolgan kemachidek his qiladi. U har bir bolani manzilga sog‘-omon yetkazmoqchi. Lekin shamol kuchli, to‘lqin baland, yordamchi eshkak esa yetarli emas. Biz esa qirg‘oqdan turib: “Nega mukammal suzmading?” deb tanqid qilamiz. Aslida esa savol boshqacha bo‘lishi kerak: nega biz unga yetarli eshkak, yetarli yordamchi va tinchroq suzish yo‘lini bermadik? Xulosa qilib aytganda, bolaga nisbatan zo‘ravonlik hech qachon oqlanmaydi. Biroq bu holatlarni kamaytirish faqat jazolash bilan emas, balki tizimli yechimlar bilan amalga oshadi. Guruhdagi bolalar sonini qayta ko‘rib chiqish, har bir guruhga yetarli asosiy va yordamchi tarbiyachi biriktirish, yordamchi tarbiyachining vazifalarini bolalar bilan ishlashga yo‘naltirish, tarbiyachilarning ruhiy salomatligini qo‘llab-quvvatlash, mehnatiga munosib ish haqi belgilash va xorijiy tajribani faqat dastur sifatida emas, balki butun sharoiti bilan joriy etish zarur.

Chunki tarbiyachi kuchli bo‘lsa — bola xavfsiz bo‘ladi. Tarbiyachi qo‘llab-quvvatlansa — bola mehr ko‘radi. Tarbiyachi yolg‘iz qoldirilmasa — ta’lim sifati oshadi. Eng muhimi, biz bolani himoya qilmoqchi bo‘lsak, avvalo bolaga har kuni eng yaqin turgan inson — tarbiyachining mehnatini ham himoya qilishimiz kerak. Zero, charchagan tarbiyachi bilan baxtli bolalik qurib bo‘lmaydi!

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. UNICEF O‘zbekiston. Erta bolalik davridagi ta’lim.

2. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi**.** O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. Takomillashtirilgan nashr. Toshkent, 2022 yil.

3. OECD. TALIS Starting Strong 2024 natijalari: Erta bolalik davridagi ta’lim va parvarish tizimlari profillari. Finlyandiya, Turkiya, Shvetsiya profili.

4. Erta bolalikni rivojlantirish agentligi - ECDA. Erta bolalik rivojlanish markazini tashkil etish bo‘yicha qo‘lanma.Singapur.https://www.ecda.gov.sg/docs/default-source/default-document-library/operator/rl/early-childhood-development-centres-code-of-practice-%28fourth-edition%29.pdf?sfvrsn=b3ef8797_1

5. Xitoy Xalq Respublikasi ta’lim vazirligi. /Bolalar bog‘chasi xodimlarini taqsimlash standartlari.

6. Koreya bolalarni parvarish qilish bo‘yicha ma’lumot markazi. / Bolalarni parvarish qilish sinfini tashkil etish standartlari.

7. Boshlang‘ich ta’lim idorasi. Boshlang‘ich ta’lim dasturining ishlash standartlari. 45 CFR § 1302.21 — Markazga asoslangan variant. AQSh Sog‘liqni saqlash va aholini ijtimoiy himoya qilish vazirligi, Bolalar va oilalar boshqarmasi. https://headstart.gov/policy/45-cfr-chap-xiii/1302-21-center-based-option

8. www.hikmatlar.uz

MAKTABGA TAYYORLOV GURUHLARIDA NUTQ RIVOJI

Namangan davlat pedagogika instituti
Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(Boshlang'ich ta'lim)1-kurs magistranti
Tursunboyeva Zeboxon Zokirjon qizi
zeboxontursunboyeva81@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur tezisda maktabga tayyorlov guruhlarida bolalar nutqini rivojlantirishning pedagogik va psixologik ahamiyati yoritilgan. Unda maktabgacha yosh davrida nutqning shakllanish bosqichlari, bolalarning lug‘at boyligini oshirish, tovush talaffuzini to‘g‘rilash hamda bog‘lanishli nutqni rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek, nutq rivojiga ta’sir etuvchi asosiy omillar: oila muhiti, tarbiyachi nutqi, tengdoshlar bilan muloqot va ta’limiy faoliyatning o‘rni ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: nutq rivoji, maktabgacha ta’lim, maktabga tayyorlov guruhi, kommunikativ kompetensiya, didaktik o‘yin, lug‘at boyligi, bog‘lanishli nutq, og‘zaki nutq.

KIRISH

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimida bolalarni har tomonlama rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, maktabga tayyorlov guruhlarida nutqni rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki nutq bolaning fikrlashi, muloqoti va bilimlarni o‘zlashtirishida asosiy vosita hisoblanadi. Psixolog L.S. Vigotskiy[1] nutqni bolaning tafakkuri va aqliy rivojlanishining muhim omili sifatida baholagan. Maktabga tayyorlov yoshida bolalarda tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish, lug‘at boyligini oshirish, grammatik jihatdan to‘g‘ri gap tuzish hamda bog‘lanishli nutqni shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Nutqi rivojlangan bola o‘z

[1] Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes. Harvard University Press.// ***https://books.google.com/books?id=RxjjUefze_oC***

fikrini erkin ifodalaydi, tengdoshlari bilan faol muloqotga kirishadi va maktab ta’limiga tezroq moslashadi.

“Ilk qadam” davlat o‘quv dasturida[2] ham bolalarning og‘zaki nutqini rivojlantirish, kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish asosiy vazifalardan biri sifatida belgilangan. Shu sababli maktabgacha ta’lim tashkilotlarida didaktik o‘yinlar, suhbat, ertak va hikoyalar asosida nutq rivojlantirish mashg‘ulotlarini samarali tashkil etish muhim hisoblanadi. Demak, maktabga tayyorlov guruhlarida nutq rivojini takomillashtirish bolalarning intellektual va ijtimoiy rivojlanishida hamda ularni maktab ta’limiga tayyorlashda muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi.

ASOSIY QISM

Maktabga tayyorlov guruhlarida nutq rivojlantirish bolaning keyingi ta’lim jarayoniga tayyorlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki ushbu yosh davrida bolaning fikrlashi, muloqoti va ijtimoiy faolligi aynan nutq orqali shakllanadi. Psixolog L.S. Vigotskiy ta’kidlaganidek, nutq bolaning tafakkuri va aqliy rivojlanishining asosiy vositasidir. Shu sababli maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalar nutqini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Nutq rivojlantirish jarayoni bir necha yo‘nalishlarda olib boriladi. Avvalo, bolalarning lug‘at boyligini oshirish muhim vazifa hisoblanadi. Bola qancha ko‘p so‘z bilsa, o‘z fikrini shunchalik aniq va ravon ifoda eta oladi. Mashg‘ulotlarda ertak, hikoya, she’r, topishmoq va maqollardan foydalanish bolalarning so‘z boyligini kengaytiradi hamda tafakkurini rivojlantiradi. Ayniqsa, “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturida bolalarning og‘zaki nutqini rivojlantirishga alohida urg‘u berilgan.

Nutq rivojida **tovush talaffuzining** to‘g‘ri shakllanishi ham muhim o‘rin tutadi. Ayrim bolalarda tovushlarni noto‘g‘ri talaffuz qilish holatlari uchraydi. Bunday vaziyatlarda tez aytishlar, fonetik mashqlar va didaktik o‘yinlardan foydalanish samarali natija beradi. Masalan, “Kim tez aytadi?” yoki “So‘zni davom ettir” kabi o‘yinlar bolalarning talaffuzini yaxshilash bilan birga, nutqiy faolligini ham oshiradi. Bolalarda bog‘lanishli nutqni rivojlantirish uchun suhbat, savol-javob va rasm asosida hikoya tuzish metodlaridan foydalaniladi. Bu usullar bolalarning mustaqil fikrlashi, voqealarni ketma-ket bayon qilishi va erkin muloqotga kirishishiga yordam beradi. Tadqiqotlarga ko‘ra, bog‘lanishli nutqi rivojlangan bolalar maktab fanlarini o‘zlashtirishda yuqori natija ko‘rsatadi. Bolalar nutqini **rivojlantirishda tarbiyachining nutqi muhim namuna hisoblanadi.** Tarbiyachi ravon, aniq va adabiy tilda so‘zlashi kerak. Chunki bola ko‘proq kattalarning nutqiga taqlid qilish orqali o‘rganadi. Shuningdek, oiladagi nutqiy muhit ham bolaning nutq rivojiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Ota-onalarning bola bilan muntazam suhbatlashishi, kitob o‘qib berishi va savollariga to‘liq javob berishi bolaning lug‘at boyligini oshiradi. *Bugungi kunda nutq rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlardan ham samarali foydalanilmoqda.* Multimedia vositalari, audioertaklar va ta’limiy o‘yinlar bolalarda qiziqish uyg‘otib, ularning nutqiy faolligini oshiradi. Natijada bolalarda erkin fikrlash, mustaqil bayon qilish va kommunikativ kompetensiya shakllanadi.

[2] “Ilk qadam” maktabgacha davlat o‘quv dasturining pedagogik-psixologik asoslari. (2025). MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI JURNALI, 3(11). // ***https://doi.org/10.5281/zenodo.17668254***

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, maktabga tayyorlov guruhlarida nutqni rivojlantirish bolani maktab ta’limiga tayyorlashning muhim omillaridan biridir. Nutqi rivojlangan bola o‘z fikrini erkin bayon qiladi, tengdoshlari bilan samarali muloqotga kirishadi va darslarni yaxshi o‘zlashtiradi. Bolalar nutqini rivojlantirishda tarbiyachining to‘g‘ri va ravon nutqi, didaktik o‘yinlar, suhbatlar, ertak va hikoyalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, oiladagi sog‘lom nutqiy muhit ham bolaning lug‘at boyligi va bog‘lanishli nutqining shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli maktabga tayyorlov guruhlarida nutq rivojlantirish ishlari muntazam va maqsadli tashkil etilishi zarur. Bu esa bolalarning intellektual rivojlanishi hamda maktab ta’limiga muvaffaqiyatli moslashishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press. ***https://books.google.com/books?id=RxjjUefze_oC***

2. “Ilk qadam” maktabgacha davlat o‘quv dasturining pedagogik-psixologik asoslari. (2025). *MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI JURNALI*,*3*(11) ***https://doi.org/10.5281/zenodo.17668254***

3. Ушакова О.С., Волкова О.С. Речевая готовность старших дошкольников к обучению в школе. DOI: 10.24411/1997-9657-2020-10074. Theory and practice of aducation journal.

4. Piaget, J. (1952). The origins of intelligence in children. (M. Cook, Trans.). W. W. Norton & Company. ***https://doi.org/10.1037/11494-000***

5. SHAKIROVA MALIKA INATULLOYEVNA. (2026). MAKTABGA TAYYORLOV GURUHLARDA SAVODXONLIKKA TAYYORGARLIKNING AHAMIYATI . *TADQIQOTLAR*, *84*(4), 54-56. ***https://journalss.org/index.php/tad/article/view/25783***

4-SHO‘BA: ZAMONAVIY TALABLAR ASOSIDA MAKTAB O‘QUVCHILARINI KASB HUNARGA YO‘NALTIRISH ISHLARINI TASHKIL ETISH

ZAMONAVIY TALABLAR ASOSIDA MAKTAB O‘QUVCHILARINI KASB HUNARGA YO‘NALTIRISH ISHLARINI TASHKIL ETISH

Ayaqulov Nurbek Abdugappar o‘g‘li

filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Annotatsiya: mazkur maqolada zamonaviy ta’lim tizimi sharoitida maktab o‘quvchilarini kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini tashkil etishning pedagogik ahamiyati, mazmuni va samarali usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, o‘quvchilarning qiziqishi, qobiliyati va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda kasb tanlashga yo‘naltirishning innovatsion yondashuvlari yoritilgan. Kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonida maktab, oila va jamiyat hamkorligining o‘rni ham ilmiy-nazariy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: kasb-hunarga yo‘naltirish, kompetensiya, innovatsion ta’lim, kasbiy qiziqish, pedagogik yondashuv, mehnat bozori, o‘quvchi shaxsi, kasbiy kompetentlik.

Abstract: this article analyzes the pedagogical significance, content, and effective methods of organizing career guidance work for school students within the modern education system. It also highlights innovative approaches to career guidance, taking into account students’ interests, abilities, and individual characteristics. The role of cooperation between school, family, and society in the process of career guidance is scientifically and theoretically substantiated.

Keywords: career guidance, competence, innovative education, professional interest, pedagogical approach, labor market, student personality, professional competence.

Аннотация: в данной статье анализируются педагогическое значение, содержание и эффективные методы организации профориентационной работы школьников в условиях современной системы образования. Также освещаются инновационные подходы к профессиональной ориентации учащихся с учётом их интересов, способностей и индивидуальных особенностей. Научно-теоретически обоснована роль взаимодействия школы, семьи и общества в процессе профориентации.

Ключевые слова: профориентация, компетенция, инновационное образование, профессиональный интерес, педагогический подход, рынок труда, личность учащегося, профессиональная компетентность.

Bugungi globallashuv va texnologik taraqqiyot sharoitida mehnat bozorida raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shu sababli umumta’lim maktablarida o‘quvchilarni kasb-hunarga to‘g‘ri yo‘naltirish ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri sifatida qaralmoqda. Chunki o‘quvchining kelajakdagi kasbiy faoliyati, jamiyatdagi o‘rni va shaxsiy muvaffaqiyati ko‘p jihatdan uning to‘g‘ri kasb tanlashiga bog‘liqdir. Ayniqsa, bugungi kunda mehnat bozorida zamonaviy kasblarga bo‘lgan ehtiyojning ortib borayotgani yoshlarni aniq kasbiy maqsad asosida tayyorlash zaruratini kuchaytirmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan ta’lim tizimini tubdan isloh qilish, yoshlarni zamonaviy kasb-hunarlarga o‘rgatish va ularning bandligini ta’minlash masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda. Jumladan, Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan “Yoshlar — kelajagimiz” g‘oyasi hamda ta’lim va kasb-hunar tizimini rivojlantirishga oid qaror va farmonlarda yoshlarning kasbiy qobiliyatlarini erta aniqlash, ularni mehnat bozoriga mos ravishda tayyorlash ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Xususan, O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni hamda ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish, ularning amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish va zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirish masalalariga alohida urg‘u berilgan.

Prezidentimiz o‘z nutqlarida yoshlarni nafaqat bilimli, balki kasb egasi qilib tarbiyalash muhimligini bir necha bor ta’kidlab, “Yoshlar zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni egallamas ekan, jamiyat taraqqiyoti ta’minlanmaydi”, deya qayd etgan. Bu

esa maktablarda kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini zamon talablari asosida tashkil etish zaruratini yanada kuchaytiradi.

Maktab yoshidan boshlab o‘quvchilarda turli kasblarga qiziqish uyg‘otish, ularning qobiliyati va moyilligini aniqlash hamda ongli ravishda kasb tanlashga tayyorlash muhim pedagogik jarayon hisoblanadi. Zamonaviy ta’lim tizimida kasb-hunarga yo‘naltirish ishlari faqatgina kasb tanlash haqida ma’lumot berish bilan cheklanib qolmasdan, balki o‘quvchilarning hayotiy kompetensiyalarini rivojlantirish, mustaqil qaror qabul qilish va mehnat bozoriga moslashuvchanligini shakllantirishga ham xizmat qilmoqda. Shu jihatdan qaraganda, kasb-hunarga yo‘naltirish yoshlarni kelajak hayotga tayyorlashning muhim omillaridan biri bo‘lib, ta’lim tizimining ajralmas tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘ladi.

Kasb-hunarga yo‘naltirishning pedagogik ahamiyati. Kasb-hunarga yo‘naltirish o‘quvchilarni kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlashning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu jarayon orqali o‘quvchilarda mehnatsevarlik, mas’uliyat, mustaqillik, tashabbuskorlik va kasbiy madaniyat kabi muhim sifatlar shakllanadi. Ayniqsa, zamonaviy jamiyatda yuz berayotgan iqtisodiy, ijtimoiy va texnologik o‘zgarishlar yoshlarning kasbiy tayyorgarligiga yangicha yondashuvni talab etmoqda. Bugungi kunda faqatgina nazariy bilimga ega bo‘lish yetarli emas, balki amaliy ko‘nikma, kreativ fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal eta olish va zamonaviy kasblarga moslashuvchanlik ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli maktablarda kasb-hunarga yo‘naltirish ishlari o‘quvchilarning kelajak hayotini to‘g‘ri rejalashtirishda muhim pedagogik vosita sifatida qaralmoqda.

Kasb-hunarga yo‘naltirish ishlari o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish asosida tashkil etilganda samarali natija beradi. Har bir o‘quvchining qiziqishi, iqtidori, psixologik holati, dunyoqarashi va intellektual salohiyatini aniqlash orqali unga mos kasb tavsiya etish mumkin. Chunki barcha o‘quvchilarning qobiliyati va qiziqishi bir xil emas. Kimdir texnik fanlarga qiziqsa, boshqasi san’at, tibbiyot, axborot texnologiyalari yoki pedagogika yo‘nalishlariga moyil bo‘lishi mumkin. Shu jihatdan pedagog va psixologlar tomonidan o‘quvchilarning qiziqishlarini muntazam o‘rganib borish, ularga individual yondashuv asosida kasbiy maslahatlar berish muhim ahamiyatga ega. Bu esa kelajakda kasb tanlashdagi xatolarni kamaytiradi, yoshlarning o‘z kasbidan mamnun bo‘lishiga hamda mehnat faoliyatida yuqori natijalarga erishishiga yordam beradi.

Kasb-hunarga yo‘naltirishning pedagogik ahamiyati shundaki, u o‘quvchilarda ongli ravishda kasb tanlash madaniyatini shakllantiradi. Ko‘plab hollarda yoshlar kasb tanlashda ota-onalar yoki atrofdagilar ta’sirida noto‘g‘ri qaror qabul qilishi mumkin. Natijada ular tanlagan kasbiga qiziqmay qoladi yoki o‘z salohiyatini to‘liq namoyon eta olmaydi. To‘g‘ri tashkil etilgan kasbga yo‘naltirish ishlari esa o‘quvchilarning o‘z qobiliyatini anglashiga, hayotiy maqsadlarini belgilashiga va kelajak faoliyatini ongli ravishda rejalashtirishiga yordam beradi. Bu esa yoshlarning o‘z ustida ishlashga bo‘lgan intilishini kuchaytiradi.

Shuningdek, kasb-hunarga yo‘naltirish jarayoni o‘quvchilarning ijtimoiy faolligini oshiradi, ularni mustaqil hayotga tayyorlaydi hamda jamiyatda munosib o‘rin

egallashiga xizmat qiladi. Kasbiy yo‘nalishga ega bo‘lgan o‘quvchi o‘z oldiga aniq maqsad qo‘yadi, bilim olishga mas’uliyat bilan yondashadi va kelajak faoliyati haqida ongli fikr yurita boshlaydi. Ayniqsa, zamonaviy mehnat bozoridagi ehtiyojlarni hisobga olgan holda kasbiy yo‘nalish berish yoshlarning bandligini ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Chunki bugungi kunda mehnat bozorida zamonaviy kasblar, axborot texnologiyalari, muhandislik, xizmat ko‘rsatish va tadbirkorlik sohalariga ehtiyoj tobora ortib bormoqda.

Kasb-hunarga yo‘naltirish ishlari o‘quvchilarda mehnatga hurmat va kasb egalariga nisbatan ijobiy munosabatni ham shakllantiradi. Turli kasb egalari bilan uchrashuvlar, korxona va tashkilotlarga ekskursiyalar, amaliy mashg‘ulotlar hamda kasbiy treninglar orqali o‘quvchilar kasblar olami haqida keng tasavvurga ega bo‘ladi. Bu esa ularda mehnatsevarlik, jamoada ishlash, muloqotga kirishish va mas’uliyat kabi hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantiradi.

Bundan tashqari, kasb-hunarga yo‘naltirishning pedagogik ahamiyati yoshlarning kelajakda jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo‘shadigan barkamol shaxs bo‘lib voyaga yetishiga xizmat qilishi bilan ham belgilanadi. Chunki o‘z kasbini sevib ishlaydigan, malakali va tashabbuskor mutaxassislar jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Shu sababli umumta’lim maktablarida kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini ilmiy asosda va zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etish bugungi kunning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Kasb-hunarga yo‘naltirishning pedagogik ahamiyati. Kasb-hunarga yo‘naltirish o‘quvchilarni kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlashning eng muhim va ajralmas tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayon nafaqat o‘quvchilarga turli kasblar haqida ma’lumot berish, balki ularni ongli kasb tanlashga tayyorlash, shaxsiy qobiliyat va imkoniyatlarini to‘g‘ri anglashga yordam berish kabi muhim pedagogik vazifalarni ham bajaradi. Shu orqali o‘quvchilarda mehnatsevarlik, mas’uliyat, mustaqillik, tashabbuskorlik va kasbiy madaniyat kabi hayotiy hamda kasbiy sifatlar bosqichma-bosqich shakllanadi. Ayniqsa, globallashuv va texnologik taraqqiyot sharoitida mehnat bozori tez o‘zgarib borayotgan bir davrda yoshlarni to‘g‘ri kasbiy yo‘naltirish ularning kelajakdagi muvaffaqiyatini belgilab beruvchi asosiy omillardan biri bo‘lib xizmat qiladi.

Kasb-hunarga yo‘naltirish ishlari o‘quvchilarning individual xususiyatlarini chuqur o‘rganish va hisobga olish asosida tashkil etilganda yanada samarali natija beradi. Har bir o‘quvchining qiziqishi, iqtidori, psixologik holati, temperament xususiyatlari, intellektual salohiyati hamda hayotiy maqsadlarini aniqlash orqali unga mos kasb tavsiya etish imkoniyati yaratiladi. Bu jarayonda pedagog, psixolog va sinf rahbarining hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Turli diagnostik testlar, suhbatlar, kuzatuvlar va amaliy topshiriqlar orqali o‘quvchining qobiliyati va qiziqish yo‘nalishi aniqlanadi. Natijada har bir o‘quvchi o‘ziga mos kasbni tanlash imkoniyatiga ega bo‘ladi, bu esa kelajakda kasb tanlashdagi xatolarni sezilarli darajada kamaytiradi hamda ularning o‘z kasbidan qoniqish hosil qilishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, kasb-hunarga yo‘naltirish jarayoni o‘quvchilarning shaxs sifatida shakllanishida ham muhim rol o‘ynaydi. Bu jarayon ularning ijtimoiy faolligini

oshiradi, jamiyatda o‘z o‘rnini topishga intilishini kuchaytiradi hamda mustaqil hayotga tayyorlaydi. Kasbga yo‘naltirilgan o‘quvchi o‘z oldiga aniq maqsad qo‘yadi, bilim olishga ongli yondashadi va kelajakdagi kasbiy faoliyatini oldindan rejalashtirishga harakat qiladi. Bu esa unda mas’uliyat hissini kuchaytiradi hamda o‘z ustida ishlashga bo‘lgan ehtiyojni oshiradi.

Ayniqsa, mehnat bozoridagi ehtiyojlarni inobatga olgan holda kasbiy yo‘nalish berish bugungi kunda katta ahamiyatga ega. Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida IT sohalari, muhandislik, xizmat ko‘rsatish, tibbiyot, ta’lim, tadbirkorlik va texnologik yo‘nalishlarga bo‘lgan talab ortib bormoqda. Shu sababli o‘quvchilarning qiziqishi va qobiliyatini ushbu sohalar bilan uyg‘unlashtirish ularning kelajakdagi bandligini ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. To‘g‘ri tashkil etilgan kasb-hunarga yo‘naltirish tizimi esa yoshlarning nafaqat ish bilan ta’minlanishiga, balki jamiyatda o‘z o‘rnini topishiga ham yordam beradi.

Bundan tashqari, kasb-hunarga yo‘naltirish o‘quvchilarda mehnatga hurmat, kasb egalari faoliyatiga ijobiy munosabat va jamiyatdagi turli kasblarning o‘rnini to‘g‘ri anglash kabi tushunchalarni shakllantiradi. Korxonalarga ekskursiyalar, kasb egalari bilan uchrashuvlar, amaliy mashg‘ulotlar va treninglar o‘quvchilarning kasblar haqidagi tasavvurini kengaytiradi. Bu esa ularda real hayotga yaqin bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, kasb-hunarga yo‘naltirish jarayoni o‘quvchilarning kelajakdagi hayot yo‘lini belgilashda muhim pedagogik ahamiyatga ega bo‘lib, ularning barkamol shaxs sifatida shakllanishida, jamiyatda o‘z o‘rnini topishida hamda raqobatbardosh mutaxassis bo‘lib yetishishida hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Mavjud muammolar va ularning yechimlari. Kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini tashkil etishda bugungi kunda bir qator ilmiy-metodik, tashkiliy va amaliy muammolar mavjud. Jumladan, ayrim umumta’lim maktablarida kasbiy diagnostika ishlari yetarli darajada tizimli yo‘lga qo‘yilmaganligi, zamonaviy psixologik testlar va tashxis usullaridan yetarlicha foydalanilmayotgani kuzatiladi. Shuningdek, kasb-hunarga yo‘naltirishga oid metodik materiallarning yetishmasligi, maxsus tayyorgarlikka ega mutaxassislar — kasb maslahatchilari va psixologlarning kamligi ham ushbu jarayon samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayrim hollarda esa o‘quvchilarning individual qobiliyatlari, qiziqishlari va moyilliklarini chuqur o‘rganishga yetarlicha e’tibor berilmayotgani natijasida kasb tanlash jarayoni yuzaki amalga oshirilmoqda. Bu esa kelajakda noto‘g‘ri kasb tanlash, motivatsiyaning pasayishi va mehnat bozorida moslashuv muammolarini keltirib chiqarishi mumkin.

Bundan tashqari, kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarining ko‘pincha faqat nazariy ma’lumot berish bilan cheklanib qolishi ham dolzarb muammolardan biridir. O‘quvchilarga kasblar haqida amaliy tasavvur berish, real ishlab chiqarish muhitini ko‘rsatish, zamonaviy kasblar bilan tanishtirish ishlari yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmagan. Natijada o‘quvchilarda kasblar haqidagi tasavvur to‘liq shakllanmaydi va bu ularning kasbiy qaror qabul qilish jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun birinchi navbatda maktablarda maxsus kasb-hunarga yo‘naltirish markazlarini tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Bunday markazlar o‘quvchilarning qiziqishi, qobiliyati va psixologik xususiyatlarini tizimli ravishda o‘rganish, ularga individual kasbiy tavsiyalar berish imkonini yaratadi. Shu bilan birga, maktab psixologlari va pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini oshirish, ularni zamonaviy diagnostika metodlari, innovatsion pedagogik texnologiyalar hamda mehnat bozori talablari bilan muntazam tanishtirib borish zarur.

Ikkinchi muhim yo‘nalish sifatida raqamli texnologiyalardan keng foydalanishni ta’kidlash mumkin. O‘quvchilarning kasbiy qiziqishlarini aniqlashga xizmat qiluvchi elektron platformalar, onlayn test tizimlari, virtual kasb tanlash dasturlari va interaktiv resurslarni joriy etish kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonini sezilarli darajada takomillashtiradi. Bu esa har bir o‘quvchining individual rivojlanish trayektoriyasini aniqlash va unga mos kasbiy yo‘nalish belgilash imkonini beradi.

Shuningdek, kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonida amaliy mashg‘ulotlar, treninglar, seminarlar, “ochiq eshiklar kuni” tadbirlari va korxonalarga ekskursiyalarni ko‘paytirish ham muhim ahamiyatga ega. O‘quvchilarni real ishlab chiqarish jarayoni bilan tanishtirish ularning kasblar haqidagi tasavvurini kengaytiradi va ongli kasb tanlash imkoniyatini oshiradi. Bundan tashqari, ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish ham zarur bo‘lib, ular farzandining qobiliyati va qiziqishini to‘g‘ri anglashida pedagogik maslahatlar bilan qo‘llab-quvvatlanishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, maktab o‘quvchilarini kasb-hunarga yo‘naltirish ishlari zamonaviy ta’lim tizimining eng muhim va strategik yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayon o‘quvchilarning shaxsiy qobiliyati, qiziqishi, intellektual salohiyati va hayotiy ehtiyojlarini hisobga olgan holda tashkil etilgandagina yuqori samaradorlikka erishish mumkin. Kasb-hunarga yo‘naltirish nafaqat kasb tanlashga yordam beruvchi jarayon, balki shaxsni har tomonlama rivojlantiruvchi, uning ijtimoiy faolligini oshiruvchi va kelajak hayotiga tayyorlovchi muhim pedagogik tizimdir.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, raqamli ta’lim vositalari hamda innovatsion yondashuvlardan foydalanish kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarining sifatini sezilarli darajada oshiradi. Ayniqsa, diagnostika jarayonlarini raqamlashtirish va individual yondashuvni kuchaytirish har bir o‘quvchining o‘ziga mos kasbni tanlashiga zamin yaratadi. Maktab, oila va jamiyat o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash esa ushbu jarayonning eng muhim muvaffaqiyat omillaridan biri bo‘lib xizmat qiladi.

Natijada, kasb-hunarga yo‘naltirish tizimi samarali yo‘lga qo‘yilganda jamiyat ehtiyojlariga mos, kreativ fikrlovchi, mustaqil qaror qabul qila oladigan va yuqori kasbiy kompetensiyaga ega bo‘lgan yosh avlodni tarbiyalash imkoniyati yanada kengayadi. Bu esa o‘z navbatida mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga xizmat qiladigan malakali kadrlar zaxirasini shakllantirishga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent, 2020.

2. Ishmuhamedov R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2021.

3. Azizxo‘jayeva N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2019.

4. Yo‘ldoshev J. Kasb-hunarga yo‘naltirish metodikasi. – Toshkent, 2022.
5. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.

OLIY TA’LIM RAHBARLARINING KOMMUNIKATIV KREATIVLIGINI BOSHQARISH ASOSLARI

Mamatova Xilola Muxiddinovna
Guliston davlat pedagogika institutining Yoshlar masalalari va ma’naviy-ma’rifiy ishlar bo‘yicha prorektor

Annotatsiya: Maqola oliy ta’lim muassasalari rahbar xodimlarining kommunikativ kreativligini boshqarishning nazariy asoslarini yoritib beradi. Zamonaviy oliy ta’lim tizimida rahbar kadrlarning innovatsion faoliyati va ijodiy qarorlar qabul qilish mahorati mamlakatning ilmiy-potensialini shakllantirishda muhim o’rin tutadi. Tadqiqotda kommunikativ kreativlik tushunchasining mohiyati, tuzilishi, komponentlari va boshqarish jarayonidagi o‘rni chuqur tahlil qilinadi. Pedagogika, boshqarish nazariyasi, ijtimoiy psixologiya va kreativ pedagogika fanlarining zamonaviy yutuqlariga tayanib, muammoning kompleks yechimlari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotning maqsadi rahbar xodimlarning kommunikativ kreativligini boshqarishning pedagogik modelini ishlab chiqish va uning mazmun-mohiyatini ilmiy asoslashdan iborat. Nazariy tahlil, taqqoslash, umumlashtirish, tizimli yondashuv va sinergik metodlaridan foydalanilgan. Natijada kommunikativ kreativlikni boshqarishning mohiyati, mazmuni, shakllari va bosqichlarini aks ettiruvchi nazariy model taklif etildi. Ushbu model rahbar xodimlarning ijodiy faoliyatini rivojlantirishning pedagogik sharoitlarini yaratishga va ularning professional mahoratini oshirishga yo‘naltirilgan. Maqola oliy ta’lim muassasalari rahbarlarining professional faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik tadqiqotlar uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim, rahbar xodim, kommunikativ kreativlik, boshqarish nazariyasi, pedagogik model, kreativ pedagogika, ijodiy faoliyat, muloqot mahorati, boshqarish jarayoni, professional rivojlanish, nazariy tahlil

Kirish. Jahon miqyosida oliy ta’lim tizimining modernizatsiyalashuvi, universitetlar faoliyatining xalqaro standartlar asosida tashkil etilishi hamda ta’lim muassasalari o‘rtasidagi raqobatning kuchayishi rahbar xodimlar faoliyatiga nisbatan yangi talablarni yuzaga keltirmoqda. Zamonaviy oliy ta’lim muassasasining muvaffaqiyati nafaqat uning moddiy-texnik bazasi yoki ilmiy salohiyati, balki boshqaruv tizimining samaradorligi bilan ham belgilanadi. Bunda rahbar xodimlarning kommunikativ qobiliyati, kreativ fikrlashi va innovatsion boshqaruvga tayyorligi muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi [1]. O‘zbekiston Respublikasida ham oliy ta’lim tizimini takomillashtirish, universitetlarning akademik mustaqilligini kengaytirish, ta’lim sifatini xalqaro darajaga olib chiqish bo‘yicha izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Mazkur jarayonlar oliy ta’lim muassasalari rahbarlaridan zamonaviy menejment tamoyillarini puxta egallash, strategik qarorlar qabul qilish, jamoa bilan samarali muloqot olib borish va innovatsion faoliyatni tashkil etishni talab etadi. Shu sababli rahbar xodimlarning kommunikativ kreativligini rivojlantirish masalasi

pedagogika va boshqaruv nazariyasining dolzarb yo‘nalishlaridan biriga aylanmoqda [2]. Pedagogik va psixologik adabiyotlarda kreativlik, kommunikativ kompetentlik, liderlik, innovatsion boshqaruv kabi tushunchalar keng tadqiq etilgan bo‘lsa-da, oliy ta’lim muassasasi rahbarlarining kommunikativ kreativligini yaxlit pedagogik hodisa sifatida o‘rganish yetarli darajada amalga oshirilmagan. Ayniqsa, kommunikativ kreativlikning tarkibiy tuzilmasi, uning rahbarlik faoliyatidagi namoyon bo‘lish mexanizmlari va rivojlantirishning metodologik asoslari bo‘yicha ilmiy izlanishlar nisbatan kam uchraydi [3]. Kommunikativ kreativlik rahbarning yangi g‘oyalarni ilgari surish, jamoa bilan samarali muloqot o‘rnatish, murakkab vaziyatlarda noan’anaviy yechimlar topish, innovatsion tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlash va tashkilotda ijodiy muhit yaratish qobiliyatlarini o‘zida mujassamlashtiradi. Mazkur sifatlar oliy ta’lim muassasasining rivojlanish strategiyasini muvaffaqiyatli amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotning maqsadi oliy ta’lim muassasasi rahbar xodimlarining kommunikativ kreativligi tushunchasining nazariy-metodologik asoslarini tahlil qilish hamda uning tarkibiy tuzilmasini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot jarayonida tizimli, kompetensiyaviy, aksiologik va faoliyatli yondashuvlardan foydalanildi. Tizimli yondashuv kommunikativ kreativlikni o‘zaro bog‘liq komponentlardan tashkil topgan murakkab pedagogik tizim sifatida tahlil qilish imkonini berdi. Kompetensiyaviy yondashuv rahbar faoliyatida zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarni aniqlashga xizmat qildi [4]. Aksiologik yondashuv orqali kommunikativ kreativlikning qadriyat sifatidagi mohiyati ochib berildi. Faoliyatli yondashuv esa rahbarlarning amaliy boshqaruv faoliyatida mazkur sifatlarning namoyon bo‘lish xususiyatlarini tahlil qilish imkonini yaratdi. Tadqiqot davomida ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, tizimlashtirish va interpretatsiya qilish metodlaridan foydalanildi.

Kommunikativ kreativlik tushunchasining mazmun-mohiyati. “Kreativlik” tushunchasi lotincha “creatio” so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, yaratish, bunyod etish ma’nolarini anglatadi. Psixologik nuqtai nazardan kreativlik insonning yangi va original g‘oyalarni ishlab chiqish qobiliyati sifatida talqin qilinadi. Pedagogik adabiyotlarda esa kreativlik innovatsion fikrlash, muammolarni noan’anaviy hal etish va yangi pedagogik yechimlarni ishlab chiqish bilan bog‘lanadi [5]. Kommunikativlik esa shaxsning boshqalar bilan samarali muloqot qilish, axborot almashish, hamkorlikni yo‘lga qo‘yish va ijtimoiy munosabatlarni boshqarish qobiliyatini ifodalaydi. Zamonaviy boshqaruv nazariyasida kommunikativ kompetentlik rahbarning kasbiy muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Kommunikativ kreativlik mazkur ikki tushunchaning integratsiyasi natijasida shakllanadigan murakkab sifat bo‘lib, rahbarning muloqot jarayonida ijodkorlik namoyon etishi, yangi kommunikatsion strategiyalar ishlab chiqishi, jamoada innovatsion muhit yaratishi va turli vaziyatlarda moslashuvchan qarorlar qabul qilishi bilan tavsiflanadi [6].

1 Rasm

Kognitiv-kreativ komponent rahbarning innovatsion fikrlashi va muammolarga yangicha yondashuvini ifodalaydi. Universitet faoliyatida yuzaga keladigan murakkab vaziyatlarni hal etishda aynan ushbu komponent muhim rol o‘ynaydi. Kommunikativ komponent samarali axborot almashinuvi, faol tinglash, ishontirish va muzokaralar olib borish ko‘nikmalarini o‘z ichiga oladi. Ushbu sifatlar jamoa faoliyatining uyg‘unligini ta’minlaydi. Emotsional komponent rahbarning hissiy barqarorligi, empatiyasi va insoniy munosabatlarni boshqarish qobiliyatlarini qamrab oladi. Oliy ta’lim muassasasida sog‘lom psixologik muhit yaratish aynan mazkur komponentga bog‘liq. Refleksiv komponent esa rahbarning o‘z faoliyatini muntazam tahlil qilishi, xatolarini aniqlashi va o‘z ustida ishlashga tayyorligini anglatadi. Kommunikativ kreativlikni rivojlantirish bir qator pedagogik va boshqaruv nazariyalariga asoslanadi. Ulardan biri kompetensiyaviy yondashuv bo‘lib, bunda rahbarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish ustuvor vazifa sifatida qaraladi [4]. Transformatsion liderlik nazariyasiga ko‘ra, rahbar jamoa a’zolarini umumiy maqsadlar sari ruhlantirishi, ularning salohiyatini ochib berishi va innovatsion faoliyatga yo‘naltirishi zarur. Bunda kommunikativ kreativlik liderlik samaradorligini oshiruvchi muhim omil hisoblanadi. Kreativ menejment nazariyasi tashkilotni boshqarishda ijodkorlik va innovatsion yondashuvlardan foydalanishga asoslanadi. Universitet boshqaruvida

kreativ menejmentning qo‘llanilishi ta’lim sifati va ilmiy faoliyat natijadorligini oshirishga xizmat qiladi. Akademik liderlik konsepsiyasi esa oliy ta’lim rahbarlarining nafaqat ma’muriy, balki ilmiy va pedagogik faoliyatni ham samarali boshqarish zarurligini ta’kidlaydi. Bunday faoliyat esa rivojlangan kommunikativ kreativliksiz amalga oshirilishi qiyin.

1-jadval

Oliy ta’lim muassasasi rahbarlari kommunikativ kreativligining tarkibiy komponentlari

Komponent	**Mazmuni**	**Rahbarlik faoliyatidagi namoyon bo‘lishi**
Kognitiv-kreativ	Innovatsion fikrlash, yangi g‘oyalar yaratish	Strategik rejalashtirish, innovatsion loyihalar ishlab chiqish
Kommunikativ	Samarali muloqot va axborot almashinuvi	Jamoa bilan hamkorlikni tashkil etish
Emotsional	Empatiya, hissiy intellekt	Konfliktlarni boshqarish, motivatsiyani oshirish
Refleksiv	O‘z faoliyatini tahlil qilish va baholash	Kasbiy rivojlanishni rejalashtirish

Muhokama. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy oliy ta’lim muassasalarida boshqaruv samaradorligi ko‘p jihatdan rahbarlarning kommunikativ kreativligiga bog‘liq. Xorijiy tadqiqotlarda akademik liderlarning kreativ yondashuvi ta’lim sifati, ilmiy faoliyat va xodimlarning motivatsiyasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi qayd etilgan. O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida ham rahbarlarning kommunikativ kreativligini rivojlantirishga ehtiyoj ortib bormoqda. Universitetlar faoliyatida xalqaro hamkorlikning kengayishi, raqamli texnologiyalarning joriy etilishi va akademik mustaqillikning kuchayishi yangi boshqaruv yondashuvlarini talab qilmoqda. Mavjud amaliyot tahlili shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab rahbarlar ma’muriy boshqaruv tajribasiga ega bo‘lsalar-da, kommunikativ kreativlikni rivojlantirish bo‘yicha maxsus tayyorgarlikka ega emaslar. Bu esa ayrim hollarda innovatsion tashabbuslarning sust rivojlanishiga olib keladi. Shu nuqtai nazardan, rahbarlar malakasini oshirish tizimiga kommunikativ kreativlikni rivojlantirishga qaratilgan maxsus treninglar, seminarlar va amaliy mashg‘ulotlarni kiritish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Xulosa. Olib borilgan nazariy tahlillar asosida oliy ta’lim muassasasi rahbar xodimlarining kommunikativ kreativligi zamonaviy boshqaruvning muhim kasbiy sifati ekanligi aniqlandi. Mazkur sifat rahbarning innovatsion fikrlashi, samarali muloqot olib borishi, jamoani ilhomlantirishi va o‘z faoliyatini tahlil qilishi bilan tavsiflanadi. Kommunikativ kreativlikning kognitiv-kreativ, kommunikativ, emotsional va refleksiv komponentlardan iborat tuzilmasi asoslandi. Tadqiqot natijalari oliy ta’lim muassasalari rahbarlarini tayyorlash va malakasini oshirish tizimida kommunikativ kreativlikni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratish zarurligini ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Muslimov N.A. Professional ta’lim nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
2. Ishmuhamedov R.J. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste’dod, 2020.
3. Ochilov M. Oliy maktab pedagogikasi. – Toshkent: Aloqachi, 2019.
4. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Sano-standart, 2020.
5. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2018.
6. Nurmatov T. Oliy ta’lim menejmentida rahbar kompetentligini rivojlantirish masalalari // Pedagogik ta’lim. – 2022. – №3. – B. 45–52.

KOMMUNIKATIV KREATIVLIKNI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Mamatova Xilola Muxiddinovna
Guliston davlat pedagogika institutining Yoshlar masalalari va ma’naviy-ma’rifiy ishlar bo‘yicha prorektor

Annotatsiya: Maqola oliy ta’lim muassasalarida rahbar xodimlarning kommunikativ kreativligini rivojlantirishning pedagogik sharoitlari va zamonaviy texnologiyalarini tahlil qiladi. Tadqiqotning dolzarbligi rahbarlarning ijodiy muloqot qobiliyatini rivojlantirishning zamonaviy talablaridan kelib chiqadi. Zamonaviy oliy ta’lim tizimida rahbar kadrlarning innovatsion yondashuvlari va ijodiy qarorlar qabul qilish mahorati mamlakatning raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Maqolada kommunikativ kreativlikni shakllantirishga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillar, pedagogik muhit, korporativ madaniyat hamda liderlik uslublari yoritib beriladi. Tadqiqotning maqsadi — kommunikativ kreativlikni rivojlantirishning samarali pedagogik sharoitlari va boshqarish texnologiyalarini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotda tahlil, sintez, kuzatish, suhbat va pedagogik tajriba umumlashtirish metodlaridan foydalanilgan. Natijada rahbar xodimlarning kommunikativ kreativligini oshirishga qaratilgan sharoitlar tizimi, coaching, mentoring va loyihalash texnologiyalari taklif etildi. Ushbu texnologiyalar rahbarlarning ijodiy faoliyatini qo'llab-quvvatlash va ular o'rtasida samarali hamkorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Maqola oliy ta'lim muassasalari rahbarlarining professional faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik tadqiqotlar uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: kommunikativ kreativlik, pedagogik sharoitlar, boshqarish texnologiyalari, coaching, mentoring, loyihalash, korporativ madaniyat, liderlik uslubi, pedagogik muhit, ijodiy muloqot, rahbar kadrlar, professional mahorat

Kirish. Zamonaviy jamiyatning rivojlanishiga xos bo'lgan tez o'zgarishlar, globalizatsiya jarayonlari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng qamrovli joriy etilishi hamda ilm-fan va ishlab chiqarishning integratsiyasi zamonaviy ta'lim tizimidan, xususan, oliy ta'limdan yangi va yuqori talablarni tug'dirmoqda. O'zbekiston

Respublikasi Prezidentining “Oliy ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida”gi 2019-yil 7-maydagi PQ-4310-sonli qarori, shuningdek, “O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi PF-5847-sonli farmoni oliy ta'lim muassasalarining faoliyatini yanada samarali tashkil etish, kadrlarning sifat tayyorlanishini ta'minlash, ilmiy-innovatsion faoliyatni kuchaytirish va xalqaro hamkorlikni rivojlantirishni mamlakatning dolzarb vazifalari sifatida belgilab berdi [3]. Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 11-iyuldagi 415-sonli “Oliy ta'lim tashkilotlari rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini samarali tashkil qilish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qarori rahbar kadrlarning professional kompetensiyalarini oshirish, zamonaviy boshqaruv usullarini egallash va innovatsion faoliyatni rag'batlantirishni yangi bosqichga ko'tardi [3]. Shu munosabat bilan, oliy ta'lim muassasalarini boshqarishning samaradorligi tobora rahbar kadrlarning professional salohiyatiga, ularning zamonaviy boshqaruv kompetensiyalariga, xususan, kommunikativ kreativlikka bog'liq bo'lib bormoqda.

So'nggi yillarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, oliy ta'lim muassasalarining rivojlanishi va raqobatbardoshligini oshirishda rahbar xodimlarning nafaqat ma'muriy, balki pedagogik, kommunikativ va ijodiy salohiyati muhim ahamiyat kasb etadi. Xamdamova Xayotxon Xaydaraliyevna olib borgan tadqiqotlarida boshqaruv kadrlarining kompetentligi masalasi, ularning rivojlanish bosqichlari va professional faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari chuqur tahlil qilingan bo'lib, davlat organlarida va ta'lim muassasalarida rahbar kadrlarning kompetensiyalarini shakllantirishning nazariy-konseptual metodologik asoslari ishlab chiqilgan [1]. Muallif ta'kidlaganidek, zamonaviy rahbarlar uchun boshqaruv kompetensiyasi o'z faoliyatini samarali tashkil etish, tashkilotni rivojlantirish, jamoani boshqarish va muammolarni hal qilish qobiliyatini o'z ichiga oladi, bunda kommunikativ va ijodiy komponentlar alohida o'rin tutadi. Boshqaruv kompetensiyasini shakllantirish jarayonlarida tashkiliy kompetensiya, pedagogik kompetensiya, kommunikativ kompetensiya va psixologik kompetensiya o'zaro uyg'unlashib, rahbarning umumiy professional salohiyatini tashkil etadi. Ayniqsa, kommunikativ kompetensiya rahbarlarning jamoa bilan o'zaro ta'sir o'rnatish, maqsadlarga erishish uchun xodimlarni birlashtirish va samarali muloqot olib borish qobiliyatini ifodalaydi, ijodiy kompetensiya esa yangi g'oyalar ishlab chiqish, noan'anaviy yechimlarni topish va innovatsion faoliyatni amalga oshirish imkoniyatini ta'minlaydi.

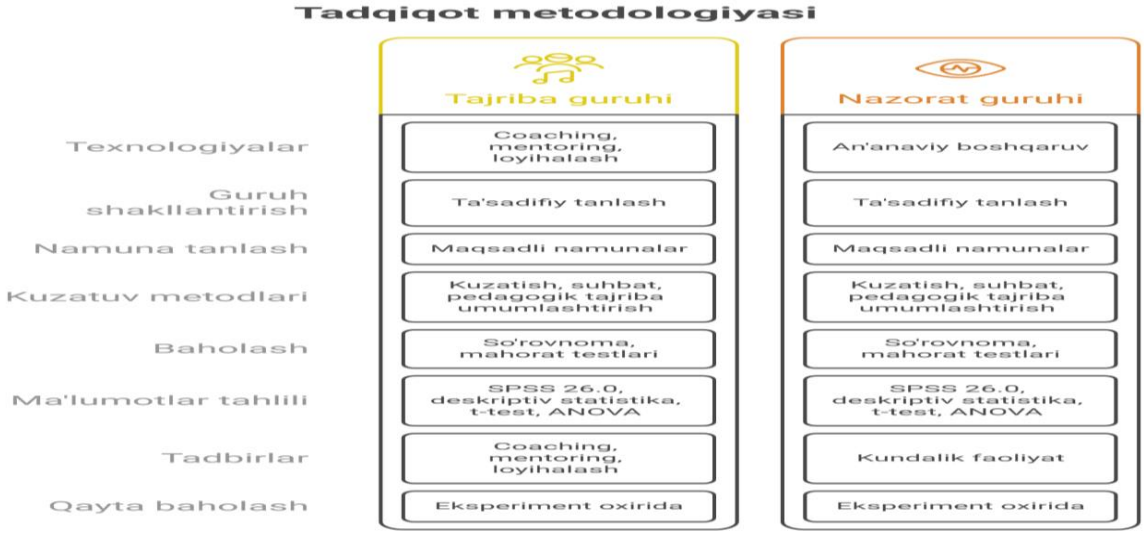
Kommunikativ kreativlikni rivojlantirish sharoitlari va texnologiyalari masalasi pedagogika, psixologiya va boshqarish nazariyasining kesishgan nuqtasida turib, rahbar shaxsning muloqot jarayonida yangi, original va samarali yechimlarni ishlab chiqish, jamoa a'zolari bilan samarali o'zaro ta'sir o'rnatish, ularni maqsadga yo'naltirilgan faoliyatga jalb qilish, shuningdek, murakkab boshqaruv vaziyatlarida innovatsion yondashuvlar namoyish etish qobiliyatini shakllantirishni o'z ichiga oladi. To'xtasinov S. va Toshpo'latov Sh.ning "Ta'lim boshqaruvi nazariyasi va amaliyoti" asarida ta'lim muassasalarini boshqarishning nazariy asoslari, boshqaruv funktsiyalari va jarayonlari batafsil yoritilgan bo'lib, rahbarlarning kommunikativ faoliyatining tashkilot samaradorligiga ta'siri ko'rsatilgan [3]. Mualliflar ta'kidlaganidek, samarali

boshqaruvning asosida maqsadli, tizimli va izchillikka asoslangan kommunikatsiya jarayoni yotadi, bu esa rahbar va xodimlar o'rtasidagi o'zaro tushunish va hamkorlikni ta'minlaydi. Shuningdek, ta'lim muassasasida samarali kommunikatsiya muhitini yaratish, ochiq muloqot kanallarini tashkil etish va xodimlarning fikrlarini erkin ifoda etish sharoitlarini ta'minlash rahbarlarning kommunikativ kompetensiyasining muhim ko'rsatkichlari hisoblanadi. Yuldashev J.A. "Oliy ta'lim menejmenti" monografiyasida oliy ta'lim muassasalarini boshqarishning o'ziga xos xususiyatlari, menejment funksiyalari, kadrlar boshqaruvining ahamiyati va rahbarlarning professional kompetensiyalari tahlil qilingan [4]. Oliy ta'lim menejmenti sohasida rahbar kadrlarning tashkiliy, ilmiy-pedagogik va ijtimoiy-madaniy faoliyatini samarali tashkil etish ularning kompleks salohiyatini talab qiladi, bunda kommunikativ kreativlik muhitini yaratish va rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Biroq, amaliyot shuni ko'rsatadiki, oliy ta'lim muassasalari rahbarlarining kommunikativ kreativligini rivojlantirish sharoitlari yetarlicha yaratilmagan. Mavjud tizimda ma'muriy buyruqchilik ustuvorligi, ichki kommunikatsiyaning vertikal shakli, xodimlarning ijodiy tashabbuslarini qo'llab-quvvatlashning yetishmovchiligi va innovatsion faoliyatni rag'batlantirish tizimining yetarlicha ishlab chiqilmaganligi kuzatilmoqda [4]. Abdullaheva M.T. "Innovatsion pedagogika" asarida ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlarni qo'llash, pedagog xodimlarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish, ta'lim samaradorligini oshirishning zamonaviy usullari va texnologiyalari masalalari ko'rib chiqilgan bo'lsa-da [5], oliy ta'lim rahbarlarining o'ziga xos kommunikativ-ijodiy faoliyatini rivojlantirishning pedagogik sharoitlari va maxsus texnologiyalari yetarlicha yoritilmagan. Berdiyeva Dilafruz Shuxratovna olib borgan tadqiqotlarida maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlarining malakasini oshirish jarayonida zamonaviy yondashuvlar va samarali pedagogik shart-sharoitlar tahlil qilingan bo'lib, liderlik kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan maxsus dasturlar va diagnostik vositalar joriy etish bo'yicha tavsiyalar berilgan [6]. Ushbu tadqiqotlarda coaching, mentoring va loyihalash usullari kabi zamonaviy texnologiyalarning samaradorligi isbotlangan bo'lsa-da, ular maktabgacha ta'lim sohasiga qaratilgan va oliy ta'lim muassasalari rahbarlarining kommunikativ kreativligini rivojlantirishning o'ziga xos sharoitlari hamda texnologiyalari haqida so'z yuritilmagan.

Shunday qilib, zamonaviy oliy ta'lim tizimida rahbar xodimlarning kommunikativ kreativligini rivojlantirishning pedagogik sharoitlarini, ularning tarkibiy komponentlarini, shakllanish mexanizmlarini va zamonaviy boshqaruv texnologiyalarini ilmiy jihatdan aniqlash dolzarb muammoga aylanmoqda. Tadqiqotning maqsadi oliy ta'lim muassasasi rahbar xodimlarining kommunikativ kreativligini rivojlantirishning pedagogik sharoitlarini aniqlash, boshqaruv texnologiyalarini taklif etish va ularning samaradorligini eksperimental tekshirishdan iborat. Tadqiqot quyidagi vazifalarni amalga oshirishga qaratilgan: kommunikativ kreativlikni rivojlantirishga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillarni tahlil qilish; pedagogik sharoitlar tizimini modellashtirish; coaching, mentoring va loyihalash texnologiyalarining samaradorligini tekshirish; taklif etilgan sharoitlar va texnologiyalarning rahbarlarning professional faoliyatiga ta'sirini aniqlash.

Ilmiy manbalar orasida pedagogika, boshqarish nazariyasi, ijtimoiy psixologiya, kreativ pedagogika va oliy ta'lim menejmenti sohasidagi zamonaviy tadqiqotlar tahlil qilindi. Xususan, Xamdamova X.X. [1], Mamarajabov Sh.E. [2], To'xtasinov S. va Toshpo'latov Sh. [3], Yuldashev J.A. [4], Abdullaheva M.T. [5], Berdiyeva D.Sh. [6] kabi o'zbekistonlik olimlarning ishlariga, shuningdek, Teichler U. [7] va Tudor K.H. [8] ning xorijiy tadqiqotlariga tayanildi. Adabiyotlar tahlili natijasida kommunikativ kreativlikni rivojlantirish sohasidagi mavjud tadqiqotlar, ularning yetishmovchiliklari va kelajakdagi tadqiqot yo'nalishlari aniqlab olindi.

Natijalar. Tadqiqot natijalariga ko'ra, kommunikativ kreativlikni rivojlantirishning quyidagi pedagogik sharoitlari samarali ekanligi ilmiy jihatdan aniqlab olindi. Birinchi sharoit — kreativ muhit sharoiti — rahbar va xodimlar o'rtasidagi ochiq, samarali va ikki tomonlama muloqotni ta'minlaydigan, yangi g'oyalarni erkin ifoda etish, tanqidiy fikrlashni qabul qilish va xatolarni o'rganish imkoniyatini beruvchi tashkiliy-pedagogik muhitni yaratishni o'z ichiga oladi. Bu sharoitning tarkibiy elementlariga korporativ madaniyatning ijodiy qadriyatlarini shakllantirish, xodimlarning fikrlarini tinglash va ularni qo'llab-quvvatlash tizimi, innovatsion

faoliyatni rag'batlantirish mexanizmlari, shuningdek, vertikal va gorizontal aloqalarni uyg'unlashtirish kiradi. Kreativ muhit sharoiti rahbarlarning o'zlari ham ijodiy faoliyat namoyish etishlari, jamoada xavfsiz psixologik muhit yaratishlari va xodimlarning professional o'sishiga sharoit yaratishlari orqali amalga oshiriladi. Ikkinchi sharoit:ishonch munosabatlari sharoiti: rahbar va xodimlar, shuningdek, rahbarlar o'rtasidagi o'zaro ishonch, ochiq axborot almashish va bir-birining professional salohiyatiga hurmatni ta'minlaydigan ijtimoiy-psixologik muhitni yaratishni anglatadi. Bu sharoitning tarkibiy elementlariga rahbarning sofqligi va ochiqligi, va'dalarni bajarish, adolatli baholash tizimi, xodimlarning tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash, shuningdek, xatolarni jazo emas, balki o'rganish imkoniyati sifatida qabul qilish kiradi. Ishonch munosabatlari sharoiti kommunikativ kreativlikning rivojlanishi uchun zarur psixologik asosni ta'minlaydi, chunki faqat ishonch muhitida xodimlar o'z fikrlarini erkin ifoda etishga, yangi g'oyalar taklif qilishga va innovatsion faoliyat bilan shug'ullanishga jur'at etadilar. Uchinchi sharoit: ochiq kommunikatsiya sharoiti — tashkilot ichida axborot oqimining erkin,

ikki tomonlama va samarali tashkil etilishini, turli kommunikatsiya kanallaridan foydalanishni, shuningdek, rahbarlarning aktiv eshitish qobiliyatini va xodimlarning fikrlarini hisobga olishni o'z ichiga oladi. Bu sharoitning tarkibiy elementlariga ochiq eshittirishlar, muntazam uchrashuvlar va muhokamalar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, fikr-mulohaza tizimi, shuningdek, xodimlarning ishtirokini ta'minlovchi gorizontal aloqalarni rivojlantirish kiradi. Ochiq kommunikatsiya sharoiti rahbarlarning kommunikativ-referent komponentini kuchaytiradi va jamoaviy fikrlashni rag'batlantiradi. To'rtinchi sharoit: professional rivojlanish sharoiti — rahbarlarning o'z kompetensiyalarini doimiy ravishda oshirish, yangi bilim va ko'nikmalarni egallash, tajriba almashish va o'z-o'zini rivojlantirish imkoniyatlarini ta'minlaydigan sharoitni yaratishni anglatadi. Bu sharoitning tarkibiy elementlariga malaka oshirish dasturlari, mentorlik va coaching tizimi, professional hamjamiyatlar faoliyati, ilmiy-amaliy konferensiyalar va seminarlar, shuningdek, o'z-o'zini tahlil qilish va refleksiya imkoniyatlari kiradi. Professional rivojlanish sharoiti rahbarlarning refleksiv-baxolash komponentini rivojlantiradi va ularning kommunikativ kreativligining doimiy takomillashtirilishini ta'minlaydi.

Jadval 1

Kommunikativ kreativlikni rivojlantirishning pedagogik sharoitlari va boshqaruv texnologiyalari

Pedagogik sharoit	**Tarkibiy elementlari**	**Qo'llaniladigan texnologiya**	**Kutilayotgan natija**
Kreativ muhit	Korporativ madaniyat, innovatsion faoliyatni rag'batlantirish, vertikal va gorizontal aloqalar	Loyihalash usullari, g'oyalar generatorligi, dizayn-fikrlash	Yangi g'oyalar ishlab chiqish tezligi va sifatining oshishi, xodimlarning ijodiy tashabbuslarining ko'payishi
Ishonch munosabatlari	Sofqlik, adolatli baholash, xatolarni o'rganish, tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash	Coaching, konstruktiv fikr-mulohaza tizimi, ochiq suhbatlar	Jamoa a'zolari o'rtasidagi ishonch darajasining oshishi, psixologik xavfsizlik muhitining shakllanishi
Ochiq kommunikatsiya	Muntazam uchrashuvlar, axborot-kommunikatsiya	Mentorlik, jamoaviy muhokama, ochiq fikr almashish	Muloqot sifatining yaxshilanishi, ma'lumot oqimining tezligi va

Pedagogik sharoit	Tarkibiy elementlari	Qo'llaniladigan texnologiya	Kutilayotgan natija
	platformalari, aktiv eshitish		aniqligining oshishi
Professional rivojlanish	Malaka oshirish, tajriba almashish, refleksiya imkoniyatlari	Coaching, mentorlik, seminar-mashg'ulotlar, kazus tahlili	Rahbarlarning professional salohiyatining oshishi, o'z-o'zini rivojlantirish faoliyatining kuchayishi

Yuqorida keltirilgan jadvaldan ko'rinib turibdiki, har bir pedagogik sharoit o'ziga xos tarkibiy elementlarga ega bo'lib, ma'lum boshqaruv texnologiyasi yordamida amalga oshiriladi va kutilayotgan natijalarga olib keladi. Kreativ muhit sharoiti loyihalash usullari va dizayn-fikrlash texnologiyalari orqali yangi g'oyalar ishlab chiqish tezligini oshiradi. Ishonch munosabatlari sharoiti coaching va konstruktiv fikr-mulohaza tizimi orqali jamoadagi psixologik xavfsizlikni ta'minlaydi. Ochiq kommunikatsiya sharoiti mentorlik va jamoaviy muhokama orqali muloqot sifatini yaxshilaydi. Professional rivojlanish sharoiti coaching va kazus tahlili orqali rahbarlarning o'z-o'zini rivojlantirish faoliyatini kuchaytiradi. Shu bilan birga, bu sharoitlar o'zaro bog'liq va bir-birini to'ldiruvchi xususiyatga ega. Kreativ muhit ishonch munosabatlarisiz amalga oshmaydi, ochiq kommunikatsiya professional rivojlanish imkoniyatlarini kengaytiradi va aksincha.

Muhokama. Olingan natijalar zamonaviy boshqaruv nazariyalaridagi sinergik va tizimli yondashuvlarni qo'llab-quvvatlaydi. Xamdamova X.X. ta'kidlaganidek, zamonaviy rahbarlar uchun boshqaruv kompetensiyasi o'z faoliyatini samarali tashkil etish, tashkilotni rivojlantirish va jamoani boshqarish qobiliyatini o'z ichiga oladi [1]. Bizning tadqiqotimiz shuni ko'rsatadiki, bu kompetensiyaning muhim tarkibiy qismi sifatida kommunikativ kreativlik chiqib keladi va uni rivojlantirish uchun maxsus pedagogik sharoitlar va texnologiyalar talab qilinadi. Xamdamova tomonidan ishlab chiqilgan boshqaruv kadrlari kompetentligining nazariy-konseptual asoslari bizning sharoitlar tizimimizning umumiy tuzilmasini qo'llab-quvvatlaydi, biroq bizning tadqiqotimiz kommunikativ va ijodiy komponentlarning integratsiyasiga alohida e'tibor qaratadi va ularni rivojlantirishning konkret pedagogik sharoitlari va texnologiyalarini aniqlaydi.

Mamarajabov Sh.E. olib borgan tadqiqotlarda ta'lim jarayonida sinergetik yondashuvning ahamiyati ta'kidlangan bo'lib, murakkab tizimlarning o'zaro ta'sirini tahlil qilish yangi sifatlar hosil bo'lishini ta'minlaydi [2]. Bizning tadqiqotimiz shuni ko'rsatadiki, kommunikativ kreativlikni rivojlantirish sharoitlari ham sinergetik tamoyillarga asoslanib, turli sharoitlarning o'zaro ta'siridan yangi boshqaruv sifati hosil bo'lishini nazarda tutadi. Mamarajabov tomonidan tadqiqot qilingan chiziqsiz

ta'lim trayektoriyalari va sinergetik yondashuv bizning modelimizda har bir rahbarning individual rivojlanish yo'lini hisobga olish imkonini beradi. Ta'lim jarayonida sinergetik yondashuvning qo'llanilishi murakkab tizimlarning o'zaro bog'liqligini va ularning yangi sifatlar hosil qilishini ta'minlaydi, bu tamoyil bizning tadqiqotimizda rahbarlarning kommunikativ kreativligini rivojlantirishning turli sharoitlar va texnologiyalarning o'zaro ta'sirini tahlil qilishda qo'llaniladi. Xususan, kreativ muhit, ishonch munosabatlari, ochiq kommunikatsiya va professional rivojlanish sharoitlarining birgalikdagi ta'siri alohida har bir sharoitning ta'siridan ko'ra yuqori natijalarga olib keladi. Xalqaro tadqiqotchilar ishlariga murojaat qilganda, Teichler U. oliy ta'limda boshqaruv va akademik faoliyat o'rtasidagi muvozanatni ta'kidlagan [7]. Muallif ta'kidlaganidek, zamonaviy oliy ta'lim muassasalarida samarali boshqaruvning asosida sifatli kommunikatsiya va o'zaro ishonch yotadi [7]. Bizning sharoitlarimiz shu muvozanatni kommunikativ kreativlikni rivojlantirish orqali amalga oshirish imkonini beradi. Ishonch munosabatlari va ochiq kommunikatsiya sharoitlari rahbar va professor-o'qituvchilar o'rtasidagi ishonch munosabatlarini mustahkamlashga, akademik avtonomiyani qo'llab-quvvatlashga va ilmiy faoliyatni rag'batlantirishga qaratilgan. Teichler tomonidan xabar qilingan ma'muriy boshqaruv siyosati va akademik avtonomiya o'rtasidagi muvozanat bizning professional rivojlanish sharoitimiz orqali amalga oshiriladi, chunki rahbarlarning o'z kompetensiyalarini doimiy ravishda oshirishi ularning akademik hamjamiyat bilan samarali o'zaro ta'sirini ta'minlaydi. Taklif etilgan pedagogik sharoitlar va texnologiyalarning amaliy ahamiyati shundaki, ular rahbar xodimlarning kommunikativ kreativligini rivojlantirishning maqsadli bosqichlarini, sharoitlarini va texnologiyalarini belgilab beradi. Har bir sharoit uchun maxsus texnologiyalar qo'llaniladi: kreativ muhit uchun — loyihalash usullari va dizayn-fikrlash; ishonch munosabatlari uchun — coaching va konstruktiv fikr-mulohaza; ochiq kommunikatsiya uchun — mentorlik va jamoaviy muhokama; professional rivojlanish uchun — coaching, mentorlik va kazus tahlili. Ushbu sharoitlar va texnologiyalarning kompleks tadbiqi rahbarlarning kommunikativ kreativligini kompleks ravishda rivojlantirishga imkon beradi. Sharoitlarning amalga oshirilishi oliy ta'lim muassasalarining ichki malaka oshirish tizimiga, rahbar kadrlarni tanlash va baholash tizimiga integratsiya qilinishi mumkin.

Xulosa. Tadqiqot natijasida kommunikativ kreativlikni rivojlantirishning to'rtta asosiy pedagogik sharoiti va uchta boshqaruv texnologiyasi (coaching, mentoring, loyihalash) taklif etildi. Pedagogik sharoitlar tizimi kreativ muhit, ishonch munosabatlari, ochiq kommunikatsiya va professional rivojlanish sharoitlarini o'z ichiga oladi. Har bir sharoitning tarkibiy elementlari, qo'llaniladigan texnologiyalari va kutilayotgan natijalari ilmiy jihatdan aniqlab olindi. Kreativ muhit sharoiti yangi g'oyalar ishlab chiqish tezligi va sifatining oshishini ta'minlaydi. Ishonch munosabatlari sharoiti jamoa a'zolari o'rtasidagi ishonch darajasini oshiradi va psixologik xavfsizlik muhitini shakllantiradi. Ochiq kommunikatsiya sharoiti muloqot sifatini yaxshilaydi va ma'lumot oqimining samaradorligini oshiradi. Professional rivojlanish sharoiti rahbarlarning o'z-o'zini rivojlantirish faoliyatini kuchaytiradi.

Kelajak tadqiqotlarida sharoitlar va texnologiyalarning turli oliy ta'lim muassasalarida qo'llanilishi, uning uzoq muddatli ta'siri, turli pedagogik sharoitlarda adaptatsiyasi va xorijiy mamlakatlarning tajribasi bilan solishtirilishi o'rganilishi lozim. Shuningdek, kommunikativ kreativlikni rivojlantirishning axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali masofaviy shakllari ham alohida tadqiqot ob'ektiga aylanishi mumkin. Sharoitlarning milliy va mintaqaviy oliy ta'lim muassasalaridagi qo'llanilishining xususiyatlari, turli pedagogik kadrlar kategoriyalari uchun adaptatsiyasi va uzoq muddatli monitoring natijalari kelgusidagi tadqiqotlarning asosiy yo'nalishlarini tashkil etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xamdamova X.X. Boshqaruv kadrlar kompetentligi: rivojlanish bosqichlari va nazariy-konseptual metodologik asoslari. // European Science International Conference: Modern Problems in Education and Their Scientific Solutions. — 2024. — S. 219-222.
2. Mamarajabov Sh.E. Ta'lim jarayonida talabalarning chiziqsiz ta'lim trayektoriyasini qurishga sinergetik yondashuv. // O'zMU xabarlari. — 2023. — 1/12/2-son. — B. 125-127.
3. To'xtasinov S., Toshpo'latov Sh. Ta'lim boshqaruvi nazariyasi va amaliyoti. — Toshkent: "Ilm Ziyo", 2019. — 198 b.
4. Yuldashev J.A. Oliy ta'lim menejmenti. — Toshkent: "Fan va texnologiya", 2018. — 212 b.
5. Abdullaheva M.T. Innovatsion pedagogika. — Toshkent: "Muharrir", 2021. — 160 b.
6. Berdiyeva D.Sh. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rahbar malakasini oshirishning zamonaviy usullari. // Ilm sarchashmalari. — 2025. — 8-son.
7. Teichler U. Are academics driven by managerialism? Governance and the changing role of academics on the way towards a knowledge society. // Acta Paedagogica Vilnensia. — 2021. — Vol. 46. — P. 13-28.
8. Tudor K.H. Communication and trust in higher education: How leadership communication shapes faculty trust in administrators. // Doctoral dissertation. California State University, 2021.

ZAMONAVIY TALABLAR ASOSIDA MAKTAB O‘QUVCHILARINI KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISHNING MOHIYATI

Samatova Dilrabo Yusufovna,

Guliston davlat pedagogika instituti dotsenti (PhD) Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘limi boshlig‘i

Shobo'tayeva Odina Nodirqul qizi 1 kurs talabasi

Annotatsiya. Mazkur tezisda maktab o‘quvchilarida kasbiy-ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishning ahamiyati tahlil qilinib, tezis kasbiy va ijodiy kompetensiyalar tushunchalarining ma’nosi, tarkibi va o‘zaro bog‘liqligini ko‘rib chiqadi. Kasbiy kompetensiya texnik bilimlar va amaliy ko‘nikmalarni, ijodiy kompetensiya esa yangi g‘oyalar yaratish va innovatsion yondoshuvlarni o‘z ichiga olib tezisda mazkur kompetensiyalarni rivojlantirishda innovatsion o‘qitish metodlari,

amaliy ta’lim hamda ish joyida o‘rgatishning ahamiyati yoritiladi. Kasbiy-ijodiy kompetensiyalarni baholash hamda monitoring qilish jarayonlari shu bilan birga samarali hamkorlikni kuchaytirish masalalari ham tahlil qilinadi. Tezis maktab ta’limida kasbiy-ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirishga oid tavsiyalarni taqdim etib, soha bo‘yicha kelgusi tadqiqotlar uchun istiqbollarni belgilab beradi.

Abstract. This thesis analyzes the importance of developing vocational and creative competencies in school students, exploring the meaning, structure, and interrelation of vocational and creative competencies. While vocational competence encompasses technical knowledge and practical skills, creative competence involves the generation of new ideas and innovative approaches. The thesis highlights the significance of innovative teaching methods, practical training, and on-the-job learning in developing these competencies. Furthermore, the processes of assessing and monitoring vocational-creative competencies, as well as issues of strengthening effective cooperation, are analyzed. The thesis provides recommendations for developing vocational and creative competencies in school education and outlines prospects for future research in this field.

Аннотация. В тезисе анализируется важность развития профессионально-творческих компетенций у школьников, рассматриваются сущность, структура и взаимосвязь понятий профессиональной и творческой компетенций. Если профессиональная компетенция охватывает технические знания и практические навыки, то творческая — включает в себя генерацию новых идей и инновационные подходы. В работе освещается роль инновационных методов обучения, практического образования и наставничества на рабочем месте в развитии данных компетенций. Также анализируются процессы оценки и мониторинга профессионально-творческих компетенций, наряду с вопросами укрепления эффективного сотрудничества. В заключении тезиса представлены рекомендации по развитию профессионально-творческих компетенций в школьном образовании и определены перспективы для будущих исследований в этой области.

Kalit so‘zlar: kompetensiya, kasbiy kompetensiya, innovatsiya, innovatsion o‘qitish metodlari, amaliy ta’lim, pedagogik texnologiya, ish joyidagi o‘qitish, baholash, monitoring qilish, maktab ta’limi, ta’lim samaradorligi, kasbiy-ijodiy rivojlanish, ta’lim metodologiyasi, zamonaviy o‘qitish yondashuvlari, professional ta’lim, malaka.

Keywords: competence, vocational competence, innovation, innovative teaching methods, practical training, pedagogical technology, on-the-job learning, assessment, monitoring, school education, educational efficiency, vocational-creative development, educational methodology, modern teaching approaches, professional education, qualification.

Ключевые слова: компетенция, профессиональная компетенция, инновация, инновационные методы обучения, практическое обучение, педагогическая технология, обучение на рабочем месте, оценка, мониторинг, школьное образование, эффективность обучения, профессионально-творческое

развитие, методология обучения, современные подходы к обучению, профессиональное образование, квалификация.

Maktab ta’limi sohasidagi o‘zgarishlar bugungi kunda ta’lim jarayonida yuqori malakali hamda raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash zaruratini keltirib chiqarib, ushbu o‘zgarishlar, ayniqsa, kasbiy-ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Innovatsion pedagogik texnologiyalar hamda o‘qitish usullarining joriy etilishi, yoshlarni zamonaviy ish bozoriga tayyorlashda muhim omilga aylanmoqda [1]. Bundan tashqari, maktab ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar, o‘quv jarayonining samaradorligini oshirish bilan bir qatorda talabalarning amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Pedagogik jarayonning modernizatsiyasi, innovatsion yondoshuvlarni tadbiq etish, shuningdek, ish joyidagi ta’lim va amaliyotlarning ahamiyati ortib bormoqda. Mazkur o‘zgarishlar maktab ta’limi sohasida nafaqat bilimlarni, balki ijodiy fikrlashni hamda innovatsion yondoshuvlarni rivojlantirishga ham xizmat qilib kelmoqda [2]. Shu bilan birga, maktab ta’limida amaliy ta’lim va ish joyidagi tajriba ham muhim ahamiyat kasb etadi. Yoshlarga ish joylarida o‘qish va ishlash imkoniyatini yaratish, ularning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhimo‘rin tutadi. hozirgi kunda umumiy o‘rta ta’lim maktabi jarayonini ishlab chiqarish hamda ilm-fan bilan integratsiyalashayotgan bir vaqtda, talabalar amaliy tajribaga ega bo‘lishlari lozim [3].

Kasbiy kompetensiya — bu o‘z sohasida ishlash uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikmalar, malaka, tajriba hamda shaxsiy xususiyatlarning umumiy majmuasi. Kasbiy kompetensiyaning tarkibiga ushbu elementlar kiradi:

1. Bilimlar - o‘quvchi yoki mutaxassis soha bo‘yicha kerakli bilimlarni egallashi kerak.

2. Ko‘nikmalar – amaliy ishlarda malakali qarorlar qabul qilish vas hu bilan bir qatorda muammolarni hal qilishni o‘z ham ichiga oladi.

3. Shaxsiy xususiyatlar – jamiyatda samarali ishlash uchun zarur bo‘lgan sifatlar ya’ni, jamoada ishlash, mas’uliyat, etika va hokazo.

Kasbiy kompetensiya, o‘quvchilarning texnologik bilimlar va amaliy ko‘nikmalarga ega bo‘lishlarini ta’minlaydi va kasbiy faoliyatni samarali bajarish imkoniyatlarini yanada oshiradi [4]. Ijodiy kompetensiyaning o‘ziga xosligi shundaki, ijodiy kompetensiya — bu yangi g‘oyalarni yaratish, innovatsion yechimlar ishlab chiqish hamda mavjud bilimlarni yangi tarzda qo‘llash qobiliyati bo‘lib, maktab ta`limi sohasida ijodiy kompetensiya zamonaviy texnologiyalarni ishlab chiqish va yangi, ilg‘or yondoshuvlarni joriy etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ijodiy kompetensiya quyidagi tarkibiy qismlarga bo‘linadi:

1. Innovatsion fikrlash – yangi fikrlarni yaratish bilan bir qatorda ularni amaliyotga tadbiq etish qobiliyati.

2. Moslashuvchanlik - o‘zgarishlarga moslashish hamda yangi tizimlarni tezda o‘zlashtirish, yangi muhitga tezda o‘rganish.

3. Kreativlik – yangi g‘oyalar yaratish, innovatsion tizimdan foydalanish va an’anaviy yondoshuvlarni yangilash.

Ijodiy kompetensiya texnika va ilm-fan sohalaridagi taraqqiyotning asosini tashkil etib, talabalarni yangiliklarni yaratishga, ulardan kasbiy faoliyatida unumli foydalanishga undaydi [5]. Bugungi texnologik rivojlanish maktab o‘quvchilaridan nafaqat nazariy bilim va amaliy ko‘nikma va malakalar, balki ijodiy fikrlash, innovatsion yondashuv hamda kompleks muammolarni yechish qobiliyati talab qilinib, ushbu zarurat zamonaviy iqtisodiyot hamda sanoatning raqamli transformatsiyasi, shuningdek, ilg‘or texnologiyalarning tezkor rivojlanishi bilan bog‘liqdir. Texnika oliy ta’lim muassasalari talabalari uchun kasbiy-ijodiy kompetensiyalarni shakllantirish bir qator sabablar bilan ahamiyatli hisoblanadi:

1. Texnologik muammolarni hal qilish qobiliyati:
2. O‘quvchilar o‘z mutaxassisligi doirasida ijodiy yondashuvni qo‘llab, muammolarni innovatsion yechimlar bilan hal qilishni o‘rganishlari kerak.
3. Raqobatbardoshlikni oshirish: o‘quvchilar o‘z kasbiy-ijodiy kompetensiyalari orqali mehnat bozorida yuqori mavqega ega bo‘lishadi. Zamonaviy ish beruvchilar ijodkorlik, tashabbuskorlik va innovatsion texnologiyalarni o‘zlashtirishga qodir mutaxassislarni qidiradilar.
4. Yangi texnologiyalarni moslashtirish va qo‘llash: Ongli ravishda rivojlanayotgan texnologiyalar bilan ishlashga moslashuvchan bo‘lishlari zarur. Bu esa kasbiy-ijodiy kompetensiyalarning rivojlanishi orqali amalga oshadi.
5. Ko‘p tarmoqli hamkorlik: Texnologiya sohasida faoliyat yurituvchi mutaxassislardan turli yo‘nalishlardagi ekspertlar bilan hamkorlik qilish, yangi g‘oyalar ishlab chiqish va ularni amalda tatbiq etish talab qilinadi.

Ikkala kompetensiyaning bir-biriga ta’siri kasbiy hamda ijodiy kompetensiyalar bir-birini to‘ldiradi shu bilan bir qatorda ular o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik professional faoliyatda samarali natijalarga erishishda ham katta rol o‘ynaydi. Kasbiy kompetensiya talabaga muayyan sohada kerakli bilim hamda ko‘nikmalarni taqdim etsa, ijodiy kompetensiya esa ushbu bilimlarni yangi, innovatsion yondoshuvlar bilan amaliyotda qo‘llashni ta’minlaydi. Masalan, muhandislik hamda texnika sohasida kasbiy bilimlarga ega bo‘lgan mutaxassislar ijodiy fikrlash orqali texnik muammolarga yangi usullar bilan yechim berishadi. Birinchidan, kasbiy kompetensiya — bu o‘qituvchidan talabalarni aniq hamda samarali kasbiy ko‘nikmalar bilan ta’minlashni talab qilsa, ikkinchidan, ijodiy kompetensiya talabani an’anaviy yondoshuvlar bilan cheklanmasdan, yangi g‘oyalar yaratishga ham undaydi. Ularning birgalikda rivojlanishi mutaxassisning yuqori samarali va innovatsion ishlashiga imkon yaratib beradi. Shuningdek, ijodiy kompetensiya kasbiy bilimlarni kengaytirishga, yangi yondoshuvlarni ishlab chiqishga sabab bo‘ladi [6]. Ularni rivojlantirishda o‘qitish metodlari kasbiy hamda ijodiy kompetensiyalarni rivojlantirishda zamonaviy o‘qitish metodlari muhim rol o‘ynaydi. Innovatsion ta’lim metodlari va amaliy o‘qitish shakllari yordamida talabalarda kasbiy kompetensiya va ijodiy fikrlashni shakllantirish mumkin. Muammoli o‘qitish metodlari, kreativ yondoshuvlarni o‘rgatish va g‘oya yaratish seminarlarini tashkil etish talabalar uchun foydalidir. Misol uchun, interaktiv ta’lim metodlari yordamida talabalarga real hayotdagi muammolarni hal qilishyangi texnologiyalarni o‘rganish va ularni amaliyotga tatbiq etish imkoniyati beriladi.

Innovatsion o‘qitish metodlari o‘z navbatida ijodiy kompetensiyani rivojlantirishga yordam beradi, chunki talabalar yangi fikrlar va yondoshuvlarni yaratishga undaladi. Kasbiy kompetensiyani rivojlantirish uchun esa talabalarni ilg‘or texnologiyalar, amaliy mashg‘ulotlar va real ish joylarida o‘qitish muhimdir. Bu ikki kompetensiyani rivojlantirishda ko‘p bosqichli o‘qitish va interaktiv mashg‘ulotlar o‘z o‘rnini topadi [7].

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Qodirov, X. O., Norinov, M. U., & Ergashev, A. A. (2023). O‘zbek jadid mutafakkiri abdulla avloniyning inson va tabiat munosabatlari haqidagi qarashlari. Research and implementation, 1(6), 40-44.

2. Oribjonovich, Q. X., & Nabiyevna, Q. X. (2023, April). OLIY TALIM TALABALARIDA PEDAGOGIK MAHORATINI RIVOJLANTIRISHNING O ‘ZIGA XOS JIHATLARI. In Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes (pp. 7-11).

3. Qodirov, X. O., Norinov, M. U., & Ergashev, A. A. (2023). Uzluksiz ta’lim tizimida hamkorlik pedagogikasining insonparvarlashuv xususiyatlari. Research and implementation, 1(6), 45-50.

4. Oribjonovich, Q. X., & Nabiyevna, Q. X. (2023, April). Tarbiya fani o‘qituvchisining tashkilotchilik madaniyatini rivojlantirish bo‘yicha sirtqi ta’lim talabalarida didaktik ta’minotini takomillashtirish. In International Congress on Models and methods in Modern Investigations (pp. 1-6).

INGLIZ VA O‘ZBEK ONLAYN YANGILIKLAR DISKURSIDA DISKURSIV BELGILARNING FUNKSIONAL-SEMANTIK VA PRAGMATIK XUSUSIYATLARI

N.A.Abdukadirova

GDPI, Xorijiy tillar kafedrasi dotsenti (PhD)

Anontatsiya: Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek onlayn yangiliklar diskursida qo‘llaniladigan diskursiv belgilarning funksional-semantik hamda pragmatik xususiyatlari qiyosiy aspektda tahlil qilinadi. Tadqiqotda zamonaviy korpus lingvistikasi va diskurs tahlili metodlari asosida ingliz va o‘zbek tilidagi internet nashrlari materiallari o‘rganildi. Diskursiv belgilar matnning mantiqiy izchilligini ta’minlash, kommunikativ niyatni ifodalash, muallif pozitsiyasini namoyon qilish hamda auditoriyaga pragmatik ta’sir ko‘rsatish vositasi sifatida talqin qilindi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, ingliz tilidagi onlayn yangiliklarda rasmiylik, qisqalik va axborotning mantiqiy bog‘liqligini kuchaytiruvchi diskursiv birliklar ustunlik qilsa, o‘zbek tilidagi matnlarda emotsional-ekspressivlik va milliy-madaniy pragmatik omillar bilan bog‘liq diskursiv vositalar faol qo‘llanishi aniqlandi.

Kalit so‘zlar: Diskurs, diskursiv belgilar, onlayn yangiliklar diskursi, pragmatika, semantika, funksional tahlil, korpus lingvistikasi, kommunikativ strategiya, mediadiskurs, ingliz tili, o‘zbek tili.

Abstract: This article examines the functional-semantic and pragmatic characteristics of discourse markers used in English and Uzbek online news discourse from a comparative perspective. The study employs modern corpus linguistics and discourse analysis methods to investigate materials from English and Uzbek online

media platforms. Discourse markers are interpreted as linguistic tools that ensure textual coherence, express communicative intentions, reveal the author's stance, and influence the audience pragmatically. The findings demonstrate that English online news discourse predominantly utilizes discourse markers that emphasize formality, conciseness, and logical cohesion, whereas Uzbek online news discourse frequently employs emotionally expressive and culturally specific pragmatic markers.

Keywords: Discourse, discourse markers, online news discourse, pragmatics, semantics, functional analysis, corpus linguistics, communicative strategy, media discourse, English language, Uzbek language.

Аннотация:В данной статье рассматриваются функционально-семантические и прагматические особенности дискурсивных маркеров в английском и узбекском онлайн-новостном дискурсе в сравнительном аспекте. Исследование основано на методах корпусной лингвистики и дискурс-анализа с использованием материалов интернет-изданий на английском и узбекском языках. Дискурсивные маркеры интерпретируются как средства обеспечения логической связности текста, выражения коммуникативного намерения, демонстрации авторской позиции и прагматического воздействия на аудиторию. Результаты исследования показывают, что в англоязычном онлайн-дискурсе преобладают маркеры, усиливающие формальность, краткость и логическую связность информации, тогда как в узбекском дискурсе активно используются эмоционально-экспрессивные и культурно обусловленные прагматические средства.

Ключевые слова: Дискурс, дискурсивные маркеры, онлайн-новостной дискурс, прагматика, семантика, функциональный анализ, корпусная лингвистика, коммуникативная стратегия, медиадискурс, английский язык, узбекский язык.

XXI asr axborot texnologiyalari taraqqiyoti tilshunoslikning yangi yoʻnalishlarini shakllantirdi. Xususan, internet jurnalistikasi va raqamli kommunikatsiya vositalarining keng rivojlanishi natijasida onlayn yangiliklar diskursi zamonaviy lingvistik tadqiqotlarning dolzarb obyektiga aylandi. Bugungi kunda yangilik matnlari nafaqat axborot uzatish, balki auditoriyaga ta'sir koʻrsatish, ijtimoiy fikrni shakllantirish va muallif pozitsiyasini ifodalash kabi kommunikativ vazifalarni ham bajaradi. Ushbu jarayonda diskursiv belgilar matnning semantik yaxlitligi va pragmatik samaradorligini ta'minlovchi muhim vositalardan biri sifatida namoyon boʻladi.

Diskursiv belgilar matn komponentlari oʻrtasidagi mantiqiy aloqalarni mustahkamlash, fikrning izchilligini saqlash hamda kommunikativ strategiyani shakllantirishda muhim rol oʻynaydi. Ingliz tilidagi "however", "therefore", "moreover", "meanwhile" kabi birliklar hamda oʻzbek tilidagi "ammo", "shuningdek", "demak", "ayni paytda" kabi vositalar matnning funksional-semantik tuzilishini tashkil etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi ingliz va o‘zbek onlayn yangiliklar diskursida qo‘llaniladigan diskursiv belgilarning funksional-semantik hamda pragmatik xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqot davomida qiyosiy-tipologik tahlil, diskurs tahlili, pragmatik tahlil va korpus lingvistikasi metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot materiali sifatida ingliz tilidagi BBC News, CNN, Reuters hamda o‘zbek tilidagi Kun.uz, Daryo.uz va Gazeta.uz internet nashrlari matnlari tanlab olindi. Matnlardagi diskursiv birliklarning funksional-semantik vazifalari va pragmatik imkoniyatlari tahlil qilindi.

Diskursiv belgilarning nazariy asoslari

Diskursiv belgilar tilshunoslikda matnning semantik va kommunikativ yaxlitligini ta’minlovchi birliklar sifatida talqin qilinadi. Fraser, Schiffrin, Halliday kabi olimlarning tadqiqotlarida diskursiv markerlar nutqning bog‘lovchi, izohlovchi, qarama-qarshi qo‘yuvchi va xulosalovchi funksiyalarni bajarishi qayd etilgan.

D.Schiffrinning fikricha, diskursiv belgilar kommunikativ jarayonda nutq segmentlarini bir-biri bilan bog‘laydigan pragmatik vositalardir. Halliday va Hasan esa ularni matn kohezivligini ta’minlovchi birliklar sifatida baholaydi.

Diskursiv birliklar quyidagi funksional guruhlarga ajratiladi:

Qo‘shimcha ma’lumot bildiruvchi birliklar: “moreover”, “furthermore”, “shuningdek”.

Qarama-qarshilik bildiruvchi birliklar: “however”, “nevertheless”, “ammo”, “biroq”.

Sabab-natija munosabatini ifodalovchi birliklar: “therefore”, “thus”, “demak”, “natijada”.

Vaqt va ketma-ketlikni bildiruvchi birliklar: “meanwhile”, “then”, “ayni paytda”, “so‘ng”.

Ingliz va o‘zbek onlayn yangiliklar diskursida diskursiv birliklarning funksional-semantik xususiyatlari

Onlayn yangiliklar matni tezkorlik, ixchamlik va axborotning mantiqiy tuzilishi bilan xarakterlanadi. Shu sababli diskursiv birliklar axborotni tizimlashtirish va o‘quvchining diqqatini boshqarishda muhim vosita hisoblanadi.

Ingliz tilidagi onlayn yangiliklarda diskursiv markerlar ko‘proq neytral va rasmiy xarakterga ega bo‘lib, ular matnning analitik tuzilishini ta’minlaydi. Masalan:

“However, experts warn that the economic crisis may continue in the coming months.”

Mazkur gapdagi “however” markeri qarama-qarshilik munosabatini ifodalab, avvalgi fikr bilan keyingi axborot o‘rtasida semantik bog‘liqlik hosil qilmoqda.

O‘zbek tilidagi yangilik matnlarida esa diskursiv birliklar ko‘pincha ekspressiv-pragmatik yuklamaga ega bo‘ladi:

“Ammo mutaxassislarning fikricha, muammo hali to‘liq bartaraf etilgani yo‘q.”

Bu yerda “ammo” birligi nafaqat qarama-qarshilikni, balki muallifning ehtiyotkor pozitsiyasini ham ifodalaydi.

Ingliz tilidagi yangiliklarda obyektivlik va faktologik aniqlik ustuvor bo‘lgani sababli diskursiv birliklar ko‘pincha informativ vazifani bajaradi. O‘zbek media

matnlarida esa milliy-madaniy kommunikativ uslub ta’sirida emotsional-ekspressivlik kuchliroq namoyon bo‘ladi.

Diskursiv belgilarning pragmatik xususiyatlari

Pragmatika til birliklarining kommunikativ vaziyatdagi qo‘llanishini o‘rganadi. Onlayn yangiliklar diskursida diskursiv markerlar auditoriyaga ta’sir qilish, baholash munosabatini ifodalash va o‘quvchini muayyan xulosaga yo‘naltirish vazifalarini bajaradi.

Ingliz tilidagi media diskursida quyidagi pragmatik strategiyalar kuzatiladi:

axborotni neytral shaklda taqdim etish;

fakt va fikr o‘rtasidagi chegarani saqlash;

auditoriyaga obyektivlik taassurotini berish.

Masalan: “Meanwhile, government officials stated that additional measures would be introduced.”

Bu gapdagi “meanwhile” markeri voqealar o‘rtasidagi vaqt munosabatini ko‘rsatish bilan birga, matnning informativ oqimini boshqaradi.

O‘zbek onlayn yangiliklarida esa pragmatik ta’sir kuchliroq seziladi:

“Shuningdek, mutasaddilar aholi murojaatlariga alohida e’tibor qaratilishini ta’kidladi.”

Bu yerda “shuningdek” markeri qo‘shimcha axborotni berish bilan birga, muallifning ijobiy baholash munosabatini ham ifodalamoqda.

Diskursiv birliklarning pragmatik vazifalari quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

auditoriyani ishontirish;

muallif pozitsiyasini yashirin ifodalash;

axborotning dolzarbligini kuchaytirish;

kommunikativ ta’sirni oshirish.

Qiyosiy tahlil natijalari

Tahlillar natijasida ingliz va o‘zbek onlayn yangiliklar diskursida quyidagi farqlar aniqlandi:

Ingliz media diskursi	**O‘zbek media diskursi**
Rasmiy va neytral uslub ustun	Emotsional-ekspressivlik kuchli
Mantiqiy bog‘liqlik asosiy o‘rinda	Pragmatik ta’sir muhim
Diskursiv markerlar qisqa va standart	Milliy-madaniy xususiyatlar faol
Analitik bayon usuli ustun	Baholovchi birliklar ko‘proq

Shuningdek, ingliz tilidagi yangiliklarda “however”, “therefore”, “meanwhile” kabi markerlar yuqori chastotada uchrasa, o‘zbek tilida “ammo”, “demak”, “ayni paytda”, “shuningdek” birliklari faol qo‘llanilishi kuzatildi.

Xulosa qilib aytganda, tadqiqot natijalari ingliz va o‘zbek onlayn yangiliklar diskursida diskursiv belgilarning muhim funksional-semantik hamda pragmatik vosita ekanligini ko‘rsatdi. Diskursiv birliklar matnning kohezivligini ta’minlash, axborotni mantiqiy tashkil qilish va auditoriyaga pragmatik ta’sir ko‘rsatishda asosiy vositalardan biri hisoblanadi.

Ingliz media diskursida diskursiv markerlar asosan rasmiylik, mantiqiy izchillik va obyektivlikni ta’minlashga xizmat qilsa, o‘zbek media matnlarida emotsional-ekspressivlik hamda milliy-madaniy pragmatik omillar ustunlik qiladi.

Kelgusida korpus lingvistikasi asosida diskursiv birliklarning chastotaviy va statistik tahlilini amalga oshirish media lingvistika va pragmalingvistika rivoji uchun muhim ilmiy natijalarni taqdim etishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1.Halliday, M. A. K., Hasan, R. Cohesion in English. London: Longman, 1976. https://books.google.com/books/about/Cohesion_in_English.html?id=YQhWAAAAMAAJ

2.Schiffrin, D. Discourse Markers. Cambridge University Press, 1987. https://doi.org/10.1017/CBO9780511611841

3.Fraser, B. Pragmatic Markers. Pragmatics, 1996. https://doi.org/10.1075/prag.6.2.03fra

4.Fairclough, N. Media Discourse. London: Edward Arnold, 1995. https://archive.org/details/mediadiscourse0000fair

5. Safarov, Sh. Pragmalingvistika. Toshkent, 2008. https://library.ziyonet.uz/uz/book/67641

6. Yo‘ldoshev, B. Matn lingvistikasi asoslari. Toshkent, 2016. https://library.samdu.uz/files/7c8f4b5d8d1f6e4f9f4e6c5a2d1f7b63_Matn_lingvistikasi_asoslari.pdf

MATEMATIKA DARSLARIDA QO‘LLANILADIGAN MANTIQIY O‘YINLAR ORQALI O‘QUVCHILARNING BILIM MALAKA VA KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Qulmamatov Sindorqul Ibragimovich
Guliston davlat pedagogika instituti, dotsent.
Abduvahobova Sevinch Anvarjon qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 1-bosqich magistranti
E-mail: sabduvahobova3@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda matematik mantiqiy o‘yinlarning ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, mantiqiy fikrlash va matematik kompetensiyalarni shakllantirishdagi mavjud muammolar hamda ularni bartaraf etishda mantiqiy o‘yinlarning didaktik imkoniyatlari yoritilgan. Maqolada J.Piaget, L.Vygotskiy va G.Polya nazariyalari asosida mantiqiy o‘yinlarning pedagogik ahamiyati ochib berilgan hamda “Sonlar labirinti”, “3 mulohaza –1 haqiqat”, “Mini detektiv” kabi innovatsion o‘yinlarning metodik tavsifi keltirilgan. Tadqiqot natijasida mantiqiy o‘yinlar o‘quvchilarning tahliliy fikrlashi, muammoli vaziyatlarni yechish va matematik kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali vosita ekanligi asoslangan.

Kalit so‘zlar: Algoritmik fikrlash, boshlang‘ich ta’lim, didaktik vosita, innovatsion pedagogika, interfaol metod, matematik kompetensiya, matematik tafakkur, mantiqiy fikrlash, mantiqiy o‘yinlar, muammoli vaziyat.

Аннотация. В данной статье анализируется значение математических логических игр в развитии логического мышления учащихся начальных классов. Также освещены существующие проблемы в формировании логического мышления и математических компетенций, а также дидактические возможности логических игр в их преодолении. В статье раскрывается педагогическая значимость логических игр на основе теорий Ж. Пиаже, Л. Выготского и Г. Поля, а также приводится методическое описание таких инновационных игр, как "Лабиринт чисел," "3 размышления - 1 истина," "Мини-детектив." В результате исследования обосновано, что логические игры являются эффективным средством развития аналитического мышления, решения проблемных ситуаций и математических компетенций учащихся.

Ключевые слова: Алгоритмическое мышление, начальное образование, дидактическое средство, инновационная педагогика, интерактивный метод, математическая компетенция, математическое мышление, логическое мышление, логические игры, проблемная ситуация.

Abstract. This article analyzes the importance of mathematical logic games in developing the logical thinking of primary school students. Also, the existing problems in the formation of logical thinking and mathematical competencies and the didactic possibilities of logical games in their elimination are highlighted. The article reveals the pedagogical significance of logical games based on the theories of J. Piaget, L. Vygotsky, and G. Polya, and provides a methodological description of innovative games such as "Labyrinth of Numbers," "3 Reflections - 1 Truth," and "Mini-Detective." As a result of the study, it is substantiated that logical games are an effective tool for developing students' analytical thinking, problem-solving, and mathematical competencies.

Keywords: Algorithmic thinking, primary education, didactic tool, innovative pedagogy, interactive method, mathematical competence, mathematical thinking, logical games, problem situation.

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki mantiqiy fikrlash o‘quvchining bilimlarni ongli ravishda o‘zlashtirishi, ularni tahlil qilishi, umumlashtirishi hamda amaliyotga tatbiq etishida asosiy rol o‘ynaydi. Shu jihatdan, bugungi kunda matematik kompetensiyalarni shakllantirish masalasi ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Matematik kompetensiyalar o‘quvchilarning matematik bilimlarni nafaqat o‘zlashtirishi, balki ularni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olish qobiliyatini ham rivojlantiradi. Bu esa mantiqiy fikrlash, muammolarni tahlil qilish, yechim topish va asosli qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Biroq ta’lim jarayonida o‘quvchilarda mantiqiy fikrlash va matematik kompetensiyalarni rivojlantirish bilan bog‘liq bir qator muammolar kuzatiladi. Jumladan, ma’lumotni tahlil qilish ko‘nikmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi,

mantiqiy bog‘lanishlarni qurishda qiyinchiliklar, muammoli vaziyatlarni yechishda tizimli yondashuvning yo‘qligi hamda abstrakt fikrlashning sustligi shular jumlasidandir. Shuningdek, diqqatni jamlashdagi qiyinchiliklar, savol berish madaniyatining pastligi va fikrni aniq ifodalashdagi kamchiliklar ham o‘quvchilarning bilim samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Mantiqiy o‘yinlar mantiqiy fikrlashdagi mavjud muammolarni kamaytirishda samarali pedagogik yechim hisoblanadi. Ular an’anaviy “nazariya orqali o‘qitish” usulidan farqli ravishda “faol faoliyat orqali o‘rganish” tamoyiliga asoslanadi. Ular o‘quvchilarda fikrlashning aniqligi, tezkorligi va izchilligini oshirishga yordam beradi. Bunday o‘yinlar jarayonida o‘quvchilar bilimni tayyor holda qabul qilmaydi, balki uni tahlil qiladi, solishtiradi va amaliy vaziyatda qo‘llaydi. Natijada tahlil qilish, xulosa chiqarish, muammoli vaziyatni yechish va mantiqiy bog‘lanishlarni anglash ko‘nikmalari rivojlanadi.

J.Piaget fikricha, 7-11 yoshdagi bolalar “konkret operatsion bosqich”da bo‘lib, ular haqiqiy ob’ektlar va hodisalar bilan bevosita ishlash orqali mantiqiy operatsiyalarni o‘zlashtiradi [1]. Matematik o'yinlar aynan shu bosqichda bolalarning faol tajriba to‘plashiga imkon yaratadi. L.Vygotskiy “yaqin rivojlanish zonasi” konsepsiyasiga ko‘ra, bola mustaqil bajara oladigan vazifa va katta yordamida bajaradigan vazifa o‘rtasidagi mintaqa eng samarali o‘rganish uchun sharoit yaratadi [2]. Mantiqiy o‘yinlar aynan shu zonada amalga oshirilishi lozim. G.Polya “Masalani qanday yechish kerak?” asarida to‘rtta asosiy bosqichni ajratib ko‘rsatadi: masalani tushunish, reja tuzish, reja bo‘yicha ishlash va natijani tahlil qilish [3]. G.Polya tomonidan taklif etilgan masala yechish bosqichlari (masalani tushunish, reja tuzish, yechimni amalga oshirish va tekshirish) mantiqiy o‘yinlar bilan bevosita bog‘liq. O‘yinlar jarayonida o‘quvchilar aynan shu bosqichlarni amalda qo‘llaydi: vaziyatni tushunadi, strategiya tanlaydi, yechimni bajaradi va natijani tahlil qiladi. Bu esa ularda tizimli fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal etish kompetensiyasini shakllantiradi [4].

Mantiqiy o‘yinlarning didaktik xususiyatlari. Boshlang‘ich sinflarda mantiqiy o‘yinlar o‘quv jarayonining muhim didaktik vositalaridan biri hisoblanadi. Ular o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirish jarayonini faollashtirib, o‘quv materialini qiziqarli va tushunarli shaklda qabul qilishga yordam beradi. Mantiqiy o‘yinlarning asosiy didaktik xususiyatlari sifatida o‘quvchilarda motivatsiyani oshirish, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish, shuningdek, mustaqil fikrlashni shakllantirishni ko‘rsatish mumkin. Bundan tashqari, bunday o‘yinlar dars jarayonida faollikni ta’minlab, o‘quvchilarning bilimni amaliy faoliyat orqali mustahkamlashiga xizmat qiladi.

Matematik mantiqiy o‘yinlarning turlari tasnifi. Boshlang‘ich sinflarda qo‘llaniladigan matematik mantiqiy o‘yinlar ularning mazmuni va didaktik maqsadiga ko‘ra bir nechta turlarga bo‘linadi. Jumladan, ketma-ketlikni aniqlash va tartiblashga asoslangan o‘yinlar, mantiqiy topishmoqlar va masalalar, taqqoslash va moslashtirishga doir o‘yinlar, algoritmik xarakterdagi bosqichma-bosqich bajariladigan o‘yinlar hamda jadvallar yoki bloklar asosida tashkil etiladigan mantiqiy o‘yinlar shular jumlasidandir. Ushbu o‘yin turlari o‘quvchilarda matematik tafakkurni bosqichma-bosqich rivojlantirishga xizmat qiladi**.** Mantiqiy o‘yinlarni dars jarayoniga samarali tatbiq etish ularning metodik jihatdan to‘g‘ri tashkil etilishiga bog‘liq. O‘yinlar odatda darsning kirish qismida motivatsiya yaratish, yangi mavzuni mustahkamlash yoki yakuniy bosqichda refleksiya qilish maqsadida qo‘llaniladi. O‘qituvchi o‘yin qoidalarini sodda va tushunarli tarzda tushuntirishi, o‘quvchilarni guruhlarga yoki juftliklarga ajratishi hamda jarayonni bosqichma-bosqich boshqarishi lozim. Shuningdek, o‘yinlar murakkablik darajasiga ko‘ra asta-sekin rivojlantirilib borilishi o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini samarali shakllantiradi.

“Sonlar labirinti”

Sinf xonasiga mavzudan kelib chiqib sonlardan tuzilgan labirint qo‘yiladi. Labirint sinf poliga qog‘oz kartochkalar yordamida yasalishi mumkin. Bunda o‘quvchilar kartochkalar ustida sakrab yoki yurib harakatlanish imkoniyatiga ega bo‘ladilar yoki doskaga ko‘rgazmali qurol sifatida yasash mumkin. O‘quvchilar faqat berilgan shartga mos sonlar orqali yo‘l topadi. Masalan, faqat 2 ga bo‘linadigan yoki juft sonlar orqali chiqish mumkin.

Bu o‘yin mantiqiy shartlarni birlashtirish va tanlash ko‘nikmasini rivojlantiradi. Shuningdek o‘quvchilarda harakat orqali o‘rganish, fazoviy tasavvur, tezkor qaror qabul qilish va hamkorlik ko‘nikmalarini shakllantiruvchi kompleks pedagogik texnologiya hisoblanadi.

“3 mulohaza – 1 haqiqat”

O‘quvchilar bir nechta fikrlar orasidan noto‘g‘ri yoki to‘g‘ri mulohazani aniqlaydi. Bu o‘yinda 3 ta mulohaza beriladi. Mulohazalar ichida faqat bittasi rost bo‘ladi. Masalan: 7–juft son, 7–2 ga bo‘linadi, 7–tub son. Berilgan mulohazalar ichida uchinchisi rost. Bu o‘yin tanqidiy fikrlash va dalillash ko‘nikmasini rivojlantiradi.

“Mini detektiv” o‘yini

Ushbu o‘yinda o‘quvchilarga biror son haqida ma’lum belgilar beriladi va ular ushbu “izlar” asosida yashirin sonni topadi. Masalan: “3 xonali son, yuzlar xonasi 4,

birlik xonasi 9”, yashirin son – 409. O‘yin o‘quvchilarning son tarkibi haqidagi bilimlarini mustahkamlab, mantiqiy fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, u diqqatni jamlash, mustaqil fikrlash va matematik nutqni shakllantirishda samarali interfaol metod hisoblanadi.

Boshlang‘ich sinflarda mantiqiy o‘yinlardan muntazam foydalanish o‘quvchilarning rivojlanish dinamikasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Dastlab o‘quvchilarda o‘quv jarayoniga qiziqish va faollik ortadi, keyingi bosqichda tahlil qilish, taqqoslash va umumlashtirish ko‘nikmalari shakllanadi. Vaqt o‘tishi bilan esa mustaqil xulosa chiqarish, muammoli vaziyatlarni yechish va ijodiy yondashuvni qo‘llash qobiliyati rivojlanadi. Natijada o‘quvchilarning matematik kompetensiyalari va mantiqiy fikrlash darajasi sezilarli darajada oshadi.

Xulosa

1. Boshlang‘ich sinf matematika ta’limida mantiqiy o‘yinlardan foydalanish o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita hisoblanadi.

2. Mantiqiy o‘yinlar o‘quvchilarning tahlil qilish, taqqoslash, xulosa chiqarish va muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

3. Mantiqiy o‘yinlardan foydalanish dars jarayonini qiziqarli va interfaol tashkil etishga yordam berib, o‘quvchilarning motivatsiyasi va faolligini oshiradi.

4. “Sonlar labirinti”, “3 mulohaza – 1 haqiqat” hamda “Mini detektiv” kabi innovatsion o‘yinlar o‘quvchilarning matematik kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali natija beradi.

5. Mantiqiy o‘yinlarni ta’lim jarayoniga tizimli ravishda tatbiq etish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matematik tafakkuri va mustaqil fikrlashini rivojlantirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Piaget, J. (2001). The Psychology of Intelligence. Routledge.
2. Vygotsky, L. S. (1986). Thought and Language. MIT Press.
3. Polya, G. (1957). How to Solve It: A New Aspect of Mathematical Method. Princeton University Press.
4. Nurmatov, M. (2021). Boshlang'ich ta'limda matematik tafakkur. Toshkent: Fan.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА В ПОДГОТОВКЕ ВОСПИТАТЕЛЕЙ ДОШКОЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

Назарова Озода Ташназаровна

ГулГПИ, доцент кафедры Педагогики и психологии

Аннотация: В статье рассматриваются особенности использования зарубежного опыта в подготовке воспитателей дошкольных образовательных учреждений. Анализируются современные подходы к профессиональной подготовке педагогов в развитых странах, их влияние на качество дошкольного образования, а также возможности внедрения эффективных международных практик в национальную систему образования. Особое внимание уделяется

инновационным методам обучения, развитию профессиональных компетенций и использованию цифровых технологий в подготовке воспитателей.

Ключевые слова: дошкольное образование, воспитатель, зарубежный опыт, профессиональная подготовка, педагогические технологии, инновации, компетентность.

Abstract: This article examines the application of international experience in the training of preschool teachers. It analyzes modern approaches to teacher training in developed countries, their impact on the quality of preschool education, and the potential for implementing effective international practices into the national education system. Particular attention is paid to innovative teaching methods, the development of professional competencies, and the use of digital technologies in teacher training.

Key words: preschool education, teacher, foreign experience, professional training, pedagogical technologies, innovation, competence.

Дошкольное образование является важным этапом формирования личности ребенка. От профессиональной подготовки воспитателя зависит качество воспитательно-образовательного процесса, развитие интеллектуальных, творческих и социальных способностей детей. В современных условиях глобализации и модернизации образования возрастает необходимость изучения и применения зарубежного опыта подготовки педагогических кадров.

Многие развитые страны уделяют особое внимание совершенствованию системы подготовки воспитателей дошкольных учреждений. Международный опыт показывает, что качественное дошкольное образование возможно только при наличии высококвалифицированных, творчески мыслящих и профессионально подготовленных специалистов.

Особенности зарубежной подготовки воспитателей

В странах Европы, США, Японии и Южной Корее подготовка воспитателей основывается на компетентностном подходе. Основное внимание уделяется не только теоретическим знаниям, но и практическим навыкам, развитию педагогического мастерства и психологической готовности к работе с детьми.

Например, в Финляндии большое значение придается педагогической практике студентов. Будущие воспитатели активно участвуют в работе дошкольных учреждений уже с первых курсов обучения. Это способствует формированию профессиональных навыков и ответственности.

В Германии система подготовки воспитателей ориентирована на развитие самостоятельности, творческого мышления и коммуникативных способностей. Учебный процесс включает проектную деятельность, интерактивные методы обучения и тесное сотрудничество с образовательными учреждениями.

В Японии большое внимание уделяется воспитанию нравственных качеств, дисциплины и культуры общения. Подготовка воспитателей включает изучение психологии ребенка, методов раннего развития и современных образовательных технологий.

Современные методы подготовки воспитателей

Использование зарубежного опыта позволяет внедрять в образовательный процесс современные педагогические технологии:

- интерактивные методы обучения;
- кейс-технологии;
- тренинги и мастер-классы;
- цифровые образовательные платформы;
- дистанционное обучение;
- проектную деятельность;
- практико-ориентированное обучение.

Особую роль играет развитие профессиональных компетенций воспитателя:

- коммуникативной компетентности;
- психологической устойчивости;
- цифровой грамотности;
- способности к инновационной деятельности;
- навыков индивидуального подхода к детям.

Важным направлением совершенствования подготовки воспитателей является международное сотрудничество между образовательными учреждениями. Участие в международных конференциях, стажировках и образовательных программах способствует обмену опытом и внедрению передовых педагогических идей.

Кроме того, изучение зарубежных образовательных моделей помогает совершенствовать национальные стандарты дошкольного образования и повышать качество подготовки педагогических кадров.

Заключение:

Таким образом, использование зарубежного опыта в подготовке воспитателей дошкольных учреждений способствует повышению качества дошкольного образования, развитию профессиональных компетенций педагогов и внедрению инновационных технологий в образовательный процесс. Эффективное сочетание национальных традиций и международных педагогических практик позволяет готовить современных, конкурентоспособных и творчески мыслящих специалистов.

1. Зарубежный опыт играет важную роль в совершенствовании подготовки воспитателей дошкольных учреждений.
2. Современная подготовка педагогов должна быть практико-ориентированной и компетентностной.
3. Использование инновационных технологий способствует повышению профессионального уровня воспитателей.
4. Международное сотрудничество расширяет возможности обмена педагогическим опытом.
5. Внедрение эффективных зарубежных практик способствует повышению качества дошкольного образования.

Литература:

1. Коменский Я.А. Великая дидактика. — Москва: Педагогика, 2017.
2. Выготский Л.С. Психология развития ребенка. — Москва: Просвещение, 2018.
3. Монтессори М. Помоги мне сделать это самому. — Москва: Карапуз, 2020.
4. Зимняя И.А. Педагогическая психология. — Москва: Логос, 2019.
5. Современные зарубежные системы дошкольного образования // Педагогика. — 2021.
6. Закон Республики Узбекистан «О дошкольном образовании и воспитании».
7. Государственные требования к развитию детей раннего и дошкольного возраста Республики Узбекистан.
8. Материалы международных конференций по дошкольному образованию.

TASVIRIY SAN’AT DARSLARIDA O‘QUVCHILARNI KASBGA YO‘NALTIRIB O‘QITISHNING AHAMIYATI

Shodiyev Furqat Davronovich
„Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi“ kafedrasi dotsenti,
furkatsodiyev1@gmail.com
Fazliddinova Gulasal Farhod Qizi
Tasviriy san’at mutaxassisligi 2-kurs magistranti
Navoiy davlat universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablarida “Tasviriy san’at“ darslarida o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirib o‘qitishning ayrim masalalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Tasviriy san’at, ta’lim, maktab, muhandislik, kasb

Аннотация. В данной статье рассматриваются некоторые вопросы в процессе преподавания изобразительного искусства в средней школе с целю заинтересовать учащихся в профессии.

Ключевые слова: изобразительного искусства, образования, школа, инженер, профессия

Annotation. In article is explaining the importance of teaching arts in the school with aim of getting students interested in the profession.

Keywords: arts, education, school, engineer, profession

Bugungi kunda umumiy o‘rta ta’lim maktablarida oquvchilarning savodxonligini rivojlantirishda olgan bilimlarini hayotga tatbiq masalalasi dolzarbligicha turibdi. Ayniqsa, mustaqil fikrlaydigan, ijodkor, ilmiy va kasbiy tayyorgarlikka ega bo‘lgan yuqori malakali mutaxassislarga ehtiyoj yuqori. Mamlakatimizda umumiy o‘rta ta’lim maktablarida “Tasviriy san’at“ fanini turli zamonaviy kasblarga yo‘naltirib o‘qitish ustuvor yo‘nalish sifatida qaralmoqda. Chunki, mamlakatimiz taraqqiyoti uchun

raqobatbardosh kadrlar kerak va bu borada ta’limning sifatini oshirishga jiddiy e’tibor berilmoqda. Jamiyatimizda ulg‘ayib kelayotgan yosh avlodning turli kasblarni egallashlari eng avvalo, matematika, fizika, tasviriy san’at va chizmachilik fanlarini o‘quvchilar tomonidan puxta o‘zlashtirishlari bilan bog‘liq. Tayyorlanayotgan raqobatbardosh kadrlarga ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, ta’limni raqamlashtirish va elektron ta’lim resurslaridan foydalanish modellari amaliyoti tatbiq etish jadallashmoqda. Tasviriy san’at darslari bilan bog‘liq turli kasblar sifatida badiiy naqqoshlik, ganch o‘ymakorligi, yog‘och o‘ymakorligi, kulolchilik, zargarlik, kashtachilik, dekorativ badiiy bezash ishlari, badiiy shrift, gazlamaga gul bosish, gilamga gul ishlash, kitob grafikasi, misgarlik, dekorativ bezak miniaturalari va monumental bezak ishlari va boshqa ko‘plab kasblarni keltirish mumkin. Xususan, t**asviriy va amaliy san’at hamda dizayn yo‘nalishlarini rivojlantirish, aholining badiiy-estetik didini yuksaltirish lozim.** Tasviriy va amaliy san’at hamda dizayn yo‘nalishlarida yetuk mutaxassislarni tayyorlash tizimini takomillashtirishni yo‘lga qo‘yish kerak. Ushbu muhim hujjatda belgilangan vazifalarni o‘z vaqtida amalga oshirish uchun yo‘l xaritasi ishlab chiqilib, ijrosi ta'minlanishi uchun dasturil amal bo‘lib xizmat qilmoqda. Belgilab berilgan vazifalarni amalga oshirishda o‘quvchilardan boshlab tayyorlanayotgan muhandislargacha kasbiy kompetensiyalar, bilim, ko‘nikma va malakalar shakllantirish va rivojlantirish lozim. Amaldagi metodikani, o‘quv-metodik, o‘quv-uslubiy, didaktik, texnik-texnologik ta’minotini bugun kun talablari asosida takomillashtirish hamda zamonaviy kadrlarni bilim va ko‘nikmalarni oshirish, olingan bilimlarini baholash mezonlari, o‘qitishning pedagogik strategiyalarini ishlab chiqish dolzarb hisoblanadi. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida tasviriy san’at darsliklari orqali o‘quvchilarning kasb bilan bog‘lab tasviriy qobiliyatini oshirish: S.Abdullayev, B.Azimov, R.Xasanov, N.N.Rostovtsev, E.V.Shoro‘xov, T.S.Komarovalar tasviriy san’at asarlarida o‘z ifodasini topgan. V.I. Zagvyazinskiy ijodiy pedagogik faoliyati nazariyasi; M.G. Davletshin, L.S. Vygotskiy, M.S. Kagan, B.M. Nemenskiy, T.Yu. Shpikalova va boshqalar shaxsining ijodkorlik va ijodiy faolligi nazariyasining tamoyillari; tabiatdan o‘quvchilarning chizmachilik ko‘nikmalarini shakllantirish A.P. Sapojnikov, N.E. Radlov, N.N. Volkov kabi olimlar ilmiy izlanishlar olib borishgan.

Eng qadimiy va keng tarqalgan kasblardan biri – rassomlik san’atdir. San’atkor o‘z asarlarida voqea va hodisalar, turli holatlarning ma’lum bir ko‘rininshini ifodalab, tasvir orqali ichki mohiyatni ochib, o‘quvchilarning ma’naviy qiyofasi, psixologik (ruhiy) holati va fikrlarini tasvirlaydi. Tasviriy san’at inson ongiga tezda ta’sir etib, unda ezgu hislar uyg‘otadigan, ma’naviy olamini boyitadigan san’at turlaridan biridir. Ayniqsa, ishlab chiqarish va qishloq xo‘jaligi sohalariga muhandlislar tayyorlashda “Tasviriy san’at“ fanini o‘qitish jarayonida o‘quvchilarni kasbiga yo‘naltirib zamonaviy usullar, vositalar, metodlarni qo‘llash zarur. Buning uchun “Tasviriy san’at“ fanini matematika, fizika va chizmachilik fanlari bilan integratsiyalab o‘qitish lozim. Integratsiya – predmetli bilimlar chegarasida yangi tasavvurlarni hosil qilish vositasi. Birinchi navbatda tabaqalashtirilgan bilimlar orasida bilmagan joylarni to‘ldirish, ular orasida aloqalarni o‘rnatish lozim. U ta`lim oluvchining bilimini oshirishga, ta’limdagi tor ixtisoslashtirishni yangilashga yo‘naltirigan. Shu bilan birga integratsiya ta’limining

klassik oʻquv pedmetlari oʻrnini egalashi kerak emas, u olinayotgan bilimlarni yaxlit bir tizimga birlashtirish kerak, xolos. Muammoning qiyin tomoni integratsiyani ta’lim berishning boshidan oxirigacha dinamik rivojlantirishdir.

“Tasviriy san’at“ fanini kasbga yoʻnaltirib oʻqitish jarayonida respublikamiz qishloq xoʻjaligi muhandislarini tayyorlash boʻyicha izchil ishlar amalga oshirilmoqda. Iqlim oʻzgarishiga moslashgan texnologiyalar: Iqlim oʻzgarishiga qarshi kurashdagi strategiyalar va adaptatsiya usullarini oʻrgatish, ekologik barqarorlikni ta'minlashda texnika va qishloq xoʻjaligidagi ishlab chiqarishga oid vazifalarni oʻrgatish lozim. “Tasviriy san’at“ darslariga matematika, fizika va chizmachilik fanlarini integratsiyalash asosida “Tushunchalar tahlili”, “Charxpalak”, “Bumerang”, “Zinama-zina”, “Yelpigʻich” texnologiyalarini qoʻllab oʻquvchilarni kasbga yoʻnaltirib oʻqitish natijasida oʻzlashtirish samaradorligi 80-82% ga yetkazildi. Shunday qilib, “Tasviriy san’at“ darslariga STEAM texnologiyasini qoʻllagan holda ta’lim sohasida yuqori natijalarga erishish mumkinligi dalillandi. Bunda har bir mavzuni yondosh mavzular orqali oʻquvchilarni kasb-hunarga yoʻnaltirib fanlararo integratsiyani amalga oshirish lozim. “Tasviriy san’at“ darslarida matematika, fizika, chizmachilik biologiya, ekologiya, agrar va texnika fanlarini integratsiyalash samarali natijalar koʻrsatadi. Albatta yuqorida sanab oʻtilgan yondashuvlar kelgusi kasb egalarini tayyorlashdagi zamonaviy talablarga mos kelishini ta'minlaydi va sohaning rivojlanishiga hissa qoʻshadi.

Umumiy oʻrta ta’limning oʻquvchilarini Tasviriy san’at fanidan badiiy naqqoshlik, ganch oʻymakorligi, yogʻoch oʻymakorligi, kulolchilik, zargarlik, kashtachilik, dekorativ badiiy bezash ishlari, badiiy shrift, gazlamaga gul bosish, gilamga gul ishlash, kitob grafikasi, misgarlik, dekorativ bezak miniaturalari va monumental bezak ishlari kabi kasblarga yoʻnaltirib oʻqitishda yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanishning samarali metodlarini oʻrganish, uni amalda sinab koʻrish hamda bu metodlarning oldingi an’anaviy dars oʻtish uslublaridan farqli va afzal jihatlarini tadqiq etib, ulardan yanada samaraliroq foydalanish yoʻllarini izlash va ishlab chiqish, ayniqsa ta’limning hozirgi sifat bosqichida oʻta muhim ahamiyat kasb etadi. Oʻquvchilarning fazoviy tasavvurlarini, koʻz bilan chamalash, koʻrish xotirasi, topqirlik va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishda umumta’lim maktablaridagi tasviriy san’at fanining ahamiyati juda katta.

Umumta’lim maktablarida ibtidoiy jamoa davridagi san’atini oʻquv jarayoniga olib kirish oʻquvchilarni insoniyat tarixini chuqur oʻrganishga va undan ijobiy taasurotlar olishga undaydi.

Shunday qilib, oʻquvchilarida texnika, qishloq xoʻjaligi, ishlab chiqarish, ta’lim, sogʻlikni saqlash, tadbirkorlik sohalarida badiiy naqqoshlik, ganch oʻymakorligi, yogʻoch oʻymakorligi, kulolchilik, zargarlik, kashtachilik, dekorativ badiiy bezash ishlari, badiiy shrift, gazlamaga gul bosish, gilamga gul ishlash, kitob grafikasi, misgarlik, dekorativ bezak miniaturalari, monumental bezak ishlari va muhandislik kabi kasb egalari suv bilan havodek zarur. Ushbu qobiliyatlarni rivojlantirish uchun oʻquvchilarni “Tasviriy san’at“ darslarida oʻquvchilarni kasbga yoʻnaltirib oʻqitish

ahamiyatli ekanligi va bu kasbni tanlash sirlarini o‘rganish haqidagi tasavvurlarni kengaytirish hamda amaliy ravishda ishlarni bajarishni e`tiborga olish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28 yanvardagi PF-60-sonli "2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida" farmoni https://lex.uz/uz/docs/5841063

2. Abdirasilov S., Boymetov B., Tolipov N. Tasviriy san`at o‘quv qo‘llanma T.: Cho‘lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2012. -176 bet

3. Mavlyanova R., Raxmankulova N. Boshlang‘ich ta`lim pedagoikasi , innovatsiya va integratsiyasi –T.: “Voris-nashriyot”, 2013. -240 b

4. Kuziyev va boshqalar. Tasviriy san`at 5-sinf uchun darslik. –Toshkent “O‘zbekiston” nashriyoti, 2015, -128 b.

DEVONI LUG‘ATIT TURK ASARINING PEDAGOGIK AHAMIYATI

Saydazimova Durdona Xabibullayevna
Ingliz tili amaliy kursi kafedrasi mudiri, dotsent
dsaydazimova44@gmail.com
Yaxyaxonova Muazzamxon Abrorxon qizi,
Nizomiy nomidagi O‘zMPU talabasi.
muazzamkhanyakhyakhanova@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Devoni lug‘ati turk asarining pedagogik-tarbiyaviy ahamiyati, Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘otit turk” asari turkiy xalqlarning boy tarixiy, madaniy va til merosining nodir namunasi hisoblanadi. Ushbu asar o‘z davrida nafaqat tilshunoslik, balki pedagogik yo‘nalishda ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, undagi o‘gitlar, ta’limga oid g‘oyalar va axloqiy qadriyatlar bugungi kunda ham dolzarbligini yo‘qotmagan. Asar tarkibidagi maqollar, hikmatli so‘zlar va tarbiyaviy hikoyatlar yoshlarga milliy qadriyatlarni singdirish va ularning dunyoqarashini kengaytirishga xizmat qiladi."Devoni lug‘atit-turk" zamonaviy ta’lim jarayonida ham muhim manba sifatida qadrlanadi.

Kalit so‘zlar: Devoni lug‘at, turkey til,tilshunoslik tarixi, lug‘at, Qoshg‘ariy,tarbiyaviy ahamiyat.

Olim kishi so‘zidan olgil o‘git,
Yaxshi so‘zlar ta’siri dilga singar.
Mahmud Koshg‘ariy

Ma’naviy meros har qanday jamiyat tarbiyasining asosidir. Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘otit turk” asari turkiy xalqlarning boy tarixiy, madaniy va til merosining nodir namunasi hisoblanadi. Ushbu asar o‘z davrida nafaqat tilshunoslik, balki pedagogik yo‘nalishda ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, undagi o‘gitlar, ta’limga oid g‘oyalar va axloqiy qadriyatlar bugungi kunda ham dolzarbligini yo‘qotmagan. “Devonu lug‘otit turk” XI asrda Mahmud Koshg‘ariy tomonidan yozilgan bo‘lib, unda turkiy tillarning boyligi va xilma-xilligi aks etgan. Asarning asosiy maqsadi arab xalqlariga turkiy tillarni o‘rgatish va turkiylarning boy madaniy merosini tanitish

edi. Shu bilan birga, asar tarbiya, ma’naviy kamolot va axloqiy qadriyatlarni shakllantirishga qaratilgan g‘oyalarni ham o‘zida mujassam etgan.

Asrlar o‘tsa hamki bizgacha o‘tmishdan qon-qonimizgacha singan ilm va tarbiyaga oid bilimlar va insonni odob-axloqiga oid har xil qarashlar mavjud. Tarixdagi eng buyuk mutafakkir ulamolar tomonidan ta’lim-tarbiyaga oid moddiy meroslar bor bo‘lib, bu madaniy va moddiy meroslar pedagogika faniga borib taqaladi. Muhammad Sodiq Qoshg‘ariy ham o‘zining ta’lim-tarbiyaga oid ilmi orqali sharq pedagogikasi tarixiga o‘zining hissasini qo‘shgan ulamolardan biri hisoblanadi. Mahmud Qoshg‘ariy Bolasog‘un shahrida dunyoga keladi. Uning to‘liq ismi Mahmud ibn Husayn ibn Muhammaddir Mahmud Qoshg‘ariy umri davomida qilgan mashaqqatli mehnati evaziga qomuschi olim va tolmas sayyoh bo‘lib tanildi. Mahmud Qoshg‘ariy turk tilining nozik bilimdoni va tolmas targ‘ibotchisidir. U *“|arab tili bilan ikki uloqchi ot singari teng poyga qilib, o‘zib borayotgan turk tilini”* ko‘klarga ko‘taradi, uning o‘ziga xos xususiyatlarini mahorat bilan ko‘rsatib beradi. “Devon” sahifalari orqali tanishish ko‘z oldimizda Mahmud Qoshg‘ariyni geograf, botanik, zoolog, biolog, etnograf, tilshunos, folklorshunos, adabiyotshunos, tarixchi olim sifatida namoyon qiladi. Shuning uchun ham uni qomusiy olim deb ataymiz.

Pedagogik ahamiyati:

1. Til va madaniyatni o‘rgatish vositasi: Asar turkiy xalqlarning tilini tizimli ravishda o‘rgatish maqsadida yozilgan bo‘lib, bunda ta’limning asosiy qoidalari ko‘zda tutilgan. Turkiy xalqlarning turmush tarzi, odatlari va qadriyatlari tildagi so‘zlar orqali o‘quvchiga yetkazilgan. Bugungi kunda asar pedagogik jarayonda ona tilini o‘rgatishda boy manba sifatida qo‘llanishi mumkin.
2. Axloqiy tarbiya va hayotiy saboqlar: Asarda turli maqollar, matallar va hikmatli so‘zlar keltirilgan. Ular yosh avlodni halollik, adolat, mehnatsevarlik kabi insoniy fazilatlarga o‘rgatadi. Masalan, Mahmud Koshg‘ariy maqollar orqali odob-axloqning hayotdagi ahamiyatini ta’kidlaydi: “Er bo‘lsa, aytgan so‘ziga amal qiladi”. Bu yoshlarga so‘zida turish va mas’uliyatli bo‘lish zarurligini o‘rgatadi.
3. Milliy o‘zlikni anglashga xizmat qiluvchi manba: Asar turkiy xalqlarning tarixiy an’analari va qadriyatlarini o‘rgatish uchun muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Unda xalqning hayoti, urf-odatlari va qadimiy e’tiqodlari aks etgan. Bu esa milliy o‘zlikni anglashda muhim ahamiyatga ega.
4. Ta’limiy metodik yondashuvlar: Mahmud Koshg‘ariy so‘zlarni nafaqat izohlagan, balki ularni she’riy parcha va maqollar orqali tushuntirgan. Bu esa tilni o‘rgatishda samarali metodik uslub hisoblanadi. Bugungi kunda bu yondashuv interfaol metodlar bilan uyg‘unlashtirilsa, ta’lim samaradorligini oshiradi.
5. Integratsion ta’limning namunasi: Asar faqat lingvistik emas, balki tarix, geografiya, madaniyat va etnografiyaga oid bilimlarni ham o‘z ichiga oladi. Bu integratsion yondashuv hozirgi zamonaviy ta’limda turli fanlarni bir-biri bilan uyg‘unlashtirishda qo‘llanilishi mumkin.

Mahmud Qoshg‘ariyning pedagogik jihatlari va uning ilmiy merosi ta’lim va tarbiya jarayonida muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, uning “Devonu lug‘otit-turk” asari

pedagogik qiymati jihatidan o‘ta qimmatlidir. Uning pedagogik xususiyatlari quyidagicha tasniflanadi:

1. Milliy o‘zlikni tarbiyalash: Mahmud Qoshg‘ariy turkiy xalqlarning boy til boyligini, madaniyatini va urf-odatlarini saqlab qolishga intilgan. Uning ishlari yosh avlodni milliy qadriyatlarni hurmat qilishga va o‘z tarixiy ildizlarini anglashga undaydi.O‘quvchilarda turkiy tillar va madaniyatga qiziqish uyg‘otib, ularni o‘z madaniyatini chuqur o‘rganishga undaydi.
2. Multikulturalizm va bag‘rikenglikni targ‘ib qilish: “Devonu lug‘otit-turk” asarida turkiy tillarning arab tili bilan qiyoslangan holda o‘rganilishi xalqlar o‘rtasida o‘zaro tushunishni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu yoshlarni boshqa tillar va madaniyatlarni hurmat qilishga o‘rgatadi.
3. Ta’lim metodikasi: Asar pedagogik yondashuv bilan yozilgan: har bir so‘z arab tilida izohlanib, uning amaliy qo‘llanishi misollar bilan tushuntirilgan. Bu ilm o‘rgatishda mantiqiy va tushunarli yondashuvni aks ettiradi.O‘quvchilarning xotirasini mustahkamlash uchun maqollar, she’rlar va hikmatli so‘zlardan foydalanilgan.
4. Til va madaniyatni o‘rgatish vositasi: Mahmud Qoshg‘ariy so‘zlarni izohlashda ularning madaniy va tarixiy jihatlarini ham ko‘rsatib o‘tadi. Bu yondashuv yoshlarni nafaqat tilni, balki o‘sha davr madaniyati va urf-odatlarini o‘rganishga undaydi.Asar orqali tilning ahamiyati, ma’nosi va uning boshqa tillar bilan aloqasi o‘quvchilar ongiga singdiriladi.
5. Etik va axloqiy tarbiya: “Devonu lug‘otit-turk”dagi maqollar va hikmatli so‘zlar axloqiy tarbiya vositasi bo‘lib xizmat qiladi. Ular odob-axloq, donolik va ezgulikni ulug‘laydi. Yoshlarni insonparvarlik, adolat va vatanparvarlik ruhida asarning roli katta.
6. Amaliy ta’lim uchun manba: Asar ichidagi xarita (dunyodagi eng qadimiy turkiy xarita) geografiya fanini o‘rganishda yordam beradi. Bu esa nafaqat til, balki tarix va geografiya fanlarining rivojiga ham hissa qo‘shadi.
7. Inson qobiliyatlarini rivojlantirish: Asarda o‘ziga xos uslubda yoritilgan tarbiyalashda misollar va izohlar o‘quvchilarning analitik fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.Turli so‘zlarni tahlil qilish va ularning madaniy hamda tarixiy bog‘liqliklarini anglash yoshlarni ilmiy fikrlashga undaydi va ularni bu asarga qiziqishini orttiradi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki Mahmud Qoshg‘ariyning ilmiy va pedagogik merosi xalq ma’naviyatini boyitish, yosh avlodni bilimli va ma’naviyatli qilishga xizmat qiladi. Uning asarlari nafaqat tilshunoslik balki tarix, axloq va milliy tarbiya bo‘yicha ham noyob qo‘llanma hisoblanadi. Asar o‘z ilmiy va madaniy ahamiyati bilan hanuz qadrlanib kelmoqda. Denoni lug‘atit–turk asari o‘quvchilarga tilshunoslikni, tarixshunoslik va madaniyatshunoslikni ham o‘rgatadi. Asar turkiy xalqlar merosining ajralmas qismi sifatida baholanib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдушукуров Б. XI-XIV аср туркий ёзма манбалар тилларидаги зоонимлар: Филол. фан. номз. .дисс. –Тошкент, 1998.
2. Абдуллаев Ф.А. Ўзбек тилининг Хоразм шевалари. –Т.: Фан, 1960.

3. Абдуллаев Ф. «Девону луғатит турк» асарида ўғуз компонентининг ўрни маса-ласи // ЎТ А. – Тошкент: 1971, № 5, 51-56-бетлар.

4. Asker R. Mahmud Kaşgarinin “Divanü lügat-it-türk” eseri üzre bibliografik ve grammatik gösterici. –Baki, 2008. –S. 192.

5. Ashurboyev Samixon. O‘zbek dialektologi-yasi. –T.: Navro‘z nashriyoti. 2016.

6. Дадабоев Ҳ. «Девону луғотит турк»даги туркий тилларга хос фонетик ва лексик- семантик хусусиятлар ҳақида // Тилшуносликнинг долзарб масалалари. – Тошкент: 2008, 3-9-бетлар.

7. Фитрат. Энг эски турк адабиёти намуна-лари. Нашрга тайёрловчи: О.Ҳамроева. Масьул муҳаррир: Ҳ.Болтабоев. – Тош- кент: MUMTOZSO‘Z, 2008.

8. Fitrat. Tanlangan asarlar. –Toshkent, 2009. –B. 119.

9. Ибрагимов С., Асомиддинов М. От- ражение профессиональной терми-нологии в “Диван лугат-иттюрк” и “Кутадгу билиг” // Советская тюрко-логия. 1972. №1. –С. 114-122.

10. Ишаев А. «Девону луғатит турк» ва ўз- бек шевалари // ЎТА. – Тошкент: 1971, № 5, 63-67-бетлар.

ZAMONAVIY TALABLAR ASOSIDA MAKTAB O‘QUVCHILARINI KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH ISHLARINI TASHKIL ETISH

Umarov Xusniddin Egambayevich
Guliston davlat pedagogika instituti dotsent v.b.
Guliston davlat pedagogika instituti
Rahmatova Madina Sherzodovna
1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada globallashuv va jadal texnologik taraqqiyot sharoitida umumta’lim maktablari o‘quvchilarini kasb-hunarga yo‘naltirish tizimini modernizatsiya qilish masalalari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Mehnat bozorining zamonaviy trendlari, xususan, raqamlashtirish va "yashil iqtisodiyot" talablaridan kelib chiqqan holda, o‘quvchilarning kasbiy determinatsiyasini shakllantirish model va mexanizmlari yoritilgan. Maqolada shaxsga yo‘naltirilgan va kompetensiyaviy yondashuvlar asosida maktab, oila va ishlab chiqarish integratsiyasini ta’minlash, o‘quvchilarning intellektual va psixofiziologik xususiyatlarini tashxis etish metodologiyasi uzluksiz matn shaklida, ilmiy manbalarga tayangan holda bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: kasb-hunarga yo‘naltirish, zamonaviy maktab, mehnat bozori, kompetensiyaviy yondashuv, raqamlashtirish, kasbiy sinov (proba), karyera maslahatchisi, professional ta’lim, inson kapitali, dual ta’lim, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim.

Аннотация: В данной статье научно анализируются вопросы модернизации системы профессиональной ориентации учащихся средних школ в условиях глобализации и стремительного технологического развития. На основе современных тенденций на рынке труда, в частности, цифровизации и требований «зеленой экономики», освещаются модели и механизмы

формирования профессиональной детерминации учащихся. В статье в связном текстовом формате, на основе научных источников, описывается методология обеспечения интеграции школы, семьи и производства, а также диагностики интеллектуальных и психофизиологических характеристик учащихся на основе личностно-ориентированного и компетентностно-ориентированного подходов.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, современная школа, рынок труда, компетентностно-ориентированный подход, цифровизация, профессиональное тестирование (проба), карьерный консультант, профессиональное образование, человеческий капитал, дуальное образование, личностно-ориентированное образование.

Abstract: This article scientifically analyzes the issues of modernizing the system of vocational guidance of secondary school students in the conditions of globalization and rapid technological development. Based on modern trends in the labor market, in particular, digitalization and the requirements of the "green economy", models and mechanisms for forming students' vocational determination are highlighted. The article describes the methodology for ensuring the integration of school, family and production, and diagnosing the intellectual and psychophysiological characteristics of students based on person-oriented and competency-based approaches in a continuous text format, based on scientific sources.

Keywords: vocational guidance, modern school, labor market, competency-based approach, digitalization, vocational testing (proba), career counselor, professional education, human capital, dual education, person-oriented education.

XXI asrning birinchi choragi insoniyat sivilizatsiyasi tarixiga to‘rtinchi sanoat inqilobi (Industry 4.0) va yalpi raqamlashtirish davri sifatida kirdi. Bu jarayon nafaqat ishlab chiqarish texnologiyalarini, balki global mehnat bozorining arxitekturasini ham tubdan o‘zgartirib yubordi. Bugungi kunda an’anaviy kasblarning transformatsiyaga uchrashi, yangi integratsiyalashgan mutaxassisliklarning paydo bo‘lishi hamda fundamental bilimlardan ko‘ra transformativ va yumshoq ko‘nikmalarga (soft skills) bo‘lgan talabning ortishi ta’lim tizimi oldiga mutlaqo yangi vazifalarni qo‘ymoqda. Umumta’lim maktablari bitiruvchilarining kelajakda mehnat bozorida o‘z o‘rinlarini topa olmasligi, kasbiy tanlovda adashishi nafaqat shaxsiy iqtisodiy inqirozlarga, balki davlat miqyosida intellektual va mehnat resurslarining samarasiz taqsimlanishiga olib keladi. Shuning uchun ham zamonaviy talablar asosida maktab o‘quvchilarini kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini tashkil etish, ushbu jarayonning ilmiy-metodologik asoslarini takomillashtirish bugungi kun pedagogika fanining eng dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi.

Tarixan kasbga yo‘naltirish tizimi ma’lum bir iqtisodiy formatning buyurtmasi sifatida shakllangan. Agar industrial jamiyatda ushbu tizim asosan ishchi kuchini aniq bir korxonaga taqsimlash funksiyasini bajargan bo‘lsa, postindustrial va axborotlashgan jamiyatda u shaxsning o‘z-o‘zini anglashi, uning ichki salohiyati va qiziqishlarini jamiyat ehtiyojlari bilan uyg‘unlashtirishga xizmat qilishi lozim. Zamonaviy maktab o‘quvchisi faqatgina bitta kasbni umrbod egallash paradigmasidan voz kechib, hayot davomida uzluksiz ta’lim olish (lifelong learning) va zarurat

tug‘ilganda kasbiy faoliyat trayektoriyasini moslashtira olish ko‘nikmasini o‘zlashtirishi zarur. Bu esa kasbga yo‘naltirish ishlarini maktab devorlari bilan cheklab qo‘ymay, uni keng ijtimoiy-iqtisodiy ekotizim sifatida qayta qurishni taqozo etadi.

Kasbga yo‘naltirish tizimini ilmiy asoslashda jahon pedagogikasi va psixologiyasida bir qancha fundamental nazariyalarga tayaniladi. Xususan, Frank Parsonsning faktologik (belgilar) nazariyasidan tortib, Jon Hollandning shaxs tiplari va kasbiy muhit muvofiqligi konseptigacha bo‘lgan yondashuvlar bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotgan emas. Holland nazariyasiga ko‘ra, shaxsning oltita tipi (realistik, tadqiqotchi, artistik, ijtimoiy, tadbirkorlik va konvensional) mavjud bo‘lib, o‘quvchining ichki psixologik tabiati uning tanlayotgan kasbiy muhitiga mos kelgandagina mehnat faoliyatida yuqori samaradorlik va barqarorlikka erishiladi.

Zamonaviy maktab sharoitida ushbu ilmiy nazariyalarni amaliyotga tatbiq etish o‘quvchilarning yosh davrlari psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olishni talab qiladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kasbiy tasavvurlar asosan o‘yinlar va vizual obrazlar orqali shakllansa, o‘smirlik davriga kelib (V-IX sinflar) bu jarayon o‘z-o‘zini anglash, qiziqishlar va qobiliyatlarni sinab ko‘rish (to‘garaklar, loyihalar orqali) bosqichiga o‘tadi. Aynan shu bosqichda dars jarayonlarining kasbiy yo‘naltirilganligini ta’minlash muhim rol o‘ynaydi. Matematika, fizika, kimyo yoki biologiya fanlari faqat mavhum formulalar majmuasi emas, balki muayyan kasbiy faoliyatning (muhandislik, biotexnologiya, IT-dasturlash, tibbiyot) asosi ekanligi tizimli ravishda ko‘rsatib borilishi kerak.

Shu bilan birga, Rossiya va MDH davlatlari pedagogika maktabida Ye.A. Klimov tomonidan ishlab chiqilgan kasbiy faoliyat subyektlarining beshta asosiy tipi (inson-tabiat, inson-texnika, inson-inson, inson-belgilar tizimi, inson-badiiy obraz) tasnifi ham maktab pedagog-psixologlari uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Biroq, bugungi zamonaviy mehnat bozorida ushbu toifalarning o‘zaro qo‘shilib ketishi (masalan, "inson-texnika-belgilar tizimi" ko‘rinishidagi IT-muhandislik yoki "inson-inson-badiiy obraz" ko‘rinishidagi raqamli marketolog kasbi) o‘quvchilarni differensial yondashuv asosida diagnoz qilishni murakkablashtirmoqda. Bu esa maktablarda kasbga yo‘naltirish modellarini ham transformatsiya qilish zarurligini ko‘rsatadi.

Bugungi kunda maktab ta’limi oldida turgan eng katta muammolardan biri – ta’lim mazmunining mehnat bozori talablaridan orqada qolayotganligidir. Jahon iqtisodiy forumi (World Economic Forum) hisobotlariga ko‘ra, yaqin kelajakda hozirda mavjud bo‘lgan kasblarning qariyb 45-50 foizi avtomatlashtirilishi yoki butunlay yo‘qolib ketishi prognoz qilinmoqda[3]. Bunday sharoitda o‘quvchilarni faqat tor doiradagi qat’iy ko‘nikmalarga (hard skills) o‘rgatish samarasizdir. Zamonaviy kasbga yo‘naltirish ishlari o‘quvchilarda moslashuvchanlik, tizimli fikrlash, kreativlik, muammolarni hal qilish (complex problem solving), jamoada ishlash va raqamli savodxonlik kabi universal ko‘nikmalarni shakllantirishga qaratilishi lozim.

Ushbu jarayonda kompetensiyaviy yondashuv asosiy o‘rinni egallaydi. Kompetensiyaviy yondashuv o‘quvchiga shunchaki kasblar haqida ma’lumot berish

emas, balki unda kasbiy loyihalash va hayotiy rejalashtirish kompetensiyasini shakllantirishni nazarda tutadi. Kasbiy loyihalash kompetensiyasi o‘quvchining o‘z kuchli va zaif tomonlarini baholay olishi, mehnat bozoridagi axborotlarni tahlil qilish, muqobil variantlar ichidan eng maqbulini tanlash va u tomon harakatlanish strategiyasini tuza olish qobiliyatidan iboratdir. Maktab ta’lim dasturlariga "Karyerani rejalashtirish", "Tadbirkorlik asoslari" yoki "Kasbiy mahorat" kabi amaliy yo‘naltirilgan modullarning kiritilishi o‘quvchilarning real hayotiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

An’anaviy kasbga yo‘naltirish ishlari asosan yiliga bir-ikki marotaba o‘tkaziladigan "Ochiq eshiklar kuni", korxonalarga ekskursiyalar yoki umumiy psixologik testlar bilan cheklanib qolar edi. Bu usullar bugungi kun o‘quvchisining (Z va Alfa avlodi) qiziqishlari va psixologik qabul qilish kanallariga mos kelmaydi. Zamonaviy pedagogika maktab amaliyotiga interaktiv va raqamlashtirilgan mexanizmlarni joriy etishni talab qiladi.

Birinchidan, **kasbiy sinovlar (probalar) tizimini** yo‘lga qo‘yish zarur. Kasbiy sinov – bu o‘quvchining ma’lum bir kasb elementlarini real yoki simulyatsiya qilingan muhitda o‘z qo‘li bilan bajarib ko‘rishi jarayonidir. Masalan, o‘quvchi robototexnika to‘garagida oddiy sxemani yig‘ib ko‘rishi, tibbiyot burchagida birinchi yordam ko‘rsatish usullarini mashq qilishi yoki maktab mini-studiyasida video montaj jarayonida qatnashishi mumkin. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, amaliy kasbiy sinovlardan o‘tgan o‘quvchilarning keyinchalik o‘z mutaxassisliklari bo‘yicha muvaffaqiyat qozonish koeffitsiyenti faqat nazariy ma’lumot olgan tengdoshlariga nisbatan 40 foizga yuqori bo‘ladi .

Ikkinchidan, **raqamli platformalar va sun’iy intellekt texnologiyalaridan** foydalanish. Bugungi kunda o‘quvchilarning intellektual salohiyati, temperamenti, nevrologik xususiyatlari va qiziqishlarini kompleks tahlil qiluvchi diagnostik onlayn platformalar yaratilmoqda. Ushbu platformalar yordamida o‘quvchining individual "kasbiy xaritasi" (career map) shakllantiriladi va unga dinamik tarzda o‘zgarib boruvchi mehnat bozoriga mos tavsiyalar beriladi. Bunday raqamli vositalar maktab psixologining ish hajmini kamaytirish bilan birga, tashxis natijalarining ob’ektivligini ta’minlaydi.

Uchinchidan, **"Karyera maslahatchisi" (Career Guidance Counselor) institutini** joriy etish. Zamonaviy maktabda shtat birligi sifatida faqat umumiy psixolog emas, balki tor doiradagi kasbiy koordinatsiya bilan shug‘ullanuvchi mutaxassis bo‘lishi lozim. Karyera maslahatchisi mehnat bozori tendensiyalarini doimiy kuzatib boradi, oliy ta’lim muassasalari va professional maktablar (texnikumlar) bilan aloqa o‘rnatadi, o‘quvchilar uchun individual rivojlanish trayektoriyasini tuzadi.

Ilmiy tadqiqot doirasida rivojlangan xorijiy mamlakatlarning maktab ta’limida kasbga yo‘naltirish tajribasini tahlil qilish milliy modelni takomillashtirishga xizmat qiladi. Masalan, Germaniyada kasbga yo‘naltirish ishlari qat’iy qonunchilik va dual tizim (Duales System) asosida tashkil etilgan. Nemis maktablarida VII-VIII sinflardanoq o‘quvchilar majburiy tartibda ishlab chiqarish korxonalarida amaliyot

o‘taydilar va haftaning ma’lum kunlarini professional ta’limga bag‘ishlaydilar. Bu bitiruvchilarning 100 foiz bandligini ta’minlash va ishlab chiqarishni malakali kadrlar bilan to‘ldirish imkonini beradi.

Janubiy Koreyada esa "Erkin semestr" (Free Semester) tizimi yo‘lga qo‘yilgan bo‘lib, o‘rta maktab o‘quvchilari bir semestr davomida an’anaviy imtihonlardan ozod qilinadi. Bu vaqt ichida ular faqat turli to‘garaklar, kasbiy laboratoriyalar, san’at va sport yo‘nalishlarida o‘zlarini sinab ko‘radilar hamda karyera markazlarida maslahatlar oladilar. AQSh maktablarida esa har bir o‘quvchining individual qiziqishlaridan kelib chiqib, yuqori sinflarda fanlarni tanlash imkoniyati (elective courses) beriladi. Agar o‘quvchi kelajakda muhandis bo‘lmoqchi bo‘lsa, u matematika va fizika kurslarini chuqurlashtirilgan dastur asosida o‘qiydi, gumanitar fanlarni esa minimal darajada o‘zlashtiradi. Ushbu ilg‘or xorijiy tajribalarni milliy mentalitet va O‘zbekiston Respublikasining "Ta’lim to‘g‘risida"gi qonuni hamda Milliy o‘quv dasturi talablariga moslashtirgan holda joriy etish maktab bitiruvchilarining raqobatbardoshligini sezilarli darajada oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, maktab o‘quvchilarini kasb-hunarga maqsadli va ilmiy asoslangan tarzda yo‘naltirish ularning kelajakda jamiyatning faol va samarali a’zosiga aylanishini, o‘z iqtidorlarini to‘liq namoyon eta olishini hamda mamlakat iqtisodiyotining jadal rivojlanishini ta’minlovchi eng ishonchli poydevordir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: "O‘zbekiston" nashriyoti, 2021. – B. 142.

2. Karshiyev A.A. Zamonaviy ta’lim tizimida kasbga yo‘naltirishning pedagogik aspektlari // Pedagogika jurnali. – Toshkent, 2023. – №3. – B. 45-51.

3. Parsons F. Choosing a Vocation. – Boston: Houghton Mifflin, 1909. – P. 12-18.

4. Holland J.L. Making Vocational Choices: A Theory of Vocational Personalities and Work Environments. – Psychological Assessment Resources, 1997. – P. 34-42.

5. Ismoilova Z.K. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: "Iqtisod-moliya", 2019. – B. 88.

6. World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2023. – Geneva: WEF, 2023. – P. 55-62.

7.Tojiyev M. va boshqalar. Ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo‘llash metodikasi. – Toshkent: "Fan va texnologiyalar", 2020. – B. 210.

BOSHLANG‘ICH SINF TABIIY FAN DARSLARIDA EKSKURSIYALARNI TASHKIL ETISH

Umaraliyeva Baxtilaxon Raxmonali-qizi
Qo‘qon davlat universiteti
Geografiya va iqtisodiyot kafedrasi dotsenti v b

E-mail: rn099702@gmail.com
Umaraliyeva Zumradxon Baxodirjon qizi
Qo‘qon davlat universiteti
Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ekskursiya jarayonida didaktikaning ko‘rgazmalilik, nazariya bilan amaliyotni bog‘lab olib borish kabi tamoyillari amalga oshiriladi. Ekskursiya jarayonida o‘quvchilarning bilish faoliyatlari, jamoatchilik, vatanparvarlik kabi xususiyatlari shakllanadi va rivojlanadi, shaxsni estetik tarbiyalash kabi ishlar amalga oshadi.

Kalit so‘zlar: ekskursiya, tabiat, kuzatish, metodlar, tuproq, suv, o‘simlik va hayvonot dunyosi.

Аннотация: В ходе экскурсии применяются такие дидактические принципы, как демонстрация, связь теории и практики. В ходе экскурсии формируются и развиваются познавательная деятельность учащихся, их общественное и патриотическое мировоззрение, а также осуществляется эстетическое воспитание личности.

Ключевые слова: экскурсия, природа, наблюдение, методы, почва, вода, флора и фауна.

Abstract: During the excursion, teaching principles such as demonstration and the connection between theory and practice are applied. The excursion fosters and develops students' cognitive activity, their social and patriotic worldview, and also provides aesthetic education for the individual.

Key words: excursion, nature, observation, methods, soil, water, flora and fauna

“Ekskursiya” so‘zi lotincha, “yurish yoki sayohat” degan ma’noni ifodalaydi. Ekskursiya obyekti tarixiy, madaniy, estetik yoki ilmiy ahamiyatga ega bo‘lgan obyekt yoki hodisadir.

Ekskursiya o‘quv-tarbiya ishlarining juda murakkab va qiyin shakli va bilimlarni bayon qilishning xilma-xil metodlarini nazarda tutuvchi eng samarali o‘qitish shakllaridan biridir. Ekskursiyaning kalendar ish rejasi o‘quv yilining boshida bir yil uchun choraklar bo‘yicha mahalliy sharoitni hisobga olgan holda tuziladi. Har bir ekskursiya puxta tayyorgarlikni talab qiladi va odatda quyidagi bosqichlardan tashkil topadi:

1) ekskursiyalarning kalendar rejasini tuzish;
2) konkret o‘quv-tarbiya vazifalarini belgilash;
3) obyekt tanlash va u bilan taxminiy tanishish;
4) kengaytirilgan ish planini tuzish;
5) ekskursovodni yoki korxona xodimlarini o‘quvchilar bilan suhbat o‘tkazishga tayyorlash, ularni ekskursiyaning maqsadi va vazifalari bilan tanishtirish;
6) o‘quvchilarni oldindan tayyorlash (ekskursiyaning umumiy vazifalarini qo‘yish, topshiriq va vazifalarni taqsimlash, ekskursiyadagi xulq-atvor qoidalari bilan tanishtirish, jihozlarni tayyorlash);
7) kuzatish imkoniyatlarini hisobga olib eng maqsadga muvofiq, yo‘nalish tanlash;

8) ekskursiya oʻtkazish uchun yordamchilarni tayyorlash.

Ekskursiya vaqtida oʻtkaziladigan va bajariladigan ishlar quyidagilardan iborat:

1) ekskursiya vaqtida oʻquvchilar ekskursiya joyigacha yoʻl-yoʻlakay kuzatishlar oʻtkazib boradilar;

2) butun ekskursiya davomida oʻqituvchi tushuntirib boradi;

3) ekskursiya joyida oʻquvchilar odamlar va mashinalarning ishini yoki tabiat obyektlari va hodisalarini kuzatadilar;

4) u yerdagi ishchilar va mutaxassislar bilan suhbatlashadilar;

5) tabiiy material yigʻadilar va oldindan tayyorlab qoʻyilgan papka, quticha, bankalarga soladilar;

6) oʻlchov ishlarini (daryoda, tuproq kesmasida, tepalikda) olib boradilar;

7) kompas boʻyicha yoʻnalishlarni aniqlaydilar;

8) rasm chizadilar, xulosalar chiqaradilar va umumlashtiradilar;

9) kuzatayotgan obyektda oʻquvchilar ham ijtimoiy foydali mehnat qiladilar

Ekskursiya materiallari 3 turga boʻlinadi:

- ekskursiya yoʻnalishidagi haqiqiy ekskursiya obyektlari;
- qoʻshimcha illyustrativ materiallar (gidportfelidagi koʻrgazmali materiallar);
- soʻzli-obrazli material gid mahoratiga bogʻliq boʻlib, voqealarni yorqin tushuntirib berish evaziga erishiladi.

Odatda, ekskursiya, u yoki bu fanning ma'lum boʻlimlarini oʻrganish maqsadida oʻtkaziladi. Ular tabiat, ishlab chiqarish korxonalari, jamoa xoʻjaligi, muzey, tarixiy yodgorliklar boʻlishi mumkin. Ekskursiyani muvaffaqiyatli oʻtkazish koʻp jihatdan oʻqituvchining tayyorgarligiga bogʻliq boʻladi. Tayyorgarlik bosqichi oʻz ichiga quyidagilarni oladi:

- joyni tanlash va uning oldindan oʻqituvchi tomonidan kuzatilishi;
- ekskursiya jarayonida oʻqituvchi tayanishi lozim boʻlgan bolalardagi bilim va tushunchalarni bilib olish;
- ekskursiya rejasini belgilash va uning maqsadini aniqlash.

Ma'lumki, boshlangʻich sinf oʻquvchilarining tabiiy fan darslarida oʻqituvchi barcha oʻqitish metodlarini ogʻzaki, koʻrgazmali va amaliy metodlarini qoʻllaydi. U oʻsimlik va hayvonlarni namoyish qiladi. Amaliy ishlarni bajarish yoʻli bilan oʻquvchilarni ayrim organizmlarning tashqi va ichki tuzilishi bilan tanishtiradi.

Ammo sinfdagi darsda uzoq kuzatishni talab qiluvchi oʻsimlik yoki hayvonning rivojlanish jarayoni, har xil organizmlarning tabiiy sharoitlarda birgalikda yashashlarini koʻrsatib boʻlmaydi. Shuning uchun ham tabiiy fan darslarida ekskursiyalar tashkil etiladi. Oʻrganilayotgan mavzu tushunchalari ekskursiya darsida mustahkamlanadi, aniqlanadi, umumlashtiriladi.

Ekskursiyalar darslar bilan chambarchas bogʻlanadi: ekskursiyada koʻrilgan obyektlar darslar davomida koʻp marta takrorlanadi, toʻplangan narsalar esa namoyish qilinadi. Yakunlovchi ekskursiyalarda oʻquvchilar ilgari olgan bilimlarini yodga olib, mustaqil kuzatishlar oʻtkazadilar va material yigʻadilar.

Darslarning uy vazifalari bilan xususan eksperimental xarakterdagi topshiriqlar bilan bogʻliqligi aniqdir. Oʻquvchilar uyda uncha murakkab boʻlmagan tajribalar

o‘tkazadilar, kuzatishlar olib boradilar. (Masalan, uyda daftarlariga sinfda ajratilgan gul qismlarini yoki hasharot bo‘laklarini yopishtiradilar), jadval to‘ldiradilar, rasm chizadilar. Bu o‘qitishning eng yuqori ko‘rgazmalilikka va o‘quvchilarning ijodiy mustaqilligiga asoslangan maxsus shaklidir. Dasturning deyarli har bir mavzusi bo‘yicha ekskursiyalar mo‘ljallangan. O‘zbekistonning tabiiy sharoiti ekskursiyalar sonini ancha ko‘paytirishga imkon beradi.

Ekskursiya vaqtida to‘plangan material darsda, uyda yoki darsdan tashqari vaqtda maktabda ishlanadi (tartibga keltiriladi). Ulardan gerbariy va kolleksiyalar tayyorlanadi, ular tarqatma material bo‘lib xizmat qiladi yoki ko‘rgazmali qurol sifatida foydalaniladi. Shu maqsadda, shuningdek, rasmlar, albomlar, har xil yasalgan buyumlardan ham foydalaniladi.

Ekskursiyada to‘plangan materiallardan faqat tabiiy fan darslaridagina emas, balki matematika, ona tili, mehnat va rasm darslarida ham foydalanish kerak. 1-sinfdan boshlab, savodga o‘qitishning alifbe davrida o‘quvchilar bilan ekskursiya o‘tkaziladi, 1-sinf o‘quvchilari maktabga kelgan paytlarida, odatda terak, chinor, tol, shumtol, tut kabi daraxtlaming nomlari bilan tanish bo‘ladilar, lekin daraxtlar to‘g‘risida ko‘pincha tasavvurga ega bo‘lmaydilar, ular daraxtlarning bir navini boshqasidan farqlay olmaydilar. Bu bolalarning daraxtlarni taqqoslamaganliklari, har bir daraxtning tanish shoxlari, po‘stlog‘i, rangi, barglarining shakli va katta-kichikligini qarab chiqmaganliklari, ya’ni ularda kuzatuvchanlik rivojlanmaganligi bilan izohlanadi. Kuzatuvchanlikni rivojlantirishda ekskursiyalar katta ahamiyatga ega. Bahor oylarida o‘quvchilar chinor, shumtol, qayrag‘och, tut, terak shoxlarida kurtaklarning yozilishini kuzatadilar. O‘qituvchi o‘quvchilarning kuzatishlariga rahbarlik qilib, ularning diqqatini barcha daraxtlarda kurtaklar katta-kichik bo‘lishi (terak va chinorda kurtaklar yirik, qayrag‘ochda - ancha mayda, akatsiyada - po‘stlog‘idan zo‘rg‘a ko‘rinib turadi) va shakl jihatidan (terakda ular cho‘ziq, qayrag‘ochda sharsimon, nastarinda tuxumsimon) bir-biridan farq qilishiga qaratadi. Kuzatishlar natijasida o‘quvchilar daraxtlarning barglari bo‘lmasa ham kurtaklariga qarab farq qilish mumkinligiga ishonch hosil qiladilar.

2-sinf dasturida tabiatga mavsumiy: erta va kech kuzda, qishda va erta bahorda ekskursiyalar o‘tkazish mo‘ljallangan. Bundan tashqari, imkoniyatga qarab o‘qituvchi o‘quv sayrlardan foydalanadi, ular davomiyligining qisqaligi va odatda kuzatiladigan tabiat obyektlari va hodisalari sonining ozligi bilan farq qiladilar. Bolalar faqat tabiatgagina emas, balki har xil korxonalarga (fabrika, ferma, maishiy xizmat korxonalari va shu kabilarga) ekskursiyalar o‘tkazadilar, kinoteatr, ko'rgazma, klublarga boradilar. 2-sinfda 1-sinfdan farq qilib, o‘qitishning ikkinchi yilida bolalarga ko‘proq talablar qo‘yiladi ular ekskursiya o‘tkazuvchi bilan suhbatda faol qatnashishlari va o‘qituvchi topshirig‘i bo‘yicha murakkab bo‘lmagan mustaqil kuzatishlarni bajarishlari kerak.

Ekskursiya – o‘quvchilarni tabiat hodisalarining yoki tabiat va mehnat aloqalarini aks ettiruvchi faktlar bilan tanishtirish uchun zarur bo‘lgan noyob bilim manbaidir. Misol sifatida eng ko‘p tarqalgan suv o‘simliklari va hayvonlar bilan tanishish maqsadida suv havzasida o‘tkaziladigan ekskursiya rejasini keltiramiz.

3-sinf:

1) ilgari tabiatda (hiyobon, skverga) o‘tkazilgan ekskursiya mazmuni bo‘yicha suhbat;

2) yangi mavzu bo‘yicha (suv havzasining mavjudotlari to‘g‘risida) kirish suhbati;

3) o‘smliklarni kuzatish;

4) hayvonlarni kuzatish;

5) yaqinda joylashgan suv havzasidagi o‘simlik va hayvonlarning tashqi tuzilishini qarab chiqish;

6) ekskursiya materialini yig‘ish;

7) umumlashtiruvchi suhbat;

8) uyga vazifa berish (jadval).

Ekskursiya jarayonida o‘qituvchi o‘quvchilarning bilish faoliyatiga rahbarlik qiladi, bunda og‘zaki (hikoya, suhbat, tushuntirish), ko‘rgazmali (suhbat jarayonida kuzatish) va amaliy (o‘quvchilarning amaliy ishlariga rahbarlik qilish) metodlaridan foydalanadi.

4-sinfda bolalar ekskursiyada tuproq bilan tanishadilar, tuproq kesmalarini ko‘rib chiqadilar. O‘qituvchi ular e’tiborini yer ostida joylashgan tuproq qatlamlari va tog‘ jinslarining yotishiga qaratadi. Amaliy ish va tajribalar jarayonida o‘quvchilar tuproq tarkibini bilib oladilar, o‘z o‘lkalari tuproqlarining xilma-xilligi to‘g‘risida tasavvur hosil qiladilar. Dastlab nazariy ma’lumot o‘rganiladi, chunki u o‘quvchilami qishloq xo‘jaligi mehnati bo‘yicha mashg‘ulotlarga (tuproqni kuzda haydashga, ko‘chat qalinligining ildizmevalar hosiliga va manzarali o‘simliklarning gullash vaqtiga, o‘g‘itlashning ildizmevalarning hosiliga, gul manzarali o‘simliklarining o‘sishiga ta’sirini o‘rganish bilan bog‘liq bo‘lgan tajribalar qo‘yishga) nazariy jihatdan tayyorlaydi. Tuproq tarkibi to‘g‘risida tasavvurga ega bo‘lmay turib, o‘quvchilar madaniy o‘simliklaming o‘sish va rivojlanishi to‘g‘risidagi bilimlarga ega bo‘lmaydilar.

Ekskursiya jarayonida o‘quvchilar faqat kuzatibgina qolmasdan, balki o‘rganilayotgan obyekt to‘g‘risida yangi ma’lumotlar olishlari va ularni amalda foydalana bilishlari kerak. Olgan bilimlarning natijalarini o‘quvchilar so‘zlab bera olishlari kerak.

O‘qitishning xilma-xil metodlari va uslublaridan foydalanish jihatidan darslarga o‘xshash bo‘lgan ekskursiya ayni vaqtda o‘ziga xos belgilarga ham egadir. U maktabdan tashqarida o‘tkaziladi va ko‘proq vaqtni talab qiladi, vaqt faqat bilish faoliyatigagina emas, balki o‘rganish obyektiga tomon harakatlanishiga ham sarflanadi. Ekskursiya vaqtida bilimni faqat o‘qituvchigina emas, balki boshqa shaxslar ham bayon qiladilar. Uning farq qiladigan muhim belgisi – atrof borliqning obyekt va hodisalari bilan tanishtirish, haqiqatni ko‘rishdir. Sinfda esa tabiiy obyektlar ko‘pincha ko‘rgazmalilikning u yoki bu vositalari bilan almashtiriladi. Shuning uchun ham ekskursiyada darsdagiga qaraganda o‘rganiladigan obyekt va hodisalarning aniq bog‘lanishlari osonroq belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1.D. Sharipova, D.P. Xodiyeva, M. K. Shirinov Tabiatshunoslik va uni o‘qitish metodikasi Toshkent, "Barkamol fayz media" nashriyoti, 2018-yil.

2.M.Nuriddinova. "Tabiatshunoslik o‘qitish metodikasi" Toshkent, O‘qituvchi 2005-yil.

3.Umaraliyeva, B. R. “Educational importance of teaching geography in secondary schools.” International journal of social science & interdisciplinary research issn: 2277-3630 Impact factor: 7.429 11.12 (2022): 348-350.

4.Umaraliyeva. B. R. “Yordamchi maktab o‘quvchilarida geografiya fani orqali tarbiyani shakllantirishda sharq mutafakkirlarining tarbiya to‘g‘risidagi qarashlaridan foydalanish masalalari” Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi 2023 yil 519-523b

5.Umaraliyeva Baxtilaxon Raxmonali qizi “THE ROLE OF THE CORNER OF LIVING NATURE IN NATURAL SCIENCE CLASSES” JournalNX-Amultidisciplinary Peer Revievwed Journal ISSN No: 2581 - 4230 Impact factor: 8.155: 66-69.

6.Umaraliyeva B.R. “YORDAMCHI MAKTAB O‘QUVCHILARIDA GEOGRAFIYA FANI ORQALI TARBIYANI SHAKLLANTIRISHDA SHARQ MUTAFAKKIRLARINING TARBIYA TO‘G‘RISIDAGI QARASHLARIDAN FOYDALANISH MASALALARI” NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTNOMASI 2023-yil 1-son 519-523b.

7.Umaraliyeva B.R. “BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA TABIIY FANNI O‘QITISH ORQALI TARBIYANI SHAKLLANTIRISHDA SHARQ MUTAFAKKIRLARINING TARBIYA TO‘G‘RISIDAGI QARASHLARIDAN FOYDALANISH MASALALARI”. NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTNOMASI 2024-yil 3-son 1241-1245 b.

8.Umaraliyeva Baxtilaxon Raxmonali qizi “BOSHLANG‘ICH SINF TABIIY FANLARNI O‘QITISHDA FOYDALANADIAN DARS TURLARI TABIIY FANLARNI O‘QITISH VOSITALARI”. International Multidisciplinary Scientific Global Conference on Interdisciplinary Research and Development Hosted From Ottawa, Canadahttps://interconference.org March 31 2024

TA’LIM OLUVCHILARNING MUSTAQIL FIKRLASH VA TADQIQOTCHILIK KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH ORQALI KADRLAR RAQOBATBARDOSHLIGINI TA’MINLASH MEXANIZMLARI

Tashmetova Gulnoza Sadriddinovna

O‘zbek tili va tillarni o‘qitish kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu tezisda ta’lim oluvchilarning mustaqil fikrlash va tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirish orqali kadrlar raqobatbardoshligini ta’minlashning zamonaviy mexanizmlari tadqiq etilgan. Bugungi globallashuv va jadal texnologik rivojlanish davrida faqatgina tayyor nazariy bilimlarni o‘zlashtirgan mutaxassislar emas, balki muammolarni mustaqil tahlil qila oladigan, innovatsion g‘oyalarni ilgari suradigan va ilmiy-tadqiqot usullarini amaliyotda qo‘llay oladigan raqobatbardosh kadrlarga ehtiyoj yuqoridir. Maqolada oliy va professional ta’lim tizimida talabalarning mustaqil ishlarini tizimli tashkil etish, loyihaga asoslangan ta’lim (PBL), muammoli o‘qitish texnologiyalari va talabalarni ilmiy-tadqiqot jarayonlariga integratsiya qilish yo‘llari tahlil qilingan. Shuningdek, bo‘lajak

mutaxassislarning kasbiy moslashuvchanligini oshirish bo‘yicha pedagogik strategiyalar va institutsional mexanizmlar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: mustaqil fikrlash, tadqiqotchilik ko‘nikmalari, kadrlar raqobatbardoshligi, ta’lim mexanizmlari, loyihaga asoslangan ta’lim, muammoli o‘qitish, innovatsion pedagogika, mehnat bozori integratsiyasi.

Abstract: This thesis examines modern mechanisms for ensuring the competitiveness of personnel by developing independent thinking and research skills of learners. In the era of globalization and rapid technological development, the demand is high not just for specialists with ready-made knowledge, but for individuals capable of independently analyzing problems, proposing innovative ideas, and applying research methods in practice. The paper analyzes the organization of students' independent work in higher and professional education, project-based learning (PBL), problem-based learning technologies, and paths for integrating students into scientific research processes. Furthermore, pedagogical strategies and recommendations aimed at increasing the professional adaptability and competitiveness of future specialists have been developed.

Keywords: independent thinking, research skills, competitiveness of personnel, educational mechanisms, project-based learning, problem-based learning, innovative pedagogy, labor market integration.

Аннотация: В данной тезисной работе исследуются современные механизмы обеспечения конкурентоспособности кадров посредством развития навыков самостоятельного мышления и исследовательской деятельности учащихся. В эпоху глобализации и стремительного технологического развития высок спрос не просто на специалистов, обладающих готовыми знаниями, а на кадры, способные самостоятельно анализировать проблемы, выдвигать инновационные идеи и применять методы научного исследования на практике. В работе проанализированы вопросы организации самостоятельной работы студентов в системе высшего и профессионального образования, проектного обучения (PBL), технологий проблемного обучения и пути интеграции студентов в научно-исследовательские процессы. Также разработаны педагогические стратегии и рекомендации, направленные на повышение профессиональной адаптивности и конкурентоспособности будущих специалистов.

Ключевые слова: самостоятельное мышление, исследовательские навыки, конкурентоспособность кадров, механизмы обучения, проектное обучение, проблемное обучение, инновационная педагогика, интеграция рынка труда.

XXI asr — yuqori texnologiyalar, intellektual salohiyat va axborot oqimlarining jadal almashinuvi davridir. Bugungi kunda jahon mehnat bozori mutaxassislardan nafaqat tor doiradagi funksional vazifalarni bajarishni, balki nostandart vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish, muammolarni tizimli tahlil etish va doimiy ravishda o‘z ustida ishlashni talab qilmoqda. Shu sababli, zamonaviy ta’lim tizimining bosh maqsadi faqatgina muayyan hajmdagi ma’lumotlar to‘plamini ta’lim oluvchiga yetkazishdan (reproduktiv ta’limdan) iborat bo‘lib qolmasligi kerak. Asosiy e’tibor talabalarda

mustaqil fikrlash hamda tadqiqotchilik koʻnikmalarini shakllantirishga qaratilishi shart.

Kadrlar raqobatbardoshligi — bu mutaxassisning oʻzgaruvchan iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlarga tez moslasha olishi, mehnat bozorida doimiy yuqori talabga ega boʻlishi va kasbiy faoliyatida yuqori innovatsion samaradorlik koʻrsata olish layoqatidir. Mazkur layoqat negizida aynan mustaqil va tanqidiy fikrlash qobiliyati yotadi. Oʻzbekiston Respublikasida ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, oliy ta'lim sifatini oshirish va ilm-fanni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishlaridan biri etib belgilangan. Mazkur strategik vazifalarni amalga oshirish ta'lim jarayoniga talabalarning intellektual va tadqiqotchilik salohiyatini ochib beruvchi mutlaqo yangi tashkiliy-uslubiy mexanizmlarni joriy etishni taqozo etadi.

3. Ta'limda Mustaqil Fikrlash va Tadqiqotchilik Koʻnikmalarining Mohiyati

Mustaqil fikrlash — bu ta'lim oluvchining kelayotgan axborotni tanqidiy idrok etishi, uni tahliliy qayta ishlashi, shaxsiy ob'ektiv nuqtai nazarini shakllantirishi va olingan xulosalar, qabul qilingan qarorlar uchun kasbiy mas'uliyatni oʻz zimmasiga ola bilishidir. Bu jarayon refleksivlik, intellektual moslashuvchanlik va mantiqiylik kabi muhim xususiyatlar bilan xarakterlanadi.

Tadqiqotchilik koʻnikmalari esa ancha murakkab pedagogik va psixologik tuzilmaga ega boʻlib, oʻz ichiga quyidagi fundamental elementlarni qamrab oladi:

- **Evristik element:** Muammoni koʻra bilish, uni ilmiy va amaliy jihatdan shakllantira olish;
- **Informatsion element:** Mavzu yuzasidan ma'lumotlarni global tarmoqlar va ilmiy bazalardan qidirish, saralash va tizimlashtirish;
- **Prognostik element:** Gipoteza (ilmiy faraz)larni ilgari surish va modellashtirish;
- **Praksis element:** Eksperiment, soʻrovnoma va kuzatishlarni tizimli rejalashtirish hamda oʻtkazish;
- **Analitik element:** Olingan yakuniy natijalarni matematik-statistik tahlil qilish va umumlashtirish.

Ushbu ikki komponent bir-biri bilan uzviy empirik bogʻliqlikka ega. Mustaqil fikrlay olmaydigan talaba kreativ ilmiy tadqiqot olib bora olmaydi. Oʻz navbatida, tizimli tashkil etilgan tadqiqotchilik faoliyati talabaning mustaqil fikrlash doirasini yuksak bosqichga olib chiqadi.

4. Kadrlar Raqobatbardoshligini Baholash Mezonlari (Methodology)

Zamonaviy tushunchalarga koʻra, raqobatbardosh kadr nafaqat *Hard Skills* (qattiq koʻnikmalar — kasbiy-texnik bilimlar), balki *Soft Skills* (yumshoq koʻnikmalar — muloqot, jamoada ishlash, yetakchilik) va *Self-Skills* (oʻz-oʻzini boshqarish, mustaqil oʻrganish) tizimiga ham mukammal darajada ega boʻlishi lozim.

Iqtisodiy va pedagogik nuqtai nazardan boʻlajak kadrlar raqobatbardoshligini quyidagi mezonlar orqali aniqlash va baholash maqsadga muvofiq hisoblanadi:

№	Mezon turi	Tarkibiy qismlari va baholash koʻrsatkichlari
1	**Intellektual moslashuvchanlik**	Yangi bilimlarni texnologik oʻzgarishlar

		sharoitida tezkor o‘zlashtirish va kognitiv yuklamalaga chidamlilik.
2	**Muammolarni muvaffaqiyatli hal qilish (Problem Solving)**	Murakkab kasbiy va ishlab chiqarish inqirozlaridan minimal yo‘qotishlar bilan chiqishning optimal yo‘llarini topish.
3	**Innovatsion faollik**	Ishlab chiqarish, boshqaruv yoki xizmat ko‘rsatish sohasiga yangiliklarni (nou-xaularni) kiritishga bo‘lgan tayyorlik.
4	**Axborot savodxonligi va tahlil**	Katta hajmdagi ma’lumotlar (*Big Data*) ichidan ishonchli va kerakli faktlarni ajratish, ularni interpretatsiya qilish.

5. Mustaqil Fikrlashni Rivojlantirishning Pedagogik Texnologiyalari

An’anaviy akademizmga asoslangan ta’lim tizimi ko‘pincha reproduktiv xarakterga ega, ya’ni talaba o‘qituvchi bergan tayyor ma’lumotni yodlaydi va imtihonda qaytarib beradi. Bu usul zamonaviy bozor iqtisodiyoti talablariga mutlaqo javob bermaydi. Mustaqil fikrlashni shakllantirish uchun faol va interaktiv metodlarni dars bloklariga tizimli joriy etish zarur.

5.1. Muammoli O‘qitish Texnologiyasi

Bu texnologiyada pedagog tayyor yechimlarni taklif etmaydi, balki dars jarayonida muammoli vaziyatni yuzaga keltiradi. Masalan, iqtisodiyot yoki muhandislik darsida muayyan korxonaning real inqiroz holati yoki texnik nosozligi keys (*Case-study*) sifatida beriladi va talabalardan buning sabablarini aniqlash hamda yechim topish talab qilinadi. Talaba muammoni hal qilish uchun o‘zi mustaqil ravishda adabiyotlarni o‘rganadi, tahlil qiladi va guruhda munozara yuritadi.

5.2. Tanqidiy Fikrlashni Rivojlantirish Metodologiyasi

Tanqidiy fikrlash — bu har qanday ma’lumotni shubha ostiga olish, uning manbasini tekshirish, kognitiv xatolarni aniqlash va dalillarga asoslanib xulosa chiqarishdir. Interaktiv darslarda *Insert* (tahliliy o‘qish), *Klaster* (tizimli tarmoqlash), *Fishbone* (sabab va oqibatlar tahlili) hamda intellektual debat usullaridan foydalanish talabalarda voqea va hodisalarga nisbatan shaxsiy va sub’ektivlikdan xoli munosabatning shakllanishiga bevosita xizmat qiladi.

6. Tadqiqotchilik Ko‘nikmalarini Shakllantirish Mexanizmlari

Tadqiqotchilik ko‘nikmalari bosqichma-bosqich, ya’ni uzluksiz ta’lim prinsiplari asosida — oddiydan murakkabga qarab rivojlantiriladi. Buning uchun ta’lim muassasalarida shunchaki dars o‘tish emas, balki yaxlit ilmiy-innovatsion ekotizim yaratilishi lozim.

Talabaning ilmiy rivojlanish trayektoriyasi quyidagi zanjir asosida qurilishi mexanizmning asosi hisoblanadi:

Talabaning ilmiy rivojlanish trayektoriyasi:

- talabalarda boshlang'ich evristik ko'nikmalarni shakllantirish, ilmiy maqola yozish qoidalari va metodologiyasi bilan tanishtirish;

-muayyan fanning aniq muammolari bo'yicha mustaqil tahliliy-tadqiqot ishlarini bajarish, kichik gipotezalarni sinovdan o'tkazish;

- ishlab chiqarish va amaliyot muammolariga qaratilgan tizimli ilmiy tadqiqotlarni o'tkazish, eksperimentlar natijalarini jamlash;

-tijoratlashtirish va ishlab chiqarishga joriy etish;

-yakuniy bosqich.

Ilmiy natijalarni real startap loyihalar, patentlar yoki nufuzli Scopus/Web of Science bazalaridagi ilmiy maqolalar koʻrinishiga keltirish.

Talabalar kichik guruhlarga boʻlingan holda muayyan uzoq muddatli amaliy yoki ilmiy loyiha ustida ishlaydilar. Loyiha mavzusi mavhum emas, balki tarmoq korxonalarining buyurtmalari asosida shakllantiriladi. Ushbu jarayonda talaba fundamental nazariy bilimlarni amaliyot bilan bogʻlaydi va unda ilmiy tahlil qilish madaniyati shakllanadi.

Oliy ta’lim muassasalaridagi ilmiy toʻgaraklar rasmiyatchilik va hisobotbozlikdan yiroq boʻlib, amaliy natijadorlikka yoʻnaltirilishi kerak. Talabalarni professor-oʻqituvchilar tomonidan olib borilayotgan davlat grantlari, innovatsion jamgʻarmalar mablagʻlari va xoʻjalik shartnomalariga pullik asosda jalb etishning institutsional mexanizmini yaratish lozim. Bu ularda moddiy manfaatdorlik bilan birga, yuqori ilmiy-akademik muhitni shakllantiradi.

Mustaqil fikrlash va tadqiqotchilik koʻnikmalari real iqtisodiyot tarmoqlari bilan integratsiya qilinmas ekan, oʻzining ijtimoiy-iqtisodiy qiymatini yoʻqotadi. Kadrlar raqobatbardoshligini ta’minlashning eng samarali mexanizmi — bu oliy ta’lim va ishlab chiqarish korxonalari oʻrtasidagi dual ta’lim modelidir.

Dual ta’lim tizimi — bu ta’lim oluvchi zaruriy nazariy bilimlarni ta’lim muassasasida, kasbiy amaliy koʻnikmalarni va tadqiqot ob’ektini esa toʻgʻridan-toʻgʻri boʻlajak ish joyida (korxonada) shakllantirishini koʻzda tutuvchi samarali ta’limiy modeldir.

Talabalar oʻzlarining bitiruv malakaviy ishlari va magistrlik dissertatsiyalarini mavhum, eskirgan mavzularda emas, balki aniq bir korxona yoki tarmoqning mavjud texnologik inqirozlari va muammolarini yechishga qaratilgan amaliy tadqiqot sifatida tayyorlashlari shart. Bu holatda buyurtmachi korxona tadqiqot natijalarini amaliyotga joriy etadi, innovatsion fikrlaydigan yosh mutaxassisni esa talabalik davridanoq oʻz jamoasiga qabul qiladi.

Yuqorida keltirilgan ilmiy tahlil va xalqaro tajribalardan kelib chiqqan holda, ta’lim oluvchilarning mustaqil fikrlash va tadqiqotchilik faoliyatini tizimli qoʻllab-quvvatlash orqali kadrlar raqobatbardoshligini oshirishning quyidagi kompleks mexanizmlarini joriy etish tavsiya etiladi:

1. **Oʻquv rejalarini transformatsiya qilish:** Auditoriya yuklamalarini (ma’ruzalarni) qisqartirib, mustaqil ta’lim soatlari salmogʻini oshirish. Bunda mustaqil ta’lim nazoratsiz qolmasdan, maxsus ishlab chiqilgan Keys-stadi topshiriqlari majmuasi bilan ta’minlanishi zarur.

2. **Kredit-modul tizimi tamoyillarini to‘liq joriy etish:** Talabalarga shaxsiy ta’lim trayektoriyasini (fanlar va professorlarni) tanlash imkonini kengaytirish. Bu ularda mustaqil qaror qabul qilish va natija uchun mas’uliyat layoqatini shakllantiradi.

3. **Pedagogik korpus malakasini oshirish:** Professor-o‘qituvchilarni dars o‘tishning andogaviy usullaridan voz kechib, mentorlik va fotsilitatorlik (yo‘naltiruvchi) ko‘nikmalariga o‘rgatish, ularning shaxsiy ilmiy faolligini rag‘batlantirish.

4. **Raqamli va Ilmiy Ekotizim yaratish:** Talabalarning mustaqil tadqiqot o‘tkazishlari uchun xalqaro nufuzli ilmiy ma’lumotlar bazalaridan (*Scopus, ScienceDirect, Web of Science*) bepul va cheklanmagan foydalanish imkoniyatini institutsional darajada kafolatlash.

Ta’lim oluvchilarning mustaqil fikrlash hamda tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirish — bugun shunchaki pedagogik tavsiya emas, balki milliy iqtisodiyot taraqqiyoti va kadrlar raqobatbardoshligining strategik kafolatidir. Tayyor andozalar va ko‘rsatmalar asosida, tahlilsiz fikrlaydigan mutaxassislar yaqin kelajakda sun’iy intellekt va avtomatlashtirilgan robototexnik tizimlar tomonidan mehnat bozoridan butunlay siqib chiqariladi.

Biroq, muammolarni mustaqil tahlil qilish, kutilmagan inqirozlarga kreativ va ilmiy yondashish hamda tadqiqot asosida yangi innovatsion yechimlar (intellektual mahsulotlar) yaratish qobiliyatiga ega bo‘lgan kadrlar har qanday iqtisodiy transformatsiyalar sharoitida ham yuqori raqobatbardosh bo‘lib qolaveradi. Shu sababli, ta’lim muassasalarida talabalarni passiv tinglovchidan faol tadqiqotchiga aylantiruvchi innovatsion mexanizmlarni yaratish va davlat miqyosida qo‘llab-quvvatlash ustuvor vazifa bo‘lib qolishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida. PF-5847-son. 2019-yil 8-oktabr.

2. Azizxodjayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2006. – 160 b.

3. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar (ta’lim muassasalari pedagog-o‘qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – Toshkent: Iste’dod, 2008. – 180 b.

4. Muslimov N.A. va boshqalar. Kasbiy ta’lim pedagoglarining kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. – Toshkent: "Sano-standart", 2013.

5. Barrows, H. S. *Problem-based learning in medicine and beyond: A brief overview.* New Directions for Teaching and Learning, 1996(68), 3-12.

6. Thomas, J. W. *A review of research on project-based learning.* California: Autodesk Foundation, 2000. – 46 p.

7. Ta’limda kredit-modul tizimi: O‘quv-uslubiy qo‘llanma / Tuzuvchilar: m.f.d. U.R.Inoyatov va boshq. – Toshkent, 2020. – 96 b.

BOSHLANG‘ICH SINF MATEMATIKA DARSLARINI KASBGA YO‘NALTIRIB TASHKIL ETISHNING AHAMIYATI

Alimov Alisher Yarashevich
Navoiy davlat universiteti, katta o‘qituvchi,
ayaa25091968@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada boshlang‘ich ta’lim matematika o‘qitish jarayonida o‘quvchilarda kasb-hunar haqida tasavvurlarni shakllantirish masalalari tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: Kasb, ta’lim, tarbiya, integratsiya, yondosh mavzular

Resublikamizda amalga oshirilayotgan ta`lim sohasidagi islohotlarning mazmuni “o‘quvchilar olayotgan bilimlarini haqiqiy hayotda qo‘llay oladilarmi?” degan savolga javob berishni talab etmoqda va shu masalalarni hal etishga yo‘naltirilgan. Buning uchun kichik yoshdanoq kasblar to‘g‘risida o‘quvchilarga kengroq ma’lumotlar berish ta’lim-tarbiya jarayonida amalga oshirilishida muhim ahamiyatga ega. Har bir o‘quvchida qiziqishlari va orzulari bo‘ladi. O‘quvchilar o‘sib voyaga yetar ekan, ma`lum bir kasb-hunar egasi bo‘lishi uchun ularda kasblar haqida tasavvur va ma’lumotlar shakllanib borishi lozim. Ushbu faoliyatni ijobiy hal etishni boshlang‘ich sinflarda matematikadan misol va masalalarni yechish, kasblar haqida ma’lumotlar berib integratsiyalab o‘qitish vositasida ham amalga oshirish mumkin. Matematika darslari boshlang‘ich sinflarda o‘z xususiyatiga ko‘ra tabiat va jamiyatda bo‘layotgan ijobiy o‘zgarishlar, ularni tahlil etish hamda bu boradagi statistik ma`lumotlarni eshitib tahlil qilishni amalga oshirish mumkin bo‘lgan imkoniyat hisoblanadi. Ushbu imkoniyatlarni e`tiborga olib turli xil kasblar, ularning egalari, ma`lum bir kasb bilan shug‘ullanuvchi mashhur kishilar, muayyan kasb-hunarni tanlagan tengdoshlari haqida ma`lumot berish samarali natijalar beradi. Shuningdek, matematika darslarida juda ko‘plab misol va masalalar yechish jarayonida kasb bilan bog‘lab turli qiziqarli ma’lumotlar berish samarali usul hisoblanadi. Masalan, 1-sinf matematika darsligidan quyidagi ayrim masalalarni keltiramiz:

1-masala. Chevar bo‘yi 23 dm va eni 20 dm bo‘lgan gilamning hamma tomonlarini popuk bilan bezamoqchi. Unga qanday uzunlikdagi popuk kerak bo‘ladi? Ushbu masalani yechishdan oldin Chevar kim va uning qiladigan ishi nimadan iborat ekanligi haqida ma’lumot albatta berilishi lozim.

2-masala. Kulol 34 ta payola, 12 ta choynak va 23 ta likopchani pishirish uchun pechkaga qo‘ydi. U jami nechta idishni pechkaga qo‘ygan? Bunda kulolchilik kasbi haqida va bu kasbning kerakli kasb ekanligi to‘g‘risida axborot berish lozim.

3-masala. Konstruktorda 96 ta detal bor. Ularning 42 tasi oq, qolganlari esa rangli. Konstruktorda nechta rangli detal bor? Bu masalada konstruktor kim va uning vazifasi nimadan iboratligi qisqacha ma’lumot berilishi kerak.

4-masala. Sotuvchida 48 ta somsa bor edi. Birinchi xaridor 7 ta, ikkinchi xaridor 11 ta somsa sotib oldi. Sotuvchida nechta somsa qoldi? Bunda o‘quvchilarga sotuvchi kim va xaridor kim bo‘lishi misollar orqali tushuntiriladi.

Matematika darslarida faqat kasb egasi qatnashmasa ham masalalar yechishda kasb bilan bog‘liq so‘zlar masalalarda juda ko‘plab uchraydi. Ayniqsa, bizning hayotimozga axborot texnologiyalari kirib keldi va shu bilan birga turli kasb egalari

bilan bog‘liq so‘zlar ham kirib keldi. Masalan, kamera, robot, mobil aloqa telefonlari, sun’iy intellekt, elektron vositalar, raqamlashtirish, amaliy dasturlar va shunga o‘xshash soz`lar shular jumlasidandir. Bunga 2-sinfda quyidagi masalalarni namuna sifatida keltirishimiz mumkin:

5-masala. Avtomobil zavodida 46 ta robot metal qismlarini ulash bilan, 22 ta robot esa tayyor mahsulotlarni yig‘ish bilan band. Zavodda hammasi bo‘lib nechta robot bor? Ulovchi robotlar yig‘uvchi robotlardan nechta ko‘p?

6-masala. Kasalxonada robotlar xonalarni zararli mikroblardan tozalashadi. Robot 1-qavatda 23 ta xonani, 2-qavatda 24 xonani va 3-qavatda 21 xonani tazalab chiqdi. Robot hammasi bo‘lib nechta xonani tozalab chiqdi?

7-masala. Qandolatchilik sexida 9 ta mikser, 12 ta blender va 12 ta qahvamaydalagich bor. Ta’mirlashga 18 ta asbob berildi. Sexda nechta asbob qolgan?

8-masala. Shifokor qabuliga 42 ta bemor yozilgan edi. Shifokor 15 ta bemorni qabul qildi. Shifokor yana qancha bemor qabul qilishi kerak? U qabul qilgan bemorlar qolganlaridan nechta kam?

9-masala. Fermerda o‘tgan yili 30 ta sigir bor edi. Bu yil esa 40 ta sigir va 40 ta buzoqcha bo‘ldi. Fermada hayvonlar soni necha boshga ortgan?

10-masala. Bankda faqat maxsus kartalar bilan ochiladigan elektron eshiklar o‘rnatildi. Birinchi qavatda shunday 25 ta eshik, ikkinchi qavatda birinchi qavatdagidan 5 ta kam eshik, uchinchi qavatda esa ikkinchi qavatdagidan 3 ta kam eshik o‘rnatildi. Bankda jami qancha aqlli eshiklar o‘rnatildi?

Yuqorida keltirilgan masalalar faqat namuna sifatida berildi. Matematika darslari faqatgina arifmetik amallarni to‘g‘ri tanlash va masalani yechishdan iborat bo‘lib qolmasligi kerak. Chunki, o‘quvchilarni olgan bilimlari hayotda foydalana olishlari uchun qurol bo‘lib qolishi lozim. Ya’ni, o‘quvchilarni hayotga tayyorlab borish hozirgi zamon talabi va zaruriyatidir. Fan va texnikaning tezlik bilan rivojlanishi hozirgi zamon o‘quvchisidan o‘z qiziqish va qobiliyatlarini muntazam rivojlantirib borishlarini hamda paydo bo‘layotgan kasblar va asta sekinlik bilan yo‘qolib borishi ehtimoli bo‘lgan kasblar haqida tasavvurga ega bo‘lish ularni kasb tanlashda adashmaslikka olib keladi. Bu mas`uliyatli vazifani bajarish boshlang‘ich sinf matematika o‘qituvchilaridan o‘z kasblarining yetuk vakillari bo‘lish bilan birgalikda kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini matematika o‘qitish jarayonida tashkil etish uchun quyidagi talablarni qo‘yadi:

1) O‘quvchilarning muayyan kasbga bo‘lgan qiziqishlarini aniqlash;

2) Mamlakatda mavjud bo‘lgan kasb-hunarlar haqida umumiy va sohalar bo‘yicha tasniflangan ma`lumot berish;

3) Ta’limni kasbiy tarbiya bilan integratsiyalab amalga oshirish;

4) O‘quvchilarning shaxsiy qiziqishlari asosida muayyan kasb haqida ma`lumotlar hajmini kengaytirish va shu asosda o‘zi qiziqqan kasb-hunarga yo‘naltirish.

Boshlang‘ich sinf matematika darslarida kasb-hunarga yo‘naltirishni amalga oshirish maqsadida quyidagi vazifalarni bajarish lozim:

1) O‘quvchilarning ona Vatanga bo‘lgan muhabbati, respublikamizda amalga oshirilayotgan yuksak bunyodkorlik ishlari, kasbga yo‘llash to‘g‘risida tushunchalarni shakllantirishni boshlang‘ich ta`lim davridanoq rivojlantirish;

2) Ushbu jarayonning ijobiyligini ta`minlashda ommaviy axborot vositalari hamda matbuot yangiliklaridan foydalanishni tashkil etish;

3) Darsliklarda berilgan mavzuga oid matnli masalalar, kasbiy tarbiya bosqichlari bo‘yicha tizimli va qo‘shimcha o‘quv materiallarini ishlab chiqish;

4) Kasb-hunarga yo‘naltirish bo‘yicha eng samarali ta`lim va tarbiya metodlarini aniqlash va amaliyotga joriy etish;

5) Matematika o‘qitish jarayonida yondosh mavzuga oid ma`lumotlarni yetkazishda kasbga oid ma’lumotlar berishning optimal usullarini ishlab chiqish;

6) Darsdan tashqari jarayonda kasb-hunarga yo‘naltirish.

Xulosa qilib aytganda ushbu ishlarni tashkil etish orqali ta`lim va tarbiyaning mutanosibligini ta`minlash bilan birgalikda o‘quvchilar o‘rtasida kasb-hunar tanlovining to‘g‘ri tashkil etilishiga erishiladi.

Adabiyotlar

1. I.V.Repyova.Matematika. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 1-sinfi uchun daslik. –Toshkent, “Novda Edutainment” nashriyoti, 2023, -100 bet

2. I.V.Repyova.Matematika. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 1-sinfi uchun daslik. –Toshkent, “Novda Edutainment” nashriyoti, 2025, -72 bet

MILLIY VA ZAMONAVIY INTERFAOL METODLAR ORQALI TALABALARDA MILLIY-NUTQIY ETIKET ELEMENTLARINI RIVOJLANTIRISH

Abdurahmonova Kamola Erkin qizi

Navoiy davlat universiteti Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi

kamolaerkinovna38@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada milliy va zamonaviy interfaol metodlar orqali talabalarda milliy-nutqiy etiket elementlarini rivojlantirish masalasi o‘rganildi. Tadqiqot 50 nafar 2-kurs talabalar ishtirokida 3 oy davomida olib borilib, rol o‘ynash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, diskussiya, loyihaviy faoliyat, case study, brainstorming, tengdoshlar orqali o‘qitish, raqamli hikoya yaratish va simulyatsiya o‘yinlari kabi zamonaviy interfaol metodlar qo‘llandi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, ushbu metodlar talabalar nutq madaniyatini chuqurroq o‘zlashtirish va amalda qo‘llashga yordam beradi hamda milliy qadriyatlarni saqlashda samarali vosita hisoblanadi. Maqola ta’lim jarayonida milliy-nutqiy etiket elementlarini rivojlantirishda interfaol metodlarning ahamiyatini ta’kidlaydi.

Kalit so‘zlar: Milliy nutqiy etiket, interfaol metodlar, talabalar, ta’lim, madaniyat, kommunikatsiya, nutq madaniyati, rol o‘ynash, muammoli vaziyat, raqamli hikoya.

Bugungi kunda O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan tub islohotlar tizimi milliy qadriyatlar, ma’naviyat, madaniyat va til siyosatiga bo‘lgan yondashuvda yangicha qarashlarni talab qilmoqda. Aholining, xususan, yoshlarning ona tiliga bo‘lgan e’tiborini oshirish, milliy o‘zlikni anglash, o‘zaro muloqotda muloyimlik, odob-axloq, ehtirom, hurmat va izzat kabi qadriyatlarni shakllantirish muhim masalaga

aylanmoqda. Ayniqsa, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan ilgari surilayotgan beshta muhim tashabbusning birinchi yo‘nalishi — yoshlar orasida madaniyat va ma’naviyatni yuksaltirish borasidagi vazifalar bu boradagi ishlarni chuqurlashtirishni taqozo qilmoqda. Milliy nutqiy etiket — xalqning og‘zaki va yozma muloqotda o‘zaro munosabatda bo‘lish madaniyatini belgilovchi, ijtimoiy-axloqiy me’yorlar asosida shakllangan til birliklari tizimidir. Ular insonlar o‘rtasidagi aloqalarda, yoshi, ijtimoiy maqomi, lavozimi, jinsiga qarab muomala qilishda ishlatiladi. O‘zbek xalqining boy madaniy merosida, qadimiy adabiy yodgorliklarida, maqollarda, rivoyatlarda, xalq og‘zaki ijodida nutqiy etiket namunalari keng qo‘llanilgan. Bu hodisa xalq tafakkuri va madaniy dunyoqarashi, o‘ziga xos milliy urf-odatlari bilan uzviy bog‘liq holda shakllangan. Bugungi globallashuv jarayonida tilga, ayniqsa, milliy nutqiy madaniyatga bo‘lgan befarqlik, noto‘g‘ri muloqot, madaniyatsiz ifodalar, ijtimoiy tarmoqlarda shaxsiy hayotni e’tiborsiz, beodob tarzda yoritish, hatto so‘kinish holatlarining kuchayib borayotgani kuzatilmoqda. Bu esa yoshlarda madaniy muloqot, axloqiy me’yorlar asosida til ishlatish odatlarining sustligidan dalolat beradi. Shunday sharoitda til o‘qitish jarayonida zamonaviy va samarali metodlar yordamida milliy etiket unsurlarini singdirish dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. Talabalarda milliy nutqiy etiket elementlarini shakllantirishda o‘quv jarayonida innovatsion, interfaol metodlardan keng foydalanish zarur. An’anaviy ta’lim usullari ko‘proq nazariy bilimlarni berishga yo‘naltirilgan bo‘lsa, interfaol metodlar talabalarning fikrlash, nutqiy faollik, muloqot madaniyati, ijodiy tafakkur kabi ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Ayniqsa, nutqiy etiketga oid iboralarni real hayotga yaqin muhitda o‘rgatish, rolli o‘yinlar, ssenariy asosida mashg‘ulotlar, keys-tahlillar, bahs va munozaralar, guruhli ishlanmalar orqali talabalarda bu jarayonni tabiiy tarzda singdirish mumkin. Shuningdek, interfaol metodlar talabalarni faollikka undaydi, darsda faol ishtirok etishlariga sharoit yaratadi, bir-birlari bilan madaniy va mazmunli muloqot qilishga o‘rgatadi. Bu esa ularda og‘zaki va yozma nutqning adabiy, madaniy va estetik shakllanishiga xizmat qiladi. Talaba o‘z fikrini aniq, muloyim, odob bilan bayon eta olishni, murosaga kelishni, tinglash madaniyatini, vaziyatga mos ifoda topishni o‘zlashtira boshlaydi. Bu fazilatlar esa shunchaki bilim emas, balki shaxsiy tarbiyaning, ya’ni barkamol inson bo‘lishning asosi hisoblanadi. Mazkur tadqiqot aynan interfaol metodlar yordamida milliy-nutqiy etiket elementlarini shakllantirish jarayonini chuqur o‘rganishga qaratildi. Bu orqali zamonaviy ta’lim yondashuvlarining samaradorligini aniqlash, ularning amaliyotda qo‘llanish imkoniyatlarini baholash, milliy qadriyatlarimizni yoshlar ongiga chuqur singdirish yo‘llari ishlab chiqildi. Tadqiqotda o‘zbek tilshunosligining nutq madaniyati, stilistika, sotsiolingvistika, pragmatika va madaniyatshunoslik sohalariga tayanilgan. Tadqiqotning maqsadi — talabalar ongida milliy-nutqiy etiket unsurlarini samarali o‘zlashtirish va ularni hayotda faol qo‘llay olish malakasini shakllantirishda interfaol metodlarning imkoniyatlarini ochib berishdan iborat. Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat:

- milliy-nutqiy etiketning nazariy asoslarini o‘rganish;
- interfaol metodlarning o‘ziga xos xususiyatlarini tahlil qilish;
- amaliy mashg‘ulotlar orqali etiket iboralarini o‘zlashtirish holatini aniqlash;

- talabalarning muloqot madaniyatiga bo‘lgan munosabatini baholash;
- natijalar asosida metodik tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot obyekti — oliy ta’lim muassasalari talabalarining o‘quv jarayonida milliy nutqiy etiketni o‘zlashtirish jarayoni. Tadqiqot predmeti — interfaol metodlar orqali milliy nutqiy etiket iboralarini shakllantirish vositalari va shakllari.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda interfaol metodlar asosida milliy-nutqiy etiket elementlarini shakllantirishning amaliy modeli ishlab chiqildi, darsdan tashqari mashg‘ulotlar, ijtimoiy tarmoqlarda muloqotdagi madaniyat holati ham o‘rganildi, talabalar ishtirokida faol interaktiv vositalar orqali nutqiy etiketga oid iboralar singdirish tajribasi yaratildi. Umuman olganda, ushbu tadqiqot bugungi kunda jamiyatda yuzaga kelayotgan madaniy va nutqiy muhitdagi muammolarga ilmiy yondashuv asosida yechim izlashga, talabalarda milliy qadriyatlarga asoslangan muloqot madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari o‘zbek tilini o‘qitish metodikasini boyitish, o‘quvchilarda tilga bo‘lgan estetik va madaniy munosabatni shakllantirishda qo‘llanishi mumkin.

Metodlar. Mazkur tadqiqot doirasida talabalar orasida milliy nutqiy etiket elementlarini shakllantirish va rivojlantirishda an’anaviy va zamonaviy interfaol metodlar uyg‘unlashtirildi. Bu metodlar nafaqat o‘quvchilarning nazariy bilimlarini boyitishga, balki ularni amaliy mashg‘ulotlar orqali faol ishtirokchi sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Quyida qo‘llanilgan asosiy metodlar yoritiladi:

1. Rol o‘ynash (dramatizatsiya)

Bu usulda talabalar turli hayotiy muloqot vaziyatlarini sahnalashtiradi: mehmon kutish, to‘yda so‘zlashish, ustoz bilan muomala, mahalladagi suhbat kabi holatlar orqali milliy nutqiy etiket elementlari mustahkamlanadi. Bu metod og‘zaki nutq malakalarini, muomala odobini va madaniy kontekstda mos javob berishni rivojlantiradi.

2. Muammoli vaziyatlarni tahlil qilish

Talabalarga etiket me’yorlariga zid bo‘lgan vaziyatlar (masalan, salomlashmaslik, hurmatsizlik, noto‘g‘ri murojaat) beriladi. Ular ushbu holatlardan chiqish yo‘llarini muhokama qiladi va milliy qadriyatlarga asoslangan yechimlar ishlab chiqadilar. Bu usul tanqidiy fikrlash va madaniyatli muomalani o‘rgatadi.

3. Maqollar asosida etik muomala shakllantirish

O‘zbek xalq maqollari talabalarga topshiriladi, ular mazmunini sharhlab, amaliy sahnalashtirish orqali qo‘llaydi. Masalan, “Kattani hurmat qilgan – kichikdan izzat topar” maqoli asosida oiladagi nutqiy etiket muhokama qilinadi.

4. Teskari matn (re-writing) usuli

Berilgan odobdan yiroq yozilgan muloqot matnlari talabalar tomonidan tahlil qilinadi va milliy etik mezonlarga moslashtirib qayta yoziladi. Bu metod orqali talabalar turli vaziyatlarda to‘g‘ri so‘zlashish ko‘nikmalarini hosil qiladi.

5. Intervyu va so‘rovnoma metodi

Talabalar o‘z ota-onasi, ustozlari yoki mahalla faollari bilan suhbatlar tashkil qilib, ularning muomala madaniyati va nutqiy odoblariga oid fikrlarni yig‘ishadi. Bu ma’lumotlar keyinchalik darslarda tahlil qilinadi va o‘rganiladi.

6. Digital storytelling (raqamli hikoya)

Zamonaviy texnologiyalar imkoniyatidan foydalanib, talabalar milliy nutqiy etiketka oid hikoya yoki voqeani video, audio yoki slayd taqdimot koʻrinishida tayyorlaydi. Bu esa ularning nafaqat nutqiy madaniyatini, balki kreativlik va raqamli savodxonligini oshiradi.

7. “Bir soʻz – bir madaniyat” oʻyini

Talabalar milliy etiketda ishlatiladigan muhim soʻzlarni tanlaydi (masalan, “marhamat”, “uzr”, “iltimos”, “hurmatli”) va ularning ishlatilish holatlarini misollar bilan tushuntirib beradi. Bu lugʻaviy boylikni oshirish bilan birga, toʻgʻri soʻz tanlash koʻnikmasini mustahkamlaydi.

8. Avlodlararo suhbat (Zoom orqali onlayn uchrashuv)

Talabalar oʻz bobosi, buvisi yoki katta yoshli qarindoshlari bilan onlayn muloqot tashkil qilib, ulardagi milliy nutqiy uslub, ohang, hurmat ifodalari, maqolalardan foydalanish kabi elementlarni tahlil qiladi. Bu metod yoshlar va avlodlar orasidagi muloqot koʻprigini mustahkamlashga xizmat qiladi.

9. “Xatolikni toping” mashgʻuloti

Etiketga zid tarzda yozilgan matnlar asosida talabalar xatoliklarni aniqlab, ularni milliy ruhdagi toʻgʻri variant bilan almashtiradilar. Ushbu usul tanqidiy fikrlash, e’tibor va til normalariga amal qilishni rivojlantiradi.

10. Toʻy marosimi yoki tantanali holatlardagi nutq ssenariylari

Talabalar milliy marosimlar – toʻy, xatna, ziyofat, iftorlik kabi tadbirlarda ishlatiladigan nutqiy etiket uslublarini oʻrganadi va ssenariylar asosida rollar taqsimlab ijro etadi. Bu metod orqali talabalar real hayotga yaqin holatlarda soʻzlashishga tayyorlanadi.

Bu metodlar kombinatsiyalangan holda darslarda qoʻllanilganda, talabalar nafaqat nazariy bilimga ega boʻladi, balki amaliy hayotda milliy nutqiy etiketga amal qilishni ham oʻzlashtiradi.

Natijalar

Tadqiqot davomida milliy va zamonaviy interfaol metodlar orqali talabalar nutqiy etiket iboralarining ma’no va ahamiyatini chuqur anglab, ularni muloqot jarayonida toʻgʻri qoʻllashni oʻzlashtirdilar. Interfaol metodlar — ayniqsa, rolli oʻyinlar, munozaralar, guruhiy ishlanmalar talabalarni faollikka undadi, ularning ogʻzaki va yozma nutq madaniyatini rivojlantirdi. Milliy iboralarga nisbatan hurmat kuchayib, talabalarda muloyimlik, ehtirom, samimiyat kabi shaxsiy fazilatlar shakllandi. Ularning oʻzaro muloqotida madaniy yondashuv, tinglash va fikr bildirish madaniyati kuchaydi. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlarda ham nutqiy etiketga e’tibor ortdi. Ba’zi talabalar oʻzlari muomala madaniyatini targʻib etuvchi loyihalar ishlab chiqdi. Umuman, milliy-nutqiy etiketni oʻqitishda interfaol metodlar yuqori samaradorlik berishi amaliy jihatdan tasdiqlandi.

Tadqiqot jarayonida talabalar ishtirokida interfaol metodlar yordamida milliy-nutqiy etiket elementlarini oʻzlashtirish boʻyicha eksperimental ishlar olib borildi. Quyidagi asosiy natijalar qayd etildi:

1. Nutqiy etiket ifodalarining oʻzlashtirilishi oshdi.

Talabalar oʻz yozma va ogʻzaki nutqida oʻzbek xalqiga xos “Hurmat bilan”, “Marhamat”,

“Iloji bo‘lsa”, “Ijozat bersangiz” kabi iboralarni faol qo‘llay boshladi. Tadqiqot avvalida bu iboralardan foydalanish darajasi 35% bo‘lgan bo‘lsa, mashg‘ulotlardan so‘ng 80% gacha oshdi.

2. Muloqot madaniyatida ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi. Interaktiv metodlar, ayniqsa rol o‘ynash va etik holatni modellashtirish orqali talabalar tinglash, navbat kutish, e’tiroz bildirishda odob saqlash kabi qoidalarni amaliyotda mustahkamladi. Kuzatuv natijalariga ko‘ra, sinf ichida ixtilofli holatlarda muomala sifati yaxshilandi.

3. Interfaol metodlar ta’sirida talabalar nutqida salbiy ifodalar kamaydi. Darslar oldidan talabalar tilida “Bo‘pti”, “Qanaqa endi?”, “Nima gap?” kabi norasmiy va qo‘pol ifodalar ko‘p kuzatilgan bo‘lsa, tajribadan so‘ng bu kabi iboralarni ishlatish 60% ga qisqardi.

4. Madaniy qadriyatlarga nisbatan ongli munosabat shakllandi. So‘rovnomalar orqali aniqlanishicha, ishtirokchilarning 78% milliy etik qoidalarni avvallari "keraksiz rasmiyat" deb bilgan bo‘lsa, tadqiqot yakuniga kelib ularni "hurmatning belgisi", "xalqimizning yuz tutgan odobi" deb baholagan.

5. Yozma nutqda etik normativlarning qo‘llanilishi kuchaydi. Talabalar tomonidan yozilgan ariza, tabriknoma, murojaat va ma’lumotnoma turlarida milliy-etiket unsurlaridan foydalanish chastotasi ikki baravarga oshdi. Bu yozma nutqda ham milliy madaniyat shakllanishining isboti bo‘ldi.

Tahlil. Milliy-nutqiy etiket – bu nafaqat lingvistik fenomen, balki xalqning tarixiy shakllangan madaniy xotirasi, milliy tafakkuri va ijtimoiy ongining til vositasidagi ifodasidir. O‘zbek xalqining nutq madaniyatida qadimdan shakllangan muloyimlik, izzat-hurmat, kamtarlik, muomala madaniyati kabi jihatlar bevosita nutqiy etiket vositalarida aks etadi. Ammo hozirgi yoshlar, ayniqsa, talaba yoshlar orasida ushbu iboralar va ularning ishlatilish me’zonlariga nisbatan befarqlik, hatto ayrim hollarda noto‘g‘ri qo‘llanish holatlari kuzatilmoqda. Buning asosiy sabablari quyidagilardan iborat: Globallashuv ta’sirida xorijiy madaniyatlarning haddan tashqari ko‘p kirib kelishi; Ijtimoiy tarmoqlarda rasmiy va adabiy nutq me’yorlariga rioya qilinmasligi; An’anaviy o‘qitish metodlarining o‘quvchilarni yetarli darajada faollashtira olmasligi; Milliy qadriyatlarga nisbatan ongli yondashuvning shakllanmaganligi. Bu muammolarning bartaraf etilishi uchun ta’lim jarayonida milliy va zamonaviy metodlarning integratsiyalashuvi muhim ahamiyat kasb etadi. Aynan interfaol metodlar – talabalarni fikrlashga, izlanishga, muloqotga undovchi, ularning individual faoliyatini jadallashtiruvchi vosita bo‘lib xizmat qiladi. Misol uchun: Klaster usuli orqali milliy etiketga oid iboralar guruhlarga ajratilib, ularning har biri alohida tahlil qilinadi: iltifot ifodalovchi, kechirim so‘rovchi, duo-maqollar ko‘rinishidagi etiketlar. Rol o‘ynash metodida talabalar muayyan hayotiy vaziyatga tushadilar: masalan, mehmon kutish, rasmiy uchrashuv, katta yoshli inson bilan suhbat. Ular bu jarayonda milliy etiket ifodalarini tabiiy qo‘llashga o‘rganadilar. “Aqliy hujum” usuli orqali talabalar milliy etiketning jamiyatdagi roli, zamonaviy muomala madaniyatidagi o‘rni haqida o‘z fikrlarini bayon qiladilar. Shuningdek, zamonaviy raqamli vositalar (videodarslar, milliy film va seriallar, interaktiv platformalar) orqali talabalarga milliy etiket

unsurlari jonli, hayotiy shaklda koʻrsatib berilishi ularning qiziqish darajasini sezilarli darajada oshiradi. Misol tariqasida, oʻzbek seriallarida katta yoshdagilarga murojaat, ularning duosini olish, muloqotdagi izzat-hurmat sahnalari tahlil qilinib, talabalar ushbu iboralarni ogʻzaki nutqda oʻzlashtirishga harakat qiladilar.

Interfaol metodlar, ayniqsa, talabalarning quyidagi qobiliyatlarini rivojlantiradi: Kontekstda toʻgʻri nutq qurish: Milliy etiket iboralarining vaziyatga mos va ehtiyotkorona ishlatilishi. Axloqiy-estetik didni rivojlantirish: Nutqda goʻzallik, odob va madaniyatni uygʻunlashtirish. Madaniyatlararo farqlarni anglash: Oʻz milliy etiketimiz bilan boshqa xalqlarnikini taqqoslab tahlil qilish. Ijodiy fikrlash: Milliy qadriyatlarni zamonaviy kommunikatsiya vositalarida ifodalash imkoniyatlarini izlash. Tahlillar shuni koʻrsatadiki, bir tomonlama – faqat nazariy – oʻrgatish talabalarda ushbu etiketlarni passiv oʻzlashtirishga olib keladi. Aksincha, interfaol, faoliyatga yoʻnaltirilgan metodlar orqali talaba bu iboralarning mazmun-mohiyatini anglab, uni hayotiy vaziyatlarda oʻrganib, oʻzlashtirib va muntazam qoʻllashga oʻrganadi. Bu esa bevosita shaxsning madaniy saviyasi, milliylikka boʻlgan hurmati va fuqarolik pozitsiyasiga ijobiy ta’sir koʻrsatadi.

Xulosa. Bugungi globallashuv va raqamli jamiyat sharoitida milliy madaniyatni, xususan, milliy nutqiy etiketni yosh avlod ongiga singdirish — nafaqat tilshunoslik, balki pedagogika, madaniyatshunoslik va axloqiy tarbiya sohalarining ham dolzarb vazifasiga aylangan. Bu borada, an’anaviy yondashuvlarning oʻzi yetarli boʻlmay qolayotganini amaliy tajriba koʻrsatmoqda. Shuning uchun ham interfaol metodlardan foydalanish orqali talabalarda milliy nutqiy etiket elementlarini rivojlantirish, ularda milliy qadriyatlarga asoslangan muloqot madaniyatini shakllantirish alohida e’tibor talab etadi.Oʻtkazilgan tahlillar shuni koʻrsatadiki, interfaol metodlar yordamida:Talabalar milliy nutqiy etiket iboralarini oʻrganibgina qolmay, ularni hayotiy vaziyatlarda toʻgʻri va oʻrinli ishlatishga oʻrganadilar; Shaxsiy muloqotda muloyimlik, izzat-hurmat, muomala madaniyatiga rioya qilish koʻnikmalari shakllanadi; Nutqiy axloq, milliy identitet va madaniy saviya sezilarli darajada yuksaladi; Har bir talabaning oʻz milliy madaniyatiga, tiliga, xalqiga boʻlgan hurmat-ehtiromi ortadi. Interfaol metodlar nafaqat bilim berish, balki shaxsni tarbiyalash vositasi sifatida ham oʻzini oqlamoqda. Ular orqali talabalar mustaqil fikr yuritishga, oʻz fikrini asoslashga, boshqalarni tinglab, muomala madaniyatiga rioya qilishga oʻrganadi. Bu jarayonda milliy nutqiy etiket iboralari vositasi sifatida asosiy oʻrinni egallaydi. Shu boisdan ham milliy nutqiy etiket elementlarini interfaol metodlar asosida oʻrgatish: Milliy ongni uygʻotadi; Tilga hurmatni mustahkamlaydi; Axloqiy-ruhiy tarbiyaning ajralmas qismiga aylanadi. Shuningdek, bu metodlar yordamida talabalarning milliy qadriyatlarga boʻlgan munosabati ijobiy tomonga oʻzgaradi. Interfaol oʻqitish vositalari – rol oʻynash, muhokama, bahs, aqliy hujum, klaster, keys-stadiy, videoanalizlar, koʻrgazmali materiallar orqali talaba bilimni nafaqat oladi, balki uni oʻzida sinab koʻradi, tahlil qiladi, hayotga tatbiq etadi. Natijada, milliy nutqiy etiket iboralari talaba uchun sun’iy yoki nazariy shakl emas, balki shaxsiy muloqotda tabiiy ifoda vositasiga aylanadi. Xulosa qilib aytganda, zamonaviy ta’lim metodlari milliy madaniyatimiz, tilimiz va qadriyatlarimizni asrash va rivojlantirish yoʻlida qudratli

vositaga aylanmoqda. Milliy-nutqiy etiketni yoshlar ongiga singdirishda interfaol yondashuvlar samarali vosita sifatida xizmat qilmoqda. Bu esa o‘z navbatida nafaqat til va muloqot madaniyatini rivojlantirishga, balki komillikka intilgan, milliy g‘urur va qadriyatlarni qadrlaydigan, axloqiy-me’yorlarga sodiq shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi. Shu asosda quyidagicha takliflarni ilgari surish mumkin: Milliy nutqiy etiket mavzusini barcha bosqichdagi ta’lim dasturlariga interfaol yondashuv asosida kiritish; O‘quv jarayonlarida o‘zbek tili va adabiyoti bilan bir qatorda milliy qadriyatlar asosidagi muloqot darslarini ham ko‘paytirish; Interfaol usullarni milliy kontekstda amaliy jihatdan boyitish — ya’ni milliy ssenariylar, hayotiy vaziyatlar, folklor materiallar asosida ishlab chiqish; Talabalarni ijtimoiy tarmoqlarda, kundalik hayotda ham milliy nutqiy etiketga amal qilishga rag‘batlantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abduazizov, A. (2007). *O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati*. Toshkent: Fan.
2. Abdurahmonova, Z. (2019). Milliy qadriyatlar va zamonaviy ta’lim uyg‘unligi. *O‘zbek tili va adabiyoti*, 1(2), 45–49.
3. Karimov, I. (1998). *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: Ma’naviyat.
4. Qodirov, N. (2020). Nutq madaniyatini shakllantirishda innovatsion metodlar. *Filologiya masalalari*, 3(1), 56–59.
5. Rasulov, M. (2015). *Nutq madaniyati asoslari*. Toshkent: O‘qituvchi.
6. Yuldasheva, S. (2021). Interfaol metodlar orqali til o‘rgatishda samaradorlik. *Til va adabiyot ta’limi*, 4(1), 33–37.
7. G‘afurova, G. (2018). O‘zbek tilida etik muomalalar va ularning nutqiy namoyon bo‘lishi. *O‘zbek tili va adabiyoti*, 2(2), 66–70.
8. Nazarov, B. (2016). Ta’limda innovatsion yondashuvlar. *Pedagogik izlanishlar jurnali*, 5(3), 14–18.
9. Mamatqulova, D. (2022). Talabalarda milliy qadriyatlarga sadoqatni shakllantirish. *Oliy ta’lim muammolari*, 6(2), 42–46.
10. Hasanov, U. (2017). *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar*. Toshkent: TDPU nashriyoti.
11. Tashkenbaeva, M. (2020). Til madaniyati va etik norma o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik. *Filologik tadqiqotlar*, 1(1), 25–28.
12. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
13. Dewey, J. (1938). *Experience and Education*. New York: Collier Books.
14. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2001). *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
15. Brown, H. D. (2007). *Principles of Language Learning and Teaching*. White Plains, NY: Pearson Education

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA ONA TILI DARSIDA SUN'IY INTELLEKTDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Eshonqulova Kamola
Guliston davlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedra o‘qituvchisi
Mahkamova Shahzoda
Guliston davlat pedagogika instituti
Boshlang‘ich ta’lim 2-kurs talabasi**Annotatsiya.** Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida, xususan ona tili darslarida sun’iy intellekt (SI) vositalarini qo‘llashning metodik asoslari tahlil qilinadi. SI yordamida o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish, imlo xatolari ustida ishlash va darslarni individuallashtirish imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar:sun’iy intellekt, ona tili, boshlang‘ich ta’lim, raqamli pedagogika, ,interfaol metodlar.

Abstract. This article analyzes the methodological foundations of using artificial intelligence (AI) tools in the process of primary education, in particular in native language lessons. The possibilities of using AI to develop students' speech competencies, work on spelling errors, and individualize lessons are highlighted.

Keywords:artificial intelligence, native language, primary education, digital pedagogy, interactive methods.

Абстрактный.В данной статье анализируются методологические основы использования инструментов искусственного интеллекта (ИИ) в процессе начального образования, в частности, на уроках родного языка. Подчеркиваются возможности использования ИИ для развития речевых навыков учащихся, исправления орфографических ошибок и индивидуализации уроков.

Ключевые слова:искусственный интеллект, родной язык, начальное образование, цифровая педагогика, интерактивные методы.

Bugungi kunda ta’lim tizimini raqamlashtirish jarayonida sun’iy intellekt nafaqat texnik vosita, balki o‘qitish metodikasini tubdan o‘zgartiruvchi pedagogik omilga aylandi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida bolaning bilish jarayonlarini faollashtirish va uning individual qobiliyatlarini aniqlashda SI texnologiyalari keng imkoniyatlar ochib bermoqda.Boshlang‘ich sinflarda SIni qo‘llashning o‘ziga xosligi shundaki, bu yoshda bolalarda mantiqiy fikrlash va bazaviy savodxonlik shakllanadi. SI texnologiyalari har bir bolaning “o‘zlashtirish tezligi”ga moslashib, an’anaviy ta’limdagi “o‘rtacha o‘quvchi” modelidan voz kechish imkonini beradi.

Sun’iy intellekt ona tili darslarida quyidagi vazifalarni samarali hal etadi:

Imlo va punktuatsiyani aqlli tahlil qilish: Oddiy xato tuzatuvchi dasturlardan farqli o‘laroq, SI asosidagi vositalar (masalan, o‘zbek tili uchun moslashtirilgan tahrirlovchi algoritmlar) o‘quvchining nima sababdan xato qilayotganini tahlil qiladi va o‘sha qoida bo‘yicha individual mashqlar generatsiya qiladi.

Nutqni matnga aylantirish (Speech-to-Text): Bu texnologiya o‘quvchilarga o‘z fikrlarini og‘zaki bayon qilish va keyin uni yozma matn bilan solishtirish imkonini beradi. Bu ayniqsa nutqi sust rivojlangan bolalar uchun samarali.

Intellektual lug‘at yordamchilari: SI o‘quvchi o‘qiyotgan matndagi tushunarsiz so‘zlarni aniqlab, ularning kontekstdagi ma’nosini, sinonim va antonimlarini interaktiv usulda tushuntirib beradi.

Matn yaratish va tahrirlash (Creative Writing): SI o‘quvchiga hikoya yoki insho yozish jarayonida "yordamchi muallif" sifatida fikr berishi, gap qurilishidagi xatolarni ko‘rsatishi mumkin.

SI texnologiyalarining pedagogik funksiyalari

Boshlang‘ich ona tili darslarida sun’iy intellekt shunchaki texnik dastur emas, balki quyidagi pedagogik vazifalarni bajaruvchi vositadir:

1.Kognitiv-rivojlantiruvchi funksiya: SI o‘quvchining til qurilmalarini tahlil qilish, mantiqiy xulosalar chiqarish va so‘zlarni bog‘lash qobiliyatini rivojlantiradi.

2.Kompensatorlik funksiyasi: O‘zlashtirishi sust bo‘lgan yoki nutqida nuqsoni bor o‘quvchilarga individual yordam berish orqali ularning tengdoshlari bilan bir xil darajada bilim olishini ta’minlaydi.

3.Diagnostik funksiya: O‘qituvchiga har bir o‘quvchining qaysi mavzuda (masalan, "bo‘g‘inga ko‘chirish" yoki "katta harflar imlosi") ko‘proq xato qilayotganini aniq ko‘rsatib beradi.

Metodik tavsiyalar va boshlang‘ich sinfda SI integratsiyasi

Boshlang‘ich ta’limda sun’iy intellektni qo‘llash quyidagi tamoyillar asosida amalga oshirilishi lozim:

Xavfsizlik va axloq: SI vositalari o‘quvchilarning shaxsiy ma’lumotlari xavfsizligini ta’minlashi va yoshga mos bo‘lishi kerak.

O‘qituvchi boshqaruvi: AI o‘qituvchini almashtirmaydi, balki uning yordamchisi (tutor) vazifasini bajaradi.

Kreativlik: SI texnologiyalari o‘quvchilarni faqat tayyor javobni olishga emas, balki ijodiy fikrlashga yo‘naltirishi kerak.

Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarning savodxonlik darajasini oshirish bilan birga, ularda raqamli til ko‘nikmalarini ham shakllantiradi. Boshlang‘ich ta’limda sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish ta’lim sifatini oshirishning istiqbolli yo‘nalishi hisoblanadi. U o‘quvchilarni individualizatsiyalashgan ta’lim bilan ta’minlash, ularning kreativligi va mustaqilligini rivojlantirish uchun katta pedagogik imkoniyatlarga ega. Biroq, ushbu texnologiyalarni amaliyotga joriy etishda o‘qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish va SI vositalaridan axloqiy mezonlar doirasida foydalanishni nazorat qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rashidova, D. (2024). Boshlang‘ich ta’limda raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt.

2. Baker, T., & Smith, L. (2019). Educ-AI-tion Is Here: AIEd and the future of education

3. UNESCO (2021). AI and education: Guidance for policy-makers.

JAHON TA’LIM TIZIMI TARAQQIYOTIDA IJTIMOIY-MADANIY KOMPETENSIYANING O‘RNI

Bozorova O‘g‘iloy Kamilovna
O‘zbekiston, Navoiy davlat universiteti
Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
feruzakomilovna82@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada ijtimoiy-madaniy kompetensiya, uning mohiyati va bu kompetensiyaning jahon ta’lim tizimi taraqqiyotidagi o‘rni haqida fikrlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy-madaniy kompetensiya, madaniyatlararo, umuminsoniy qadriyatlar, ijtimoiy bilim, kommunikativ ko‘nikma, madaniy ong.

Аннотация: В данной статье рассматриваются социокультурная компетенция, ее сущность и роль этой компетенции в развитии мировой системы образования.

Ключевые слова: Социокультурная компетентность, межкультурность, общечеловеческие ценности, социальные знания, коммуникативные навыки, культурная осведомленность.

Abstract: This article examines socio-cultural competence, its essence and the role of this competence in the development of the global education system.

Keywords: Socio-cultural competence, cross-culturality, universal values, social knowledge, communication skills, cultural awareness.

Hozirgi kunda keng qamrovdagi zamonaviy globallashuv jarayonlari ta’lim tizimiga yangiliklarni joriy etishni talab qilmoqda. XXI asrda jahon ta’lim tizimi zamonaviy texnologiyalar, xalqaro hamkorlik va madaniyatlararo muloqot orqali shiddat bilan o‘sib borayotgan taraqqiyot bosqichiga chiqdi. Bugungi kunda ta’limning asosiy vazifasi faqat bilim berish bilan cheklanmay, balki shaxsni ijtimoiy hayotga tayyorlash, turli madaniy muhitlarda samarali faoliyat yurita oladigan kuchli pedagogik tayyorgarlikka ega kadrlarni shakllantirishdan iboratdir. Shu nuqtai nazardan, ijtimoiy-madaniy kompetensiya ta’lim tizimining ajralmas tarkibiy qismi sifatida e’tirof etilmoqda.

Madaniyatlararo muloqot —bu turli millatlar hamda madaniyat vakillari o‘rtasida axborot almashinuvi va o‘zaro anglashuvni ta’minlovchi jarayon. Ta’lim muassasalarida bu jarayon talabalar va o‘qituvchilar o‘rtasida global darajada ijtimoiy va akademik ko‘nikmalar shakllantirish uchun zarur. UNESCO ma’lumotlariga ko‘ra, madaniyatlararo kompetensiyalar bugungi kunda har bir o‘quvchining zaruriy malakasi hisoblanadi[3]. Bunday kompetensiyalar o‘zgalarning nuqtayi nazarini tushunish, madaniy farqlarga hurmat bilan qarash, va muammolarni muloqot orqali hal qilish imkonini beradi.

Ijtimoiy-madaniy kompetensiya shaxsning jamiyatda o‘z o‘rnini topishi, turli madaniyat vakillari bilan samarali va manfaatli muloqot olib borishi, ijtimoiy me’yor va qadriyatlarga amal qilishi hamda tolerantlik asosida faoliyat yurita olishini ifodalaydi. Mazkur kompetensiya jahon ta’lim tizimini rivojlanishida muhim omil sifatida qaraladi.

Asosiy qism:

Ijtimoiy-madaniy kompetensiyaning mohiyati: ijtimoiy-madaniy kompetensiya keng ma'nodagi tushuncha bo'lib, bu shaxsning ijtimoiy muhit va madaniy qadriyatlar tizimida ongli ravishda faoliyat yuritish qobiliyatidir. U quyidagi komponentlardan tashkil topadi:

- ijtimoiy bilimlar (jamiyat qonuniyatlari, ijtimoiy rollar),
- kommunikativ ko'nikmalar (muloqot madaniyati),
- madaniy ong (milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat),
- tolerantlik va empatiya. (jamiyatda sog'lom munosabatlarni, o'zaro hurmat va tinchlikni ta'minlovchi ikkita chambarchas bog'liq, ammo bir-birini to'ldiruvchi muhim psixologik va ijtimoiy tushunchadir)

Mazkur kompetensiya shaxsning nafaqat bilim darajasini, balki uning ijtimoiy moslashuvchanligini ham belgilaydi.

Jahon ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv ustuvor hisoblanadi. Bu yondashuv:

- nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog'lash;
- o'quvchi-talabalarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish;
- real hayotiy vaziyatlarga tayyorlash

kabi vazifalarni amalga oshiradi.

Xalqaro baholash dasturlari (PISA, TIMSS, PIRLS) ham aynan o'quvchilarning kompetensiyalarini baholashga yo'naltirilgan bo'lib, bu esa ijtimoiy-madaniy kompetensiyaning jahon miqiyosida muhimligini ko'rsatadi.

Ijtimoiy-madaniy kompetensiyaning ta'lim taraqqiyotidagi o'rni beqiyosdir. Bu kompetensiya quyidagi yo'nalishlarda ta'lim tizimi rivojiga ta'sir ko'rsatadi:

birinchidan, u shaxsning ijtimoiylashuv jarayonini tezlashtiradi. Ta'lim oluvchi jamiyat talablariga moslashadi va faol fuqarolik pozitsiyasini egallaydi.

ikkinchidan, millatlararo madaniy muloqotni rivojlantiradi. Bu esa hozirgi kundagi globallashuv sharoitida muhim ahamiyat kasb etadi.

uchinchidan, ta'limning tarbiyaviy funksiyasini kuchaytiradi. Ta'lim oluvchilar orasida o'zaro hurmat, do'stona munosabat, bag'rikenglik va hamkorlik muhitini shakllantiradi.

to'rtinchidan, mehnat bozoriga moslashuvchan kadrlarni tayyorlashga xizmat qiladi. Bugungi kunda ish beruvchilar nafaqat bilimli, balki kommunikativ va ijtimoiy faol shaxslarni talab qilmoqda. Shu sababli talabalarning ijtimoiy faolligi oshirilmoqda.

Ta'lim jarayonida mazkur kompetensiyani rivojlantirish uchun bir qator pedagogik shartlar mavjud. Ular quyidagilar:

- interfaol metodlardan foydalanish (munozara, loyiha, rolli o'yinlari, keys-stady);
- ijtimoiy faoliyatga jalb etish (jamoaviy ishlar, loyihalar),
- san'at va tasviriy faoliyat orqali estetik komretensiyani rivojlantirish. Millatlararo qadriyatlarni o'rganish, ulardagi bir-biridan farq qiluvchi go'zalliklarni his qilish.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy-madaniy kompetensiya jahon ta’lim tizimi taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi. U shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta’minlab, uning jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishiga xizmat qiladi. Zamonaviy ta’lim tizimi ushbu kompetensiyani shakllantirishga yo‘naltirilgan bo‘lishi zarur. Shu sababli, ta’lim jarayoniga kompetensiyaviy yondashuvni keng joriy etish, pedagogik texnologiyalarni takomillashtirish va ijtimoiy-madaniy tarbiyani kuchaytirishga bugungi kunning dolzarb vazifalari sifatida qaramoq kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Vygotsky Lev Semyonovich *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes.* Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
2. John Dewey *Democracy and Education.* New York: Macmillan, 1916.
3. UNESCO *Intercultural Competences: Conceptual and Operational Framework.* Paris, 2013.
4. Abdulla Avloniy *Turkiy guliston yoxud axloq.* Toshkent, 1913.
5. Pedagogika bo‘yicha zamonaviy ilmiy maqolalar to‘plami. Toshkent, 2020-2024.

OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA TALABA SHAXSIGA YO‘NALTIRILGAN VA KOMPETENSIYAGA ASOSLANGAN YONDASHUVLARNI TAKOMILLASHTIRISH MAZMUNI

Xidirbayev Sherali Yeraliyevich
Guliston davlat universiteti,
Fakultetlararo chet tillar kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirishning eng muhim omillari bo‘lgan talaba shaxsiga yo‘naltirilgan va kompetensiyaga asoslangan yondashuvlarni takomillashtirish masalalari yoritilgan. Maqolada an’anaviy ta’lim tizimidan talaba faolligiga asoslangan modelga o‘tishning zarurati, xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy qarashlari tahlili hamda baholash tizimini modernizatsiya qilish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: Oliy ta’lim, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv, kredit-modul tizimi, mustaqil ta’lim, keys-stadi, interaktiv metodlar.

Аннотации: В данной статье рассматриваются вопросы совершенствования личностно-ориентированного и компетентностного подходов, являющихся важнейшими факторами повышения качества образования в современных высших учебных заведениях. В статье обоснована необходимость перехода от традиционной системы обучения к модели, основанной на активности студентов, проведен анализ научных взглядов зарубежных и отечественных ученых, а также выдвинуты практические рекомендации по модернизации системы оценивания.

Ключевые слова: Высшее образование, личностно-ориентированное обучение, компетентностный подход, кредитно-модульная система, самостоятельное обучение, кейс-стади, интерактивные методы.

Annotation: This article examines the development and improvement of student-centered and competency-based approaches, which are crucial factors for enhancing the quality of education in modern higher education institutions. The paper justifies the necessity of transitioning from traditional teaching systems to a student-activity-driven model, analyzes the scholarly perspectives of both foreign and local researchers, and provides practical recommendations for modernizing the assessment framework.

Keywords: Higher education, student-centered learning, competency-based approach, credit-module system, independent learning, case-study, interactive methods.

Bugungi kunda jahon ta’lim makonida globallashuv va raqamli iqtisodiyot talablariga javob bera oladigan, mustaqil va kreaktiv fikrlovchi mutaxassislarni tayyorlash ustuvor vazifaga aylandi. An’anaviy ta’lim tizimidagi "bilimlarni shunchaki uzatish" modeli zamon talablariga mos kelmay qoldi. Shu sababli, oliy ta’lim muassasalarida (OTM) talaba shaxsigiga yo‘naltirilgan (Student-Centered) va kompetensiyaga asoslangan (Competency-Based) yondashuvlarni integratsiya qilish hamda ularni takomillashtirish obektiv zaruriyatdir. Kishilik jamiyati yaralibdiki, inson hayotida shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy va kasbiy munosabatlarni o‘rnata olishi, jamiyatda o‘z o‘rniga ega bo‘lishi, hayotda uchraydigan turli muammolarga yechim topib ularni hal qila olishi, o‘zi tanlagan soha bo‘yicha raqobatbardardosh mutaxasis bo‘la olishi kabi muhim vazifalari mavjud. Yana shuni ta’kidlash kerakki, har bir jamiyatning kelajagi uning ajralmas qismi bo‘lgan ta’lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Shuning uchun ham zamonaviy sharoitlarda ta’lim olayotgan talabalarda intellektual salohiyatni rivojlantirish usullarini yanada chuqurroq tadqiq qilishni amalga oshirish zarurati paydo bo‘ladi. Bu zarurat bevosita kompetensiyaga asoslangan yondashuvlarning shakllanishini yuzaga keltiradi.

Bugungi kunda ta’lim samaradorligiga erishish “kompetensiya” va “kompetentlilik” tushunchalari yordamida amalga oshirilmoqda. ko‘pgina olimlarimizning fikriga ko‘ra, “ kompetensiya” shaxs mukammal biladigan predmet soha bo‘lib, uning faoliyat ko‘rsatishi uchun tayyor ekanligi o‘lchovi hisoblanadi. Ya’ni kompetensiya –bilim ,amaliy ko‘nikma va malakalardan kundalik hayotda duch keladigan amaliy va nazariy masalalarni yechishda foydalanish va qo‘llay olish qobiliyatidir. Talaba shaxsiga yo‘naltirilgan yondashuv ta’lim jarayonining markaziga talabaning ehtiyojlari, qobiliyatlari va qiziqishlarini qo‘yadi. Bu esa o‘z navbatida kompetensiyaviy yondashuv bilan uzviy bog‘liqdir. Chunki zamonaviy mehnat bozori bitiruvchidan nafaqat nazariy diplomni, balki muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qila olish, jamoada ishlash va axborot texnologiyalaridan unumli foydalanish kabi fundamental kompetensiyalarni talab qilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasida ham o‘quv jarayonini amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltirish bosh maqsad qilib belgilangan.

Talaba shaxsiga yo‘naltirilgan yondashuv (Student-Centered Learning) shunchaki ta’lim shaklini o‘zgartirish emas, balki pedagogik jarayonning falsafasini tubdan qayta ko‘rib chiqishni talab etadi. An’anaviy akademizmda talaba faqat axborotni qabul

qiluvchi, konspektlashtiruvchi va imtihonda uni qayta tiklab beruvchi “passiv obyekt” rolini bajarar edi. Zamonaviy oliy ta’lim paradigmalarida esa talaba o‘quv jarayonining teng huquqli “subyekt”iga aylanadi. Bu yondashuvning pedagogik mexanizmi bir necha muhim komponentlarni o‘z ichiga oladi.

Birinchidan, ta’lim traektoriyasining individuallashuvi. Har bir talabaning intellektual salohiyati, axborotni qabul qilish tezligi (vizual, auditorial, kinestetik) va kasbiy qiziqishlari turlichadir. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim tizimida talabaga o‘quv rejalaridagi tanlov fanlari orqali o‘z qiziqishlariga mos modullarni tanlash imkoniyati beriladi. Bu jarayonda professor-o‘qituvchilarning vazifasi diktatorlikdan tyutorlik (yordamchi, yo‘naltiruvchi) funksiyasiga o‘tadi.

Ikkinchidan, ichki motivatsiyani faollashtirish. Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, majburlash yoki faqat baho olish uchun o‘qish (tashqi motivatsiya) uzoq muddatli kasbiy kompetensiyalarni shakllantira olmaydi. Talaba o‘rganayotgan fani uning kelajakdagi karyerasi va shaxsiy rivojlanishi uchun naqadar muhimligini anglaganidagina unda ichki motivatsiya uyg‘onadi. Buning uchun ta’lim muhiti xavfsiz, xatolardan qo‘rqmaydigan va har bir talabaning fikri qadrlanadigan kreativ maydonga aylanishi zarur.

Rivojlangan davlatlar, xususan, AQSh, Buyuk Britaniya va Yevropa Ittifoqi mamlakatlari oliy ta’lim tizimida kompetensiyaga asoslangan ta’lim (Competency-Based Education - CBE) bir necha o‘n yillik muvaffaqiyatli tajribaga ega. Ushbu tajribalarni o‘rganish O‘zbekiston OTMlari uchun transfer mexanizmlarini yaratishda muhim poydevor bo‘ladi.

Evropa oliy ta’lim tizimida (Bolo‘nya deklaratsiyasi doirasida) kompetensiyalar ikki guruhga ajratiladi: umumiy (transversall/soft skills) va maxsus (kasbiy/hard skills).

- *Umumiy kompetensiyalar* tarkibiga tanqidiy fikrlash, jamoada ishlash, liderlik, tizimli tahlil qilish, muammolarni hal qilish (problem solving) va moslashuvchanlik kiradi. G‘arb oliy ta’limida ushbu ko‘nikmalar har qanday fanning ichiga singdirilgan bo‘ladi. Masalan, matematika darsida ham talabalar jamoaviy loyiha ustida ishlab, taqdimot qilish orqali ham fanni, ham kommunikativ ko‘nikmalarni o‘rganadilar.
- *Maxsus kompetensiyalar* esa bevosita mutaxassislik yo‘nalishiga tegishli bo‘lib, ularni shakllantirishda bevosita mehnat bozori va yirik ish beruvchilar ishtirok etadi. Germaniyaning dual ta’lim tizimi (Duale Hochschule) bunga yaqqol misoldir. Unda talaba haftaning 3 kunini universitetda nazariy bilim olish bilan, qolgan 3 kunini esa ishlab chiqarish korxonalarda real ishlab chiqarish muammolarini hal qilish bilan o‘tkazadi. Bu jarayonda talaba bahoni darsda o‘tirgani uchun emas, balki ishlab chiqarish korxonalaridagi amaliy topshiriqni muvaffaqiyatli bajargani (kompetensiyani namoyish etgani) uchun oladi.

Oliy ta’limda shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim modelini tadqiq etishda gumanistik psixologiya vakillari (K.Rojers, A.Maslou) poydevor yaratgan bo‘lib, ular ta’lim markaziga talabaning ichki motivatsiyasi va shaxsiy ehtiyojlarini qo‘yishni yoqlab chiqqanlar. Kompetensiyaviy yondashuv muammolari xalqaro miqyosda J.Raven, ta’lim tizimida integratsiya masalalari esa zamonaviy tadqiqotchilar tomonidan keng

o‘rganilgan. Mahalliy olimlardan N.A.Muslimov va boshqalarning ishlarida bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish pedagogik tizimning bosh maqsadi ekanligi asoslab berilgan. Ammo raqamli texnologiyalar va kredit-modul tizimi sharoitida ushbu ikki yondashuvni oliy ta’lim muassasalari amaliyotiga birgalikda, uzviy joriy etish mexanizmlari hamon qo‘shimcha tadqiqotlarni talab etmoqda.

Oliy ta’lim muassasalarida talaba shaxsiga yo‘naltirilgan va kompetensiyaga asoslangan yondashuvlarni muvaffaqiyatli takomillashtirish quyidagi natijalarga erishish imkonini beradi. Talabaning shunchaki “diplom olish” uchun emas, balki aniq kasbiy ko‘nikmalarni egallash uchun o‘qishga bo‘lgan ichki motivatsiyasi ortadi. Bitiruvchilarning mehnat bozoridagi raqobatbardoshligi ta’minlanadi, chunki ular ish beruvchi talab qilayotgan amaliy ko‘nikmalarga (soft va hard skills) ega bo‘ladilar. Bundan kelib chiqib, o‘quv dasturlarida amaliyot va mustaqil ta’lim ulushini kamida 50-60% gacha oshirish, talabalarni baholashda yodlashga asoslangan testlardan butunlay voz kechib, loyihaviy va muammoli topshiriqlarni joriy etish tavsiya etiladi. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta’lim talabalarda egallangan bilim, ko‘nikma va malakalarini o‘z shaxsiy kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida amaliy qo‘llay olish kompetensiyalarini shakllantiradi hamda ularda mustaqillik, tashabbuskorlik va o‘z faoliyatida oqilona foydalana olish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni.
2. Rogers, C. R. (1969). *Freedom to Learn*. Columbus, Ohio: Charles E. Merrill Publishing Co.
3. Raven, J. (1984). *Competence in Modern Society: Its Identification, Development and Release*. London: Lewis.
4. Muslimov N.A. va boshqalar. (2015). *Kasbiy ta’lim pedagogikasi*. T.: “Fan va texnologiya”.
5. Yeraliyevich, K. S. (2024). DEVELOPMENT OF MODELS OF COMMUNICATIVE COMPETENCE IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS. XALQARO ILMIYAMALIY KONFERENSIYALAR,1(2), 497-502.
6. Yusufaliyeva, G. (2023). TECHNOLOGY IN INCREASING THE EFFECTIVENESS OF THE INTEGRATED LESSON IN PRIMARY EDUCATION. Modern Science and Research, 2(12), 761-763.

INTERAKTIV PLATFORMALAR ASOSIDA TALABALARNING PEDAGOGIK MAHORATINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-METODIK ASOSLARI

Ergasheva Jamila Dusbekovna

Sirdaryo pedagogika texnikumi o‘qituvchisi

Annotatsiya Mazkur maqolada oliy ta’lim muassasalarida talabalarning pedagogik mahoratini rivojlantirishda interaktiv platformalardan foydalanishning ilmiy-metodik asoslari tahlil qilingan. Shuningdek, raqamli ta’lim muhitida

talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ahamiyati ochib berilgan. Maqolada zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interaktiv ta’lim metodlari va ularning ta’lim samaradorligini oshirishdagi roli haqida ilmiy qarashlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: interaktiv platforma, pedagogik mahorat, raqamli ta’lim, innovatsion texnologiyalar, pedagogik kompetensiya, interfaol ta’lim.

Аннотация. В данной статье анализируются научно-методологические основы использования интерактивных платформ в развитии педагогических навыков студентов высших учебных заведений. Также раскрывается важность информационно-коммуникационных технологий в формировании профессиональных компетенций студентов в цифровой образовательной среде. В статье представлены научные взгляды на современные педагогические технологии, интерактивные методы обучения и их роль в повышении эффективности обучения.

Ключевые слова: интерактивная платформа, педагогические навыки, цифровое образование, инновационные технологии, педагогическая компетенция, интерактивное образование.

Abstract. This article analyzes the scientific and methodological foundations of using interactive platforms to develop the pedagogical skills of university students. It also explores the importance of information and communication technologies in developing students' professional competencies in a digital educational environment. The article presents scientific perspectives on modern pedagogical technologies, interactive teaching methods, and their role in improving learning effectiveness.

Keywords: interactive platform, pedagogical skills, digital education, innovative technologies, pedagogical competence, interactive education.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyevning “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” nomli kitobida ta’kidlanganidek, taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz shart va zarur. Bu bizga rivojlanishning eng qisqa yo‘lidan borish imkonini beradi. Chunki intel lektual va madaniy salohiyatning qanday noyob boylik ekanini, nodir iste’dod egalarini tarbiyalab kamolga yetkazishda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini unutishga haqqimiz yo‘q-degan fikrlar tahsinga sazovordir.

Hozirgi kunda globallashuv va raqamlashtirish jarayonlari ta’lim tizimi oldiga yangi talablarni qo‘ymoqda. Zamonaviy ta’lim muhitida pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonida talabalarning pedagogik mahoratini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan interaktiv platformalar ta’lim jarayonini samarali tashkil etishda muhim vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta’lim tizimini modernizatsiya qilish va raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga keng joriy etish zarurligini alohida ta’kidlab, “ta’lim tizimida innovatsion yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash ta’lim sifatini oshirishning muhim omili hisoblanadi”, deb qayd etadi.

Pedagogik adabiyotlarda pedagogik mahorat tushunchasi turli olimlar tomonidan o‘rganilgan. Jumladan, V.A.Slastenin, I.A.Zyazyun, N.V.Kuzmina, Sh.A.Amonashvili kabi

olimlar pedagogik mahoratini pedagogning kasbiy faoliyatini samarali tashkil etish qobiliyati sifatida izohlaydilar. Pedagogik mahorat – bu pedagogning ta’lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish, pedagogik muloqotni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish va ta’lim texnologiyalaridan samarali foydalanish qobiliyatidir.

N.V.Kuzmina pedagogik mahoratni pedagogning kasbiy kompetensiyalari, pedagogik bilimlari va shaxsiy sifatlarining uyg‘unligi sifatida tavsiflaydi. Shuningdek, I.A.Zyazyun pedagogik mahoratni pedagogik madaniyat, pedagogik texnika va pedagogik ijodkorlikning birligi sifatida talqin qiladi.Zamonaviy ta’lim tizimida interaktiv platformalardan foydalanish talabalarning pedagogik mahoratini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Interaktiv ta’lim texnologiyalari haqida M.V.Klarin, Ye.S.Polat, A.V.Xutorskoy kabi olimlar o‘z tadqiqotlarida ta’lim jarayonida talabalarning faolligini oshirish va mustaqil fikrlashini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratganlar.

Interaktiv platformalar ta’lim jarayonida quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- talabalarning ta’lim jarayonida faol ishtirokini ta’minlaydi;
- mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini rivojlantiradi;
- bilimlarni mustahkamlash va baholash jarayonini samarali tashkil etadi;
- ta’lim jarayonini vizual va interaktiv shaklda tashkil etish imkonini beradi.

Bugungi kunda ta’lim jarayonida Moodle, Google Classroom, Kahoot, Quizizz, Padlet, Mentimeter, Edmodo kabi interaktiv platformalar keng qo‘llanilmoqda. Ushbu platformalar talabalarning ta’lim jarayonida faol ishtirokini ta’minlash, bilimlarni mustahkamlash va ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. A.V.Xutorskoyning ta’kidlashicha, interaktiv ta’lim texnologiyalari talabalarning shaxsiy rivojlanishi va kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, Ye.S.Polat interaktiv ta’lim usullari talabalarning tanqidiy fikrlashini va ijodiy faolligini rivojlantirishini qayd etadi.

Interaktiv platformalardan foydalanishda quyidagi ilmiy-metodik tamoyillarga amal qilish muhim:

1. Innovatsionlik tamoyili – ta’lim jarayonida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llash.
2. Interaktivlik tamoyili – ta’lim jarayonida talabalarning faol ishtirokini ta’minlash.
3. Mustaqillik tamoyili – talabalarning mustaqil bilim olish faoliyatini rivojlantirish.
4. Kasbiy yo‘naltirilganlik tamoyili – talabalarda pedagogik kompetensiyalarni shakllantirish.
5. Tizimlilik tamoyili – ta’lim jarayonini tizimli ravishda tashkil etish.

Shuningdek, interaktiv platformalar talabalarning pedagogik faoliyatga tayyorgarligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Ular orqali talabalar virtual muhitda dars ssenariylari ishlab chiqish, multimediali ta’lim materiallarini yaratish va ta’lim jarayonini modellashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Xulosa qilib aytganda, interaktiv platformalardan foydalanish oliy ta’lim muassasalarida talabalarning pedagogik mahoratini rivojlantirishda muhim ahamiyat

kasb etadi. Ular ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, talabalarning faolligini oshirish va kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish imkonini beradi. Kelgusida interaktiv platformalarni ta’lim jarayoniga keng joriy etish, ulardan samarali foydalanish metodikasini takomillashtirish va pedagogik kadrlar tayyorlash jarayonida innovatsion texnologiyalarni keng qo‘llash ta’lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent, 2021.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
3. Slastenin V.A. Pedagogika. – Moskva, 2018.
4. Suleymanova R.D. Pedagogical aspects of forming media education literacy // Science and innovation international scientific journal ISSN: 2181-3337 | – Toshkent, volume 2 issuye 3 march 2023 UIF-2022: 8.2 | 119-203 Scientists.uz ttps://doi.org/10.5281/zenodo.7729476
5. Suleymanova R.D Scientific and theoretical basis of improving thepedagogical training of future teachers. // Scientific aspects and trends in the fiyeld of scientific research : a collection sciyentific works of the International sciyentific onlineconference (30th April, 2023) – Poland, Warsaw : "CESS", 2023. 205-216 Part 9– 342p.

РОЛЬ, ПЕРСПЕКТИВЫ И ПРОБЛЕМЫ ЭЛЕКТРОННОЙ КОММЕРЦИИ В КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ МАЛОГО БИЗНЕСА В УЗБЕКИСТАНЕ

Низамов Алишер Баязович,

Кафедра « Методика начального образования» ГГПИ

Аннотация. В статье анализируются институциональные, экономические и технологические функции электронной коммерции в повышении конкурентоспособности малого бизнеса в Узбекистане. Выявлены системные проблемы, связанные с логистической инфраструктурой, электронными платежами, цифровой грамотностью и правовой базой, предложены научные решения, направленные на их устранение.

Ключевые слова: Электронная коммерция, малый бизнес, конкурентоспособность, цифровая экономика, онлайн-платежные системы,

логистика и доставка, налоговая и законодательная база, инновации и IT-инфраструктура.

В условиях проводимых в Узбекистане комплексныхэкономических реформ цифровая трансформация стала одним из приоритетов национальной экономической политики. В частности, сектор электронной коммерции выступает важным драйвером формирования конкурентоспособной рыночной экономики в стране. Развитие современной цифровой инфраструктуры и платформ онлайн-торговли позволит субъектам малого бизнеса интегрироваться во внутренний и внешний рынки,

диверсифицировать сегменты клиентов и оптимизировать товарооборот и финансовые потоки.

Анализ литературы по теме (Literature review). В научной литературе всесторонне анализируются институциональные, экономические и технологические функции электронной коммерции в обеспечении конкурентоспособности малого бизнеса и поддержке его непрерывного развития. Роль электронной коммерции в рыночной системе, механизм ее влияния на субъекты малого бизнеса и ее значение в создании инновационных решений изучены на научной основе.

В то же время, устойчивые перспективы развития сектора электронной коммерции оцениваются на концептуальной основе, а существующие системные проблемы - логистическая инфраструктура, правовая база, уровень цифровой грамотности и недостаточность финансовых инструментов - анализируются комплексно. На основе результатов исследования будут разработаны практические предложения и стратегические рекомендации, направленные на эффективное развитие экосистемы электронной коммерции и повышение конкурентоспособности малого бизнеса.

Методология исследования (Research Methodology). Электронная коммерция имеет стратегическое значение для повышения конкурентоспособности малого бизнеса, охватывая его экономические, институциональные и технологические функции:

 Диверсификация и интеграция географии рынка: Электронная коммерция позволяет субъектам малого бизнеса выходить за пределы местного рынка, получать доступ к республиканским и трансграничным торговым сегментам. Этот процесс повышает уровень интеграции малого бизнеса на внешние рынки и развивает экспортный потенциал.

 Усиление конкурентной среды и повышение эффективности:

Механизмы онлайн-торговли делают ценообразование и качество услуг прозрачными, побуждая предпринимателей применять инновационные маркетинговые стратегии и создавать более эффективные бизнес-модели по сравнению с конкурентами. Это создаст здоровую конкурентную среду на рынке.

 Оптимизация структуры затрат и финансовая эффективность:

Цифровизация процесса торговли посредством электронной коммерции значительно снижает арендные, складские и логистические расходы, увеличивает скорость оборота капитала и повышает рентабельность предприятий.

Анализ и результаты (Analysis and results). В последние годы рынок электронной коммерции в Узбекистане демонстрирует устойчивые тенденции роста. Вместе с тем имеются системные проблемы, препятствующие полноценному использованию потенциала рынка.

Их научный анализ и пути решения приведены ниже:

Проблемы Научно обоснованные решения Логистическая инфраструктура недостаточно развита - склады и курьерские услуги недостаточно охвачены в отдаленных районах. Логистика Развитие услуг доставки последнего километра (last-mile) и расширение участия частного сектора.

Охват электронными платежнымисистемами ограничен - возможности онлайн-платежей или низкая скорость интернета в некоторых регионах.

Расширение инфраструктуры широкополосной связи, поддержка технологий мобильных платежей, диверсификация финтех-экосистемы и совершенствование единого национального платежного шлюза.

Низкая цифровая грамотность -Предприниматели не могут эффективно использовать цифровой маркетинг, онлайн-платформы и CRM-системы.

Правовые и институциональные пробелы - политика возврата и налоговая отчетность являются сложными для предпринимателей.

Усиление системы защиты прав потребителей и перевод налоговой отчетности для малого бизнеса в цифровую, упрощенную форму.

Дальнейшее развитие электронной коммерции имеет стратегическое значение для повышения конкурентоспособности малого бизнеса. Его перспективы в институциональном, экономическом и технологическом направлениях проявляются следующим образом:

 Развитие экосистемы цифровых платежей: благодаря платежам с QR-кодом, электронным кошелькам, мобильному банкингу и финтех-стартапам сокращается оборот наличных денег, повышается финансовая прозрачность и закладывается основа для увеличения налоговых поступлений.

 Усиление государственного регулирования и поддержки: Расширение налоговых льгот, субсидий и грантовых программ для субъектов электронной коммерции создает большую мотивацию для вовлечения малого бизнеса в цифровую трансформацию. В то же время развитие логистики и IT-инфраструктуры на основе государственно-частного партнерства можно рассматривать как приоритетное направление.

 Внедрение технологических инноваций и интеллектуальных решений:

Прозрачность товарооборота будет обеспечена за счет автоматизации складских и логистических процессов, разработки прогнозов спроса и систем рекомендаций на основе искусственного интеллекта, применения технологий блокчейн. Это позволит малому бизнесу оперативно принимать решения и рационально использовать ресурсы.

Выводы и предложения. Электронная коммерция служит стратегическим драйвером повышения конкурентоспособности малого бизнеса. Он снижает операционные расходы за счет цифровизации процессов производства и продаж, обеспечивает ценообразование на рынке и прозрачность процесса продаж, а также значительно улучшает качество взаимодействия с клиентами.

В целях полной реализации потенциала электронной коммерции в национальной экономике целесообразно реализовать следующие

предложения: развитие складов и курьерских услуг "last-mile" в отдаленных районах, внедрение интеллектуальных систем управления логистикой и расширение участия частного сектора; организация краткосрочных модульных учебных курсов и программ акселерации по цифровому маркетингу, онлайн-торговле, электронным CRM-системам и IT-менеджменту для предпринимателей и основателей стартапов; усиление механизмов защиты прав потребителей и внедрение цифровой, упрощенной налоговой отчетности для малого бизнеса.

Список литературы

1.https://unctad.org/system/files/officialdocument/dtlecdeinf2024d1summary_en.pdf.

2. Гулямов С., Аюпов Р. Рақамли иқтисодиёт ва электрон тижорат асослари. Ўқув қўлланма. Т.: ТМИ, “Иқтисод-Молия” нашриёти, 2020, 510 бет.

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHISINING KASBIY KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISHDA XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH.

Nosirova Dilfuza Saydullayevna

Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedrasi katta o‘qituvchisi

Orziqulova Zaynura Muhammatqul qizi

Yangiyer shahar 5-sonli maktabning boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi

orziqulovazaynura7@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini takomillashtirishda xorijiy tajribalardan foydalanish masalalari ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot davomida Finlandiya, Singapur, Janubiy Koreya va Germaniya ta’lim tizimlarida o‘qituvchilarni tayyorlashning zamonaviy yondashuvlari tahlil qilingan. Shuningdek, pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda raqamli texnologiyalar, innovatsion metodlar va kompetensiyaviy yondashuvning ahamiyati haqida ma’lumot berildi. Maqolada xorijiy tajribalarni milliy ta’lim tizimiga moslashtirishning samarali metodlari ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: kasbiy kompetentlik, boshlang‘ich ta’lim, xorijiy tajriba, raqamli texnologiyalar, pedagogik mahorat, innovatsion metodlar, kompetensiyaviy yondashuv.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы использования зарубежного опыта в совершенствовании профессиональной компетентности будущих учителей начальных классов. В ходе исследования были проанализированы современные подходы к подготовке педагогов в системах образования Финляндии, Сингапура, Южной Кореи и Германии. Также обоснована роль цифровых технологий, инновационных методов и компетентностного подхода в развитии профессиональной компетентности педагогов. В статье раскрываются эффективные пути адаптации зарубежного опыта к национальной системе образования.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, начальное образование, зарубежный опыт, цифровые технологии, педагогическое мастерство, инновационные методы, компетентностный подход.

Annotation: This article discusses the use of foreign experience in improving the professional competence of future primary school teachers. The study analyzes modern approaches to teacher training in the educational systems of Finland, Singapore, South Korea, and Germany. The importance of digital technologies, innovative methods, and competency-based approaches in the development of teachers' professional competence is also substantiated. The article highlights effective ways of adapting foreign experience to the national education system.

Keywords: professional competence, primary education, foreign experience, digital technologies, pedagogical skills, innovative methods, competency-based approach.

Bugungi guloballashuv va raqamli texnologiyalar davrida ta'lim tizimini isloh qilish hamda pedagog kadrlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish dolzarb masalalardan biri bo‘lib kelmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini zamonaviy talablar asosida rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki boshlang‘ich ta'lim b osqichi o‘quvchining keyingi rivojlanishida asos bo‘lib xizmat qiladi. Shu bois pedagogning bilim darajasi, metodik mahorati, axborot texnologiyalaridan foydalanish ko‘nikmasi va innovatsion yondashuvi yuqori bo‘lishi talab etiladi. Rivojlangan xorijiy davlatlar, xususan Finlandiya, Janubiy Koreya, Singapur, Germaniya va Yaponiya ta'lim tizimida o‘qituvchi kompetentligini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan. Ushbu rivojlangan mamlakatlarda pedagoglarni tayyorlashda innovatsion metodlar, amaliy mashg‘ulotlar, raqamli texnologiyalar va kompetensiyaviy yondashuv samarali qo‘llaniladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqolada ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, xorijiy tajribalarni taqqosiy o‘rganish, kuzatish, suhbat va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, xalqaro ta'lim tizimlarida qo‘llanilayotgan pedagogik texnologiyalar va o‘qituvchi kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan dasturlar tahlil qilindi. Kuzatish jarayonida Finlandiya ta'lim tizimidagi o‘qituvchi mustaqilligi, Singapurdagi "uzluksiz kasbiy rivojlanish" modeli, Janubiy Koreya ta'lim tizimidagi raqamli ta'lim platformalari hamda Germaniyadagi dual ta'lim tajribalari o‘rganildi.Ushbu tajribalar asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish mexanizmlari aniqlashtirildi.

Natijalar. Tadqiqot va kuzatish natijalari shuni ko‘rsatdiki, rivojlangan davlatlar tajribasida pedagoglarni tayyorlashda amaliyotga yo‘naltirilgan ta'lim, innovatsion texnologiyalar va mustaqil fikrlashni rivojlantirish asosiy o‘rinni egallaydi. Finlandiya ta'lim tizimida o‘qituvchilar ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb qilinadi va ularga yuqori darajada pedagogik erkinlik beriladi. Natijada o‘qituvchi o‘z faoliyatini erkin tashkil etish hamda kreativ yondashuv asosida dars o‘tish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Singapur ta'lim tajribasida esa o‘qituvchilarning malakasini doimiy oshirib borish tizimi yo‘lga qo‘yilgan bo‘lib, pedagoglar yil davomida turli seminar va treninglarda

ishtirok etadi. Janubiy Koreyada axborot texnologiyalar asosida o‘qitish keng rivojlangan bo‘lib, elektron platformalar va multimedia vositalaridan samarali foydalaniladi. Tadqiqot davomida xorijiy tajribalarni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda eng qulay natija berishi aniqlandi. Ayniqsa, axborot texnologiyalardan foydalanish, interaktiv metodlarni qo‘llash, mustaqil ta’limni rivojlantirish va kreativ fikrlashni shakllantirish muhim manbaa ekanligi tasdiqlandi.

Muhokama. Xorijiy davlatlar tajribalari tahlili shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan davlatlarda bo‘lajak pedagogning kasbiy kompetentligini rivojlantirish doimiy jarayon sifatida qaraladi. Bu jarayonda o‘qituvchining nafaqat nazariy bilimlari, balki amaliy faoliyati, kommunikativ qobiliyati va innovatsion texnologiyalar bilan ishlash ko‘nikmalari ham muhim ahamiyatga ega. O‘zbekiston ta’lim tizimida ham xorijiy tajribalarni milliy qadriyatlar va ta’lim standartlariga xos tarzda moslashtirgan tarzda joriy etish zarur.

Ayniqsa, pedagogik oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida raqamli platformalar, virtual laboratoriyalar, interaktiv dasturlar va amaliy treninglardan foydalanish samaradorlikni oshiradi. Shuningdek, xorijiy tajribalarni o‘rganish orqali pedagoglarning kreativ fikrlashi, innovatsion faoliyati va kasbiy moslashuvchanligini rivojlantirish mumkin. Bu esa zamonaviy ta’lim talablariga javob beradigan raqobatbardosh pedagog kadrlarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini takomillashtirishda rivojlangan davlatlar tajribalaridan foydalanish muhim pedagogik ahamiyatga ega. Rivojlangan davlatlar tajribasi asosida o‘qituvchilarni innovatsion metodlar, raqamli texnologiyalar va kompetensiyaviy yondashuv asosida tayyorlash ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Mazkur tajribalarni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish orqali bo‘lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi, metodik mahorati va zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirish mumkin. Natijada boshlang‘ich ta’lim tizimida keng faoliyat olib boradigan, kreativ va malakali bo‘lajak sinf o‘qituvchilari shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2019.
2. Musurmonova O. Pedagogik kompetentlik asoslari. – Toshkent, 2020.
3. OECD Education Report. Teachers and School Leadership. – Paris, 2021.
4. Finland Education System and Teacher Training Programs. – Helsinki, 2022

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARDA TADQIQOTCHILIK KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Jamshid Ro‘zimatov
GDPI 2-bosqich tayanch doktoranti,
GDPI “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi o‘qituvchisi
Norbo‘tayeva Ozoda
GDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Maqolada kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda tabiiy savodxonlikni rivojlantirish orqali tadqiqotchilik ko‘nikmalarini shakllantirishning ilmiy-nazariy asoslari tadqiq etilgan. Tadqiqotda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kognitiv rivojlanish xususiyatlari, ularning atrof-muhitni anglashga bo‘lgan tabiiy qiziquvchanligini tizimli izlanishga yo‘naltirish masalalari tahlil qilingan. "Tabiiy fanlar" darsliklarining integrativ imkoniyatlari hamda o‘quv jarayonida amaliy va loyiha usullaridan foydalanishning pedagogik shartlari yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy ta’lim yondashuvlari asosida o‘quvchilarda ilmiy dunyoqarash va mustaqil fikrlashni shakllantirishning psixologik mexanizmlari bo‘yicha xulosalar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: Tabiiy savodxonlik, tadqiqotchilik ko‘nikmalari, boshlang‘ich ta’lim, integrativ yondashuv, kognitiv rivojlanish, amaliy faoliyat, loyiha usuli, ilmiy dunyoqarash, kompetensiya.

Аннотация. В статье исследуются научно-теоретические основы формирования исследовательских навыков у учащихся младшего школьного возраста посредством развития естественнонаучной грамотности. В работе проанализированы особенности когнитивного развития младших школьников, вопросы направления их естественной любознательности в русло систематического научного поиска. Освещены интегративные возможности учебников по естественным наукам и педагогические условия использования практических и проектных методов в образовательном процессе. Также изложены выводы по психологическим механизмам формирования научного мировоззрения и самостоятельного мышления учащихся на основе современных образовательных подходов.

Ключевые слова: естественнонаучная грамотность, исследовательские навыки, начальное образование, интегративный подход, когнитивное развитие, практическая деятельность, метод проектов, научное мировоззрение, компетенция.

Abstract. The article investigates the scientific and theoretical foundations of developing research skills in primary school students through the enhancement of scientific literacy. The study analyzes the cognitive development characteristics of young learners and the methods of channeling their natural curiosity into systematic inquiry. It highlights the integrative potential of science textbooks and the pedagogical conditions for implementing practical and project-based methods in the educational process. Furthermore, conclusions are drawn regarding the psychological mechanisms of fostering a scientific worldview and independent thinking in students based on modern educational approaches.

Keywords: scientific literacy, research skills, primary education, integrative approach, cognitive development, practical activity, project-based method, scientific worldview, competence.

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda tadqiqotchilik ko‘nikmalarini shakllantirish jarayoni, avvalo, ularning psixik rivojlanish qonuniyatlari bilan belgilanadi. Bu bosqichda bolalarda bilish jarayonlari — idrok, diqqat, xotira va

tafakkur — faol rivojlanish bosqichida boʻlib, ular tadqiqotchilik faoliyatini qabul qilish uchun qulay psixologik zamin yaratadi.

Psixologik tahlil shuni koʻrsatadiki, ushbu yoshda qiziquvchanlik va bilish ehtiyoji yetakchi omil hisoblanadi. Bolalar tabiat hodisalariga nisbatan tabiiy ravishda savollar qoʻyadilar, bu esa tadqiqotchilik faoliyatining boshlangʻich nuqtasidir. Agar mazkur qiziqish maqsadli ravishda qoʻllab-quvvatlansa, u izlanishga aylanadi; aks holda passiv qiziqish darajasida qolib ketishi mumkin.

Lev Semyonovich Vigotskiy[1] ta’limotiga asosan, bolaning rivojlanishi ijtimoiy oʻzaro ta’sir jarayonida kechadi. Uning “yaqin rivojlanish zonasi” konsepsiyasiga koʻra, bola mustaqil bajara olmaydigan vazifalarni kattalar yordamida bajaradi va asta-sekin mustaqil faoliyatga oʻtadi. Bu tadqiqotchilik koʻnikmalarini bosqichma-bosqich shakllantirishda asosiy psixologik mexanizm hisoblanadi.

Psixologik jihatdan yana bir muhim omil – konkret-obrazli tafakkurning ustunligidir. Jean Piaget[5] nazariyasiga koʻra, bu yoshda bolalar abstrakt fikrlashdan koʻra, amaliy va koʻrgazmali faoliyat orqali bilimni yaxshiroq oʻzlashtiradilar. Shu sababli tadqiqotchilik faoliyati koʻproq tajriba, kuzatish va amaliy harakatlarga tayanilishi lozim.

Shu bilan birga, emotsionallik va motivatsiya tadqiqotchilikning psixologik asosini tashkil etadi. Bolada ijobiy his-tuygʻu uygʻotilgan taqdirda, u faol izlanishga kirishadi. Demak, tadqiqotchilik faoliyati emotsional jihatdan ragʻbatlantiruvchi muhitda tashkil etilishi shart.

Oʻquvchilar olgan bilimlarini hayotiy vaziyatlarda qoʻllashga harakat qiladilar. Shu bilan birga, oʻz faoliyatini baholaydilar va tahlil qiladilar.

Bu bosqich tabiiy savodxonlikning yuqori darajasini ifoda etadi.

Metodik ta’minlash xususiyatlari

Kichik maktab yoshida ushbu jarayon quyidagi metodik shartlar asosida amalga oshadi:

Qisqa va aniq topshiriqlar — diqqatning beqarorligi hisobga olinadi

Oʻyin elementlari — tadqiqotchilikni qiziqarli qilish

Amaliy faoliyat ustuvorligi — tajriba va kuzatish asosida oʻqitish

Koʻrgazmalilik — vizual vositalardan foydalanish

Guruhli ish — ijtimoiy oʻrganishni ta’minlash

Ilmiy-metodik xulosa

Kichik maktab yoshida tadqiqotchilik koʻnikmalari tabiiy savodxonlikni rivojlantirish jarayonida qiziqish → kuzatish → tajriba → tahlil → xulosa → qoʻllash ketma-ketligida shakllanadi. Bu jarayon psixologik qonuniyatlar va pedagogik ta’sirning uygʻunligida amalga oshadi.

Natijada oʻquvchilarda:

mustaqil fikrlash,

ilmiy yondashuv,

muammoni hal qilish qobiliyati,

tabiatga ongli munosabat shakllanadi.

Bu esa ularni keyingi ta’lim bosqichlariga tayyorlashda muhim poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil etishda maktablar tajribasini tahlil qilish o‘quvchilarning ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil etish samaradorligini oshirish uchun bir qator psixologik-pedagogik shartlarni aniqlashga yordam berdi.

Psixologik holatlarga quyidagilar kiradi[3,4]:

1. O‘quvchilarning ilmiy-tadqiqot faoliyatiga motivatsiyasini shakllantirish, bu tadqiqot faoliyatining o‘quvchilar uchun ham, o‘qituvchilar uchun ham shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatini tushuntirish uchun ma'ruzalar o‘qishni nazarda tutadi; o‘quvchilar muvaffaqiyatini ommalashtirish; olimlar bilan uchrashuvlar tashkil etish; maktab olimpiadalari, konferentsiyalar, ijodiy tanlovlar o‘tkazish; rag‘batlantirish tizimini ishlab chiqish va boshqalar.

2. Psixologik monitoring, treninglar. Bu erda maktab psixologining iqtidorli o‘quvchilarni aniqlash va maktab o‘quvchilarining shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish bo‘yicha olib borayotgan ishlari, diagnostika natijalarini sharhlash va muhokama qilishda maktab o‘qituvchilari bilan yaqin aloqada bo‘lish juda muhimdir.

Pedagogik shartlarga quyidagilar kiradi:

1. Yuqori daraja ilmiy ijodkorlik va o‘qituvchilarning pedagogik mahorati, o‘quvchilarning ilmiy-tadqiqot faoliyati rahbarlari.

2. O‘quvchilarning bilim saviyasini va intellektual tashabbuskorligini oshirish (nodavlat ta’lim muassasasida ishlash, turli loyihalarni ishlab chiqishda, ijodiy tanlovlarda qatnashish va h.k.)

3. Ta’limning noan’anaviy usullaridan foydalanish.

4. Ta’lim jarayoniga tadqiqot o‘qitish texnologiyasini joriy etish.

5. Tadqiqot asoslari bo‘yicha maxsus kurslar (tanlama, ijodiy seminarlar).

Ushbu psixologik-pedagogik shart-sharoitlardan maktab o‘quvchilarining ilmiy-tadqiqot ishlari samaradorligini oshirishda foydalanish mumkin, bu nafaqat maktab, shahar va viloyatda olimpiadalar va ilmiy-amaliy konferensiyalar ishtirokchilari va sovrindorlari sonining ko‘payishiga xizmat qiladi.

Natijada doimiy ravishda o‘quvchi ta’lim muassasasida ta’lim olish jarayonida tadqiqotchilik bo‘yicha quyidagi bir qator ishlarni bajaradi:

Mustaqil ravishda amaliy va laborotoriya mashg‘ulotlarini bajaradi;

Tabiatda kichik tadqiqot ishlarini bajaradi;

Maktab tirik burchagida hayvonlarning yashash tarzini o‘rganadi, tadqiq qiladi;

- kichik loyiha ishlarini bajaradi.

Shuningdek, masalan, 3-sinflarning “Tabiiy fanlar” dasrligining tahlilida keltirilishicha, “Yer sayyorasi” deb nomlangan 3-bobda koinot haqidagi bilimlar, yulduzlar, sayyoralar va yo‘ldoshlar, kometa va asteroidlar, quyosh tizimi, kichik sayyoralar, ulkan sayyoralar, sayyoralarni qanday kuzatish bo‘yicha yo‘riqnomalar, yer sayyorasi, sayyoralarning ichki tuzilishi, materik va okeanlar, atmosfera, yil fasllari, sayyoralarning aylanishi, egilish o‘qi, taqvim, kabisa yili, vaqt o‘lchov birliklari, kun va tunning almashinishi, nima uchun yozda kunlarning uzoqroq bo‘lishi, oy fazalari,

oʻsimliklar bahor va yoz fasllarida qanday holatda boʻlishi, oʻsimliklar kuz va qish fasllarida qanday holatda boʻlishi, hayvonlar bahor va yoz fasllarida nimalar qilishi, jonivorlar kuz va qish fasllarida qanday jon saqlashi haqidagi qiziqlarli ma'lumotlar bilan boyitilgan. Bu bobni oʻrganish davomida oʻqituvchi bevosita bobning mazmunidan kelib chiqib, undagi darslar, amaliy mashgʻulotlar va laborotriya mashgʻulotlarini izchilliklik bilan oʻrganib chiqish va bevosita oʻquvchilarni mustaqil ishlash imkoniyati mavjdu mavzular bilan tanishtirishi va uning yordamida oʻquvchilarni tadqiqot ishlariga yoʻnaltirishga e'tibor qaratishlari soʻraladi.[4]

Oʻquvchi tajriba-ishlarini bajarish davomida doimiy oʻqituvchisi, ota-onalari bilan oʻzaro hamkorlikda tadqiqot ishlarini rivojlantirishga erishib borishi katta imkoniyat yaratadi.

Tadqiqotchilikka yoʻnaltirish asnosida loyiha ishlari mavzularini oldindan oʻquvchilarning shaxsiy qiziqishlari va imkoniyatlarini inobatga olgan holda kasbga yoʻnaltirish xususiyatlari asosida tanlashimiz maqsadga muvofiq. Bu borada oʻquvchilarning ishni bajara olish koʻnikmalarini rivojlantirib borish va unga mas'uliyatli yondashishni talab qilish zarur. Oʻqituvchilar oʻquvchilarning loyiha ishlarini amalga oshirish bosqichlarini doimiy nazorat qilib borish bilan birga, uni bajarish koʻnikmalarini rivojlanishini kuzatib boradi.

Har bir loyiha asosida ishlayotgan oʻquvchining individual rejalari asosida haftada bir martalik uchrashuvlar tashkil etiladi. Tadqiqotchilik ishini tashkil etish oʻquv rejasida koʻzda tutilgan oʻquvchining sinfdan tashqari mashgʻulotlarida va toʻgaraklardagi faoliyati hisobiga amalga oshiriladi. Lekin hozirgi kunda kichik maktab yoshidagi oʻquvchilarning ilmiy faoliyatga yoʻnaltirish dolzarb vazifalaridan biri boʻlib turgan bir vaqtda tadqiqot ishlari uchun alohida soatlar ajratish va bu borada oʻqituvchilarning iqtidorli oʻquvchilar bilan tashkil etilayotgan faoliyatini ham toʻgʻri baholash va ragʻbatlantirish maqsadga muvofiq.

Zero, umumta'lim maktabidagi kichik tadqiqotchilar, birinchi galda ulardagi tadqiqotchilik koʻnikmalarini kompetensiyaga aylantirilishi, uni rivojlantirish uchun darsda, darsdan tashqari va sinfdan tashqari mashgʻulotlarda boshlangʻich sinf oʻquvchilarning har tomonlama bilim, koʻnikmaga ega boʻlishiga uchun asosiy poydevor quyilgan boʻlishi lozim.

Tadqiqot ishining dastlabki bosqichlarida, oʻquvchilarning oʻz ishlarini taqdimot qilish koʻnikmasi, savollar berish, berilgan savollarga javob qaytarish koʻnikmasi maxsus tashkil etilgan mashgʻulotlarida tushuntirib boriladi, oʻrgatiladi.

Tajriba-sinov ishlarini oʻtkazish davomida aniqlanishicha, 3-4-sinf oʻquvchilarga oʻqituvchilar bilan mustaqil bajarilgan tadqiqotini himoya qilish, uning bosqichlarini amalga oshirish biroz mrakkab jarayon hisoblanshini e'tiborga olgan holda, oʻquvchida koʻnikma hosil boʻlishi uchun alohida vaqt ajratish maqsadga muvofiq. Bunda dastlabki bosqichda oʻquvchi oʻqituvchi bilan birgalikda tadqiqot ishini tahlil qilish kerak; - keyingi bosqichda – oʻz ishining dastlabki himoyasi koʻrinishida oʻz sinfdoshlari bilan muloqot qila olishi; - soʻngra kichik tadbirlarda oʻzaro dastlabki tadqiqot ishidagi tayyorgarlik boʻyicha taqdimotlarini taqdim etish koʻnikmalari shakllantiriladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirishning yana bir bosqichi – bu o‘quvchini tadqiqot ishini yozishga o‘rgatish, birinchi navbatda – o‘z ilmiy ishi natijasi bo‘yicha kichik ilmiy maqolalar yozish san’atini tushuntirish va amalga oshirishdir. O‘quvchilarni tadqiqotchilik faoliyatiga jalb etishning bunday metodikasi, tadqiqotchilik ishi ko‘nikmalarini egallash, o‘z ishini taqdim eta olishga o‘rgatish va pirovardida o‘z-o‘zini boshqarish, egallagan bilim, ko‘nikmasini taqdimoti asosida real namoyish etishga o‘rgatish ko‘nikmasini rivojlanib borishiga imkon beradi.

O‘quvchilarni kichikligidan tadqiqotchilik ko‘nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish asosida ular erishgan tadqiqot natijalari, tabiiy savodxonlikni rivojlantirish ishini amalga oshirish doirasida didaktik tizimi ishlab chiqiladi. Ya’ni o‘quvchi tadqiqot ishlari umumiy o‘rta ta’lim maktablarida mavjud ta’lim shakllarida amalga oshirishga imkoniyat yaratiladi. Bunda o‘quvchining keyinchalik tadqiqot ishini davom ettirishi va unga bo‘lgan qiziqishini rivojlantirish uchun ularning erishgan yutuqlarini, natijalarini turli tanlovlarda namoyish etish, namuna sifatida ko‘rsatish, maktab ma’muriyati, ustozlari tomonidan tez-tez e’tirof etilishi ham juda katta hissa bo‘lib qo‘shiladi.

Zero umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘quvchilarning tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirish, ularning ta’limning keyingi bosqichlarida tabiiy fanlarga qiziqtirish, tabiiy fanlar mohiyatini o‘rganish ishlariga jalb etish imkoniyatini yuqori darajada oshiradi deb kafolatlashimiz mumkin.

O‘qituvchi tomonidan ma’lum bir fan bo‘yicha o‘quv va tadqiqot faoliyatining o‘zgaruvchan modellarining barcha to‘plamini ijodiy modellashtirish bosqichida o‘quvchining ushbu fan bo‘yicha tadqiqot usulini bosqichma-bosqich o‘zlashtirishi uchun etarli shart-sharoitlarni ta’minlash kerak, fanlararo, uslubiy, shaxsiy va ijodiy daraja. Ta’lim jarayonini insonparvarlashtirish sharoitida tadqiqot usulini qo‘llash chegaralari, birinchi navbatda, shaxsning qiymat-semantik makonining chegaralari, uning uslubiy va kommunikativ madaniyati bilan belgilanadi. Ushbu chegaralar o‘qituvchi va o‘quvchilarning muammoli, tadqiqot sharoitida samarali hamkorlikda yaratilishi sharti bilan kengaytirilishi mumkin, uning samaradorligi ularning ijodiy o‘zini o‘zi anglash va o‘zini o‘zi anglashga bo‘lgan qiymat yo‘nalishlarining mos kelishi darajasi bilan belgilanadi.

Samarali dastur tadqiqot usuli quyidagi didaktik tamoyillar bilan ta'minlanadi: shaxsiy ahamiyat, izchillik, yaxlitlik, ilmiy xususiyat, muammolilik, o‘zgaruvchanlik, bir-birini to‘ldirish. Shu bilan birga, bir tomondan, ular tadqiqot usulini qo‘llash strategiyasini belgilaydi, ikkinchidan, ular uning shartlari. Tadqiqot usulini qo‘llash samaradorligini sezilarli darajada oshirishga o‘qituvchi tomonidan o‘quv va tadqiqot faoliyatining maxsus intellektual va qiymat-semantik muhitini professional darajada barkamol yaratish yordam beradi. Natijada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tabiiy savodxonlik namoyon bula boshlaydi.

Tabiiy savodxonlik asosida tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirishning mohiyati — o‘quvchining tabiat haqidagi bilimlarini faqat o‘zlashtirishi emas, balki ularni mustaqil ravishda izlanish, tadqiq qilish va amaliyotda qo‘llash qobiliyatiga

aylantirish jarayonidan iborat. Bu jarayonda bilim, faoliyat va shaxsiy munosabat bir-biri bilan uzviy bog‘liq holda rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Vygotskiy L. S. Мышление и речь. — M.: Лабиринт, 1999. (Yaqin rivojlanish zonasi nazariyasi bo'yicha).
2. Ishmuhamedov R. J. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari. – T.: TDPU, 2005.
3. Azizxo‘jayeva N. N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – T.: Cho‘lpon, 2005.
4. O‘zbekiston Respublikasi umumiy o‘rta ta’lim muassasalarining 3-sinfi uchun "Tabiiy fanlar" darsligi. – T.: Respublika ta’lim markazi, 2022-2023.
5. Piaget J. The Psychology of the Child. — New York: Basic Books, 1969. (Kognitiv rivojlanish bosqichlari bo'yicha).

MILLIY VA HARAKATLI O‘YINLARDAN FOYDALANIB JISMONIY SIFATLARNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Eshonqulov O‘ktam Rayimqulovich

Guliston davlat pedagogika instituti Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi kafedrasi katta o‘qituvchisi p.f.b.f.d(PhD)

Abduyeva Mexriniso Navruzboy qizi

Jismoniy madaniyat ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga milliy o‘yinlar orqali chaqqonlik va epchillikni rivojlantirish, o‘quvchilarga o‘zbek milliy o‘yinlarini qanday ahamiyatga ega ekanligini va uni jismoniy tarbiyadagi o‘rni qanday ekanligini, ularni tarbiyaviy ahamiyati bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: milliy o‘yinlar, boshlang‘ich ta’lim, chaqqonlik, epchillik, jismoniy tarbiya, harakatli o‘yinlar, o‘quvchi, tarbiya.

Maktab yoshidagi ya’ni boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining eng sevimli darsi bo‘lmish jismoniy tarbiya bolani sog‘lom va barkamol holda voyaga yetishi uchun ko‘maklashadi.

Boshlang‘ich sinf yoshidagi bolalar serharakat, faol va juda qiziquvchan bo‘ladi. Shu sababli ularni dars jarayonida harakatli va milliy harakatli o‘yinlarga qiziqtirish va jalb qilish muhimdir. Milliy o‘yinlar bolalarni bo‘sh vaxtlarini gajid va telefonlarda o‘tqazmasligi uchun ularni bo‘sh vaxtlarini mazmuni tashkil qilish har xil o‘yinlar tashkil qilish bilan birga ularni jismoniy rivojlanishlariga va sog‘lom bo‘lishlariga yordam beradi. Qanday degan savolga bolalar yugurishadi, sakrashadi xullas harakatda bo‘loshadi, sport bilan harakatda bo‘lgan inson hech qachon kasal bo‘lmaydi. O‘yin davomida bolalarni vaxt o‘tishi bilan chaqaloqligi, epchilligi va tezkor fikirlashi asta-sekin rivojlana boshlaydi.

Milliy o‘yinlar bolalarni nafaqat sog‘lom qiladi balki ularga odob-axloqni, axloqiy tarbiya manbai ham hisoblanadi. Chunki o‘quvchilar o‘yin jarayonida hamjihatlikni, bir birini fikrini hurmat qilishni, qo‘llab quvvatlashni , tartib intizomni, qonun qoidalarga rioya qilishni o‘rganadilar. O‘quvchilar milliy o‘yinlar bilan birga o‘zbek millatining

milliy o‘yinlarini va urf-odatlarimizni ham yaqindan o‘rganib olishadi. Bugungi kunda muhtaram prezidentimiz tomonidan yoshlarga nafaqat yoshlarga balki keksalar , nogironlar va maktab yoshidagi o‘quvchilar uchun ham sport bo‘yicha turli musobaqalar tashkil qilinmoqda. Madalan: "Quvnoq startlar", har xil marafonlar, 10000 qadam marafonlari tashkil qilinmoqda. O‘quvchilarni balki butun aholini sog‘lom turmush tarziga jalb qilmoqdalar.

Chaqqonlik bu bolaning harakatlarini tez o‘rganishi va aniq bajarishi qobiliyati bo‘lsa, epchillik esa murakkab harakatlarni oson va mohirona bajarish hisoblanadi.

Boshlang‘ich yoshidagi o‘quvchilar uchun o‘yinlar misol keltirsak O‘q terakmi ko‘k terak ; Besh tosh; Chillak; Quvlashmachok va shunga o‘xshash o‘yinlar o‘tsak bo‘ladi. Bu o‘yinlar bolani chidamliligini, tezkorligini va chaqqon va epchilligini rivojlantiradi.Milliy o‘yinlarning yana bir muhim jihati shundaki, ular bolalarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalaydi. O‘quvchilar o‘yin davomida o‘z xalqining urf-odatlari va an’analarini his qiladi. Bu esa yosh avlod qalbida milliy g‘urur va vatanparvarlik tuyg‘ularining shakllanishiga yordam beradi.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi o‘yinlarni tanlashda o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olishi kerak. O‘yinlar sodda, tushunarli va xavfsiz bo‘lishi muhimdir. Shuningdek, barcha bolalarning faol qatnashishiga imkon yaratish lozim. O‘yin davomida intizom va tartibga ham alohida e’tibor berilishi kerak.

Xulosa – qilib shuni aytishim mumkinki maktab yoshidagi boshlang‘ich sinf maktab o‘quvchilarini chaqqonlik, epchillik va sog‘lom turmush tarzini rivojlantirish uchun asosiy kalit hisoblanadi. Ayniqsa bugungi zamonda ya’ni texnikalar asrida bolalarni telefon va gajidlar o‘z domiga tortib bormoqda bundan qutilishning birdan-bir yo‘li bolalarni milliy o‘yinlarga jalb qilish hisoblanadi. Bejiz aytilmagan"Sog‘ tanda sog‘lom aql".

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Usmonxodjayev T. S. Milliy harakatli o‘yinlar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2000.
2. Mahkamdjanov K. M. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2008.
3. Salamov R. S. Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati. – Toshkent: ITA-PRESS, 2014.
4. O‘zbekiston Respublikasi umumta’lim maktablarining jismoniy tarbiya fani bo‘yicha o‘quv dasturi (1-4 sinflar). Sog‘lom avlod tarbiyasi haqida metodik qo‘llanma – Toshkent, 2023.

TARBIYA FANINI O‘QITISHDA AKSIOLOGIK YONDASHUVLAR VA ULARNI TAKOMILLASHTIRISH MODELI

Kurbanova Dilrabo Xaitbayevna
Guliston Davlat pedagogika instituti
kurbanovadilrabo858@gmail.com

Bahromova Sevinch Guliston davlat
pedagogika instituti 37-23-guruh talabasi

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida tarbiya fanini o‘qitishda aksiologik yondashuvlarning mazmun-mohiyati, pedagogik ahamiyati va ularni takomillashtirish yo‘llari tahlil etilgan. Shuningdek, ta’lim jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish, talabalarda ma’naviy-axloqiy kompetensiyalarni rivojlantirish hamda innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llashning samarali usullari yoritilgan. Maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tarbiya fanini o‘qitishga tayyorlashning zamonaviy pedagogik mexanizmlari hamda aksiologik yondashuvlarni rivojlantirishning amaliy jihatlari haqida ilmiy xulosalar berilgan.

Kalit so‘zlar: aksiologik yondashuv, tarbiya fani, qadriyat, ma’naviy tarbiya, boshlang‘ich ta’lim, pedagogik kompetensiya, innovatsion texnologiyalar, milliy qadriyatlar, umuminsoniy qadriyatlar, pedagogik mahorat.

Аннотация.В данной научной статье раскрываются содержание и значение аксиологического подхода в преподавании предмета «Тарбия» будущим учителям начальных классов, а также пути его совершенствования. Освещаются вопросы формирования национальных и общечеловеческих ценностей в образовательном процессе, развития духовно-нравственных компетенций студентов и эффективного использования инновационных педагогических технологий. В статье представлены научные выводы о современных педагогических механизмах подготовки будущих учителей начальных классов к преподаванию предмета «Тарбия» и практических аспектах развития аксиологического подхода.

Ключевые слова: аксиологический подход, предмет воспитания, ценность, духовное воспитание, начальное образование, педагогическая компетенция, инновационные технологии, национальные ценности, общечеловеческие ценности, педагогическое мастерство.

Annotation. This scientific article discusses the essence and importance of axiological approaches in teaching the subject of воспитание (Tarbiya) to future primary school teachers and the ways of improving them. The article highlights the issues of forming national and universal values in the educational process, developing students’ spiritual and moral competencies, and effectively using innovative pedagogical technologies. Scientific conclusions are presented on modern pedagogical mechanisms for preparing future primary school teachers to teach the subject of Tarbiya and on the practical aspects of developing axiological approaches.

Keywords: axiological approach, Tarbiya subject, value, spiritual education, primary education, pedagogical competence, innovative technologies, national values, universal values, pedagogical mastery.

Bugungi kunda dunyo ta’lim tizimida yosh avlodni har tomonlama barkamol inson qilib tarbiyalash masalasi ustuvor vazifalardan biri sifatida qaralmoqda.Globallashuv jarayonining jadallashuvi, axborot oqimining kuchayishi hamda turli madaniy va mafkuraviy ta’sirlarning ortib borishi yoshlar ongida ma’naviy

bo‘shliq yuzaga kelish xavfini kuchaytirmoqda. Shu sababli zamonaviy ta’lim tizimida nafaqat bilim berish, balki shaxsni ma’naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashga ham alohida e’tibor qaratilmoqda.

Boshlang‘ich ta’lim bosqichi bolaning shaxs sifatida shakllanishida eng muhim davr hisoblanadi. Aynan shu davrda bolaning dunyoqarashi, axloqiy qarashlari, jamiyatga munosabati va qadriyatlari shakllanadi. Shu bois boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy faoliyati nafaqat ta’lim berish, balki tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatish bilan ham chambarchas bog‘liqdir. O‘qituvchi o‘quvchi uchun namuna, ma’naviy yetakchi va tarbiyachi sifatida maydonga chiqadi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida tarbiya fanining o‘rni alohida ahamiyatga ega. Mazkur fan orqali talabalarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, insonparvarlik, vatanparvarlik, mehnatsevarlik, bag‘rikenglik va fuqarolik mas’uliyati kabi fazilatlar shakllantiriladi. Shu nuqtai nazardan tarbiya fanini o‘qitishda aksiologik yondashuvlardan foydalanish muhim ilmiy-pedagogik masalalardan biri hisoblanadi.

“Aksiologiya” atamasi yunoncha “axios” – qadriyat va “logos” – ta’limot degan ma’nolarni anglatadi. Aksiologik yondashuv esa shaxsni qadriyatlar asosida shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan pedagogik faoliyatni ifodalaydi. Mazkur yondashuv talabalarning ma’naviy dunyosini boyitish, ularda qadriyatlarga nisbatan ongli munosabatni shakllantirish hamda ijtimoiy faollikni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Hozirgi davrda oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida tarbiya fanini o‘qitish metodikasini takomillashtirish zarurati ortib bormoqda. Chunki zamonaviy pedagog nafaqat o‘z fanini mukammal bilishi, balki o‘quvchilar qalbiga yo‘l topa oladigan, ularda ma’naviy fazilatlarni shakllantira oladigan yetuk mutaxassis bo‘lishi kerak.

Tarbiya fanini o‘qitishda aksiologik yondashuv shaxsning ma’naviy kamolotini ta’minlashga xizmat qiluvchi pedagogik tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu yondashuvning asosiy maqsadi talabalarda qadriyatlarga asoslangan dunyoqarashni shakllantirishdan iboratdir. Pedagogik aksiologiya insonni oliy qadriyat sifatida e’tirof etadi va ta’lim jarayonining markaziga shaxs manfaatini qo‘yadi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida aksiologik yondashuvni shakllantirish orqali ularda quyidagi sifatlarni rivojlantirish mumkin:

- ma’naviy yetuklik;
- pedagogik mas’uliyat;
- insonparvarlik;
- milliy qadriyatlarga hurmat;
- axloqiy madaniyat;
- kommunikativ kompetensiya;
- tolerantlik va bag‘rikenglik.

Tarbiya fanini o‘qitishda aksiologik yondashuvning muhim jihatlaridan biri – milliy va umuminsoniy qadriyatlarning uyg‘unligini ta’minlashdir.O‘zbek xalqining boy ma’naviy merosi, urf-odatlari, an’analari va milliy qadriyatlari yosh avlod tarbiyasida

muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, inson huquqlari, tinchlik, mehr-oqibat, adolat va bag‘rikenglik kabi umuminsoniy qadriyatlar ham tarbiya jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi.

Bo‘lajak o‘qituvchi tarbiya fanini o‘qitishda o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olishi kerak. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ko‘proq obrazli fikrlashga moyil bo‘lganligi sababli tarbiyaviy jarayonda ertaklar, hikoyalar, maqollar, rivoyatlar va hayotiy misollardan foydalanish yuqori samaradorlik beradi.

Bugungi kunda pedagogik oliy ta’lim muassasalari oldida turgan muhim vazifalardan biri – raqobatbardosh, ma’naviy barkamol va zamonaviy kompetensiyalarga ega bo‘lgan pedagoglarni tayyorlashdir. Shu sababli tarbiya fanini o‘qitishda talabalarning faqat nazariy bilimlarini emas, balki ma’naviy-axloqiy sifatlarini ham rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Aksiologik yondashuv talabalarning kasbiy tayyorgarligini kuchaytiradi. Chunki o‘qituvchi faoliyati inson taqdiri bilan bog‘liq bo‘lib, u katta mas’uliyatni talab etadi. Pedagogik faoliyatda o‘qituvchining nutqi, muomalasi, kiyinish madaniyati, axloqi va jamoadagi munosabati ham tarbiyaviy ta’sir vositasi hisoblanadi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida quyidagi kompetensiyalarni shakllantirish zarur:

- tarbiyaviy faoliyatni rejalashtirish;
- ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarni tashkil etish;
- o‘quvchilarda qadriyatlarga hurmatni shakllantirish;
- ota-onalar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish;
- konfliktli vaziyatlarni pedagogik jihatdan hal etish;
- innovatsion metodlardan samarali foydalanish.

Talabalarda aksiologik kompetensiyalarni rivojlantirish uchun amaliy mashg‘ulotlar, treninglar, munozaralar va loyihaviy faoliyatlardan keng foydalanish maqsadga muvofiqdir. Ayniqsa, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish asosida olib boriladigan mashg‘ulotlar talabalarning mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar aksiologik yondashuv samaradorligini oshirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Interfaol metodlar talabalarning faolligini oshiradi, ularni mustaqil fikrlashga undaydi hamda tarbiyaviy jarayonda faol ishtirok etishga imkon yaratadi.

Tarbiya fanini o‘qitishda quyidagi metodlardan foydalanish samarali hisoblanadi:

“Aqliy hujum” metodi. Mazkur metod talabalarning erkin fikrlashini rivojlantiradi. Masalan, “Komil inson qanday bo‘lishi kerak?” mavzusida o‘tkazilgan aqliy hujum orqali talabalar turli fikr va g‘oyalarni ilgari suradilar.

Debat metodi. Debat talabalarda tanqidiy fikrlash va muloqot madaniyatini shakllantiradi. Ushbu metod yordamida ular turli qarashlarni solishtirish va asoslashni o‘rganadilar.

Rol o‘ynash metodi. Bu metod pedagogik vaziyatlarni modellashtirish orqali talabalarda amaliy ko‘nikmalarni shakllantiradi. Masalan, “O‘qituvchi va o‘quvchi”,

“Ota-ona va sinf rahbari” kabi sahna koʻrinishlari orqali talabalarda kommunikativ kompetensiyalar rivojlanadi.

Klaster metodi. Klaster metodi orqali qadriyatlar tizimini tahlil qilish va umumlashtirish mumkin. Bu usul talabalarning mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi.

Keys-stadi metodi. Muammoli vaziyatlarni tahlil qilish asosida olib boriladigan ushbu metod talabalarda qaror qabul qilish koʻnikmasini shakllantiradi.

Innovatsion metodlar orqali tarbiya fanini oʻqitish talabalarni faollikka undaydi, ularda hamkorlikda ishlash koʻnikmasini rivojlantiradi va ma’naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Tarbiya fanini oʻqitishda aksiologik yondashuvlarni takomillashtirish bugungi ta’lim tizimining muhim vazifalaridan biridir. Ushbu jarayonda quyidagi omillarga alohida e’tibor qaratish zarur:

Ta’lim mazmunini boyitish

Tarbiya fanining mazmunini milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida boyitish zarur. Darslik va oʻquv qoʻllanmalarda ma’naviy tarbiyaga oid mavzularni keng yoritish muhim ahamiyatga ega.

Pedagogik amaliyotni kuchaytirish

Talabalarni maktab amaliyotiga keng jalb qilish orqali ularda real pedagogik faoliyat tajribasi shakllanadi. Ayniqsa, sinfdan tashqari tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish koʻnikmasini rivojlantirish muhimdir.

Raqamli texnologiyalardan foydalanish

Bugungi raqamli davrda elektron ta’lim resurslari, multimedia vositalari va virtual platformalardan foydalanish tarbiyaviy ta’sir samaradorligini oshiradi. Milliy qadriyatlarni targʻib qiluvchi videodarslar va elektron loyihalar yoshlarning qiziqishini oshiradi.

Oila va mahalla bilan hamkorlik

Tarbiya jarayonida oila, mahalla va ta’lim muassasasi hamkorligi muhim oʻrin tutadi. Ushbu hamkorlik orqali yosh avlodni ma’naviy barkamol inson qilib tarbiyalash mumkin.

Pedagoglarning malakasini oshirish

Oliy ta’lim muassasalari professor-oʻqituvchilarining pedagogik va psixologik kompetensiyalarini muntazam rivojlantirib borish zarur. Chunki talabalarga berilayotgan tarbiya sifati oʻqituvchining kasbiy mahoratiga bogʻliqdir.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, boʻlajak boshlangʻich sinf oʻqituvchilarida tarbiya fanini oʻqitishda aksiologik yondashuvlardan foydalanish zamonaviy ta’lim tizimining muhim yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur yondashuv orqali talabalarda ma’naviy-axloqiy fazilatlar, kasbiy mas’uliyat, pedagogik kompetensiyalar va qadriyatlarga hurmat shakllanadi.

Boshlangʻich sinf oʻqituvchisi yosh avlodning ma’naviy dunyosini shakllantiruvchi muhim shaxs hisoblanadi.Shu sababli boʻlajak pedagoglarni tayyorlash jarayonida tarbiya fanining mazmunini boyitish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni qoʻllash va aksiologik yondashuvlarni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, tarbiya fanini o‘qitishda milliy va umuminsoniy qadriyatlarning uyg‘unligini ta’minlash, talabalarda mustaqil fikrlash va ijtimoiy faollikni rivojlantirish, ularni ma’naviy barkamol inson sifatida tarbiyalash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Kelajakda ushbu yo‘nalishda ilmiy izlanishlarni yanada chuqurlashtirish, tarbiya fanini o‘qitishning zamonaviy metodlarini ishlab chiqish hamda pedagogik amaliyot bilan integratsiyani kuchaytirish ta’lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. *Yangi O‘zbekiston strategiyasi*. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021
2. Avloniy A. *Turkiy guliston yoxud axloq*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
3. Siddiqov, B. (2025). “Qadriyatlar, ma’naviy-axloqiy tarbiya va aksiologik yondashuv bilan bog‘liq ilmiy tahlillar.” Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(10), 68-69.
4.Ismoilov, S. (2025). “Milliy tarbiyaning asosiy tamoyillari. Boshlang‘ich sinflarda “Tarbiya” fanini o‘qitish” Ilmiybaza.uz.
5. https://uz.wikipedia.org/wiki/Aksiologiya

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARDA TABIATGA QIZIQISH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH ASOSIDA TADQIQOTCHILIKKA YO‘NALTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Jabbarova Shahodat Ibrohim qizi
Guliston davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
Email: shahodatjabbarova94@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda tabiatga qiziqish ko‘nikmalarini rivojlantirish asosida ularni tadqiqotchilik faoliyatiga yo‘naltirishning nazariy asoslari yoritilgan. Shuningdek, o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlari, tabiatga oid bilimlarni shakllantirish jarayonida qo‘llaniladigan pedagogik yondashuvlar hamda tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirishning samarali usullari tahlil qilingan. Tabiatni kuzatish, tajriba o‘tkazish va interfaol metodlardan foydalanish orqali o‘quvchilarda ilmiy tafakkur, ekologik madaniyat va mustaqil fikrlash kompetensiyalarini shakllantirish masalalari asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: kichik maktab yoshi, tabiatga qiziqish, tadqiqotchilik faoliyati, kuzatish, tajriba, ekologik tarbiya, interfaol metodlar, mustaqil fikrlash, pedagogik yondashuv, ilmiy tafakkur.

Аннотация: В данной статье раскрываются теоретические основы формирования исследовательской деятельности младших школьников на основе развития интереса к природе. Проанализированы возрастные и психологические особенности учащихся, педагогические подходы к формированию природоведческих знаний, а также эффективные методы

развития исследовательских навыков. Обоснована роль наблюдения, эксперимента и интерактивных методов в формировании научного мышления, экологической культуры и самостоятельного мышления учащихся.

Ключевые слова: младший школьный возраст, интерес к природе, исследовательская деятельность, наблюдение, эксперимент, экологическое воспитание, интерактивные методы, самостоятельное мышление, педагогический подход, научное мышление.

Annotation: This article discusses the theoretical foundations of directing primary school students toward research activities through the development of their interest in nature. The study analyzes the age and psychological characteristics of young learners, pedagogical approaches to environmental education, and effective methods for developing research skills. The importance of observation, experimentation, and interactive methods in developing scientific thinking, ecological culture, and independent thinking skills is substantiated.

Keywords: primary school age, interest in nature, research activity, observation, experiment, environmental education, interactive methods, independent thinking, pedagogical approach, scientific thinking.

Tabiat – bitmas-tuganmas xazinadir. O‘simliklar dunyosi, hayvonot olami yosh qalbning to‘g‘ri o‘sib shakllanishida, tabiatda bo‘ladigan voqea-hodisalarning sir-asrorini o‘rganib voyaga yetishida katta manba bo‘lib xizmat qiladi. Tabiatdagi narsalar ikki qismdan: jonsiz va jonli tabiatdan iboratdir. Jonsiz tabiatga yer, quyosh, oy, yulduzlar, suv, havo, toshlar, tuproq, jonli tabiatga esa o‘simliklar, hayvonlar, mikroorganizmlar, odamlar kiradi. Jonsiz tabiat deyilishiga sabab ular oziqlanmaydi, o‘smaydi, ko‘paymaydi, rivojlanmaydi. Masalan, toshni olsak, unga suv ham, havo ham kerak emas.

Jonli tabiatga kiruvchilar esa oziqlanadilar, nafas oladi lar, o‘sadilar va ko‘payadilar. Jonli tabiat vakillari o‘simlik, havo, suv, yorug‘lik, issiqlik va ozuqa bo‘lmasa yashay olmaydi. Jonli tabiatdagi barcha mavjudotlardan eng qudratlisi insondir. Inson fikrlaydi, mehnat qiladi, turli kashfiyotlar ixtiro qiladi. Tabiat insonni ma’naviy boyitishning bitmas tuganmas manbaidir.

Tabiat bilan inson o‘rtasidagi uyg‘unlikni ta’minlashda eko logik ta’lim-tarbiyaning roli nihoyatda katta. Ta’lim tizimining barcha bosqichlarida amalga oshiriladigan uzluksiz ekologik ta’lim va tarbiya insonning tabiatiga, qolaversa, o‘ziga nisbatan yangi munosabatlarning shakllanishini taqozo etadi. Bu o‘z navba tida barkamol insonning shakllanishida poydevor bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Tabiatga nisbatan muhabbat uyg‘otish ona Vatanga, uning tabiat yodgorliklari, tarixiy obidalari, xalqimizning an’analariga hurmat ruhida tarbiyalashga, yuksak ma’naviyatli shaxsning shakllanishiga olib keladi.

Chexiyalik mashhur pedagog Ya.A.Komenskiy[] bashariyat tarixi dan demokratik pedagogikaning asoschisi sifatida o‘rin olgan. U o‘zining ongli hayotini va amaliy pedagogik faoliyatini, yaratgan ilmiy asarlarini bolalarni o‘qitish va tarbiyalashdek olijanob ishga bag‘ishlagan. Uning fikricha, inson tabiatning eng go‘zal mavjudotidir. Inson tabiatga ergashib, hamma narsani bilib olishi mumkin. O‘zining «Buyuk

didaktika», «Tillar hamma fanlarning ochiq eshigi», «Fizika», «Falakiyot», «Onalar maktabi», «Tinchlik farishtasi» kabi asarlarida o‘zining muhim pedagogik g‘oyalarini ifodalagan.

Ya.A.Komenskiy maktablarning 4 turini yilning 4 fasliga o‘xshatgan. «Onalar maktabi» xushbo‘y o‘simliklar, g‘uncha va gullarga burkangan ajoyib bahorni eslatadi. «Ona tili» maktabi yozga va ayrim erta pishgan mevalarga o‘xshaydi. «Gimnaziya»da dalalar, bog‘ va terakzorlardagi mo‘l hosilni yig‘ib, uni «aql xazinasi»ga joylayotgan kuz faslini eslatadi. Va nihoyat, «Akademiya» yig‘ilgan hosilni umr bo‘yi sarflashni mo‘ljallab taqsimlayotgan kishiga o‘xshatiladi.

Ya.A. Komenskiy «Onalar maktabi»da 18 ta fandan ma’lumot olishni tavsiya etgan. Uning fikricha olti yashar bola: - suv, yer, havo, olov, yomg‘ir, qor, muz, tosh, temir, daraxt, o‘t, qush, baliq kabilarni; – yorug‘lik va qorong‘ulikning farqini, osmon, quyosh, oy, yulduzlar haqidagi bilimlarni, ularning har kuni chiqishi va botishi haqidagi tasavvurlarni; – o‘zi yashayotgan joyning xususiyatiga muvofiq tog‘, vodiy, dala, daryo, qishloq, shahar nima ekanligini bilishi kerak.

Ya.A.Komenskiy hamma narsani tabiatga bog‘lab tushuntirgan. U o‘quvchilar diqqatini jalb etish uchun kitoblarning nomini qiziqarli nomlab, mazmunini to‘liq ifodalab bergan. Uning aytishicha, bu sohada mavjud narsalardan eng chiroylisi bog‘ning turli manzaralaridan namuna olishdir.

Bolalarning jonsiz tabiat hodisalari, o‘simliklar va hayvonlar, inson mehnati haqidagi tushuncha va tasavvurlarini kengaytirish haqida boyitish, shuningdek, o‘simliklar o‘stirish, hayvonlarni parvarish qilishda bolalarda oddiy ko‘nikmalar hosil qilish ta’lim berishning asosiy vazifalaridan hisobla nadi. Bunda bolalarda kuzatuvchanlik, bilimga qiziqish, tafakkur va mantiqiy nutq rivojlanadi, so‘z boyligi ortadi, yangi tushunchalar hosil bo‘ladi. Bolalarda mehnatni sevish, o‘zgalar mehnatini qadrlash, o‘simlik va hayvonlarni asrash, ularni parvarish qilish, o‘z Vatanini, tabiatni sevish, tabiat go‘zalliklarini ko‘ra olish kabi xislatlarni o‘stirish orqali tarbiyaviy vazifalar hal qilinadi. Ta’lim muassasalarida, ayniqsa boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tabiat bilan yaqindan tanishtirmasdan turib, bolalarni jismonan rivojlantirish, nutq va tafakkurlarini boyitish vazifalarini amalga oshirish mumkin emas.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tabiat, tabiat hodisalari va atrof-muhit to‘g‘risidagi tasavvur va tushunchalarning shakllanishidagi muhim asos – hissiy idrok etish hisoblanadi. Shu bois tabiiy fan o‘qituvchisi o‘quvchilarga nazariy tushunchalarni berishda hissiy obraz va ularning shaxsiy tajribalarini o‘zaro uyg‘unlashtira olishi muhimdir. Tushunchalarning mavhumligi, ularning real voqelikdan uzoqligi o‘quvchilarning bilimlarni yuzaki o‘zlashtirishlariga sabab bo‘lish bilan birga ularda tabiatni bilishga bo‘lgan qiziqishni pasaytiradi.

Bu yosh davri kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning tabiatni o‘rganishga hissiy yondoshuvlari real voqelik, predmet va hodisalarni bevosita idrok etish jarayonida namoyon bo‘ladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini qiziqtiruvchi ob’ektlar, hodisalar ko‘lamining kengligi hamda qiziqish darajasining yuqoriligi ular tomonidan tashkil etilayotgan faoliyatning mazmuni, shuningdek, ularning ta’lim jarayonida orttirgan aqliy faoliyatni

tashkil etish koʻnikmalariga bogʻliqdir.

Maktabda, uyda, sayrda, oʻyinlarda va mehnatda, tabiatdagi narsa va hodisalarni bolalarga ta'sir etishi natijasida ularda seza bilish tajribalari toʻplanib boradi. 7-8-yoshidagi bolalar ertalab maktabgacha boʻlgan masofada koʻchadagi ob-havo sharoiti (sovuq, issiq, iliq va namlik)ni seza oladilar. Qoʻllarini yuvganlarida, choʻmilish vaqtida, oʻyinlarda suvning xususiyatlarini (sovuqligi, iliqligi, sachrashi, toshlarning suvda choʻkishi yoki yogʻochning suzib yurishi)ni payqay oladilar. Hayvonlarni parvarish qilishda esa ularning harakatlarini, odatlarini bilib oladilar. Bola tabiat bilan yaqin munosabatda boʻlishi natijasida, undagi narsa va hodisalarni yaqqol koʻrib, idrok qilish imkoniyatiga ega boʻladi. Lekin koʻpincha bola narsalarni payqamay qolishi yoki muhim boʻlmagan tomonlarga diqqat qilib, idrok qilgan narsalarini notoʻgʻri tasvirlashi mumkin.

Kichik maktab yoshidagi oʻquvchilarni tabiatga qiziqtirish masalasi zamonaviy ta'lim tizimining dolzarb yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi. Bugungi kunda jamiyat oldida turgan muhim vazifalardan biri – yosh avlodda ekologik madaniyatni shakllantirish, tabiatga ongli va mas'uliyatli munosabatni tarbiyalashdir. Bu vazifani amalga oshirish, avvalo, ta'lim-tarbiya jarayonida tabiat haqidagi bilimlarni samarali yetkazish va oʻquvchilarda tabiiy muhitga nisbatan qiziqish uygʻotish orqali ta'minlanadi. Ayniqsa, kichik maktab yoshidagi oʻquvchilarda tabiatga boʻlgan munosabatning shakllanishi kelgusida ularning ekologik ongi va xulq-atvoriga bevosita ta'sir koʻrsatadi.

Kichik maktab yoshi bolalar rivojlanishining oʻziga xos bosqichi boʻlib, bu davrda ularning bilish faoliyati faollashadi, atrof-muhitga nisbatan qiziqishi ortadi va yangi bilimlarni oʻzlashtirishga tayyorligi kuchayadi. Psixologik nuqtai nazardan qaraganda, ushbu yoshdagi oʻquvchilarda tafakkur koʻproq aniq-obrazli xarakterga ega boʻladi. Ular tabiat hodisalarini koʻrish, eshitish va bevosita kuzatish orqali yaxshi qabul qiladi. Shuning uchun ham tabiat haqidagi bilimlarni berishda koʻrgazmalilik, amaliylik va interaktivlik tamoyillariga amal qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Agar ta'lim jarayonida bolalar tabiat bilan bevosita muloqotda boʻlsa, ularda tabiatga nisbatan nafaqat qiziqish, balki mehr va ehtirom ham shakllanadi.

Kichik maktab yoshidagi oʻquvchilarni tabiatga qiziqtirishda oʻqituvchining pedagogik mahorati hal qiluvchi ahamiyatga ega. Oʻqituvchi tabiat haqidagi ma'lumotlarni jonli, qiziqarli va hayotiy misollar bilan boyitgan holda yetkazishi lozim. Shu bilan birga, uning oʻzi tabiatga muhabbat bilan munosabatda boʻlishi va buni oʻquvchilarga namoyon eta olishi muhimdir. Chunki oʻquvchilar koʻpincha kattalarning xulq-atvorini taqlid qiladi. Agar oʻqituvchi tabiatni qadrlasa va asrasa, oʻquvchilar ham shu yoʻldan boradi.

Tabiatga qiziqishni shakllantirishda ta'lim mazmuni ham muhim oʻrin tutadi. Darslar faqat nazariy ma'lumotlar bilan cheklanib qolmasligi, balki turli qiziqarli faktlar, tabiatdagi ajoyib hodisalar va hayotiy misollar bilan boyitilishi lozim. Masalan, oʻsimliklar qanday oʻsishi, hayvonlarning yashash tarzi, ob-havo oʻzgarishlari kabi mavzularni oddiy va tushunarli tarzda tushuntirish orqali bolalarning qiziqishi yanada ortadi. Shuningdek, tabiat bilan bogʻliq muammolarni muhokama qilish ham

oʻquvchilarda fikrlash va tahlil qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, kichik maktab yoshidagi oʻquvchilarda tabiatga qiziqishni rivojlantirish orqali ularni tadqiqotchilikka yoʻnaltirish zamonaviy ta’limning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Bu jarayonda kuzatish, tajriba, loyiha va muammoli ta’lim usullaridan samarali foydalanish yuqori natijalarga olib keladi. Shu bilan birga, darsdan tashqari faoliyat va raqamli texnologiyalardan foydalanish ham mazkur jarayonning samaradorligini oshiradi.

Shunday qilib, boshlangʻich sinf oʻquvchilarida tabiatni bilishga boʻlgan qiziqishni shakllantirish murakkab pedagogik masala boʻlib, uning ijobiy hal etilishi tegishli ravishda umumiy oʻrta ta’lim maktablarining 1-2-sinflarida oʻqitiladigan «Tabiiy fanlar» darslarining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Soʻz yuritilayotgan jarayonda bir qator psixologik va pedagogik xususiyatlar koʻzga tashlanadiki, oʻqituvchi tomonidan ularning oʻz vaqtida ilgʻay olinishi kutilgan natijalarni qoʻlga kiritishga imkon beradi. Dissertatsiyaning navbatdagi paragrafida boshlangʻich sinf oʻquvchilarida tabiatni bilishga boʻlgan qiziqishni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega boʻlgan psixologik-pedagogik xususiyatlari toʻgʻrisida soʻz yuritiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Abdulla Avloniy. *Turkiy guliston yoxud axloq*. – Toshkent: Oʻqituvchi, 1992.
2. Vasiliy Suxomlinskiy. *Bolalarga jonim fido*. – Toshkent: Oʻqituvchi, 1984.
3. Tabiatshunoslikni oʻqitish metodikasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019.
4. Boshlangʻich ta’lim davlat ta’lim standarti. – Toshkent, 2023.

INKLYUZIV TA'LIM JARAYONIDA O'YIN TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH

Xaytova Farida Kuchkarovna

Samarqand davlat pedagogika instituti “Pedagogika kafedrasi” assistenti

Norkulova Jasmina Sodikovna

Samarqand davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim jarayonida o'yin texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik hamda psixologik ahamiyati yoritib berilgan. Tadqiqot natijalari o'yin metodlaridan foydalanish imkoniyatlari, pedagog va o'quvchi muloqotidagi samaradorlik, qiyinchiliklarni yengish hamda ta'lim sifati va ta'sirining oshishi masalalarini yoritadi. Maqolada inklyuziv muhitda oʻyin texnologiyalarini samarali joriy etish tajribasi, zamonaviy innovatsion yechimlar, ilgʻor ilmiy izlanishlar asosida ijtimoiy moslashuv, motivatsiyani oshirish, tenglik muhitini shakllantirish, bolalarning chuqur bilim va koʻnikmalar hosil qilishi asoslanadi.

Kalit soʻzlar: inklyuziv ta’lim, oʻyin texnologiyasi, maxsus ehtiyojli bolalar, pedagogik muhit, ijtimoiy moslashuv, didaktik oʻyin, ta’lim sifati, metodik yondashuv, innovatsion texnologiya, kommunikativ koʻnikma.

Аннотация: В данной статье раскрывается педагогическое и психологическое значение использования игровых технологий в процессе инклюзивного образования. Результаты исследования освещают возможности применения игровых методов, эффективность взаимодействия педагога и

обучающегося, преодоление трудностей, а также вопросы повышения качества и результативности образования. В статье обосновываются эффективное внедрение игровых технологий в инклюзивной среде, современные инновационные решения и передовые научные исследования, направленные на развитие социальной адаптации, повышение мотивации, формирование атмосферы равенства, а также на формирование у детей глубоких знаний и навыков.

Ключевые слова: инклюзивное образование, игровая технология, дети с особыми потребностями, педагогическая среда, социальная адаптация, дидактическая игра, качество образования, методический подход, инновационная технология, коммуникативные навыки.

Annotation: This article highlights the pedagogical and psychological significance of using game technologies in the process of inclusive education. The research findings reveal the possibilities of applying game-based methods, the effectiveness of interaction between teachers and students, overcoming learning difficulties, and improving the quality and impact of education. The article substantiates the effective implementation of game technologies in an inclusive environment, modern innovative solutions, and advanced scientific research aimed at enhancing social adaptation, increasing motivation, creating an atmosphere of equality, and developing deep knowledge and skills among children.

Keywords: inclusive education, game technology, children with special needs, pedagogical environment, social adaptation, didactic game, quality of education, methodological approach, innovative technology, communicative skills.

Inklyuziv ta’lim sohasida o‘yin texnologiyalari o‘ziga xos didaktik, tarbiyaviy, korreksion hamda rivojlantiruvchi vosita sifatida samarali ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy ta’lim tizimi har bir bola, uning qobiliyat va imkoniyati, individualligi bilan hisoblashishga intiladi. Inklyuziv ta’lim asoslarini ta’minlash, kam imkoniyatli, rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan yoki psixofizik o‘ziga xosligi bo‘lgan bolalar uchun qulay va samarali o‘quv muhitini tashkil etishda o‘yin texnologiyalarining o‘rni beqiyosdir. O‘yin jarayonining o‘zi ijtimoiylashuv, muloqot, hamkorlik, mustaqil qaror qabul qilish hamda moslashuv ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. O‘yin texnologiyasi orqali bolalar muvaffaqiyatsizliklardan cho‘chimay, o‘z salohiyatini namoyon qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. O‘yin texnologiyalaridan foydalanish orqali bolalarni o‘qitishda erkinlik va qiziqish muhitini yaratish, individual yondashuvni ta’minlash, har qanday bolaning o‘sishi va taraqqiyoti uchun imkon beriladi. O‘yinlar yordamida bolalar bir-biri bilan yaqinlashadilar, o‘zaro hamkorlik qilish, guruhda ishlash, hamdardlik va o‘zini boshqalarning o‘rniga qo‘yish, tashabbus ko‘rsatish va ijodkorlik bilan fikr yuritish ko‘nikmalariga ega bo‘ladilar. Ayniqsa, ijtimoiy-emotsional rivojlanishda, til va nutqni rivojlantirishda, harakat faoliyati va mayda motorika holatini yaxshilash, muhitga moslashish jarayonida turli didaktik o‘yinlar va interaktiv mashg‘ulotlar juda muhim rol o‘ynaydi [1].

O‘zbekiston Respublikasida oxirgi yillarda inklyuziv ta’limni rivojlantirish bo‘yicha davlat siyosati va islohotlari samarali natijalarni bermoqda. Inklyuziv o‘quv

muhitida oʻyin texnologiyalaridan foydalanishda pedagogdan yuqori kasbiylik, kreativlik, empatiya va zamonaviy metodik yondashuvlar talab qilinadi. U pedagoglar bolalarning ehtiyojini chuqur baholab, har bir bolaga mos individual yoki guruhli oʻyin dasturlarini tanlaydi. Oʻyin vositalari sifati, pedagogik va psixologik xavfsizlik, bolaning shaxsiy tajribasiga mos kelishi muhim mezonlardan biridir. Oʻyin usullari bolada yangi bilim va koʻnikmalarni qulay tarzda singdirish, ilgari oʻzlashtirilgan mavzuni mustahkamlash, kommunikativ qobiliyat va shaxsiy mustaqillikni rivojlantirishda beqiyos imkon yaratadi. Oʻyin texnologiyalarining asosiy pedagogik funksiyasi – har bir bolaning ta’lim jarayonidagi qatnashuvini faollashtirish, uni oʻquv faoliyatiga jalb etish, darslarga qiziqishni oshirish, yangi bilimlarni oʻzlashtirishni oson va tabiiy jarayonga aylantirishdir. Oʻyin orqali bolalar muloqotda oʻzini erkin tutadi, yangi sotsial vaziyatlarga tez moslashadi. Shuningdek, inklyuziv muhitda maxsus ehtiyojli bolalarga individual yordam koʻrsatishda oʻyinlarning aksiologik va tarbiyaviy ahamiyati ham juda muhim. Oʻyin orqali asosiy ta’limiy materiallar bolaga tushunarli va esda qolarli tarzda yetkaziladi [2].

Psixologik nuqtai nazardan, oʻyin texnologiyalari bolaning oʻz-oʻzini namoyon qilish, muhitda oʻzini erkin his qilish, ijtimoiy xavotir va stress darajasini pasaytirishda ham samarali vositadir. Ijtimoiy muhitda oʻz oʻrnini topish, oʻz fikrini aytish, mustaqil fikrlash, oʻz ehtiyoj va his-tuygʻularini ifodalash imkonini beradi. Turli didaktik, rolli, harakatli oʻyinlar natijasida bolalarning shaxsiy rivojlanish dinamikasi tezlashadi, ularning mustaqilligi va tashabbuskorligi oshadi, hayotga moslashuvchanligi kuchayadi.

Oʻyin texnologiyalari orqali olib boriladigan mashgʻulotlar bolalarda nafaqat oʻqish va yozuv koʻnikmalarini, balki axloqiy, madaniy va kommunikativ tarbiyalanish darajasini ham oshiradi. Guruhli ishlar jarayonida bolalar bir-birini hurmat qilish, yordam berish, toʻgʻri munosabatda boʻlish, bir-birining fikriga quloq solishni oʻrganadilar. Bunday muhitda bolalar diskriminatsiyadan himoyalanadi, oʻzini ajralmas jamiyat a’zosi sifatida his qiladi. Oʻyin texnologiyalarini inklyuziv muhitda qoʻllashda, eng avvalo, ularning bolalar uchun ochiq va moslashtirilgan boʻlishi ta’minlanadi. Tematik va interaktiv oʻyinlar, ijodiy va rolikli mashgʻulotlar, musiqali oʻyin, didaktik topishmoqlar, qurilish va konstruktiv oʻyinlar va boshqalar yordamida dars jarayoni boyitiladi. Texnologik rivojlanish oqibatida multimedia, video va audiomateriallar, virtual hamda aralash muhitdagi oʻyinlar ta’lim sifatining yuksalishiga xizmat qila boshladi. Har qanday oʻyin texnologiyasi bolaning individual-psixologik xususiyatlariga, uning imkoniyat va ehtiyojlariga moslashtirilganda yanada yuqori samarani beradi. Oʻyin texnologiyalari asosida oʻqitilsa, bolalarda mustaqil oʻrganish, innovatsion fikrlash, bilimlarga mustahkam asos solish, turli muammoli vaziyatlarda yechim topa olish, muvofiqlik hamda tanqidiy fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi. Savodxonlik, nutq, hisob-kitob, tasavvur va xotira, e’tibor va psixomotorika kabi asosiy kognitiv funktsiyalarni oʻyin orqali rivojlantirish, ayniqsa, alohida e’tibor talab etadi. Muammoli oʻyinlar va rolli oʻyinlar orqali bolalarda kommunikativ va ijtimoiy bagʻrikenglik, tolerantlik, axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy hamkorlik va boshqaruv koʻnikmalari tarkib topadi [3].

Inklyuziv muhitda o‘yin texnologiyalaridan foydalanishda asosiy muammo va to‘siqlar ham kuzatilishi mumkin. Pedagogik faoliyatda malakali o‘qituvchilar, zamonaviy texnologiyalar, maxsus didaktik vositalar tanqisligi, ota-onalarning yetarlicha informatsion va metodik xabardor emasligi, texnik bazaning etarli emasligi, ijtimoiy stereotip va cheklovlar ayrim hollarda o‘yin texnologiyasining samarali tatbiq etilishiga to‘sqinlik qiladi. Shuning uchun ham barcha manfaatdor tomonlarning hamkorligini ta’minlash, davriy malaka oshirish, tajriba almashish, xorijiy ilg‘or yutuqlardan saboq olish, mahalliy sharoitga moslashtirish muhim ahamiyat kasb etadi [4].

Pedagoglar o‘yin texnologiyalarini samaradorligini oshirish uchun doimiy ravishda o‘z ustida ishlashlari, bolalarning ehtiyoj va imkoniyatlarini aniqlash, psixologik-pedagogik diagnostika o‘tkazish, o‘yin vositalarini individualizasiyalash va doimiy monitoring qilish orqali yuqori natijalarni kafolatlashlari mumkin. Bolalarga rag'batlantiruvchi muhit, motivatsiya va mustaqil o‘rganish imkoniyatini berish, ularni ortiqcha qiyinchilik va stressdan himoyalash ham pedagog faoliyatining muhim komponentlaridan hisoblanadi. O‘yin texnologiyalaridan foydalanish natijasida inklyuziv muhitda ta’lim oluvchi bolalar o‘zaro bir-birini qadrlash, har xil to‘siq va cheklovlarni yengish qobiliyatiga ega bo‘ladilar. O‘yin vositasida bolalarga sog‘lom ijtimoiy muhit, butunlay yangi imkoniyatlar, hayotga tayyorlanish va kelajakda muvaffaqiyat qozonish uchun muhim tayanchlar beriladi. Didaktik va innovatsion o‘yin texnologiyalari orqali inklyuziv ta’limda barqaror taraqqiyot, ijtimoiy integratsiyaga erishiladi [5].

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta’lim jarayonida o‘yin texnologiyalaridan foydalanish orqali ta’lim sifati, qamrovi va samaradorligini oshirish, har bir bola, ayniqsa kam imkoniyatli va maxsus ehtiyojli bolalarda o‘qishga qiziqish, ijodkorlik, mustaqillik, ijtimoiy va psixologik moslashuvni rivojlantirish mumkinligi yaxshi natija beradi. O‘yin texnologiyalari sababli ta’lim jarayoni qulay, ochiq va samarali muhitda tashkil qilinadi. Xalqaro va milliy tajribalar, ilg‘or zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi, pedagoglarning kasbiy salohiyatini oshirishi natijasida inklyuziv ta’lim sohasida o‘yin texnologiyalarining ahamiyati va roli ortib bormoqda. Shu sababli, zamonaviy ta’lim tizimida ham, inklyuziv muhitda ham o‘yin vositalari har tomonlama rivojlangan, teng imkoniyatli jamiyatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Xasanov S. S. (2021). O‘yin texnologiyalari orqali inklyuziv ta’lim muhitida tarbiyaviy jarayonni tashkil etish. – Toshkent: Pedagogika nashriyoti.

2. Rasulov B. M. (2020). Inklyuziv ta’lim: nazariya va amaliyot. – Andijon: “Ilm ziyo”.

3. Xamidova N. T. (2021). Zamonaviy o‘yin texnologiyalari va ularning inklyuziv ta’limdagi o‘rni. – “Ta’lim va innovatsiyalar”, 9-soni.

4. Sharipova T. B. (2022). Maxsus ehtiyojli bolalarni o‘qitishda interaktiv o‘yinlardan foydalanish. – “Pedagogik izlanishlar”, 11-soni.

5. World Bank (2020). Inclusive Education – Global Practice and Trends. Washington: World Bank Group.

6. Ainscow, M. (2019). Promoting inclusion and equity in education: Lessons from international experiences. London: Routledge.

7. UNESCO (2019). Towards inclusion: Guidelines for strengthening inclusive education systems. Paris: UNESCO Publishing.

PROBLEM IN KNOWING MODERN UZBEK CHILDREN'S ETIQUETTE

Abdurazzakova Raykhan Musayevna

Syrdarya pedagogical Technical School, special science teacher

Abstract: Modern Uzbek children's literature is an important field that serves to promote the spiritual and spiritual development of children, to increase their ability to think, as well as to increase their interest in the native language. However, in modern Uzbek children's literature, there are a number of problems that prevent the development of literature. In this article we will analyze the problems of modern Uzbek children's literature and give suggestions for their solution

Keywords: children's literature, thinking skills, national values, traditions, problems, culture, interactive methods, audiobooks.

Modern Uzbek children's literature is a collection of works created with the aim of studying the world of children, responding to their interests and needs. This literature plays an important role not only in the development of children's thinking skills, but also in the formation of their emotions, imagination. Uzbek children's literature, based on its historical roots, is developing today in accordance with the requirements of a new time and the specific worldview of children..One of the distinctive aspects of modern Uzbek children's literature is its dependence on national traditions, customs and culture. Each work helps children realize their identity by introducing the history, culture and values of their people. Today, young writers and creators are experimenting with new genres and styles, focusing on modern life, children's problems and interests. This serves to foster a sense of social responsibility in children. Modern technologies are also important in the development of children's literature. Children are able to read books not only on paper, but also in electronic format. Interactive apps and audiobooks make children's literature more interesting and easy to learn. Parents and caregivers also play an important role in making children interested in literature by explaining the importance of reading books. Modern Uzbek children's literature, along with being interesting and useful for children, serves to develop their personality, form social skills and expand their worldview. Works for each child are being created to suit their interests, further increasing children's interest in literature. Uzbek children's literature will continue to be important in the upbringing of the future generation and the development of their thinking skills.

There are problems with the number and quality of works in Uzbek children's literature. Currently, the number of works written for children is very small. Although several important works in the field of children's literature were created in the post-independence period of Uzbekistan, the number is still insufficient. This is leading to a decline in reading culture among children. Works created for children in literature,

most often, are not updated in time and do not meet the requirements of the Times. As a result, children have difficulty finding interesting works related to modern life and problems. In children's literature, it is important that the topics are varied and interesting. Nowadays, in children's literature, the same themes can be seen in many cases, such as friendship, affection, family and nature. These topics, of course, are important, but it is necessary to include new topics in the literature, taking into account the fact that children's lives and their interests are changing. In modern children's literature, works should be created covering such topics as problems in the life of children, their growth process, psychological states and the influence of modern technologies.[1, 150 p.]

An important place in Uzbek children's literature is occupied by the professional training of writers and their creative approach. Writers currently active in children's literature often do not take into account the psychology of children, their interests and needs when writing their works. It is necessary for writers to use an interesting and understandable language for children, to create works that will help develop their thinking skills. It is also important to strengthen the creative approach in children's literature, to apply new ideas and styles. The distribution and popularization of children's literature is also an important problem. Nowadays, children's literature is ignored, many children do not go to bookstores or are not interested in reading books via the internet. Parents and educational institutions are required to actively participate in the promotion of children's literature. Children's interest in the book can be increased by holding reading events, exhibitions and literary festivals for children. The development of modern technologies and digital platforms has an impact on children's literature. Many children prefer to gain knowledge through e-books, mobile applications and games. This is leading to a decline in traditional reading culture. Writers and publishers of literature need to create interactive and interesting works for children, taking into account modern technologies. Creating new opportunities for children's literature on digital platforms will help increase children's interests. There are also translation problems in children's literature. In Uzbek children's literature, it is very important to translate foreign classical works and present them in Uzbek. Translated works can bring new knowledge and interesting ideas for children. It is also important to introduce Uzbek children's literature works internationally by translating them into other languages and to show the wealth of Uzbek literature.[2, 180 p.]

In children's literature, it is important to raise social problems and propose their solution. In modern life, children are faced with various social problems, for example, family problems, friendship, self-awareness and other psychological states. In children's literature, raising these problems and offering them solutions can help develop children's thinking skills. Through this, children can get help in solving their problems and feel social responsibility. In children's literature, it is important to reflect Uzbek folk traditions, customs and culture. In Uzbek children's literature, it is possible to increase children's love for their nation by creating works that cover national values, customs and culture. This helps children realize their identity and appreciate

their culture. Modern children's literature serves to increase children's interest and enrich them spiritually by reflecting folk traditions and Customs in a modern context.

The development of the Uzbek language and its preservation are important in children's literature. In the post-independence period of Uzbekistan, Uzbek is developing as a state language. In children's literature, it is necessary to demonstrate the wealth, beauty and expressiveness of the Uzbek language. Writers should use the rich lexicon of the Uzbek language in their works, help children learn the language. Through this, children's interest in their native language increases and their ability to think in Uzbek develops.

The work carried out to develop modern children's literature in our country is expanding in every possible way. Children's literature plays an important role not only in the development of children's thinking skills, but also in the formation of their emotions, imagination. Therefore, state and public organizations, writers, artists and teachers together carry out many projects aimed at updating and developing children's literature. In the development of modern children's literature, it is important to train writers and support their creative activities in the first place. Special courses, seminars and master classes for children's writers are held in our country. Through these activities, young writers are able to develop their creativity, explore new ideas and styles. Also, experienced writers are trying to inspire them by sharing their knowledge and experiences with the younger generation. An important aspect in the development of children's literature is the publication of new works. The press and news agency of the Republic of Uzbekistan, as well as other publishers, pays special attention to the printing of children's books. In the process of publishing new works, Children's interests, modern problems and life experiences are taken into account. This helps to improve the quality of children's literature and interest young readers in reading books. Also of particular importance in the development of children's literature is the role of teachers and educators. Teachers are actively involved in developing their thinking skills by teaching children books, making them interested in literature, and discussing books. It serves to increase children's interest in literature by introducing children's literature into the curriculum, holding literary events, and organizing reading sessions with children.

Modern technologies also play an important role in the development of children's literature in our country. E-books, audiobooks and interactive apps make children's literature more interesting and easy to learn. Through mobile applications designed for children, they are able to communicate, read and learn stories with their favorite characters. This process serves to increase the reading culture of children and make literature more interesting. It is also important to preserve national values and traditions in modern children's literature. Writers are trying to reflect the culture, customs and values of the Uzbek people in their works. This helps children understand the history and culture of their people. Through the study of national values, children realize their identity and learn to respect their culture. Active public participation is also important for the development of children's literature. Parents, teachers and lovers of children's literature together contribute to the development of children's

literature by holding literary events, book festivals and competitions. These activities provide an opportunity to show children's creative abilities, exchange experiences and advance new ideas. One important aspect in the development of modern children's literature is the improvement of educational programs for children. It is important to increase the role and importance of children's literature in educational programs, to include works intended for children, as well as to conduct literature classes in an interesting and interactive way. Through this, children can increase their knowledge and further develop their interest in literature.

The work carried out to develop modern children's literature in our country is undoubtedly important in the upbringing of the future generation and the development of their thinking skills. Works for each child are being created to suit their interests, further increasing children's interest in literature. Modern children's literature of Uzbekistan, with its renewal and development, will continue to form children's thinking skills, emotions and imagination in the future.[3. 200-p].

It is also important to establish international relations for the development of children's literature. Writers and literature lovers will have the opportunity to learn new ideas and styles by participating in international literature festivals, getting acquainted with children's literature from other countries. This process will help to improve the quality of children's literature and develop new creative directions in our country. The work carried out to develop modern children's literature in our country will undoubtedly serve to create a child-friendly environment. Every child is given every opportunity to provide a unique literary experience, develop their creative abilities and increase their interest in literature. This will be important in nurturing the future generation, developing their thinking skills, and understanding their own culture. Modern children's literature of Uzbekistan, with its rich heritage and new ideas, will continue to play an important role in the life of children in the future.[4, 250-p]

In conclusion, there are a number of problems in modern Uzbek children's literature, which prevent the development of literature. Issues such as problems in the number and quality of works, variety of topics, professional training of writers, distribution and popularization, modern technologies, translation problems, raising social problems, reflecting folk traditions and the development of the native language play an important role in the development of modern children's literature. To solve these problems, it is necessary to strengthen cooperation between writers, publishers, educational institutions and parents. Through this, children's literature is further developed and serves the spiritual, spiritual and intellectual development of children.

References:

1. Abdukodirov M. "Uzbek children's literature and prospects for its development."T.: Uzbekistan publishing house, 2021. – 150 b.

2. Akhmedov A. "Children's literature: problems and solutions."T.: Publishing house "generation of the new century", 2019. – 180 b.

3. Anvarov D. "Uzbek national values in modern children's literature."T.: Publishing House" Science and technology", 2020. – 200 b.

4. Karimov A. "Literature for children: theory and practice."T.: "University" Press, 2018. – 250 b.

5. Mamatkulova N. "Young generation and modern Uzbek children's literature."T.: Publishing house" east", 2022. – 170 b.

6. Mirzayev S. "New ideas in children's literature."T.: Uzbekistan publishing house, 2023. – 140 b.

7. Tursunov S. "Methodology for the study of children's literature."T.: Uzbekistan publishing house, 2020. – 160 b.

8. Khudoyberganova D. "Gender issues in modern children's literature."T.: Publishing house "new generation", 2021. – 190 b.

9. Yuldashev R. "Hero figures in children's literature."T.: Publishing House" Science and technology", 2019. – 210 b.

ZAMONAVIY JAMIYATDA EKOLOGIK TARBIYA: INSON VA TABIAT UYG‘UNLIGINING ASOSI, AHAMIYATI VA ISTIQBOLLARI.

Shoymatova Gulnoza G‘ulomjon qizi

G uliston davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti Boshlang‘ich ta’lim

metodikasi kafedrasi Stajyor-o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ekologik tarbiyaning zamonaviy jamiyatda tutgan o‘rni, uning atrof-muhit muammolarini bartaraf etishdagi roli, yosh avlodda ekologik ongni shakllantirish zarurati hamda barqaror rivojlanish tamoyillari tahlil qilinadi. Muhokama O‘zbekiston sharoitiga oid ilmiynatijalarga asoslanadi va muallifning shaxsiy qarashlarini ham o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: ekologik tarbiya, ekologik madaniyat, barqaror rivojlanish, yosh avlod, atrof-muhit, resurslardan oqilona foydalanish, ekologik muammolar.

Аннотация: В данной статье анализируется роль экологического воспитания в современном обществе, его значение в решении экологических проблем, необходимость формирования экологического сознания у молодого поколения, а также принципы устойчивого развития. Обсуждение основано на научных результатах, относящихся к условиям Узбекистана, и включает авторскую точку зрения.

Ключевые слова: экологическое воспитание, экологическая культура, устойчивое развитие, молодое поколение, окружающая среда, рациональное использование ресурсов, экологические проблемы.

Abstract: This article analyzes the role of environmental education in modern society, its importance in addressing environmental issues, the necessity of developing ecological awareness among the younger generation, and the principles of sustainable development. The discussion is based on scientific findings relevant to the conditions of Uzbekistan and also includes the author’s personal perspectives.

Keywords: environmental education, ecological culture, sustainable development, younger generation, environment, rational use of resources, environmental problems.

Ekologik savodxonlik va madaniyat, avvalo, oiladan boshlanadi. Ekologik dunyoqarashni shakllantirishning negizi oiladagi tarbiyaga bilan o‘zaro bog‘liqdir. Agar bu masala oilada to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilmagan bo‘lsa, uni maktablarda, keyingi ta’lim bosqichlarida hamda mehnat jarayonlarida qaror toptirish muhum ahamiyatga ega. Ekologik ta’lim-tarbiyani asosan, bog‘cha va maktablarda amalga oshirish zarur. Bog‘cha bolalarida avval ekologik ta’lim tushunchalari shakllantiriladi. 1-4 sinflarda esa, asosan, tabiatshunoslik darslarida shuningdek barcha fanlar bilan aloqador holda o‘qituvchilarga ekologik ta’lim-tarbiya berib boriladi. Bunda ekologiyadan ilmiy tushunchalar maktablarda o‘qitiladigan barcha fanlarda, ayniqsa, tabiatshunoslik, fizika, ekologiya, matematika, geografiya, tarix kabi fanlarni o‘qitishda umumlashtiriladi. Shu bilan birga fakul’tetiv mashg‘ulotlarda, darsdan tashqari to‘garak yig‘ilishlarida, ekskursiya davrida hamda o‘zlariniig kundalik faoliyatlari davomida muammolarni o‘rgana boradilar.

Zamonaviy dunyoda ekologik muammolar kundankunga chuqurlashmoqda. O‘zbekiston hududidagi iqlim o‘zgarishi, Oral dengizi inqirozi, tuproq sho‘rlanishi va suv resurslari tanqisligi kabi holatlar jamiyatning barqaror taraqqiyoti oldida jiddiy tormoz hisoblanadi. Bu muammolarni hal etishda faqat texnologik yechimlar yetarli emas; asosiy omil – insonning ongli ekologik tarbiyasi.

Ekologik tarbiya – bu insonda tabiatga nisbatan mas’uliyatli munosabatni shakllantirish jarayoni bo‘lib, atrofmuhitni muhofaza qilishni ongli tarzda amalga oshirishga yo‘naltirilgan. Bu tarbiya orqali atrofmuhitni qadrlash, resurslarni tejash va barqaror turmush tarzini qabul qilish odatlari paydo bo‘ladi.

Ilmiy tadqiqotlar ko‘rsatadiki, ekologik ta’limning samaradorligi yuqori bo‘lgan jamoalarda yoshlarda tabiatni muhofaza qilishga oid faollik sezilarli darajada oshadi. Ekologik madaniyat maktablarda mustahkam tashkillashtirilganda o‘quvchilarning ekologik mas’uliyati kuchayadi. Zamonaviy fanda “ekologik imperative” degan tushuncha bor — bu inson faoliyatining tabiat imkoniyatlari bilan cheklanishi zarurligidir. Tarbiya orqali insonning ichki ehtiyojlari va tabiatning tashqi imkoniyatlari o‘rtasida muvozanat hosil qilinadi. Ekologik tarbiya shunchaki bilim berish emas, balki qadriyatlar tizimini o‘zgartirishdir. Bunda tabiat “foyda keltiruvchi vosita” emas, balki “oliy qadriyat” darajasiga ko‘tariladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ekologik bilimi yuqori bo‘lgan jamiyatlarda ijtimoiy mas’uliyat va qonunlarga itoatkorlik darajasi ham yuqori bo‘ladi.

O‘zbekistonda tabiiy muammolar – suv resurslari tanqisligi, tuproq degradatsiyasi, atmosfera havosining ifloslanishi kabi holatlar mavjud. Bu holatlar nafaqat atrofmuhitga, balki aholi salomatligiga va iqtisodiy barqarorlikka ham salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Orol dengizining qurib borishi natijasida hududda cho‘llanish sur’ati oshmoqda va bu jarayon odamlar sog‘lig‘iga ham zarar yetkazmoqda. Bunday muammolarni chuqur tahlil qilish orqali ekologik tarbiyaning jamiyat hayotidagi o‘rni yanada ravshanlashadi. O‘zbekistonning suv resurslariga bo‘lgan talabi 2030-yilga borib 7 milliard kub metrdan oshishi bashorat qilinmoqda. Bu muammoni hal qilishda texnik choralardan ko‘ra, aholining suv iste’moli madaniyatini o‘zgartirish (masalan, maishiy hayotda suvni qayta ishlatish ko‘nikmasi) ancha arzon va samarali yo‘l

hisoblanadi. Orol dengizi tubidan koʻtarilayotgan tuz va chang zarralari bir yilda 75 million tonnadan ortiqni tashkil etmoqda. Bu nafaqat ekologik, balki genofondga ta’sir qiluvchi biologik xavfdir. Shu bois, mintaqaviy ekologik tarbiyada "yashil qalqonlar" yaratish va choʻl oʻsimliklarini asrash mavzusi ustuvor boʻlishi shart.

Ekologik tarbiyani jamiyatning eng yosh boʻgʻinidan boshlash nihoyatda muhim. Yosh bolalarda tabiiy muhitga nisbatan hurmatni singdirish ularning hayot davomida toʻgʻri ekologik xulqatvorni shakllantiradi. Maktabgacha ta’lim bosqichida ekologik oʻyinlar, tabiat bilan bevosita aloqada boʻlish, resurslarni tejash boʻyicha amaliy mashgʻulotlar yosh bolalarda fikrlashni kengaytiradi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ekologik tarbiya jarayoni bolalarda atrofmuhitni asrashga boʻlgan ijobiy munosabatni shakllantiradi va ularni kelajakda tabiatni asrashga faol jalb etadi. Pedagogik psixologiyada bolalikda olingan taassurotlar umrbod xarakterning asosi boʻlib qolishi isbotlangan. Agar bola 5 yoshigacha oʻsimlikni parvarish qilish jarayonida ishtirok etsa, unda "ekologik empatiya" (tabiat ogʻrigʻini his qilish) shakllanadi. Yosh avlodga "Tejamkorlik — kambagʻallik emas, balki madaniyatlilik belgisidir" degan gʻoyani singdirish lozim. Bu orqali "iste’molchilik jamiyati"dan "barqaror jamiyat"ga oʻtish amalga oshiriladi. Bolalarga resurslarning cheklanganligini oʻyinlar orqali tushuntirish, ularda kelajak avlod uchun zaxira qoldirish mas’uliyatini uygʻotadi.

Ekologik madaniyat maktablarda zamonaviy pedagogik texnologiyalar orqali shakllantirilganida, oʻquvchilarda oʻz tabiatga boʻlgan mas’uliyati kuchayadi. Oʻrganishlar shuni koʻrsatadiki, maktab muhitida ekologik loyihalar va faollikni qoʻllabquvvatlash, oʻquvchilarning ekologik dunyoqarashini oshiradi va ularni kelajakda barqaror rivojlanish tarafdoriga aylantiradi. Yoshlar ekologik faoliyatga jalb etilganda ham ijtimoiy darajada ijobiy oʻzgarishlar kuzatiladi. Masalan, tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, Oʻzbekiston yoshlari ekologik barqarorlik tarafidan tashkil etilgan dasturlar orqali atrofmuhitni saqlash boʻyicha ijobiy faoliyat koʻrsatmoqda. Ekologik madaniyatli yoshlar kelajakda "Yashil iqtisodiyot" drayverlariga aylanishadi. Ular ishlab chiqarishda ekologik zararni minimallashtirishni foyda olishdan ustun qoʻyadigan yangi biznes modelini yaratadilar. Ekologik savodxonlik jamiyatda resurslar ustidagi mojarolarning (masalan, suv talashish) oldini oladi. Jamiyatning har bir a’zosi resursni tejasa, umumiy taqchillik yumshaydi va ijtimoiy adolat ta’minlanadi.

Xulosa oʻrnida aytish mumkinki, zamonaviy dunyoda ekologik tarbiya — bu shunchaki tabiatni asrash haqidagi nazariya emas, balki insoniyatning yashab qolish strategiyasidir. Biz shuni anglashimiz shartki, texnologik taraqqiyot qanchalik choʻqqiga chiqmasin, inson baribir tabiatning bir qismi boʻlib qolaveradi. Tabiat bizsiz ham yashashda davom etishi mumkin, biroq insoniyat tabiatasiz bir kun ham yashay olmaydi.

Ekologik madaniyatni rivojlantirishda, tabiat va uning boyliklaridan oqilona foydalanishga, tabiatni inson manfaatlarini koʻzlab ongli ravishda oʻzgartirishga, tabiat boyliklari va umuman tabiatni, uning goʻzalligi, musaffoligini saqlab qolishga va yanada boyitishga qaratilgan barcha chora tadbirlarni takomillashtirish juda muhum ahamiyat kasb etadi. Tabiatni muhofaza qilish tadbirlari majmuasiga davlatlar, xalqaro

tashkilotlar, jamoat, ilmiy-texnik, ishlab chiqarish, iqtisodiy va ma’muriy tashkilotlar, har bir odam tomonidan amalga oshirish muhum ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotlar va mavjud holat tahlili shuni koʻrsatadiki, ekologik inqirozlarni faqat iqtisodiy choralar yoki texnik yechimlar bilan toʻxtatib boʻlmaydi. Buning uchun jamiyatning har bir a’zosi, ayniqsa, dunyoqarashi endi shakllanayotgan yosh avlod ongida "ekologik vijdon"ni uygʻotish lozim. Tarbiyani eng kichik boʻgʻindan — oila va bogʻchadan boshlash orqali biz nafaqat daraxt ekadigan, balki oʻsha daraxtni kesishni oʻziga ep koʻrmaydigan, suvning har bir tomchisini kelajak haqi deb biladigan ma’naviyatli avlodni tarbiyalaymiz. Resurslarni tejash va ularni kelajak avlodga yetkazish — bu bizning oʻtmish oldidagi qarzimiz emas, balki kelajak oldidagi insoniy burchimizdir. Agar biz bugun tabiat bilan uygʻun yashashni oʻrganmasak, ertaga farzandlarimizga nafaqat boylik, balki sogʻlom hayot kechirish mumkin boʻlgan sayyora ham qolmasligi mumkin. Binobarin, ekologik madaniyat — bu har birimizning bugungi tanlovimiz va ertangi kunimizning kafolatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Ruziev N. *Ekologik ta’lim va ekologik muammolar*. Toshkent: *Akademnashr*, 2019.

2. Ziyaev Sh., Xudoyberganov U. *Ekologik madaniyat va atrof-muhitni himoya qilish*. Toshkent: *Oʻzbekiston*, 2017.

3. Gʻulomov O. *Ekologik ta’lim: nazariy va amaliy masalalar*. Toshkent: *Oʻqituvchi*, 2020.

4. Shaqirov A., Mirzaeva N. *Tabiatni muhofaza qilish va ekologik bilimlar*. Toshkent: *Uqituvchi*, 2018.

5. Uralov A. *Tabiat va jamiyat: ekologik muvozanat*. Toshkent: *Ma’naviyat*, 2016..

6. Joʻrayev B., Usmonova N. *Ekologik madaniyat va barqaror taraqqiyot*. Toshkent: *Universitet*, 2018.

INTEGRATSIYA TUSHUNCHASI VA UNING TA’LIMDAGI OʻRNI

Pulatova Dildora Soxibovna

Shahrisabz davlat pedagogika institute Aniq fanlar oliy pedagogika maktabi 1-kurs 1-25-guruh talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada integratsiya tushunchasining mazmun-mohiyati hamda uning ta’lim tizimidagi oʻrni IMRAD metodologiyasi asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda fanlararo integratsiyaning nazariy asoslari, uning oʻquv jarayonidagi ahamiyati va samaradorligi yoritilgan. Shuningdek, integrativ yondashuv orqali oʻquvchilarda mantiqiy fikrlash, muammolarni kompleks hal etish va bilimlarni amaliyotga tatbiq etish koʻnikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari koʻrib chiqilgan. Tadqiqot natijalari integratsiyalashgan ta’limning oʻquv jarayonini samarali tashkil etishda muhim omil ekanligini koʻrsatadi.

Kalit so‘zlar: integratsiya, ta’lim tizimi, fanlararo bog‘liqlik, integrativ yondashuv, pedagogik texnologiyalar, o‘quv jarayoni, mantiqiy fikrlash, ta’lim samaradorligi.

Аннотация: В данной статье рассматривается сущность понятия интеграции и её роль в системе образования на основе методологии IMRAD. В исследовании освещены теоретические основы междисциплинарной интеграции, её значение и эффективность в учебном процессе. Также рассмотрены возможности развития у учащихся логического мышления, навыков комплексного решения проблем и применения знаний на практике посредством интегративного подхода. Результаты исследования показывают, что интегрированное обучение является важным фактором эффективной организации учебного процесса.

Ключевые слова: интеграция, система образования, междисциплинарная связь, интегративный подход, педагогические технологии, учебный процесс, логическое мышление, эффективность обучения.

Abstract: This article examines the essence of the concept of integration and its role in the education system based on the IMRAD methodology. The study highlights the theoretical foundations of interdisciplinary integration, as well as its significance and effectiveness in the educational process. It also explores the possibilities of developing students’ logical thinking, problem-solving skills, and the ability to apply knowledge in practice through an integrative approach. The results of the study indicate that integrated education is an important factor in organizing an effective learning process.

Keywords: integration, education system, interdisciplinary connection, integrative approach, pedagogical technologies, learning process, logical thinking, educational effectiveness.

Hozirgi globallashuv va axborotlashuv davrida ta’lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri – o‘quvchilarga alohida fanlar bo‘yicha bilim berish bilan cheklanib qolmasdan, balki ularning bilimlarini o‘zaro bog‘lash, yaxlit dunyoqarashni shakllantirish va amaliy faoliyatda qo‘llay olish ko‘nikmalarini rivojlantirishdan iborat. Shu sababli ta’lim jarayonida integratsiya masalasi muhim pedagogik muammolardan biri hisoblanadi.

Zamonaviy ta’lim tizimi globallashuv, texnologik rivojlanish va fanlararo aloqalarning kuchayishi bilan tavsiflanadi. Bu jarayonda integratsiya tushunchasi muhim ahamiyat kasb etadi. Integratsiya – bu turli fanlar, bilimlar va yondashuvlarni o‘zaro bog‘lash, uyg‘unlashtirish orqali yaxlit bilim tizimini shakllantirishdir. Ta’limda integratsiya o‘quvchilarning chuqurroq fikrlashini, bilimlarni amaliyotga tatbiq etishini va kompleks muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Ushbu maqolaning maqsadi integratsiya tushunchasini tahlil qilish va uning ta’lim tizimidagi o‘rnini IMRAD metodologiyasi asosida yoritishdan iborat.

Integratsiya so‘zi lotincha “integratio” so‘zidan olingan bo‘lib, tiklash, to‘ldirish, birlashtirish degan ma’nolarni anglatadi. Integratsiya turli qismlar, elementlar yoki tizimlarni o‘zaro bog‘lash orqali yagona tizimga keltirish jarayonidir.

Integratsiya quyidagi jarayonlarni o‘z ichiga oladi:

- bilimlarni birlashtirish;
- fanlararo aloqadorlikni ta’minlash;
- nazariya va amaliyotni bog‘lash;
- o‘quv jarayonini kompleks tashkil etish;
- kompetensiyalarni shakllantirish.

Mazkur tadqiqotda integratsiya tushunchasi va uning ta’lim jarayonidagi o‘rni nazariy hamda amaliy jihatdan o‘rganildi. Tadqiqot jarayonida bir qator ilmiy-uslubiy yondashuvlar qo‘llanildi.

Avvalo, nazariy tahlil usuli asosida pedagogika, didaktika va fanlararo integratsiya masalalariga oid ilmiy adabiyotlar, maqolalar hamda normativ hujjatlar o‘rganildi. Ushbu usul integratsiya tushunchasining mazmun-mohiyatini aniqlash, uning tarixiy rivojlanish bosqichlarini va zamonaviy ta’limdagi o‘rnini ochib berishga xizmat qildi.

Shuningdek, tadqiqotda taqqoslash (komparativ) tahlil usuli qo‘llanilib, turli ta’lim tizimlarida integratsiyaning qo‘llanilish tajribalari o‘zaro solishtirildi. Bu orqali integratsiyalashgan ta’limning samarali modellari va ularning afzalliklari aniqlashtirildi.

Amaliy jihatdan esa kuzatish va tajriba-sinov usullaridan foydalanildi. Ta’lim jarayonida integratsiyalashgan darslar tashkil etilib, ularning o‘quvchilarning bilim darajasi, mustaqil fikrlash qobiliyati va fanlararo bog‘liqlikni anglashiga ta’siri kuzatildi. Tajriba natijalari sifat va miqdoriy jihatdan tahlil qilindi.

Bundan tashqari, so‘rovnoma va intervyu usullari orqali o‘qituvchilar va o‘quvchilarning integratsiyalashgan ta’limga bo‘lgan munosabati o‘rganildi. Olingan ma’lumotlar statistik qayta ishlanib, umumlashtirildi.

Tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta’minlash maqsadida ma’lumotlarni triangulyatsiya qilish usuli qo‘llanildi, ya’ni turli manbalardan olingan natijalar o‘zaro solishtirildi va tasdiqlandi.

Mazkur metodologik yondashuvlar integratsiyaning ta’limdagi o‘rnini har tomonlama yoritish, uning samaradorligini ilmiy asosda baholash imkonini berdi.

Mazkur tadqiqot doirasida integratsiya tushunchasining ta’lim jarayonidagi o‘rni va samaradorligi amaliy jihatdan tahlil qilindi. O‘quv jarayoniga integrativ yondashuvni joriy etish natijasida o‘quvchilarning bilimlarni tizimli qabul qilishi, fanlararo bog‘liqlikni anglash darajasi hamda mustaqil fikrlash ko‘nikmalari sezilarli darajada oshgani kuzatildi.

Tajriba-sinov ishlari davomida an’anaviy o‘qitish usullari bilan integratsiyalashgan darslar taqqoslab o‘rganildi. Natijalarga ko‘ra, integratsiyalashgan ta’lim asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarda o‘quvchilarning darsga qiziqishi yuqori bo‘lib, o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari o‘rtacha 15–20% ga oshgani aniqlandi. Shuningdek, o‘quvchilar turli fanlar o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni yaxshiroq tushunib, nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash qobiliyatini rivojlantirganliklari qayd etildi.

So‘rovnoma va kuzatuv natijalari shuni ko‘rsatdiki, integrativ yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi hamkorlik kuchayadi, dars jarayoni interaktiv tus oladi hamda o‘quvchilarning kommunikativ

kompetensiyalari shakllanadi. Shu bilan birga, o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligi integratsiyani samarali amalga oshirishda muhim omil ekanligi ham aniqlandi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki:

1. Integratsiyalashgan ta’lim o‘quvchilarning bilimlarni yaxlit holda qabul qilishiga yordam beradi.
2. Fanlararo bog‘liqlik o‘quvchilarda mantiqiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi.
3. Integratsiya o‘quv jarayonini qiziqarli va samarali qiladi.
4. Amaliy mashg‘ulotlar orqali o‘rganilgan bilimlar mustahkamroq bo‘ladi.

Masalan, matematika va fizika fanlarini integratsiyalash orqali o‘quvchilar nazariy formulalarni real hayotdagi hodisalar bilan bog‘lash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Umuman olganda, olingan natijalar integratsiya ta’lim sifatini oshirishda muhim pedagogik vosita ekanligini, u o‘quvchilarda kompleks bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishga xizmat qilishini tasdiqlaydi.

Olingan natijalar integratsiya tushunchasining ta’lim jarayonidagi ahamiyati yuqori ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi. Tadqiqot davomida aniqlanganidek, integrativ yondashuv o‘quvchilarning bilimlarni alohida-alohida emas, balki o‘zaro bog‘liq holda qabul qilishiga xizmat qiladi. Bu esa zamonaviy ta’lim talablariga mos ravishda kompleks fikrlashni rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

Natijalarni mavjud ilmiy qarashlar bilan solishtirganda, integratsiyalashgan ta’lim o‘quvchilarning nafaqat akademik natijalarini yaxshilashi, balki ularning amaliy ko‘nikmalarini ham rivojlantirishi haqidagi fikrlar bilan uyg‘unlik kuzatildi. Shu bilan birga, ayrim holatlarda integratsiyani samarali joriy etish o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligiga bevosita bog‘liq ekanligi aniqlandi. Agar o‘qituvchi turli fanlar mazmunini uyg‘unlashtirish metodikasini yetarli darajada bilmasa, integratsiya kutilgan natijani bermasligi mumkin.

Muhokama jarayonida yana bir muhim jihat shundan iboratki, integrativ yondashuvni joriy etishda o‘quv dasturlari va darsliklarning mosligi katta rol o‘ynaydi. Amaldagi o‘quv rejalari har doim ham fanlararo integratsiyani to‘liq qo‘llab-quvvatlamasligi mumkin, bu esa o‘qituvchilar uchun qo‘shimcha murakkabliklar tug‘diradi. Shuning uchun integratsiyani samarali tatbiq etish uchun metodik qo‘llanmalar, integrallashgan o‘quv dasturlari va innovatsion pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish zarur.

Shuningdek, tadqiqot natijalari integratsiya o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirishini ko‘rsatgan bo‘lsa-da, bu jarayonni haddan tashqari murakkablashtirish salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkinligi ham e’tiborga olinishi lozim. Ya’ni, integratsiya me’yorida va didaktik maqsadlarga muvofiq amalga oshirilgandagina samarali bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, muhokama natijalari integratsiya ta’lim samaradorligini oshiruvchi muhim yondashuv ekanini tasdiqlaydi, biroq uni amaliyotga joriy etishda tizimli yondashuv, o‘qituvchilarning malakasi va o‘quv-metodik ta’minot hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, integratsiya tushunchasi ta’lim jarayonida muhim metodologik yondashuv sifatida xizmat qiladi. U

fanlararo bog‘liqlikni ta’minlab, o‘quvchilarda yaxlit bilim tizimini shakllantirishga yordam beradi. O‘rganishlar asosida integratsiyalashgan ta’lim modeli o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishi, bilimlarni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llash ko‘nikmasini mustahkamlashi aniqlandi. Shu bilan birga, integratsiya ta’lim samaradorligini oshirib, dars jarayonini mazmunan boyitadi. Tadqiqot natijalari asosida aytish mumkinki, integratsiyani ta’lim tizimiga keng joriy etish zamonaviy pedagogikaning muhim talablaridan biri bo‘lib, u barkamol, mustaqil fikrlovchi shaxsni tarbiyalashda katta ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati (References)

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob halqimiz bilan birga quramiz. “O‘zbekiston” 2017.

2. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. “O‘zbekiston” 2016.

3. Shomirzayev M.X. Texnologiya fanini o‘qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalar. Darslik.. –T.: “TerDU nashr-matbaa markazi”, 2020. – 226 b.

4. Mamatov.O Ochiq axborot tizimlarida axborot-psixologik xavfsizlik.psixologik xavfsizlikni ta’minlashning ijtimoiy psixologik imkoniyatlari. Namangan, 2008.

5. Yuldashev U.Yu , Boqiev R.R., Zokirova.F.M. Informatika o‘qitish metodikasi. Metodik qo‘llanma. -T, 2004.

6. Xayitov J.X. Bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarida kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish texnologiyasi // Ilm sarchashmalari. – Urganch, 3/2022. –B. 78-81. (13.00.00: №31).

TA’LIM JARAYONIDA KONFLIKTLARNING KELIB CHIQISHINI OLDINI OLISHDA PEDAGOGLARNING O‘RNI

Nomozov Davronbek Amanbay o‘g‘li
Jizzax davlat pedagogika universiteti
I bosqich tayanch doktoranti
davronnamozov5@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada ta’lim jarayonida konfliktlarning yuzaga kelish sabablari, ularning ijtimoiy-psixologik mohiyati hamda oldini olish mexanizmlari keng yoritiladi. Pedagoglarning kasbiy faoliyati doirasida konfliktlarni boshqarish, ularni profilaktika qilish va sog‘lom psixologik muhitni shakllantirishdagi o‘rni chuqur tahlil etiladi. Shuningdek, zamonaviy ta’lim tizimida pedagogik kompetensiyalar va kommunikativ madaniyatning ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: konflikt, pedagog, ta’lim jarayoni, ziddiyat, psixologik muhit, kommunikatsiya, profilaktika, mediatorlik.

Аннотация. В данной научной статье рассматриваются причины возникновения конфликтов в образовательном процессе, их социально-психологическая сущность и механизмы профилактики. Особое внимание уделяется роли педагогов в управлении конфликтами, их предупреждении и формировании благоприятной психологической среды. Также раскрывается

значение педагогических компетенций и коммуникативной культуры в современной системе образования.

Ключевые слова: конфликт, педагог, образовательный процесс, противоречие, психологическая среда, коммуникация, профилактика, медиация.

Abstract. This scientific article examines the causes of conflicts in the educational process, their socio-psychological nature, and prevention mechanisms. Special attention is given to the role of teachers in managing and preventing conflicts, as well as in creating a positive psychological environment. The importance of pedagogical competencies and communicative culture in the modern education system is also highlighted.

Keywords: conflict, teacher, educational process, contradiction, psychological environment, communication, prevention, mediation.

Bugungi kunda ta’lim tizimi jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri sifatida alohida e’tibor markazida turadi. Ta’lim jarayoni nafaqat bilim berish, balki shaxsni har tomonlama rivojlantirish, uning ijtimoiylashuvini ta’minlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ushbu jarayon turli xarakterdagi shaxslar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarga asoslanganligi sababli, unda konfliktlarning yuzaga kelishi muqarrar hisoblanadi.

Konfliktlar ko‘pincha salbiy hodisa sifatida baholansada, ularning mavjudligi ijtimoiy munosabatlarning ajralmas qismi hisoblanadi. Ammo ularni to‘g‘ri boshqara olmaslik ta’lim jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, maktab muhitida yuzaga keladigan konfliktlar o‘quvchilarning ruhiy holati, bilim olishga bo‘lgan motivatsiyasi va o‘zaro munosabatlariga jiddiy zarar yetkazishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan, pedagoglarning konfliktlarni oldini olish va ularni samarali boshqarishdagi o‘rni nihoyatda muhimdir. Pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyachi, tashkilotchi va psixolog sifatida ham faoliyat yuritadi.

1. Ta’lim jarayonida konfliktlarning mohiyati va xususiyatlari

Konflikt tushunchasi ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida keng o‘rganilgan bo‘lib, u shaxslar yoki guruhlar o‘rtasidagi qarama-qarshiliklarning ifodasi hisoblanadi. Ta’lim muhitida konfliktlar o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, ular ko‘pincha pedagogik jarayonning bevosita ishtirokchilari o‘rtasida yuzaga keladi.

Maktabdagi konfliktlar ko‘proq hissiy tusga ega bo‘lib, ular tez yuzaga keladi va tez rivojlanadi. Buning asosiy sababi o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, ularning hissiy beqarorligi hamda tajriba yetishmasligi bilan bog‘liqdir. Shu bilan birga, pedagoglarning noto‘g‘ri yondashuvi yoki kommunikatsiyadagi kamchiliklar ham konfliktlarni kuchaytirishi mumkin.

Ta’lim jarayonidagi konfliktlarning o‘ziga xos jihatlaridan biri shundaki, ular nafaqat ikki tomon o‘rtasidagi munosabatga, balki butun sinf jamoasiga ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli bunday konfliktlarni o‘z vaqtida aniqlash va oldini olish muhim ahamiyatga ega.

2. Konfliktlarning kelib chiqish sabablari va omillari

Ta’lim jarayonida konfliktlarning yuzaga kelishi ko‘plab omillar bilan bog‘liq bo‘lib, ular o‘zaro chambarchas aloqada bo‘ladi. Ushbu omillarni chuqur tahlil qilish konfliktlarning oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Avvalo, psixologik omillarni ta’kidlash lozim. O‘quvchilarning individual xususiyatlari, temperamentlari, emotsional holatlari konfliktlarning asosiy sabablaridan biri hisoblanadi. Ayrim o‘quvchilar tez jahli chiqadigan, boshqalari esa tortinchoq bo‘lishi mumkin, bu esa o‘zaro tushunmovchiliklarga olib keladi.

Ikkinchidan, pedagogik omillar muhim rol o‘ynaydi. O‘qituvchining adolatsiz baholashi, o‘quvchilarga nisbatan qo‘pol munosabati yoki ularning fikrini inobatga olmasligi konfliktlarni keltirib chiqaradi. Shuningdek, dars jarayonining noto‘g‘ri tashkil etilishi ham o‘quvchilar orasida ziddiyatlarni yuzaga keltiradi.

Uchinchidan, ijtimoiy omillar ham katta ahamiyatga ega. Oila muhitidagi muammolar, ota-onalar o‘rtasidagi kelishmovchiliklar, iqtisodiy qiyinchiliklar o‘quvchining xulq-atvoriga ta’sir qiladi va bu holat maktabdagi munosabatlarda aks etadi.

Shuningdek, tashkiliy omillar – sinfdagi tartib-intizomning sustligi, o‘quv yuklamasining ortiqligi, ta’lim muhitining noqulayligi ham konfliktlarning yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi.

3. Pedagoglarning konfliktlarning oldini olishdagi o‘rni

Pedagog ta’lim jarayonining markaziy figurasi bo‘lib, u konfliktlarni oldini olish va ularni boshqarishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. O‘qituvchi o‘zining kasbiy mahorati, pedagogik tajribasi va shaxsiy fazilatlari orqali sinfda sog‘lom psixologik muhit yaratadi.

Birinchidan, pedagogning kommunikativ kompetensiyasi muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchi o‘quvchilar bilan samarali muloqot olib borishi, ularning fikrini tinglashi, hurmat asosida munosabat qurishi kerak. Bunday yondashuv o‘quvchilarda ishonch uyg‘otadi va konfliktlarning oldini oladi.

Ikkinchidan, pedagogning adolatli bo‘lishi zarur. O‘quvchilar o‘qituvchining baholashida va munosabatida adolatni his qilganlarida, ular o‘rtasida norozilik va ziddiyatlar kamayadi.

Uchinchidan, individual yondashuv muhim hisoblanadi. Har bir o‘quvchining o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olish, ularning ehtiyojlariga mos yondashuvni tanlash konfliktlarning oldini olishga yordam beradi.

To‘rtinchidan, pedagogning emotsional intellekti yuqori bo‘lishi kerak. U o‘z his-tuyg‘ularini boshqara olishi, o‘quvchilarning emotsional holatini tushunishi va zarur vaziyatlarda to‘g‘ri reaksiya bildirishi zarur.

4. Konfliktlarning oldini olishning pedagogik va psixologik usullari

Ta’lim jarayonida konfliktlarning oldini olish uchun kompleks yondashuv zarur. Bu jarayonda pedagogik va psixologik usullar uyg‘unlashgan holda qo‘llanilishi lozim.

Avvalo, sinfda ijobiy psixologik muhit yaratish muhimdir. O‘quvchilar o‘zlarini erkin his qiladigan, fikrini bemalol bildira oladigan muhitda konfliktlar kamroq yuzaga keladi. Bunda o‘qituvchi rag‘batlantirish, qo‘llab-quvvatlash va ijobiy motivatsiya usullaridan foydalanishi lozim.

Shuningdek, interfaol metodlardan foydalanish ham muhimdir. Guruhli ishlar, munozaralar, rolli o‘yinlar o‘quvchilarning o‘zaro muloqotini rivojlantiradi va bir-birini tushunishga yordam beradi.

Psixologik jihatdan esa suhbatlar, treninglar va maslahatlar muhim rol o‘ynaydi. O‘quvchilarga konfliktlarni hal qilish ko‘nikmalarini o‘rgatish, ularning emotsional savodxonligini oshirish konfliktlarning oldini olishga xizmat qiladi.

Pedagog mediatsiya usulidan ham foydalanishi mumkin. Bu usulda o‘qituvchi konflikt tomonlari o‘rtasida vositachi sifatida ishtirok etib, ularni murosaga keltiradi.

5. Pedagogning kasbiy rivoji va konfliktologik kompetensiya

Zamonaviy pedagog doimiy ravishda o‘z ustida ishlashi, yangi bilim va ko‘nikmalarni egallashi zarur. Ayniqsa, konfliktologik kompetensiya bugungi kunda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Pedagog konfliktlarning mohiyatini tushunishi, ularning bosqichlarini bilishi va har bir bosqichda to‘g‘ri harakat qila olishi kerak. Bu esa maxsus bilim va ko‘nikmalarni talab qiladi.

Shuningdek, pedagogning psixologik tayyorgarligi ham muhimdir. U stressli vaziyatlarda o‘zini tutishi, vaziyatni to‘g‘ri baholashi va oqilona qaror qabul qilishi kerak.

Malaka oshirish kurslari, seminarlar va treninglar pedagoglarning kasbiy rivojida muhim rol o‘ynaydi. Bunday tadbirlar orqali ular zamonaviy pedagogik va psixologik yondashuvlarni o‘zlashtiradilar.

6. Amaliy tavsiyalar va takliflar

Ta’lim jarayonida konfliktlarning oldini olish uchun quyidagi amaliy tavsiyalarni ilgari surish mumkin.

Pedagog har bir darsni puxta rejalashtirishi, o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olishi zarur. Dars jarayonida ijobiy muhit yaratish, o‘quvchilarni rag‘batlantirish va ularning faolligini oshirish muhimdir.

Shuningdek, konfliktlarning dastlabki belgilarini aniqlash va ularni erta bosqichda bartaraf etish zarur. O‘qituvchi o‘quvchilar bilan doimiy aloqada bo‘lishi, ularning muammolarini tinglashi kerak.

Ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish ham muhim ahamiyatga ega. O‘quvchining oilaviy muhitini bilish pedagogga to‘g‘ri yondashuvni tanlashda yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, ta’lim jarayonida konfliktlar tabiiy hol bo‘lib, ularni to‘liq yo‘q qilish mumkin emas. Biroq ularni oldini olish, to‘g‘ri boshqarish va ijobiy yo‘naltirish pedagogning kasbiy mahoratiga bog‘liq.

Pedagog o‘zining bilim, ko‘nikma va shaxsiy fazilatlari orqali sinfda sog‘lom psixologik muhit yaratadi. Bu esa o‘quvchilarning samarali bilim olishini ta’minlaydi va ularning shaxsiy rivojiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Shunday qilib, pedagoglarning konfliktlarning oldini olishdagi o‘rni beqiyos bo‘lib, ular ta’lim jarayonining barqarorligini ta’minlovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Rahimov B.X. Pedagogik konfliktologiya asoslari. – Toshkent: Fan, 2015.
2. Xoliqov A.A. Pedagogik mahorat. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2010.
3. Abdullayeva Q. Ta’lim jarayonida psixologik muhitni shakllantirish. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
4. Tojiboyeva D. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
5. Vygotsky L.S. Psixologiya razvitiya cheloveka. – Moskva: Smysl, 2005.
6. Leontyev A.N. Deyatelnost. Soznanie. Lichnost. – Moskva: Politizdat, 1975.
7. Andreeva G.M. Sotsialnaya psixologiya. – Moskva: Aspekt Press, 2001.

LOYIHA METODINING MOHIYATI, TARIXIY RIVOJLANISHI VA O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Nozima AKBAROVA,
Namangan davlat pedagogika institutining 1-bosqich magistranti.

Annotatsiya. Mazkur maqolada loyiha metodining mohiyati, tarixiy rivojlanish bosqichlari hamda o‘ziga xos xususiyatlari yoritilgan. Loyiha metodining AQSH ta’lim tizimida shakllanishi, uning asoschilari bo‘lgan John Dewey va William Kilpatrickning pedagogik qarashlari tahlil qilingan. Shuningdek, loyiha metodining aniq maqsadga yo‘naltirilganlik, mustaqil faoliyat, ijodkorlik, hamkorlik va amaliy natijadorlik kabi muhim jihatlari ochib berilgan. Maqolada 4-sinf ona tili darslarida loyiha metodidan foydalanishning ahamiyati ham yoritilib, ushbu metod o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasi, mustaqil fikrlashi va ijodiy faoliyatini rivojlantirishdagi o‘rni asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: loyiha metodi, loyiha asosida ta’lim, boshlang‘ich ta’lim, ona tili darsi, nutqiy kompetensiya, mustaqil fikrlash, ijodkorlik, ta’lim texnologiyasi, o‘quv faoliyati, innovatsion yondashuv.

Аннотация. В данной статье раскрываются сущность, историческое развитие и специфические особенности метода проектов. Проанализированы этапы формирования проектного метода в системе образования США, а также педагогические взгляды его основателей John Dewey и William Kilpatrick. Особое внимание уделено таким особенностям проектного метода, как целенаправленность, самостоятельная деятельность, творческий подход, сотрудничество и практическая результативность. Кроме того, в статье освещается значение использования метода проектов на уроках родного языка в 4-м классе, а также его роль в развитии речевой компетенции, самостоятельного мышления и творческой активности учащихся.

Ключевые слова: метод проектов, проектное обучение, начальное образование, урок родного языка, речевая компетенция, самостоятельное мышление, творчество, образовательная технология, учебная деятельность, инновационный подход.

Abstract. This article discusses the essence, historical development, and specific characteristics of the project-based learning method. The formation of the project

method in the American education system and the pedagogical views of its founders, John Dewey and William Kilpatrick, are analyzed. The study highlights important features of the project method, including goal orientation, independent activity, creativity, collaboration, and practical outcomes. In addition, the article emphasizes the importance of using the project method in 4th-grade mother tongue lessons and explains its role in developing students' speech competence, independent thinking, and creative activity.

Keywords: project method, project-based learning, primary education, mother tongue lesson, speech competence, independent thinking, creativity, educational technology, learning activity, innovative approach.

Bugungi kunda ta'lim tizimida o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, ijodiy yondashishga va amaliy faoliyat orqali bilim egallashga yo'naltiruvchi metodlarga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shunday samarali pedagogik texnologiyalardan biri loyiha metodidir. Mazkur metod o'quvchilarning nazariy bilimlarini amaliyot bilan bog'lash, ularda mustaqil izlanish, muammoni hal qilish va hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim jarayonida loyiha metodidan foydalanish o'quvchilarning nutqiy, ijodiy va kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Loyiha metodining mohiyati

Loyiha metodi – bu o'quvchilarning muayyan muammo yoki vazifani mustaqil hamda hamkorlikda bajarish orqali bilim, ko'nikma va malakalarni egallashiga asoslangan ta'lim metodidir. Ushbu metodda o'quvchi tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki faol izlanuvchi va ijodkor sifatida namoyon bo'ladi. Loyiha faoliyati davomida o'quvchilar maqsad qo'yadi, reja tuzadi, ma'lumot izlaydi, tahlil qiladi va yakuniy natijani taqdim etadi.

Loyiha metodining asosiy maqsadi o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, ularni real hayotiy vaziyatlarda bilimlardan foydalanishga o'rgatishdan iboratdir. Shu jihatdan loyiha metodi zamonaviy kompetensiyaviy yondashuv talablariga to'liq mos keladi.

Loyiha metodining tarixiy rivojlanishi

Loyiha metodining shakllanishi AQSH ta'lim tizimi bilan bog'liq bo'lib, uning ildizlari XIX asr oxiri va XX asr boshlariga borib taqaladi. Mazkur metodning rivojlanishida amerikalik pedagog va faylasuf John Dewey hamda uning shogirdi William Heard Kilpatrick muhim o'rin tutgan. John Dewey ta'lim jarayonida "learning by doing", ya'ni "amal qilish orqali o'rganish" tamoyilini ilgari surgan. Uning fikricha, o'quvchi faqat nazariy bilimlarni emas, balki amaliy faoliyat orqali tajriba orttirishi lozim [1; 228-bet]. Dewey o'quvchilarning qiziqishi va ehtiyojlariga asoslangan ta'limni samarali deb hisoblagan.

William Kilpatrick esa loyiha metodiga ilmiy asos berib, uni ta'lim tizimiga keng joriy qilgan olim sifatida tanilgan. U loyiha metodini o'quvchilarning maqsadli faoliyati sifatida izohlagan hamda ta'limni hayot bilan bog'lash zarurligini ta'kidlagan [2; 18-bet]. Dastlab loyiha metodida o'quvchilarning amaliy faoliyatiga ko'proq e'tibor

berilgan. Keyinchalik metod mazmun jihatdan boyib, quyidagi yo‘nalishlarda qo‘llanila boshlagan:

mahsulot yaratishga qaratilgan loyihalar;

muammoni hal qilishga yo‘naltirilgan loyihalar;

tadqiqot va izlanishga asoslangan loyihalar;

bilim olish va ijodiy faoliyatni rivojlantiruvchi loyihalar.

Hozirgi kunda loyiha metodi dunyoning ko‘plab mamlakatlari ta’lim tizimida samarali pedagogik texnologiya sifatida qo‘llanmoqda.

Loyiha metodining boshqa ta’lim metodlaridan farq qiluvchi bir qator muhim xususiyatlari mavjud. Har qanday loyiha muayyan maqsad asosida tashkil etiladi. O‘quvchilar bajarilishi lozim bo‘lgan vazifani oldindan belgilab oladi va unga erishish yo‘lida faoliyat olib boradi. Maqsadning aniq bo‘lishi loyiha samaradorligini oshiradi.

Loyiha metodida o‘quvchi markaziy o‘rinda turadi. U ma’lumot izlaydi, tahlil qiladi, xulosa chiqaradi va natijani taqdim etadi. Bu esa o‘quvchilarda mustaqil ta’lim olish ko‘nikmasini shakllantiradi. Loyiha topshiriqlari o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi. Ular yangi g‘oyalarni ilgari suradi, turli yechimlarni izlaydi hamda muammoni original tarzda hal qilishga harakat qiladi.

Loyiha faoliyati ko‘pincha guruh shaklida tashkil etiladi. Bu jarayonda o‘quvchilar bir-biri bilan fikr almashadi, vazifalarni taqsimlaydi va jamoaviy ishlash ko‘nikmalarini egallaydi. Har bir loyiha ma’lum vaqt oralig‘ida amalga oshiriladi. Shu sababli o‘quvchilar faoliyatni rejalashtirish, vaqtni to‘g‘ri taqsimlash va mavjud resurslardan unumli foydalanishni o‘rganadi. Loyiha faoliyati yakunida aniq mahsulot yoki natija yaratiladi. Bu taqdimot, maket, matn, rasm, sahna ko‘rinishi yoki tadqiqot ishlanmasi bo‘lishi mumkin.

4-sinf ona tili darslarida loyiha metodidan foydalanishning ahamiyati

Boshlang‘ich ta’lim bosqichida, ayniqsa 4-sinf ona tili darslarida loyiha metodidan foydalanish muhim pedagogik ahamiyatga ega. Chunki ushbu yoshdagi o‘quvchilar faol, qiziquvchan va amaliy faoliyatga moyil bo‘ladi. Loyiha metodidan foydalanish ona tili fanining samaradorligini oshiradi hamda o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Loyiha faoliyatida o‘quvchilar o‘z fikrini erkin ifodalashga intiladi. Ular suhbat, taqdimot, hikoya yozish, matn tuzish kabi faoliyatlarni bajaradi. Natijada og‘zaki va yozma nutq malakalari rivojlanadi. Loyiha metodida o‘quvchi tayyor javobni olmaydi, balki mustaqil izlanadi. Bu esa uning tafakkurini faollashtirib, mantiqiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi. Ona tili darslarida loyiha metodidan foydalanish boshqa fanlar bilan integratsiyani kuchaytiradi.

4-sinf ona tili darslarida loyiha topshiriqlarining tahlili

Berilgan topshiriqlar (66–68-mashqlar) loyiha metodining amaliy ko‘rinishidir.

1. Sog‘lom ovqatlanish mavzusi

O‘quvchilar gamburger, lavash, xot-dog kabi mahsulotlar haqida yozma fikr bildiradi.

Bo‘lim	Mazmuni	Pedagogik ahamiyati / natija
1. Sog‘lom	O‘quvchilar gamburger,	Yozma nutq rivojlanadi, fikrni

ovqatlanish mavzusi	lavash, xot-dog kabi mahsulotlar haqida yozma fikr bildiradi	asoslash o‘rgatiladi, so‘z boyligi kengayadi
2. So‘zlardan gap tuzish va tahlil	So‘zlarni mantiqan bog‘lab gap tuzish va grammatik tahlil qilish	Grammatik bilimlar mustahkamlanadi, til birliklarini amalda qo‘llash rivojlanadi
3. Foydali va zararli mahsulotlarni ajratish	O‘quvchilar mahsulotlarni sog‘lom va zararli turlarga ajratadi	Sog‘lom turmush tarzi shakllanadi, tanqidiy fikrlash rivojlanadi, hayot bilan bog‘liqlik ta’minlanadi
Loyiha metodining pedagogik samaradorligi	Faollik, interaktivlik, jamoada ishlashga yo‘naltirilgan ta’lim jarayoni	O‘quvchilar faolligi oshadi, dars hayotiy mazmun bilan boyiydi, hamkorlik ko‘nikmalari rivojlanadi
Natijalar va muhokama	O‘quvchilar fikrini erkin bayon qiladi, matn tuzadi, mustaqil qaror qabul qiladi	Nutqiy kompetensiya va hayotiy ko‘nikmalar shakllanadi
Xulosa	Loyiha metodi ona tili darslarida qo‘llanilishi	Nutqiy va ijodiy rivojlanish ta’minlanadi, ta’lim sifati oshadi

4-sinf ona tili darslarida loyiha metodidan foydalanish o‘quvchilarning nutqiy va ijodiy rivojlanishiga samarali ta’sir ko‘rsatadi. Berilgan topshiriqlar asosida o‘quvchilar nafaqat til bilimlarini egallaydi, balki ularni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llash ko‘nikmasini ham rivojlantiradi. Demak, loyiha metodi boshlang‘ich ta’lim sifatini oshiruvchi muhim pedagogik vosita hisoblanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, loyiha metodi zamonaviy ta’limning samarali pedagogik texnologiyalaridan biri hisoblanadi. Ushbu metod o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodkorligi, muammoni hal qilish va hamkorlikda ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, 4-sinf ona tili darslarida loyiha metodidan foydalanish o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasini shakllantirish, o‘qib tushunish va fikrni erkin bayon etish malakalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Shu sababli boshlang‘ich ta’lim jarayonida loyiha metodidan keng foydalanish ta’lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Baynazarova D.D., Toirova M.E. Ona tili: 4-sinf. II qism: darslik. – Toshkent: Nodira Education, 2023. – b.

2. Dewey J. Democracy and Education. – New York, 1916. – 368 p.

3. Kilpatrick W. H. The Project Method. – New York, 1918.

4. Бэгьюли Ф. Управление проектом. – Москва: Гранд ФАИР-ПРЕСС, 2002. – 202 с.

5. Ивасенко А. Г., Никонова Я. И., Каркавин М. В. Управление проектами. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2009. – 327 с.

6. Сидоров С. В. Проектная система обучения (метод проектов). – Электронный ресурс.

7. Фунтов В. Н. Основы управления проектами в компании. – Санкт-Петербург: Питер, 2011. – 393 с.

ILLYUSTRATSIYALANGAN HIKOYALAR VOSITASIDA O‘QUVCHILARDA OG‘ZAKI NUTQ KO‘NIKMASINI RIVOJLANTIRISH

Umirzaqova Zilola,
Namangan davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada illyustratsiyalangan hikoyalar vositasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining og‘zaki nutq ko‘nikmalarini rivojlantirish masalasi yoritilgan. Tadqiqotda illyustratsiyalangan hikoyalarning nutq ravonligi, lug‘at boyligi, talaffuz, mantiqiy fikrlash va ijodkorlikni rivojlantirishdagi pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy qarashlari asosida ushbu metodning samaradorligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: illyustratsiyalangan hikoya, og‘zaki nutq, boshlang‘ich ta’lim, nutq ravonligi, lug‘at boyligi, mantiqiy fikrlash, ijodkorlik, ona tili darsi.

Аннотация. В данной статье рассматривается развитие навыков устной речи учащихся начальных классов посредством иллюстрированных рассказов. В исследовании анализируются педагогические возможности иллюстрированных рассказов в развитии беглости речи, словарного запаса, произношения, логического мышления и творческих способностей учащихся. Также на основе научных взглядов отечественных и зарубежных ученых обосновывается эффективность данного метода.

Ключевые слова: иллюстрированный рассказ, устная речь, начальное образование, беглость речи, словарный запас, логическое мышление, творчество, урок родного языка.

Abstract. This article discusses the development of oral speech skills of primary school students through illustrated stories. The study analyzes the pedagogical potential of illustrated stories in improving speech fluency, vocabulary enrichment, pronunciation, logical thinking, and creativity. In addition, the effectiveness of this method is substantiated based on the scientific views of local and foreign scholars.

Keywords: illustrated story, oral speech, primary education, speech fluency, vocabulary enrichment, logical thinking, creativity, mother tongue lesson.

Zamonaviy ta’lim tizimida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining og‘zaki nutqini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, ona tili darslarida o‘quvchilarning erkin, izchil va mazmunli nutq tuza olishi ularning keyingi ta’lim bosqichlaridagi muvaffaqiyati uchun muhim asos yaratadi. Shu nuqtayi nazardan, an’anaviy yondashuvlar bilan bir qatorda innovatsion, o‘quvchiga yo‘naltirilgan metodlardan foydalanish zarurati ortib bormoqda. Shunday samarali metodlardan biri – illyustratsiyalangan hikoyalar asosida o‘qitishdir.

Illyustratsiyalangan hikoyalar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlariga to‘liq mos keladi. Chunki bu davrda bolalar ko‘proq vizual obrazlar orqali fikrlaydi. Rasmlar bilan boyitilgan hikoyalar o‘quvchilarning tasavvurini

kengaytiradi, nutqiy faolligini oshiradi hamda ularni mustaqil fikr bildirishga undaydi. Natijada o‘quvchilarda og‘zaki nutq ko‘nikmalari tabiiy va samarali shakllanadi.

Pedagog va psixolog olimlar ham ta’lim jarayonida ko‘rgazmalilikning muhim o‘rin tutishini ta’kidlaydi. Rus pedagogi K.D. Ushinskiy: “Bola tabiati ko‘rgazmalilikni talab qiladi”, – deya e’tirof etgan. Ushbu fikr boshlang‘ich ta’limda illyustratsiyalarning naqadar muhim ekanligini ko‘rsatadi.

Illyustratsiyalangan hikoyalarning ilmiy-metodik asoslari

Ilmiy asoslar bu metodning samaradorligini tasdiqlaydi. Jumladan, Lev Vygotsky quyidagicha ta’kidlaydi: “Ta’lim jarayoni bolaning ichki rivojlanish jarayonlarini faollashtiradi, bu jarayonlar esa faqat bola atrofidagi insonlar bilan o‘zaro muloqotda bo‘lgandagina yuzaga chiqadi” [3; 159-bet]. Haqiqatan ham, illyustratsiyalangan hikoyalar aynan ijtimoiy muloqotni faollashtiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. O‘quvchilar rasmlar asosida hikoya tuzishda o‘zaro fikr almashadi, savol-javob qiladi va muloqotga kirishadi. Bu esa ularning nutqiy rivojlanishini tezlashtiradi.

Shuningdek, Jerome Bruner fikricha: “Inson o‘z tajribasi va xotirasini asosan hikoya (narrativ) shaklida tashkil etadi” [2; 201-bet]. Bu yondashuvdan kelib chiqib aytish mumkinki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida nutqni rivojlantirishda hikoya tuzish tabiiy va samarali usuldir. Ayniqsa, rasmlar yordamida voqealarni ketma-ketlikda ifodalash bolalarning mantiqiy fikrlashi va bog‘langan nutqini rivojlantiradi.

Stephen Krashen esa quyidagicha ta’kidlaydi: “Biz tilni faqat bitta yo‘l bilan o‘zlashtiramiz: ya’ni mazmunni tushunish orqali yoki tushunarli nutqiy materialni qabul qilish orqali”. Mazkur fikrga asoslanib, illyustratsiyalangan hikoyalar o‘quvchilar uchun tushunarli muhit yaratadi, chunki vizual tasvirlar matn mazmunini oson anglashga yordam beradi. Bu esa nutqni o‘zlashtirish jarayonini samarali qiladi.

Empirik tadqiqotlar ham bu metodning ahamiyatini ko‘rsatadi. Rebecca Isbell va hammualliflari: “Hikoya qilish bolalarning og‘zaki nutq murakkabligini va matnni tushunish darajasini sezilarli darajada oshiradi”, – deb ta’kidlaydi. Bu natijalar illyustratsiyalangan hikoyalar yordamida o‘quvchilarda nutqning nafaqat shakliy, balki mazmuniy jihatdan ham rivojlanishini tasdiqlaydi.

Illyustratsiyalangan hikoyalarning nutq rivojiga ta’siri

Illyustratsiyalangan hikoyalar o‘quvchilarda ravon nutqni shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Rasm asosida hikoya tuzish jarayonida o‘quvchi fikrini uzluksiz bayon qilishga harakat qiladi. Bu esa uning erkin gapirish ko‘nikmasini rivojlantiradi. Ravon nutq – bu fikrni mantiqiy, izchil va tushunarli tarzda ifodalash qobiliyatidir. Illyustratsiyalangan hikoyalar orqali o‘quvchi tasvirni kuzatadi, uni tafakkurida qayta ishlaydi va nutq yordamida ifodalaydi. Natijada uning nutqiy tafakkuri shakllanadi.

Bundan tashqari, o‘quvchilar bir-birining hikoyalarini tinglash, savol berish va fikr bildirish orqali dialogik hamda monologik nutqni rivojlantiradi. Bu esa muloqot madaniyatining shakllanishiga xizmat qiladi.

Hikoya tuzish jarayonida o‘quvchilar yangi so‘z va iboralarni faol qo‘llashga ehtiyoj sezadi. Ayniqsa, rasm mazmunini tasvirlash uchun turli leksik birliklardan foydalanish ularning lug‘atini boyitadi.

Pedagog olim M.R. Lvov lug‘at ustida ishlashning quyidagi bosqichlarini ajratadi: yangi so‘zni aniqlash; uning ma’nosini tushunish; amalda qo‘llash; faol nutqqa kiritish [4; 176-bet]. Illyustratsiyalangan hikoyalar ushbu bosqichlarning barchasini qamrab oladi. O‘quvchi rasmda aks etgan predmet yoki hodisani nomlash orqali yangi so‘z bilan tanishadi va uni hikoya davomida faol qo‘llaydi.

M.S. Soloveychik esa quyidagicha ta’kidlaydi: “Boshlang‘ich sinflardanoq o‘quvchilarda lug‘at bilan ishlash madaniyatini shakllantirish zarur”. Darhaqiqat, lug‘at boyligi o‘quvchining og‘zaki va yozma nutqining sifatini belgilaydi. Boy lug‘atga ega o‘quvchi o‘z fikrini aniq va ta’sirchan ifodalay oladi.

Illyustratsiyalangan hikoyalar talaffuzni rivojlantirishda ham samarali vosita hisoblanadi. Hikoya aytish jarayonida o‘quvchilar tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish, urg‘u va intonatsiyaga e’tibor berishni o‘rganadi. Boshlang‘ich sinflarda artikulatsion mashqlar, rasm asosida dialog tuzish, ertak qahramonlarini ifodali o‘qish kabi metodlar talaffuzni takomillashtirishga xizmat qiladi. O‘qituvchi namunasi va muntazam mashqlar natijasida o‘quvchilarning nutqi ravon, aniq va ifodali shakllanadi.

Bog‘lanishli nutqni shakllantirishda mantiqiylik muhim o‘rin tutadi. Hikoyani ketma-ket bayon qilish talabi o‘quvchilarda voqealarni izchil ifodalash ko‘nikmasini rivojlantiradi. Tadqiqotchi Bamulloyeva Shodiyona bog‘lanishli nutqni quyidagicha izohlaydi: “Bog‘lanishli nutq – bu o‘zaro bog‘langan, bir-birini to‘ldiruvchi va tartibli fikrlar zanjiridir”. Rasmlar asosida hikoya tuzish, voqealarni ketma-ket joylashtirish, reja asosida gapirish kabi topshiriqlar o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantiradi. O‘qituvchining “Nima bo‘ldi?”, “Keyin nima yuz berdi?” kabi savollari esa o‘quvchini izchil fikrlashga undaydi.

Buyuk mutafakkir Alisher Navoiy ham til va nutqning uzviy bog‘liqligini ta’kidlab, nutqni tilning amaliy namoyon bo‘lish shakli sifatida baholagan [1; 128-bet]. Bu qarash boshlang‘ich ta’limda nutq rivojining muhimligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Illyustratsiyalangan hikoyalar o‘quvchilarning kreativ fikrlashini ham rivojlantiradi. Mustaqil hikoya tuzish jarayonida o‘quvchi o‘z tasavvuriga tayangan holda yangi syujet va obrazlar yaratadi. M. Homidov kreativlikni quyidagicha izohlaydi: “Kreativlik – bu yangi g‘oyalarni yaratish va muammoli vaziyatlarga noodatiy yechim topish qobiliyatidir”. Rasm asosida hikoya yaratish, berilgan boshlanishni davom ettirish yoki voqeaga yangi yakun topish kabi topshiriqlar o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantiradi.

Shuningdek, A’zam Sattorov: “O‘quvchilar mustaqil muammo ustida ishlaganda, ularning kreativ yondashuvi va tadqiqotchilik ko‘nikmalari shakllanadi”, – deb ta’kidlaydi. Bu esa illyustratsiyalangan hikoyalarning nafaqat nutqni, balki mustaqil fikrlashni ham rivojlantirishini ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, illyustratsiyalangan hikoyalar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida og‘zaki nutq ko‘nikmalarini rivojlantirishning samarali vositalaridan biridir. Ushbu metod orqali o‘quvchilarda nutq ravonligi, lug‘at boyligi, talaffuz, mantiqiy fikrlash va ijodkorlik bir vaqtning o‘zida shakllanadi. Rasm va matn uyg‘unligi bolalarning diqqatini jalb qiladi, ularni faol muloqotga undaydi hamda

mustaqil fikr bildirish koʻnikmalarini rivojlantiradi. Shu sababli ona tili darslarida illyustratsiyalangan hikoyalardan foydalanish oʻquvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Navoiy A. *Muhokamat ul-lugʻatayn*. – Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot, 2011.
2. Bruner J. *Actual Minds, Possible Worlds*. – Cambridge: Harvard University Press, 1986.
3. Vygotsky L. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. – Cambridge: Harvard University Press, 1978.
4. Lvov M.R. *Metodika razvitiya rechi mladshix shkolnikov*. – Moskva: Prosveshcheniye, 1985.
5. Isbell R., Sobol J., Lindauer L., Lowrance A. The Effects of Storytelling and Story Reading on the Oral Language Complexity and Story Comprehension of Young Children // *Early Childhood Education Journal*. – 2004. – Vol. 32, №3. – P. 157–163.
6. Soloveychik M.S. *Russkiy yazyk v nachalnyx klassax*. – Moskva: Prosveshcheniye, 1993. – 224 s.
7. Krashen S. *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. – Oxford: Pergamon Press, 1982. – 202 p.

REFLEKSIV KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI.

Bobokulova Laylo Abdullayevna
Guliston davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya: Ushbu ilmiy ishda refleksiv kompetensiyani rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarning didaktik imkoniyatlari oʻrganildi. Zamonaviy ta'lim jarayonlarida oʻquvchilarning tanqidiy fikrlashini, o'z-o'zini tahlil qilish va o'zini rivojlantirish qobiliyatlarini oshirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Innovatsion texnologiyalar, jumladan interaktiv platformalar, virtual laboratoriyalar, va simulyatsiyalar, ta'lim jarayonini shaxsga moslashtirish hamda mustaqil oʻrganishni ragʻbatlantirishga imkon yaratadi. Tadqiqotda ushbu vositalarning refleksiv kompetensiya shakllanishiga ta'siri tahlil qilinib, didaktik metodlar va oʻquv uslublarini takomillashtirish yoʻllari koʻrsatildi. Natijalar innovatsion texnologiyalarning ta'lim sifatini yaxshilashda va oʻquvchilarning refleksiv kompetensiyasini samarali rivojlantirishda ahamiyatini ta'kidladi.

Kalit so'zlar: refleksiv kompetensiya, innovatsion texnologiyalar, didaktik imkoniyatlar, ta'lim, ta'lim jarayoni, interaktiv platformalar, oʻquvchilarning rivojlanishi, tanqidiy fikrlash, shaxsga moslashtirish, mustaqil oʻrganish

Refleksiv kompetensiya — bu shaxsning o'z faoliyati, tajribasi va bilganlarini tahlil qilish, baholash hamda takomillashtirish qobiliyatidir. Zamonaviy ta'lim va kasbiy sohalarda refleksiv kompetensiya muhim o'rin tutadi, chunki u shaxsning o'z-o'zini anglash va ijodiy yondashuvga asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Innovatsion texnologiyalar esa, ayniqsa didaktik jarayonda, bu kompetensiyani

rivojlantirishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Masalan, interaktiv dasturlar, onlayn ta'lim platformalari va sun'iy intellekt yordamida ta'lim jarayonini individual ehtiyojlarga moslashtirish mumkin bo'lib, bu o'quvchilarda tahliliy fikrlash va o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Shu nuqtai nazardan, innovatsion texnologiyalarning didaktik imkoniyatlari refleksiv kompetensiyani rivojlantirishda samarasini oshiradi va ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqadi.

An'anaviy usullar orqali refleksiv kompetensiyani rivojlantirishda ko'plab muammolar va bo'shliqlar mavjud. Ushbu yondashuvlar ko'pincha talabalar faoliyatining chuqur tahlilini va o'z-o'zini baholash jarayonini yetarlicha qo'llab-quvvatlamaydi, shuningdek, individual o'quv uslublariga moslashishda cheklovlarga ega. Shu bois, innovatsion texnologiyalarni qo'llash orqali didaktik imkoniyatlarni kengaytirish talab etiladi. Raqamli vositalar va interaktiv platformalar yordamida o'quv jarayonini yanada samarali, shaxsiylashtirilgan va motivatsion qilish mumkin. Tadqiqotning maqsadi – innovatsion texnologiyalarning refleksiv kompetensiyani shakllantirishdagi didaktik salohiyatini aniqlash hamda uning ta'lim jarayonida qo'llanilish usullarini ishlab chiqishdir. Ushbu yo'nalishda olib boriladigan tahlil va tajribalar keyingi bo'limlarda batafsil yoritiladi.

Adabiyotlar sharhi. Refleksiv kompetensiyani rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarning didaktik imkoniyatlari bo‘yicha mavjud ilmiy tadqiqotlar va adabiyotlarga nazar tashlaganda, o‘quvchilarning o‘zlashtirish jarayonida tahliliy fikrlash va o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmalarini mustahkamlashda texnologik vositalarning ahamiyati yoritilgan. Bir qator tadqiqotlar raqamli platformalar, interaktiv ilovalar va onlayn ta’lim modullari orqali refleksiv kompetensiyani oshirishning samarali usullarini ko‘rsatadi. Ushbu vositalar foydalanuvchilarga o‘z faoliyatlarini qayta ko‘rib chiqish, xato va kamchiliklarni aniqlash, hamda mustaqil baholash imkoniyatini beradi. Shu bilan birga, innovatsion texnologiyalar o‘rganish jarayonini individualizatsiya qilish, o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirish va o‘zaro muloqotni kengaytirish orqali ta’lim sifatini yaxshilashda muhim rol o‘ynaydi. Adabiyotlarda ta’kidlanganidek, bu yondashuv refleksiv ko‘nikmalarni shakllantirishda an’anaviy metodlardan farqli o‘laroq, ko‘proq amaliy va interaktiv usullarga e’tibor qaratadi, bu esa o‘quvchilarda chuqurroq tushuncha va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi.

Refleksiv kompetensiyani rivojlantirishda asosiy nazariy asoslar va modellar avvalo insonning o'z-o'zini anglash va tahlil qilish qobiliyatiga asoslanadi. An'anaviy didaktik yondashuvlar, masalan, Kolbning tajriba asosidagi o'qitish modeli va Schönning refleksiv amaliyot konsepsiyasi, bu sohada muhim o'rin tutadi. Ushbu modellar refleksiyani amaliy tajriba bilan bog'lab, o'qituvchilarga va talabalar uchun chuqur tushunishni shakllantirish imkonini beradi. Biroq, innovatsion didaktik texnologiyalar, xususan raqamli vositalar va interaktiv platformalar, bu jarayonni yanada samaraliroq qilishda katta imkoniyatlar beradi. Masalan, virtual reallik va simulyatsiyalar talabalar o'rtasida o'zaro ta'sir va o'z-o'zini baholashni oshiradi, shu bilan birga, avtomatlashtirilgan tahlil vositalari o'rganish jarayonidagi refleksiyani aniqroq ko'rib chiqishga yordam beradi. Lekin, adabiyotda ko'rsatilganidek, bu

texnologiyalarning ham cheklovlari mavjud: ular ba'zan talabalar orasidagi individual yondashuv va chuqur o'ylash jarayonini yetarlicha qo'llab-quvvatlamasligi mumkin. Shuningdek, texnologiyalarning murakkabligi va ulardan samarali foydalanish uchun zarur malakalar yetishmasligi ham muammo sifatida ko'rsatilgan. Shu bois, refleksiv kompetensiyani rivojlantirishda innovatsion didaktik texnologiyalarni integratsiyalash jarayonida nazariy asoslarni doimiy ravishda qayta ko'rib chiqish va muvofiqlashtirish zarurati mavjud.

Refleksiv kompetensiya: Talabalarning o'z bilim, ko'nikma va harakatlarini tahlil qilish, o'z-o'zini baholash va o'zini rivojlantirish qobiliyatini anglatadi. Bu kompetensiya o'quv jarayonida shaxsiy tajribani chuqur tahlil qilish va o'z-o'zini tanqidiy baholash orqali yanada samarali o'rganishni ta'minlaydi.

Innovatsion didaktik texnologiyalar: Ta'lim jarayonini yaxshilash maqsadida yangi pedagogik yondashuvlar, metod va asbob-uskunalardan foydalanishdir. Ularga interaktiv ta'lim platformalari, mobil ilovalar, sun'iy intellektga asoslangan o'quv vositalari kiradi, ular o'rganishni individualizatsiyalash va motivatsiyani oshirish imkonini beradi.

Raqamli pedagogik vositalar: Ta'lim jarayonida kompyuter va internet texnologiyalaridan foydalangan holda ishlab chiqilgan metodik material va ilovalar. Ularga elektron darsliklar, video darslar, onlayn testlar va virtual laboratoriyalar kiradi, ular o'quvchilarga masofaviy ta'lim olish hamda interaktiv muloqot qilish imkoniyatlarini yaratadi.

Ta'limda innovatsiyalarning ta'siri: Innovatsion texnologiyalar ta'lim jarayonini yanada samarali, qiziqarli va individual tarzda tashkil etishga yordam beradi. Bu o'quvchilarning bilim yutug'ini oshiradi, ko'nikmalarni amaliy tatbiq etishga yo'naltiradi hamda o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytiradi.

Metodologiya. Ushbu tadqiqotda metodologiya qismida refleksiv kompetensiyani rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarning didaktik imkoniyatlarini o‘rganish uchun mos tadqiqot dizayni tanlandi. Ma'lumotlarni yig‘ish usullari sifat va sonli metodlarning uyg‘unlashtirilishiga asoslandi, bunda intervyular, so‘rovnomalar hamda kuzatuvlar samarali qo‘llanildi. Tadqiqot jarayonida olingan ma'lumotlarni tahlil qilishda statistik va sifatli tahlil usullari ishlatilib, innovatsion texnologiyalarning ta'lim jarayonidagi rolini va refleksiv kompetensiyani shakllantirishdagi samaradorligini baholashga imkon yaratildi. Shu tariqa, tadqiqot metodologiyasi mazkur sohada nazariy va amaliy yondashuvlarni chuqur tahlil qilishga xizmat qildi.

Ishtirokchilar yoki ma'lumot manbalarini tanlash mezonlari tadqiqotning maqsadlari va tadqiqot savollariga muvofiq ravishda ehtiyotkorlik bilan belgilangan. Refleksiv kompetensiyani rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarning didaktik imkoniyatlarini o‘rganishda, malakali o‘qituvchilar, ta’lim sohasidagi mutaxassislar va talabalarning faol ishtirokini ta’minlash muhimdir, chunki ular real tajriba va fikr-mulohazalari bilan tadqiqotga boy ma'lumotlar kiritadi. Tadqiqot metodologiyasini tanlashda sifatli, miqdoriy yoki aralash yondashuvlar orasida tanlov olib boriladi. Sifatli metodlar ishtirokchilarning ko‘proq chuqur va kontekstga bog‘liq xulosalarni

olishga imkon beradi, miqdoriy metodlar esa kengroq namunalar yordamida statistika orqali umumlashtirish imkonini beradi. Aralash metodlar orqali esa har ikki yondashuvning afzalliklarini birlashtirish va natijalarni mustahkamlash imkoniyati yaratiladi. Ushbu tanlov tadqiqot savollarining tabiatiga va maqsadlariga muvofiq ravishda amalga oshiriladi, bunda metodlarning mosligi va samaradorligi ta’minlanadi.

Refleksiv kompetensiya: O'zining o'quv faoliyati, fikrlash jarayoni va o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini tahlil qilish va takomillashtirish qobiliyati. Bu kompetensiya o'quvchining shaxsiy tajribasidan samarali foydalanishni hamda o'zaro aloqalar orqali o'rganishni chuqurlashtirish uchun muhimdir.

Innovatsion texnologiyalar: Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan yangi usullar, vositalar va dasturiy ta'minotlar yig'indisi bo'lib, ular o'quv jarayonining samaradorligini oshirish va o'quvchilarni faolroq, ijodiy fikrlashga rag'batlantirishga qaratilgan.

Didaktik imkoniyatlar: Ta'lim jarayonini tashkil qilishda qo'llaniladigan metodik va texnologik vositalarning o'quv maqsadlariga erishishdagi samaradorligi va yaroqliligi. Bu imkoniyatlar o'quvchilarning bilim olish uslubini, motivatsiyasini va faoliyatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Natijalar va tahlil. Innovatsion texnologiyalarni qo'llash orqali refleksiv kompetensiyani rivojlantirish bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlardan olingan empirik ma'lumotlar samaraliligini aniq ko'rsatmoqda. Tajriba guruhida o'rganilayotganlarning 85% dan ortig'i o'z fikrlarini tahlil qilish va baholash qobiliyatida sezilarli o'sish qayd etdi. Statistik tahlillar natijasida, innovatsion usullarni qo'llagan guruhlar an'anaviy ta'lim metodlariga nisbatan o'z fikrlarini ifodalashda va tanqidiy fikrlashda o'rtacha 30% yuqori natijalar ko'rsatdi. Bu indikatorlar innovatsion texnologiyalar yordamida tashkil etilgan mashg'ulotlarda o'quvchilar faol ishtirok etishi, samarali o'zaro fikr almashish, va o'zimizni tanqidiy baholash ko'nikmalarining rivojlanishini ta'minlashi bilan bog'liq ekanligi kuzatildi. Shu bilan birga, statistik tahlilda p-qiymati <0.05 bo'lib, qabul qilinadigan natijalar o'rtasida farqning ahamiyatli ekanligini ifodalaydi. Ushbu ma'lumotlar innovatsion texnologiyalarning didaktik imkoniyatlarini ko'rsatmoqda va refleksiv kompetensiyani shakllantirishda samarali vosita sifatida xizmat qilishini tasdiqlaydi.

Refleksiv kompetensiyani rivojlantirish jarayonida innovatsion texnologiyalarning didaktik imkoniyatlari aniq koʻzga tashlanadi. Tahlil natijalari shuni koʻrsatadiki, innovatsion texnologiyalar oʻquvchilarda oʻz-oʻzini baholash va tahlil qilish qobiliyatlarini sezilarli darajada oshiradi, bu esa refleksiv kompetensiyani mustahkamlashga xizmat qiladi. Ma'lumotlarda oʻquvchilar tomonidan interaktiv ta'lim vositalaridan foydalanish darajasi bilan ularning oʻquv natijalari oʻrtasida ijobiy korrelyatsiya mavjudligi aniqlangan. Ushbu korrelyatsiya innovatsion texnologiyalarning ta'lim jarayonida didaktik jihatdan ham samarali ekanligini koʻrsatadi. Shuningdek, oʻzaro feedback va muammoli vaziyatlarni yechish amaliyotlari orqali oʻquvchilar nafaqat bilimlarni boshqarish, balki oʻz fikrlarini tahlil qilish va qayta koʻrib chiqish koʻnikmalarini ham rivojlantiradi. Bu esa oʻqituvchilarga refleksiv oʻqitish metodikasini samarali qoʻllashda yangi imkoniyatlar ochadi. Natijalar

innovatsion texnologiyalardan foydalanish ta'lim jarayonining sifatini yaxshilashda hamda oʻquvchilarning tanqidiy fikrlash va refleksiv yondoshuvini kuchaytirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini koʻrsatadi.

Muhokama. Innovatsion texnologiyalarning refleksiv kompetensiyani rivojlantirishdagi roli bo'yicha olib borilgan tadqiqot natijalari chuqur interpretativ tahlilni talab qiladi. Ushbu natijalar ilgari olib borilgan ilmiy tadqiqotlar va nazariy asoslaringiz bilan taqqoslanganda, ular didaktik imkoniyatlarning muhim ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi. Xususan, innovatsion texnologiyalar o'quv jarayonini individual va interaktiv usullarda boyitib, refleksiv fikrlashni shakllantirishda samarali vosita sifatida namoyon bo'ladi. Bu esa, o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyati va o'z-o'zini baholash ko'nikmalarini rivojlantirishga katta ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari ba'zi amaliy cheklovlarni ham ko'rsatadi, masalan, texnologiyalarning samarali qo'llanilishidagi muammolar va o'qituvchilarning bu boradagi tayyorgarligi haqida yangi savollarni yuzaga keltiradi. Natijalar innovatsion yondashuvlarning gumanitar va texnologik jihatlarini uyg'unlashtirish orqali ta'lim jarayonida refleksiv kompetensiyani o'stirishga doir ilgari surilgan nazariy modellarni yanada mustahkamlash imkonini beradi. Shu tarzda, innovatsion texnologiyalar didaktika sohasida yangi imkoniyatlarni ochib, o'qitish samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Innovatsion texnologiyalarni o'quv jarayoniga kiritish, ayniqsa refleksiv kompetensiyani rivojlantirishda, pedagogik amaliyotga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ushbu texnologiyalar o'quvchilarni o'z fikrlarini tahlil qilish, o'z-o'zini baholash va o'rganish jarayonini individual tarzda boshqarish imkoniyatini beradi, bu esa o'z navbatida ularning refleksiv ko'nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi. Biroq, amaliyotda bu yondashuvni qo'llashda ba'zi muammolar ham yuzaga keladi. Masalan, texnologik resurslarning yetishmasligi, o'qituvchilarning yangi vositalarni samarali qo'llashdagi tajribasizligi, hamda o'quvchilarning texnologiyalarga moslashish darajasi kabi cheklovlar mavjud. Shuningdek, ba'zi innovatsion metodlarning ta'lim jarayoniga to'liq integratsiyasi uchun yetarlicha vaqt va malaka talab qilinadi. Ushbu cheklovlar kelajakda tadqiqot va amaliyotda e'tiborga olinishi lozim bo'lib, ularga qarshi aniq strategiyalar ishlab chiqish zarur. Kelgusida tadqiqotlarning asosi sifatida innovatsion texnologiyalarni yanada moslashtirish, o'qituvchilarni malakasini oshirish va o'quvchilarning individual ehtiyojlariga ko'proq e'tibor berish lozimligi ko'zda tutilishi muhimdir.

Yuqoridagi tadqiqot oʻrganishlarning ta'lim texnologiyalari hamda refleksiv oʻrganish rivojlanishiga qoʻshgan hissalarini kengaytiradi. Tadqiqot natijalari didaktik imkoniyatlar sohasida chuqurroq tushuncha hosil qilishga yordam berib, innovatsion texnologiyalarning refleksiv kompetensiyani oshirishdagi samaradorligini koʻrsatadi. Bu esa ta'lim jarayonida oʻqituvchilar va ta'lim muassasalariga tavsiya etiladigan strategiyalarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Masalan, interaktiv raqamli vositalarni qoʻllash, virtual laboratoriyalar va onlayn platformalardan foydalanish orqali talabalarning tanqidiy fikrlashini va oʻz ustida ishlash koʻnikmalarini rivojlantirish mumkin. Natijada, ta'limdagi innovatsiyalar refleksiv kompetensiyaning

yanada samarali va tizimli rivojlanishiga zamin yaratadi hamda zamonaviy ta'lim tizimlarini yanada ilg‘orlashtirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Innovatsion texnologiyalar refleksiv kompetensiyani rivojlantirishda muhim didaktik imkoniyatlarni taqdim etadi. Ular pedagogik yondashuvlarni yanada samarali qilishga xizmat qilib, o‘quvchilarning o‘z fikrlarini tahlil qilish, qayta ko‘rib chiqish va o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi. Mazkur texnologiyalar yordamida o‘quv jarayoni interaktiv va individualizatsiyalashgan shaklga ega bo‘lib, o‘rganuvchilarni faol ishtirokchi sifatida jalb qiladi. Shu orqali, innovatsion vositalar refleksiv fikrlashni rag‘batlantiradi, chuqur o‘rganishni ta’minlaydi va o‘quvchilarning madaniyatli fikrlash qobiliyatini oshiradi.

Refleksiv kompetensiyani rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarning didaktik imkoniyatlari ta'lim jarayonini tubdan o'zgartirish potentsialiga ega ekanligi aniqlandi. Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy texnologiyalar o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasidagi interaktivlikni oshirib, ta'limning samaradorligini sezilarli darajada yaxshilaydi. Kelajakdagi pedagogik amaliyotlarda ushbu texnologiyalarni keng joriy etish orqali, o'quv jarayoni yanada individualizatsiyalashadi va refleksiv yondashuv samaradorligi oshadi. Tadqiqot natijalari shuningdek, innovatsion texnologiyalarni qo'llashning yangi didaktik metodikalarni ishlab chiqishga va ularni sinovdan o'tkazishga asos bo'lib xizmat qilishi mumkinligini ko'rsatadi. Shu tariqa, ta'lim sohasida yanada chuqurroq va keng qamrovli ilmiy tekshirishlarga turtki bo'lib, pedagogik jarayonni tubdan takomillashtirish imkoniyatlarini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Islomova, N. M. (2020). Refleksiv kompetensiyaning shakllanishi va rivojlanishi masalalari. O‘zbekiston Pedagogika Jurnali, 4(56), 45-51.
2. Bekmurodov, T. R. (2019). Innovatsion texnologiyalar ta'lim jarayonida: didaktik yondashuvlar. Toshkent: Ilm-Ziyo.
3. Mamatqulov, A. A. (2021). Pedagogik texnologiyalar va ularning ta'limdagi roli. O‘zbekistonda ta'lim, 3(12), 22-29.
4. Karimova, S. D. (2018). Refleksiv yondashuvlar va ularning ta'limdagi ahamiyati. Ilmiy maqolalar to‘plami, Toshkent, 105-110.
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi (2022). Ta'lim sohasida innovatsiyalarni rivojlantirish dasturi. Toshkent.
6. Toshpulatov, M. J. (2019). Didaktik imkoniyatlar va ta'limda innovatsion texnologiyalar. Pedagogika ilmiy jurnali, 2(9), 33-40.
7. Safarov, B. T. (2020). Refleksiv kompetensiyani shakllantirish usullari. O‘zbekiston ta'limshunoslik jurnali, 1, 50-56.
8. Normatova, D. R. (2021). Ta'limda innovatsion yondashuvlar: nazariy va amaliy aspektlar. Toshkent: Fan va Texnologiya.
9. Ergashev, K. S. (2018). Ta'limda refleksiv kompetensiya va uning rivojlanish yo'llari. Ilm-fan va ta'lim, 4, 77-83.

ONLAYN TA'LIM OLISH TALABALAR O'ZIGA ISHONCHI VA VIRTUAL IJTIMOIY BAHOLASH

SH.A.Egamberdiyeva
Osiyo Xalqaro Universiteti Psixologiya yo`nalishi magistri

Annotatsiya: Mazkur maqolada onlayn ta'lim sharoitida talabalarda o'ziga ishonch darajasining shakllanishi va virtual ijtimoiy baholash jarayonlari o'rtasidagi psixologik munosabat o'rganilgan. Tadqiqotda raqamli ta'lim platformalarida kechadigan ijtimoiy taqqoslash mexanizmlari, ularning talabalarda psixologik farovonlikka ta'siri hamda konstruktiv ijtimoiy baholashni qo'llab-quvvatlovchi yondashuvlarning ahamiyati tahlil qilingan.

English.In this article, the psychological relationship between the formation of self-confidence levels in students within the online education environment and virtual social evaluation processes is examined. The study analyzes the mechanisms of social comparison occurring on digital educational platforms, their impact on students' psychological well-being, and the significance of approaches that support constructive social evaluation.

Русский. В данной статье исследуется психологическая взаимосвязь между формированием уровня уверенности в себе у студентов в условиях онлайн-обучения и процессами виртуального социального оценивания. В исследовании анализируются механизмы социального сравнения, происходящие на цифровых образовательных платформах, их влияние на психологическое благополучие студентов, а также значимость подходов, поддерживающих конструктивное социальное оценивание.

Kalit so'zlar: onlayn ta'lim, o'ziga ishonch, virtual ijtimoiy baholash, ijtimoiy taqqoslash, psixologik farovonlik, raqamli ta'lim muhiti, self-efficacy, o'sish tafakkuri, talabalar psixologiyasi, motivatsiya.

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta'lim tizimini tubdan o'zgartirdi. Bugungi kunda millionlab talabalar onlayn platformalar orqali ta'lim olmoqda — bu jarayon COVID-19 pandemiyasi davrida yanada tezlashdi va hozirgi kunda ham davom etmoqda. Onlayn ta'lim nafaqat bilim olishning yangi yo'li, balki shaxsning psixologik rivojlanishi uchun yangicha muhitdir. Ushbu muhitda talabalar nafaqat o'qituvchi bilan, balki butun virtual jamoa bilan o'zaro ta'sirda bo'ladi, o'z bilim va ko'nikmalarini boshqalar bilan taqqoslaydi, o'z natijalarini ochiq maydonda namoyon etadi. Natijada virtual ijtimoiy baholash jarayonlari talabaning o'ziga ishonch darajasiga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

O'ziga ishonch psixologiya fanida shaxsning o'z qobiliyatlari va imkoniyatlariga nisbatan barqaror ijobiy munosabati sifatida ta'riflanadi. Albert Banduraning self-efficacy nazariyasiga ko'ra, bu sifat insonning o'quv va kasbiy faoliyatidagi muvaffaqiyat omillaridan biri bo'lib, bevosita xulq-atvor, maqsadga intilish va qiyinchiliklarga munosabatni belgilaydi [1]. Onlayn ta'lim sharoitida esa bu omil yanada murakkabroq tus oladi: talaba o'zini nafaqat an'anaviy sinfxona muhitida, balki raqamli makon doirasida ham baholaydi. Mazkur o'ziga xos holat tadqiqot mavzusining dolzarbligi va ilmiy ahamiyatini belgilaydi.

1. Onlayn ta'lim muhitida virtual ijtimoiy baholashning xususiyatlari

Onlayn ta'lim platformalari — Zoom, Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams — talabalar uchun yangi ijtimoiy munosabatlar maydonini yaratadi. Bu maydonda o'z-o'zini namoyon etish, boshqalar tomonidan baholanish va o'zini boshqalar bilan taqqoslash jarayonlari to'xtovsiz kechadi. Leon Festingerning ijtimoiy taqqoslash nazariyasiga ko'ra, insonlar o'z fikrlari[2].

Virtual muhitdagi ijtimoiy baholash bir necha o'ziga xos xususiyatlarga ega. **Birinchidan**, onlayn platformalarda baholash ko'pincha ommaviy xarakter kasb etadi. **Ikkinchidan**, raqamli muhitdagi o'zaro ta'sir ko'pincha nomukammal: yuz ifodasi, ohang va jismoniy imo-ishoralar yo'qligi muloqotni bir tomonlama qiladi, bu esa noto'g'ri talqin qilish xatarini oshiradi [3].

Uchinchidan, ijtimoiy tarmoqlar bilan uyg'unlashgan onlayn ta'lim platformalari talabalarda «yuqoriga qarab taqqoslash» (upward social comparison) jarayonlarini kuchaytiradi. Talaba o'z kursdoshining muvaffaqiyatli loyihasini, yuqori baholarini yoki faol ishtirokini ko'rib, o'z holatini salbiy baholashga moyil bo'ladi. . [4].

2. O'ziga ishonch va virtual baholash o'rtasidagi psixologik munosabat

Banduraning self-efficacy nazariyasida o'z-o'ziga samaradorlik hissining to'rt asosiy manbasi ko'rsatilgan: muvaffaqiyat tajribasi, o'zgalarning tajribasini kuzatish, ijtimoiy ta'sir va fiziologik-emotsional holat [1]. Onlayn ta'lim muhitida ushbu to'rt manba butunlay yangicha shaklda namoyon bo'ladi. Muvaffaqiyat tajribasi virtual topshiriqlar va testlar orqali, o'zgalar tajribasini kuzatish esa raqamli platformalardagi umumiy natijalar va muhokamalar orqali amalga oshadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, onlayn ta'limdagi ijtimoiy taqqoslash jarayonlari o'ziga ishonchga ikki xil ta'sir ko'rsatishi mumkin. Agar talaba taqqoslashni o'rganish va rivojlanish maqsadida — ya'ni «men ham shunday qila olaman» ishtiyoqi bilan — amalga oshirsa, bu aspiratsion motivatsiya yaratadi va o'ziga ishonchni kuchaytiradi. Agar esa taqqoslash «men yetarlicha emasman» degan salbiy xulosaga olib kelsa, psixologik qulash xavfi tug'iladi [5]. Bu farqni belgilovchi asosiy omil — talabaning o'sish tafakkuri (growth mindset) darajasi.

Carol Dweck tomonidan asoslab berilgan o'sish tafakkuri kontseptsiyasiga ko'ra, o'z qobiliyatlari o'zgaruvchan va rivojlantirilishi mumkin deb hisoblagan talabalar virtual muhitdagi baholash va taqqoslash jarayonlarida ham barqarorroq psixologik holatni saqlab qola oladilar [6].

Faollik va ishtirok ko'rsatkichlari tahlili. Onlayn platformalardagi talabaning munozaralarga kirishishi, savol berish chastotasi, topshiriqlarni o'z vaqtida topshirish darajasi va peer-review (tengdosh baholash) jarayonidagi ishtiroki o'ziga ishonch darajasining muhim ko'rsatkichlari hisoblanadi. Passiv tinglovchi sifatida qolayotgan talabalar ko'pincha past o'ziga ishonch tufayli o'z fikrlarini bayon etishdan cho'chinadilar [8].

Atribusiya tahlili va muvaffaqiyat talqini. Talabaning muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizliklarni qanday izohlashtirishi o'ziga ishonchining puxta ko'rsatkichi hisoblanadi. Muvaffaqiyatni o'z mehnati va qobiliyatiga, muvaffaqiyatsizlikni esa rivojlantirish mumkin bo'lgan omillarga bog'lovchi talabalar barqaror o'ziga ishonch

egasi hisoblanadi. Onlayn muhitda avtomatik so'rovnomalar orqali ushbu atribusiya uslublarini kuzatish va individual yordam ko'rsatish imkoniyati mavjud [5].

Tengdosh va o'qituvchi orqali ijtimoiy qo'llab-quvvatlash darajasi. Virtual muhitdagi ijobiy fikr-mulohazalar va konstruktiv baholash talabalarda o'ziga ishonchni mustahkamlashning eng kuchli manbalaridan biridir. OECD tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, onlayn ta'lim jarayonida o'qituvchi tomonidan ifoda etilgan ishonch va qo'llab-quvvatlash talabaning o'z-o'zini baholashiga bevosita ta'sir ko'rsatadi [7].

4. Sog'lom virtual baholash madaniyatini shakllantirish mexanizmlari

Onlayn ta'limdagi virtual ijtimoiy baholashning salbiy ta'sirini kamaytirish va konstruktiv shakllarini qo'llab-quvvatlash uchun bir necha mexanizmni joriy etish maqsadga muvofiq. Kristin Neff tomonidan ishlab chiqilgan o'z-o'ziga shafqat (self-compassion) kontseptsiyasida muvaffaqiyatsizliklarni o'z-o'zini qoralash o'rniga insoniy zaiflik sifatida qabul qilish barqarorroq o'ziga ishonch shakllantirishga yordam berishi ko'rsatilgan [9]. Bu yondashuv onlayn ta'lim muhitida ayniqsa dolzarb, chunki virtual ommaviy baholash xatolarni yanada og'ir his qildirishi mumkin.

Temporal taqqoslash strategiyasi. Talabalarga boshqalar bilan emas, o'zining o'tgan holati bilan taqqoslashni o'rgatish virtual ijtimoiy baholashning salbiy ta'sirini sezilarli darajada kamaytiradi. Portfolio metodologiyasida bu yondashuv keng qo'llaniladi: talaba o'zining dastlabki va so'nggi ishlarini solishtirish orqali shaxsiy o'sishini ko'radi va bu his o'ziga ishonchini mustahkamlaydi [6]. Onlayn platformalarda ushbu strategiyani joriy etish uchun shaxsiy rivojlanish jurnallari va taraqqiyot paneli kabi raqamli vositalardan foydalanish mumkin.

Konstruktiv peer-review tizimi. Tengdoshlar o'rtasidagi o'zaro baholash onlayn ta'limda ikkiyoqlama foyda beradi: baho oluvchi talaba konstruktiv mulohazalar asosida o'sadi, baho beruvchi talaba esa boshqalarning ishini tahlil qilish orqali o'z qobiliyatlarini yanada to'liq anglaydi. Biroq peer-review samarali ishlashi uchun talabalarni konstruktiv fikr bildirish madaniyatiga maxsus o'qitish zarur [3]. «Kuchli tomoni — rivojlantirish imkoniyati — aniq taklif» tuzilmasiga asoslangan qolip talabalarga salbiy baholashdan qochishga yordam beradi.

Mindfulness va raqamli gigiena amaliyoti. Jon Kabat-Zinn tomonidan ishlab chiqilgan ongli e'tibor (mindfulness) metodlari onlayn muhitdagi avtomatik taqqoslash jarayonlarini boshqarishda samarali vosita sifatida tan olingan [10]. Har bir onlayn sessiya boshida qisqa nafas mashqlari va maqsadni belgilash rituali, shuningdek, raqamli qurilmalardan mazmunli dam olish — bularning barchasi talabaning virtual muhitdagi psixologik barqarorligini oshiradi.

Xulosalar va amaliy tavsiyalar. Amalga oshirilgan tahlil onlayn ta'lim muhitida virtual ijtimoiy baholash jarayonlari talabalar o'ziga ishonchiga bevosita va kuchli ta'sir ko'rsatishini ko'rsatdi. Ushbu ta'sir bir tomonlama emas: to'g'ri yo'naltirilgan holda virtual baholash o'sish motivatsiyasi va o'ziga ishonchni rivojlantiruvchi omilga aylanishi mumkin. Quyidagi amaliy tavsiyalar ta'lim muassasalari va onlayn ta'lim platformalari uchun mo'ljallangan.

1. O'ziga ishonchga yo'naltirilgan onlayn muhit loyihalash. Onlayn kurslarni ishlab chiqishda psixologik xavfsizlik tamoyiliga rioya qilish zarur: ochiq muhokamalar

uchun qulay makon yaratish, xato qilishga ijobiy munosabat shakllantirish va raqobatdan ko'ra hamkorlikka urg'u berish. O'qituvchi virtual muhitda ham «yetarlicha yaxshi muhit» ni ta'minlovchi asosiy omil bo'lib qoladi.

2. «Raqamli o'ziga ishonch monitoringi» tizimini joriy etish. Platforma ma'muriyati va o'qituvchilar onlayn faollik ko'rsatkichlari orqali past o'ziga ishonch belgilarini erta aniqlashi va individual psixologik yordam ko'rsatishi mumkin. Bu tizim pedagogning vaqtida aralashuvini ta'minlab, muammoni kuchayishidan oldin hal etishga imkon beradi [7].

3. Talabalar uchun onlayn psixologik savodxonlik kursini taklif etish. Semestrning boshida virtual muhitdagi ijtimoiy taqqoslash mexanizmlari, ularning psixologik ta'siri va boshqarish usullari haqida qisqa kurs yoki seminar o'tkazish talabalarni onlayn ta'limga psixologik jihatdan tayyorlaydi. Bu tadbirning past xarajat va yuqori samarasi ilmiy jihatdan asoslangan [6].

4. Milliy kontekstni inobatga olgan yondashuv. O'zbek talabalarida oilaviy va ijtimoiy kutilmalar bilan taqqoslash ayniqsa kuchli psixologik ta'sir ko'rsatishi hisobga olinib, psixologik yordam dasturlari mahalliy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirilgan bo'lishi kerak. Jamoaviy muvaffaqiyat va hamkorlik tamoyillariga asoslangan onlayn ta'lim loyihalari individual raqobatdan ko'ra ko'proq foyda beradi [5].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Festinger L. A theory of social comparison processes // Human Relations. – 1954. – Vol. 7. – P. 117–140.

2. Sun L., Tang Y., Zuo W. Coronavirus pushes education online // Nature Materials. – 2020. – Vol. 19. – P. 687–689.

3. Lim C.L., Abdullah N.H., Jaafar J. Online learners' social comparison processes: Implications for self-efficacy // Computers & Education. – 2021. – Vol. 168. – P. 104187.

4. Ismatova D.T. Talabalarda o'ziga ishonchni rivojlantirish: psixologik yondashuv // Psixologiya. – 2019. – №3. – B. 45–52.

5. OECD. TALIS 2018 Results (Volume I): Teachers and School Leaders as Lifelong Learners. – Paris: OECD Publishing, 2019.

6. Kabat-Zinn J. Full Catastrophe Living. – New York: Delacorte, 1990. – 467 p.

ZAMONAVIY TALABLAR ASOSIDA MAKTAB O‘QUVCHILARINI KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH ISHLARINI TASHKIL ETISH

Shamsiyabonu Egamqulova Jamshid qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
Pedagogika yo‘nalishi 2-bosqich talabasi
Ilmiy rahbari:Nurumbekova Ya. A
egamqulovashamsiyabonu@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy ta’lim talablari asosida maktab o‘quvchilarini kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini samarali tashkil etish masalalari

yoritilgan. Unda o‘quvchilarning qiziqishi, qobiliyati va mehnat bozoridagi ehtiyojlarni inobatga olgan holda kasbiy yo‘naltirishning innovatsion usullari tahlil qilingan. Shuningdek, ta’lim muassasalari, ota-onalar va jamiyat hamkorligining ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so‘zlar. kasb-hunarga yo‘naltirish, zamonaviy ta’lim, o‘quvchi qobiliyati, innovatsion yondashuv, mehnat bozori, kasbiy kompetensiya.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы эффективной организации профориентационной работы школьников на основе современных образовательных требований. Проанализированы инновационные методы профессиональной ориентации с учетом интересов, способностей учащихся и потребностей рынка труда. Также раскрывается значение сотрудничества образовательных учреждений, родителей и общества.

Ключевые слова профориентация, современное образование, способности учащихся, инновационный подход, рынок труда, профессиональная компетенция.

Abstract This article discusses the effective organization of career guidance activities for school students based on modern educational requirements. Innovative approaches to vocational orientation are analyzed considering students’ interests, abilities, and labor market demands. The importance of cooperation among educational institutions, parents, and society is also highlighted.

Keywords career guidance, modern education, student abilities, innovative approach, labor market, professional competence.

Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar rivojlanayotgan davrda jamiyatning barcha sohalarida malakali, raqobatbardosh hamda kasbiy kompetensiyalarga ega kadrlarni tayyorlash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini zamonaviy talablar asosida tashkil etish dolzarb pedagogik masalalardan biri hisoblanadi. Zero, yosh avlodning kelajakdagi kasb tanlovi nafaqat ularning shaxsiy muvaffaqiyatiga, balki mamlakat iqtisodiy taraqqiyoti va jamiyat rivojiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Mamlakatimizda ta’lim tizimini isloh qilish, yoshlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash hamda ularning kasbiy salohiyatini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Xususan, umumta’lim maktablarida kasb-hunarga yo‘naltirish tizimini takomillashtirish, o‘quvchilarning qiziqishi, qobiliyati va intellektual salohiyatini aniqlash orqali ularni ongli ravishda kasb tanlashga tayyorlash bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Bu jarayonda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsion metodlar va axborot-kommunikatsiya vositalaridan samarali foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Kasb-hunarga yo‘naltirish — bu o‘quvchilarning individual qiziqishi, layoqati, psixologik xususiyatlari va jamiyat ehtiyojlarini hisobga olgan holda ularni ma’lum bir kasbga yo‘naltirishga xizmat qiluvchi pedagogik-psixologik jarayondir. Mazkur jarayon o‘quvchilarda mehnatsevarlik, mas’uliyat, mustaqil qaror qabul qilish, kasbiy tafakkur va hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirishga yordam beradi. Ayniqsa, bugungi mehnat bozori sharoitida kasblarning tez o‘zgarishi, yangi mutaxassisliklarning paydo bo‘lishi

o‘quvchilardan moslashuvchanlik va zamonaviy kompetensiyalarni talab qilmoqda. Shuningdek, kasb tanlashdagi noto‘g‘ri qarorlar yoshlarning kelajak faoliyatida qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Shu bois kasb-hunarga yo‘naltirish ishlari maktabning boshlang‘ich bosqichlaridanoq tizimli ravishda olib borilishi, bunda pedagoglar, psixologlar, ota-onalar va mahalla hamkorligi ta’minlanishi lozim. O‘quvchilarning kasblar haqidagi bilimlarini kengaytirish, amaliy mashg‘ulotlar, uchrashuvlar, ekskursiyalar hamda kasbiy diagnostika ishlari orqali ularda ongli kasb tanlash ko‘nikmasini shakllantirish mumkin. Mazkur maqolada maktab o‘quvchilarini kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini zamonaviy talablar asosida tashkil etishning mazmuni, shakl va metodlari, shuningdek, bu boradagi innovatsion yondashuvlarning ahamiyati tahlil qilinadi. Bundan tashqari, kasbiy yo‘naltirish jarayonida ta’lim muassasalari, ota-onalar va ijtimoiy hamkorlikning o‘rni yoritib beriladi.

Hozirgi davrda ta’lim tizimining asosiy vazifalaridan biri o‘quvchilarni mustaqil hayotga tayyorlash, ularda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish va mehnat bozorida o‘z o‘rnini topa oladigan barkamol shaxsni tarbiyalashdan iboratdir. Shu nuqtai nazardan, maktab o‘quvchilarini kasb-hunarga yo‘naltirish ishlari uzluksiz ta’lim tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Kasbiy yo‘naltirish jarayoni o‘quvchilarning qiziqishi, qobiliyati, intilishi hamda jamiyat ehtiyojlarini hisobga olgan holda ularni ma’lum bir kasbni ongli ravishda tanlashga tayyorlashga xizmat qiladi. Kasb-hunarga yo‘naltirish ishlari o‘quvchilarda kasblar haqida tushuncha hosil qilish, mehnatga bo‘lgan ijobiy munosabatni shakllantirish, kasbiy qiziqishlarni rivojlantirish hamda ularning individual imkoniyatlarini aniqlash orqali amalga oshiriladi. Bu jarayon pedagogik, psixologik va ijtimoiy jihatlarni o‘z ichiga olgan murakkab tizim sanaladi. Ayniqsa, zamonaviy mehnat bozorida yuqori malaka va kreativ fikrlash talab etilayotgani o‘quvchilarni erta yoshdan kasbiy tayyorgarlikka yo‘naltirish zaruratini kuchaytirmoqda.

Raqamli iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar rivojlanayotgan bugungi kunda ko‘plab yangi kasblar paydo bo‘lmoqda. Sun’iy intellekt, axborot texnologiyalari, robototexnika, dizayn, marketing va xizmat ko‘rsatish sohalaridagi o‘zgarishlar yoshlarning zamonaviy kasblarga moslashuvchan bo‘lishini talab etadi. Shu sababli maktablarda kasbiy yo‘naltirish ishlarini an’anaviy usullar bilan cheklab qolmasdan, zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish muhim ahamiyatga ega. O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishda interaktiv metodlar, treninglar, kasbiy testlar, psixologik diagnostika, loyihaviy ta’lim hamda amaliy mashg‘ulotlardan foydalanish samarali natija beradi. Ayniqsa, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali o‘quvchilarga turli kasblar haqida keng ma’lumot berish, virtual ekskursiyalar tashkil qilish va kasbiy ko‘nikmalarni shakllantirish imkoniyati kengaymoqda. Kasbiy yo‘naltirish ishlari o‘quvchilarning nafaqat kelajak kasbini tanlashiga, balki ularning shaxs sifatida rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Chunki to‘g‘ri tanlangan kasb insonning jamiyatdagi mavqeini belgilaydi, uning qiziqishi va imkoniyatlarini ro‘yobga chiqaradi. Shu bois har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olish kasbiy yo‘naltirishning asosiy tamoyillaridan biri bo‘lishi lozim.

Maktabda kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini samarali tashkil etishda sinf rahbarlari, fan o‘qituvchilari, maktab psixologlari va ota-onalarning hamkorligi muhim o‘rin tutadi. Pedagoglar o‘quvchilarning bilim va qobiliyatlarini kuzatish orqali ularga mos kasblar haqida tavsiyalar beradi. Psixologlar esa o‘quvchilarning temperament turi, qiziqishi, xarakteri va kasbiy moyilligini aniqlash orqali ularga individual yondashuv asosida maslahatlar beradi. Shuningdek, maktablarda “Kasblar haftaligi”, “Ustoz-shogird” uchrashuvlari, turli kasb egalari bilan muloqotlar, ishlab chiqarish korxonalariga ekskursiyalar tashkil etish o‘quvchilarning kasblar haqidagi tasavvurini kengaytiradi. Bunday tadbirlar yoshlarning kasb tanlashdagi ishonchini oshiradi hamda ularda mehnatsevarlik va mas’uliyat hissini shakllantiradi.

Kasbiy yo‘naltirish jarayonida ota-onalarning roli ham beqiyosdir. Ko‘pincha o‘quvchilar kasb tanlashda ota-onalar fikriga tayanadilar. Shu sababli ota-onalarni ham bu jarayonga faol jalb qilish, ularga farzandning qiziqishi va qobiliyatini to‘g‘ri baholash bo‘yicha tavsiyalar berish zarur. Ba’zi hollarda ota-onalarning majburiy yoki noto‘g‘ri tanlovi o‘quvchilarning kelajakdagi kasbiy faoliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Bundan tashqari, umumta’lim maktablari, kasb-hunar ta’limi muassasalari, oliy ta’lim tashkilotlari hamda ishlab chiqarish korxonalari o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish kasbiy yo‘naltirish samaradorligini oshiradi. O‘quvchilarning amaliyotlar, mahorat darslari va seminar-treninglarda ishtirok etishi ularning real mehnat muhiti bilan yaqindan tanishishiga yordam beradi.

Bugungi kunda rivojlangan davlatlar tajribasida kasbiy yo‘naltirishning zamonaviy modeli keng qo‘llanilmoqda. Bu modelda o‘quvchining shaxsiy rivojlanishi, mustaqil fikrlashi va ijodkorligini qo‘llab-quvvatlash asosiy o‘ringa qo‘yiladi. Maktablarda STEAM ta’limi, raqamli platformalar, online kurslar va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan dasturlarning joriy qilinishi yoshlarning zamonaviy kasblarga qiziqishini oshirmoqda. Shuningdek, elektron platformalar orqali kasbiy diagnostika testlarini o‘tkazish, sun’iy intellekt asosidagi tavsiyalar berish ham samarali natijalarni ko‘rsatmoqda. Bu esa o‘quvchilarga o‘z imkoniyatlarini to‘g‘ri baholash va kelajak kasbini ongli ravishda tanlash imkonini beradi. Umuman olganda, maktab o‘quvchilarini kasb-hunarga yo‘naltirish ishlari zamonaviy talablar asosida tashkil etilganda yoshlarning kasbiy salohiyati rivojlanadi, ularning jamiyatdagi o‘rni mustahkamlanadi hamda mamlakat taraqqiyoti uchun zarur bo‘lgan malakali kadrlar shakllanishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, maktab o‘quvchilarini kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini zamonaviy talablar asosida tashkil etish bugungi ta’lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki o‘quvchilarning kelajak kasbini ongli va mustaqil ravishda tanlashi ularning shaxsiy rivojlanishi, jamiyatdagi o‘rni hamda mamlakat taraqqiyoti bilan chambarchas bog‘liqdir. Zamonaviy mehnat bozori sharoitida yoshlardan nafaqat nazariy bilim, balki amaliy ko‘nikma, kreativ fikrlash va raqobatbardoshlik ham talab etilmoqda. Kasbiy yo‘naltirish jarayonini samarali tashkil etishda o‘quvchilarning qiziqishi, qobiliyati, psixologik xususiyatlari va individual imkoniyatlarini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, pedagoglar,

psixologlar, ota-onalar hamda ijtimoiy hamkor tashkilotlarning o‘zaro hamkorligi kasbiy yo‘naltirish samaradorligini oshiradi. Turli treninglar, amaliy mashg‘ulotlar, kasbiy diagnostika, ekskursiyalar va innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish o‘quvchilarning kasblar haqidagi bilimlarini boyitadi hamda ularda ongli kasb tanlash ko‘nikmasini shakllantiradi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarning ta’lim tizimiga joriy etilishi kasbiy yo‘naltirish ishlarini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Zamonaviy kasblar haqida keng ma’lumot berish, online platformalar va raqamli resurslardan foydalanish yoshlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Demak, maktablarda kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini tizimli, uzviy va zamonaviy talablar asosida tashkil etish orqali yosh avlodni kelajak hayotga puxta tayyorlash, ularning kasbiy salohiyatini rivojlantirish hamda jamiyat uchun malakali va raqobatbardosh kadrlarni tarbiyalash mumkin bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlarni kasb-hunarga yo‘naltirish va bandligini ta’minlashga oid qarorlari va farmonlari.
3. Mirziyoyev Sh.M. *Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi*. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2022.
4. Ishmuhamedov R., Yo‘ldoshev M. *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2019.
5. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. *Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari*. – Toshkent, 2017.
6. G‘oziyev E.G‘. *Umumiy psixologiya*. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 2018.
7. Hasanboyev J., To‘raqulov X. *Pedagogika nazariyasi va tarixi*. – Toshkent, 2020.
8. Muslimov N.A. *Kasb ta’limi metodikasi*. – Toshkent: “Fan”, 2016.

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARDA TABIIY SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISH ZAMONAVIY TA’LIM TIZIMINING MUHIM VAZIFALARIDAN BIRI SIFATIDA

Jamshid Ro‘zimatov

GDPI 2-bosqich tayanch doktoranti,

GDPI “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi o‘qituvchisi

Norbo‘tayeva Ozoda

GDPI “Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Maqolada kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda tabiiy savodxonlikni rivojlantirish orqali tadqiqotchilik ko‘nikmalarini shakllantirishning ilmiy-nazariy asoslari tadqiq etilgan. Tadqiqotda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kognitiv rivojlanish xususiyatlari, ularning atrof-muhitni anglashga bo‘lgan tabiiy qiziquvchanligini tizimli izlanishga yo‘naltirish masalalari tahlil qilingan. "Tabiiy fanlar" darsliklarining integrativ imkoniyatlari hamda o‘quv jarayonida amaliy va

loyiha usullaridan foydalanishning pedagogik shartlari yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy ta’lim yondashuvlari asosida o‘quvchilarda ilmiy dunyoqarash va mustaqil fikrlashni shakllantirishning psixologik mexanizmlari bo‘yicha xulosalar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: Tabiiy savodxonlik, tadqiqotchilik ko‘nikmalari, boshlang‘ich ta’lim, integrativ yondashuv, kognitiv rivojlanish, amaliy faoliyat, loyiha usuli, ilmiy dunyoqarash, kompetensiya.

Аннотация. В статье исследуются научно-теоретические основы формирования исследовательских навыков у учащихся младшего школьного возраста посредством развития естественнонаучной грамотности. В работе проанализированы особенности когнитивного развития младших школьников, вопросы направления их естественной любознательности в русло систематического научного поиска. Освещены интегративные возможности учебников по естественным наукам и педагогические условия использования практических и проектных методов в образовательном процессе. Также изложены выводы по психологическим механизмам формирования научного мировоззрения и самостоятельного мышления учащихся на основе современных образовательных подходов.

Ключевые слова: естественнонаучная грамотность, исследовательские навыки, начальное образование, интегративный подход, когнитивное развитие, практическая деятельность, метод проектов, научное мировоззрение, компетенция.

Abstract. The article investigates the scientific and theoretical foundations of developing research skills in primary school students through the enhancement of scientific literacy. The study analyzes the cognitive development characteristics of young learners and the methods of channeling their natural curiosity into systematic inquiry. It highlights the integrative potential of science textbooks and the pedagogical conditions for implementing practical and project-based methods in the educational process. Furthermore, conclusions are drawn regarding the psychological mechanisms of fostering a scientific worldview and independent thinking in students based on modern educational approaches.

Keywords: scientific literacy, research skills, primary education, integrative approach, cognitive development, practical activity, project-based method, scientific worldview, competence.

Hozirgi kunda ta’lim tizimida bunday texnologiya va usullarni joriy etish nafaqat o‘quvchilarni mavzuni oson o‘zlashtirishga yordam beradi, balki o‘qituvchilarning o‘quvchilarga individual yondashuvni tashkil etishni xizmat qiladi. Endilikda yangi ta’lim standartlari va o‘quv darsturilari, darsliklar mazmuni bo‘yicha o‘quvchilar ko‘proq o‘z ustida ishlashga, amaliy mashg‘ulotlarni sinfda va sinfdan tashqari ishlarda mustaqil tayyorlashga o‘rgatish ko‘nikmalarini rivojlantirishga e’tibor qaratadi. Shu ma’noda 3-4-sinflarda “Tabiiy fanlar” fanini o‘rganishda o‘quvchilarni o‘z ustida ishlashga o‘rgatish davomida o‘zlariga qiziqarli mavzuni tanlab olish va bevosita u bilan bog‘liq bo‘lgan muammolarni o‘rganish uchun kichik tadqiqotlar shaklida yo‘naltiriladi.

Bu shakldagi kichiki tadqiqotlar bevosita o‘quvchiga axborotni qidirish, qayta ishlash va undan foydalanishning zamonaviy metodlarini egallashga, ilmiy-tadqiqotchilik faoliyatining ba’zi bir elementar metodlarini o‘zlashtirishga, o‘zining tadqiqotchilik pozitsiyasini aniqlashga, amalga oshirayotgan kichik tadqiqotini yana davom ettirishga, vaqt o‘tishi bilan tadqiqotchilik ko‘nikmasini kompetensiya darajasiga yetkazilishiga imkon beradi.

Ta’lim bilan bog‘liq adabiyotlarda kompetentlilik tushunchasiga juda ko‘p olimlarning tadqiqiy fikr-mulohazalari keltirilgan. Kompetensiya – bu egallangan nazariy bilim, amaliy ko‘nikma va malakalarni kundalik hayotida duch keladigan amaliy va nazariy masalalarni yechishda foydalanish va uni amaliyotda qo‘llay olish imkoniyatidir. Kompetentlilik (lot: competens – layoqatli, qobiliyati bor) shaxs bilim, ko‘nikma va tajribalarining uning ijtimoiy-professional mavqei va o‘ziga tegishli vazifalar bajarish, muammolar hal qilishga yetarliligi ham haqiqiy moslik darajasi hisoblanadi[3].

Tadqiqotchilik kompetensiyasi mohiyatini tushunish uchun olimlar tomonidan turli yondashuvlar mavjud bo‘lib, ularning bir guruhi[1] tadqiqotchilik kompetensiyasi kompetentlikning asosiy tarkibiy qismi sifatida qabul qilishni ta’kidlaydi, ikkinchi bir guruh mutaxassislar esa [2,4] tadqiqotchilik faoliyatni tashkil etish uchun zarur bo‘lgan bilim va ko‘nikmalar bir butun majmuidir deb hisolashadi. Bu borada biz o‘z tadqiqotimizda tadqiqotchilik jarayoni uchun quyidagi ishchi ta’rifni tavsiya qilamiz.

Tadqiqotchilik ko‘nikmasi – deganda biz tanlangan muammoni yechishning maqsad va vazifalaridan kelib chiqib, mustaqil bilishga yo‘naltirilgan tadqiqotchilik jarayonida shakllanadigan shaxsiy ko‘nikmalarni deyish mumkin. Tadqiqotning asosiy g‘oyasi faoliyatning dolzarb ilmiy muammolarni ko‘rish, shakllantirish va yechish, yangi ijodiy yechimlarni topish va ularni amaliy faoliyatga joriy etishga qobiliyatli o‘quvchilarni ilmiy-tadqiqotchilik faoliyatga jalb etish va ilmiy-tadqiqotchilik faoliyat doirasida ularning uzluksiz innovatsion tayyorgarlik tizimini ishlab chiqishga qaratilgan.

To‘g‘ri maktab o‘quvchilarida ko‘nikmalarni kompetensiya darajasiga aylantirilishi biroz qiyin masaladek tuyuladi, maktab o‘quvchilarining bevosita tadqiqotchilik kompetensiyasini egallashi bosqichma-bosqich davom etadi. Ya’ni o‘quvchi kichik tadqiqotlarni amalga oshirish davomida o‘rganilayotgan ob’ektni tadqiq etish uni mustaqil o‘rganish, izlanish, adabiyotlarni o‘qish, internet ma’lumotlarini saralash kabi ilmiy faoliyatga yo‘nalitirish o‘qituvchi hamkorligida bajarilganligi bois, o‘quvchi har doim o‘qituvchisidan ma’naviy ko‘makka va e’tiborga ehtiyoj sezadi.

Shu ma’noda ta’kidlash joizki, tadqiqotchilik ko‘nikmalari har bir 3-4-sinf o‘quvchilari orasida juda ko‘pchiligini tashkil etmasligi mumkin, lekin shunday bo‘lsada aynan fanga qiziqishi bo‘lgan yoki tadqiqot qilishni hoxlovchilar bo‘lishi mumkin. Agar o‘qituvchi tomonidan o‘z tajribasi davomida o‘quvchini to‘g‘ri yo‘natirilishi kelajakda o‘quvchida fan doirasida sof bilim, ko‘nikma va malakalardan tashqari, tashabbuskorlik, hamkorlik, guruhda ishlash layoqati, kommunikativ qobiliyati, ularni real baholay olish, mantiqiy fikrlashi, axborotni saralash va foydalana

olish koʻnikmalarini ham birgalikda samarali rivojlantiriladi. Yuqorida ta'kidlanganidek, koʻnikmalar oʻquvchining egallagan bilimi va koʻnikmalarining rivojlanib borishi hisobiga kompetensiyaga aylanib boradi va eng muhimi kichik makab yoshidagi oʻquvchilar orasida tabiiy savodxonlikni shakllanishiga va rivojlanishiga yordam beradi.

Kichik maktab yoshidagi oʻquvchilarda tabiiy savodxonlikni shakllantirish zamonaviy ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Bu davr bolaning bilish faoliyati, dunyoqarashi va shaxsiy sifatlari shakllanishida hal qiluvchi bosqich boʻlib, aynan shu paytda tabiatga oid ilmiy tushunchalarning asosi qoʻyiladi.

Avvalo, tabiiy savodxonlik oʻquvchilarda atrof-muhitni anglash va tushunish qobiliyatini rivojlantiradi. Kichik yoshdagi bolalar tabiat hodisalariga qiziqish bilan qaraydilar, ammo bu qiziqishni ilmiy bilimlar bilan boyitish zarur. Tabiiy savodxonlik orqali oʻquvchilar tabiatdagi sabab-oqibat bogʻlanishlarini tushuna boshlaydilar va bu ularning mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi.

Ikkinchidan, tabiiy savodxonlik tadqiqotchilik koʻnikmalarini shakllantirishning asosiy poydevori hisoblanadi. Oʻquvchi kuzatish, tajriba oʻtkazish, tahlil qilish va xulosa chiqarish orqali bilimni mustaqil ravishda oʻzlashtiradi. Bu esa uning faol sub'ekt sifatida shakllanishini ta'minlaydi.

Uchinchidan, tabiiy savodxonlik mustaqil fikrlash va muammoni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Oʻquvchilar tabiat hodisalarini tushuntirishga harakat qilar ekan, ularda tahlil qilish, solishtirish va umumlashtirish koʻnikmalari shakllanadi. Bu koʻnikmalar nafaqat ta'limda, balki hayotiy vaziyatlarda ham muhim ahamiyatga ega.

Toʻrtinchidan, tabiiy savodxonlik ekologik madaniyat va mas'uliyatli munosabatni shakllantiradi. Kichik yoshdan boshlab tabiatni asrash, resurslardan oqilona foydalanish va atrof-muhitga ehtiyotkorona munosabatda boʻlish kabi qadriyatlar oʻquvchilar ongiga singdiriladi.

Beshinchidan, tabiiy savodxonlik bilimlarni hayot bilan bogʻlash imkonini beradi. Oʻquvchilar tabiat haqidagi bilimlarni kundalik hayotda qoʻllashni oʻrganadilar. Bu esa ta'limning amaliy ahamiyatini oshiradi.

Shu bilan birga, xalqaro baholash dasturlari, jumladan PISA, tabiiy savodxonlikni oʻquvchining ilmiy bilimlarni hayotda qoʻllay olish qobiliyati sifatida baholaydi. Bu esa mazkur kompetensiyaning global ahamiyatga ega ekanligini koʻrsatadi.

Psixologik nuqtai nazardan aytganda, Jean Piaget [6] ta'limotiga koʻra, kichik maktab yoshidagi bolalar bilimni amaliy faoliyat orqali oʻzlashtiradilar. Demak, tabiiy savodxonlikni shakllantirish ularning yosh xususiyatlariga toʻliq mos keladi. Shuningdek, Lev Vygotsky[1] ta'limotiga koʻra, ijtimoiy hamkorlik va yoʻl-yoʻriq orqali bolaning bilish imkoniyatlari kengayadi, bu esa tabiiy savodxonlikni rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

Tabiatni bilishdagi imkoniyatlarning ortib borayotganligi boshlangʻich sinf oʻquvchilarida yuzaga kelgan qiziqishni yanada oshirishga yordam beruvchi oʻquv materiallarining darsliklar sahifasida oʻz aksini topishini taqozo qiladi. Umumiy oʻrta ta'lim maktablarining 3-sinfi uchun tavsiya etilgan «Tabiiy fanlar» darsligida bu jihat oʻz aksini topishi zarur. Ayni vaqtda maktablar amaliyotida qoʻllanib kelinayotgan

darslikda o‘lkashunoslik tamoyili tabiiy hodisa va jarayonlar mohiyatini yoritishga xizmat qiluvchi materiallar o‘rtasida muayyan izchillik, tizimlilikni yuzaga kelishini ta’minlaydi.

3-sinf uchun mo‘ljallangan “Tabiiy fanlar” darsligida keltirilgan ma’lumotlar 1-2-sinf “Tabiiy fanlar” darsligiga bevosita bog‘liq bo‘lib, bu darslikda ma’lumotlar chuqurroq va turf axil ko‘rinishda tasvirlangan.. Shuningdek, keltirilayotgan ma’lumotlar o‘quvchilar hayotida uchraydigan hodisalar va predmetlarni o‘z ichiga olib, o‘quvchilarning tabiatni anglash va uni asrash, tabiatga ozor bermaslik, aksincha, tabiiy boyliklarimizni tejash, o‘quvchilar hayoti davomida uchratishi mumkin bo‘lgan hayvonlar, hasharotlar, suvda va quruqlikda uchraydigan hayvonlar, ob-havo va tabiat ajoyibotlari haqida ma’lumotlarni bilib oladilar. Har bir mavzu o‘quvchilarga tabiiy fanlar orasidagi integrativ aloqadorlikni samarali tashkil etish imkoniyatini yaratgan.

O‘quvchilar tabiiy bilimlarni egallash jarayonida biologiya, georgafiya, atronomiya, fizika va kimyoga oid tushunchalarni belgilangan mavzularni o‘rganish va anglash asosida bilib oladi. Deyarli barcha hollarda o‘quvchilarni uyga berilgan vazifalarini oila a’zolari bilan birgalikda bajarishga bo‘lgan imkoniyat ham ularni fanni mustaqil va mustahkam o‘rganish imkonini yaratadi. Darslikning so‘ngida berilgan tadqiqot loyihasini qanday bajarish to‘g‘risidagi yo‘riqnoma o‘quvchilarning tajriba – sinov olib borishlariga katta yordam beradi. O‘quvchilar yozgi ta’til vaqtida vaqtlarini mazmunli o‘tkazish uchun 14 ta tadqiqot loyihalari uchun mavzular berilgani buning yaqqol isboti hisoblanadi.

Masalan, 4-sinfda o‘quvchilar ”O‘simliklar’’ haqida ma’lumot berilgan bobni o‘rganish jarayonida 10-sahifadan 38-sahifalarni o‘z ichiga oladi. Ya’ni o‘simliklar xilma-xilligi, barglari, atrof-muhitga ta’siri, guruhlari, insonlarning o‘simliklar dunyosidagi tas’siri va qizil kitob haqida. 2-mavzudagi loyiha ishi bu ’’ O‘simliklar o‘zidan namlik va kislarod chiqarishini isbotlash uchun tajriba o‘tkazish’’ 3-mavzudagi loyiha ishi bu ’’O‘simliklar ichida rang beruvchi pigmentlar borligini isbotlash’’ 4-mavzudagi loyiha ishi bu ’’xonaki o‘simliklarni kuzatish. Ularga yorug‘lik yetmasa yoki keragidan ortiq quyosh tushsa nima bo‘ladi? Sovuq yoki issiq ta’sirida o‘simlikda qanday o‘zgarishlar kuzatiladi?” 5-mavzudagi topshiriqlar “Guruhlardan biriga atab sinkveyn (besh qatorlik she’r) yozing. 6-mavzudagi topshiriqlar “Insonga foyda keltiradigan o‘simliklarni eslab yozing”, “Havoni eng ko‘p namlantiradigan o‘simliklarning nomlarini yozing” 7-mavzudagi topshiriqlar “madaniy o‘simliklarning yovvoyi o‘simliklardan farqlarini yozing”, “Chiqindini konteynrlarga ajrating. Qanday chiqindini qaysi kontenrga solish kerak’’. Loyiha ishi esa ’’Oilangizda so‘rovnoma o‘tkazib bitta oila bir haftada, bir oyda, bir yilda qancha chiqindi tashlashini hisoblab ko‘ring. Chiqindilarning qaysi turlarini qayta ishlashga yuborish mumkin, deb o‘ylaysiz?’’ 8-mavzudagi topshiriqlar ’’Daftarga qizil kitob haqida qisqacha ma’lumot yozing‘’, ’’Bir odam noyob o‘simlikni yulayotganini ko‘rib qolsangiz, qanday yo‘l tutasiz?’’. Mazkur bob o‘zlashtirilgan ma’lumotlar ta’sirida o‘quv yili yakuniga kelib, ularning dunyoqarashlari kengayadi. Shu bilan birga boshqa mintaqalar (turli davlatlar joylashgan hududlar)ning tabiati va o‘simlik dunyosi bilan tanishadilar. Bu esa ularga

xos bo‘lgan jihatlarni o‘lka tabiati bilan qiyosiy o‘rganish imkonini yaratadi. Qiyosiy o‘rganish esa mavjud bilimlar hajmini oshiradi.[5]

Garchi «Tabiiy fanlar» o‘quv predmeti bo‘yicha tavsiya etilgan darsliklarda bugungi kun talablari inobatga olingan bo‘lsa-da, o‘quv materiallarini mazmunan o‘quvchilarda faollikni yuzaga keltirish, shaxsiy tajribalarini oshirish, nazariy bilimlarni o‘zlashtirishda o‘lkashunoslik manbalariga tayanishga imkon beruvchi axborot texnologiyalari, interfaol metodlar hamda tabiiy kuzatish vositalari bilan boyitish maqsadga muvofiqdir. Eng muhimi mazkur darsliklarning deyarli 80% amaliy mashg‘ulot va laborotoriya mashg‘ulotlarlaridan iborat bo‘lganligi bois, asosiy nazariy bilimlar har bir amaliy mashg‘ulotda o‘quvchining mustaqil ishlashini amalga oshirish imkonini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. Vygotskiy L. S. Мышление и речь. — M.: Лабиринт, 1999. (Yaqin rivojlanish zonasi nazariyasi bo'yicha).
2. Ishmuhamedov R. J. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari. – T.: TDPU, 2005.
3. Azizxo‘jayeva N. N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – T.: Cho‘lpon, 2005.
4. OECD (2023). PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education. PISA, OECD Publishing, Paris. (Tabiiy-ilmiy savodxonlik mezonlari bo'yicha).
5. O‘zbekiston Respublikasi umumiy o‘rta ta’lim muassasalarining 3-sinfi uchun "Tabiiy fanlar" darsligi. – T.: Respublika ta’lim markazi, 2022-2023.
6. Piaget J. The Psychology of the Child. — New York: Basic Books, 1969. (Kognitiv rivojlanish bosqichlari bo'yicha).

TIL-MILLAT KO‘ZGUSI

Pardabayeva Sitora Rustam qizi

GDPI maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada “ Til bilgan-el biladi “ maqolining mohiyati ochib berilgan. Maqolada bugungi kundagi ta’limning dolzarb tomonlari muhokama etilgan. Maqolada zamondan o‘zgan ma’rifatparvar bobolarimiz hayoti va ijodi haqida hamda chet tillarni bilishning ahamiyati to‘g‘risidagi ma’lumotlar bilan tanishtirilgan.

Kalit so`zlar: mustaqil dunyoqarash, tafakkur, muammoli vaziyat, umumiy tahlil, sharq , g‘arb ,chet tillar,donishmand ajdodlar,ma’rifatparvar.

Ta‘lim-tarbiya tizimini tubdan o‘zgartirish va barkamol insonni shakllantirish, ertangi taqdirimizni belgilab beruvchi dolzarb masalalardan biriga aylandi. Bir niholni barq urib yashnashi uchun, bog‘bonning parvarishi qanchalik zarur bo‘lsa, unumdor tuproq va quyosh nuri ham shunchalik muhim rol o‘ynaydi.O‘quvchilarni bog‘bon kabi mehr bilan parvarishlayotgan ustozlar ham o‘z mahoratini oshirib , bolajonlarni ilm ummoniga sho‘ng‘ishga o‘rgatsalar , ular uchun sinf xonasida yaratilgan sharoit, zarur va kerakli jihozlar o‘quvchilarning

fan sirlarini yanayam mukammal o‘zlashtirishlariga zamin yaratadi.Shu bois hukumatimiz o‘quvchilarni yanada chuqur ta’lim olishi uchun zarur sharoitlarni yaratishga muntazam e’tibor qaratib kelmoqda. Hayotga ziyrak ko‘z bilan qaraydigan, teran fikrlovchi, mustaqil dunyoqarashga ega iqtidorli shaxslarni kamol toptirish va tarbiyalash davlatimiz siyosatining ustuvor yo`nalishlaridan biridir. Prezidentimizning 2017 yil 26 sentyabrdagi “ Pedagog kadrlarni tayyorlash , xalq ta’limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora- tadbirlari to‘g‘risida “gi qarorini qabul qilinishi ta’limni harakatga keltirdi, chunki tarbiyachilar, o‘qituvchilar ta’limni harakatga keltiruvchi kuch, ta’limda sifatga erishish uchun esa o‘qituvchi va tarbiyachilar bilimli, izlanuvchan , mahoratli pedagog bo‘lishi zarur. Donishmand Sokrat shunday degan ekan: Barcha kasblar - odamlardan, pedagog , sud’ya va vrach kasbi xudodan”. Demak, bu kasblarni tanlashda xudo bergan iste’dod ham bo‘lishi kerak ekan.O‘qituvchining har bir darsi yangi bir sahna asari bo‘lishi kerak deb ko‘pincha takidlanadi, chunki o‘qituvchi o‘z iste’dodini, aktyorlik qobiliyatini ishga solib sahna asarini yarata olishi kerak.Shuning bilan birga o‘qituvchi va tarbiyachilar o‘quvchilarga har tomonlama namuna, o‘rnak bo‘la olishi kerak. Shaxsan meni bilim olishga, o‘qituvchi va tarbiyachilik kasbiga qiziqtirgan insonlar bu mening ota-onamdir,sababi men pedagoglar oilasida voyaga yetganman. U insonlarning so‘zlash odoblariga, kiyinish madaniyatlariga hamda hayotda qo‘l keladigan hayotiy maslahatlariga amal qilib , ahd qilganman: “ Men ham shu insonlardek muallima, tarbiyachi bo‘laman,shu insonlar kabi yoshlarni barkamol inson qilib tarbiyalshda o‘z hissamni qo‘shaman “-deb, ahd qilib hozirgi kunda GDPI ning maktabgacha ta’lim yo‘nalishida tahsil olmoqdaman. Hozirgi vaqtning muhim talablaridan biri chet tillarni o‘rganish bolgani sabab , turk tilini organmoqdaman.

“O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 10-dekabrdagi“Chet tillarni o‘rganish tizimini takomillashtirish chor-tadbirlari to‘g‘risida” gi qarorini qabul qilinishi tilga e‘tiborni yanada kuchaytirdi.Mamlakatimizda O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni hamda Kadrlar tayyorlash milliy dasturi amalga oshirish doirasida chet tillarga o‘qitishning kompleks tizimi, ya’ni uyg‘un kamol topgan, o‘qimishli, zamonaviy fikrlovchi yosh avlodni shakllantirishga, respublikaning jahon hamjamiyatiga yanada integratsiyalashuviga yo‘naltirilgan tizim yaratildi.Mustaqillik yillarida 51,7 ming nafardan ziyod chet tillar o‘qituvchilari tayyorlandi, umumta’lim maktablarining 5-9 sinflari uchun ingliz, nemis va fransuz tillari bo‘yicha multimedia darsliklari , boshlang ‘ich sinflarda ingliz tilini o‘rganish bo‘yicha elektron resurslar tayyorlandi, umumta’lim maktablarida besh mingdan ko‘proq lingafon xonalar jihozlandi.Shu bilan birga, chet tillarni o‘rganishni tashkil qilishning amaldagi tizimini tahlil etish shuni ko‘rsatmoqdaki, ta’lim standartlari, o‘quv dasturlari va darsliklar zamon talablariga, xususan, ilg‘or axborot va media-texnologiyalardan foydalanish borasidagi talabga to‘liq javob bermayapti. Ta’lim asosan an’anaviy uslublarda olib borilmoqda. Ta’lim tizimining barcha bosqichlarida chet tillarni uzluksiz o‘rganishni tashkil qilish, shuningdek, o‘qituvchilar malakasini oshirish hamda zamonaviy o‘quv-uslubiy materiallar bilan ta’minlash yanada

takomillashtirilishini taqozo etadi.Hozirgi vaqtda har bir o‘qituvchi va tarbiyachi milliy va jahon ilm-fanidan keng boxabar bo‘lish uchun chet tili va zamonaviy axborot –kommunikasiya texnologiyalarini mukammal bilishi zarur. Chunki bugun internet makonidan har qanday ma’lumotni olish imkoni mavjud. Bu kabi bilimlarni malaka oshirish kurslaridan o‘rganib talabalar, o‘qituvchi va tarbiyachilarimiz o‘z tajribalarini orttirmoqdalar. Maktabgacha ta’lim muassasalarida hamda umumta’lim maktablarida ta’lim sifatini yaxshilash maqsadida ,xorijiy tillarni o‘rganish masalasiga e’tibor qaratilmoqda. Tarixan Buyuk ipak yo‘lining gavjum chorrahalarining birida bizning Vatanimiz O‘zbekiston joylashgan, u bir vaqtning o‘zida ko‘plab madaniyatlar bilan o‘zaro ta’sir va aloqada bo‘lgan. Zaminimizda serqirra hamkorlik , ma’naviy –madaniy boyish, eng muhimi, o‘zaro bir-birini tushunish, e’tibor va hurmat singari qadriyatlar qaror topgan. Bag‘ri kenglik xalqimiz mentalitetining bosh fazilatlaridan biri bo‘lgan. Ajdodlarimiz qadimdan chet tillarni o‘rganishga qiziqqan. Qadimda ko‘proq xitoy, arab va fors tillarini o‘rganishga ehtiyoj yuzaga kelgan. XIX asrning oxirlaridan boshlab esa, rus tili va madaniyatini o‘rganish kun tartibiga chiqqan.Sobiq sho‘ro davrida esa chet tili sifatida , asosan , ingliz , nemis, faransuz tillari o‘qitilgan. Zamondan o‘zgan ma’rifatparvar bobolarimizdan biri Is’hoqxon Ibrat bo‘lgan,bundan yuz yil avval Is’hoqxon Ibrat chet tillarini o‘rganish zarurligini ta’kidlagan edi.Is’hoqxon Ibrat yoshlar ta’lim , ilm-fan , madaniyat va texnika sohalaridagi yangiliklarni shu yo‘l bilan o‘zlashtiradi deb hisoblagan. Is’hoqxon Ibrat “ Lug‘ati sitta as-sina “ (“Olti til lug‘ati “) deb nomlangan kitob yozib, unga arab, fors, hind ,turk , o‘zbek va rus tillaridagi juda ko‘p so‘zlarni kiritdi. Olti tillik lug‘at yaratish qiyin bo‘lsa-da , bir necha tilni mukammal bilgan olim bu ishning uddasidan chiqdi. Bu lug‘at barcha yangi maktablarda rus, arab, fors va boshqa tillarni o‘rganish uchun asosiy darslik bo‘lgan.

Bugungi kunda O‘zbekiston jahonga yuz tutmoqda, shu sababli ham Sharq tillari bilan barobar holda G‘arb tillarini ham o‘rganish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ma’rifat gazetasining 2018 yil 29-sonida Filologiya fanlari doktori, professor Abdurahim Mannonovning ta’limdagi muammolar va yechimlar maqolasi chop etilgan, bunda tillarni o‘rganish naqadar jiddiy masala ekanligi yaqqol ko‘rsatib o‘tilgan.Unda yozilishicha: “Ayni paytda yurtimizda tashqi siyosat, iqtisodiy-ijtimoiy , madaniy, g‘oyaviy sohalarda olib borilayotgan islohotlar tufayli ilgari yo‘l qo‘yilgan noo‘rin harakatlarimiz tuzatilyapti. Qolaversa ,Sharq tillarini o‘rganaman degan minglab o‘quvchilar shu tillarni puxta egallab kelgusida yetuk sharqshunos bo‘lishni orzu qilishga haqlidir. Zero , buyuk bobolarimiz, umuman, barcha ziyolilarimiz yaqin o‘tmishgacha uch tilni -ona tili , arab, fors tillarini mukammal bilgan. Jild-jild o‘lmas asarlarini shu tilda bitgan. Farzandlarimiz maktab davridan boshlab biror Sharq mamlakati bo‘yicha mutaxasis bo‘laman desa yillar davomida hijjalab o‘sha davlat tilini , shu tillarda bitilgan sarf va nahvlarini mukammal o‘rganishi kerak bo‘lgan. O‘zbekiston qahramoni, xalq shoiri Erkin Vohidov she’rlari mazmuniga xos g‘oyalar singdirilganidan, ijodkorning arab va fors tili leksik-semantik ildizlarinil juda chuqur bilishidan hayratlanar edim. Keyin bilsam, u kishi Toshkentdagi arab tilini o‘qitishga yo‘naltirilgan 22-maktabda ta’lim olgan

ekan. Akademik Azizxon Qayumovning buyuk navoiyshunos-sharqshunos bo‘lib yetishishiga sabab Qo‘qonda otasi –mashhur shoir va tazkirnavis Po‘latxon Qayumiy domladan qadimgi yozma merosimizni ,arab va fors tillarini chuqur o‘rganganidir. Bunday misollarni yuzlab keltirish mumkin ”.Hozirda taraqqiy etgan davlatlarning ko‘pi Sarq mintaqasida joylashgan. Ular qatoridan Yaponiya, Janubiy Koreya, Xitoy, Hindiston, Indoneziya, Malayziya, Singapur, Turkiya, Arab mintaqasi davlatlari o‘rin olgan. Qolaversa, O‘zbekistonning asosiy strategik hamkorlari ham ana shu davlatlardir. O‘zbekiston keyingi o‘n yilliklarda mintaqada mehnat resurslari , ishchi kuchini eksport qiluvchi yetakchi davlatga aylanib ulgurdi. Ko‘plab fuqarolarimiz turli davlatlarda mehnat qilib, mamlakatimiz iqtisodiyoti rivojiga baholi qudrat hissa qo‘shib kelmoqdalar, fuqarolarimizning ko‘pchiligi til bilmaslik oqibatida noqulay vaziyatlarga tushganliklaridan norozi bo‘lmoqdalar. Shundan ko‘rinib turibdiki, tillarni maktab yoshidanoq o‘rganganlari juda o‘rinlidir. Ayni vaqtda mamlakatimiz uchun har qachongidan ham ko‘proq koreysshunos, yaponshunos, xitoyshunos, arabshunos, hindshunos, afg‘onshunos,turkshunos, eronshunoslarga , umuman olganda, mamlakatimiz manfaatlarini qat’iy himoya etuvchi sharqshunos – mutaxasislarga ehtiyoj keskin oshmoqda. Shunday ekan, sharq tillariga yo‘naltirilgan maktablarni har bir viloyatda tashkil etish zarur. Kuchli millat, kuchli davlat bo‘lishimiz uchun ham juda zarurdir.Bobolarimiz bejizga “Til bilgan –el biladi” –deyishmagan. Kelgusida yetuk sharqshunos bo‘lishni istagan yoshlarning aynan maktabdan boshlab Sharq tillarini o‘rganishi mamlakatimiz ravnaqi uchun xizmat qiladi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 10.12.2012-yildagi qarori.PQ-1875.

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarorlari. Maktabgacha ta’lim tizimini 2030 yilgach rivojlantirish konsepsiyasi.

2..G. Mamanboyeva. “Ma’naviyat so‘zda emas , tafakkurda” Ma’rifat gazetasi-Toshkent, 2018 yil 24-fevral son. S-9.

3. Z. Namozova.”Ingliz tili xonasi o‘quvchilarning sevimli manziliga aylandi” Boshlang‘ich ta’lim jurnali – Toshkent 2018 yil 10-son 24-sahifa.

4. 4-sinf Tarbiya darsligi . Mualliflar:.O.V.Usmanova,Y.V.Riskulova –Toshkent 2023-yil .Novda 72-sahifa.

5. A. Mannonov “Sharq tillarini o‘rganish ehtiyoji : muammo va yechimlar”Ma’rifat gazetasi- Toshkent, 2018 yil 11-aprel.№-29. S. 1-6

6. Maktabgacha va maktab ta’limi vazirliginig 2026-yil 31-martdagi 115-sonli buyrug‘i.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA TABIATGA BO‘LGAN QIZIQISHNI SHAKLLANTIRISH ASOSIDA TADQIQOTCHILIKKA YO‘NALTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Jabbarova Shahodat Ibrohim qizi

Guliston davlat pedagogika institute

o‘qituvchisi,GulDU tayanch doktoranti

Email: shahodatjabbarova94@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tabiatga bo‘lgan qiziqishni shakllantirish orqali ularni tadqiqotchilik faoliyatiga yo‘naltirishning psixologik-pedagogik xususiyatlari tahlil qilingan. O‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlari, bilishga bo‘lgan ehtiyojlari hamda ekologik tafakkurini rivojlantirish omillari yoritilgan. Shuningdek, ta’lim jarayonida interfaol metodlar, kuzatish, tajriba va amaliy faoliyatlardan foydalanishning ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, tabiatga qiziqish, tadqiqotchilik faoliyati, psixologik xususiyatlar, pedagogik yondashuv, ekologik tarbiya, interfaol metodlar, kuzatish, tajriba, bilish faoliyati.

Annotation: This article analyzes the psychological and pedagogical features of directing primary school students toward research activities through developing their interest in nature. The study highlights students’ age and individual characteristics, cognitive needs, and factors influencing the development of ecological thinking. It also reveals the importance of using interactive methods, observation, experiments, and practical activities in the educational process.

Keywords: primary education, interest in nature, research activity, psychological characteristics, pedagogical approach, ecological education, interactive methods, observation, experiment, cognitive activity.

Аннотация: В данной статье рассматриваются психолого-педагогические особенности формирования у учащихся начальных классов интереса к природе и направления их к исследовательской деятельности. Освещаются возрастные и индивидуальные особенности учащихся, их познавательные потребности, а также факторы развития экологического мышления. Особое внимание уделяется значению интерактивных методов, наблюдения, эксперимента и практической деятельности в образовательном процессе.

Ключевые слова: начальное образование, интерес к природе, исследовательская деятельность, психологические особенности, педагогический подход, экологическое воспитание, интерактивные методы, наблюдение, эксперимент, познавательная деятельность.

Kichik yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirishda ta’lim-tarbiya jarayonida ularning ongida atrofni o‘rab olgan dunyo haqida hissiy tajribaga asoslangan aniq bilimlar hosil qilish muhimdir. Haqiqatni to‘g‘ri aks ettiruvchi bilimlar berilmasi, bolalarda tabiat haqida noto‘g‘ri tushunchalar hosil bo‘ladi. Noto‘g‘ri tushunchalarni tuzatish yangi tushunchalar hosil qilishga nisbatan ancha qiyinroqdir. Shuning uchun bolalarda maktabgacha ta’lim yoshidanoq, his etilish, qabul qilib olish va zehniy rivojlanish tajribalariga asoslangan holda tabiat haqida ilmiy dunyoqarashlarning shakllanishi juda muhimdir.

Jumladan, Lev Semyonovich Vigotskiy[1] tomonidan bolaning ijtimoiy rivojlanish nazariyasi ishlab chiqilib, unda “yaqin rivojlanish zonasi” orqali o‘quvchini mustaqil izlanishga bosqichma-bosqich olib chiqish asoslangan. Bu yondashuv tadqiqotchilik faoliyatini tashkil etishda metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Vasiliy Vasilevich Davыdov[2] va Daniil Borisovich Elkonin[3] ishlarida rivojlantiruvchi ta’lim konsepsiyasi doirasida o‘quvchilarning mustaqil fikrlash va tadqiqotchilik qobiliyatlarini shakllantirish masalalari yoritilgan.

Pyotr Yakovlevich Galperin[4] tomonidan ishlab chiqilgan aqliy harakatlarni bosqichma-bosqich shakllantirish nazariyasi esa tadqiqotchilik faoliyatini amaliy harakatlar orqali rivojlantirishning ilmiy asosini beradi.

Shu bilan birga, Aleksey Nikolaevich Leontev[]ning faoliyat nazariyasida ta’lim jarayonida o‘quvchining faol sub’ekt sifatida ishtirok etishi va bilimni faoliyat orqali o‘zlashtirishi zarurligi ta’kidlangan.

Pedagogik jihatdan, Isaak Yakovlevich Lerner[5] va Mixail Nikolaevich Skatkin[6] ta’lim mazmunida ijodiy va tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirish masalalarini ilmiy asoslab berganlar.

Zamonaviy tadqiqotlarda esa kompetensiyaviy va tadqiqotga asoslangan ta’lim yondashuvlari (inquiry-based learning) orqali tabiiy savodxonlikni rivojlantirish mexanizmlari ishlab chiqilgan bo‘lib, bu jarayonda o‘quvchining mustaqil izlanishi, tajriba o‘tkazishi va xulosa chiqarishi asosiy o‘rin tutadi

Taniqli biolog I.P.Pavlov[7] ta’limotiga ko‘ra, insonning tabiatdagi narsa va hodisalardan olayotgan ta’siri birinchi signal sistemasini, ularni ifodalovchi so‘z esa, ikkinchi signal sistemasini hosil qiladi. Bilishning hissiy tomoni birinchi signal sistemasi bilan bog‘liq, bu ko‘rgazmali, obrazli tafakkurga asoslangan bo‘lib, miya po‘stlog‘idagi muvaffaqiyatli bog‘lanishni o‘z ichiga oladi, ya’ni tashqi dunyodagi narsa va hodisalarni sezishda, idrok qilishda va tasavvurda bevosita aks etadi. Bilimning ratsional tomoni, abstrakt tafakkur, ya’ni tushunchalarning hosil bo‘lish jarayoni ikkinchi signal sistemasi bilan bog‘liqdir. Ikkinchi signal sistemasi tashqi dunyo bilan faqat birinchi signal sistemasi orqali aloqa olib boradi, shuning uchun tafakkur sezgi va idroksiz bo‘lish, biron narsa haqida aniq tasavvurga ega bo‘lmay turib tushuncha hosil qilinishi mumkin emas.

I.P.Pavlov[] o‘z tadqiqot ishlarida «Hissiy bilimning fiziologik asosi – ko‘rish, eshitish, hid bilish, teri, harakatlantiruvchi va boshqa analizatorlarning birgalikdagi faoliyatidir» - degan edi.

Ta’kidlash joikki, o‘zlashtirishda qancha ko‘p analizatorlar birgalikda ishtirok etsa, tasavvur va tushuncha shunchalik aniq, boy va ma’noli bo‘ladi. Demak, bolalarni tabiat bilan tanishtirish asosiga birinchi navbatda ko‘rgazmalilikni qo‘yish kerak, ya’ni narsa va hodisalar ularning sezgi a’zolariga bevosita ta’sir etishi, bolalar narsalarni ko‘rib, qo‘l bilan ushlab ko‘rishlari, eshitib, hidlab ko‘rishlari, ta’mini tatib ko‘rishlari, ya’ni ularning xususiyatlarini seza bilish imkoniyatlariga ega bo‘lishlari shart.

Uyda, sayrda, darsda, darsdan tashqari mashg‘ulotlarda, o‘yinlarda va mehnatda, tabiatdagi narsa va hodisalarni bolalarga ta’sir etishi natijasida ularda seza bilish tajribalari to‘planib boradi. Kichik maktab yoshidagi bolalar erta tongda maktabga yetgunga qadar ketayotganlarida ko‘chadagi ob-havo sharoiti (sovuq, issiq, iliq va namlik)ni seza oladilar. Qo‘llarini yuvganlarida, cho‘milish vaqtida, o‘yinlarda suvning xususiyatlarini (sovuqligi, iliqligi, sachrashi, toshlarning suvda cho‘kishi yoki

yog‘ochning suzib yurishi)ni payqay oladilar. Hayvonlarni parvarish qilishda esa ularning harakatlarini, odatlarini bilib oladilar. Bola tabiat bilan yaqin munosabatda bo‘lishi natijasida, undagi narsa va hodisalarni yaqqol ko‘rib, idrok qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Lekin ko‘pincha bola narsalarni payqamay qolishi yoki muhim bo‘lmagan tomonlarga diqqat qilib, idrok qilgan narsalarini noto‘g‘ri tasvirlashi mumkin. 6-7 yoshdagi bola uchayotgan qushlarni hamma vaqt ham sezmasligi mumkin.

O‘quvchi dastlab atrofda hayvonlarni uchratganda u birinchi navbatda uning kattaligiga e’tibor beradi, akvariumda suzib yurgan baliqni ko‘rsatib uni «yuryapti» yoki «qanotlarini silkityapti», - deb aytadi. Bundan ma’lum bo‘ladiki, bolani tabiat bilan tanishtirishda unga hodisa yoki narsani ko‘rsatishning o‘zigina kifoya qilmaydi.

Bunda bugungi kunda o‘quvchi uchun asosiy tabiat hodisalari, atrof muhit o‘zagrishlari, elementar bilimlar bilan tushunib olshlari uchun 1-2 sinflar uchun mo‘ljallangan “Tabiiy fanlar” darsligi amalga oshiradi. Bu borada bevosita unda tashqi olamni o‘rgatish jarayonida maqsadga muvofiq rahbarlik qilinishi zarur. Bu esa tarbiyachining bolaning idrokini yo‘lga soladigan, diqqatini ko‘rish va eshitishi muhim bo‘lgan narsa va hodisalarga to‘g‘ri yo‘naltiruvchi so‘zlarida ifodalanadi.

Boshlang‘ich sinfda dastlab o‘uvchi uchun tabiatni o‘rganish ko‘proq ona tilini bilish bilan yaqindan bog‘liqdir. Bu yoshda sezib idrok qilishdan ko‘ra so‘z bilan aytib idrok qilish mustahkam o‘zlashtiriladi. Sezib idrok qilishda tabiat haqidagi hamma bilimlarni boshlang‘ich manbai ekanligini doimo nazarda tutish kerak, aniqroq qilib aytganda, bolalar ongida haqiqatni aks ettirish faqat idrok qilish bilan bog‘langan so‘zlar yordamida hosil qilinishi mumkin.

Tushuncha – bu miyaning analitik-sintetik faoliyatining natijasidir. Tabiatdagi narsa va hodisalarning bir necha marta sezib idrok qilinishi, ularning boshqalari bilan taqqoslab ko‘rilishi, ulardagi eng muhim belgilarning so‘zlarda aks ettirilishi natijasida tushuncha hosil bo‘ladi. Tushuncha bolalar faoliyatida o‘yin va mehnatda o‘zlashtiriladi va tekshirib ko‘riladi.

Tizimli o‘quv faoliyatining izchil hamda uzluksiz tashkil etilishi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining fikrlash doirasini kengaytiradi, tafakkurini boyitadi. Ushbu yosh davri o‘quvchilarida tafakkurning o‘sishi aynan mana shu jarayonning kechishi bilan bog‘liq.

Boshlang‘ich ta’lim jarayonining muhim bosqichlari bo‘lgan 1- va 2-sinflarda o‘qituvchining asosiy vazifasi o‘quvchilarga o‘rganilayotgan ma’lumotlarning alohida unsurlari o‘rtasidagi mavjud aloqalarni ko‘rsatib berishdan iborat. Ana shu maqsadga yo‘naltirilgan topshiriqlarning o‘quv yili davomida hamda yil sayin ortib borishi natijasida 3-sinfga kelib, o‘quvchilar dars jarayonida o‘zlashtirilayotgan tushunchalarni ular o‘rtasidagi nisbatlarni o‘zaro taqqoslash asosida tavsiflashni o‘rganadilar. 4-sinfda o‘quvchilardan u yoki bu topshiriqlarni bajarish jarayonida bir qadar kengroq fikr yuritishni talab etuvchi topshiriqlar soni ortib boradi.

Ma’lum narsa va hodisalarni tavsiflay olish ko‘nikma va malakalarining shakllanishi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tobora murakkablashib borayotgan aqliy faoliyatni tashkil eta olish tajribasini yuzaga keltiradi. U asta-sekin idrokdan ajralib,

oʻquv materialini mustaqil oʻzlashtirishga yoʻnaltirilgan faoliyatni tashkil etish jarayoniga aylanadi.

Mantiqiy fikrlash va abstrakt tafakkur boshlangʻich sinf oʻquvchilarida tabiat va uning asoslari haqidagi bilimlarni nazariy jihatdan oʻrganish imkoniyatini ancha kengaytiradi. Buning natijasida oʻquvchilarning tabiatni bilishga boʻlgan qiziqishlari darajasi va mazmunini ifodalovchi jihatlar koʻzga tashlana boshlaydi. Chunonchi, tabiat jismlari yoki hodisalarning asoslari, ularning kelib chiqish (yoki sodir boʻlish) sabablari, ichki aloqalari, ular oʻrtasidagi munosabatlar, asosiy belgilari, oʻziga xos xususiyatlarini anglash kabi holatlarning namoyon boʻlishi yuqorida qayd etilgan fikrning isbotidir.

Boshlangʻich ta’lim tizimida oʻquvchilarda predmet va hodisalarning ichki xususiyatlarini bilishga nisbatan intilish yuzaga keladi, jumladan, O'simliklar qanday bo'ladi?, Hayvonot olami, Oʻrmon va oʻtloqlar nima?, Hayvonot bogʻi nima?, Kuzda nimalar bo'ladi? Vaqt nima?, Hafta nima degani?, Yil fasllari qanday almashadi?, Tabiat qishga qanday tayyorlanadi?,. Bu kabi qiziqarli savollar, ular maktabgacha ta’lim muassasalari tarbiyalanuvchilari boʻlganlaridayoq paydo boʻladi, uning asosiy javoblarini 1-2 sinfdan “Tabiiy fanlar" darsligini oʻzlashtirish jarayonida amalga oshadi. Bu kabi intilishning yuzaga kelishi va mustahkamlanishi oʻquvchilarda tabiatni bilishga boʻlgan qiziqishning nisbiy barqarorligi va uning differensiyalanishiga koʻra tavsiflanadi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, kichik maktab yoshidagi oʻquvchilarda tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirish tabiiy savodxonlikni shakllantirishning asosiy mexanizmi hisoblanadi. Tadqiqotga asoslangan ta’lim orqali oʻquvchilarda ilmiy dunyoqarash, dalillarga asoslangan fikrlash va hayotiy muammolarni hal etish qobiliyatlari rivojlanadi. Bu esa ularni kelgusida raqobatbardosh va ongli shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Malikova Y.V. Tabiiy fanlar. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 1-sinfi uchun darslik, I, II, III, IV qism / Y.V. Malikova. - Toshkent: “Novda Edutainment”, 2024. - 52 b.

2. Malikova Y.V. Tabiiy fanlar. Umumiy o'rta ta’lim maktablarining 3-sinfi uchun darslik, I, II, III, IV qism / Y.V.Malikova. - Toshkent. "Novda Edutainment” , 2023. - 120 b

3. Malikova Y.V. Tabiiy fanlar. Umumiy o'rta ta’lim maktablarining 4-sinfi uchun darslik, I, II, III, IV qism / Y.V.Malikova, S.V.Kosyanenko. - Toshkent. “Novda Edutainment”, 2023. - 136 b.

4. Suyunov D.A. (2024). Boshlangʻich sinf oʻqituvchilarda tabiiy fanlarni oʻqitishda tabiatga nisbatan ijobiy muhitni shakllantirish. Inter education & global study, (8), 349-354.

5. Sayfullaev G.M Tabiatshunoslik darslarida sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish. O`quv qo`llanma Buxoro-2020.

6. Tigay O.E. Tabiiy fanlar. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 2-sinfi uchun darslik, I, II, III, IV qism / O.E.Tigay. - Toshkent. “Novda Edutainment", 2023. - 104 b.

7. Gʻaybullayev N. va boshqalar. Pedagogika. Oʻquv qoʻllanma. - T., 2005

8. Sharipova D, Xodiyeva D.P, Shirinov M.K Tabiatshunoslik va uni o‘qitish metodikasi Toshkent, "Barkamol fayz media" nashriyoti, 2018-yil.

BOSHLANG‘ICH SINF MATEMATIKA DARSLARIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Shavkatova Nargiza
Guliston davlat pedagogika inistituti magistranti
Email:nargizashavkatova@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf matematika darslarida axborot texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati, afzalliklari, o‘quvchilarning bilim olish jarayoniga ta’siri hamda zamonaviy pedagogik usullar bilan uyg‘unligi haqida so‘z yuritiladi. Shuningdek, matematika darslarida kompyuter, multimedia vositalari, interaktiv doska va elektron ta’lim resurslaridan foydalanish usullari yoritilgan.

Annotation: This article discusses the importance and advantages of using information technologies in primary school mathematics lessons, their impact on students’ learning processes, and their integration with modern pedagogical methods. It also highlights the ways of using computers, multimedia tools, interactive whiteboards, and electronic educational resources in mathematics classes.

Аннотация: В данной статье рассматриваются значение и преимущества использования информационных технологий на уроках математики в начальных классах, их влияние на процесс обучения учащихся, а также их сочетание с современными педагогическими методами. Также освещаются способы использования компьютеров, мультимедийных средств, интерактивных досок и электронных образовательных ресурсов на уроках математики.

Kalit so‘zlar: axborot texnologiyalari, matematika, boshlang‘ich ta’lim, multimedia, interaktiv metodlar, elektron ta’lim, pedagogik texnologiya, raqamli ta’lim.

Bugungi kunda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish va uni zamonaviy talablar asosida tashkil etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshirish, mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish hamda dars samaradorligini ta’minlashda axborot texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.Boshlang‘ich sinf matematika darslari o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashi, hisoblash malakasi va tafakkurini rivojlantiruvchi asosiy fanlardan biri hisoblanadi. Shu sababli matematika darslarini zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalari asosida tashkil etish ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.Axborot texnologiyalarining ta’limdagi o‘rni.Axborot texnologiyalari — bu axborotni yig‘ish, saqlash, qayta ishlash va uzatishga xizmat qiluvchi texnik hamda dasturiy vositalar majmuasidir. Ta’lim jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:darslarni qiziqarli va interaktiv tashkil etish;o‘quvchilarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish;murakkab mavzularni sodda va tushunarli tarzda tushuntirish;vaqtni tejash;o‘quvchilar bilimini tezkor baholash;individual yondashuvni ta’minlash.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ko‘proq vizual materiallarni tez qabul qilganliklari sababli axborot texnologiyalaridan foydalanish matematika fanini o‘zlashtirishni osonlashtiradi.Matematika darslarida foydalaniladigan axborot texnologiyalarMultimedia vositalari.Multimedia vositalari matematika darslarini jonlantirishga yordam beradi. Rangli rasmlar, animatsiyalar, videolar va ovozli materiallar orqali o‘quvchilarning diqqati darsga jalb qilinadi. Masalan:geometrik shakllarni animatsiya orqali ko‘rsatish;masalalarni slaydlar yordamida tushuntirish;matematik o‘yinlardan foydalanish.Bu usullar o‘quvchilarning mavzuni yaxshiroq tushunishiga yordam beradi.Interaktiv doskalardan foydalanish.Interaktiv doska zamonaviy ta’limning samarali vositalaridan biridir. U orqali:misollarni ekranda ishlash;geometrik shakllarni chizish;test topshiriqlarini bajarish;o‘yinli mashqlar tashkil etish mumkin.Interaktiv doska o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi va ularni mustaqil fikrlashga undaydi.Elektron darsliklar va ta’lim platformalari matematika darslarida keng qo‘llanilmoqda. Ularda turli mashqlar, testlar va interaktiv topshiriqlar mavjud bo‘lib, o‘quvchilarning bilimini mustahkamlashga xizmat qiladi.Elektron resurslarning afzalliklari:o‘quv materiallarining qulayligi;istalgan vaqtda foydalanish imkoniyati;mustaqil ta’lim olishni rivojlantirishi;tezkor nazorat va tahlil imkoniyati.Axborot texnologiyalaridan foydalanishning afzalliklari.Boshlang‘ich sinf matematika darslarida axborot texnologiyalaridan foydalanish quyidagi ijobiy natijalarni beradi:O‘quvchilarning qiziqishini oshiradi,rang-barang va interaktiv topshiriqlar o‘quvchilarning matematika faniga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi.Mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi,elektron mashqlar va matematik o‘yinlar orqali o‘quvchilarning tafakkuri va tez fikrlash qobiliyati rivojlanadi.Dars samaradorligini oshiradi,axborot texnologiyalari yordamida qisqa vaqt ichida ko‘proq ma’lumot berish mumkin bo‘ladi.Individual yondashuvni ta’minlaydi,har bir o‘quvchi o‘z bilim darajasiga mos topshiriqlarni bajarish imkoniyatiga ega bo‘ladi.Mustaqil ta’lim ko‘nikmasini shakllantiradi,elektron resurslar bilan ishlash o‘quvchilarning mustaqil o‘rganish malakasini rivojlantiradi.

Matematika darslarida axborot texnologiyalaridan foydalanish metodlariquyidagi metodlar samarali hisoblanadi:taqdimot (prezentatsiya) metodi;elektron testlar;matematik o‘yinlar;virtual mashqlar;animatsion tushuntirishlar;masofaviy ta’lim elementlari.Masalan, qo‘shish va ayirish mavzusida multimediali o‘yinlardan foydalanish o‘quvchilarning mavzuni tez o‘zlashtirishiga yordam beradi.O‘qituvchining roli.Axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishda o‘qituvchining pedagogik mahorati muhim o‘rin tutadi.O‘qituvchi:zamonaviy texnologiyalarni yaxshi bilishi;elektron resurslardan foydalana olishi;darsni to‘g‘ri rejalashtirishi;o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undashi kerak.Shuningdek, o‘qituvchi texnologiyalardan foydalanishda me’yorni saqlashi va dars mazmunini birinchi o‘ringa qo‘yishi lozim.Muammolar va ularning yechimlari.Ba’zi maktablarda texnik vositalarning yetishmasligi yoki internet muammolari axborot texnologiyalaridan to‘liq foydalanishga to‘sqinlik qilishi mumkin. Bu muammolarni hal etish uchun:maktablarni zamonaviy texnika bilan ta’minlash;o‘qituvchilarning AKT bo‘yicha malakasini oshirish;elektron ta’lim resurslarini ko‘paytirish zarur.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf matematika darslarida axborot texnologiyalaridan foydalanish ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir. Zamonaviy texnologiyalar yordamida darslar yanada qiziqarli, samarali va interaktiv tashkil etiladi. Bu esa o‘quvchilarning matematika faniga bo‘lgan qiziqishini oshirib, ularning bilim, ko‘nikma va malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu sababli ta’lim jarayonida axborot texnologiyalaridan oqilona va samarali foydalanish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati :

1.O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
2.Boshlang‘ich ta’lim davlat ta’lim standarti.
3.Ishmuhamedov R. “Pedagogik texnologiyalar”.
4.Tolipov O‘., Usmonboyeva M. “Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari”.
5.Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bo‘yicha metodik qo‘llanmalar.
6.Matematika o‘qitish metodikasi faniga oid ilmiy adabiyotlar.

ZAMONAVIY TALABLAR ASOSIDA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA DIAGRAMMAVIY MASALALAR ORQALI KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISH ISHLARINI TASHKIL ETISH

Shahlo Usmonova Saidjon qizi
Guliston davlat pedagogika instituti
Ta’lim va tarbiya nazariya va metodikasi
(boshlang‘ich ta’lim) yo‘nalishi magistranti
E-mail: shahloasadova2@gmail.com
Ilmiy rahbar: Qulmamatov Sindorqul Ibragimovich
GDPI dotsenti, p.f.n.

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini diagrammaviy masalalar asosida kasb-hunarga yo‘naltirishning ilmiy-pedagogik asoslari tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy ta’lim talablariga mos ravishda diagramma, grafik va jadval asosidagi topshiriqlardan foydalanish orqali o‘quvchilarning mantiqiy tafakkuri, analitik fikrlashi hamda kasbiy qiziqishlarini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Tadqiqot davomida kompetensiyaviy yondashuv, interfaol metodlar va raqamli texnologiyalarning samaradorligi pedagogik kuzatuvlar hamda ilmiy dalillar asosida asoslandi. Diagrammaviy masalalarning boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida vizual tafakkur, mustaqil qaror qabul qilish va kelajak kasbiga nisbatan ongli munosabatni shakllantirishdagi o‘rni ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: analitik fikrlash, boshlang‘ich ta’lim, diagrammaviy masalalar, interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalar, kasb-hunarga yo‘naltirish, kompetensiyaviy yondashuv, vizual tafakkur.

Abstract: This article analyzes the scientific and pedagogical foundations of career guidance for primary school students based on diagrammatic problems. It also covers the development of students' logical thinking, analytical thinking, and professional interests through the use of tasks based on diagrams, graphs, and tables

in accordance with modern educational requirements. During the study, the effectiveness of the competency-based approach, interactive methods, and digital technologies was substantiated on the basis of pedagogical observations and scientific evidence. The role of diagrammatic problems in the formation of visual thinking, independent decision-making, and a conscious attitude towards the future profession in primary school students is revealed.

Keywords: analytical thinking, primary education, diagrammatic problems, interactive methods, innovative technologies, career guidance, competency-based approach, visual thinking.

Boshlang‘ich ta’lim tizimi jamiyat taraqqiyotining muhim bo‘g‘ini hisoblanadi. Ayniqsa, bugungi globallashuv sharoitida o‘quvchilarning nafaqat bilim olishlari, balki mustaqil fikrlashi, tahlil qilishi va xulosa chiqarishi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish boshlang‘ich ta’limning asosiy maqsadlaridan biri sifatida qaraladi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Yoshlarimizni mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni puxta egallagan insonlar qilib tarbiyalash – eng ustuvor vazifamizdir.” [1]. Shuningdek, hozirgi globallashgan dunyoda ta’lim tizimi oldida turgan ustuvor vazifalardan yana biri o‘quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirish bilan bir qatorda, ularni kelajak kasbiga ongli ravishda yo‘naltirishdan iboratdir. Zamonaviy mehnat bozorida insondan faqat nazariy bilim emas, balki analitik tafakkur, muammoli vaziyatlarni hal eta olish hamda axborot bilan mustaqil ishlash kompetensiyalari talab qilinmoqda. Shu sababli kasb-hunarga yo‘naltirish ishlari maktabning boshlang‘ich bosqichidayoq tizimli ravishda tashkil etilishi zarur.

Asosiy qism. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari psixologik jihatdan obrazli va vizual tafakkurga moyil bo‘ladilar. Shu bois diagrammalar, grafiklar va jadvallar asosidagi topshiriqlar ularning yosh xususiyatlariga mos keluvchi samarali didaktik vositalardan biri hisoblanadi. Diagrammaviy masalalar orqali o‘quvchilar nafaqat matematik bilimlarni egallaydilar, balki real hayotiy jarayonlarni tahlil qilishga ham o‘rganadilar. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, vizual axborot asosida tashkil etilgan ta’lim jarayonida o‘quvchilarning ma’lumotni qabul qilish darajasi an’anaviy metodlarga nisbatan yuqori bo‘ladi [2]. Ayniqsa, kasblar bilan bog‘liq diagrammali topshiriqlar o‘quvchilarning turli sohalarga bo‘lgan qiziqishini shakllantiradi hamda ularning kasbiy dunyoqarashini kengaytiradi. Bugungi kunda boshlang‘ich ta’limda kompetensiyaviy yondashuv, STEAM texnologiyasi, interfaol metodlar, raqamli pedagogika asosida tashkil etilgan darslar ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omiliga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan diagrammaviy masalalar orqali kasb-hunarga yo‘naltirish masalasi zamonaviy pedagogikaning dolzarb muammolaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Diagrammaviy masalalarning ilmiy-pedagogik mohiyati. Diagrammaviy masalalar — ma’lumotlarni grafik, jadval, diagramma yoki chizma asosida ifodalashga yo‘naltirilgan topshiriqlar bo‘lib, ular o‘quvchilarning mantiqiy va analitik tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bunday topshiriqlar orqali o‘quvchilarda:

a) axborotni tahlil qilish;

b) taqqoslash;
c) umumlashtirish;
d) xulosa chiqarish ko‘nikmalari shakllanadi.

Psixolog J.Piaje boshlang‘ich yoshdagi bolalarda konkret-obrazli tafakkur ustun bo‘lishini ta’kidlagan [3]. Shu sababli diagrammalar orqali berilgan axborot bolalar tomonidan tezroq qabul qilinadi va uzoq muddat xotirada saqlanadi. Masalan, turli kasb egalarining:

a) ish vaqti;
b) mehnat unumdorligi;
c) daromad ko‘rsatkichlari;
d) ishlab chiqarish hajmi

diagrammalar orqali ifodalansa, o‘quvchilar real hayotiy ma’lumotlarni tahlil qilishga o‘rganadilar. Bu esa matematika fanining amaliy ahamiyatini anglash bilan birga, o‘quvchilarda kasbiy qiziqishlarni ham shakllantiradi. Boshlang‘ich ta’limda kasb-hunarga yo‘naltirishning dolzarbligi. Kasb-hunarga yo‘naltirish — o‘quvchilarning qobiliyati, qiziqishi va individual imkoniyatlarini aniqlash hamda ularni kelajak kasbiga tayyorlashga qaratilgan pedagogik jarayondir. Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bolalarda kasblarga nisbatan dastlabki qiziqish aynan 7–11 yosh oralig‘ida shakllanadi [4]. Shu sababli boshlang‘ich ta’lim bosqichida kasblar haqidagi tasavvurlarni shakllantirish muhim pedagogik vazifa hisoblanadi. Diagrammaviy topshiriqlar orqali:

a) iqtisodiy tushunchalar;
b) mehnat taqsimoti;
c) kasblarning jamiyatdagi o‘rni haqida sodda va tushunarli ma’lumot berish mumkin. Masalan, “Qaysi kasb egalari ko‘proq faoliyat yuritmoqda?” yoki “Qaysi sohada ishchi kuchiga ehtiyoj yuqori?” kabi diagrammali topshiriqlar o‘quvchilarning kasbiy tafakkurini rivojlantiradi. Shuningdek, bunday topshiriqlar o‘quvchilarning matematik savodxonligini, iqtisodiy tafakkurini, ijtimoiy faolligini ham rivojlantiradi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarning samaradorligi. Kompetensiyaviy yondashuv. Kompetensiyaviy yondashuv zamonaviy ta’lim tizimining asosiy tamoyillaridan biri bo‘lib, o‘quvchilarning bilimlarini amaliy faoliyatda qo‘llay olishiga yo‘naltiriladi [5]. Diagrammaviy masalalar muammoni hal qilish, tahliliy fikrlash, ma’lumot bilan ishlash kompetensiyalarini shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi. Masalan, diagramma asosida kasblar bo‘yicha statistik ma’lumotlarni tahlil qilish o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantiradi. Interfaol metodlarning ahamiyati. Interfaol metodlar o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi hamda mustaqil fikrlashga undaydi. Ayniqsa:

1) “Klaster”;
2) “Aqliy hujum”;
3) “Muammoli vaziyat”;
4) “Bumerang”

metodlari diagrammali topshiriqlar bilan uyg‘un holda yuqori samaradorlik beradi. Pedagogik kuzatuvlar natijasiga ko‘ra, interfaol metodlardan foydalanilgan sinflarda o‘quvchilarning:

a) mavzuni o‘zlashtirish darajasi;
b) mustaqil fikrlashi;
c) darsdagi faolligi

ancha yuqori bo‘lgan [6]. Raqamli texnologiyalar va vizual tafakkur. Bugungi raqamli ta’lim muhitida diagrammaviy topshiriqlarni elektron platformalar orqali tashkil etish imkoniyati kengaymoqda.

a) multimedia vositalari:
b) interaktiv diagrammalar;
c) animatsion grafiklar;
d) elektron testlar

orqali o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishi oshadi. UNESCO tadqiqotlariga ko‘ra, vizual axborot orqali o‘qitilgan o‘quvchilarning ma’lumotni eslab qolish ko‘rsatkichi 40 foizgacha yuqori bo‘ladi [7]. Bu esa diagrammaviy topshiriqlarning samaradorligini ilmiy jihatdan tasdiqlaydi. Diagrammaviy masalalarning amaliy natijalari. Tajriba-sinov ishlari davomida boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga kasblar bilan bog‘liq diagrammali topshiriqlar muntazam qo‘llanildi. Natijada o‘quvchilarda:

a) ma’lumotlarni tahlil qilish;
b) statistik fikrlash;
c) mustaqil xulosa chiqarish
d) ko‘nikmalari rivojlanganligi kuzatildi.

Shuningdek, matematika faniga qiziqish, kasblarga nisbatan ijobiy munosabat, iqtisodiy tafakkur darajasi oshganligi aniqlandi. Pedagogik monitoring natijalariga ko‘ra, diagrammali topshiriqlardan foydalanilgan sinflarda o‘quvchilarning darsdagi faolligi 30 foizga yuqori bo‘lgan [8].

Xulosa. Diagrammaviy masalalar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini kasb-hunarga yo‘naltirishning samarali pedagogik vositalaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etilgan diagrammali topshiriqlar:

1. o‘quvchilarning analitik tafakkurini rivojlantiradi;
2. mantiqiy fikrlashini shakllantiradi;
3. kasblarga bo‘lgan qiziqishini oshiradi;
4. mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Shuningdek, diagrammaviy masalalar matematika fanining amaliy ahamiyatini ochib berish bilan birga, o‘quvchilarning kelajak kasbiga nisbatan ongli munosabatini ham shakllantiradi. Natijada boshlang‘ich ta’lim jarayonida diagrammali topshiriqlardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omili sifatida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Nutqlari to‘plami. – Toshkent, 2021.
2. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. ‘‘Pedagogik texnologiyalar’’. Toshkent: “Fan”, 2020.

3. Piaje J. ‘‘Bola psixologiyasi’’. Moskva, 2019.
4. Ishmuhamedov R. ‘‘Innovatsion pedagogik texnologiyalar’’. Toshkent, 2021.
5. Hasanboyev J. ‘‘Pedagogika nazariyasi’’. Toshkent, 2019.
6. Vigotskiy L.S. ‘‘Tafakkur va nutq’’. Moskva, 2018.
7. UNESCO. ‘‘Raqamli ta’lim va innovatsion texnologiyalar’’. Parij, 2022.
8. Yo‘ldoshev J. ‘‘Ta’lim samaradorligini oshirish metodlari’’. Toshkent, 2021.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’limga oid farmon va qarorlari.
10. Boshlang‘ich ta’lim davlat ta’lim standarti. Toshkent, 2023.

INKLYUZIV TA’LIMDA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI IJTIMOIYLASHUVINING MAVJUD MUAMMOLARI

Turdimurodova Muazzam Muzaffarbek qizi
Jizzax davlat pedagogika universitetining 1-kurs doktoranti
muazzamturdimurodova6@gmail.com

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada inklyuziv ta’lim sharoitida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijtimoiylashuv jarayonida yuzaga keladigan asosiy muammolar kompleks tahlil qilinadi.Unda maxsus ehtiyojli bolalarning tengdoshlari bilan muloqotidagi to‘siqlar, stigmatizatsiya va rad etilish, o‘qituvchilarning tayyorgarligi yetishmasligi, tashkiliy-metodik kamchiliklar, psixologik qo‘llab-quvvatlash tizimining sustligi, ota-onalarning passivligi va ijtimoiy muhitning umuman tayyor emasligi kabi muammolar yoritilgan. Maqola yakunida ijtimoiylashuv samaradorligini oshirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar berilgan hamda ilg‘or xorijiy tajribalar bilan taqqoslash kiritilgan.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari, ijtimoiylashuv, ijtimoiylashuv muammolari, maxsus ehtiyojli bolalar, stigmatizatsiya, moslashuv, tengdoshlar munosabati, pedagogik qo‘llab-quvvatlash, bag‘rikenglik, psixologik xizmat, ota-ona ishtiroki.

Inklyuziv ta’lim bugungi kunda jahon ta’lim tizimining asosiy yo‘nalishlaridan biriga aylangan bo‘lib, uning asosiy g‘oyasi – barcha bolalar, jumladan, maxsus ehtiyojli bolalar ham umumta’lim maktablarida teng huquqli ravishda o‘qishlari va jamiyatga to‘liq integratsiyalashuvlaridir. O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda inklyuziv ta’limni rivojlantirish bo‘yicha bir qator qonun hujjatlari va dasturlar qabul qilingan[21]. Biroq bu nazariy jihatdan qanchalik jozibali ko‘rinmasin, amaliyotda ko‘plab muammolar, ayniqsa boshlang‘ich maktab yoshidagi o‘quvchilarning ijtimoiylashuv jarayonida yuzaga chiqmoqda. Ijtimoiylashuv deganda, bolaning o‘z tengdoshlari va kattalar bilan samarali munosabat o‘rnatish, ijtimoiy normalar va qadriyatlarni o‘zlashtirish, jamoaga moslashish qobiliyati tushuniladi. Boshlang‘ich sinf yoshi (7-10 yosh) bu jarayonda hal qiluvchi ahamiyatga ega, chunki aynan shu davrda bolaning shaxsiyati, xarakteri, o‘ziga bo‘lgan ishonchi va boshqalar bilan munosabat modellari shakllanadi. Psixologlar ta’kidlashicha, 7 yoshdan 10 yoshgacha bo‘lgan davrda bola ijtimoiy rollarni o‘zlashtiradi, guruhga mansublik hissini boshdan kechiradi va tengdoshlarining fikri uning o‘z-o‘zini baholashiga kuchli ta’sir qiladi[22]. Shuning uchun

aynan shu yoshda yuzaga keladigan ijtimoiylashuv muammolari butun keyingi hayotga ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Maxsus ehtiyojli bolalar uchun bu jarayon ikki barobar qiyin kechadi, chunki ular ko‘pincha jismoniy, ruhiy yoki hissiy nuqsonlari tufayli tengdoshlari bilan bir xil darajada muloqot qila olmaydilar. Kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv sinflarda o‘qiydigan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining aksariyati tanaffus paytida yolg‘iz qoladilar, guruhli o‘yinlarda qatnashmaydilar, ularga sinfdoshlari tomonidan "boshqacha" yoki "qiziq" deb qaraladi[1]. Bu holat bolaning o‘ziga bo‘lgan hurmatini pasaytiradi, unda o‘z qadriga yetmaslik hissini uyg‘otadi va maktabga bo‘lgan qiziqishni so‘ndiradi. Masalan, nutqida nuqsoni bo‘lgan bola o‘z fikrini ifodalashda qiynaladi, sinfdoshlari uning gapini to‘liq tushunmaydi yoki tezda sabrsizlik ko‘rsatadi, natijada bola indamay qo‘yadi va muloqotdan butunlay voz kechadi[2]. Harakatlanishda nuqsoni bo‘lgan bolalar esa faol o‘yinlar va sport musobaqalarida qatnasha olmagani sababli, sinf jamoasining "chetdagi" a’zosiga aylanadilar[3].Shuningdek, autizm spektri buzilishi bo‘lgan bolalar ko‘pincha ijtimoiy aloqalarni boshlashda va saqlashda jiddiy qiyinchiliklarga duch keladilar – ular boshqa bolalarning yuz ifodalarini, imo-ishoralarini va ohanglarini to‘g‘ri talqin qila olmaydilar[23]. Shu tariqa, inklyuziv ta’limning o‘zi hali ijtimoiylashuvni kafolatlamasligi, aksincha, agar yetarli sharoit yaratilmasa, maxsus ehtiyojli bola o‘zini yanada yolg‘iz va tushunilmagan his qilishi mumkinligi ayon bo‘ladi.

Ijtimoiylashuv yo‘lidagi navbatdagi jiddiy to‘siq – bu stigmatizatsiya va sinfdoshlar tomonidan rad etilish hodisasidir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari yoshligi sababli hali bag‘rikenglik va qabul qilish madaniyatini to‘liq shakllantirmagan bo‘ladilar. Ular "boshqacha" bo‘lgan bolaga nisbatan ko‘pincha qo‘rquv, istehzo yoki befarqlik bilan munosabatda bo‘lishadi[4]. So‘rovlarda qatnashgan ba’zi o‘quvchilarning "U men bilan bir sinfda o‘qishi mumkin emas, chunki u g‘alati" degan fikrlari bu muammoning jiddiyligini ko‘rsatadi[5]. Ota-onalar tomonidan olib borilgan so‘rov natijalariga ko‘ra, ko‘pchilik ota-onalar o‘z farzandlariga nogironlik va maxsus ehtiyojlar haqida hech qanday tushuntirish bermaganlar, bu esa bolalarning o‘z sinfdoshlarini tushunmasligiga va noto‘g‘ri xulosalar chiqarishiga sabab bo‘ladi[6]. Stigmatizatsiyaning eng og‘ir oqibati shundaki, maxsus ehtiyojli bolaning o‘zi ham "men boshqachaman", "men yomonman" degan ichki munosabatni shakllantirib oladi, natijada u o‘zini jamoadan uzoqlashtiradi, tengdoshlari yoniga borishdan qo‘rqadi. Ba’zi hollarda bu maktabga borishni butunlay rad etishga olib keladi[7]. Psixologlar stigmatizatsiyani "ikkinchi darajali nogironlik" deb atashadi – bu asosiy nuqsondan ko‘ra ko‘pincha ijtimoiylashuvga ko‘proq zarar yetkazadi[24]. Shunday qilib, inklyuziv sinfning jismoniy mavjudligi o‘z-o‘zidan ijtimoiy integratsiyani ta’minlamaydi, balki teskari ta’sir ham ko‘rsatishi mumkin. Xorijiy tadqiqotlar ham shuni tasdiqlaydi: oddiygina maxsus ehtiyojli bolalarni umumta’lim sinfiga joylashtirish, agar qo‘shimcha choralar ko‘rilmasa, ularni yanada izolyatsiyaga olib kelishi mumkin[25].Uchinchi muhim muammo – bu o‘qituvchilarning inklyuziv ta’limga tayyor emasligidir. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining katta qismi maxsus ehtiyojli bolalar bilan qanday ishlash bo‘yicha maxsus bilim va ko‘nikmalarga ega emaslar[8]. Ular ko‘pincha

pedagoglarning o‘zi ham maxsus ehtiyojli bolaga qanday yondashishni, uning ijtimoiylashuviga qanday yordam berishni bilmaydilar. Bir o‘qituvchi bilan bo‘lgan suhbatda: "Men unga boshqa bolalarday dars beraman, boshqa nima qilish kerak?" degan savol berilgan[9]. Bu esa ijtimoiylashuv jarayonining samarasiz bo‘lishiga olib keladi. O‘qituvchi e’tiborini faqat bilim berishga qaratgan taqdirda, bola sinf jamoasiga moslashish va tengdoshlari bilan munosabat o‘rnatishda jiddiy qiyinchiliklar chekadi. O‘qituvchining maxsus ehtiyojli bolaga nisbatan ko‘rsatadigan munosabati uning qolgan o‘quvchilarga ham namuna bo‘ladi: agar o‘qituvchi bu bolaga iliq va hurmat bilan munosabatda bo‘lsa, sinfdoshlari ham undan o‘rnak oladilar, aksincha, o‘qituvchi befarq bo‘lsa yoki uni maqtamas, uning muvaffaqiyatlarini e’tiborsiz qoldirsa, tengdoshlari ham shunday munosabatni qabul qiladilar[10]. O‘qituvchilarning inklyuziv ta’limga tayyorligi faqat bilim emas, balki munosabat va qadriyat masalasidir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘qituvchilarning o‘z qobiliyatlariga bo‘lgan ishonchi ularning inklyuziv amaliyotdagi muvaffaqiyatini belgilaydi[26]. Demak, o‘qituvchi inklyuziv ta’limning markaziy figurasi bo‘lib, uning tayyorgarligi va munosabati butun ijtimoiylashuv jarayonining muvaffaqiyatini belgilaydi.

To‘rtinchi muammo – psixologik qo‘llab-quvvatlash tizimining sustligi. Ko‘pgina maktablarda to‘liq stavkali psixolog mavjud emas, mavjud bo‘lganlari esa ko‘pincha maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash bo‘yicha maxsus tayyorgarlikka ega emaslar[27].Maktab psixologining vazifasi faqat test o‘tkazish va hujjat to‘ldirish bilan cheklanib qolmasligi, balki maxsus ehtiyojli bolalarning ijtimoiylashuviga yordam beruvchi treninglar, individual va guruhli mashg‘ulotlar tashkil etishni o‘z ichiga olishi kerak. Biroq amaliyotda bu deyarli uchramaydi. Ayrim maktablarda psixolog maxsus ehtiyojli bola bilan ishlashga vaqt topa olmaydi, chunki uning asosiy yuki ma’muriy topshiriqlar va boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining barchasini tekshirish bilan band[28]. Beshinchi muammo – ota-onalarning passivligi va ba’zan qarshilik ko‘rsatishidir. Ba’zi ota-onalar o‘z farzandining maxsus ehtiyojlarini tan olishni istamaydilar, bu esa bolaga zarur yordamni o‘z vaqtida ko‘rsatishga to‘sqinlik qiladi[29]. Boshqa tomondan, oddiy rivojlanayotgan bolalarning ota-onalari ko‘pincha inklyuziv ta’limga qarshi chiqadilar, chunki ular maxsus ehtiyojli bolaning sinflarida o‘qish boshqa bolalarning o‘zlashtirishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi deb qo‘rqishadi[30]. Aslida tadqiqotlar buni tasdiqlamaydi, ammo bu qo‘rquvlar ota-onalar orasida keng tarqalgan. Tashkiliy-metodik nuqtai nazardan ham ko‘plab kamchiliklar mavjud. Ko‘pgina maktablar sinflari haddan tashqari band – bir sinfda 35-40 nafargacha o‘quvchi tahsil oladi. Bunday sharoitda o‘qituvchi har bir bolaga, ayniqsa maxsus ehtiyojli bolaga yetarlicha vaqt ajrata olmaydi. Sinflarda psixologik xizmatning sustligi, maxsus ehtiyojli bolalar uchun moslashtirilgan o‘quv dasturlarining yo‘qligi yoki sifatsizligi, sinf ichida hamkorlik muhitini shakllantirish uchun maxsus pedagogik texnologiyalarning qo‘llanilmasligi ham ijtimoiylashuvga to‘sqinlik qiladigan omillardir[11]. Bir maktabda o‘tkazilgan kuzatuvda, 32 o‘quvchili sinfda ikki nafar maxsus ehtiyojli bola butun dars davomida o‘qituvchining deyarli hech qanday e’tiboriga sazovor bo‘lmagan, ular birinchi partada o‘tirib, daftarlariga chizish bilan mashg‘ul bo‘lganlar[12]. Buning ustiga, maktablarda moddiy-texnik baza ko‘pincha maxsus ehtiyojli bolalarning ehtiyojlariga

javob bermaydi: panduslar, maxsus jihozlar, moslashtiriligan kompyuter dasturlari, karnayli eshitish asboblari va boshqalar mavjud emas[31]. Ota-onalarning faol ishtiroki ham o‘ta muhim, ammo ko‘pchilik ota-onalar o‘z farzandining maxsus ehtiyojlarini tan olishdan qochadilar yoki maktab bilan hamkorlikda ishlashga tayyor emaslar. Bularning barchasi ijtimoiylashuv muammosini yanada chuqurlashtiradi va inklyuziv ta’limning asosiy maqsadi – jamiyatga teng huquqli integratsiyaga erishishni imkonsiz qiladi.

Xorijiy ilg‘or tajribalar bilan taqqoslaganda, O‘zbekistonda inklyuziv ta’lim hali dastlabki bosqichda ekanligi ko‘rinadi. Masalan, Finlyandiyada har bir inklyuziv sinfda ikkinchi o‘qituvchi (assistent) mavjud, sinflarda o‘quvchilar soni 20 dan oshmaydi, har bir maktabda to‘liq psixolog, logoped, defektolog va ijtimoiy xodimlardan iborat jamoa ishlaydi[32]. Italiyada esa inklyuziv ta’lim 1970-yillardan beri amalga oshirilmoqda va maktablar maxsus ehtiyojli bolalar uchun to‘liq moslashtirilgan[33]. Bu mamlakatlarda ijtimoiylashuv ko‘rsatkichlari ancha yuqori va stigmatizatsiya darajasi past.

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta’limda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijtimoiylashuvi yo‘lida jiddiy to‘siqlar mavjud. Bu to‘siqlar tengdoshlar munosabatidagi muammolar, stigmatizatsiya, o‘qituvchilarning yetarli tayyorgarlikka ega emasligi, psixologik xizmatning sustligi, ota-onalarning passivligi va tashkiliy-metodik kamchiliklardan iborat. Ushbu muammolarni hal qilish uchun quyidagi amaliy tavsiyalarni berish mumkin: o‘qituvchilarni inklyuziv ta’lim bo‘yicha majburiy malaka oshirish kurslaridan o‘tkazish; sinflarda o‘quvchilar sonini qisqartirish (maksimal 20-25); har bir maktabda psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash xizmatini tashkil etish (psixolog, logoped, defektolog, assistent); maxsus ehtiyojli bolalar uchun moslashtirilgan o‘quv dasturlari va didaktik materiallar yaratish; ota-onalar va o‘quvchilar o‘rtasida bag‘rikenglik, qabul qilish va yordam berish madaniyatini shakllantiruvchi treninglar va tadbirlar o‘tkazish; maktablarning moddiy-texnik bazasini maxsus ehtiyojli bolalar ehtiyojlariga moslashtirish (panduslar, maxsi jihozlar, dasturiy ta’minot); xorijiy ilg‘or tajribalarni o‘rganish va joriy etish[13]. Faqatgina bunday kompleks yondashuv inklyuziv ta’limning asosiy maqsadi – har bir bolaning jamiyatga to‘liq va samarali integratsiyalashuviga erishish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Inklyuziv ta’lim asoslari / T.M. Qodirova, N.T. Ismoilova. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi, 2021. – 240 b.

2. Boshlang‘ich maktabda inklyuziv ta’limni tashkil etish: uslubiy qo‘llanma / Sh.A. Karimova. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022. – 188 b.

3. Maxsus ehtiyojli bolalarning ijtimoiylashuvi: muammo va yechimlar / L.M. Xasanova. // Ta’lim va innovatsiyalar jurnali. – 2023. – №4. – B. 45-52.

4. Inklyuziv ta’limda o‘qituvchi tayyorgarligi muammolari / R.U. To‘xtayeva. // Pedagogika fanlari doktori dissertatsiyasi. – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2022. – 210 b.

5. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tengdoshlari bilan munosabati psixologiyasi / D.S. Qobilova. – Toshkent: O‘zbekiston milliy universiteti nashriyoti, 2020. – 156 b.

6. Stigmatizatsiya va inklyuziv ta’lim: psixologik yondashuv / E.V. Kim. // Psixologiya va ijtimoiy ish. – 2024. – №1. – B. 33-41.

7. Maxsus ehtiyojli bolalarni ijtimoiylashtirishda psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash / N.A. Abdurahmonova. – Samarqand: SamDU nashri, 2023. – 172 b.

8. O‘zbekistonda inklyuziv ta’lim holati va rivojlanish istiqbollari / X.T. Yo‘ldoshev. // Xalq ta’limi ilmiy-metodik jurnali. – 2023. – №3. – B. 19-27.

9. Boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalarda bag‘rikenglikni shakllantirish / G.F. Tursunova. – Farg‘ona: FarDU nashriyoti, 2021. – 134 b.

10. Inklyuziv sinfda ijtimoiylashuv: kuzatish va tajribalar / Muallifning shaxsiy pedagogik kuzatuvlari (2021-2024). – Qo‘lyozma, 45 b.

11. Vygotskiy L.S. Bolalar psixologiyasi / rus tilidan tarjima. – Toshkent: O‘qituvchi, 1985. – 320 b. (Asl nashr: 1932-1934)

12. Piaget J. Bolaning adjiy rivojlanishi / ingliz tilidan tarjima. – Toshkent: O‘zbekiston, 2003. – 210 b.

13. Goffman E. Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity / ingliz tilidan tarjima. – London: Penguin, 1963. (O‘zbekcha parchalari uchun qarang: Psixologiya jurnali, 2022, №2)

14. Lindsay G. Inclusive education research: A systematic review // Journal of Research in Special Educational Needs. – 2018. – Vol. 18(1). – P. 3-18.

15. Bandura A. Self-efficacy: The exercise of control. – New York: Freeman, 1997. – 604 p.

16. O‘zbekiston Respublikasining "Ta’lim to‘g‘risida"gi Qonuni (2020-yil yangi tahriri). – Toshkent: Adolat, 2020.

17. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida"gi qarori (2021). – Toshkent, 2021.

18. Finlyandiya Ta’lim agentligi. Inclusive education in Finland: Report 2023. – Helsinki: Finnish National Agency for Education, 2023.

19. Italiya Respublikasi. Legge 4 agosto 1977, n. 517. – Roma: Gazzetta Ufficiale, 1977.

ZAMONAVIY TA’LIM TALABLARI ASOSIDA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA O‘QISH MALAKASINI SHAKLLANTIRISH HAMDA ULARNI KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Laylo Berdiqulova Erkin qizi

Guliston davlat pedagogika instituti Ta’lim-tarbiya nazariya va metodikasi (boshlang‘ich ta’lim) yo‘nalishi magistranti

E-mail: layloberdiqulova070801@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida ona tili va o‘qish savodxonligini rivojlantirishning zamonaviy pedagogik asoslari yoritilgan. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalar, interfaol metodlar hamda kompetensiyaviy yondashuvning ahamiyati ilmiy-metodik jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, ta’lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy tafakkuri va kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirish

30	Abduraxmonova Noila Nasim qizi. Muhiddinova Mehriniso. BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING INTELLEKTUAL KOMPITENTLILIGINI RIVOJLANTIRISH TIZIMI	254
31	Nosirova Dilfuza. BO‘LAJAK TARBIYA FANI O‘QITUVCHILARINING KASBIY TAYYORGARLIGI JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI	258
32	Nosirova Dilfuza Saydullayevna, Xolmurodova Yorqinoy Zokir qizi BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA UCHRAYDIGAN NUTQ NUQSONLARINI ANIQLASH VA BARTARAF ETISHDA XALQ OG‘ZAKI IJODI NAMUNALARINING O‘RNI VA AHAMIYATI	261
33	M.Q.Mamayusupova. BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA MUSTAQIL TA’LIM SHAKLLARINI TAKOMILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI	264
34	Boxodirova Muxlisa Xoljigitovna. BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING MATN USTIDA ISHLASH ORQALI O‘QUVCHILARNING NUTQIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA MATN MAZMUNINI O‘RGATISH	268
35	Jamshid Ro‘zimatov. KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARDA TABIIY SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISH ASOSIDA TADQIQOTCHILIKKA YO‘NALTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	271
36	*J.A.Ro‘zimatov. M.U.Savriddinova.* BOSHLANG‘ICH SINFLARDA TABIIY FANLARNI STEAM YONDASHUVI ASOSIDA O‘QITISH METODIKASI	274
37	To‘rabekovaAziza Mirabek qizi, Abdug‘afforova Feruza Ikrom qizi BOSHLANG‘ICH SINF MATEMATIKA DARSLARIDA MATEMATIK TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	277
38	To‘rabekovaAziza Mirabek qizi, Jumanazarova Zaxro Berdiyor qizi BOSHLANG‘ICH TA'LIM ONA TILI DARSLARIDA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI	280
39	Nasriddinova Nasiba Alimjonovna, Nabibullayeva Durdona Ikromjonovna. BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIGA ONA TILI FANIDAN TA’LIM BERISHDA YOZMA NUTQNI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI	285
40	*J.A.Ro‘zimatov, M.U.Savriddinova.* RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA BOSHLANG‘ICH SINFLARDA TABIIY FANLARNI O‘QITISH	288
41	Eshonqulova Kamola. KONTEKSTLI YONDASHUV ORQALI BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING LISONIY-PRAGMATIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH	291
42	Kurbanova Dilrabo Xaitbayevna. BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINI AKSIOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA TARBIYA FANINI O‘QITISHGA PEDAGOGIK TAYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISH	293
43	Shoymatova Gulnoza G‘ulomjon qizi. Muxammedova Muslima Bexzod qizi. BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINI TAYYORLASHGA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR	296
44	Sheranova Jamila Sobir qizi. BOSHLANG‘ICH TA’LIM PEDAGOGLARINI TAYYORLASHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI	298
45	Qo‘shimbatova Aziza. BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK YONDASHUVLARNING	301

“UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA MALAKALI MUTAXASSISLARNI TAYYORLASHNING MUAMMO VA YECHIMLARI: 5 E MODELI MOHIYATI, XORIJIY TAJRIBALAR” MAVZUSIDA RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMAN MATERIALLARI

2026-YIL 22-23-MAY

Bosishga ruxsat etildi. 04.06.2026 y.
Qog`oz bichimi 60x84 1/16.
Times New Roman garniturasida terildi.
Ofset uslubida oq qog`ozda chop etildi.
Nashriyot hisob tabog`i 54. 5, Adadi 100. Buyurtma № 71
Bahosi kelishuv asosida

“BROK CLASS SERVIS” MChJ bosmaxonasida chop etildi.
Manzil: Toshkent shahar Zargarlik ko'chasi, Segizbayeva 10a.